

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI

MENEMEN OLAYI SONRASINDAN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINA
TÜRKİYENİN İÇ GÜVENLİĞİ
(1931–1939)

DOKTORA TEZİ

Sertaç SOLGUN

2902050005

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sabahattin ÖZEL

İstanbul 2010

TEZ ONAY

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalında 2902050005 numaralı Sertaç SOLGUN'un hazırladığı **“Menemen Olayı Sonrasında İkinci Dünya Savaşına Türkiye'nin İç Güvenliği (1931-1939)”** konulu YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, LİSANSÜSTÜ Öğretim Yönetmeliği'nin 35.Maddesi uyarınca 08.12..2010 Çarşamba günü saat:10.30'de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin *Kabulüne*..... ' ne OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANATI (2)	İMZA
Prof.Dr.Sabahattin ÖZEL (Danışman)	<i>Kabul</i>	<i>[Signature]</i>
Prof.Dr.Süleyman BEYOĞLU(Mar. Üniv.)	<i>Kabulü</i>	<i>S Beyoğlu</i>
Doç.Dr.Işıl ÇAKAN HACİİBRAHİMOĞLU	<i>kabul</i>	<i>[Signature]</i>
Doç.Dr.Mustafa AYDIN	<i>Kabul</i>	<i>[Signature]</i>
Yrd.Doç.Dr.Cevahir KAYAM	<i>Kabul</i>	<i>[Signature]</i>

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “Menemen Olayından İkinci Dünya Savaşına Türkiye'nin İç Güvenliđi (1931-1939)” konulu çalışmamın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı dűşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını; yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu ve bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

08/12/2010

Sertaç SOLGUN

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
Yayın ve Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı
Tez Merkezi

TEZLERİN ÇOĞALTILMASI VE YAYIMI İÇİN İZİN BELGESİ
(Telif Hakkı Tez Yazarına ait olan tezler için)

Tez Yazarının

Soyadı : **SOLGUN** Adı : **Sertac**

Uyruğu : TC Diğer Belirtiniz.....
T.C. Kimlik No:.....

Sürekli Adresi: **Kocasinan mah. E-80 korayolu üzeri Halktenf Sitesi**
22. Sok. E. Blok. D: 1 EDİRNE
Telefon No: **(07)2371692** Faks:..... E-Posta: **sertacsolgun@gmail.com**

Üniversite Adı : **İstanbul Üniversitesi**

Enstitü / Eğitim Hastanesi Adı : **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü**

Fakülte, Bölüm/Yüksekokul: .....

Tez Türü: Doktora Yüksek Lisans Tıpta Uzmanlık Sanatta Yeterlik

Mezuniyet Tarihi: **08.12.2010** (Gün/Ay/Yıl)

Tezin Başlığı: **Menemen Olayı Sonrasında İkinci Dünya Savaşına**
Türünün İlgiliği (1931-1939)

Tez yazarı aşağıdaki seçeneklerden birini işaretleyerek imzalamalıdır.

Not: Yükseköğretim Kurulu'nun kabul ettiği ilke tüm tezlerin, makul gerekçeler dışında (patent başvurusu, yayınlanma sürecinde oluşu vb.) hiçbir kısıtlama olmaksızın tüm araştırmacıların erişimine açık olmasıdır. (Tezin kopyalanması endişesi, tezin erişime açılmasının engellenmesi için bir gerekçe olarak kabul edilemez.)

a) Yukarıda başlığı yazılı olan tezin, ilgilienlerin incelemesine sunulmak üzere Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi tarafından arşivlenmesi, kağıt, mikroform veya elektronik formatta, İnternet dahil olmak üzere her türlü ortamda tamamen veya kısmen çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezle ilgili fikri mülkiyet haklarını saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) ve erteleme talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.

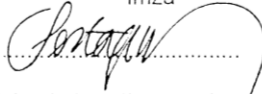
İmza

Tarih

b) Tezin Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi tarafından çoğaltılması veya yayımının **01.12.2013** tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra (a) maddesindeki koşulların geçerli olacağını kabul ve beyan ederim. (Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.)

İmza

Tarih

08.12.2010

Bu belgenin İnternet Adresi: http://www.yok.gov.tr/tez/telif_hakki_yazara_ait.pdf

ÖZET

Lozan Anlaşmasının onaylanmasından sonra meydana gelen Türkiye'yi bütün ihtiyaç ve meseleleriyle göz önünde canlandırmak, bu günün şartlarında oldukça güçtür. Bu devirde öncelikle uğraşılan mesele Cumhuriyet rejiminin devamının sağlanması ve devletin bütünlüğünün korunması olmuştur. Mücadele edilen meselelerin hepsini bir anda saymaya imkân yok ise de, dönemin en başta gelen sorununun iç güvenlik meselesi olduğu söylenebilir.

Ne var ki, Cumhuriyetin ilanından itibaren iç güvenlik meselelerinin ülke gündeminde sürekli olarak ilk sıradaki yerini korumasına karşılık, bu konu ile ilgili yeterli çalışma yapıldığını söylemek mümkün değildir. İç güvenlik başlığı altına yapılan çalışmalar ise, genellikle polis ve jandarma tarihini ele almaktan öteye geçememiştir. Son dönemlerde yapılan ve lokal sorunlar üzerinde yoğunlaşan çalışmalar ise, iç güvenliğin sadece terörle mücadele olarak algılanmasına sebep olmuş; ancak asayişsizliği besleyen iktisadi ve sosyal hadiseler görmezlikten gelinmiştir.

Neredeyse bir asra yakın süreden beri bir kısır döngü olarak hep aynı form içerisinde süregelen iç güvenlik sorununa farklı bir bakış açısı yakalamak ve Cumhuriyet tarihimizde görülen bu eksikliğin giderilmesini sağlamak amacıyla yapılan bu çalışmamızda, mümkün mertebe şimdiye kadar hiç kullanılmamış belgelerden faydalanılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın başlangıç döneminin Menemen Olayı sonrasına dayandırılması ise tesadüfi değildir. Çünkü Menemen Olayı, iç güvenlik anlayışında bir kırılma noktası olmuştur. Bu olaydan sonra rejimin korunması kapsamında polis teşkilatına önemli görevler verilmiş; devlet, iç güvenlik anlayışını tamamıyla değiştirmiştir. Bu safhadan sonra asayişsizlik sorunu bir memleket meselesi olarak kabul edilmiş ve bu sorunu besleyen silah, mühimmat ve emtia kaçakçılığı ile birlikte, iç istikrarı bozan propaganda, karaborsa, manipülasyon, kambiyo suçlarıyla mücadelede yeni uygulamalar hayata geçirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İç güvenlik, istikrar, propaganda, polis, asayiş, kaçakçılık.

ABSTRACT

To conceive of Turkey formed after Losanne with all needs and issues is extremely difficult in today's conditions. Durig this period, primarily issue was engaged to ensure the continuation of the regime of republic and the protection of the integrity of the state. Although there is no possibility to count the all of the issues fought at that time, it can be said that the internal security issue was the foremost one.

Though the internal security issues always protect their row in the agenda since the proclamation of the Republic, it is not possible to say that adequate performance is being done. The studies under the title of internal security couldn't usually go beyond the history of the police and gendarmerie. The studies in the last terms focused on local problems had caused a perception related to internal security that was just struggling for terror but social and economical events that increase the public order problem were ignored.

In this study with the aim of catching a different point of view about the problem of internal security approximatly going on a century and solving this problem, it has been tried to utulize from the documents unused as yet.

To lean the beginning part of the study on the next period after 'Menemen' incident is not a coincidence because 'Menemen' incident was a breaking point at the perception of internal security. After the 'Menemen' incident, the police organization undertook special duties about the protection of regime; the state changed the policy of internal security. After that, internal security problem gained an importance as a governmental problem and new applications had been maintained about weapon, munitions, good smuggler feeded the problem of internal security and the fight with propaganda, black market, manipulation, exchange crimes that destroy the domestic stability.

Key Words: Internal Security, Stability, Propaganda, Police, Public Order, Smuggler.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
ÖNSÖZ.....	VI
TABLolar LİSTESİ.....	VIII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	IX

GİRİŞ.....	1
------------	---

1. BÖLÜM

CUMHURİYETİN İLK ON YILININ İÇ GÜVENLİK DEĞERLENDİRMESİ...6

1.1. Cumhuriyetin İlk On Yılında Türkiye'nin Genel Asayışı.....	6
1.2. 1930 Yılıının Sonunda Dünyada ve Türkiye'de Genel Durum	15
1.3. İç Güvenlikteki Zafiyetin Temel Sebepleri	28
1.3.1. Mevzuat ve Teşkilat Yetersizliği.....	33
1.3.2. Siyasi Yapıdaki Kırılganlık	43
1.3.3. Coğrafi Sınırların Uzunluğu	48

2. BÖLÜM

İÇ GÜVENLİĞİ TEHDİT EDEN SİYASİ FAALİYETLER..... 51

2.1. Yıkıcı Faaliyetler.....	53
2.1.1. Öç Cemiyeti.....	53
2.1.2. Osmanlılar Cemiyeti.....	57
2.1.3. Türk Demokrat Fırkası.....	61
2.1.4. Türk Mağduruni Siyasiye Cemiyeti.....	63
2.1.5. Cemiyeti Hayriye İttihadı.....	64
2.1.6. Türkiye Kurtuluş Fırkası.....	66
2.1.7. İllegal Türkiye Komünist Partisi.....	71
2.1.8. Hitlercilik.....	87
2.2. Bölücü Faaliyetler.....	92
2.2.1. Cıvata Velati Kurda-Cıvata Hoybun (Hoybun Komitesi).....	98
2.2.1.1. Hoybun Örgütünün Eylemleri.....	104
2.2.1.2. Karaköprü Eylemi.....	112
2.2.2. Dersim İsyanı (1937-1938).....	117
2.3. İrticai Faaliyetler.....	126
2.3.1. Halife ve Saltanatı Siyasiye – İttihadı İslam Cemiyetleri.....	127
2.3.2. Misyonerlik Faaliyetleri- Genç Hıristiyanlar Cemiyeti ve Benzerleri.....	128
2.3.3. Devrim Karşıtı İrticai Eylemler.....	132
2.3.3.1. Türkçe Ezan Karşıtı Hareketler	134
2.3.3.2. Çarşaf-Peçe Sorunları	142
2.3.3.3. Tarikatlar.....	145

2.4. Suikast Tertipleri	150
2.4.1. Mustafa Kemal Atatürk'e Tertiplenen Suikastlar.....	151
2.4.2. Türk Devlet Adamlarına Tertiplenen Suikastlar.....	163
2.5. Kaçkar Matbuatı –Rejim Karşıtı Yayınlar.....	165
2.5.1. La Republique Enchainee (Zincire Vurulmuş Cumhuriyet).....	165
2.5.2. İntibah Gazetesi.....	166
2.5.3. Açık Söz Gazetesi	167
2.5.4. Dostluk Gazetesi	167
2.5.5. Serbest Gazetesi	168
2.5.6. Doğruyol Gazetesi	168
2.5.7. Osmanlı Gazetesi	169
2.5.8. Seda-i İslam Gazetesi	169
2.5.9. Rehber-i İnkılap Gazetesi.....	169
2.6. Casusluk Faaliyetleri.....	170

3. BÖLÜM

İSTİKRARSIZLIĞA YOL AÇAN İKTİSADİ ÖNLEM VE FAALİYETLER ... 177

3.1. Kaçakçılık Olayları	182
3.1.1. Altın Kaçakçılığı.....	199
3.1.2. Kambiyo ve Döviz Kaçakçılığı.....	205
3.1.3. Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı.....	208
3.1.4. Silah ve Mühimmat Kaçakçılığı.....	220
3.1.5. Canlı Hayvan Kaçakçılığı.....	224
3.2. Kamu İdaresinin Güvenilirliğine ve İşleyişine Karşı Suçlar	230
3.2.1. İhtikâr (vurgunculuk, karaborsa, istifçilik).....	230
3.2.2. Tefecilik.....	235
3.2.3. Kalpazanlık.....	238
3.2.4. Yolsuzluk ve Rüşvet	242
3.2.5. Kadın Ticareti ve Fuhuş.....	248
3.3. Kamu Barışını Bozan Ekonomik Sebepi Toplumsal Olaylar (Trakya Olayları)	258

4. BÖLÜM

HAYATA GEÇİRİLEN İÇ GÜVENLİK PROJELERİ 268

4.1. Özgürlüklerin Denetim Altına Alınması.....	270
4.1.1. Basının Denetim Altına Alınması.....	271
4.1.2. Sinema, Tiyatro ve Radyo'nun Denetim Altına Alınması.....	279
4.1.3. İkamet ve Dolaşımın Denetim Altına Alınması.....	286
4.1.4. Çalışma Hayatının Denetim Altına Alınması.....	291
4.1.5. Sivil Toplum Örgütlerinin (Cemiyetler) Denetim Altına Alınması.....	293
4.2. Halkın Silahtan Arındırılması (Silah Toplama Faaliyetleri).....	296
4.2.1. Askeri Harekâtlar ile Silah Toplama Faaliyetleri.....	299

4.2.2. Polis Vazife Salahiyet Kanunu'na Göre Silah Toplama Faaliyetleri.....	305
4.2.3. Patlayıcı Maddeler ile Zehirli Gazların Denetim Altına Alınması..	311
4.3. Zorunlu İskân ve Sürgün Uygulamaları.....	314
4.3.1. Adli Makamlarca Hükmolunan Ceza ve Tedbir Amaçlı Sürgün Cezaları.....	315
4.3.2. İskân Kanunu Çerçevesinde Yapılan Sürgün Uygulamaları.....	319
4.3.2.1. Ulus Devlet ve Homojen Toplum Oluşturma Amacıyla Sürgün.....	320
4.3.2.2. Asayiş Sağlamak Amacıyla Yapılan Sürgünler.....	327
4.4. Yasak Bölge Uygulamaları.....	332
4.4.1. Asayişin Sağlanması Amacıyla Yasak Bölge Uygulamaları.....	332
4.4.2. Casusluğun Önlenmesi Amacıyla Yasak Bölge Uygulamaları.....	334
4.5. Yeni Vilayetlerin Oluşturulması veya Kaldırılması	336
4.6. Kaçakçılıkla Mücadele Faaliyetleri.....	340
4.6.1. İhtisas Mahkemelerinin Kurulması.....	345
4.6.2. Gümrük Muhafaza Mevzuatı ve Teşkilatında Değişiklikler.....	349
4.6.3. Sınır Ek Güvenlik Tedbirleri.....	355
4.6.3.1. Hudut Emniyetinin Takviyesi.....	355
4.6.3.2. Hudut Komisyonları.....	358
4.7. İstihbarata Ağırlık Verilmesi.....	361
5. BÖLÜM	
İÇ GÜVENLİK MEVZUAT VE TEŞKİLATLARINDAKİ DEĞİŞİKLİKLER...	363
5.1. İç Güvenlik Mevzuatında Yapılan Değişiklikler.....	364
5.1.1. İl İdaresi Kanununda değişiklikler.....	364
5.1.2. Polisin Teşkilat, Görev ve Yetki Kanunlarında Yapılan Değişiklikler.....	366
5.1.3. Jandarmanın Teşkilat Yapısındaki Değişiklikler.....	377
5.1.4. Umumi Müfettişlikler Teşkilat Yapısındaki Değişiklikler.....	379
5.2. Adliye Mevzuatında Yapılan Düzenlemeler.....	382
5.2.1. Ceza Hukuku Mevzuatında Yapılan Değişiklikler.....	383
5.2.2. Yargılama Hukuk Mevzuatında Yapılan Değişiklikler.....	387
5.2.3. Hapishane mevzuatında yapılan değişiklikler.....	389
5.3. Af Uygulamaları.....	394
5.4. İç Güvenlikle İlgili Uluslar Arası İşbirliğine Gidilmesi.....	400
SONUÇ.....	404
KAYNAKÇA (BİBLİYOGRAFYA).....	410
EKLER.....	421
ÖZGEÇMİŞ.....	429

ÖNSÖZ

Türkiye'nin iç güvenlik meseleleriyle bunaldığı bu günlerde “Menemen Olayı Sonrasından İkinci Dünya Savaşına Türkiye'nin İç güvenliği (1931-1939)” başlıklı bu çalışmayı yapmaktaki maksadım, memuriyetim sebebiyle iç güvenlik birimlerinde yaklaşık yirmi sene boyunca özel görevlerde bulunmuş bir kamu görevlisi olarak, sorunun çözümüne yönelik bilimsel anlamda çok fazla çalışma yapılmamış bu alanda kendi çapımda küçük bir katkı sağlamaktır.

Aslında Cumhuriyetin ilanından itibaren kimi zaman uyutulmakla birlikte, Türkiye'de iç güvenlik meseleleri her dönemde tam olarak halledilmemiş bir sorun olarak varlığını muhafaza etmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında “siyasi çete” olarak adlandırılan ve sınırlarımıza bitişik coğrafyalarda mandater devletler tarafından organize edilen eylemler, bugün özgürlükçü gerilla faaliyetleri adı altında, yine sınırlarımıza bitişik ülkelerde ve maalesef müttefiklerimiz tarafından müsamaha edilmenin de ötesinde, teçhiz ve tertip edilerek Türkiye'ye karşı kullanılmaya devam edilmektedir. O dönemde matbuat aracılığıyla yürütülen propaganda faaliyetleri, bu gün daha gelişmiş kitle haberleşme araçları ile ülkenin istikrarına zarar vermekte ve Türkiye'nin kendi coğrafyasında önemli bir güç haline gelmesine engel olunmaktadır. Hepsinden daha vahim olanı ise sürekli ve sistemli olarak yürütülen ve kimi çevrelerce asimetrik psikolojik harekât olarak adlandırılan beşinci kol faaliyetleri neticesinde, bu gün Türkiye Cumhuriyeti'nin Batı'sında yaşayanların, ülkemizin Doğu'sunu feda edecek ve bölünmesini kabul edecek konuşmalar yapacak noktaya getirilmesidir.

Oysa yaşananlar yeni değildir; Türkiye Cumhuriyetini kuran lider kadro, bu sorunlarla o dönemin maddi ve manevi imkânsızlıkları içerisinde mücadele etmiş ve çözüm olmak üzere birtakım uygulamaları hayata geçirmiştir. O dönemde mücadele edilen iç güvenlik sorunları ile ilgili yapılan yazışmalar ve belgeler incelenecek olursa, bu gün ortaya çıkan sorunların, o dönemdeki meselelerden farklı olmadığı, hatta neredeyse aynı olduğu görülecektir.

Bu araştırmada büyük ölçüde istifade ettiğim Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivinden faydalanmaya beni özellikle yönelten kişinin kıymetli danışmanım Prof. Dr. Sabahattin ÖZEL olduğunu itiraf etmeliyim. Kendilerinin bu yöndeki teşvik ve hatta ısrarı olmasaydı, belki de konuya yaklaşımım daha yüzeysel kalacaktı. Çünkü EGM arşivlerine girmek oldukça zor ve uzun prosedürlere bağlıdır. Ayrı binalarda

bulunan müstakil arşivlere girmeniz, özel izinlere tabidir. Farklı daire başkanlıklarından alınacak izinlerle girilebilen bu arşivlerde istediğiniz her belgeye ulaşmanız da, çoğu zaman mümkün olmaz. Bunların fotoğraflanmasına ise müsaade edilmez.

Bu prosedür içerisinde benim de Emniyet Genel Müdürlüğü arşivlerine ulaşmam gerçekten zor ve pek çok aşamadan sonra mümkün olabildi. Bu safhada ise EGM Arşiv Daire Başkan Eyüp ŞAHİN'in büyük yardımı oldu. Belge sağlamamda gösterdiği kolaylığın yanı sıra, elindeki verileri de büyük özveri göstererek benimle paylaştı .

Ancak belgeleri elde etmekle sorun çözülmüyordu. Çünkü bu konuda daha önce yazılan örnek bir çalışma yoktu. Bu bağlamda tez çalışmamın içeriğinin düzenlenmesi aşamasında Doç Dr. Işıl ÇAKAN'ın; elde ettiğim ham bilgilerin kıymetlendirilmesi safhasında Yrd. Doç Cevahir KAYAM'ın ve doktora programını tamamlamamda beni cesaretlendiren kıymetli arkadaşım Eminalp MALKOÇ'un çok büyük katkılarının olduğunu özellikle vurgulamak isterim.

Bütün bunların yanı sıra bürokratik işlemlerin yürütülmesi esnasında, başta Enstitü Sekreteri Çelebi BOZKURT olmak üzere Enstitü çalışanlarının bana büyük kolaylık gösterdiklerini de belirtmeden geçemeyeceğim.

Fakat bu kadar yardım ve destek ile hazırlanılmasına rağmen, tez çalışmamı arzu ettiğim şekilde biçimlendiremedim. Örneğin metnin pek çok yerinde tezin çerçevesini oluşturan 1931-1939 tarihlerinin öncesine geçmek zorunda kaldım. Ancak tezin sistematüğünü bozan bu davranışın, ele alınan konuların önceleri ile ayrılmamasından kaynaklandığını da özellikle belirtmek isterim.

İçerisinde pek çok eksik bulunduğunun farkında olduğum bu çalışmamda adını saydığım ve sayamadığım bütün emeği geçenlere teşekkür eder; Gazi Mustafa Kemal Atatürk başta olmak üzere, onun izinden yürüyerek Türk vatani, Türk halkının hakları, Türk istiklali ve Türk inkılâbı için can veren kahramanlara, evlatlarını veren kahraman ana ve babalara, bu eşsiz eserin hepsini ve bir parçasını başarma yolunda bütün güçlükleri yenerek uzuvlarını ve emeklerini verenlere ve bundan sonraki milli hayatın her yönden üstünlüğü için çalışmaya devam edenlere şükranlarımı sunarım.

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Anadolu'da bulunan çeteler ve tenkil edildikleri tarihler	115
Tablo 2: 1926-1937 Tarihleri arası gizli yapılan tarikat ayinlerinin cetveli	148
Tablo 3: 1929-1937 Yılları arası tarikatçılıktan işlem yapılanların cetveli.....	148
Tablo 4: Başlıca ithalat maddeleri.....	184
Tablo 5: Zimmet, irtikâp ve rüşvet suçlarından mahkûm edilenlerin istatistiği.	247
Tablo 6: Frengi mücadelesi.....	257
Tablo 7: Frengi ile mücadele sarfıyatı.....	257
Tablo 8: Silah toplama çalışmaları sonunda illerden toplanan silahlar.....	310
Tablo 9: Adli ihtisas mahkemelerinin Kaçakçılık Kanunu tatbik istatistiği....	348
Tablo 10: Adli ihtisas mahkemelerinin Kaçakçılık Kanunu istatistiği.....	348
Tablo 11: Adli ve İhtisas Mahkemelerinin kararları.....	349
Tablo 12: Hapishaneler mevcudu icmalî (1926-1930).....	393
Tablo 13: Hapishaneler harekâtı icmalî (1933-1935).....	394
Grafik 1: Yıllara göre tarikatçılıktan hakkında işlem yapılanların grafiği.....	148
Grafik 2: İrticai olayların yıllara göre seyri (1930-1938)	149

KISALTMA LİSTESİ

A.y.	: Yazara ait son zikredilen yer/Aynı yer
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.k.	: Aynı kaynak
Bkz/bkz.	: Bakınız
BCA.	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bn.	: Belge numarası
BMM	: Büyük Millet Meclisi
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CHF	: Cumhuriyet Halk fırkası
Çev.	: Çeviren
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
Dn.	: Dosya numarası
EGM	: Emniyet Genel Müdürlüğü
EEM	: Edirne Emniyet Müdürlüğü
MAH	: Milli Amele Hizmetleri
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
PVSK	: Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar
Sr.No.	: Sıra numarası
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM. GCZ.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları
TBMM. ZC.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
t.y.	: Basım tarihi yok
y.y.	: Basım yeri yok / Yayıncı yok

GİRİŞ

Asırlar boyu milli hedef ve menfaatlere ulaşabilmenin tek ve kaçınılmaz vasıtası olarak bilinen sıcak harpler, “ideolojiler asrı” olarak tarihe geçen yirminci yüzyılla birlikte yerini daha yeni ve karışık bir mücadele tarzı olan “psikolojik harplere” terk etmiştir. Bu savaşın hedefi de insan olmakla beraber, insanın kendisi değil; duygu, düşünce ve davranışlarıdır.¹

Bu gün anladığımız manada olmasa bile, tarihte psikolojik harekât olarak vasıflandırılacak faaliyet ve çalışmalar mevcuttur. Çinli politik bilimci Sun Tzu'nun Milattan Önce beşinci yüzyılda yazmış olduğu “Harbin Kitabı” adlı eserinde,² yüz binlerce kişilik ordu beslemenin ve onu uzun mesafelere sevk etmenin, halkın fakir düşmesine ve memleketin kaynaklarının tükenmesine sebep olacağını belirterek, zaferleri daha ucuza kazanmaya yarayacak beş unsurdan istifade edilmesini önermektedir. Bu unsurlar mahalli halk, resmi memurlar, milliyet değiştirenler, ikili çalışanlar ve düşman içine sızıp geri dönen casuslardır.³

Diğer taraftan Hintli politik bilimci Kautilya, yazmış olduğu Hint politik klasiklerinden sayılan Arthashastra isimli eserinde, düşmanın moralini kırmak ve dost birliklerin moralini yükseltmek için alınması gereken tedbirleri anlatmaktadır.⁴ Türk tarihinde de psikolojik harekâttan faydalandığına dair sayısız örnekler vardır. Göktürk Kitabeleri, günümüz gelişmiş propaganda tekniklerini ihtiva eden bir propaganda şaheseridir.⁵ Ancak psikolojik harbin modern ve sistemli olarak uygulanması Birinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki yıllara rastlamaktadır.⁶

Bir devleti ayakta tutan üç önemli faktör vardır. Bunlardan birincisi devleti kuran milletin bizatihi kendisidir. İkincisi milleti temsil eden meclislerinin milli

---

¹ Selim Yavuz Turganoğlu, “Dünyada ve Ülkemizde Psikolojik Harekât”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/ Bugün/Yarın**, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, Sayı: 3, İstanbul, Mayıs 1985, s. 65.

² Sun Tzu, “Harp Sanatı”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/ Bugün/Yarın**, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, Sayı: 13, İstanbul, Mart 1986, s. 58.

³ Sun Tzu, “Harp Sanatı”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/ Bugün/Yarın**, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, Sayı:14, İstanbul, Nisan 1986, ss. 72-73.

⁴ “**Psikolojik Harekât Teknik ve Yöntemleri**”, ST. 33-5, Kara Kuvvetleri Basımevi, İstanbul 1979, s.6.

⁵ Selim Yavuz Turganoğlu, **a.g.e.**, s. 65.

⁶ Rüştü Erdelhun, “Fikir Savaşları”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/ Bugün/Yarın**, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, Sayı: 8, İstanbul, Ekim 1985, s.60.

amaç ve isteklerine olan bağlılığı ve bunun gereklerini uygulamakta gösterecekleri kararlılıktır. Üçüncüsü ise ordusunun gücüdür. Ordu yenilebilir; fakat bu durum hiçbir zaman bir memleketi, bir milleti yok edemez. Asıl önemli olan ve memleketi temelinden yıkan, milleti esir ettiren iç cephenin çöküşüdür.⁷

İşte “beşinci kol faaliyetleri” veya “fikir savaşları” olarak da adlandırılan “psikolojik harekât”; askeri müdahale ile işgal edilemeyen bir devleti propaganda, casusluk, sabotaj, ekonomik harekât, ya da terör yoluyla sistematik olarak etkiye maruz bırakarak, manevi direnç kuvvetini kırmak ve iç cepheyi çökerterek ülkeyi müdahaleye uygun hale getirmektir. Psikolojik harekât savaş öncesi yapılabileceği gibi, fiili savaş esnasında savaşı daha kolay kazanmak amacıyla da yapılabilir.

Bir plan dâhilinde ve sistematik olarak yürütülen psikolojik savaş ile farklı sosyal guruplar arasında çatışma yaratılması; inançlarda, tutumlarda ve davranışlarda değişiklikler meydana getirilmesi; ülke çapında sosyopolitik ve sosyoekonomik alanlarda zorluklar, çözümsüzlükler, bunalımlar oluşturulması, kitlesel olayların başlamasına uygun ortam hazırlanılması ve nihai olarak da iç güvenliğinin bozularak, bir ülkenin kolaylıkla işgal edilebilir hale getirilmesi hedeflenir. Bu genel süreç içerisinde, psikolojik harekâtı düzenleyen ve planlayan kuvvetler, öncelikle hedef toplumun birlik ve beraberliğinin esasını meydana getiren kültür değerlerinin ve unsurlarının yıpratılmasını, yozlaştırılmasını ele alırlar. İlerleyen süreçte toplumun birleştirici, bağlayıcı, sürükleyici manevi değerleri her düzeyde yapılacak ideolojik telkinlerle yıpratılır. Kavram kargaşası ve inanç şaşkınlıklarından yararlanılarak, toplumun önce birlik ve beraberlik şuurundan uzaklaştırılması sağlanır. Farklı inanç ve davranışlara bölünmüş olan karşıt guruplar meydana getirilir. Ve nihayetinde artık bunların çatışmaya, kavgaya itilmeleri safhası başlar.⁸ Martin Van Creveld tarafından “düşük yoğunluklu savaş”, Kalvi Holsti tarafından “üçüncü türden savaş” ve Bassam Tibi tarafından “devlet dışı aktörlerin hiçbir kurala uymayan gayrı nizami savaşı” olarak nitelenen terör eylemlerinin⁹ başlamasından sonraki safhada ise önemli olan, hedef toplumda meydana getirilen çatışmanın, psikolojik harekâtı düzenleyen ve planlayanların denetiminde sürdürülmesidir.

⁷ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Cilt 2 (1920-1927), Başbakanlık Basımevi, Ankara 1984, ss. 432-433.

⁸ Ergun Özgen, “Psikolojik Harekâtın Kültür Değerlerine Etkisi”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/ Bugün/Yarın**, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, Sayı: 5, İstanbul, Temmuz 1985, s. 73.

⁹ Bassam Tibi, “Siyasi Terörizm Faaliyetleri ve Mücadele Yöntemleri”, **Küresel Terörizm ve Uluslar Arası İşbirliği Sempozyumu 23- 24 Mart 2006**, Genel Kurmay Başkanlığı, Ankara 2006, s.161.

Siyasi platformda istenmeyen, baskıcı ya da yolsuzluğun yaygın olduğu hükümetler, sosyal alanda orta sınıfın olmaması ya da geniş ölçekli ayrımcılığın uygulanması, ekonomik olarak yoksulluğun çok yaygın olması, işsizliğin artması, ideolojik olarak birbiriyle kavga eden şiddete dayalı siyasi felsefeler; jeopolitik olarak büyük miktarda yabancı nüfus veya sınır anlaşmazlıkları, dine dayalı düşmanlıklar gibi etkenler bir ülkede çatışma ortamının oluşması için yeterli argümanlardır. Ülkedeki muhaliflere verilen yabancı desteği ile birlikte belirtilen argümanların doğru zamanda kullanılması halinde, ülkenin iç güvenliğinin çok kısa bir sürede bozulması mümkündür.¹⁰ Bu pencereden bakıldığında iç güvenlik ne sıradan asayiş olayları, ne de sadece terör ve şiddet eylemlerini içerisinde barındıran bir olgudur.

Günümüzde devlet güvenliğini iç veya dış güvenlik olarak ayırmanın artık imkânı kalmamıştır. Yalnızca milli güvenlik potası içerisinde eritilebilecek bir güvenlik anlayışının oluştuğu artık bir gerçektir. Bir ülkenin toplam gücü; ekonomisi ve ordusunun gücü ile birlikte, artık iç güvenlikteki hâkimiyeti ile de ölçülür hale gelmiştir.

Türkiye’de ise halen iç güvenliğin tanımı ne sözlüklerde, ne de bu konuyla ilgili yapılan çalışmalarda açık bir şekilde yapılmamıştır. Genellikle asker kişiler iç güvenlik kavramını terör odaklı olarak algılamakta, polis kökenliler ile mülki idareciler iç güvenliği daha çok asayiş odaklı olarak algılamaktadırlar. Oysa iç güvenlik, bunlarla birlikte çok daha fazlasını içerisinde barındıran; iktisadi, sosyal, kültürel, askeri ve hatta ahlaki kavramların iç içe geçtiği; bir yönüyle en temel özgürlüklerle birlikte vatandaşlık haklarının serbestçe kullanılmasını hedef alan, diğer yönüyle de devletin korunmasını amaç edinen tedbir ve uygulamaları içerisinde barındıran bir olgudur.

Bireysel açıdan iç güvenlik denildiğinde, vatandaşın devletin kendisine tanıdığı hak ve özgürlükleri hiçbir baskı altında kalmadan kullanmasının sağlanması; yurttaşların dışarıdan veya içeriden gelebilecek psikolojik, kültürel, sıhhi her türlü saldırıdan masun tutulmasıdır.

Kamusal açıdan bakıldığında ise iç güvenlik, ülkenin hükümetine, ordusuna, adliyesine, ekonomisine ve diğer kurumlarına ve milletin birbirine karşı güvenini

---

¹⁰ “**CRT- Trends In International Terrorism**”, Antiterörizm Assistance Program, ABD Louisiana State Police Training Academy, Baton Rouge 2003, Lesson1-16, s. 3.

sarsacak propaganda ve manipülasyon faaliyetlerinden devletin ve kamunun korunmasıdır.

Bu çerçeve içerisinde iç güvenliği şu şekilde tanımlamak mümkündür: Bir devletin milli hedeflerini elde etmek için kullanabileceği ekonomik, askeri, siyasi, coğrafi, idari, sosyokültürel, psikososyal ve teknolojik kabiliyetlerinden oluşan maddi ve manevi gücünü, topyekûn savaş haricindeki her türlü saldırıdan korumak; bireylerin kendilerine yasalarla tanınan hak ve özgürlükleri serbestçe kullanabileceği ortamı sağlamak ve bununla birlikte güven içerisinde buldukları hissini vermek üzere alınması gereken tedbir ve uygulamaların bütünüdür.

Bu tanım dikkatlice incelendiğinde iç güvenliğin içerisine sadece yıkıcı ve bölücü faaliyetlerin değil, bunların yanı sıra bir ülkenin ekonomisine zarar verecek kaçakçılık, uluslar arası terörizm, iç ve dış unsurların müşterek ve münferit olarak yürüttükleri her türlü olumsuz propaganda çalışmaları, casusluk eylemleri gibi çok yönlü faaliyetlerin girdiği görülebilir. Bunların yanı sıra ülke içerisinde bulunan kişilerin huzurlu ve güvenli bir yaşam sürmelerini temin etmek ve en az bunlar kadar önemli olan, bireylerin güven içerisinde bulduklarına dair genel inanç ve kalıcı kanaat oluşturmak da iç güvenlik olgusunun içerisine girmektedir.

Toplumun bir arada tutan değerleri erozyona uğratarak toplumsal çözülmeye yol açması itibarıyla sosyal; beraberinde getirdiği bulaşıcı hastalıklar, tedavi giderleri, iş gücü kaybı ve benzerleri sonuçları itibarıyla ise kamusal bir sorun olan fuhuş, uyuşturucu kullanımı ve kamu sağlığını bozan benzeri kötü alışkanlıkların toplumda yaygınlaşmaması için gerekli olan bütün tedbirlerin alınması da iç güvenlik kapsamındadır.

İç güvenliğin alanı içerisine bu kadar çok ve farklı meseleler girmesine ve Cumhuriyetin ilanından itibaren Devletin en önemli sorunu olarak bütün dönemlerde baş sırada yer almasına rağmen, Türkiye’de iç güvenliğin tanımının açık olarak yapılamamasındaki ana sebeplerden birisi kurumlar arasındaki güç mücadelesi iken, diğer sebep iç güvenlikte tek başına çok güçlü olacak bir teşkilatın kurulmasına endişe ve kuşkuyla bakılmasıdır. Çünkü bu kadar geniş alana hükmedebilecek bir iç güvenlik teşkilatının kötü niyetli hükümetlerin elinde, tıpkı Hitler Almanya’sında kurulan SS (Schutzstaffel) örgütlenmesi gibi despotik amaçlarla kullanılması ihtimali hem vatandaşlarda, hem de hukukçularda kaygı uyandırmaktadır.

Esasen Tek Parti döneminde Almanların devleti koruma kanunu ve İtalyanların rejimi muhafaza kanunlarına benzer yeni düzenlemeler arayışlarına

gidilmişse de,¹¹ muhtemelen yukarıda değinilen kaygılardan dolayı daha ziyade ceza hukukunda birtakım düzenlemeler yapılması yolu benimsenmiştir.

Günümüzde de bu endişe halen varlığını korumaktadır. Oysa pek çok kurum ve kişi tarafından dile getirilen asimetrik psikolojik harp teknikleriyle Türkiye'nin iç güvenliğinin bozulduğu ve devletin dış saldırılara açık hale getirildiği söylemlerine rağmen, 17 Şubat 2010 tarihinde 5952 sayılı yasa ile büyük ümitlerle kurulan “Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı” yukarıdaki kaygılar göz önüne alındığında, görev ve yetkileri itibarıyla tabiri caizse ölü doğmuştur. Çünkü kurulan teşkilata operasyonel yetki verilmemiş, teşkilatın amacı sadece “terörle mücadeleye ilişkin politika ve stratejileri geliştirmek ve bu konuda ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak” şeklinde sınırlandırılmıştır.¹² Halbu ki, bu konu ile ilgili devletin yeterince ve hatta gereğinden fazla birimi vardır ve bunlar elde ettikleri bilgileri, ürettikleri projeleri farklı makamlara mütemadiyen sunmaktadırlar.

İşte bu çok başlılığın yarattığı kargaşa ve ülkenin içinde bulunduğu durum dikkate alınarak kurumlar arası yetki savaşına bir an önce son verilmesi; Cumhuriyetin ilanından itibaren günümüze kadar Türkiye'ye karşı kesintisiz sürdürülen örtülü operasyonların bir sentezinin yapılarak, devletin kendini ve halkını bu saldırılardan koruyacak düzenlemeleri ve sistemi bir an önce hayata geçirmesi artık kaçınılmaz bir hal almıştır. Bu sentezi yapmak ve alınacak tedbirleri keşfetmek ise aslında çok güç değildir. Zira Türkiye'nin iç güvenliğine karşı dış güçlerce yürütülen siyasi, ekonomik ve kültürel operasyonlar, neredeyse bir yüzyıla yakın süreden beri değişmemiştir.

Bu bağlamda tezin ilerleyen kısımlarında Türkiye'nin iç güvenliğini bozmaya yönelik yürütülen faaliyetler ve bunların karşısında dönemin hükümetlerinin geliştirdiği alternatif yöntemler sıralanmaktadır. Bu yöntemlerin tamamının günümüzde aynı biçimde uygulanması söz konusu olmasa da, zamana ve şartlara göre modernize edildiğinde, büyük kısmının yeniden kullanılabileceği değerlendirilmektedir.

---

¹¹ “Fevkalade Ahval İçin Kanun”, “Adli Kanunların Tadil Projesi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 19 Kânunusani 1931, s.1.

¹² “Kamu Düzeni ve Müsteşarlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun”, **Düster**, Tertip 5, Cilt 49, s. 10505; **Resmi Gazete**, No: 27511, 4 Mart 2010.

I. BÖLÜM

CUMHURİYETİN İLK ON YILININ İÇ GÜVENLİK DEĞERLENDİRMESİ

1.1. Cumhuriyetin İlk On Yılında Türkiye'nin Genel Asayışı

Birinci Dünya Savaşı bitmiş; Osmanlı Devleti muharebeden mağlup, Türk Milleti de yorgun ve fakir bir halde çıkmıştı. Memleketin her tarafı, adeta yangın yerine dönmüştü. Ağır şartlı bir mütareke imzalanmış, İtilaf Devletleri Anadolu'nun önemli mevkiilerini işgal etmişlerdi. Birbirini takip eden harplerin sonucunda iç güvenlik teşkilatlarının yetersizliğinden dolayı türeyen eşkıya çeteleri ve eli silahlı asker kaçakları, ülkenin her tarafında rahatlıkla faaliyet göstermekteydi. Memlekette dâhili asayiş yok denecek vaziyetteydi. Yollar geçilmez olmuş; köyler ve dağlar bir kenara, şehirlerde bile emniyet sağlanamıyordu. Anadolu'da çeteler vatanın dört bir yanını istila etmiş, rahat bir nefes almanın imkânı kalmamıştı. Zabıta ise bu ortamda değil vatandaşı, elindeki silahı bile muhafazada güçlük çekiyordu.¹³

Cumhuriyetin ilanından sonra aradan geçen on yıla rağmen iç güvenlik alanında çok fazla bir gelişme sağlandığı da söylenemezdi.¹⁴ Sıradan yolcu ve kabileler bir yana, askeri müfrezeler dahi eşkıyalar tarafından soyulabiliyordu.¹⁵

Doğuda ise feodalite bütün ağırlığıyla hüküm sürüyordu. Buradaki aşiret reisleri buldukları yerlerde derebeylik ve hata küçük hükümetler halinde yaşantılarını sürdürüyorlardı. Devletle ilişkileri yok denecek kadar zayıf olan pek çok aşiret, vergi vermek ve askere gitmek gibi mükellefiyetleri kabul etmiyor, kendilerini hususi ve mümtaz bir şekilde görüyordu. Daha kötüsü, bu kümeler etrafında yaşayan vatandaşlar da zaman içerisinde bunların fiili imtiyazından istifade

---

¹³ “Onbeş Yıl Zarfında Cumhuriyet Zabıtasının Çalışmaları Hakkında Rapor”, **İdare** - Dâhiliye Vekâletinin Aylık Mecmuası, Cumhuriyet'in Onbeşinci Yıl Dönümü Münasebetiyle Fevkalade Nüsha, Yıl:11, Sayı:127, İstanbul, 29 Birinci Teşrin 1938, s.12.

¹⁴ “Maraş-Fevzipaşa arasında bir kamyonun yolcularını soyan şakiler... Kemalpaşa-Bursa arasında bir otomobilin yolcularını soyan şakiler..”, **Hâkimiyeti Milliye 10 Ağustos 1930**, s. 4; “Erzincan'dan Kemah'a giden bir kişiyi öldürerek yolcuları soyan şakiler...”, **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Ağustos 1930, s.2.

¹⁵ Kâzım Özalp, **Milli Mücadele 1919-1922**, Cilt 1, 2. bsk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1985, s.142.

edebilmek için, gerek zihniyetleri, gerekse yaşantıları itibarıyla onlarla birleşerek, müşterek hareket etmeye başlıyorlardı.¹⁶

Aslında asayiş meselesi, şekavet halinde Anadolu’da daimi bir mesele olarak uzun süreden beri devam eden gelen bir olguydu. Büyük vilayetlerin içinde dahi asayiş yoktu; eşkıya dağdan yakın kasabaya hükmediyordu. Zamanın valileri ise onlarla başka eşkıyaları ortadan kaldırmak için işbirliği veya özel anlaşmalar yapıyorlardı. Zira bir eşkıyayı ortadan kaldırmak için hükümetin bir başka eşkıya ile anlaşma yapması, asırlardan beri bir idare şekli olarak memleketin geleneğine yerleşmişti.¹⁷

Ancak bu zihniyet, Cumhuriyetle birlikte kökten reddediliyordu. Hükümet, bu anlayışı silmek için asırlardan beri süregelen alışkanlıkları, inançları ve adetleri yalnız ortadan kaldırmakla yetinmeyip, aynı zamanda zihinlerden de silmeye çalışıyordu. Zaten memleketi İstanbul’dan idare ile Ankara’dan; Anadolu’da dertlerin içinden idare arasındaki başlıca fark, asıl bu meselede kendini gösteriyordu. Hükümetin Anadolu’nun ortasında, Ankara’da kurulmasıyla memleket bütünlüğü ön plana alınmak mecburiyeti karşısında kalınınca; asayişin tesisi ve ülkenin her noktasında güvenliğin sağlanması, bizzat devletin varlığı meselesi olarak görülmeye ve kabul edilmeye başlanılmıştı.¹⁸ Zaten Mustafa Kemal Paşa da uygulamaya koyduğu devrimlerle esasen üç şeye savaş açmıştı; kişisel zorbalığa, resmi zorbalığa ve din zorbalığına. Hayata geçirilen devrimler ile kişisel zorbalık yerine düzene bağlı özgürlük, din zorbalığı yerine vicdan özgürlüğü, resmi zorbalık yerine ise devlet otoritesinin tesis edilmesini hedeflemişti.¹⁹

Bu anlayış içerisinde 29 Teşrinievvel 1339 (29 Ekim 1923) tarihli Türk Milletini Cumhuriyet idaresine kavuşturan Kanun²⁰ ile “İzale-i Şekavet Kanunu”nun²¹ aynı gün çıkarılması da bir tesadüf eseri değildi.²² Bu suretle Cumhuriyet Hükümeti, ilk iş olarak memleketin dâhili emniyetinin düzeltilmesini ele aldığını açıkça ortaya koyuyor ve bu tarihten itibaren, anayurdun bilhassa şark

---

¹⁶ Başvekil İsmet (İnönü) Paşa’nın Şark Hadiseleri Hakkındaki Beyanatı için bkz: **TBMM.ZC.**, Devre 3, Cilt 21, İçtima 3, 22 Eylül 1930, s.4.

¹⁷ İsmet İnönü, **Hatıralar**, Ankara, Bilgi Yayınevi, Cilt 2, 1. bsk, 1987, ss.272-273

¹⁸ **A.y.**

¹⁹ **TBMM. ZC**, Devre 4, Cilt 1, Fevkalade İçtima, 14 Mayıs 1931, s. 43.

²⁰ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 5, s. 398.

²¹ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 5, s. 384.

²² “Onbeş Yıl Zarfında Cumhuriyet Zabıtasının Çalışmaları Hakkında Rapor”, İdare, Cumhuriyet’in Onbeşinci Yıl Dönümü Münasebetiyle Fevkalade Nüsha, **a.g.e**, s.13.

taraflarını mekân tutan üyesi 1840'ı, sayısı ise 80'i bulan muhtelif eşkıya çeteleriyle amansız ve sistemli bir mücadeleye girişiyordu.²³

Önceleri genellikle 20 ila 50 kişilik, bazen de 100 kişilik eşkıyadan oluşan bu çeteler arada bir birleşip 500 kişilik kuvvetler oluşturarak soygunlar yapıyor; hatta bu eşkıyayı yakalamaya giden jandarma kuvvetlerini esir alıyor, karakolları basarak jandarmanın silah ve cephanelerini gasp edebiliyorlardı.²⁴

Ordu, Fatsa, Ünye civarında Ermeni Serop Çetesi, Ermeni Borika Çetesi, Gâvur Mevlüt Çetesi,²⁵ Emin Çavuş Çetesi, Derviş Mehmet Çetesi; Çankırı Çerkeş'ten Hidayet oğlu Eğri Ahmet Çetesi;²⁶ Zile civarında Aynacıoğlu Çetesi, Hayri Çavuş Çetesi, Amasya mıntıkasında Reis Hasan Çetesi,²⁷ Iğdır civarında soygunculuk yapan Timur Çetesi;²⁸ Hakkâri civarında yıllarca eşkıyalık yapan Seyit Han Çetesi,²⁹ Konya, Afyon, Isparta vilayetlerinde soygun yapan Nedim Çetesi; Burdur, Muğla, Denizli ve Antalya vilayetlerinde soygun ve cinayetler işleyen Rıza Çetesi; Ankara, Kırşehir, Aksaray, Konya ve Yozgat vilayetlerinde cinayet, soygun yapan Katil İlyas ve Kara Haydar Uşakları Çeteleri; aynı yörede Kürt Osman Çetesi; Tokat mıntıkasında seneler boyu eşkıyalık yapan Beldağlı İzzet Çetesi; Trabzon, Gümüşhane mıntıklarında eşkıyalık yapan Nusret, İsmail, Koço ve Sürmeneli Ahmet Çeteleri; Erzurum çevresinde eşkıyalık yapan Palolu Yado Çetesi; Erzincan mıntıkasında eşkıyalık yapan Şaki Aliko ve Topal Hüseyin Çeteleri; Ağrı civarında eşkıyalık yapan Ferzande ve Altındış Çeteleri; Urfa civarında şekavet yapan "Ramazan Çetesi",³⁰ Bitlis Erzurum civarında faaliyet gösteren Halis Çetesi,³¹ Mardin civarında eşkıyalık yapan ve sıkıştırılınca Suriye'ye geçen Haburoğlu Esvet Çetesi³² gibi pek çok silahlı suç örgütü halkı soyuyor, karşı gelenleri öldürüyor ve istediklerini dağa kaldırıyor.

²³ "Jandarma İşleri", **İdare**, Dâhiliye Vekâletinin Aylık Mecmuası, Cumhuriyet'in Onbeşinci Yıl Dönümü Münasebetiyle Fevkalade Nüsha, Yıl:11, Sayı:127, İstanbul, 29 Birinci Teşrin 1938, s.88.

²⁴ Amasya'nın Çengel Karakolu, Karşıpınar ve İğde karakollarını basan eşkıya, buradaki personelin silah ve cephanesini almışlardı. Bkz: **TBMM. GCZ.**, Devre 1, Cilt 1, İçtima 1, s. 233, 15 Teşrinisani 1336 (15 Kasım 1920).

²⁵ **TBMM. ZC.**, Devre 2, Cilt 5, İçtima 1, ss. 139-141, 16 Kânunusani 1340 (16 Ocak 1924).

²⁶ **BCA.**, 030.10.00.00.104.682.19, 26 Mayıs 1925.

²⁷ **TBMM. GCZ.**, Devre 1, Cilt 1, İçtima 1, s.233, 15 Teşrinisani 1336 (15 Kasım 1920).

²⁸ **BCA.**, 030.10.00.00.105.683.32, 22 Aralık 1929.

²⁹ **EGM Arşivi**, Dn: 71229, Bn: 4/C 11, 13 Ekim 1943.

³⁰ **BCA.**, 030.10.00.00.128.923.6-23-24, 1933.

³¹ **BCA.**, 030.10.00.00.127.912.18-2, 10 Kasım 1928.

³² "Cenupta bir eşkıya müsademe neticesinde öldürüldü", **Hâkimiyeti Milliye**, s. 3, 24 Kânunusani 1929.

İlerleyen yıllarda bu çetelerden Ağrı civarı ve İran hududuna yakın bölgelerde eşkıyalık yapan Ferzende, Beno ve Altındış Çetelerine karşı 3 Aralık 1927 tarihinde Tuzluca civarında yapılan operasyonlar ve müsademeler sonucunda bu çetelerin büyük kısmı imha edildi; yakalanamayanlar ise yurt dışına kaçtı.³³ Erzurum vilayeti ile Şark illerimizde şekavet yapan Palolu Yado Çetesi yapılan operasyon sonrasında Suriye'ye kaçtı. 5 Eylül 1929 senesinde Türkiye'ye geri dönerek çetesiyle birlikte yeniden eşkıyalığa başlayan Yado, aynı yıl üzerine gönderilen kuvvetlerle girdiği müsademe sonucunda imha edildi.³⁴ Nusret, İsmail, Koço Çeteleri ise yapılan operasyonlar neticesinde 1928 senesinde;³⁵ Sürmeneli Ahmet, Türap oğlu İsmail ve Mercen Oğlu Dursun Çeteleri ise 23 Haziran 1929 tarihinde bölgede yapılan askeri harekâtlar neticesinde tamamen imha edildi.³⁶ Senelerce Tokat ve çevresinde eşkıyalık yapan Beloğlu (Beldağlı) İzzet Çetesi;³⁷ Ankara, Aksaray, Kırşehir ve Konya mıntıkasında Katil İlyas ve Kürt Osman Çetesi; Konya, Afyon Karahisar, Isparta mıntıkasında eşkıyalık yapan Nedim Çetesi de 1928 senesinde yapılan operasyonlar sonucunda tamamen, Kürt Osman Çetesi ise kısmen imha edildi.³⁸ Besni kazası mıntıkasında eşkıyalık yapan Şaki Hannan ise 8 Ocak 1930 tarihinde yakalanarak adliyeye sevk edildi.³⁹ Cebelibereket vilayeti ve çevresinde eşkıyalık yaparak asayiş bozan Kürt Fahri Çetesi; Burdur, Muğla, Denizli, Antalya mıntıkasında Katil Rıza Çetesi de yine 1928 senesinde yapılan harekâtlar sonucunda tamamen imha edildi.⁴⁰

Bu operasyonlardan sonrasında Dâhiliye Vekili Şükrü (Kaya) 1929 senesinde verdiği bir beyanatta her ne kadar ülkede asayişin mükemmel olduğunu belirtiyorsa

³³ **BCA.**, 030.10.00.00.128.923.6-23, 1933.

³⁴ "Jandarma İşleri", **İdare**, Dâhiliye Vekâletinin Mecmuası, Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Dönümü Münasebetiyle Fevkalade Nüsha, Yıl 6, Sayı 67, 29 Birinci Teşrin 1933, s.60.

³⁵ "Anadolu'da Faaliyette Bulunan Çetelerin Hangi Sahalarda Çalıştıklarını ve Hangi Tarihte Tenkil Edildiklerini Gösterir Cetvel", **İdare** - Dâhiliye Vekâletinin Aylık Mecmuası, Cumhuriyet'in Onbeşinci Yıl Dönümü Münasebetiyle Fevkalade Nüsha, Yıl:11, Sayı:127, İstanbul, 29 Birinci Teşrin 1938, s. 57.

³⁶ **BCA.**, 030.10.00.00.105.683.29, 23 Temmuz 1929.

³⁷ **BCA.**, 030.10.00.00.128.923.6-23, 1933.

³⁸ Anadolu'da Faaliyette Bulunan Çetelerin Hangi Sahalarda Çalıştıklarını ve Hangi Tarihte Tenkil Edildiklerini Gösterir Cetvel, İdare, Dâhiliye Vekâletinin Aylık Mecmuası, Cumhuriyet'in Onbeşinci Yıl Dönümü Münasebetiyle Fevkalade Nüsha, **a.g.e.**,s.57.

³⁹ **BCA.**, 030.10.00.00.103.683.38, 11 Ocak 1930.

⁴⁰ "Anadolu'da Faaliyette Bulunan Çetelerin Hangi Sahalarda Çalıştıklarını ve Hangi Tarihte Tenkil Edildiklerini Gösterir Cetvel", İdare, Dâhiliye Vekâletinin Aylık Mecmuası, Cumhuriyet'in Onbeşinci Yıl Dönümü Münasebetiyle Fevkalade Nüsha, **a.g.e.**, s. 58.

da,⁴¹ gerçekte 1930'lu yılların sonunda eşkıyalar Anadolu'yu kasıp kavurmaya halen devam ediyordu.⁴²

Bu yıllarda bir taraftan eşkıya çeteleriyle, diğer taraftan da ortaya çıkan yeni suç ve suçlu türleri ile şiddetli bir mücadeleye giren Cumhuriyet zabıtası, zaman zaman irticai sahalarda da farklı vakalarla çarpışmak durumunda kaldı. Çünkü rejimin ana prensip olarak ortaya koyduğu yenilikler ve toplumsal hayatta vücuda getirdiği büyük inkılâplar, milletin masum bir zümresinin manevi ve dini hislerini istismar ile geçinen birtakım yobaz ve softaların menfaatlerini baltaladı. İnkılâp ilerledikçe o döneme kadar parazit ve tembel yaşayanlar, mevki ve ikballerinin birer birer ellerinden alınması üzerine, hükümete ve rejime tepki göstermeye başladılar. İşte bu tepkilerin bir neticesi olarak muhtelif senelerde ve ekseriya ani olarak ortaya çıkan ve devletin başına bir gaile açacak mahiyette bazı irticai hadiseler meydana geldi.⁴³

Erzurum halkının bir kısmının dini tesirlerle şapka aleyhinde silahlı olarak harekete geçmesi; Rize vilayetinde de bazı batıl itikatlara bağlı köylülerin bu durumlarında istifade edilerek; Kuran'ın kaldırılacağı, şapka giydirileceği, kadınların çarşaflarının çıkarılacağı yönünde propagandalarla hükümet merkezi üzerine yöneltilmiş silahlı bir isyan çıkarılmak istenilmesi; Maraş'ta ise şapka aleyhine cami avlusuna yapıştırılan bir beyanname ile başlayan hareketin, imamla müezzinin iştirakleri ile silahlı bir halk hareketine dönüşmesi gibi birtakım irticai hadiseler meydana geldi.⁴⁴

Bu gerici faaliyetlerin yanı sıra, 1925 yılında artarak yayılan Komünizm faaliyetleri de Cumhuriyetin ilk yıllarında hükümeti oldukça meşgul etti. Çarlık Hükümetinin Rusya'da çökmeye başlaması ve Bolşevik inkılâbının meydana gelmesi üzerine bütün Avrupa'ya sıçrayan komünizm cereyanı Türkiye'deki bazı kesimleri de etkisi altına aldı. Bu yıllarda matbuat sahasında komünist fikirleri açıkça neşreden mecmua ve risaleler yayınlanmaya başlandı. Kanuni yollardan istifade ederek muhtelif isimler altında, fakat komünist gayeyi gerçekleştirmek amacıyla işçi örgütleri kurularak ve ayrıca gizli hücreler tesis edilerek kapsamlı ve teşkilatlı bir

---

⁴¹ "Dâhiliye Vekilimizin beyanatı- Memleketimizde asayiş pek mükemmeldir", **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1929, s.1.

⁴² "Dâhiliye Vekili'nin Şark seyahati", **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Teşrinisani 1931, s. 1; "Dâhiliye Vekili'nin Şark seyahati intibahları", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Teşrinisani 1931, s. 1.

⁴³ "Onbeş Yıl Zarfında Cumhuriyet Zabıtasının Çalışmaları Hakkında Rapor", **İdare**, Cumhuriyet'in Onbeşinci Yıl Dönümü Münasebetiyle Fevkalade Nüsha, **a.g.e.**, s.16.

⁴⁴ "Emniyet İşleri", **İdare**, Dâhiliye Vekâleti Aylık Mecmuası, Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü Münasebetiyle Fevkalade Nüsha, Yıl 6, 29 Birinci Teşrin 1933, Sayı 67, s. 34.

hareket yaratılmak istenildi. Özellikle Üçüncü Enternasyondan sonraki yıllarda komünist propaganda neredeyse salgın halini aldı.⁴⁵

Ancak bütün bu hadiselerin içerisinde kapsamı, sonuçları ve uzun yıllar süren artçı etkileri itibarıyla, Cumhuriyetin ilk yıllarında iç güvenliği tehdit eden en büyük hadise Şey Sait İsyanı oldu.⁴⁶

Suriye ve Irakta oturan ve Türkiye'nin doğusunda yaşayan halkın önderi konumunda bulunan aşiret reisleri, harici düşmanların tahrik ve himayesiyle 1924 senesinde Bağdat'ta bir toplantı yaparak, bazı kararlar aldılar.⁴⁷ 13 Şubat 1341 (13 Şubat 1925) Tarihinde Hınıs'tan kalkarak Ergani'nin Piran Köyü'ne gelen ve orada isyan bayrağını kaldıran Şeyh Said,⁴⁸ bu kararların icra vasıtalarından birisiydi. Şeyh Said önderliğinde başlayan isyan az zamanda büyük bir genişleme eğilimi göstererek Diyarbakir, Elaziz, Genç vilayetlerine sirayet eden isyan hareketi; 23 Şubat 1925 tarihinde Elaziz, Genç, Muş, Ergani, Dersim, Diyarbakir, Mardin, Urfa, Siverek, Siirt, Bitlis, Van ve Hakkâri vilayetleriyle⁴⁹ Malatya,⁵⁰ Erzurum'un Hınıs, Kiğı, Nazimiye; Gazi Antep'in Besni ve Nizip kazalarında birer ay örfi idare uygulamasını icap ettirdi ve ancak büyük bir askeri harekât sonucunda söndürülebildi.⁵¹

Şeyh Sait İsyanı ve bu isyandaki tutumu sebebiyle Fethi Bey'in başında bulunduğu hükümet düştü. Yerine geçen İsmet Paşa kabinesinin programı dâhilinde İstiklâl Mahkemeleri kuruldu⁵² ve 4 Mart 1925 tarihinde 578 numaralı Takrir-i Sükûn Kanunu yürürlüğe konuldu.⁵³

İsyan bölgesinde ele geçirilen beyannameler, isyancıların üzerinde bulunan belgeler⁵⁴ ve İstiklâl Mahkemelerinde yargılanmaları sırasında yapılan sorgular ve araştırmalar neticesinde; ilk bakışta irticai mahiyette görülen bu hadisenin iç yüzünün Şark vilayetlerinde bir Kürt hükümeti kurulmasına yönelik, teşkilatlı bir

⁴⁵ “Onbeş Yıl Zarfında Cumhuriyet Zabitasının Çalışmaları Hakkında Rapor”, İdare, Cumhuriyet'in Onbeşinci Yıl Dönümü Münasebetiyle Fevkalade Nüsha, **a.g.e.**, ss.17-18.

⁴⁶ Şeyh Sait İsyanının boyutları hakkında daha geniş bilgi için bkz: Yaşar Kalafat, **Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar**, Boğaziçi İlmî Araştırmalar Serisi, 1. bsk., Ankara, 1992 veya Uğur Mumcu, **Kürt-İslam Ayaklanması 1919-1925**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1993; **Şeyh Sait İsyanı ve PKK**, Genel Kurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2000.

⁴⁷ **Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924-1938)**, Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Seri No: 8, Ankara 1972, ss.28-29

⁴⁸ **TBMM. ZC.**, Devre 2, Cilt 14, İçtima 2, s. 306, 25 Şubat 1341 (1925).

⁴⁹ **TBMM. ZC.**, Devre 2, Cilt 14, İçtima 2, s. 288, 23 Şubat 1341 (1925).

⁵⁰ **TBMM. ZC.**, Devre 2, Cilt 14, İçtima 2, s. 291, 25 Şubat 1341 (1925).

⁵¹ **BCA.**, 030.10.00.00.128.923.6-21, 1933.

⁵² “İstanbul'da İngiliz Diplomatik Temsilcisi Mr. Lindsay'den İngiltere Dışişleri Bakanı Mr. Chamberlain'a yazılan 10 Mart Tarihli rapor”, Bilal N. Şimşir, **a.g.e.**, ss.38-41.

⁵³ **Düster**, Tertip 3, Cilt 6, Sayfa 144; **Resmî Gazete**, No:87.

⁵⁴ **TBMM. ZC.**, Devre 2, Cilt 14, ss.307-308, 25 Şubat 1341 (1925).

isyan hareketi olduğu anlaşıldı.⁵⁵ Ayaklanmaya iştirak edenlerin tamamının yakalanması mümkün olmadı ve isyanı gerçekleştiren aşiret reisleri yurt dışına kaçmayı başardılar.⁵⁶

İsyan sonrasında idam edilen Şemdinli kazasından Şemdinanlı Abdülkadir'in oğlu Sait Abdullah da İran'a kaçmayı başaranlardan birisiydi.⁵⁷ Abdullah, orada bazı aşiretleri teşvik ederek 19 Haziran 1341 (1925) tarihinde Şemdinan'ı muhasara ve işgal ettiyse de üzerine sevk edilen askeri kuvvetlerce tedip edildi ve 16 Temmuz 1925 tarihinde Şemdinan işgalcilerden kurtarıldı. Ne var ki, Sait Abdullah yeniden İran'a kaçabildi.⁵⁸

Bu hadiseden sonra 12 Aralık 1925 tarihinde Şey Sait İsyanının diğer aktörlerinden İzzet ve Nuh isimli aşiret önderleri, Garzan Kazasında bir takım aşiretleri de teşvik ederek Hazro Nahiyesini işgal ettiler.⁵⁹ Bu tarihten sonra Doğu'daki olayların önünün alınması için Şeyh Sait İsyanı ve devamındaki şark isyanlarıyla alakadar olanlar, aileleriyle birlikte bazı batı vilayetlerine nakledilmeye başlandı.

Tam olaylar yatıştı derken bu kez de gündeme İzmir suikast bomba gibi düştü. 1926 Senesinde İzmir'de Cumhurbaşkanı Atatürk'e karşı bir suikast yapılacağına haber alınması üzerine, zabıtaca derhal tetkikata başlanılarak bu işle alakadar olanlar yakalandı. İzmir'e giden Ankara İstiklâl Mahkemesi, suikastın planlayıcılarını muhtelif cezalara çarptırdı.⁶⁰

Hükümet, rejimin kurucusu ve ülkenin önderi olan Mustafa Kemal Paşa'ya karşı tertip edilen bu suikastın perde arkasıyla ilgilenirken, Doğu'da yeniden ayaklanmalar baş gösterdi. 26 Şubat 1926 tarihinde Ağrı dağı eteklerinde Ürtülü Köyünde ikamet eden Biro ve Haso Tellinin kardeşlerini yakalamaya giden jandarma kuvvetlerine ateş açılması üzerine, failerin yakalanması amacıyla başlatılan tedip harekâtında, olayın faileri, aşiret üyeleriyle birlikte Ağrı'ya geçerek burada yeni bir isyan başlattılar. İran şakilerinin de bu guruplara destek vererek dâhil olmaları

---

⁵⁵ "Emniyet İşleri", İdare, Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Dönümü Münasebetiyle Fevkalade Nüsha, a.g.e, s.33; TBMM. ZC., Devre 2, Cilt 14, s.306, 25 Şubat 1341 (1925).

⁵⁶ EGM Arşivi, Dn: 71361, Bn: 1/A 11.

⁵⁷ EGM Arşivi, Dn: 71314, Bn: 1/D 2.

⁵⁸ BCA., 030.10.00.00.128.923.6/22, 1933.

⁵⁹ A.y.

⁶⁰ Türk Parlamento Tarihi-TBMM II. Dönem 1923-1927, Cilt 2, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1994, ss.599-625.

üzerine güçlenen isyancıların üzerlerine sevk edilen kuvvetler kati bir muvaffakiyet elde edemediler.⁶¹

1 Nisan 1926 tarihinde ise Eruh Kazasında Şeyh Abdurrahman, Eruhlu Yakup ve Karisan ağalarının kumandasındaki 400–500 kişilik bir kuvvetle isyan ederek Pervari ve Eruh Kazasını işgal ettiler. Bu işgal ve isyan ancak 10 Nisan 1926 tarihinde yapılan askeri bir harekâtla bastırabildi.⁶²

10 Mart 1926 tarihinde aynı bölgede bir başka isyan denemesi yaşandı. Mardin Midyat'ın güneyinde Süryani ve Yezidi cemaatlerle iç içe yaşayan Huvergi aşiretine mensup olan Haco,⁶³ hudut karakollarını basarak Nusaybin ve havalisine işgal etmeye yeltendiyse de hadise büyümeden bastırıldı ve Haco ile oğulları Suriye'ye kaçtı.⁶⁴

16 Nisan 1926 tarihinde ise Beytüşşebap ve Çölemerik civarında Artuşî reisi İsmail Ağa, 400 kadar adamıyla Çölemerik'i abluka etti. Ancak şehirdeki jandarma kuvvetlerinin kenti müdafaası ve zamanında yetişen seyyar jandarma alayının taarruzu üzerine abluka kaldırılarak asiler tenkil olundu. Hemen ardından 29 Nisan 1926 tarihinde İran hududu yakınında bulunan bazı köylerin halkı, İran'a kaçmak istediler. Hudut bölüğü bunlara müdahale etmek istediye de, 500 kadar İran kazak neferi ve Kürt aşiretlerin saldırısına uğradı.⁶⁵

1926 Senesinde, Devleti meşgul eden isyan denemelerinin ardı arkası kesilmedi. Mutki mıntıkasında bazı köyleri isyan teşvik etmek isteyen Mutkili Ali Yunus⁶⁶ ve etrafa tecavüzlerini arttıran Dersim'de Koçuşağı aşireti üzerine 30 Kasım 1926 senesinde askeri bir harekât yapıldıysa da, hava şartlarından dolayı askeri birlikler garnizonlarına geri döndüler.⁶⁷

1926 Yılında baş gösteren Birinci Ağrı İsyanı sonrasında yapılan askeri harekâtın başarıyla sonuçlanmamasından dolayı askeri birliklerin geri alınmasını fırsat bilen isyancılar, yöredeki eşkıyayı ve Şark vilayetlerindeki isyanlara katıldıkları için batı illerine nakledilenleri, ayrıca bu isyana karışıp da yakalanamayanları da yanlarına çekerek, Ağrı'da yeniden bir araya geldiler. Ağrı,

---

⁶¹ **BCA.**, 030.10.00.00.128.923.6/22, 1933.

⁶² “Jandarma İşleri”, *İdare, Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Dönümü Münasebetiyle Fevkalade Nüsha, a.g.e.* s.59.

⁶³ “Cenupta son tecavüzü yapan Haco kimdir?”, *Hâkimiyeti Milliye*, 14 Ağustos 1930, s. 3

⁶⁴ **BCA**, 030.10.00.00.128.923.6/22, 1933.

⁶⁵ **A.y.**

⁶⁶ “Jandarma İşleri”, *İdare, Cumhuriyet'in Onbeşinci Yıl Dönümü Münasebetiyle Fevkalade Nüsha, a.g.e.*, ss. 90-91.

⁶⁷ **BCA**, 030.10.00.00.128.923.6-22, 1933.

bu dönemde gerek dış istihbarat servisleri ve gerekse Taşnak ve Hoybun tahrikleriyle organize edilen asilere merkez oldu. Burada yapılandırılan kuvvetlerin yakındaki mıntikalara saldırılar başlatması üzerine 3 Eylül 1927 senesinde yeniden başlatılan askeri harekât, Eylül ayı sonlarında neticelendi.⁶⁸ Ancak bu ayaklanmanın sonunda da, isyanın mimarı olan aşiret liderleri Türkiye sınırları dışına kaçmayı başardı.⁶⁹

1927 Senesi ortalarında gelindiğinde yeniden Mutki’de Ali Yunus idaresinde Hersan, Cerho, Silinti köyleri isyan ettiler. Ancak bu kez yapılan askeri harekât sonrasında isyancılar tedip edildiler.⁷⁰

Bu hadiseden sonra 1928 ve 1929 senelerinin siyasi hadiseler açısından genellikle normal geçtiği söylenebilir de, 28 Aralık 1929 tarihinde 86692 sayılı gizli kararnameye istinaden bir kez daha Ağrı Dağı’na askeri harekât yapılmasına karar verildi. 1930 Yılı’nın haziran ayında başlatılan harekât, aynı yılın ağustos sonunda⁷¹ ve toplam yirmi günde sonuçlandı.⁷² Ancak Ağrı’da bu harekât sürdürülürken, asileri komutanlık eden ve bir zamanlar Osmanlı ordusunda subay olarak görev yapan bölgenin ileri gelen Kürt ve Ermeni önderlerine⁷³ ilk destek yine bölgedeki diğer aşiretlerden geldi. Milli Aşireti’nin reisi Osman ve kardeşi Celal, Zeylan’da;⁷⁴ Seyit Resul ve Mahmut isimli aşiret reisleri ise kumandaları altında bulunan gruplarla beraber 24 Haziran 1930 tarihinde Erciş’te isyan ederek, bu mıntıkada bulunan Beşinci Seyyar Jandarma Alayı’na yaptıkları baskın sonucunda alaydan pek çok personeli esir alıp, birçok subayı da şehit ettiler.⁷⁵ Sayıları 1500 kişiyi bulan ve İran’daki Halikanlı aşireti ile Erciş ve Zeylan’daki aşiretlerden oluşan isyancılara yapılan operasyonlar sırasında yakalanmak üzereyken;⁷⁶ Kürt Mehmet Mustafa, 100 kadar adamıyla isyancıların başı olan Osman ve ailesini İran’a kaçırdı.⁷⁷

---

⁶⁸ “Jandarma İşleri”, İdare, Cumhuriyet’in Onuncu Yıl Dönümü Münasebetiyle Fevkalade Nüsha, **a.g.e.**, ss. 59-60.

⁶⁹ **EGM Arşivi**, Dn:71361, Bn: 1/D 2, 19 Ocak 1938.

⁷⁰ **BCA**, 030.10.00.00.128.923.6-22, 1933.

⁷¹ **BCA**, 030.10.00.00.128.923.6-24 1933.

⁷² Başvekil İsmet Paşa’nın Şark hadiseleri hakkında BMM’deki beyanati, **TBMM.ZC.**, Devre 3, Cilt 21, İçtima 3, s. 4, 22 Eylül 1930 .

⁷³ **EGM Arşivi**, Dn: 71314-1, Bn: 1/C 10.

⁷⁴ **EGM Arşivi**, Dn:71314, Bn: 1/D 2, 13 Eylül 1937.

⁷⁵ “Jandarma İşleri”, İdare, Cumhuriyet’in Onuncu Yıl Dönümü Münasebetiyle Fevkalade Nüsha, **a.g.e.**, s.61

⁷⁶ “Zeylan nahiyesindeki siyasi ve irticai kıyam hitam bulmuştur”, **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1930, s.1; “İkinci harekete hazırlık. Zeylan deresinde tepelenen şakilerden kaçabilenler Çaldıran ve Van mıntikasında taranıyor”, **Vakit**, 18 Temmuz 1930, s. 1.

⁷⁷ **EGM Arşivi**, Dn:71314, Bn: 1/B 4, 22 Ocak 1938.

Aynı dönem içerisinde Suriye’de organize olan Haco ve İlyas Çeteleri de sınırı geçerek Süryanilerin bulunduğu Habap mıntıkasında bir isyan başlatmaya kalkıştılar.⁷⁸ Irak’tan gelerek isyana destek olmak için Oramar mıntıkasına konuşlanan Barzan aşireti de, yöre halkının isyana iştirak etmemesi üzerine geldikleri yere geri çekildi.⁷⁹

1930 Senesinin sonlarına doğru ülke içerisinde meydana gelen isyanların önü alındıysa da, bölgede asayişin sağlanması mümkün olmadı. Sınır ötesinde teçhiz edilen unsurlar sık sık Türkiye sınırlarından içeri girerek köyleri soymaya, halkı isyana teşvik etmeye ve birçok askerin şehit edilmesiyle sonuçlanan baskın ve saldırılar yapmaya devam ediyorlardı.⁸⁰

Genç Cumhuriyet ise siyasal gerginliği azaltmak ve ülkeye yeni ufuklar açmak için kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası ile Türk siyasal hayatına çok seslilik getirmeyi istiyordu. Ancak bu girişim, ülkenin çeşitli noktalarında başlayan irticai eylemler⁸¹ ve 23 Aralık 1930 tarihinde Cumhuriyet tarihimizde oldukça önemli yeri olan irticai isyan denemelerinden⁸² biri olan Menemen Hadisesi ile kesintiye uğruyordu.⁸³

1.2. 1930 Yılıının Sonunda Dünyada ve Türkiye’de Genel Durum

1930 Yılıının sonlarına gelindiğinde, I.Dünya Savaşı sonrasında arzu edilen barış ortamı halen oluşturulamamış; özellikle kıta Avrupa’sında siyasi ve iktisadi durum, tatmin edici bir güven ortamına kavuşturulamamıştı. Rus bloğunun işgal ve temas ettiği Doğu Avrupa, için için kaynayan ve henüz hassasiyetini muhafaza etmekte olan bir beşeriyet kütlesi manzarası arz etmekteydi. Baltık Devletleri, Polonya ve Karadeniz’e inen Doğu Avrupa ülkelerinin ne siyasi, ne de iktisadi sistemleri, henüz netlik kazanmamıştı. İçtimai ve siyasi rejim kavgaları, hudut

⁷⁸ “Cenupta son tecavüzü yapan Haco kimdir?”, **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Ağustos 1930, s. 3.

⁷⁹ “Şark’tan yeni haberler”, **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Ağustos 1930, s.2.

⁸⁰ **EGM Arşivi**, Dn:71314, Bn: 1/B 4, 22 Ocak 1938 .

⁸¹ “İzmir’de Şayanı teessüf Hadiseler”, **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Eylül 1930, s.1; “Evvelki Gece İzmir’de Yeni Nümayişler”, “Tevkif edilenlerin Sayısı 36’yı Buldu”, **Hâkimiyeti Milliye**, ss.1-2;” Menemendekiler de kimlerdir-Menemendeki nümayişin tertipçileri”, **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Eylül 1930, s.3; “Yeşil sancak- Akhisar’da Fethi Bey’i karşılamaya gelenlerden yeşil sancak çıktı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Eylül 1930, s.1; “Mersin’de tahrikât yapanlar yakalandı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 8 Ekim 1930, s. 2; “İstanbul intihabatında hadiseler”, **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Ekim 1930, ss.1-3; “İzmir’de kanlı ve çirkin bir vakıa-Bir muhalif bir polisi iki yerinden bıçakladı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Ekim 1930, s. 3; “Maskesiz mürteciler”, **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Eylül 1930, s. 1.

⁸² **EGM Arşivi**, Dn:13212-5/1, Bn: S 1, 26 Aralık 1930.

⁸³ “Menemen Hadisesi”,**Vakit**, 25 Kânunuevvel 1930,s.1; “Fethi Bey ve arkadaşları fırkalarını feshettiler”, **Hâkimiyeti Milliye**, 18 Teşrinisani 1930, s. 1; “Serbest fırka infisah etti”, **Milli Gazete**, 19 Teşrinisani 1930, s. 1.

anlaşmazlıkları, milliyet ihtilafları Viyana ve Besarabya gibi irredantizm⁸⁴ hırsları Doğu Avrupa'nın başlıca sorunlarını teşkil etmekteydi.⁸⁵

Orta Avrupa'da ise durum daha sakin olmakla birlikte, Almanya I. Dünya Savaşı mağlubiyetinin tesirlerinden kurtulmak için fırsat buldukça baş kaldırmakta; doğudan ve batıdan tazyik edilen Alman halkı yeniden toparlanmasına yardımcı olabilecek her türlü imkânı elde etmeye çalışmaktaydı. Avusturya ise bir yandan Almanya ile birleşmek isteyenler, diğer yandan Versailles Anlaşması'yla oluşturulan barış ortamını muhafaza etmeye çalışanlar arasında mücadelelere sahne olmaktaydı. Macaristan, savaş sonrası taksim edilmiş, Yugoslavya ve Romanya ise bir taraftan rejim, diğer taraftan milliyet meselelerinin tehlikeli buhranları içerisinde bocalamaktaydı. Balkanlar'da siyasi kargaşa halen devam etmekte, Sırp ve Bulgar ihtilafı yanında, Makedonya Komitesinin tahrikleri halen toplumlar üzerinde önemli ölçüde etkili olmaktaydı. Faşizmin, nasyonalist ve emperyalist siyaseti altında son derece hassas bir dönem geçirmekte olan İtalya'dan pek farklı durumda bulunmayan İspanya'da ise rejim bunalımı hat safhadaydı. Fransa, Almanya'nın intikam alacağı endişesi içerisinde sürekli teyakkuz halinde iken; İngiltere hem sosyal, hem de ekonomik bir buhran içerisinde⁸⁶ bir yandan işsizlikle mücadele ederken,⁸⁷ diğer yandan Hindistan'da baş gösteren ayaklanmayı bastırmakla meşguldü.⁸⁸ Çin'de ise iç savaş bütün şiddeti ile devam etmekteydi.⁸⁹

I.Dünya Savaşı'nın bitmesinin üzerinden on iki yıl geçmesine rağmen, bir yandan yenedünya düzenini kurmaya yönelik müzakereler devam ederken, diğer yandan galip devletler büyük bir hırsla silahlanmayı sürdürmekteydiler. Londra Deniz Silahlarının Tahdidi Konferansında büyük devletler bir yandan ağır savaş gemilerine kota koymaya çalışırken,⁹⁰ öte yandan silahlanmanın savaşın sebebi olmadığını, tam tersine barışı korumak amacıyla silahlandıklarını ileri sürüyorlardı.⁹¹ Briand gibi akılsel devlet adamları bu gidişatın tehlikeli olduğunu görerek yeni bir

⁸⁴ Dil, din, soy ve kültür birlikteliği olup da herhangi bir devletin sınırları dışında yer alan halk ile söz konusu devletin birleşmesi fikridir.

⁸⁵ Zeki Mesut (Alsan), "Avrupa'nın Bugünkü Vaziyeti", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Kânunusani 1930, s.1.

⁸⁶ **A.y.**

⁸⁷ "İngiltere'de işsizlik", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Kânunusani 1930, s.2; **BCA.**, 030.10.00.00.26.152.9, 6 Aralık 1931, s.19

⁸⁸ "Afridler İngilizlerle döğüşüyorlar- Muharebe pek şiddetli olarak devam ediyor", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Ağustos 1930; "Harici- Hindistan'da", **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Ağustos 1930, s. 2.

⁸⁹ "Çin'de müthiş muhabere", **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Mayıs 1930, s.3; "Çin'de komünistler- Komünistler Şangto (Shongto) şehrini zapt etmiştir", **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Ağustos 1930, s. 3.

⁹⁰ "Deniz Konferansı- tahdidin esası tonaj üzerinden mi, sınıf üzerinden mi olacak", **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Kânunusani 1930, s.1.

⁹¹ "Londra Deniz Konferansı", **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Kânunusani 1930, s. 2.

savaşı önlemek için Cemiyet-i Akvam bünyesinde “Avrupa Birliği” kurulmasını ve sorunların bu teşkilat vasıtası içinde çözülmesini sağlamak amacıyla girişimlerde bulunurken,⁹² Mussolini gibi radikal devlet adamları “silaha dayanmayan hak, hak değildir” diyerek, isteklerinin silah ve güce dayanarak çözümünün mümkün olabileceğini savunuyor;⁹³ İtalya’yı kucaklayan Akdeniz’e indirilmek üzere yeni savaş gemileri inşa ettirerek, tarihin bir gereği olarak Akdeniz’in “Latin Denizi” olduğunu iddiasını ileri sürüyordu.⁹⁴ Uzakdoğu’da ise dış pazarlara bağımlı olan Japonya hammadde ihtiyacı için elzem gördüğü Çin, Güneydoğu Asya, Endonezya, Filipinler hatta Avustralya’yı işgal etmeyi planlıyordu.⁹⁵

Bütün bunların yanı sıra 1920’lerden itibaren Amerika Birleşik Devletlerinde özellikle otomobil üretimindeki patlama ile birlikte kendini gösteren ekonomideki yükseliş, Amerika borsasındaki çöküşle birlikte dünyayı saran 1929 Ekonomik Buhranı’na yol açmıştı. Bunalımla birlikte azalan otomobil satışlarıyla paralel olarak, işten çıkarmalar başlamış; çelik, kömür ve mensucat üretimi durma noktasına gelmişti.⁹⁶ Ekonomik Buhran, Avrupa başta olmak üzere bütün dünya devletlerini etkilemiş, hükümetler ithalatlarını azaltmak için gümrük duvarlarını yükseltmiş,⁹⁷ bu tedbirler ise uluslararası ticareti durma noktasına getirmişti. Bu durumu düzeltmek isteyen 36 devlet, ortak gümrük politikası oluşturmak amacıyla “gümrük mütarekesi” yapmayı denemiş, ancak her devletin kendine has ekonomik özelliklerinden dolayı gümrük mütarekesi formülü başarıya ulaşmamıştı.⁹⁸

1929 Dünya Buhranı, milletlerarası siyaseti de büyük ölçüde etkilemiş; krizden sonra milletler, dış ticaret politikalarını yeniden gözden geçirmek zorunda kalmış ve krizin tesiriyle milletlerarası alanda “iktisadi milliyetçilik” akımı kuvvetlenmişti. Büyük devletlerin ve özellikle İtalya ve Almanya’nın otarşi politikaları, diğer devletlerin de gümrük duvarlarını yükseltmelerine ve bunun neticesi olarak dünya ticaret hacminin daralmasına sebep olmuş; iktisaden kendi kendine yetme çabasına girmiş bulunan devletlerin bu davranışları ise büyük

---

⁹² “Avrupa Birliği teşkili teşebbüsü”, **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Mayıs 1930, s.1; “Avrupa Devletleri Birliği”, **Hâkimiyeti Milliye**, 18 Mayıs 1930, s.3; Zeki Mesut (Alsan), “Avrupa Birliği”, **Hâkimiyeti Milliye**, 19 Mayıs 1930, s. 1.

⁹³ “Mussolini’nin ateşli bir nutku”, **Hâkimiyeti Milliye**, 19 Mayıs 1930, ss.1-4.

⁹⁴ Zeki Mesut (Alsan), “Akdeniz Hâkimiyeti İçin”, **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Mayıs 1930, s. 1.

⁹⁵ Georges Langlois, Jean Boismenu, Luc Lefebvre, Patrice Regimbald, **20 Yüzyıl Tarihi**, 2. Baskı, Nehir Medya Yayıncılık, İstanbul 2003, ss.226-227.

⁹⁶ “Beynelmilel Ticaret Odası İçtimar-Dünya İktisadi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Nisan 1930, s. 2.

⁹⁷ “Amerikan Gümrük Tarifesi ve Türkiye İhracatı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Ağustos 1930, s. 4.

⁹⁸ Zeki Mesut (Alsan), “Uzlaşma Çareleri”, **Hâkimiyeti Milliye**, 31 Kânunusani 1930, s.1.

devletlerin hammadde kaynakları ve mamul maddeler için yeni pazarlar bulma teşebbüsü ile karşılaşmıştı. Ayrıca sosyalist rejimin yıkılması suretiyle daha serbest bir Rus idaresinin geleceği ihtimalleri de tamamen sona erdiği için, dünyanın ikiye bölündüğü gerçeği Batı âlemince de kabul edilmiş ve 1927'den itibaren Rusya'nın ilk beş yıllık plan devresine girişiyle birlikte, sosyalist olmayan Türkiye gibi bazı demokrat ülkeler Rusya ile ekonomik işbirliği yapmak durumunda kalmıştı.⁹⁹

1929 Yılında New York borsasında ansızın yaşanan düşüş ve satılığa çıkarılan 19 milyon tahvilin yarattığı paniğin¹⁰⁰ dünyaya dalga dalga yayılan etkileri sonrasında, önce Orta Avrupa ülkelerinin ve Almanya'nın finans sektörlerinin derinden sarsılması, hemen ardından İngiltere'nin (1925 yılında ilan ettiği) altın esaslı para sisteminden¹⁰¹ 21 Eylül 1931'de ayrılarak¹⁰² sterlini devalüe etmesi¹⁰³ ve Danimarka¹⁰⁴ ile diğer Avrupa devletlerinin de aynı şekilde kararlar alması,¹⁰⁵ dünyada ödeme işlerini ve finans sektörlerini daha fazla belirsizliğe götürmüştü.¹⁰⁶ Ödeme işlerini ve finans sektörünü belirsizliğe götüren bu hızlı gelişme, tarımda ve sanayide 1920'lerden beri gelen üretim dengesizlikleriyle iç içe geçince her ülkede olduğu gibi, Türkiye'yi de etkisine alacak bir buhran etkisi yarattı.¹⁰⁷

1929 Senesini Türkiye için önemli kılan bir başka etken de, bu tarihin Türkiye'nin iktisat tarihinin bir dönemecine denk gelmesiydi. Osmanlı İmparatorluğunun Birinci Dünya Savaşı sırasında yaptığı 18 milyonluk iç borç bir yana,¹⁰⁸ dış borçlar sorunu da henüz halledilememişti.¹⁰⁹ Mustafa Kemal Paşa'nın da

---

⁹⁹ Ş. Süreyya Aydemir, **Tek Adam-Mustafa Kemal 1922-1938**, 3. Cilt, 2. bsk, Remzi Kitabevi, İstanbul 1966, ss. 408-409.

¹⁰⁰ "New York Borsasında Çıkan Buhran", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Teşrinievvel 1929, s. 3

¹⁰¹ Siirt Mebusu Mahmut (Soydan), "İngiliz lirasının kıymetten düşmesi-Bunun sebepleri- Buhrana karşı alınan tedbirler" **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Eylül 1931, s. 1; "İngiliz lirası buhranının tarihçesi", **Hâkimiyeti Milliye**, 9 teşrinievvel 1931, s. 3.

¹⁰² İngiltere'de altın esası hakkında karar", "Altın esasının ilgası layihası", **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Eylül 1931, s. 3.

¹⁰³ "İngiliz Lirası düşüyor", **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Eylül 1931, s. 1; "New-York Borsasında İsterlingin vaziyeti", **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Eylül 1931, s. 3.

¹⁰⁴ "Danimarka'da altın esasını kaldırdı", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Eylül 1931, s. 1.

¹⁰⁵ "Altın esaslarının terki ve Amerika", **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Teşrinievvel 1931, s. 4; "Altın esasını terk eden devletler", **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Teşrinievvel 1931, s. 3.

¹⁰⁶ "Bugün kapalı kalan borsalar", "Frank ve dolar fiyatları", "İngiliz tedbirlerinin Amerika'da telakkisi", "İngiliz tedbirlerinin akisleri", **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Eylül 1931, s. 3; Mehmet Asım Bey, "İngiliz Buhranı hakikatte bir kredi buhranıdır", **Vakit**, 23 Eylül 1931, s. 1; "Maden piyasasında panik", **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Eylül 1931, s. 3.

¹⁰⁷ Bilsay Kuruç, **Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1933-1935)**, Cilt 2, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları, Yayın No:580, Ankara, 1993, ss. XCVI-XCVIII; "Türk parasını İngiliz lirasına bağlayan bağları koparttık", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Eylül 1931, s. 1; "İngiliz lirasının vaziyeti, İsterlingin düşmesi ve bizdeki tesirleri", **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Eylül 1931, s. 1.

¹⁰⁸ "İç Borçlar", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Birinci Teşrin 1933, s. 39.

belirttiği gibi, Osmanlı Borçları ile Anadolu Hattının taksitlerinin ödenmeye başlanması ve Teadül (denklik) Kanununun tatbiki meselesi, Türk Maliyesini 1929 yılı içerisinde çetin bir teste tabi tutmaktaydı.¹¹⁰ Bu tarihe kadar Düyûn-i Umûmiye, Osmanlı Bankası, Reji ve benzeri yarı sömürge ekonomisinin simgesi olan şirketler¹¹¹ ile Türkiye'nin ekonomisi, iktisadi yönden tam bağımsız olmaktan çok uzak bir görünüm sergiliyordu.

Bu iktisadi görünüm içerisinde 1930'lu yıllara gelindiğinde, Türkiye'nin ekonomik vaziyeti ağır buhran manzarası gösteriyordu. Belli başlı şehirlerde ticaret durmuş, para azalmış ve kıymetinden düşmüş, hayat pahallılığı en son hadlerine varmış, köylü ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmişti.¹¹² 1928 Senesinde kilosu 15 kuruştan satılan buğday, 1930'larda 5 kuruştan alıcı bulamıyordu.¹¹³ Sanayi zaten olmadığından, dış pazarlara ister istemez bağımlılık ve dolayısıyla ithalat devam ediyor; buna karşın hammadde ve tarımsal ürünlerin fiyatları neredeyse sıfıra yaklaştığından ihracattan sağlanan döviz geliri, ithalatı karşılamakta yetersiz kalıyordu.¹¹⁴

Avrupa'nın birçok ülkesinde de durum pek farklı değildi. Bu durum karşısında artık paranın değil, madde hesaplaşmasının gerektiği değerlendirilerek, Bükreş'te; Romanya, Yugoslavya ve Macaristan'ın katılımıyla yapılan anlaşma sonrası ortaya çıkan Tuna Zirai Bloku'nun örnek alınmasıyla Varşova'da toplanan diğer Avrupa devletleri yeni bir ticari sistemi kabul ettiler. "Kliring sistemi" olarak adlandırılan ve ülkeler arasında "karşılıklı cari hesaplar" şeklinde mal mübadelesinin usulünün tatbik edildiği bu sistemin Türkiye tarafından da benimsenmesi üzerine¹¹⁵

---

¹⁰⁹ Lozan'da halledilemeyen dış borçlar sorunu, Milletler Cemiyeti aracılığıyla ancak 13 Haziran 1928'de Paris'te imza edilen bir anlaşma ile halledildi. Borçlar, Osmanlı toprakları üzerinde kurulan devletlerarasında paylaştırıldı ve yeni Türk Devleti'ne toplam borcun üçte ikisine tekabül eden miktar düştü. Ödemenin 1 Haziran 1929 yılında başlaması planlandı. Buna karşın, Türkiye'nin gümrük tarifelerine 1929 yılına kadar müdahale etmesi engellenerek, bu süre içinde ithalat ve ihracatın çoğuna sınırlama getirilmesine imkân tanınmadı. Bkz: "Türkiye Cumhuriyeti İle Osmanlı Düyûn-i Umûmiyesi Hamilerinin Mümessilleri Arasında Akdedilen Mukavelenamenin Tasdikine Dair 1/229 Numaralı Kanun Layihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası", **TBMM.ZC.**, Devre 3, Cilt 6, İçtima 2, Sr. No: 28, 1 Aralık 1928.

¹¹⁰ **TBMM.ZC.**, Devre 3, Cilt13, İçtima 3, s.4, 1 Kasım 1929.

¹¹¹ Sabahattin Özel, **Büyük Milletın Evladı ve Hizmetkârı Atatürk ve Atatürkçülük**, Derin Yayınları, İstanbul 2006, s. 291.

¹¹² Yakup Kadri, "Anlaşılmayan Noktalar", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Nisan 1930, s.1.

¹¹³ "Dünya Buhranı-Buğday buhranı-İktisat Buhranı", **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Kânunusani 1930, s. 2; "Buğday fiyatları çok düştü", **Hâkimiyeti Milliye**, 4 İkinci Kanun 1932, s. 3; "Hükümetçe Ziraat Bankasına Zubayaa Ettirilecek Buğday Hakkında 1/413 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi", **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 9, İçtima 1, Sr.No.: 262, 3 Temmuz 1932.

¹¹⁴ İthalat değerimiz 1929'da 1.706 milyon liradan 1933'te 471 milyon liraya, ihracat değerimiz ise aynı dönemde 982 milyon liradan 531 milyon liraya düşmüştü. Bkz: **İstatistik Yıllığı**, Başbakanlık İstatistik G.D Yayınları, Yayın No: 88, Cilt 8, Devlet Basımevi, Ankara 1936, s. 281.

¹¹⁵ **BCA.**, 030.10.00.00.166.153.16, 1 Aralık 1930.

hükümetin karşılıklı anlaşmaya vardığı onbir Avrupa devleti ile yapılan¹¹⁶ kliring (takas) anlaşmaları ile ¹¹⁷ ülke, içerisine düştüğü ekonomik krizden kurtarılmaya çalışıldı.¹¹⁸

Öte yandan bu sıkıntıların memleketin her yerinde hissediliyor olmasına rağmen, hükümet bunu açıkça dile getiremiyordu. Buna mukabil bazı muhalif gazeteler sıkıntılara yer veriyor ve bu kesimlerin sesleri gün geçtikçe yükseliyordu.¹¹⁹ Çiftçi, kredisizlik ve yüzde otuza varan ağır faizler¹²⁰ yüzünden borç ve sıkıntı içinde kıvranırken;¹²¹ hayvancılık sektörü, şark vilayetlerindeki hayvan hastalığı ve getirilen dolaşım ve ihraç yasağı sebebiyle¹²² durma noktasına gelmişti.

Küçük esnafın durumu da pek farklı değildi. Her gün ülkenin birçok yerinde iflaslar yaşanıyor, borçlarını ödeyemeyen tüccar ve esnaf intiharları görülmeye başlıyor, iflas edenlerin mülkleri icra yoluyla satılıyordu.¹²³ Öyle ki, icraların yoğunluğundan bu işlemleri takip eden icra memurluğu sayısı yeterli gelmediğinden, 1928 senesinde 152 olan icra memurluğu sayısı 1930'da 231'e çıkarılıyordu.¹²⁴

Tarımsal ürün fiyatlarında yaşanan bu büyük düşüşler Türkiye'nin ticaret hacmini de önemli ölçüde daraltmış olduğundan;¹²⁵ ticaret şirketleri, sanayiciler ve üretimi arttırmak üzere kredi alan çiftçiler borçlarını ödeyemez hale gelmişti.

¹¹⁶ "Takas Usulü Teşmil Edilecek", **Cumhuriyet**, 4 Ağustos 1932, s. 3.

¹¹⁷ "Türkiye Cumhuriyeti İle İtalya Krallığı Arasında Mün'akid 4 Nisan 1934 Tarihli Kliring Anlaşması İle Bu Anlaşmanın Bazı Ahkâmını Tadilen 30 Nisan 1935 Tarihinde Nota Şeklinde İmza ve Teati Edilen Anlaşmanın Kabul ve Tasdikine Dair Kanun", **Düstur**, Tertip 3, Cilt 16, Sahife 1504; **Resmi Gazete**, No: 3035; "Türkiye-Hollanda Arasında İmzalanan Ticaret ve Kliring Anlaşmaları ile Merbutlarının Tasdikine Dair 3020 Sayılı Kanun", **Düstur**, Tertip 3, Cilt 17, s. 1254; **Resmi Gazete**, No: 3331; "Türkiye-İspanya Arasında 31 İlk Kanun 1935 Tarihinde İmzalanan Ticaret ve Kliring Anlaşmalarının Tasdikine Dair 2977 Sayılı Kanun", **Düstur**, Tertip 3, Cilt 17, 616; **Resmi Gazete**, No:3312; "Türkiye-Letonya Arasında Riga'da İmzalanan Ticaret Ve Kliring Anlaşmalarının Tasdikine Dair Kanun", **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 24, İçtima 3, s.45, 11 Nisan 1938; "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile İsveç Krallığı Hükümeti Arasında Akid ve İmza Edilmiş Olan Ticaret ve Kliring İtilafnameleri ile Merbutları Olan Protokol ve Mektupların Tasdiki Hakkında Kanun", **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 24, İçtima 3, s. 71, 13 Nisan 1938.

¹¹⁸ Burhan Asaf (Belge), "Cliring, Yani Takas", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Mayıs 1932, s. 2.

¹¹⁹ Yakup Kadri, "Anlaşılmayan Noktalar", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Nisan 1930, s.1.

¹²⁰ "İç Ticaret", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Birinci Teşrin 1933, s. 51.

¹²¹ Siirt Mebusu Mahmut (Soydan), "Sözden İşe", **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Nisan 1930, s. 1.

¹²² "Salgın Hayvan Hastalıkları", **Hâkimiyeti Milliye**, 18 teşrinisani 1931, s.2; "Şark vilayetlerinde hayvan hastalığı kalmadı", **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Nisan 1930, s. 3.

¹²³ Mahkeme ve icra ilanları için bkz: **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Nisan 1930, s.6, 15 Mayıs 1930, s. 5, ve devamındaki sayılar; "Bir intihar", **Hâkimiyeti Milliye**, 19 Ağustos 1930, s. 1; "Ankara'da İflas Kararı", **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Teşrinievvel 1930, s. 2.

¹²⁴ "Sair Adliye Teşkilatı Memurları ve Müstahdemleri", **İstatistik Yıllığı**, Başbakanlık İstatistik G. D. Yayınları, Yayın No: 88, Cilt 8, Ankara 1936, s.158.

¹²⁵ Türkiye'nin en önemli ihraç maddelerinden biri olan ve tarımsal üretimin %21'lik bölümüne karşılık gelen arpanın İstanbul Borsasında 1928 senesinde 12,26 kuruş olan fiyatı, 1929 senesinde 10,33 kuruşa, 1930 senesi aralık ayında ise 5 kuruşa geriledi, ayrıca fiyat düşmesi sebebi ile üretimin de azaldı. 1929 Ekonomik Bunalımının Türkiye'deki tarımsal üretim üzerindeki etkileri hakkında daha geniş bilgi için bkz: "Buhran Raporu", **BCA.**, 030.10.00.00.26.152.10, 1931.

Özellikle ticaretin önemli olduğu İstanbul ve İzmir gibi liman şehirlerinde işsizlik artmış; devlet kurumları içerisinde yolsuzluk ve rüşvet olayları yaygınlaşmıştı.¹²⁶

Döviz Fiyatları her gün yükseldiğinden ve lira sürekli değerinden kaybetmeye başladığından,¹²⁷ 20 Şubat 1930 tarih ve 1567 Sayılı Türk Parasını Koruma Kanunu¹²⁸ ve bu kanunun Vekiller Heyeti'ne verdiği yetkiye istinaden çıkarılan kararnameler ile¹²⁹ Lira'nın değeri korunmaya çalışılmaktaysa da,¹³⁰ alınan tüm tedbirlere rağmen Türk Lirası'nın değeri devamlı olarak düşmeye devam ediyor,¹³¹ buna karşın hayat pahalılığı her geçen gün artıyordu. Hükümet ise bütçeyi denkleştirmek için en klasik yönteme başvuruyor ve vergileri yükseltiyordu.¹³²

Türkiye'nin milli üreticisi ise ağır bir faiz yükü altındaydı. Fakat en ağır kredi şartları içinde ezilenler, küçük krediye ihtiyacı olanlardı. Çünkü muhtelif sebeplerin tesiriyle bankaların faaliyet sahaları dışında kalan tacir, küçük sanatkâr, küçük esnaf, memur ve sair halk tabakalarının (sınırlı miktardaki küçük kredi müesseseleri istisna edilecek olursa) hemen hemen tefeciden başka müracaat edecek kapıları yoktu. Bunların aldıkları faiz ise ayda en aşağı yüzde beşten başlayarak, yine ayda yüzde on raddelerine kadar çıkmaktaydı. Hükümet ise tefecilik ve karaborsa ile mücadele edebilmek için bir taraftan yeni kredi müesseseleri tesis etmek suretiyle fiilen

---

¹²⁶ “Dünya Buhranı; Dünyanın İktisadi Hali Hazırı ve Dünya Buhranında ve Dünyanın İktisadi Hali Hazırı İçinde Türkiye” raporu için bkz: **BCA.**, 030.10.00.00.26.152.9, 5 Kânunuevvel 1931.

¹²⁷ “Paramızın Kıymeti”, **Cumhuriyet**, 2 Kânunuevvel 1929, s. 1.

¹²⁸ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 11, s. 135; **Resmi Gazete**, No: 1433, 25 Şubat 1933.

¹²⁹ “Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 27 Şubat 1930 tarih ve 3097 Sayılı 1 Numaralı Kararname”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 11, s. 138; “26 Nisan 1930 tarih ve 9094 Sayılı 2 Numaralı Kararname”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 11, s. 238; 7 Eylül 1930 tarih ve 9889 Sayılı 3 Numaralı Kararname”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 11, s. 1982; 19 Aralık 1931 tarih ve 12008 Sayılı 4 Numaralı Kararname”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 13, s. 22; 2 Mayıs 1932 tarih ve 12565 Sayılı 5 Numaralı Kararname”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 13, s. 205 ve devamındaki düzenlemeler.

¹³⁰ “İki numaralı Kararname”, **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Nisan 1930, s. 1.

¹³¹ Yunus Nadi, “Devlet Bankası ve Maliye”, **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1930; Yunus Nadi, “Paramızın İstikrarı”, **Cumhuriyet**, 29 Ağustos 1930; Yunus Nadi, “Paramız Kıymetinin Tespitine Doğru”, **Cumhuriyet**, 23 Eylül 1930; “Cumhuriyet Merkez Bankası Hakkında” **Aynı Tarihi**, C. XX, Dâhiliye Vekâleti Matbuat Umum Müdürlüğü, Ankara, 18 Ekim 1930.

¹³² “İktisadi Buhran Vergisi Kanununa Müzeyyel 1/885 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 21, İçtima 3, Sr. No: 114, 21 Nisan 1934; Şekerden alınan 8 kuruşluk tüketim vergisine %50 zam yapılarak 12 kuruşa çıkarıldı. Bkz: “1781 Sayılı Dâhili İstihlak Vergisi Hakkında Kanun'u Değiştiren 2414 Sayılı Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 11, s. 1883; “1718 Sayılı Kanuna Muadil Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 15, s. 370; **Resmi Gazete**, No: 2634; “Tütün ve Müskirattan alınacak Müdafaa vergisi Hakkında 1/1025 Numaralı Kanun Layihası”, “Muhtelif Maddelerden alınacak İstihlak vergisi Hakkında 1/1026 Numaralı Kanun Layihası”, “Tayyare Resmi Hakkında 1/1042 Numaralı Kanun Layihası”, **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 22, İçtima 3, 28 Mayıs 1934.

vatandaşın kredi ihtiyacını karşılamaya çalışırken, diğer taraftan tefeciliği ve tefecileri ortadan kaldırmak için polisiye tedbirlere başvuruyordu.¹³³

Buna karşın özellikle lüks sektöründeki ithalata dayalı harcamalar büyük bir süratle devam ediyordu. Bir yandan Türkiye'nin büyük vilayetlerinden olan İstanbul, Ankara, Mersin, Gaziantep, Trabzon ve Antalya gibi illerde otomobil acenteleri açılıyor¹³⁴ ve yapılan anlaşmalara istinaden¹³⁵ İstanbul'da otomobil fabrikası¹³⁶ kurulmaya çalışılıyor; ¹³⁷ diğer yandan ithalat karşısında gerileyen ihracat gelirindeki farkı kapatmak için hükümet halkı tasarrufa teşvik ediyordu. Kurulan Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti ve bu cemiyetin çıkardığı “İktisat ve Tasarruf” adlı mecmua vasıtasıyla¹³⁸ üst üste yapılan “Tasarruf ve Yerli Malı Haftası” etkinlikleri ile millet milli ürünleri kullanmaya ve tasarruf yapmaya özendiriliyordu.¹³⁹ Türkiye'nin “müstakil millet” olmasının ilk şartının iktisadi İstiklâlden geçtiği, bunun bir İstiklâl savaşı olduğu, açılacak ilk cephenin israfa karşı olacağı, müsrifliğe karşı duramayan milletlerin fakirleşerek ahlak değerlerini kaybettiği ve sonra da yıkıldıkları halka anlatılıyor;¹⁴⁰ Halk Evleri tarafından “milli iktisat seferberliği” başlatılıyordu.¹⁴¹

Ne var ki, ithalatın önünü almaya çalışan hükümet,¹⁴² bunda çok geç kalmıştı. Kısa bir süre içerisinde ihtiyacın oldukça üzerinde ithalat yapılmış ve bu da aniden

¹³³ “Ödünç Para Verme İşleri, Halk Bankası ve Sandıkları Hakkında 1/738 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 16, İçtima 2, Sr.No:294, 8 Haziran 1933; Siirt Mebusu Mahmut (Soydan), “Türkiye’de Faiz Niçin Pahalıdır?”, **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Eylül 1930, s. 1.

¹³⁴ “Ford acenteleri”, **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Nisan 1930, s. 7.

¹³⁵ “Türkiye Cumhuriyeti İle Ford Motor Kumpanyası Arasında Akdedilen Mukavelenin Tasdikine Dair Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 10, s. 344; **Resmi Gazete**, No: 1119; **TBMM. ZC.**, Devre 4, İçtima 2, Cilt 8, ss.4, 5, 9, 2 Şubat 1929.

¹³⁶ Cevahir Kayam, “First Foreign Investment in Republican Turkey: Establishment of the Ford Factory in Istanbul”, **International Review of Turkology**, Volume 2, N. 4, Summer 2009, ss. 39-46; “Ford Fabrikası”, **Cumhuriyet**, 3 Teşrinievvel 1929, s.2; **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Kânunusani 1930, s.3.

¹³⁷ Dünya Ekonomik Krizinin etkisi ile bu girişim sonuçlandırılmamış; kurulan tesis daha çok montaj ünitesi ve depo olarak kullanılmıştır. Bkz: Sabahattin Özel, **Büyük Milletın Evladı ve Hizmetkârı Atatürk ve Atatürkçülük, a.g.e.**, s. 297; “Otomobil ithalatı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 12 İkinci Kanun 1934, s. 2.

¹³⁸ **Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumi Tebligatı**, Cilt 1, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1993, s. 160.

¹³⁹ “Paramızı yükseltmek için Heyeti Vekile mühim kararlar verdi”, **Cumhuriyet**, 9 Kânunuevvel 1929; “II. Tasarruf ve yerli malı haftası”, **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Teşrinisani 1931, s. 1; “Tasarruf ve yerli malı haftası bugün her tarafta başlıyor”, **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Birinci Kanun 1931, s. 1; “Başvekil Hz. dün üçüncü tasarruf ve yerli malı haftasını bir nutuk ile açtı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Birinci Kanun 1932, s. 1.

¹⁴⁰ “Tasarruf mücadelesi, İstiklâl mücadelesi kadar mühimdir., onun kadar güçtür, onun kadar fedakârlık ve feragat ister”; **Cumhuriyet**, 26 Kânunuevvel 1929, s. 1; **BCA.**, 030.10.00.00.26.152.9, 5 Aralık 1931, ss.5-8.

¹⁴¹ “Milli iktisat seferberliği ballatıldı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Teşrinisani 1931, s. 1.

¹⁴² “Tatbiki elzem bir seferberlik-İstihsalat ve ihracımızı arttırmak, ithalatımızı ise mümkün olduğu kadar indirmek”, **Cumhuriyet**, 4 Kânunuevvel 1929, s. 1.

paranın değerini düşürmüştü.¹⁴³ Acil bir tedbir olmak üzere gümrük duvarları yükseltilmiş ise de, bu defa da aşırı yükseltme sonucunda kaçakçılık, sahtecilik, karaborsacılık, stokçuluk olaylarında artış meydana gelmiş; piyasada pek çok ihtiyaç malzemesinin temin edilememesi, ekonomik kriz ile birleşince, iyice bunalan vatandaş patlama noktasına gelmişti.

Bütün bunlarla birlikte Cumhuriyetin ilanından itibaren oldukça hızlı gelişen Kemalist devrimleri benimsemeyen bazı toplum kesimlerinin ortaya koyduğu tepkiler, Türkiye'nin siyasal ve sosyal yapısında kendini oldukça belirgin bir şekilde göstermeye başlamış; bu tepkileri bastırmak için hayata geçirilen mekanizmalar ise ülke genelinde görülen hoşnutsuzluğu iyiden iyiye körüklemişti.¹⁴⁴

Hükümet, ülkedeki bu kötü siyasi ve ekonomik gidişatı değiştirmek üzere, genel iktisat politikalarını gözden geçirmeye başlamış ve Mecliste belirlenecek iktisadi programın formül halinde kanunlaştırılacağı ifade etmişse de,¹⁴⁵ belirlenecek iktisadi politikanın şekli ve bu politikada devletin müdahale esasları hakkında halkı rahatlatabilecek kesin bir kararlılık ortaya konulamamıştı.

Mecliste ortak bir fikir oluşturulamamasının gerçekten de oldukça önemli bir sebebi vardı. Zira belirlenecek ekonomik politika, aynı zamanda devletin siyasi hayatına da büyük ölçüde yön verecekti.

Ancak dönemin yazarlarından Zeki Mesut'un da dediği gibi, adlarına ne denilirse denilsin, neveleri ne kadar çoğalırça çoğalsın, bir milletin siyasi ve iktisadi hayatına hâkim olan rejimler, nihayet iki esasa dayanabilirdi. Bunlardan biri; vatandaşlara her sahada geniş serbesti veren "liberalizm", diğeri de bütün kuvvet ve yetkileri devlette toplamak isteyen "etatizm"¹⁴⁶ idi.¹⁴⁷ Ne var ki, "Hürriyetlerin Korunumu Kanunu"nda, devletin hürriyeti genişledikçe toplumun, toplumun hürriyeti genişledikçe de devletin hürriyeti daralacağı tezi göz önüne alındığında; "etatizm" genişledikçe demokrasinin daralacağı¹⁴⁸ ve bu istikamette belirlenecek ekonomik politika sonucunda toplumun büyük ölçüde özgürlüğünün kısıtlanacağı ortadaydı. İşte Devletin ekonomik politikaya müdahale etmesi kapsamında üzerinde

¹⁴³ **TBMM. ZC.**, Devre 3, Cilt 21, İçtima 3, ss. 9-12, 25 Eylül 1930.

¹⁴⁴ Yücelilikler'den Kiraz Hamdi, Rodos'taki Şeyh Kürt Hamit'e yazdığı bir mektupta, yeni harfler dolayısıyla Türkiye'de büyük bir ihtilal çıkacağını ve doğu vilayetlerinde halkın bu harflere karşı olduğunu belirtmekteydi. **EGM Arşivi**, Dn: 12222-1, Bn: 3/C 4, Teşrinisani 1928.

¹⁴⁵ Siirt Mebusu Mahmut (Soydan), "Sözden İşe", **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Nisan 1930.

¹⁴⁶ Bu dönemde henüz "devletçilik" tabiri kullanılmaya başlanılmadığından, kaynakta kullanılan Fransızca karşılığı "etatizm" tabiri aynen alınmıştır.

¹⁴⁷ Zeki Mesut (Alsan), "İki Sistem", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Mayıs 1930, s.1.

¹⁴⁸ Durmuş Hocaoğlu, "Siyasi Milliyetçiliğin İflası: X", **Muhallif**, Yıl:1, Sayı:42, Kasım 2000, s. 9

fikir birliği oluşturulamayan en önemli nokta, bu müdahalenin derecesinin tespitinde ortaya çıkmaktaydı.¹⁴⁹ Bu bağlamda rejim, ya liberal bir siyaset güderek siyasal alanı muhalefete açacak, ya da yönetimi sıkılaştıracaktı.¹⁵⁰

1930 Yılında bir muhalefet fırkası olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması, yeni rejimin ilk olarak birinci yolu deneyeceğinin göstergesiydi. Fakat Atatürk'ün yakın arkadaşlarınca kurulan ve liberalizmi esas alan Serbest Fırkanın, radikal dinci birçok muhalif grubun ümidi haline dönüşmesi ve devamında Fethi Okyar'ın yaptığı İzmir gezisinde güvenlik kuvvetleriyle halkın çatışması ve açılan ateş sonucunda bir kişinin ölmesi¹⁵¹ ve sonrasında meydana gelen diğer hadiselerin artarak büyümesi neticesinde, yeni fırkanın ileride rejim ile karşı karşıya geleceği değerlendirmesiyle parti kendini feshetti.¹⁵²

Bu hadiselerin sonucu olarak potansiyel muhalefetin gücünün farkına varan rejim, liberalleşme tercihinden uzaklaşarak ikinci yolu seçmek durumunda kaldı. Bu zorunluluk içerisinde ülkenin idaresini sıkılaştırmaya ve özgürlükleri kısıtlamaya dönük adımlar atılmaya başlandı.

1930 Serbest Fırka olayında, halkın ne kadar bunalmış olduğu çok açık biçimde anlaşılınca, lider kadro bir yandan ekonominin yolsuzluklardan temizlenmesi, diğer yandan 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın yarattığı kaosu denetime alınması için harekete geçti. Krize ilk yanıt korumacı bir iktisat siyasetine yönelmesi şeklinde kendini gösterdi.¹⁵³ Bu harekete geçiş ise ileriki yıllarda "devletçilik" olarak adlandırılan siyasi ve ekonomik uygulamayı ortaya çıkardı.

Ekonomik alanda döneme damgasını vuran devletçilik, iç güvenlik politikalarında da belirleyici rol oynadı. Zira yalnızca bir iktisat siyaseti olmayan devletçilik, aynı zamanda merkezin toplumsal güçleri kontrol etme projelerini de bünyesinde barındırdığından; iktisatta hayata geçirilen devletçi vurgu, aynı zamanda siyasi alanda özgürlüklerin kullanılması ve toplumsal yaşantının denetim altına

¹⁴⁹ Zeki Mesut (Alsan), "İki Sistem", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Mayıs 1930, s.1

¹⁵⁰ Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, 2. bsk, İmge Kitabevi, Ankara 1993, s.

¹⁵¹ "İzmir'de şayanı teessüf ve teessür hadiseler", **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Eylül 1930, s. 1.

¹⁵² "Fethi Bey ve arkadaşları fırkalarını feshettiler", **Hâkimiyeti Milliye**, 18 Teşrinisani 1930, s. 1; "Serbest fırka infisah etti", **Milli Gazete**, 19 Teşrinisani 1930, s. 1.

¹⁵³ İcra Vekilleri Heyeti Kararı ile kurulan Gümrük Komisyonu 01Ekim 1929 tarihinden itibaren gümrük duvarlarını: a-Himaye edilmesi lazım gelenler, b-Himayeye muhtaç olanlar, c-Haklarında müsaadekar davranılacak olanlar, d-Muaf tutulması lazım gelenler, e-Men edilmesi veya o derece resme tabi tutulması lazım gelenler olmak üzere beş ana başlık altında toplamış, bu başlıklar altında olan tarım ve sanayi ürünlerinin belirlenen kriterler çerçevesinde gümrük resimleri yükseltilecek millî sanayi korunmaya çalışılmıştır. Daha geniş bilgi için bkz: "Gümrük İşlerine Dair Rapor", **BCA.**,030.10.00.00.179.238.10/10, 1933.

alınması uygulamalarını da beraberinde getirdi. Merkezin toplumsal güçleri kontrol etme projeleri kapsamında “şekavetle mücadele” adı altında özellikle Doğu’da kendi başlarına birer güç olan aşiretler, yaşanan büyük ekonomik bunalıma rağmen bütçede önemli yer tutan ödenekler tahsis edilmek suretiyle gerçekleştirilen silah toplama harekâtları¹⁵⁴ ile gösterilen bütün mukavemet ve hatta ayaklanmalara karşı¹⁵⁵ önemli ölçüde silahtan arındırılarak devletin karşısında müstakil bir güç olmaktan çıkarılmaya çalışıldı.¹⁵⁶

Hükümet bir taraftan feodal unsurlarla mücadele ederken, diğer taraftan enerjisinin ve kaynaklarının önemli bir bölümünü gümrük duvarlarının yükseltilmesi ve Türk Parasının değerinin korunması tedbirleri sonucunda patlayan kaçakçılık ile savaşmak için ayırmak durumunda kaldı. Zira kaçakçılık o derece artmış ki, güney sınırlarından kervanlarla, kabileler halinde ülkeye kaçak mal akmaya başlamış; ithal malları neredeyse yasal yollardan girmez olmuş ve yurt içinde pek çok kent, kaçakçılık merkezi haline gelmiş.¹⁵⁷

Ekonomik hayatta meydana gelen bozulma, tüm toplum kesiminde olduğu gibi elbette ki, kamu görevlileri üzerinde de olumsuz etkilerini büyük ölçüde hissettiriyordu. Memurlar arasında artış gösteren rüşvet olayları ile birlikte, Cumhuriyet Halk Fırkası idare heyetinde görevli olan bazı kişilerin karıştığı yolsuzluk olayları halkın devlet organları ile birlikte Partiye olan güvenini de sarsmaya başlamıştı.¹⁵⁸

Cumhuriyetin erken dönemlerinde iç güvenlik açısından önemli sonuçlar doğuran bir başka mesele de iskân hadiseleri oldu. Gerek komşu devletlerden gelen soydaşlarımızın iskânını temin, gerekse aşiret ayaklanmalarının yaşanmasını önlemek, bunun yanında ajanlık ve rejim karşıtlarının faaliyetlerini engellemek üzere; 1925 yılından başlayarak hayata geçirilen 1926, 1927, 1929, tarihlerinde

---

¹⁵⁴ Birinci Umum Müfettişlik mıntıkasında iç güvenliğin temini maksadıyla beş senelik bir program halinde uygulamaya konulan silah toplama harekâtı ekonomik sıkıntılara rağmen kesintisiz sürdürülmüştür. Bkz: **BCA.**, 030.10.00.00.34.359.5, 1932.

¹⁵⁵ **Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-1938)**, Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Seri No:8, Ankara, 1972, s.193

¹⁵⁶ “İstanbul’da İngiliz Maslahatgüzarı Mr. Hoare’dan İngiltere Dışişleri Bakanı Sir A. Chamberlain’e yazılan 14 Aralık 1927 tarihli rapor”, Bilal N. Şimşir, **a.g.e.**, s.114.

¹⁵⁷ “Kaçakçılık Raporu”, **BCA.**, 030.10.00.00.180.244.6, 05 Aralık 1931; “Hazine ve ahlakı tehdit eden tehlike-Suriye hududumuzda kaçakçılık serbest bir hale gelmiştir. Acil ve radikal tedbirlere ihtiyaç vardır”, **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Teşrinisani 1931.

¹⁵⁸ **Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumi Tebligatı**, Cilt 1, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1993, s. 195.

çıkarılan iskân ile ilgili pek çok kanuni düzenleme¹⁵⁹ ile homojen bir toplum yapısı oluşturulmaya çalışıldı.

Bu dönemde iç güvenlik açısından rejimi uğraştıran konulardan birisi de irticai faaliyetler oldu. Bir yandan dönemin ekonomik sıkıntıları ile mücadele edilirken, diğer taraftan Türk devriminin başarılı olmasının zorunlu koşulu olan laiklik; devlete, eğitime ve toplum yapısına kazandırılmaya çalışılarak, yurt çapında milletin kurtuluş tarihini tekrar karartmak isteyen irtica ile mücadele ediliyordu. Atatürk tarafından “halka rağmen, fakat halk için”¹⁶⁰ hayata geçirilen köklü inkılâp hamleleri, başta yurt ve milletini seven aydınlar olmak üzere, halkın geneli tarafından benimsenmiş olmakla birlikte, bu inkılâpları hazmedemeyen Cumhuriyet’in başlangıcından itibaren menfaatleri bozulan veya siyasi ihtiraslarını bu yolda tatminden başka çare görmeyen devrim ve çağdaşlaşma karşıtı unsurlar, rejim karşıtı faaliyetlerini sinsi bir surette devam ettirerek, saf halkı zehirlemeye ve fırsat buldukça irticayı hortlatmaya çalışıyorlardı. Bu unsurlar devlet ve milletin başına dert açan Şeyh Sait isyanını, Menemen hadisesini, Rize’de şapka hadisesi gibi birçok eylemi gerçekleştirmişlerdi.¹⁶¹

Yine Cumhuriyetin ilanından sonra dış güçlerden sağladıkları desteklerle Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da birtakım aşiret şeyh ve ağalarının devlete karşı ayaklandıkları da görülmüştü.¹⁶²

1924–1938 Yılları arasındaki sürede yaşanan ayaklanmalarda amaçları bağımsız bir devlet kurmak olan Teali Cemiyeti, Hoybun Cemiyeti, Bağımsızlık Komitesi, Hevi Cemiyet gibi kuruluşların etkin rolleri ile tırmanışa geçen bölücü ayaklanmalar üzerine; 1164 sayılı Umumi Müfettişlik Teşkilatına Dair Kanun ile Doğuda asayışı temin etmek üzere Birinci Umumi Müfettişlik kuruldu.¹⁶³

Bu dönemde yeni rejim bir yandan uluslar arası arenada konumunu sağlamlaştırmaya çalışırken, diğer yandan sürekli olarak iç güvenlik hadiseleri ile meşgul olmak zorunda kaldı. Buna rağmen 1930’lu yıllara kadar geçen dönem içerisinde genç Cumhuriyet için hayati önemi olan üç önemli sorunun üstesinden gelindi:

---

¹⁵⁹ “675 sayılı Mahalli İskânlarını Bila Mezuniyet Tebdil Eyleyen Muhacir ve Mülteciler ile Aşair Hakkında Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 7, s.187, **Resmi Gazete**, No:241; “885 Sayılı İskân Kanunu”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 7, s. 2607; **Resmi Gazete**, No: 409; “2510 Sayılı İskân Kanunu”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 15, s. 1156; **Resmi Gazete**, No:2733.

¹⁶⁰ Şevket Süreyya, “Halka rağmen, fakat halk için”, **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Teşrinievvel 1931, s. 2.

¹⁶¹ **EGM Arşivi**, Dn: 13311, Bn:19/2, 28 Mayıs 1947.

¹⁶² **EGM Arşivi**, Dn:71361, Bn: 1/E 9, 13 Eylül 1937.

¹⁶³ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 8, s.1887; **Resmi Gazete**, No:634.

Bunlardan birincisi, Cumhuriyet rejiminin henüz çok zayıf olduğu bir dönemde patlak veren ilk ve en büyük dini ve milliyetçi Kürt ayaklanması olan Şeyh Sait İsyanının bastırılması oldu. İkinci önemli konu, ülkeyi Cumhuriyet öncesine götürmeye çalışan koalisyonların tasfiyesiydi. 1926 İzmir Suikastı sonrasında genellikle ittihatçılardan oluşan rejim karşıtı sivil ve askeri kadrolar ile koalisyonlar, büyük ölçüde tasfiye edildi. Üçüncü ve en önemli konu ise, Türk Milletini çağdaş milletler seviyesine getirmek amacıyla başlatılan devrimlerin hayata geçirilmesiydi.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte siyasal ve yönetsel tutunum ideolojileri de değişti.¹⁶⁴ 1924, 1925, 1926 ve 1927 Yılları ülkede inkılâp havasının en sert estiği yıllar oldu. Türkiye'yi asırlarca gerileten softalık, üfürükçülük, yobazlık, şeyhlik, dervişlik gibi müesseselerin ortadan kaldırılması için birçok yasal düzenleme yapıldı.¹⁶⁵

Bu kapsamda 1924 tarih ve 431 sayılı “Halifeliğin Kaldırılması ve Osmanlı Hanedanı'nın Türkiye Cumhuriyeti Sınırları Dışına Çıkarılmasına İlişkin Kanun”;¹⁶⁶ 1924 tarih ve 430 sayılı “Tevhidi Tedrisat Kanunu”;¹⁶⁷ 1924 tarih ve 429 sayılı “Şer’iyye ve Evkaf ve Erkânı Harbiye Umumiye Vekâletlerinin Kaldırılmasına İlişkin Kanun”;¹⁶⁸ 1924 tarih ve 469 sayılı “Şer’iyye Mahkemelerinin Kaldırılmasına ve Mahkemelerin Örgütlenmesine İlişkin Kanun”;¹⁶⁹ 1924 tarihli “Teşkilatı Esasiye Kanunu”;¹⁷⁰ 1925 tarihli “Tekke ve Zaviyelerin ve Türbelerin Kapatılması ve Türbedarlıklarla Birtakım Unvanların Kaldırılmasına Dair Kanun”;¹⁷¹ 1925 tarih ve 671 sayılı “Şapka Giyilmesi Hakkında Kanun”;¹⁷² 1926 tarih ve 734 sayılı “Türk Medeni Kanunu”; 1928 tarihli “Türk Devleti'nin Dini, Din-i İslam'dır” kuralı ile yemin ederken söylenen “Vallahi” sözcüğü ve “Ahkâm-ı Şer’iyyenin Tenfizi” Kuralını Anayasa'dan çıkaran 1222 Sayılı Kanun; 1928 tarih ve 1353 sayılı “Türk

¹⁶⁴ Işıl Çakan, “Türkiye Cumhuriyeti Devleti Armasının Belirlenmesi Çabaları”, **Toplumsal Tarih**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, Sayı 82, Cilt 14, İstanbul, Ekim 2000, s. 4; Şevket Süreyya, “İnkılâbın İdeolojisi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Kânunusani 1931, s. 5.

¹⁶⁵ “Asayiş, Emniyet ve Huzur. Cumhuriyette Yurdun İç Manzarası”, **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Birinci Teşrin 1933, s. 56.

¹⁶⁶ “Hilafetin İlgasına ve Hanedanı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 5, s. 668.

¹⁶⁷ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 5, s.667.

¹⁶⁸ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 5, s. 665.

¹⁶⁹ “Mehakimi Şer’iyyenin İlgasına ve Mehakim Teşkilatına Ait Ahkâmı Muadil Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 5, s. 794.

¹⁷⁰ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 1, s.196; **Resmi Gazete**, No:1.

¹⁷¹ “Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar İle Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair (677 Sayılı) Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt. 7, s.190; **Resmi Gazete**, No: 243.

¹⁷² “Şapka İktisası Hakkında Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 7, s.180; **Resmi Gazete**, No:230.

Harflerinin Kabulü ve Uygulanması Hakkında Kanun”¹⁷³ ile dünyayı hayrete düşürecek kadar süratle ve başarıyla uygulanan harf devrimi ile cehalete savaş açılarak,¹⁷⁴ Türk Milletinin çağdaşlaşması yolunda önemli adımlar atıldı.

Özetle Fransız yazar Paul Gentizon’un da ifade ettiği gibi, imparatorluğun yerini bir cumhuriyet aldı. Bir sultan kaçtı ve bir halife sürgün edildi. Büyük bir Şef dünyanın dikkatini çekti. Onun buyruklarıyla Müslüman bir halk, yeni bir plana göre şekil aldı. O, bu halkı eski Asya geleneklerine bağlayan bağları kopardı. Çok kadınla evliliği önledi. Cinsiyet ayırımını yıktı. Şeriat hukukunu kaldırdı. Avrupa’nın kanunlarını kabul etti. Kıyafeti değiştirdi. Hatta başka bir alfabe oluşturdu. Milleti, 1500 yıllık din boyunduruğundan kurtardı. Hıristiyan Avrupa’nın çok kan dökerek sağladığı bu sonucu Türkiye çok kestirme yoldan elde etti.¹⁷⁵

Ancak atılan tüm adımlara ve alınan bütün tedbirlere rağmen 1930’lu yılların sonlarına gelindiğinde dahi Türkiye’de rejim açısından büyük tehdit oluşturan iç güvenlik sorunları tamamıyla halledilebilmiş değildi. Halen asayişsizlik Türkiye’nin en önemli problemi olarak yerini korumaya devam ediyor; Türkiye Cumhuriyetinin iç güvenliğini bozarak istikrarsızlaşmaya yol açan bu sorun, Türkiye’nin iç ve dış politikalarını koşulsuz belirlemesine engel oluyordu.

1.3. İç Güvenlikteki Zafiyetin Temel Sebepleri

Lozan Anlaşmasının onaylanmasından sonra meydana gelen Türkiye’yi bütün ihtiyaç ve meseleleriyle göz önünde canlandırmak, bu günün şartlarında oldukça güçtür. Bu devirde öncelikle uğraşılan mesele Cumhuriyetin kurulması ve Ankara’da hükümetin devamlı olarak yerleşmesinin sağlanması olmuştur. Mücadele edilen meselelerin hepsini bir anda saymaya imkân yok ise de, bu dönemin en başta gelen sorununun aslında memleketin fiziksel bir bütünlük halinde bulunmaması olduğu söylenebilir. Zira 1920’li yıllarda Türkiye’de her mevsimde ülke içerisinde dolaşmak mümkün değildi.¹⁷⁶ Bu durumun farkında olan hükümet, demiryolu

¹⁷³ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 10, s. 4; **Resmi Gazete**, No: 1030.

¹⁷⁴ “Türk Matbuat hayatında tarihi bir gün: 1 Kânunuevvel 928”, **Cumhuriyet**, 1 Kânunuevvel 1928, s. 1; “Seferberlik bitti. Bugün bütün memlekette cehaletle harp başlıyor”, **İkdam**, 1 Kânunusani 1929, s.1.

¹⁷⁵ Paul Gentizon, **Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu**, Çev. Fethi Ülkü, Bilgi Yayınları, Ankara 1995, Önsöz.

¹⁷⁶ Bu dönemde henüz illeri birbirine bağlayan basit karayolları pek çok ilin arasında yapılmamıştı. Hatta Mustafa Kemal Atatürk 1919 yılında İstanbul’dan Samsun’a deniz yoluyla hareket ettiğinde, yolculuk yaptığı vapurun batırılması ihtimaline karşılık önce Sinop’a çıkmış ve oradan Samsun’a karayolu ile gitmeyi istemişse de; karayolu bulunmadığından dolayı yola tekrar vapur ile devam

yapılmadan memleketin ne emniyetinin, ne de idaresinin bütünlüğünün sağlanamayacağını farkındaydı.¹⁷⁷ Nitekim 13 Şubat 1925 yılında şarkta patlak veren Şeyh Sait İsyanı¹⁷⁸ bu eksikliğin acısını daha fazla hissettirdi. Memleketin doğu kısmında aniden ortaya çıkan bu isyan, tarihten gelen asayişsizlik sorununu bir kez daha canlandırınca, büyük birliklerin isyan mıntikasına süratle ulaştırılmaması yüzünden isyancılar çevre illeri de işgal edebilmişti.

Her ne kadar o dönemde Şeyh Sait İsyanı ve onun tahrik ettiği hadiseler yapılan askeri harekâtlarla kapanmış gibi görünse de, aslında doğuda asayiş meseleleri halen büyük ölçüde askeri harekâtlara ihtiyaç gösterir şekilde devam etmekteydi.¹⁷⁹ Çünkü aşiret ağaları bölgede hala her türlü mal ve nüfuza maliktiler. Ağalar hükümet güçlü olduğu zaman itaat göstermekte, zayıf anında ise hükümete itaat etmemekteydiler. Hemen hemen bütün Doğu ve Güneydoğu'da ahali arasındaki ihtilaflar, bu gün de bir ölçüde olduğu gibi o günlerde de ağa ve seyitler aracılığı ile çözülmekteydi.¹⁸⁰ Münferiden hakkını alamayanlar bir dayanak noktası aramakta ve bu suretle aşiret reisinin emri altında kalmaya razı olmaktaydılar. Aşiret mensupları tarafından aşiret reisi hükümetten bile güçlü görülmekteydi. Onların nazarında aşiret reisi her şeydi. Ahali, hükümeti aşiret reisinden daha güçlü görmediğinden, aşiret reisinin bütün emirlerine uyar, hükümetin emirlerini ise pek dinlemezdi.¹⁸¹ Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatının (MAH)¹⁸² 19 Nisan 1928 tarihli raporu Doğu'daki

---

etmek zorunda kalmıştı. Bkz: Falih Rıfkı (Atay), "19 Mayıs", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Mayıs 1930, ss.1-3.

¹⁷⁷ Cumhuriyet ile birlikte kentleri birbirine bağlamak için özellikle demiryolu tercih edilmiş ise de; aynı zamanda karayoluna da ağırlık verilmiştir. Örneğin 1930 senesi içerisinde, Şoseler ve Köprüler Kanununa göre hazırlanan 12 senelik büyük yol projesi kapsamında, Kayseri-Maraş Şosesi ile Orta Anadolu'yu Akdeniz'e bağlamak; Hopa-Borçka şosesi ile Artvin, Kars, Beyazıt'ı Karadeniz'e bağlamak; Balya-Çanakkale şosesi ile Çanakkale'yi Balıkesir'e bağlamak amaçlanarak ihale edilmiş ve yol bağlantısı olmayan illerin bu sorunları çözülmeye çalışılmıştır. **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Mayıs 1930, s. 4.

¹⁷⁸ **TBMM. ZC.**, Devre 2, Cilt 14, İçtima 2, s. 306, 25 Şubat 1341 (1925).

¹⁷⁹ İsmet İnönü, **Hatıralar**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2. Kitap, 1.Baskı, 1987, ss. 255-258.

¹⁸⁰ Hamit Pehlivanlı, "Cumhuriyetin İlk Yıllarından Günümüze Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Meseleleri: Örnek Raporlar Işığında Karşılaştırmalı Bir İnceleme, Cumhuriyet 1923-1998 Dönemi Değerlendirmesi", **Yeni Türkiye**, Cilt 1, Ankara 1998, ISSN-1300-4174, s.434.

¹⁸¹ **A.y.**

¹⁸² Gizli tutulan Teşkilât'ın adı ve resmî yazılarda bulunan MAH rumûzu, konuyu bilmeyen kişiler tarafından açılarak "Millî Amâle Hizmet" ve "Millî Âsâyiş Hizmeti" olarak yanlış şekilde ifade edilmiştir. Bu tabirlere, Osmanlıca ve Lâtin harfli hiçbir resmî belgede rastlanılmamakta ve Teşkilât'ın adı sadece "Millî Emniyet Hizmeti Riyâseti" olarak geçmektedir. MEH ve MAH kısaltmalarının, her ikisinin de 1930 yıllarına kadar, resmî yazılarda matbuu olarak kullanıldığı görülmektedir. 1 Kasım 1928 tarihinde kabul edilen Harf İnkılâbı'ndan sonra yeni harflere (Lâtin) geçiş döneminde, 1930 yıllarına kadar, yazışmalardan bir kısmı eski harflerle devam edilmiştir. Daha sonra, MAH rumuzu MEH'in yerini almış ve MAH kısaltması yazılmaya ve söylenmeye başlanmıştır. Bkz: **Millî İstihbarat Teşkilatı**, 6 Ocak 1996 ss. 11-13 (MİT'in kuruluş yıldönümü olarak ilk defa kutlanan 6

bu durumu oldukça güzel ifade ediyordu. Bu raporda Siirt'in Eruh kazası halkının tahakküm altında inledikleri halde bağlı oldukları aşiret reislerinden başka güç tanımadıkları, aşiret reislerinin zulüm ve yolsuzlukları altında ezilmelerine rağmen, ağanın en ufak işaretiyle ölmeyi şeref bildikleri ifade edilerek, aşiret reislerinin otoritelerinin ne denli güçlü oldukları belirtiliyordu.¹⁸³

Ne yazık ki, Cumhuriyetin ilanından itibaren hayata geçirilen devrimler ve başlatılan eğitim seferberliği de bu durumu değiştirememişti. Çünkü halen Doğu'da maarif adına çok az şey vardı.¹⁸⁴ Bu gerçeği yine MAH'ın verdiği 5 Nisan 1928 tarihli rapor da açıkça ortaya koyuyordu. Raporunda, Urfa vilayetinde doğru dürüst bir okulun olmadığı¹⁸⁵ belirtilirken, 8 Nisan 1928 tarih ve 4068 sayılı raporda "Maarif hemen hemen Hakkâri vilayetinde yok gibidir"¹⁸⁶ deniliyordu. Bütün bunların yanı sıra maarif için vilayet gelirlerinden ayrılan pay, esasen ihtiyacın yarısını bile karşılamıyordu.¹⁸⁷ Ayrıca eğitim için bölgeden toplanması gereken vergi de tahsil edilemediğinden; toplanan verginin iki katı olan bölgenin eğitim gideri pek tabii olarak eğitim ihtiyaçların karşılanmasına kâfi gelmiyordu.¹⁸⁸ 1929 Senesinde Kemaliye'de görevli bir öğretmen yazdığı bir mektupta kendisinin beş aydır maaş alamadığından, köylerdeki arkadaşlarının ise 12 aydan beri ücret alamadıklarından, herkese borçlandıklarından ve sefalete düştüklerinden yakınuyordu.¹⁸⁹

Eğitimsiz kalan halkın cehaletinden faydalanan dış güçler ise, ülkedeki ajanları vasıtasıyla bir taraftan ülkedeki Kürt aşiret reislerini müstakil bir devlet kurmaları yönünde kışkırtırken,¹⁹⁰ diğer taraftan azınlıkları para ve din unsuru kullanılarak organize ediyorlardı. MAH'ın 15 Ekim 1940 tarihli raporunda Suriye'de ve Lübnan'daki Katolik Süryanilerin patrik'i olan Kardinal Tapponi'ye Suriye'de bulunan İtalyan heyeti tarafından Suriye'nin kuzeyinde Türkiye sınırında bulunan Süryanilere dağıtılmak üzere 50.000 Suriye lirası verildiği, Tapponi tarafından Beyrut'taki Suriye bankasına yatırılan bu paranın hakikatte sadece İtalyan hesabına çalışacaklara dağıtılacağı belirtiliyordu.¹⁹¹ Sınır boylarında bu işleri organize etmek

---

Ocak 1996 tarihi vesilesiyle basılan kitapçık); "Milli Emniyet Hizmetleri 1927-1965, (Çevrimiçi): http://www.mit.gov.tr/tarihce/ikinci_bolum_D4.html, 18 Aralık 2009

¹⁸³ Hamit Pehlivanlı, **a.g.e.**, s. 436.

¹⁸⁴ Hamit Pehlivanlı, **a.g.e.**, s. 434.

¹⁸⁵ Hamit Pehlivanlı, **a.g.e.**, s. 434.

¹⁸⁶ **A.y.**

¹⁸⁷ **A.y.**

¹⁸⁸ Hamit Pehlivanlı, **a.g.e.**, s.435

¹⁸⁹ "Doğru değil mi?", **Cumhuriyet**, 5 Eylül 1929, s. 2.

¹⁹⁰ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Cilt 1, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1984, s. 80.

¹⁹¹ **EGM Arşivi**, Dn: 71166-5, Bn: 3, 15 Ekim 1940.

üzere kısa aralıklarla istihbarat yuvaları dahi kurulmuştu. Dâhiliye Vekâletinin Birinci Umum Müfettişliğine “Zata Mahsus” ibareli 21 Mart 1938 tarihli yazısında Suriye sınırında Yüzbaşı Meyer komutasında Cerablus’ta, Teğmen Dikavisk komutasında Arappınarı’nda, Teğmen Perezediyeski komutasında Telebyaz’da, Teğmen Lohak komutasında Resulayn’da, Teğmen Lakrova komutasında Kamışlı’da, Teğmen Emi komutasında Andiver’de kurulan istihbarat birimlerinin faaliyetleri hakkında geniş bilgi veriliyordu.¹⁹²

Dönemin asayişsizlik sorununun bir başka sebebi de ülkenin genelinde halkın neredeyse tamamının silahlı olmasıydı. Eşkîyalığın, cinayetlerin ve devlete karşı itaatsizliğin başlıca sebebi silahtı. Bu silahlar sık sık toplansa da, kaçakçılık suretiyle halk yeniden süratle yenilerini tedarik edebiliyordu.¹⁹³ Özellikle bazı mıntikalarda hava karardıktan sonra her taraftan silah sesleri işitilirdi. Hükümet memurları ise bunun bir türlü önüne geçemezlerdi. Zira jandarma kuvvetleri zaten noksandı. Bazı yerlerdeki polis kuvveti ise Dâhiliye Vekâleti emriyle büsbütün kaldırılmıştı.¹⁹⁴ Bu eksiklikten dolayı silahlı olan halk, özellikle ülkenin Doğu ve Kuzeydoğu kısımlarında kan davası sebebiyle pek çok cinayet işlemekteydi. Vakalar trajedi boyutlarına ulaşıyordu. Kan davası aileler arasını aşmış, köyler arasında güdülür hale gelmişti.¹⁹⁵ Bekçi ve korucuların ellerinde ise yeterli silah yoktu. Bunların ellerinde bulunan silahlar ihtiyacın yarısını bile karşılayamıyordu. Mevcutla silahlar ise eski model ve çok çeşitli cins ve ebatlarda olduğundan, bunların çoğu zaman mühimmatı da tedarik edilemiyor ve dolayısıyla ne eğitimde ne de eşkıya takibinde gereği gibi kullanılamıyordu.¹⁹⁶

Asayişsizlik veya o günkü tabiriyle şekavet veya eşkıyalık; yalnızca ülkenin doğusunda değil, batısında da bütün şiddetiyle hüküm sürmekteydi. Yol kesme, gasp, silahlı soygun gibi iç güvenliği tehdit eden olayların önü bir türlü alınamıyordu. Neredeyse Anadolu’nun her yöresinde çeteler ve eşkıyalar hüküm sürüyordu. Milli Mücadele döneminde bu suç örgütleriyle mücadele edilemediğinden, Devlet eşkıya ile anlaşmak durumunda kalmış, hatta bunlar için özel aflar dahi çıkarılmıştı. Büyük Millet Meclisinin 9 Kânunusani 1338 (9 Ocak 1922) tarihli gizli oturumunda Katil

¹⁹² **EGM Arşivi**, Dn: 71166, Bn: 10, 21 Mart 1938.

¹⁹³ **BCA.**, 030.10.00.00.69.455.2-2, 12 Şubat 1931; **BCA.**, 030.10.00.00.54.360.4-2, 18 Nisan 1933

¹⁹⁴ **TBMM. ZC.**, Devre3, Cilt 8, İçtima1, s. 253, 26 Mayıs 1932.

¹⁹⁵ **EGM Arşivi**, Dn:62111, Bn: 6.Şube 214/2278 sayılı yazısı, 18 Nisan 1933; **BCA.**, 030.10.00.00.54.360.4-2, 18 Nisan 1933.

¹⁹⁶ 1930 Senesine gelinceye kadar jandarmanın elinde muhtelif cinste tüfekler vardı. Bekçi ve korucuların silah ihtiyaçları 40.000 olması gerekirken muhtelif cinste ve ancak ihtiyacın yarısı kadar (23.559) silah mevcuttu. Bkz: **BCA.**, 030.10.00.00.128.923.6-9, 1933.

İlyas çetesi için çıkarılması teklif edilen “Dehalet Edecek Eşkîya Hakkında Tecil-i Takibat Kararı İttihazına Dair Teklifi Kanuniye” ile ilgili Adliye Encümeni Mazbatasının Mecliste gizli celsede görüşüldüğü sırada¹⁹⁷ kanun teklifine itiraz eden Konya Mebusu Vehbi Efendi; bu kanunun gerekçesini beğenmediğini, zira kanunun hükümetin bu konudaki zaafının açıkça ispatı olduğunu, yapılan afların alışkanlık yaptığını ve eşkıyalığı önleyemediğini, hatta Katil İlyas gibi bir caninin dahi üç defa affedilmesine rağmen her defasında yeniden eşkıyalığa başladığını ifade etmiş,¹⁹⁸ ancak yapılan uzun müzakereden sonra bu teklif 183 sayılı Tecil-i Takibat Hakkında Kanun adıyla yasalaşmıştı.¹⁹⁹

Hudut vilayetlerinde hudut kıtaları tarafından alınan bütün tedbirlere rağmen, sınırların uzunluğu ve her noktada bu sınırları kapatma imkânsızlığı yüzünden bu mıntikalara tam olarak hâkim olmak mümkün olmuyor; silahlı guruplar sınırlardan rahatlıkla geçebiliyordu.²⁰⁰

Bütün bu fiziki ve siyasi sebeplerin yanı sıra ülkede asayişin sağlanamamasının bir sebebi de, suçlara verilen cezaların caydırıcı olmamasıydı. Hapishaneler birçok köy evinden daha mazbut ve şartları itibarıyla daha iyi olduğundan, verilen kısa süreli cezalar suçlular için neredeyse dinlenme yeri gibi görülmekte; hatta kış mevsimini hapishanelerde çalışmadan geçirmek isteyen kişilerin kasten suç işlediğine sıkça tesadüf edilmekteydi. Silahlı olarak yol kesme ve soygunculuğun yanı sıra; menfaat, husumet, arazi ihtilafları ve kan davası sebebi ile işlenen çok sayıdaki cinayetin faili yakalanamamakta, bu suçlular dağlara çıkarak eşkıyalık yapmaktaydılar. Bunlara yardım ve yataklık eden aile yakınları, yardım ve yataklık fiilleri suç teşkil etmediğinden ceza görmemekte, bunlar vasıtasıyla suçlular rahatlıkla silah ve cephaneye temin edebilmekte ve suça eğilimi olanlar, devletin bu zafiyetinden cesaret almaktaydılar.²⁰¹ Bu sebeplerle yol kesme ve soyguncuk suçları ülkenin her bölgesinde pervasızca yapılabilir hale gelmişti.²⁰² Güvenliğin sağlanmasında kendini gösteren bu zafiyet, büyük şehirlerde de asayiş olaylarını

¹⁹⁷ **TBMM. GCZ.**, Devre 1, Cilt 2, İçtima 2, s. 634, 19 Kânunusani 1338 (19 Ocak 1923).

¹⁹⁸ **TBMM. GCZ.**, Devre 1, Cilt 2, İçtima 2, ss. 635-636, 19 Kânunusani 1338(19 Ocak 1923).

¹⁹⁹ **Düster**, Tertip 3, Cilt 2, s.210.

²⁰⁰ **EGM Arşivi**, Dn: 71293, Bn: 2/B 9, 22 Kasım 1939.

²⁰¹ **BCA.**, 030.10.00.00.69.455.2-1-5, 12 Şubat 1931.

²⁰² Balıkesir civarında soygunculuk yapan Davut çetesi, Edremit-Balıkesir yolunu 3 saat gibi uzun bir süre keserek 16 otomobili soymuş ve yolculardan 2000 lira almışlardı. “Memleket Haberleri”, **Hâkimiyeti Milliye**, s.3, 10 Kânunusani 1929; İzmir’de Bir Haydutluk Hadisesi”, **Hâkimiyeti Milliye**, s. 2,12 Kânunusani 1929; “Bütün Vilayetlerde Bir Günlük Vakayı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 30 Eylül 1930, s. 2; “Yakalanan haydutlar”, **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Teşrinisani 1931, s. 5.

artırmış; önceleri ferdi olarak yapılan hırsızlıklar, bu dönemde organize halde yapılar hale gelmiş;²⁰³ profesyonel hırsızlar peyda olmuştu.²⁰⁴

1.3.1. Mevzuat ve Teşkilat Yetersizliği

Türk Milleti, Kurtuluş Savaşı'nda sadece işgalci güçlere karşı mücadele etmek zorunda kalsaydı, bu mücadeleyi daha kısa sürede, daha az kan dökerek sonuçlandırabilir, daha ileri hedeflere ulaşabilirdi. Ancak ne yazık ki, milli güçler bir taraftan düşmanla savaşırken, diğer taraftan düşmanın ve onun içteki kukla işbirlikçilerinin kışkırttığı, aldattığı kardeşleriyle mücadele etmek zorunda kalmışlardı.²⁰⁵

TBMM'nin açılışını takip eden ilk günlerden itibaren Anadolu'nun muhtelif yörelerinde ayaklanmalar baş göstermiş, bunların bazıları özellikle Ankara'yı tehdit edebilecek bölgelerde meydana gelmişti. Özellikle Yozgat ve yöresinde birbiri peşi sıra baş gösteren ayaklanmalar geniş bir alana yayılmış; Birinci ve İkinci Yozgat Ayaklanması, Konya ayaklanması, Çopur Mustafa'nın ayaklanarak Çivril'i basması neticesinde Ankara adeta ayaklanmalarla çevrili bir kuşak içerisinde kalmıştı.²⁰⁶ Bu ayaklanmalar ve beraberindeki diğer asayiş bozucu iç güvenlik hadiseleri neticesinde, jandarma ve polis teşkilatı yeterli ve hatta hiç olmayan BMM, Yunan ordusu karşısındaki kuvvetlerden önemli bir bölümünü ayaklanmaları bastırabilmek için iç güvenlik harekâtlarında görevlendirmek zorunda bırakılmıştı. Bu genel durum içerisinde iç güvenliğin sağlanmasını hayati bir mesele olarak gören Meclis'in çıkardığı ilk kanunların büyük bir bölümü de doğal olarak iç güvenliğin sağlanmasına yönelik olmuştu.

Bu kapsamda BMM'nin iç güvenliğin tesisi amacıyla çıkardığı ilk yasa ve aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin iki numaralı yasası "Hıyanet-i Vataniye Kanunu" olmuştu. 25 Nisan 1920 tarihinde iki maddelik bir kanun hazırlayan Karahisar-ı Sahip Mebusu Mehmet Şükrü Bey, Meclisin otoritesine ve kararlarına uymayanların vatan haini oldukları tezine dayanan teklifini BMM Başkanlığına

²⁰³ "Yeşilköy'de hırsız çetesi", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Kânunusani 1930, s.1; "İzmir'de yakalanan bir hırsız çetesi", **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Temmuz 1931, s. 2; "Bir hırsız çetesi", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Mayıs 1932, s. 4; "Yeni bir hırsız kumpanyası", **Cumhuriyet**, 19 Eylül 1932, s. 4.

²⁰⁴ "Hırsızlık tahkikati", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Kânunusani 1931, s. 2; "Kasa hırsızlarının muhakemesi", **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1932, s. 2.

²⁰⁵ Ali İhsan Gencer, Sabahattin Özel, **Türk İnkılâp Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 2005, s.129.

²⁰⁶ **A.g.e.**, s.135

vermiş;²⁰⁷ iki madde olarak teklif edilen bu kanun layihası uzun görüşmeler ve tartışmalar sonucunda ondört madde olarak kabul edilmişti.²⁰⁸ 29 Nisan 1336 (1920) tarihli Hıyanet-i Vataniye Kanununa göre BMM'nin meşruiyetini, faaliyetini ve kararlarını kabul etmeyenler ile bunlara yardım eden, yataklık eden veya açık ya da gizli bir şekilde aleyhte propaganda yapanların, idama mahkûm edilmeleri hükmolunacaktı.²⁰⁹ Bu suçların muhakemesine ise suçun işlendiği yerin bidayet mahkemesi veya fevkalade hallerde sanığın tutuklandığı yerin mahkemesi bakmaya yetkili olacaktı. Davaların karara bağlanma süresi de azami yirmi gün olarak belirlenmişti.²¹⁰

Hıyanet-i Vataniye Kanunu, bu dönemde özellikle TBMM'ye karşı çıkarılan iç isyanların bastırılması amacıyla çıkarıldıysa da, daha sonra kapsamı genişletildi. bu kanunun birinci maddesi 334 Sayılı Kanun ile dinin siyasete alet edilmesi,²¹¹ sekizinci maddesi 335 Sayılı Kanun ile²¹² dönemin gereklerine göre değiştirilerek, casusluk suçları da bu kanun kapsamına alındı.²¹³

Ancak çıkarılan bu oldukça sert kanuna rağmen ülkede huzur ve asayiş yine de sağlanamadı. Zira Meclisin elinde yürürlüğe konulan kanunun uygulanmasını sağlayacak yeterli ve donanımlı bir iç güvenlik teşkilatı yoktu. Bu bağlamda daha etkili ve yeni bir birimin kurulmasına karar veren BMM, “seyyar jandarma müfrezeleri” kurulmasına karar verdi.²¹⁴

Ayrıca eldeki kuvvetlerle asayişin sağlanamayacağını anlayan Meclis, mahalli asayişin temin için ilave olarak 1310'dan 1315 arası doğumluların silâh altına alınmasına dair Kararname çıkardı. 25 Haziran 1336 (1920) tarihinde yayınlanan 36 Sayılı Kararname ile, asayişin sağlanması için Üçüncü ve Onikinci Kolordu ile

²⁰⁷ **TBMM. ZC.**, Devre 1, Cilt 1, İçtima 1, s. 63, 25 Nisan 1336 (1920).

²⁰⁸ **TBMM. ZC.**, Devre 1, Cilt 1, İçtima 1, ss. 137-145, 29 Nisan 1336 (1920).

²⁰⁹ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 1, s.4; Kanun No:2; **Resmi Gazete**, No:1.

²¹⁰ Daha sonra çıkarılan 21 Sayılı Firariler Hakkında Kanun ile bunların yargılanma mercileri İstiklâl Mahkemeleri olarak değiştirildi. Bkz: **Düstur**, Tertip 3, Cilt 1, s. 61; **Resmi Gazete**, No:3.

²¹¹ “Dini veya mukaddesatı diniyeyi siyasi gayelere esas veya alet ittihaz maksadıyla cemiyetler teşkili memnudur. Bu kabil cemiyeti teşkil edenler veya bu cemiyete dâhil olanlar hain-i vatan addolunur...” bkz: **Düstur**, Tertip 3, Cilt 4, s.81; **TBMM. ZC.**, Devre 2, Cilt 14, İçtima 2, s.311, 25 Şubat 1341(1925); Ayrıca daha sonra bir değişiklik daha yapılmıştır 556 sayılı Kanun için bkz: **Düstur**, Tertip 3, Cilt 6, s. 107; **Resmi Gazete**, No:85.

²¹² **Düstur**, Tertip 3, Cilt 4, s. 82.

²¹³ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 1, s.99; Kanun No:52.

²¹⁴ “Piyade ve Süvari sınıfında Mürekkep Olmak Üzere Jandarma Müfrezeleri Teşkiline Dair Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 1, s. 13; **Resmi Gazete**, No: 2; Kurulan bu müfrezeler kısa bir süre sonra 94 Sayılı “Seyyar Jandarma Müfrezelerinin İlgasına Dair Kanun” ile kaldırılmıştır, bkz: **Düstur**, Tertip 3, Cilt 1, s. 211; **Resmi Gazete**, No:5.

Ellialtıncı ve Altmışbirinci Fırka Kumandanlıkları mıntıklarında bulunan 1310–1315 (1894–1900) yılları arasında doğanların silâh altına alınmasına karar verildi.²¹⁵

Meclisin bu yeni unsuru oluşturma gerekçelerinin üzerinde özellikle durmak gerekir. Zira bu gerekçeler günümüzde de halen büyük ölçüde geçerliliğini korumaktadır.

Kanunun çıkarılmasının sebebi, gerekçesinde çok açık bir biçimde ifade ediliyordu. Gerekçede; Ordu'nun “mukaddes bir silah” olduğu belirtilerek, onun en kötü kullanımının “içe dönük kullanımı” olduğu ve iç isyanlarda ordunun kullanımının, onun gücünü yıpratacağını, “talim ve terbiyeden” yoksun bırakacağını, Ordu'nun işlevi dışında kutsal amacına ters düşen bir hedefe yöneltileceği vurgulanıyordu.²¹⁶ Ayrıca, ülkedeki nakil vasıtalarının yeterli olmaması, doğudan batıya gitmenin aylar alması, jandarmanın adi olayları bile bastırmakta yeterli olamaması ve hatta varlığının bile hissedilmediği, “asayiş” sağlamak için elde toplu bir gücün bulundurulmasının zorunluluğu belirtiliyordu.

Bu gerekçelere dayanan kanun lâyihası, yapılan görüşmeler neticesinde bazı değişikliklerle kabul edilerek²¹⁷ 7 Temmuz 1336 tarihili “Piyade, Süvari Sınıfından Mürekkep Olmak Üzere Jandarma Müfrezeleri Hakkında Kanun” adıyla 5 sayılı kanun olarak yürürlüğe girdi.²¹⁸ Oluşturulması planlanan bu iç güvenlik birimi ile Meclis, çıkarılan ve daha sonra çıkarılacak kanunları etkili olarak uygulayabilecek bir iç güvenlik birimi meydana getirmeyi amaçlıyordu.

Bu düzenlemenin ardından BMM, Milli Mücadele döneminin en önemli sorunlarından birisi olan asker kaçakları sorununa el atıyordu. Askerden firar olayları özellikle I.Dünya Savaşı içinde başlamış; son senelerde Türk Ordusunun asker kaçağı sayısı 300 bini bulmuştu. Bunlar kendi memleketlerine kaçıp, hırsızlık, yağmacılık, her çeşit iç güvenliği bozucu işlerle uğraşıyorlardı. Milli Mücadelenin sürdürüldüğü ve Milletın var olma mücadelesi verdiği bu dönemde yaşanan askerden firar olayları, savaşın kaderini etkileyecek, hatta sonucunu saptayacak kadar artmıştı.²¹⁹

---

²¹⁵ “Mahalli Asayişin Temini İçin 310'dan 315 Tevellüte Kadar Olan Efradın Silah Altına Hakkında Kararname”, **Düştur**, Tertip 3, Cilt 1, s. 25.

²¹⁶ “Burdur Mebusu İsmail Suphi Beyin konuşması”, **TBMM.ZC.**, Devre 1, Cilt 2, İçtima 1, s. 106, 7 Temmuz 1336 (1920).

²¹⁷ **TBMM.ZC.**, Devre 1, Cilt 2, İçtima 1, ss. 99-125, 7 Temmuz 1336.

²¹⁸ **Düştur**, Tertip 3, Cilt 1, s.13; **Resmi Gazete**, No:2.

²¹⁹ Ergun Aybars, **İstiklâl Mahkemeleri**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, Ankara 1975, ss.39-40.

Askerden firar olaylarının çok önemli başka bir boyutu ise iç güvenlikle ilgiliydi. Zira kaçaklar silahlı olarak başboş dolaşp, soygunculuk yapıyor, çeteler kurarak halkı soyuyor, hatta karakolları basarak askerleri öldürüyor;²²⁰ bazen de bir araya gelip, 50-100'er kişilik gruplar ve çeteler oluşturarak köy ve kasabalara saldırıyor ve bölge güvenliği açısından büyük tehdit oluşturuyorlardı.²²¹ Daha önemlisi bu firariler çoğu zaman iç ayaklanmaların insan gücünü de meydana getiriyorlardı. Ne yazık ki, bu asker kaçaklarını yakalamakla görevlendirilenlerin bile büyük bir kısmı yollarda firar ediyordu. Firarilerin geri bölgelerde yaptığı soygunculuk yüzünden menzil yollarının emniyeti ve geri bölgelerin asayiş de sağlanamıyordu. Bu bakımdan ordunun ihtiyacı olan silah, cephane, malzeme, yiyecek vs.nin cepheye güvenlik içinde nakli için, gereğinden çok fazla muhafız kullanmak zorunda kalınıyordu.²²²

Asker kaçakları için getirilen ceza hükümleri ise tek başına kaçak olaylarını durdurmaya yetmiyordu. Kanunları uygulayacak mahkemeler içinde bulunulan dönemin ihtiyacını karşılayamadığı gibi, muhakemelerin yürütülmesinde de oldukça ağır kalıyordu. Bu bakımdan Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun etkili olabilmesi, süratle çalışan ve çabuk karar verebilecek mahkemelerin kurulmasına bağlıydı. Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun çıkarılışından sonraki dört aylık dönemde, normal mahkemelerle bu kanunun sonuç vermeyeceği anlaşıldığından, içinde bulunulan tehlikeli günlerde yaşanan sorunlara acil çözüm getirmek üzere Dr. Tevfik Rüştü Bey ile Necati Bey Meclis'e "Telkin ve Tedhiş Kanunu" yapılması hususunda bir yasa tasarısı getirdiler.²²³

Saruhan Mebusları Reşit, İbrahim, Süreyya, Celal, Eskişehir Mebusları Eyüp Sabri, Hüsrev Sami, Bolu Mebusu Nuri Selim, İzmir Mebusu Yunus Nadi ise "Vakti Seferde Silah Altında Bulunan Efrat Ailelerine Yapılacak Muavenet ile Firarilerin Tecziyesi Hakkında Kanun" adı altında çok ağır hükümleri bulunan bir yasa teklifinde bulundular. Bu tasarının 3'ncü maddesi seferberlik emrine icabet etmeyenlerin mal varlıklarının müsadere edilmesi, evlerinin yıkılması, ailelerinin tehcir edilmesi ve karşı koyanların ele geçirildiklerinde idam edilmesi yönünde çok ağır hükümler içermekteydi. Tehlikenin olağanüstü boyutlarını ortaya koyması

---

²²⁰ "Asker Kaçağı Çanak Ali'nin Ölüm Cezasında Çarptırılması Hakkında 3/277 Numaralı Başvekâlet Tezkeresi 13 Mayıs 1933 Tarih ve 3/277 Sayılı Adliye Encümeni Mazbatası", **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 15, İçtima 2, Sr.No:183.

²²¹ **TBMM. GCZ.**, Devre 1, Cilt 1, İçtima 1, s.233, 15 Teşrinisani 1336 (15 Kasım 1920).

²²² Ergün Aybars, **a.g.e.**, ss. 40-41.

²²³ **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 3, İçtima 1,s. 303, 18 Ağustos 1336 (1920).

bakımından oldukça önemli olan her iki kanun teklifi de, öngördüğü hükümlerin çok ağır olması sebebiyle encümenin görüşü doğrultusunda reddedildi.²²⁴

Ne var ki, sorun hala bütün ağırlığıyla varlığını koruyordu ve bu sebeple de Dr. Tevfik Rüştü Bey çeteler ve kaçakların yarattığı tehlikeye çare olmak üzere, Meclis'e "ihtilal mahkemeleri" kurulması için yeni bir kanun teklifi sundu.²²⁵ Kanun teklifinin adı "İhtilal Mahkemeleri" idi. Ancak daha sonra Refik Şevket Bey'in de Tevfik Rüştü Bey'e katılması akabinde, kurulacak mahkemelerin adı " İstiklâl Mahkemeleri" olarak değiştirildi. 2 Eylül 1920'de Müdafaa-i Milliye Vekâletince hazırlanan "Fırar Ceraimini İrtikâp Edenler Hakkında Kanun" tasarısı, Meclis tarafından Müdafaa-i Milliye Encümenine gönderildi ise de, sonuç alınamadı. Bu yüzden hükümet, yaşanan bu olağanüstü tehlikeye müdahale etmek gereğini duydu.²²⁶ Müdafaa-i Milliye Vekâletinin hazırladığı kanun teklifi 8 Eylül'de encümene geldikten sonra Mustafa Kemal Paşa'nın önergesiyle öncelikle gündeme alındı. Müdafaa-i Milliye Vekili Ferik Fevzi imzasıyla "Hali Hazırdaki Durum Dolayısıyla ve Görülen Lüzum ve Olağanüstü İhtiyaca Binaen Savaş Zamanına Ait Olmak Üzere Fırariler Hakkındaki Hükümet Önergesi"nde özetle, Ordu'daki fırar olaylarının çokluğunun, vatanın kurtuluş ve bağımsızlığını tehlikeye düşürecek bir durum aldığı ve bu durumun sert tedbirlerle önüne geçilmesi zamanının geldiği gereğinden bahsediliyordu. Önergenin devamında ise, Milli Mücadele'nin başlangıcında "Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri" tarafından uygulanan, kaçakların hayvan ve mallarına el koymak, evlerini yakmak ve yıkmak gibi cezaların uygulanmasını ilan etmek yoluyla fırarın önüne geçilebildiğinin ispatlanmış olduğu belirtilerek, bunun kanunla yürütülmesinin yararlı olacağı ileri sürülüyor ve teklifin kabul edilmesinde ısrar ediliyordu.²²⁷

Yapılan görüşmeler sonucunda Fırariler Hakkında Kanun 11 Eylül 1336 (1920) tarihinde kabul edildi.²²⁸ Bu Kanun'un birinci maddesine istinaden; muvazzaf veya gönüllü olarak askerlik hizmetine girdikten sonra fırar edenlerin, her ne sebeple olursa olsun fıvara sebebiyet verenler, firariyi yakalama veya sevkinde kayıtsızlık gösterenler, fırarileri saklayan ve giydirenler hakkında mülki ve askeri kanunlarda mevcut hükümler ve gerektiğinde diğer mevzuattaki ceza hükümlerini tatbik etmek

²²⁴ **TBMM. ZC.**, Devre 1, Cilt 3, İçtima 1, ss. 303-306., 18 Haziran 1336 (1920).

²²⁵ Ergün Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Cilt 1, 7. bsk, Ercan Kitabevi, İzmir, 2000, s.237.

²²⁶ Ergün Aybars, **İstiklâl Mahkemeleri**, s.60.

²²⁷ **TBMM., ZC.**, Cilt 4, Devre 1, İçtima 1, s.23, 8 Eylül 1336 (1920).

²²⁸ Fırariler Hakkında Kanun hükümleri bkz: **Düster**, Tertip 3, Cilt 1, s.61; **Resmi Gazete**, No:3.

üzere Büyük Millet Meclisi üyelerinden oluşan “ İstiklâl Mahkemeleri” kuruldu.²²⁹ İstiklâl Mahkemelerinin kuruluş aşamasında bu mahkemelere “Millet Mahkemesi” veya “Terör Mahkemesi” denilmesini isteyenler de oldu.²³⁰ Bu kanuna dayanılarak çıkarılan İstiklâl Mahkemeleri Teşkiline Dair Heyeti Umumiye Kararı²³¹ ile İstiklâl Mahkemeleri kuruldu. 26 Eylül 1336 (1920) tarihinde mahkemenin yetkileri genişletildi. Kanunun birinci maddesinde yapılan değişiklikle; “Büyük Millet Meclisi’nin amal ve maksadına münafî ve memleketin kuvvayi maddiye ve maneviyelerini her ne suretle olursa olsun kesir ve tenkise çalışanlar, düşman hesabına casusluk edenler...” ile Hıyaneti Vataniye Kanunu suçlarının İstiklâl Mahkemelerinde yargılanmaları kabul edildi.²³²

Ne var ki, İstiklâl Mahkemelerinin çalışmaya başlamasından sonra Kastamonu İstiklâl Mahkemesi aşırı sert kararlar vermeye başladı. Mahkeme, on gün içinde teslim olmayan asker kaçağının yerine sırasıyla babası, biraderleri, amcası, dayısı, amcaoğlu, eniştesi ve eniştesinin oğlunun silâh altına alınması; ayrıca köyünden 200 Lira para cezası tahsil edilmesi; kaçakların evlerinin yakılıp yıkılması gibi oldukça radikal uygulamalara imza attı. Kastamonu İstiklâl Mahkemesinin bu uygulamaları Meclis’te çok sert tartışmalara yol açtı ve İstiklâl Mahkemelerinin görevlerine son verilmesi gündeme geldi.²³³ Nitekim İstiklâl Mahkemeleri 5 ay çalıştıktan sonra, Mecliste yapılan görüşmeler sonucunda 17 Şubat 1921’ de görevlerine son verildi.²³⁴

Ancak İstiklâl Mahkemelerinin kapatılmasından kısa bir süre sonra firarlarda yeniden artış görülmesi sebebiyle, 22 Temmuz 1337 (1921)’de 140 Sayılı “ İstiklâl Mahkemeleri Hakkında Heyet-i Umumiye Kararı” ile Kastamonu, Samsun ve Konya’da üç İstiklâl Mahkemesi yeniden kuruldu.²³⁵ Fakat bu defa mahkemelerin uygulamalarında birliği sağlamak amacıyla 210 Sayılı “ İstiklâl Mahkemeleri ile Mehakimi Nizamiye Ve Müddeiumumîlerin Vazâifi Hakkında Heyeti Umumiye Kararı” uygulamaya konuldu.²³⁶ Yürürlüğe konulan bu düzenleme ile İstiklâl

---

²²⁹ “ İstiklâl Mahkemeleri teşkili hakkında Heyet-i Umumiye Kararı”; **Düstur**, Tertip 3, Cilt 1, s.65; Karar No:45.

²³⁰ Kılıç Ali, **İstiklâl Mahkemeleri Hatıraları**”, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s.7.

²³¹ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 1, s. 65.

²³² **TBMM. ZC.**, Devre 1, Cilt 4, İçtima 1, ss. 361-373, 26 Eylül 1336 (1920).

²³³ Ergun Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, a.g.e.**, ss.240-241.

²³⁴ “ İstiklâl Mahkemelerinin Faaliyetine Nihayet Verilmesi Hakkında 97 Numaralı Karar”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 1, s.217.

²³⁵ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 2, s.129.

²³⁶ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 2, s. 181.

Mahkemeleri uygulamaları arasında birliktelik sağlanmaya çalışıldı. Bu düzenlemeden sonra bir süre daha hizmet veren İstiklâl Mahkemelerinin çalışmaları, 20 Temmuz 1922 tarihinde BMM'in verdiği bir karar ile yeniden durdurularak, üyeleri geri çağrıldı.²³⁷

27 Temmuz 1338 (1922)'de İstiklâl Mahkemelerinin çalışmalarının düzenlenmesi için kurulan komisyonda yapılan görüşmeler neticesinde²³⁸ Meclise gelen kanun layihası 31 Temmuz 1922'de 249 Sayılı “ İstiklâl Mahakimi Kanunu” olarak kabul edildi. İstiklâl Mahkemelerinin yetkileri bu kanunla yeniden düzenlenerek, daha önce temyiz hakkı bulunmayan idam kararlarının TBMM'nin onayından geçirilmesi hüküm altına alındı.²³⁹

Daha sonra 786 Sayılı Kanun ile İstiklâl Mahkemeleri Kanununda yapılan düzenlemelerle firarilerin, casusların, devletin dış ve iç güvenliği aleyhinde faaliyette bulunanların, siyasi suikastçıların, seferberlik suiistimalcilerinin, ihtilas ve rüşvet suçlarının, memuriyet nüfuzunu kullanarak halka zulüm edenlerin, işkence yapan askeri ve mülki memurların İstiklâl Mahkemelerinde yargılanmasına karar verildi. Ayrıca bu mahkemelerin kadrolarına bir savcı ve yardımcısı eklenmesine ve olağanüstü hallerde bu mahkemelere Meclisin tasdikinden önce idam kararlarını uygulanmasına imkân tanındı.²⁴⁰

Başlangıçta yalnız asker kaçakları meselesine çözüm bulmak için kurulan ancak ihtiyaca binaen yetkileri genişletilen İstiklâl Mahkemeleri, Kurtuluş Savaşı'nın en buhranlı dönemlerinde firarların önlenmesi ve iç güvenliğin sağlanmasında büyük fayda sağladı.

1 Ekim 1920 tarihi ile 31 Temmuz 1922 tarihleri arasındaki dönemde İstiklâl Mahkemelerinde 59.164 kişi muhakeme edildi. Bunlardan 11.744 kişi hakkında âdemi mesuliyet ve beraat kararı verilirken, 2.696 kişi hakkında müeccel olmak üzere, 1.054 kişi idam edildi. 245 Kişi hakkında gıyaben idam cezası veren İstiklâl Mahkemeleri, 1.786 kişiyi ise kalebent²⁴¹ ve kürek cezalarına çarptırdı.²⁴² Şeyh Sait

²³⁷ “ İstiklâl Mahkemelerinin Azalarının Hitamı Vazifeleri Hakkında 102 Sayılı Heyet-i Umumiye Kararı”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 3, s.102; “ İstiklâl Mahkemelerinin Tatili Faaliyetlerine Dair 274 Sayılı Heyeti Umumiye Kararı”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 3, s. 110.

²³⁸ **TBMM.GCZ.**, Cilt 3, s.634-637.

²³⁹ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 3, s.108; Kanun No:249.

²⁴⁰ “ İstiklâl Mahkemeleri Kanununun Tadiline Dair Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 7, s. 469; **Resmî Gazete**, No:306.

²⁴¹ 1858 tarihli Ceza Kanunu'nda yer alan Kalebentlik cezası, 1 Mart 1926 tarihli Türk Ceza Yasası ile yürürlükten kaldırılmıştır. Kalebentlik, müebbet ve geçici olarak ikiye ayrılan bir ceza idi. Müebbet kalebentlik durumunda mahkûmun, devletçe belirlenecek kalelerin birinde ölünceye dek; geçici kalebentlik durumunda ise üç yıldan on beş yıla dek hapisteye kalma zorunluluğu vardı. Kalebentlik,

İsyanı sonrasında kurulan Ankara İstiklâl Mahkemesi de faaliyet süresi içerisinde siyasi suçlardan ötürü 1000, eşkıyalık suçundan 800 kişiyi yargıladı. Bu kişilerden 125'i idamına hükmederken, 500 kadarını da muhtelif hapis cezalarına çarptırdı.²⁴³

1926 Senesine gelindiğinde İzmir Suikastı sanıklarının yargılanması için, Kılıç Ali başkanlığında bir kez daha görevlendirilen İstiklâl Mahkemeleri, bu dava ile ilgili olarak İzmir'de çoğu İttihatçı olan ve Milli Mücadelede önemli yer tutan isimleri yargıladı. Çok geniş yetkilere sahip olan bu mahkeme, yargılama sırasında Kâzım Karabekir'in tutuklanmasına verdiği kararı uygulamamak için direnen Başvekil İsmet Paşa hakkında dahi tutuklama emri çıkardı.²⁴⁴ Bu yargılamanın sonucunda suçları sabit görülenler hakkında birçok idam ve hapis kararı verdi.²⁴⁵

Düzenli ordunun kurulduğu, I.İnönü zaferinin kazanıldığı ve Ethem kuvvetlerinin ihanetinin olduğu bir sırada görev yapan İstiklâl Mahkemeleri büyük fayda sağladı. Olağanüstü yetkilerini vatanın ve milletin bağımsızlığı için kullanan ve onbinlerce kişinin cepheye gönderilmesinin yanı sıra, diğer suçların da azalmasında büyük katkı sağlayan İstiklâl Mahkemeleri, Meclis'in otoritesinin sağlanmasında moral bir güç oluşturdu.²⁴⁶ Ayrıca 5 Ağustos 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya Başkumandanlık yetkisini veren kanunun kabul edilmesiyle²⁴⁷ birlikte doğrudan Mustafa Kemal Paşa'ya bağlanan İstiklâl Mahkemeleri, Mustafa Kemal Paşa'nın 7-8 Ağustos 1921 tarihinde yayınladığı "Tekâlif-i Milliye Emirleri" nin yürütülmesinde de oldukça etkili oldular²⁴⁸.

Büyük Millet Meclisinin birinci içtima döneminde 8 (Ankara, Eskişehir, Konya, Isparta, Sivas, Kastamonu, Pozantı, Diyarbakır); ikinci içtima döneminde 5 (Ankara, Konya, Kastamonu, Samsun, Yozgat); üçüncü içtima döneminde 6 (Ankara, Konya, Kastamonu, Yozgat, Birnumaralı Ankara, Birnumaralı Yozgat); İstiklâl Mahkemeleri Kanunu yürürlüğe konulduktan sonra ise İstanbul, Ankara,

---

kürek cezası ve Osmanlı'da uygulanan diğer ceza türleri için bkz: Abdülaziz Bayındır, "Örneklerle Osmanlı'da Ceza Yargılanması", **Türkler**, Cilt 10, Ankara 2002, ss.73-78; Mustafa Avcı, "Osmanlı Uygulamasında İnfazı Özerklik Gösteren Hapis Türleri- Kalebentlik, Kürek ve Prangabentlik", **Yeni Türkiye**, Sayı 45, Mayıs-Haziran 2002, ss.91-106

²⁴² Kamil Ateşoğulları, **Bir İnsanlık Suçu: Ölüm Cezası**, Doruk Yayınları Ankara 1997, ss.84-85

²⁴³ "İstanbul'da İngiliz Büyükelçisi Sir Clark'ten İngiltere Dışişleri Bakanı Sir A. Chamberlain'a yazılan 12 Ocak 1927 tarihli rapor", Bilal N. Şimşir, **a.g.e.**, s.99.

²⁴⁴ Kılıç Ali, **a.g.e.**, ss.40-46.

²⁴⁵ A.İhsan Gencer, Sabahattin Özel, **a.g.e.**, s.225.

²⁴⁶ Ergün Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, s.241.

²⁴⁷ "TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Başkumandanlık Tevcihine Dair Kanun", **Düster**, Tertip 3, Cilt 2, s.133; Kanun No:144.

²⁴⁸ Serpil Sürmeli, **Milli Mücadelede Tekâlif-i Milliye Emirleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1998, s.130.

Vilayeti Şarkıye ile 27 Mart 1927 yılında Ankara Vilayeti Şarkıye İstiklâl Mahkemeleri kurularak, görev yaptı.²⁴⁹

Neticede, Milli Mücadele yıllarında çıkarılan İstiklâl Mahkemeleri Kanunu 1949 yılına kadar yürürlükte kaldı. 5 Haziran 1948'de yapılan İstiklâl Mahkemelerinin kaldırılması teklifi, ancak 4 Mayıs 1949'da sonuçlandı. Böylece 5348 Sayılı Kanun ile 1 Mayıs 1922 Tarih ve 249 Sayılı Kanun ile çeşitli tarihlerde çıkan ekleri yürürlükten kaldırıldı.²⁵⁰

Cumhuriyet İdaresinin bu ilk yıllarında İstiklâl Mahkemeleri kadar önemli olan bir yargı teşekkülü de yolsuzluklarla mücadele etmek amacıyla meydana getirilen "Divan-ı Âli" oldu. Divan-ı Âli, Cumhuriyet devrinde kanunların yalnız kimsesizler için değil, istisnasız bütün vatandaşlar için uygulanabilir olduğu ve gerektiğinde en yüksek devlet makamlarını işgal eden kişilerin bile yargılanabileceğinin bir ifadesi oldu.

Divanı Ali²⁵¹ ilk kez, Cebelibereket (Osmaniye) Milletvekili ve Bahriye eski Bakanı İhsan Bey (Eryavuz) hakkında, Yavuz Zırhlısı'nın onarımında yolsuzluk yaptığı iddiasıyla, Başbakan İsmet İnönü'nün Malatya Milletvekili sıfatıyla 18 Aralık 1927'de verdiği önerge doğrultusunda, 24 Aralık 1927 tarihinde kuruldu.²⁵² Divanı Ali'de başta İsmet Paşa olduğu halde birçok mebus şahit olarak dinlendi. "Yavuz-Havuz Olayı" olarak bilinen bu olay nedeniyle eski Bahriye Bakanı İhsan Bey'in, 26 Ocak 1928'de dokunulmazlığı kaldırılarak Divanı Ali'ye (Yüce Divan) sevk edildi. Ertuğrul (Bilecik) Milletvekili Dr. Fikret (Onuralp) de aynı olay nedeniyle Divanı Ali'ye gönderildi. Divanı Ali'deki ilk duruşma 5 Şubat 1928 tarihinde yapıldı ve 16 Nisan 1928'de dava sonuçlandırıldı. Bahriye eski Bakanı İhsan Bey'i (Eryavuz) "görevi kötüye kullanmak ve rüşvet alma girişiminden" 2 yıl ağır hapis ve 2 yıl memuriyetten men cezasına, Dr. Fikret'i (Onuralp) "dolandırıcılıktan" 4 ay hapis ve 100 lira ağır para cezasına, diğer suçlular ise muhtelif cezalara çarptırıldılar.²⁵³ Bu karar, Divanı Ali'nin Cumhuriyet Döneminde verdiği ilk mahkûmiyet kararı oldu.

²⁴⁹ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 3, s.196; Kararname No: 335; **TBMM. GCZ.**, Devre 2, Cilt 4, İçtima 1, ss.330-353, 13 Kânunuevvel 1339 (1923); **Düstur**, Tertip 3, Cilt 1, s. 125; **Düstur**, Tertip 3, Cilt 1, s. 126; **Düstur**, Tertip 3, Cilt 5, s. 501; **Düstur**, Tertip 3, Cilt 6, s.146; **Düstur**, Tertip 3, Cilt 6, s.146; **Resmi Gazete**, No: 87; **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Birinci Teşrin 1933, s. 16;

²⁵⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 18, s.120; Cilt 19, s.94; **Düstur**, Tertip 3, Cilt 30, s. 1007

²⁵¹ Günümüzdeki adı "Yüce Divan"dır.

²⁵² **TBMM. ZC.**, Devre 3, Cilt 1, İçtima 1, ss.157-171, 24 Kanunuevvel 1927.

²⁵³ **TBMM. ZC.**, Devre 3, Cilt 3, İçtima 1, ss. 174-175, 21 Nisan 1928.

Divanı Ali'nin ikinci defa, Divanı Muhasebat Encümeninin mazbatası ile Ticaret Vekili Ali Cenani Bey'in muhakemesi için oluşturuldu.²⁵⁴ Yapılan muhakeme sonrasında Ali Cenani Bey vazifei memuriyetini suiistimalden bir ay hapse, dört ay rütbe ve memuriyetten mahrumiyete ve 177,775 lira 22 kuruşu tazmin etmeye mahkûm edildi.²⁵⁵

Üçüncü kez 24 Nisan 1928 senesinde hükümetin talebi ile kurulan Divanı Ali,²⁵⁶ İmparatorluk Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Bey ile Nail Bey'i, Times Iron Works fabrikalarına 20 bin İngiliz lirasını kefaletsiz ödeyerek "hazineyi zarara uğratmak"tan yargıladı.²⁵⁷ Yapılan muhakemeleri sonucunda, 3 Teşrinisani 1929'da şirkete ödenen yirmiikibin Türk altınının yüzde beş ıskonto edilmek suretiyle Mahmut Muhtar Paşa'dan tahsiline karar verildi.²⁵⁸

Bu kapsamda genel olarak olağan üstü hallerin dışında Cumhuriyet idaresinin çağdaş hukuk ve yargılama kurallarını benimsediğini söylemek mümkündür. Zira Cumhuriyet döneminde yeniden yapılandırılan Türk Ceza Kanunu²⁵⁹ ve Ceza Muhakemeleri Kanunu²⁶⁰ tamamen Batı kaynaklı kanunlardır.

Türkiye'nin şartları göz önüne alınmak suretiyle, İtalyan Ceza Kanunu örnek alınarak ve eski Ceza Kanunnamesinden²⁶¹ bazı hükümler ile yeni başka eklemelerin de yapılması suretiyle meydana getirilen ve 1926 Senesinde yürürlüğe sokulan 765 Sayılı Türk Ceza Kanununun, devletin ve rejimin korunması bağlamında detaylı hükümler içermemesi sebebiyle, bu kanunun 146, 147 ve 151'nci maddelerinde bulunan hükümler, 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerin Seddine ve Türbedarlıklar İle Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun²⁶² ile takviye edilerek rejime karşı yapılan saldırılar önlenmeye çalışılmış,²⁶³ ancak yeterli olmayacağını anlaşılması üzerine, Menemen Olayı'ndan hemen sonra Almanların devleti koruma kanunu ve

²⁵⁴ **TBMM. ZC.**, Devre 3, Cilt 3, İctima 1, ss.21-34,10 Mart 1928; "B.M. Meclisi'nde dün irtişa meselesi hakkında müzakereler yapıldı", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Haziran 1932, ss. 1-2.

²⁵⁵ **TBMM. ZC.**, Devre 3, Cilt 3, İctima 1, ss. 133-138, 14 Nisan 1928.

²⁵⁶ **TBMM. ZC.**, Devre 3, Cilt 3, İctima 1, s. 226.

²⁵⁷ **TBMM. ZC.**, Devre 3, Cilt 12, İctima 2, ss.170-185, 30 Mayıs 1929.

²⁵⁸ "Divanı Ali, **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Birinci Teşrin 1933, s. 16.

²⁵⁹ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 7, s. 850; **Resmi Gazete** No: 320.

²⁶⁰ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 10, s. 590; **Resmi Gazete**, No:1172.

²⁶¹ 1808 tarihli Fransız Ceza Kanunundan iktibas edilerek, 27 Zilhicce 1274 (8 Ağustos 1858) tarihinde yayınlanan Ceza Kanunnamesi, 1 Temmuz 1926 senesine kadar zaman zaman yapılan değişiklikler ile 1 Temmuz 1926 senesine kadar uygulanmaya devam edilmiştir. Eski Ceza Kanunnamesi için bkz. **Düstur**, Tertip 1, Cilt 1, s. 537.

²⁶² **Düstur**, Tertip 3, Cilt 7, s. 190; **Resmi Gazete**, No: 243.

²⁶³ "Divanı Harp'te", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Kânunusani 1931, s. 3.

İtalyanların rejimi muhafaza kanunlarına benzer yeni düzenlemeler arayışlarına gidilmiştir.²⁶⁴

Yine 1879 tarihinden beri uygulanmakta olan ve Fransa'dan örnek alınarak hazırlanan ancak pek çok kez tadil edilen suçluların yargılanma usullerini düzenleyen Usulü Muhakematı Cezaiye Kanunu yerine,²⁶⁵ bir iki faslı müstesna olmak üzere Almanya'dan aynen alınan,²⁶⁶ 20 Ağustos 1929 tarihinden tatbikatına başlanılan ve imkânı olmayanlara baronun avukat vermesi usulünü ilk olarak getiren²⁶⁷ 1412 Sayılı Ceza Muhakemeleri Kanunu hayata geçirilmesi,²⁶⁸ Cumhuriyet idaresinin ilerleyen dönemde de ceza ve usul hukukunda Batı'yı örnek alacağına bir işareti olmuştur.

Bu tarihte iç güvenliğin tek elden yürütülmesi konusu da farklı arayışlara gidilmiş, Batı'nın güvenlik sistemleri incelenmiş ve hatta polis ile jandarmanın birleştirilmesi için de bazı çalışmalar yapılmıştır.²⁶⁹

1.3.2. Siyasi Yapıdaki Kırılganlık

Büyük Millet Meclisinin birinci devresinin ilk aylarında Mecliste bazı siyasi guruplar meydana gelmişti. Tesanüt Gurubu, İstiklâl Gurubu, Müdafaa-i Hukuk Zümresi, Halk Zümresi, Islahat Zümresi adı altında beş grubun yanı sıra bazı oluşumlar da isimsiz olarak faaliyet gösteriyorlardı. Bu gurupların siyasi bir programı yoktu. Grupları faaliyetleri, idare edenlerin şahsi tutum ve görüşlerine göre değişiyordu. Bunların karşısında oluşan Müdafaa-i Hukuk Gurubu, ilk programlı teşekkül oldu. Ancak bu gurubun oluşması diğer grupların birleşerek, cumhuriyet aleyhtarlığı temelinde bir muhalefet grubunun oluşturması ile sonuçlandı. Büyük Millet Meclisinin ilk devresinde Müdafaa-i Hukuk Gurubuna karşı oluşan bu muhalefet grubunun bütün faaliyetleri kısaca "geri çekicilik" olarak özetlenebilir.²⁷⁰

²⁶⁴ "Fevkalade Ahval İçin Kanun", " Adli Kanunların Tadil Projesi", **Hâkimiyeti Milliye**, 19 Kânunusani 1931, s. 1.

²⁶⁵ "Ceza Usulü Muhakemeleri Hakkında 1/332 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi", **TBMM. ZC.**, Devre 3, Cilt 10, İçtima 2, Sr. No: 116, 4 Nisan 1929.

²⁶⁶ **TBMM. ZC.**, Devre 3, Cilt 10, İçtima 2, s. 15, 4 Nisan 1929.

²⁶⁷ "Ceza Usulü Muhakemeleri Kanununun bugün tatbikine başlanıyor", **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1929, s.2.

²⁶⁸ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 10, s. 590; **Resmi Gazete**, No:1172.

²⁶⁹ Şeyh Sait İsyanı sonrasında Türkiye'de yabancı istihbarat örgütlerinin faaliyetlerini tespit etmek ve bu kapsamda yeni polis nizamnamesi yapılması amacıyla birtakım toplantılar yapılmış ve bu toplantılar esnasında jandarmanın ve polis teşkilatının birleştirilmesi teklifi de yapılmıştır. **BCA.**,030.10.00.00.47.300.3, 27 Eylül 1926.

²⁷⁰ "Meclis'te zümreler, guruplar", **Hâkimiyeti Milliye**, (Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Dönümü sebebiyle çıkarılan özel sayı), 29 Birinci Teşrin 1933, s.16.

Vatan müdafaasının bir oluşumu olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bu muhalefet karşısında 9 Ağustos 1923 yılında resmen parti haline gelerek “Halk Fırkası” adını aldı. Ancak buna karşı muhalefet gurubu 29 Ekim 1923 senesinde Cumhuriyet’in ilanından sonra 17 Kasım 1924’de “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası” adını alarak hem Meclis içinde, hem de dışında irticai mahiyette sert bir muhalefete başladı. Kısa zamanda yapılan tahriklerin de etkisi ile Şark’ta, sonuçları itibarıyla Devlet’i uzun yıllar meşgul edecek Şeyh Sait İsyanı patlak verdi. Yapılan tahkikatlarda muhalefet fırkasının mesuliyetleri olduğu²⁷¹ ve cumhuriyet rejiminin temel prensiplerine aykırı olan düşünce yapısı ve rejime karşı olan kimselerin odağı haline geldiği görülerek,²⁷² 3 Haziran 1925 tarihinde hükümet tarafından (bakanlar kurulu kararı ile) Terakkiperver Fırka kapatıldı.²⁷³

1929 Yılına geldiğinde bütün dünyayı etkisi altına alan ekonomik buhranın da tesiriyle, memlekette yaygın bir huzursuzluk; halkta tedirginlik meydana geldi. Bilhassa ihracat malları yetiştiren bölgelerde; Karadeniz, Ege, Akdeniz mıntıklarında iktisadi buhran bütün şiddetiyle etkisini gösterdi. Fiyatlar sıfıra düşmüş gibiydi. Buna rağmen malın alıcısı yoktu. Vilayetlerde tam bir çaresizlik havası esiyordu. Halk bu durumu gideremeyen hükümetten ve partiden memnun değildi. Hükümet ve parti ise bu durumu halka anlatamıyor ve halka inemiyordu. CHP halktan kopmuş; kapalı dar bir klik haline gelmişti.²⁷⁴ İşte bu hava içinde 1930 yılında bir kez daha çok partili cumhuriyete geçildi²⁷⁵ ve bizzat Mustafa Kemal Paşa’nın isteği²⁷⁶ ile eski Paris büyükelçisi Fethi Bey (Okyar) tarafından²⁷⁷ ekonomik

---

²⁷¹ A.y.

²⁷² Mustafa Kemal Atatürk, **a.g.e.**, ss. 601-603.

²⁷³ Ali İhsan Gencer, Sabahattin Özel, **a.g.e.**, s.222.

²⁷⁴ Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam- Mustafa Kemal (1922-1938), 3. Cilt, 2. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1966, ss. 3385-386.

²⁷⁵ Çok partili hayta geçilmesiyle birlikte 1930 Yılında Edirne’de Cazim Bey tarafından “Türk Cumhuriyet Çiftçi ve Amele Fırkası” ve Adana’da hükümete muhalif olan Toksöz gazetesinin sahibi Abdülkadir Kemali (Öğütçü) Bey tarafından Ahali Cumhuriyet Fırkası kurulmuş ise de, bu partiler 1930 yılındaki yerel seçimlere iştirak edememişler ve daha sonraki yıllarda da önemli bir varlık gösterememişlerdir Ancak Abdülkadir Kemali, partisinin yayın organı olarak “Ahali” adında bir gazete çıkararak hükümete muhalefet etmeye çalışmıştır. Bkz:“Edirne’de yeni bir fırka teşekkülü”, **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Teşrinievvel 1930, s. 3; “Abdülkadir Kemali Bey’de bir fırka yapmış”, **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Eylül 1930, s. 2; “Ahali Cumhuriyet Fırkası ne olmuş?”, **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Teşrinievvel 1930, s. 2; “Abdülkadir Kemali Bey’in partisi organa muhtaç”, **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Teşrinievvel 1930, s. 2.

²⁷⁶ Sabahattin Özel, **a.g.e.**, s. 121; A.İhsan Gencer-Sabahattin Özel, **a.g.e.**, s.225; Mahmut Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)**, Goloğlu Yayınları, Ankara 1974., s.3; İsmet İnönü, **a.g.e.**, s.225; Ş.Süreyya Aydemir, Tek Adam-Mustafa Kemal (1922-1938), **a.g.e.**, ss. 387-388

²⁷⁷ “Yeni fırka- Sabık Paris Büyükelçimiz Serbest Cumhuriyet namı ile siyasi bir fırka teşkil ediyor”, **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Ağustos 1930, s.1

bunalımın en yoğun hissedildiği bir dönemde²⁷⁸ kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası ile Türk siyasal hayatına çok seslilik getirilmek istenildi.

Ancak sosyal alanda orta sınıfın olmaması ekonomik olarak yoksulluğun yaygın olması, işsizlin artması neticesinde birbiriyle kavga eden şiddete dayalı siyasi felsefelerin ortaya çıkması ve bunun sonucunda dine dayalı düşmanlıklar ve şiddetin toplumu kargaşa sürüklemesi döngüsünün doğal bir sonucu olarak,²⁷⁹ kısa sürede ülkede bir anarşi ortamı doğdu.²⁸⁰ Meydana gelen kargaşa ortamı ile birlikte Serbest Cumhuriyet Fırkası az zamanda rejim karşıtı odakların aleti haline geldi.²⁸¹ Hatta Serbest Fırka'nın İzmir'de yaptığı bir toplantı, ihtilal mahiyetini aldı.²⁸²

Siyasi alandaki kırılmanın rejimi tehdit edecek boyutlarda olduğunun görülmesi üzerine, S.C.F'nin kurucuları tarafından feshedilmesinin ardından Türkiye'de uzun yıllar değişmeyen Tek Partili Cumhuriyet düzeni ortaya çıktı.

Mustafa Kemal Paşa'nın gönülden bağlandığı milli iradeyi tam egemen kılmak ve cumhuriyeti kurumlaştırmak amacı²⁸³ ve "Hürriyetten doğan buhranlar ne kadar büyük olursa olsun, hiçbir zaman fazla tazyikin tahrik ettiği sahte emniyetten daha tehlikeli değildir"²⁸⁴ görüşü ile Cumhuriyetin 7'nci yıldönümüne yaklaşıldığı bir dönemde kurulmasını istediği; 16 Ağustos 1930 günü İstanbul Nazlı Han'da faaliyetlerine başlayan²⁸⁵ ancak toplam 99 gün faaliyette bulunduktan sonra 18 Kasım 1930'da kurucuları tarafından feshedilen²⁸⁶ Serbest Cumhuriyet Fırkası ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası arasında önemli farklar vardı.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucuları Mustafa Kemal Paşa'nın rakipleriydi ve Cumhuriyet Halk Fırkasını yalnız denetlemeyi değil, aynı zamanda onun yerine geçmeyi ve ülkeyi yönetmeyi amaçlıyorlardı. Kurucuları Mustafa Kemal

---

²⁷⁸ Siirt Mebusu Mahmut (Soydan), "Cihan Buhranı Münasebetiyle", **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Ağustos 1930, s.1

²⁷⁹ "CRT-Trends in International Terrorism", **a.g.e.** s. 3.

²⁸⁰ A. İhsan Gencer, Sabahattin Özel, **a.g.e.**, s. 227.

²⁸¹ "İzmir'de şayanı teessüf hadiseler", **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Eylül 1930, s.1; "Evvelki gece İzmir'de yeni nümayişler", "Tevkif edilenlerin sayısı 36'yı buldu", **Hâkimiyeti Milliye**, ss.1-2;" Menemendekiler de kimlerdir-Menemendeki nümayişin tertipçileri", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Eylül 1930, s.3; "Yeşil sancak- Akhisar'da Fethi Beyi karşılamaya gelenlerden yeşil sancak çıktı", **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Eylül 1930, s.1; "Mersin'de tahrikât yapanlar yakalandı", **Hâkimiyeti Milliye**, 8 Ekim 1930, s. 2; "İstanbul intihabatında hadiseler", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Ekim 1930, ss.1-3; "İzmir'de kanlı ve çirkin bir vakıa-Bir muhalif bir polisi iki yerinden bıçakladı", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Ekim 1930, s. 3; "Maskesiz mürteciler", **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Eylül 1930, s. 1.

²⁸² **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Birinci Teşrin 1933, s. 16.

²⁸³ "Gazi Hz.lerinin Sofrasında Bir Mübahase", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Ağustos 1930, s. 1.

²⁸⁴ Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), "Muhalefetsiz bir cumhuriyetin tasavvuru kabil değildir", **Akşam**, 13 Eylül 1930.

²⁸⁵ "Serbest Fırka faaliyete başladı", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Ağustos 1930, s.1.

²⁸⁶ "Fethi Bey ve arkadaşları fırkalarını feshettiler", **Hâkimiyeti Milliye**, 18 Teşrinisani 1930.

Paşa'nın yakın arkadaşları, akraba ve dostlarından oluşan Serbest Fırka ise Şef'ten izin alarak kurulmuş güdümlü bir parti görünümü sergiliyordu.²⁸⁷

Ancak güdümlü muhalefet yoluyla denenmek istenen çok partili cumhuriyet düzeninin başarısızlığa uğramıştı. Henüz memlekette çok parti sisteminin uygulanma zamanı gelmediği ve ulusal irade temelinden ayrılmaksızın toplumu çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmanın ancak tek partili cumhuriyet düzeni ile mümkün olacağı kanısına varan Mustafa Kemal Paşa ise; “ben öyle bir parti kurmayı tasarlıyorum ki, bu parti milletin bütün sınıflarının rahat geçimini ve mutluluğunu sağlamayı hedef almış olan bir programa sahip olsun” diyordu.²⁸⁸

Düşünce yolu bu noktaya varınca ilk iş olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası artıklarının temizlenmesi yoluna gidildi. Çünkü Serbest Fırka bütün örgütleriyle kapandığı halde, seçimlere Serbest Fırka adayı olarak katılmış ve kazanmış belediye başkanı ve üyeleri vardı.

İşte bu siyasi ortam içerisinde II. Dönem Büyük Millet Meclisi 1931'de dördüncü yasama yılını tamamladığından, ayrıca Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın üç ay boyunca yaptığı yurt gezisi sonucunda elde ettiği izlenimlerden hareketle 3 Mart 1931'de C.H.F. Gurup Reisliği'ne yazdığı ve 4 Mart 1931'de C.H.F. Genel Kurulunda okunan yazısında belirttiği gerekçelerle yeni seçime gidilmesine²⁸⁹ ve IV. Dönem Büyük Millet Meclisi seçimleri yapılmasına karar verildi.²⁹⁰

Yapılan milletvekilleri seçiminden sonra 4 Mayıs 1931 tarihinde Meclisin en yaşlı üyesi İstanbul Mebusu Abdülhakhamit Bey'in açılış konuşması ile²⁹¹ yeni çalışma dönemine başlayan Büyük Millet Meclisinde,²⁹² Meclis başkanlığı ve başkanvekilliği seçimlerinden sonra yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde oy birliği ile Gazi Mustafa Kemal Paşa yeniden devlet başkanlığına seçildi.²⁹³

Dördüncü Meclis'te İcra Vekilleri Heyeti oluşturulmasının ardından²⁹⁴ hükümet programını okuyan İsmet Paşa; “Hükümetimiz memleketin dâhili ve harici bir sulh havası içinde yaşamasını birinci derecede ehemmiyet atfeder” diyordu.

²⁸⁷ **Türk Parlamento Tarihi-TBMM III. Dönem**, II. Cilt, TBMM Vakfı Yayınları, Yayın No:9, Ankara 1995, s. 343.

²⁸⁸ Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s. 4.

²⁸⁹ **Türk Parlamento Tarihi-TBMM IV. Dönem (1931-1935)**, 1.Cilt, TBMM Vakfı Yayınları, Yayın No: 11, Ankara 1996, ss. 3-4.

²⁹⁰ **TBMM. ZC.**, Devre 3, Cilt 26, İçtima 4, s. 125, 26 Mart 1931.

²⁹¹ **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 1, Fevkalade İçtima, s.1, 4 Mayıs 1931.

²⁹² “Yeni Meclis açıldı, Mebuslar tahlif edildi”, **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1931, s.1; “Yeni Meclisin ilk içtimaı 5,5 saat devam etti”, **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1931, s. 1.

²⁹³ **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 1, Fevkalade İçtima, s.6, 4 Mayıs 1931.

²⁹⁴ İcra Vekilleri Heyeti için bkz: **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 1, Fevkalade İçtima, s. 9, 4 Mayıs 1931.

Programının ana hatlarının ise iç politikada huzur ve güvenin sağlanması, Cumhuriyet Kanunlarının sayılır ve uyulur olmasının temini, Türkiye'nin geleceği açısından Türkiye Büyük Millet Meclisi dışına başka alternatif gücün olamayacağını sarsılmaz bir kanı haline getirilmesi, yurttaşların anarşik ortam ve akımlardan korunarak özgürlüklerini rahatça kullanabilmelerinin sağlanması olduğunu belirten İsmet Paşa, "Kuvvetli Devlet otoritesi ve Kuvvetli Hükümet"²⁹⁵ kavramlarının ancak bunların sağlanmasıyla mümkün olacağını vurguluyordu.

Bu beyanlardan, hükümetin 1931 yılında iç güvenlik ve ekonomik bunalımı iki büyük sorun olarak gördüğü ve gerek bu bunalımın sıkıntısını çekenlerin, gerekse bu bunalımdan politik alanda yararlanmak isteyenlerin yarattıkları ve yaratacakları sosyal huzursuzluktan büyük kaygı duyduğu anlaşılıyordu.

Gerçekten de Tek Partili Cumhuriyet sisteminin uygulamaya konulması, 1929 ekonomik bunalımının tesirlerinin halk içerisinde yarattığı hoşnutsuzluğu gideremedi ve içerideki muhalefeti susturmaya da yetmedi. Nitekim kısa zamanda basında yeniden çok şiddetli eleştiriler boy göstermeye başladı.

Basındaki bu yoğun eleştiriler üzerine bazı gazetelerin izledikleri yayın biçimi hakkında hükümetçe ne gibi önlemlerin alındığına dair ilk gensoru verildi.²⁹⁶ Bu gen soru görüşmeleri sırasında hükümeti ve hatta cumhurbaşkanını ölçsüzce eleştirenlerin artık durdurulması ve basın bir an önce denetim alınması gerektiğine dair yoğun talepler geldi.

Meclisteki bu yoğun eleştiriler üzerine basının denetime alınmasına dair görüşmelerin yapıldığı günün hemen sonrasında Türk Ceza Kanununda bir değişiklik yapan hükümet, bundan sonra akinacağı tutumun ilk sinyalini veriyordu. Cumhurbaşkanına karşı işlenen suçları da kapsayan Türk Ceza Kanununun 157, 158 ve 159'uncu maddelerinde yazılı olan cürümlerin takibinin B.M.M. Başkanlığı ile Adliye Vekâletinin vereceği iznine bağlı olduğunu gösteren 160'ncı madde değiştirilerek, Cumhuriyet Savcılarının bu konuda doğrudan takibat yapmalarına imkân tanınıyordu.²⁹⁷ Ardından da basının denetime alınmasına dair diğer uygulamalar başlıyordu. Zira rejim açısından tehdit oluşturan yayınlar halk üzerinde gerçekten etkili olmaya başlamıştı.

²⁹⁵ **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 1, Fevkalade İçtima, s.22, 9 Mayıs 1931.

²⁹⁶ **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 3, Fevkalade İçtima, s. 2, 5 Temmuz 1931.

²⁹⁷ "Ceza Kanununun 160'ncı Maddesinin Değiştirilmesi hakkında 1/27 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi" **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 3, Fevkalade İçtima, Sr. No: 53, 6 Temmuz 1931.

Ülkede, görünürde politik alanda muhalif bir örgüt bulunmamasına rağmen, hükümete, iktidara, hatta rejime karşı olanlar, ekonomik bunalımdan ve bu bunalımın yarattığı olumsuzluklardan yararlanarak genç Cumhuriyet idaresini yıkmaya, bölmeye veya niteliklerini değiştirmeye çalışıyorlardı. Bu unsurlar yurt dışında alenen faaliyetlerini sürdürdükleri gibi, yurt içinde de cahil halkın inançlarını sömürmek veya maddi menfaatleri sarsılan kesimlerle işbirliği yapmak suretiyle siyasi faaliyetlerini yürütüyorlardı.

1.3.3. Coğrafi Sınırların Uzunluğu

Türkiye Cumhuriyeti Devleti bu yıllarda Batı'da Yunanistan ve Bulgaristan; Kuzeydoğu'da Rusya, Doğu'da İran ve Güney Anadolu'da ise Irak ve Suriye ile kara hudut komşusu olup, kara sınırlarının toplam uzunluğu 2418 kilometreydi. Bulgaristan sınırındaki kara hududunun yekûnu 219 km., Yunanistan hududunun toplam uzunluğu ise 172 km. idi. Ancak en uzun sınırı Suriye hudut sınırı olup, bu yıllardaki Türkiye-Suriye hududunun toplam uzunluğu 665,5 km.'ye tekabül ediyordu.²⁹⁸ Buna karşılık Rusya ile olan hududu 602 km, Irak ile 389,75 km, İran ile 370,3 kilometreydi.²⁹⁹

Bu derece uzun ve özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinin engebeli arazi şartları içerisinde, ebettteki bu hudut güvenliğinin sağlanması çok kolay değildi.

Hudut vilayetlerince ve hudut kıtalarınca alınan bütün tedbirlere rağmen, sınırların uzunluğu ve her noktada bu alanları kapma imkânsızlığı yüzünden sınırlara tam olarak hâkim olmak mümkün olmuyor; kişiler ve hatta kabileler sınırlardan rahatlıkla geçebiliyordu. Fiziki şartların sunduğu bu olanaklardan yararlanan ülke dışındaki firariler, özellikle hudutlara civar olan köylere kolaylıkla girebiliyor, kısa bir süre buralarda kaldıktan sonra uygun yollardan geçerek, jandarma ve polis devriyelerine görünmeden şehirlere kadar sokularak, buralarda izlerini kolaylıkla kaybettiriyorlardı. Bunun yanı sıra kaçakçı, hırsız ve soyguncular da işledikleri suçlardan dolayı yakalanmamak için kentlerden sınır köyelerine doğru geçerek,

²⁹⁸ Hatay'ın Anavatana dâhil olmadan önceki sınır uzunluğudur.

²⁹⁹ **İstatistik Yıllığı**, Başbakanlık İstatistik G.D Yayınları, Yayın No: 88, Cilt 8, Devlet Basımevi, Ankara 1936, s.3.

buralarda kendilerine yataklık edecek kimseleri buluyor, sınır köylerinde uzun süre barınıyor ve gerektiğinde sınır ötesine gidip, geri gelebiliyorlardı.³⁰⁰

Gerçi şehirlerde 1704 sayılı “Otel, Pansiyon, Ticarethane, Sair Umumi Müesseselerde Oturan ve Çalışanların Hürriyet Varakası Vermeleri Mecburiyetine Dair Kanunun”un belirttiği yerlerde oturan ve çalışan kimselerden alınacak hüviyet varakaları üzerinden kimlik tespiti yapmak imkânı mevcuttu.³⁰¹ Ancak bu kanunda belirtilen yerler dışında kalan mahallere gidenleri araştırmak, takip etmek mümkün olmuyordu.³⁰² Bundan başka 17 Mart 1340 (1924) tarih ve 442 sayılı Köy Kanunu ile sınır köylerine gelip gidenlerin amaçlarını anlamak ve bunlardan şüpheli olanların veya ecnebilerin tespit edilmesi halinde en yakın zabıta birimine haber verilmesini sağlamak hususunda muhtarlara da görev verilmişti.³⁰³ Ancak bu kanun köylülere böyle bir mecburiyet yüklediğinden, muhtarların birçok durumda köye gelip gidenlerden haberi olmamakta ve dolayısıyla zabıtayı haberdar edememekteydiler.

Ayrıca Türkiye sınırına yerleştirilen 42.000 Ermeni, 25.000 Nasturi, 20.000 Süryani, 20.000 Kürt ve 1.000 kadar Çerkez’i kullanan Ermeni komiteleri ile Türkiye’den kaçan firariler ve Yüzellilikler,³⁰⁴ Türkiye aleyhine olan her türlü kanunsuzluğu, çeteciliği, eşkıyalığı sınırın hemen ötesinde destekliyor ve çeşitli suçlardan dolayı Türkiye makamlarınca aranan şahıslara yardım ve yataklık yapıyor, ayrıca sınır içinde oturan akrabalarına casusluk yaptırıyorlardı.³⁰⁵

Jandarma kadroları ise zaten vilayetlerde yeterli ölçüde bulunmuyordu. Bunun yanı sıra sabit jandarma birlikleri genellikle adli ve idari işlerin yoğunluğundan, gece vazife göremeyecek durumdaydılar. Seyyar jandarma birlikleri ise geniş ölçekli harekâtlar ile büyük çete takibinde başarılı olmakla birlikte, küçük çete takiplerinde yeterli başarıyı gösteremiyorlardı. Ayrıca jandarma, polis gibi siyasi ve istihbarat işleri için yetiştirilmemiş olması sebebi ile bu vazifeyi gerektiği gibi

³⁰⁰ “Köy Kanununun 13’ncü Maddesine Ek 1/32 Sayılı Kanun Layihası”, **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 2, Fevkalade İçtima, Sr.No:44, 18 Nisan 1935.

³⁰¹ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 11, s. 1838; **Resmi Gazete**, No:1542.

³⁰² 10 Haziran 1930 tarihinde çıkarılan 1704 sayılı “Otel, Pansiyon, Ticarethane Vesair Umumi Müesseselerde Oturan ve Çalışanların Hüviyet Varakası Vermeleri Mecburiyetine Dair Kanun” ve 14 Ocak 1933 tarihinde 2099 sayılı Kanunla tadil edilen yasaya ile, umumi yerlerde ikamet eden kişilerin kimliklerini en yakın zabıta birimlerine bildirmeleri mecburi tutulmuştu. Bkz: **Düstur**, Tertip 3, Cilt 11, s. 1838; **Resmi Gazete**, No: 1542; **Düstur**, Tertip 3, Cilt 14, s. 202; **Resmi Gazete**, No: 2311.

³⁰³ 442 Sayılı Kanununun 34/6. Maddesine gereği, muhtar “Köye gelip gidenlerin niçin gelip gitmekte olduklarını anlamak ve bunlar içinde şüpheli adamlar veyahut ecnebiler görülürse hemen yakın karakola haber vermek” ile görevlidir. Bkz: **Düstur**, Tertip 3, Cilt 5, s.696.

³⁰⁴ **EGM Arşivi**, Dn: 71166, Bn: 6, 11 Aralık 1937.

³⁰⁵ **EGM Arşivi**, Dn: 71215, Bn:4/D 13; **EGM Arşivi**, Dn: 71215-2, Bn: 4/D 4; “Karakeçili Aşireti Reisi Cenuba Kaçtı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Teşrinievvel 1930, s. 2.

yapamıyordu.³⁰⁶ Jandarmanın yetersiz kalması sebebiyle özellikle iç isyanlarda veya silah toplamalarında görev almak durumunda kalan Türk Ordusu'nun "içe dönük kullanımı" ise Ordu'nun gücünü yıpratıyor, "talim ve terbiyeden" yoksun bırakıyor ve saygınlığını zedeliyordu.³⁰⁷

---

³⁰⁶ **BCA.**, 030.10.00.00.128.923.19/26-29, 15 Nisan 1937.

³⁰⁷ "Burdur Mebusu İsmail Suphi Beyin konuşması", **TBMM.ZC.**, Devre 1, Cilt 2, İçtima 1, s. 106, 7 Temmuz 1336 (1920).

II. BÖLÜM

İÇ GÜVENLİĞİ TEHDİT EDEN SİYASİ FAALİYETLER

Siyasi platformda istenmeyen, baskıcı ya da yolsuzluğun yaygın olduğu hükümetler, sosyal alanda orta sınıfın olmaması ya da geniş ölçekli ayrımcılığın uygulanması, ekonomik olarak yoksulluğun çok yaygın olması, işsizliğin artması, ideolojik olarak birbiriyle kavga eden şiddete dayalı siyasi felsefeler; jeopolitik olarak büyük miktarda yabancı nüfus veya sınır anlaşmazlıkları, dine dayalı düşmanlıklar gibi etkenler bir ülkede anarşi ortamının oluşması için yeterli argümanlardır. Bunların doğru zamanda kullanılması ve ülkedeki muhaliflere verilen yabancı desteği ile bir ülkenin iç güvenliği kolaylıkla bozulabilir.³⁰⁸ Özellikle Osmanlı Devletinin parçalanması sırasında “Şark Meselesi” olarak adlandırdıkları projelerinde, belirtilen bu argümanlardan büyük ölçüde faydalanan Batılı devletler, basın yoluyla yaptıkları propaganda faaliyetlerinde büyük başarı sağlamışlardır.³⁰⁹

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti, propaganda faaliyetlerine karşı modern anlamda bir teşkilat oluşturmaya çalışılmışsa da, bu girişim daha çok savaşın sonlarına doğru yapıldığından dolayı etkili olamamıştı. Ancak, propagandanın kuvvet ve önemini anlayıp uygulayan Mustafa Kemal, İstiklâl Savaşında propaganda vasıtalarından büyük ölçüde yararlanmış ve zaferin kazanılmasında, bu faaliyetlerin etkisi gerçekten de büyük olmuştu.³¹⁰

Milli Mücadelenin başarıya ulaşmasından sonra sıcak savaş sona ermesine rağmen, Türkiye’ye karşı yürütülen psikolojik savaş kesintisiz olarak sürdürülüyordu. Zira yeni kurulan Cumhuriyet, coğrafi konumu itibarıyla halen büyük bir öneme sahip olan bir bölgede bulunuyordu. Jeopolitik durumu itibarıyla nun Asya ve Avrupa kıtaları arasında köprü teşkil eden, petrol kaynaklarına yakın, zengin yer altı ve yerüstü kaynaklarına sahip olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin toprakları hala cazibesini korumaya devam ediyordu. Dünya güç dengesinde çok hassas ve kritik bir konumda bulunan bu coğrafyayı direkt saldırılarla ele geçirmenin zorluğu bir yana, böyle bir girişimin dünya barışını tehdit edecek bir durum

³⁰⁸ “CRT- Trends In International Terrorism”, **a.g.e.** s. 3.

³⁰⁹ “Propaganda ve mukabil propaganda”, **Cumhuriyet**, 25 Ağustos 1931, s. 3.

³¹⁰ Rüşti Erdelhun, **a.g.e.**, s. 60.

yaratacağı da açıktı. Bu nedenlerle dış tehdit unsurları, doğrudan silahlı saldırı yerine içten bölerek çökertme suretiyle ülkeyi ele geçirmeye yönelik yöntemleri tercih ediyorlardı.³¹¹

Bu kapsamda yıkıcı ve bölücü propagandanın yanı sıra kaçakçılık, uluslar arası terörizm, iç ve dış unsurların müşterek ve münferit çabaları, casusluk eylemleri gibi çok yönlü faaliyetler Türkiye'ye karşı kullanılıyordu. Bu yöntemi benimseyenlerin faaliyetlerinde faydalandıkları en önemli unsurlar ise Türkiye dışına kaçan muhalifler, bunların işbirlikçileri, seçimlerin yenilenmesiyle Meclis dışında kalanlar, padişahçılar, halifeciler, Cumhuriyet düşmanları, makamlarını kaybedenler ve feodal ağalarıydı.

Türkiye'ye karşı yürütülen bu faaliyetlerde emperyalistler Ermenileri, Ermeniler Kürtleri, bunların her üçü birden Yüzellilikler ve firarileri istismar ediyorlardı. Bu sıralı gruplar, yani Ermeni (Taşnak), Kürt (Hoybun), Türk (Yüzellilikler ve firariler) emperyalizmin istismar teşkilatı içerisinde birbirine halkalar şeklinde bağlı organizasyonun unsurlarıydılar. Bu unsurların başlıca taktikleri; dünyanın büyük merkezlerinde düzenli yayınlar yapmak suretiyle mazlum rolü oynamak, suikastlar tertip ederek Türk Milleti'ni başsız bırakmak, ülkenin doğusunda çete akınları yaparak hükümetin nüfuzunu kırmaktı. Ayrıca bu unsurlar dâhilde iki türlü irticai unsuru muntazam telkinlerle besleyerek, Türkiye'yi içerden çürütmeye çalışıyorlardı. Bu irticai unsurlardan ilki "kara softalar" dediğimiz, milli varlığı şeriat namına inkâr edenlerden; ikincisi ise "beyaz softalar" dediğimiz milli varlığı emperyalist Batının para kudreti namına inkâr edenlerden oluşuyordu.³¹²

İçten kaynaklanan gerici ve bölücü ayaklanmalar ile dıştan gelen ideolojik saldırıları organize eden bu yıkıcı unsurların amacı, Türkiye Cumhuriyeti'nin özgür, laik ve demokratik düzenini yıkarak, kendi inanç ve görüşleri doğrultusunda bir yönetim kurulmasını sağlamaktı.

Türkiye üzerinde birçok koldan ve farklı devletlerce yürütülen psikolojik harekâta sürekli olarak aynı unsurlar kullanılmaktaydı. Bu unsurlara ve bağlı basın-yayın organlarına verilen maddi ve manevi destek ile yapılan propagandalar ile ülkede ayaklanmalar çıkarılmaya çalışılıyordu. Bu unsurların ortak ve nihai hedefleri genel olarak aynı olmakla birlikte, her kesim amacını farklı şekilde ifade ediyordu.

---

³¹¹ **Türkiye'deki Anarşi ve Terörün Gelişmesi, Sonuçları ve Güvenlik Kuvvetleri İle Önlenmesi**, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1982, s. 23.

³¹² Burhan Asaf (Belge), "Ermeni ihtilalcıların iç yüzü", **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Teşrinisani 1931, s. 8.

Ülkenin iç güvenliğinin bozulması ve her türlü harici müdahaleye açık hale getirilmesi amacıyla kurulan ve/veya desteklenen bu unsurların faaliyetleri genel olarak yıkıcı, bölücü, irticai olmak üzere üç ana faaliyet gurubu altında toplanıyordu.

2.1. Yıkıcı Faaliyetler

Türkiye Cumhuriyeti, Mustafa Kemal Paşa liderliğinde kazanılan Milli Kurtuluş Savaşından sonra siyasi ve ekonomik bağımsızlığını kazanıp özgür ve güçlü bir ülke olmaya başladığı andan itibaren, sürekli ve kesintisiz bir şekilde ideolojik saldırılara maruz kaldı.

Bu amacı gerçekleştirmek üzere dıştan yönetilen yoğun yıkıcı çalışma ve propagandalarla değişik düzeylerde liderler yaratılmaya çalışıldı. Ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik sıkıntıların hat safhada olduğu dönemlerde bu sözde liderler devletin başına getirilmek üzere hazırda bekletildi. Bu yapılanmaların önemli örgütleri şunlardı:

2.1.1. Öç Cemiyeti

Anadolu'da bir halk ayaklanması meydana getirerek, yönetimi ele geçirmeği, saltanatı ve halifeliği yeniden geri getirerek, Türk İnkılâbının kazanımlarını ortadan kaldırmayı hedefleyen Öç Cemiyeti isimli örgütün kurucusu, eski Harbiye Nazırı Süleyman Şefik'ti.

Süleyman Şefik'in tam adı, Süleyman Şefik Ali Kemal'di. 20 Haziran 1298 (2 Temmuz 1873) tarihinde Mühendishane'yi bitirerek Osmanlı Ordusuna girmiş, sıralı rütbelerden sonra 5 Mayıs 1316 (28 Nisan 1900)'de Mirliya olmuş, 6 Mayıs 1325 (19 Mayıs 1909) tarihinde Asir Mutasarrıf ve Kumandanlığına atanmış, ancak 3 Teşrinisani 1326 (16 Kasım 1910) tarihinde bu görevinden azledilmişti. Kolordu komutanlığı, Basra Valiliği, gibi görevlere de bulunan Süleyman Şefik, bir dönem ferikliğe (general) kadar yükselmişti. Bir dönem emekliye ayrılan Süleyman Şefik, daha sonra yeniden farklı görevlere atanmış ve en son olarak Harbiye Nazırlığına getirilmişti.³¹³

Milli Mücadele sırasında Ankara hükümetinin ortadan kaldırılması amacıyla pek çok girişimde bulunan,³¹⁴ ancak Ulusal Kurtuluş Savaşının başarıyla

³¹³ EGM Arşivi, Dn:12221, Umumi dosya.

³¹⁴ Süleyman Şefik'in Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara Hükümetine karşı yürüttüğü faaliyetler için bkz: Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, a.g.e., ss. 88, 89,122,123, 305.

sonuçlandırılmasından sonra ülke dışına kaçmak zorunda kalan Süleyman Şefik'in,³¹⁵ 25 Eylül 1339 (1923) Tarih ve 347 sayılı Kanunun 1'nci maddesine istinaden,³¹⁶ 14 Kânunusani 1340 (14 Ocak 1924) tarihili Heyeti Mahsusa kararıyla askerlik rütbe ve hakları iptal edilmiş ve Yüzellilik listeye 18. sıradan eklenmişti.³¹⁷

Milli Mücadelenin kazanılmasından sonra önce İskenderiye'ye, oradan da 2 Şubat 1926 tarihinde Mekke'ye geçen ve Mekke'de Hicaz Meliki İbni Suud'un maiyetine giren Süleyman Şefik Paşa,³¹⁸ burada bir süre Hicaz Askeri Heyet-i Teftişiyeye Reisi olarak görevlendirildi ve 1929 senesinde emekli edildi.³¹⁹ Kızlarından birisini Mısırlı milyoner bir Hıristiyan ile evlendiren Süleyman Şefik, yurt dışında olduğu süre içerisinde sıkıntı çekmedi.³²⁰

28 Mayıs 1927 Senesinde 1604 Sayılı "Lozan'da Akdolunan Affı Umumi Beyanname ve Protokolünde Mevzubahis Yüz Elli Kişilik Listede İsimleri Muharrer Eşhasın Türkiye Tabiiyetinden İskatı Hakkında Kanun"³²¹ ile vatandaşlıktan çıkarılan ancak, 26 Haziran 1938 tarih ve 3527 Sayılı Af Kanunu'nun 2'nci maddesine istinaden affedilen³²² Süleyman Şefik'in Türkiye'ye dönmesine izin verildiyse de,³²³ hemen dönmedi ve faaliyetlerini arttırarak Cumhuriyet Rejimine muhalefetine devam etti.³²⁴

Osmanlı Hükümetinde Harbiye Nazırı olarak görev yaptığı esnasında Milli Mücadeleye karşı olan tavrını ve düşmanlığını³²⁵ 1920 senesinde işgal kuvvetlerinin izniyle kurduğu "Tarikatı Salahiye" veya diğer bir ismiyle "Müdafaa-i Hukuku Hilafeti Kübra Cemiyeti" vasıtası ile yürüten Süleyman Şefik Paşa, Cumhuriyet'in ilanından sonra da bu örgüt vasıtasıyla faaliyetlerini yurt içinde ve dışında

³¹⁵ EGM Arşivi, Dn:12222-18/1, Bn:2/G 1,1928.

³¹⁶ "İstanbul ve vilayati müstahlasla ile Türkiye haricinde kalarak Milli Mücadeleye iştirak etmeyen berri, bahri ve havai ile jandarma sınıflarından muvazzaf mütekit ve ihtiyat bilumum erkân, ümera ve zabitan ve memurin ve mensubini askeriyeden her hangi bir suretle Harekâtı Milliye aleyhindeki teşkilata dâhil oldukları veya münferiden çalıştıkları bir heyeti mahsusa tarafından yeniden tetkik ve tahkik neticesinde sabit olanların bir daha Hidematı Devlette istihdam edilmemek üzere nispeti askeriyeleri kat' olunur", **Düstur**, Tertip 3, Cilt 5, s. 368; Meclis görüşmeleri için bkz: **TBMM. ZC.**, Devre 2, Cilt 2, İçtima 1, ss.238-242, 25 Eylül 1339 (1923).

³¹⁷ EGM Arşivi, Dn:12221, Umumi dosya.

³¹⁸ EGM Arşivi, Dn: 12221, Umumi dosya, Bn: 1/A 8.

³¹⁹ EGM. Arşivi, Dn: 12222-18/1, Bn: E 8.

³²⁰ EGM. Arşivi, Dn: 12222, Bn: 2/C 8, 18 Ekim 1938.

³²¹ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 8, s.670; **TBMM. ZC.**, Devre 2, Cilt 32, İçtima 4, ss.639-640, 28 Mayıs 1927.

³²² Lozan'da akdolunan 24 Temmuz 1923 tarihli umumi af beyanname ve protokolünde mevzubahis yüzelli kişilik listede isimleri yazılı şahıslar affolunmuşlardır. **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 26, İçtima 3, s.482, 29 Haziran 1938.

³²³ EGM Arşivi, Dn:12222, Umumi dosya.

³²⁴ EGM Arşivi, Dn:12222-18/1, Bn:2/C 8, 18 Ekim 1938.

³²⁵ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk, a.g.e.**, ss. 88-89, 91.

sürdürmeye çalışmıştı. Ancak 1925 senesinde Türkiye içerisinde bulunan örgüt üyelerinin tutuklanması ve çeşitli cezalara çarptırılmasının ardından,³²⁶ Tarikatı Salahiye Cemiyeti aktivitesini kaybetti. Bunun üzerine Süleyman Şefik Paşa, kendi tabiriyle “örgüt üyelerinin ihmalkârlığı ve gayretli çalışmamaları” sebebi ile istenilen sonuca ulaşamamasından dolayı bu örgütü lağvederek yerine 1928 yılında, bir “ihtilal cemiyeti” olan “Öç Cemiyeti”ni kurdu. Cemiyetin amacını “Kemalistlerden, mazlum Türklerin intikamını almak ve mazlum Türklerin başına yeniden Hanedan-ı Ali Osmanî’yi getirmek olduğunu belirten Şefik,³²⁷ Paris’te kurduğu örgütün oluşum aşamasında dış devletlerden de destek aldı. Ayrıca faaliyetlerini genişletmek için Ermeni Taşnak örgütü ile de sıkı bir işbirliğine girdi ve bu örgütten bir süre ayda 5000 frank para aldı.³²⁸

Süleyman Şefik, Öç Cemiyeti’nin kurulması aşamasında hangi görüşten olursa olsun, Türkiye Cumhuriyeti rejimine muhalif olan ve hükümetçe 1924 yılında çıkarılan “Af Kanununa”³²⁹ icabet etmeyen herkesin bu derneğe alınması için gayret etti. Bu amaçla cemiyet üyelerinin, rejim muhalifleriyle yazılı veya imkân olması halinde bizzat irtibata geçilmesini ve bunlardan işe yarayanların derneğe girmelerinin sağlanmasını istedi. Ayrıca öncelikle Çerkez Ethem, kardeşi Reşit, sabık Şeyhülislam Sabri, Zeynel Abidin Hoca, Mehmet Ali Bey, Radi Azmi, Şam’daki Bedirhani Beyler, Cezire’deki Kürt beyleri, Hanedan’dan birkaç prenses, birkaç damat, Filozof Rıza Tevfik ile bunların yakınlarının örgüte kazandırmaya çalıştı.³³⁰

Kurulan bu örgütün bir de mührü vardı. Üzerinde karşılıklı iki kılıç olan ve Yavuz Sultan Selim ile Fatih Sultan Mehmet’in kılıçlarını temsil eden mühründe, “Osmanlı” tabiri kullanılmaktaydı. Bu tabir, hem saltanat alameti, hem de etnik veya din ve mezhep farklılığının göz önüne alınmayacağı delaleti olarak gösteriliyordu. Ayrıca örgütün yazışmalarında Turan veya Türk tabirinin kullanılmamasına önem veriliyor; bunun yerine Osmanlı ibaresi kullanılarak, Kürt, Arap, İslam, Hıristiyan ihtilafının önüne geçileceği ve ancak böylelikle Ermeni, Rum, Çerkez, Arap, Arnavut ve Kürtlerin bir araya toplanabileceği tezi ileri sürülüyordu. Örgütün amacı Cumhuriyet’i yıkarak, Osmanlı Saltanatını meşrutiyet şeklinde geri getirmektir. Ancak bu gerçekleştirilinceye kadar Hıristiyanlar ve ecnebilerin yanında Hilafetin

³²⁶ BCA., 030.10.00.00.88.581.14, s.22,1933.

³²⁷ EGM Arşivi, Dn:12222-18/1, Bn:2/D 1, 1928.

³²⁸ EGM Arşivi, Dn: 12531, Bn: 1 B, 31 Mayıs 1935.

³²⁹ TBMM. ZC., Devre 2, Cilt 8/1, İctima 2, ss.70-784, 16 Nisan 1340 (1924).

³³⁰ EGM Arşivi, Dn:12222-18/1, Bn:2/D 2, 1928.

geri getirilmesinden kesinlikle bahsedilmemesi; daha doğrusu sadece Müslümanlar içerisinde bundan bahsedilmesi örgüt üyelerinden isteniyordu.³³¹

Örgütün programında; şapkanın kaldırılması veya ihtiyari bırakılması, Arap alfabesinin geri getirilerek Latin alfabesinin kaldırılması, hilafetin geri getirilmesi, Şark illerinin mülki idarelerinde özel bir idari yönetim uygulanması; Kürtçe, Ermenice gibi kitle lisanlarına imtiyaz tanınması; heykellerin kaldırılması ve yerlerine büyük adamların abidelerinin dikilmesi; Devletin tarafsız memleketler arasına sokulmasına çalışılması, bu olmazsa İngiltere, Fransa ve Rusya ile sıkı bir dostluğun temin edilmesi, Balkan ittifakının sürdürülmesi, Müslüman devletlerle daha kuvvetli bir ittifak vücuda getirilmesi gibi hususlar yer alıyordu. Ayrıca ihtilalin gerçekleştirilmesinden sonra kurulacak hükümetin merkezinin Ankara veya Konya olması öneriliyordu.³³²

Öç Cemiyeti'nin görevlerinin arasında; Türkiye içerisinde taraftar toplamak; Anadolu'ya ajanlar göndererek özellikle Kürt beylerinin örgüte girmelerini sağlamaya yönelik çalışmalar yapmak, yabancılar ile gayri resmi temas kurmak, ardi ardına sert üsluplu bildirimler yazarak Anadolu'ya dağıtmak, Ermenilere yakınlaşarak özellikle Amerika'daki Ermenilerle iletişim kurmak; Arap devletleriyle gizlice anlaşmak (Zira o günlerde vaziyet pek müsaitti. Kemalistlerin İskenderun Livası meselesinden dolayı Araplar Türkiye'ye dış biliyorlardı. İskenderun'daki hukuktan feragat ederek Araplarla kolayca anlaşmak mümkündü), Süleyman Şefik tarafından yazılan "Ankara Baykuşuna Hitap" isimli manzumeyi bütün Anadolu'ya göndermek gibi hususlar vardı.³³³

Süleyman Şefik'in amacı, Osmanlı Hanedanı'nın tamamını derneğe üye yapmaktı. Ayrıca Hanedan'ın kutsal olduğunu, ancak şehzadelerin siyasetten anlamadıklarını ileri sürerek, bu surette onları siyasetin içine çekeceğini belirtiyordu.³³⁴

Daha sonraki yıllarda kızlarından birini Şehzade Nazım ile evlendirerek Hanedan ile akrabalık kuran Şefik,³³⁵ saltanatı getirdikten sonra, padişah olarak bir çocuk sultanı başa geçirmek ve kendisinin de naip sultan olarak atanmasını sağlayıp;

---

³³¹ EGM Arşivi, Dn:12222-18/1, Bn: 2/D 2, 1928.

³³² EGM Arşivi, Dn:12222-18/1, Bn: 2/D 3, 1928.

³³³ A.y.

³³⁴ A.y.

³³⁵ EGM Arşivi, Dn:12222-18/1, Bn: 2/B 2, 14 Ekim 1939.

aynı zamanda başvekillik makamı ile birlikte harbiye nazırlığı makamını da eline almayı hedefliyordu.³³⁶

Osmanlı hanedanının ve şehzadelerin siyasi yeteneklerinin olmadığını ve ileriye göremediklerini düşünen Süleyman Şefik; İngiltere, Fransa ve Rusya'nın da desteğini alarak ihtilali kendisi organize etmeyi planlıyordu.³³⁷ Bu amaçla yurt dışında bulunduğu sırada İtalyan gizli servisi ile de ilişkiye giren Süleyman Şefik,³³⁸ Beyrut'taki Ermeni matbaacılar vasıtasıyla bastırıldığı yayınları Türkiye'ye sokmaya ve bu suretle bir ayaklanma çıkarmaya çalışıyordu.³³⁹

1928 Yılında kurulan, ancak Türkiye içerisinde propaganda faaliyetleri dışında önemli bir varlık gösteremeyen Öç Cemiyeti, 1939 senesinde yine Süleyman Şefik tarafından oluşturulan Osmanlılar Cemiyeti'nin kurulması sonrasında ortadan kalkıyordu.

2.1.2. Osmanlılar Cemiyeti

Öç Cemiyeti'nden amaç olarak çok fazla bir farkı olmamakla birlikte, halifeliğin geri getirilmesi amacından uzaklaşılana, bununla birlikte yine İhtilalci programa sahip olan bu örgütün de kurucusu Süleyman Şefik Paşa'dır. Örgütün amacı, Türkiye'de bir ihtilal meydana getirerek yönetimi devirmek ve saltanatı geri getirmektir.

Kızını Osmanlı Hanedanına gelin etmesi ve Nazmi adında bir torunu olmasından sonra amaçlarını gerçekleştirmek ve torununu Osmanlı tahtına oturtmak hayali ile 1939 yılında "Osmanlı Cemiyeti" adında yeni bir örgüt meydana getiren Süleyman Şefik Paşa,³⁴⁰ bu örgütün faaliyetlerini genellikle Lübnan'dan idare ediyordu.³⁴¹

İngiltere, Fransa ve Almanya'nın desteğini almak için çabalayan Süleyman Şefik, aynı zamanda İtalyanların adamı olarak bilinen Nino Mesat ile de irtibata geçerek İtalyanların yardımını sağlamaya çalışıyordu. Kendisi Lübnan'a giderek Şehzade Cemalettin'i birlikte hareket etmek için iknaya çalışırken,³⁴² kızı Rabia'yı da Şeyhülislam Mustafa Sabri ve bazı muhalifler ile görüşme yapması için Mısır'a

³³⁶ EGM Arşivi, Dn:12222-18/1, Bn: 2/C 8, 18 Ekim 1938.

³³⁷ EGM Arşivi, Dn: 12222-18/1, Bn: 2/D 3, 26 Ocak 1939.

³³⁸ EGM Arşivi, Dn: 12222-18/1, Bn: G 2.

³³⁹ EGM Arşivi, Dn: 12222-18/1, Bn: 2/C 8, 18 Ekim 1938.

³⁴⁰ EGM Arşivi, Dn: 12222-18/1, Bn: 2/F 13, 8 Kasım 1939.

³⁴¹ EGM Arşivi, Dn:12222-18/1, Bn: 2/C 8, 18 Ekim 1938.

³⁴² EGM Arşivi, Dn:12222- 18/1, Bn: 2/B 2, 14 Ekim 1939.

göndererek muhalifleri de kurulan bu örgütün yanına çekmeyi amaçlıyordu. Ayrıca damadı Şehzade Nazım vasıtasıyla da Hanedan'ın Mısır'daki ileri gelenlerinin desteğini almaya gayret ediyordu. Nitekim bu çok yönlü faaliyetlerinin sonucunda örgüte Suriye eski Devlet Başkanı Beyrutlu Şakir Nimet, Beyrut'ta Doktor Sahir, İtalyan Faşist Partisi'nin önemli adamlarından ve Ceziretularap'ta oldukça güvenilir bir kişi olan ve hanedanın bütün üyelerine yardım eden Nino Mesat, Sultanzadelerden Ruhi, Beyrut'ta Doktor Hamdi ve Şam'da Osmanlı Ordusu alay emniliğinden emekli Abdülkadir gibi kişileri üye oluyordu.³⁴³

Süleyman Şefik, örgütün kurulmasındaki amacı açıklarken ilginç yorumlar da yapıyordu. Ona göre Türkiye uçurumun kenarındaydı; mahvolacak ve parçalanacaktı. Devletin başındakiler ise ülkeden kaçacaktı. Çantaları hazır ve paraları İsviçre bankalarında. Zaten ağabeyleri İttihatçılar da öyle yapmışlardı.³⁴⁴

Bu öngörü ile Süleyman Şefik, bir an önce Türkiye içinde ve dışında propagandalara başlanmasını ve kimse ile husumetlerinin olmadığına bütün çevrelerin inandırılmaya çalışılmasını istiyordu. Anadolu Halkına seslerinin duyurulması halinde işlerinin kolaylaşacağını belirten ve Hanedanın da kendileriyle beraber yürüyeceğini, ayrıca İngiltere, İtalya, Arabistan ve İran'ın kendilerine yardımcı olacağını öne süren Şefik; Türkiye Cumhuriyeti için "Bu Yahudi hükümetine dünya düşmandır" diyordu. Yeni rejime düşman her kesim ile işbirliği içerisine giren Süleyman Şefik, muhalif Türk aydınlarını da elde etmek için "Cemiyetimizin temeli Türklerdir. Kapımızı Türk olmayanlara mümkün oldukça kapamalıyız. Zira Türk olmayandan hayır ve menfaat gelmez. Biz, İttihatçılara ve Kemalistlere benzemeyiz. Fakat zahiren tüm vatandaşlara karşı müsavi muamele eder gibi görünmeliyiz" diyordu.³⁴⁵

Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından Başbakanlık Makamına sunulan 31 Temmuz 1939 tarih ve 1732 tarihli yazı, bu yıllarda Cebeli Lübnan'da Aliye'de oturan Süleyman Şefik Paşa'nın, bir taraftan ilahiyat felsefesi ile meşgul olurken, diğer taraftan da Türkiye siyasetini ve Türkiye'deki gelişmeleri yakından takip ettiğini, ülkede meydana gelmesini umduğu konuları mektuplar halinde gazete ve ilgililere göndermeye çalıştığını bildiriyordu. Ayrıca Türkiye hakkındaki temennilerini on madde içerisinde topladığı ve bu temennilerini daha sonra

³⁴³ EGM Arşivi, Dn:11242- 2, Bn: B 10.

³⁴⁴ EGM Arşivi, Dn: 12222-18/1, Bn: 2/G 1, 18 Kasım1939.

³⁴⁵ EGM Arşivi, Dn:12222-18/1, Bn: 2/G 2, 8 Kasım 1939.

belirlenen cemiyet programına da aldığı ve bunların tatbik edilmesi halinde Türkiye’de hakiki refah ve saadetin oluşturulabileceğine dair propaganda yaptığı belirtiliyordu.³⁴⁶

Bu on maddenin de içerisinde yer aldığı cemiyet programı ise şu şekilde idi:

1-Türkiye İmparatorluğunun kurucusu Osmanoğulları olduğundan ve bu devlet daima bu ad ile anıldığından, kurulan cemiyetin adı da aynı şekilde (Osmanlı) olacaktır.

2-Devletin yönetim şekli “meşrutiyet-i meşrua” olacak ve iki meclis ile idare edilecektir.

3-Ayan Meclisi; devlete önemli hizmetleri geçmiş, asil ve necip ailelerin mensuplarından ve padişah tarafından seçilecek ve tayin olunacak üyelerden oluşacaktır.

4-Ayan ve mebus olacak kişilerde en az üç göbek önce Anadolu’ya yerleşmiş olması özelliği aranacaktır.

5-Ordu yöneticisi olmak için kendisinin ve pederinin Anadolu’da doğmuş ve yerleşmiş olması şartı aranacaktır.

6-Anası Anadolu’da doğmayan kişilerin terfi hususunda ayrıca bir yönetmelik yapılacaktır.

7-Cemiyet, hali hazırdaki durum dolayısıyla gizli bir cemiyet olacaktır. Ancak kişilerin ismi açığa çıkarılmamak kaydıyla, cemiyet her türlü yayın yapabilecektir.³⁴⁷

8-Cemiyet üyeleri üç guruptan oluşacaktır; kurucu, faal ve dost üyeler. Kurucu üyeler cemiyetin umumi merkezini teşkil edecek ve içlerinden birisi başkan olacak; diğer üyeler ise ancak bu başkanı tanıyabilecektir. Geri kalan kurucuların tanınmasına imkân olmayacak ve diğer kurucu üyelerin kimlikleri gizli kalacaktır.

9- Dokuz üye bulunan mıntikalarda, Cemiyetin şubeleri oluşturulabilecektir.

10-Cemiyetin her sene içerisinde dört defa büyük kongresi yapılacaktır. Durum müsait olmazsa kongre sayısı azaltılabilecektir.

11- Anadolu’da bir takım özel vaziyetlere göre örgütün şekil ve durumu değiştirilebilecektir. Anadolu’daki şubelerin Türkiye dışında bulunan örgüt genel merkeziyle haberleşme sıkıntısından dolayı, Anadolu’da bir yönetici orayı idare edecek ve genel merkezle haberleşecektir.

³⁴⁶ **BCA.**, 030.10.00.00.107.698.7, 31 Temmuz 1939.

³⁴⁷ **EGM Arşivi**, Dn:12222-18/1, Bn: 2/F 13, 8 Kasım 1939.

12-Örgütün gayesi; meşruti saltanatın idamesini sağlamak, milletin ulvi değerlerinin muhafazası, ordunun aydınlatılması, birtakım yanlış inançları ortadan kaldırması; din, mezhep, fikir ve inanç özgürlüğünün sağlanması, tekelin ve karaborsanın ortadan kaldırılması, Latin harfleri, şapka ve laikliğin kaldırılması olacaktır.

13-Dış siyasette izlenilecek yöntem; yabancı devletlerle dostluk, hiçbiriyle ittifak etmeyerek barışın korunması, şark devletleriyle kardeşesine münasebeti sürdürmek şeklinde olacaktır.

14- Örgüte; namuslu, şerefli, casus olmayan, bir yabancı devletin hizmetine girmeyen, memlekette aile sahibi, aydın fikirli, meşrutiyetperver, Hanedan'a sadık, mahkûmiyeti olmayan kimselerin üye yapılmasına özen gösterilecektir.³⁴⁸

15- Üyeler ancak yemin ettikten sonra örgüte kaydedilecektir.

16- Gayrimüslim vatandaşlar ise ancak "dost üye" olarak kaydedilecektir. Ancak bunlardan bir takım ayrılıkçı harekâta iştirak edenler kabul edilmeyecek; fakat "Kemaliler ile harbetmiş" ve "Kemali Devletin mezalimine karşı ayaklanmış" kimseler müstesna tutulacaktır.³⁴⁹

Bu program dâhilinde Osmanlı Cemiyetini kuran Süleyman Şefik Paşa'nın amaçlarını gerçekleştirmek için en büyük beklentisi, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşına gireceği ve yenileceği; kısa sürede işgale uğrayacağıydı. Gelişmelere göre örgüt her an hazırlıklı olacak ve savaş durumundan derhal istifade edilecekti.³⁵⁰

Ancak Süleyman Şefik'in beklentileri gerçekleşmemiştir. 1938 tarihinde çıkarılan 3527 sayılı Af Kanunundan sonra³⁵¹ Türkiye'ye dönmek ve Antakya'da oturmak üzere yaptığı başvurunun hükümet tarafından uygun görülmemesi üzerine ilk önce bu isteğinden vazgeçen Süleyman Şefik, daha sonraki günlerde Beyrut Başkonsolosluğundan aldığı pasaport ile 4 Mayıs 1940 tarihinde İslâhiye yolu ile Ankara'ya gelmiştir.³⁵²

Türkiye'ye dönüşünden itibaren polis tarafından sıkı takip altına alınan ve her hareketi dikkatlice takip edilen Süleyman Şefik, Ankara'da bazı görüşmeler yaptıktan sonra İstanbul'a hareket etmiş ve Kızıltoprak Reşitpaşa Caddesinde oturan

³⁴⁸ EGM Arşivi, Dn:12222-18/1, Bn: 2/F 14, 8 Kasım 1939.

³⁴⁹ EGM Arşivi, Dn:12222-18/1, Bn: 2/F 15, 8 Kasım 1939.

³⁵⁰ EGM Arşivi, Dn:12222-18/1, Bn: 2/G 2, 8 Aralık 1939.

³⁵¹ Yüzellilikler 1938 tarihine kadar çıkarılan af yasalarının dışında bırakılmışlar, ancak 29 Haziran 1938 tarihli Affı Umumi Kanunu ile affedilmişlerdir. **Düştur**, Tertip 3, Cilt 19, s.799; **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 26, İçtima 3, ss.471-484, 29 Haziran 1938.

³⁵² EGM Arşivi, Dn: 12222-18/1, Bn: 3/A 5, 7 Mayıs 1940.

kızı Taliha Sönmez'in yanına gitmiştir.³⁵³ Daha sonra da oğlu Gıyasettin Bey'in yanına yerleşmiş³⁵⁴ ve Söylemezoğlu soyadını almıştır.³⁵⁵ Bir süre Isparta'ya geçmiş, ancak yine İstanbul'a dönmüş³⁵⁶ ve 1946 yılında Kadıköy'deki evinde ölmüştür.³⁵⁷

Örgütün yıkıcı propaganda faaliyetleri dışında, (silahlı) bir eylemine tesadüf edilmemiştir. Af Kanunundan sonra Süleyman Şefik'in Türkiye'ye dönmesiyle birlikte örgütün varlığının da sona erdiği değerlendirilmektedir.

2.1.3. Türk Demokrat Fırkası

Eski Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey tarafından 1931 senesinin başlarında Paris'te kurulmuştur.³⁵⁸ Fransızca yayınlanan La Republique Enchaine (Zincire Vurulmuş Cumhuriyet), Türkçe yayınlanan Açık Söz, Sedayı İslam ve İntibah gazeteleri, Demokrat Parti'nin yayın organlarıdır.³⁵⁹ Mehmet Ali Bey Milli Mücadelenin kazanılmasından sonra Türkiye dışına kaçan Yüzellilikler'den olup, listenin 45'nci sırasında yer almaktadır.³⁶⁰

Mehmet Ali Bey, Macaroğullarından Hidematı Hassa'da müstahdem Mehmet Ağa'nın torunudur.³⁶¹ Eğitimini tamamladıktan sonra Beyoğlu Mutasarrıflığı'nda maiyet memuru olarak göreve başlamış ve göreve başlamasının hemen arkasından önce babasını, ardından Mutasarrıf Kamil Bey'i ve devamında da Başkâtip Tahsin Paşayı saraya jurnal etmiş, fakat Kamil Paşa'nın ağır basması ile Halep'e sürgün edilmiştir. Ne var ki, 1908 tarihinde İkinci Meşrutiyetin ilanı ile birlikte haksızlığa uğrayan politikacılardan biri olduğu değerlendirilmesiyle İstanbul'a geri dönebilen Mehmet Ali Bey, yeni hükümet tarafından belediyeye müdür olarak atanmış, ancak İttihat ve Terakki yönetimince kısa bir süre sonra görevinden azletmiştir. Bunun üzerine Mehmet Ali Bey Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin kuruluşuna katılmış, Damat Ferit Yönetimi başa geldiğinde ise Ali Kemal'in yardımı ile önce Posta ve Telgraf Nazırı, dört gün sonra da buradan İçişleri Bakanlığı görevine getirilmiştir. Fakat bakan oluşundan 52 gün sonra yapmış olduğu bir yolsuzluğun ortaya çıkması

³⁵³ EGM Arşivi, Dn:12222-18/1, Bn:1/B 1, 8 Mayıs 1940.

³⁵⁴ EGM Arşivi, Dn: 12222-18/1, Bn: A 11.

³⁵⁵ EGM Arşivi, Dn: 12222-18/1, Bn: 1/C 14.

³⁵⁶ EGM Arşivi, Dn: 12222-18/1, Bn: 3/A 7, 21 Mayıs 1940.

³⁵⁷ EGM Arşivi, Dn: 12222-18/1, Bn: F 8, Süleyman Şefik Paşa'nın hayatı hakkında daha geniş bilgi için bkz: Süleyman Şefik Paşa, **Hatıralarım, Başıma Gelenler ve Gördüklerim-31 Mart Vak'ası**, Çev. Hümevra Zerdecı, Arma Yayınları, İstanbul 2004.

³⁵⁸ EGM Arşivi, Dn:11241-1, Bn: 5/C 4.

³⁵⁹ EGM Arşivi, Dn:12222-45/2, Bn: 5/B, 12 Temmuz1931.

³⁶⁰ EGM Arşivi, Dn:12222-45/1 Bn: G 1.

³⁶¹ "Millet Meclisinde birkaç serserinin telgrafına cevap", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Mayıs 1931, s. 1.

sonucunda istifa etmek zorunda kalmıştır. Milli Mücadelenin kazanılmasının ardından Paris'e kaçan Mehmet Ali Bey, burada Ermeniler ve Kürtleri birleştirerek yeni kurulan Türkiye Cumhuriyet idaresine karşı mücadeleye başlamıştır.³⁶²

Bu arada Mehmet Ali Bey'in dâhiliye nazırı olduğu dönemde Mustafa Kemal Paşa'nın ordu müfettişi olarak Anadolu'ya atanmasına vesile olan kişi olduğunu da belirtmek gerekir.³⁶³

Kurucusundan kısaca bahsettiğimiz Türk Demokrat Fırkası, Türkiye'de yapılacak bir ihtilal ile mevcut hükümeti devirmek ve rejimi ortadan kaldırmak üzere oluşturulmuş; İslamcı, meşrutiyetçi ve terakkiperver olduğunu öne süren bir örgüttür. İhtilal sonrası kurulacak devletin yönetim şekli örgütün manifestosunda belirtilmemiştir. Devletin yönetim biçiminin nasıl olacağını (saltanat veya cumhuriyet), kurucu meclis tarafından belirlenmesi öngörülmektedir. Ancak yönetim şekli, meşrutî saltanat ya da cumhuriyet de olsa, hilafetten vazgeçilemeyecek; yönetim biçiminin cumhuriyet olması halinde, cumhurbaşkanı aynı zamanda halife olacaktır.³⁶⁴

Örgüt, kuruluş aşamasında bir programa sahip değildi. Ancak Mehmet Ali, Paris'te yapılacak bir kongre ile parti programının belirleneceğini ve örgüte "Türk Meşrutî Demokrat Partisi" ismi verilerek, fırkanın Türkiye'deki Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan kesin çizgilerle ayırt edilebileceğini belirtiyordu.³⁶⁵

Partinin kuruluşu safhasında Ermeni Taşnaklardan da bir kez 25.000 ve bir başka kez de 50.000 Frank;³⁶⁶ eski halife Abdülmecit Efendi'den de bir miktar maddi yardım alınmıştı. Parti içerisinde genellikle Mili Mücadelenin kazanılmasında sonra Türkiye'den kaçmak zorunda kalanlar vardı.³⁶⁷

Faaliyetlerinde daha çok rejimi ve Atatürk ile yakınındakileri kötümeye yönelik bir çizgi takip eden Demokrat Partinin eylemleri, genellikle Mehmet Ali Bey tarafından bizzat belirlenmekte ve yürütülmekteydi. Kendini "Türk Demokrat Partisi

³⁶² **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 1, Fevkalade İçtima., s. 39, 14 Mayıs 1931.

³⁶³ Ali Fuat Paşa'nın (Cebesoy) babası İsmail Fazıl Paşa ile akrabalık bağı bulunan Mehmet Ali Bey, Dâhiliye nazırı olduğu günlerde Ali Fuat Paşa vasıtasıyla Mustafa Kemal Paşa ile tanışmış, kendisini Şişli'deki evinde birkaç defa ziyaret etmiş, ilerleyen günlerde Mustafa Kemal Paşa'yı Sadrazam Ferit Paşa'ya tavsiye ederek, asıl amacını bilmese de Anadolu'ya III. Ordu Müfettişi olarak gönderilmesine vesile olmuştur. Bkz:Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam (Mustafa Kemal'in Hayatı)**, 1. Cilt, 3. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1966, ss.416-420

³⁶⁴ **EGM Arşivi**, Dn:12222-45/1, Bn: 5/C 3, 20 Eylül 1931.

³⁶⁵ **EGM Arşivi**, Dn:12222-45/1, Bn: 5/C 4, 20 Eylül 1931.

³⁶⁶ Burhan Asaf (Belge), "Ermeni ihtilalcilerin iç yüzleri", **Hâkimiyeti Milliye**,11 Teşrinisani 1931, s. 2.

³⁶⁷ **EGM Arşivi**, Dn:12222-45/1, Bn: 4/C 6, 29 Mayıs1932.

Şefi” olarak adlandıran Mehmet Ali, İstanbul’u ziyaret eden İngiltere Kralı 8. Edward’a gönderdiği bir telgrafta; Atatürk’ün bir diktatör olduğunu ve meşru olmayan bir şekilde ülkenin başında bulunduğunu ileri sürüyordu.³⁶⁸

Ancak Kral 8. Edward’ın Türkiye’ye yaptığı ziyaret esnasında İstanbul’da iken Nankin Yata’nda kaldığı sırada verilmek üzere Paris’ten gönderilen bu telgraf, Kral Edward’ın eline geçmemiştir. Mehmet Ali’yi sürekli takip eden Milli Emniyet Hizmetleri (MAH), bu faaliyetinden zamanında haberdar olmuş ve 11 Eylül 1936 tarihli yazısında bu mektubun Kral’a verilmemiş olduğunu bildirmiş ve Emniyet Umum Müfettişliği ile Genel Kurmay Başkanlığı’na mektubun birer örneğini göndermiştir.³⁶⁹

Eski Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey Paris’te bulunduğu sırada İtalyanlar ile temasa girmiş ve onlardan aldığı talimat ve para ile Amman’da bulunan Çerkez Ethem ile beraberindeki muhalifler ve firarileri teşkilatlandırmaya çalışmıştır.³⁷⁰ Mehmet Ali’nin kurmuş olduğu Türk Demokrat Fırkası’nın genellikle basın yoluyla propaganda yaparak Anadolu’da bir ayaklandırma çıkarmaya çalışmış, ancak başarı sağlayamamıştır.

2.1.4. Türk Mağduruni Siyasiye Cemiyeti

Mehmet Ali Tarafından 1930 yılında Türkiye’den yurt dışına kaçan rejim muhaliflerinin sözcülüğünü yapmak ve bunların sesini uluslar arası camiaya duyurmak amacı ile Türk Mağduruni Siyasiye Cemiyeti adı altında bir örgüt oluşturulmuştur. Sonraki yıllarda “Ofis” adını alan bu teşekkül Fransız hükümeti ve Cemiyeti Akvam tarafından da kabul görmüş ve resmi olarak varlığı onaylanmıştı.³⁷¹ Cemiyetin iki grup üyesi mevcuttu. Birinci gruptakiler Yüzellilikler, ikinci gruptakiler ise Yüzellilik listeye dâhil olmayan, ancak çeşitli sebeplerle yurtdışına kaçmış veya vatandaşlıktan çıkarılmış kimselerdi. Varlığı Fransa hükümeti tarafından da resmen kabul edilen ve Cemiyeti Akvam’ın “muhacim ve mağdurin” şubesine kayıtlı bulunan “Türk Mağduruni Siyasiye Cemiyeti”ne³⁷² Paris’te bulunan ve hukuk eğitimi alan Türk öğrencilerin bir kısmı da üye olmuşlardı.³⁷³

³⁶⁸ EGM Arşivi, Dn:1222-45, Bn:6, 2 Eylül 1936.

³⁶⁹ EGM Arşivi, Dn:12222-45, Bn: B 2, 11 Eylül 1936.

³⁷⁰ EGM Arşivi, Dn: 12241-1, Bn: 1/C 12, 15 Kasım 1936

³⁷¹ EGM Arşivi, Dn:12222-45/2, Bn: 4/C 9, 28 Haziran 1932.

³⁷² Türk Mağduruni Siyasiye Cemiyeti genellikle Mağduruni Siyasiye Teavün Cemiyeti ile karıştırılmaktadır. Ancak Mağduruni Siyasiye Teavün Cemiyeti 1908-1918 yılları arasında İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin siyaseti neticesinde zarar görenlerin Mondros Mütarekesi sonrasında

Derneğin faaliyetleri Mehmet Ali önderliğinde, Yüzellilikler'den Refi Cevad, Trabzonlu Ömer Fevzi ve firari Refik ile birlikte 1930 yılı içerisinde çıkarılan La Republique Enchancee” (Zincire Vurulmuş Cumhuriyet) adlı gazete ile duyurulmaya ve yürütülmeye çalışılmıştır.³⁷⁴

Cemiyetin basın yoluyla propagandası yoğun bir şekilde devam etmiş, gazete yoluyla Atatürk, Cumhuriyet Rejiminin devlet adamları ve inkılâplarına karşı olumsuz yazılar yazılmıştır.³⁷⁵ Mehmet Ali tarafından kaleme alınan, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1931 senesinde BMM tarafından Cumhurbaşkanı seçilmesinin meşru olmadığı ileri sürülerek şiddetle protesto edildiği telgraf, Türkiye Siyasi Mülteciler Cemiyeti adına çekmiş,³⁷⁶ ancak Atatürk tarafından Meclise okunulması için gönderilen bu telgraf Meclis'te büyük tepki ile karşılanmıştır.³⁷⁷

Mehmet Ali Bey ve çevresine topladığı muhalifler, basılı yayın yoluyla propagandaya önem vermişler ve bu amaçla dış destekli pek çok dergi ve gazete çıkararak bunları Avrupa'da ve el altından Türkiye'de dağıtarak rejimi yıpratmak yayınlarda bulunmuşlardır. Bu gazetelerden önemli olanlarına kısaca yer verilmiştir. Ancak aşağıda sıralayacağımız yayınlar her ne kadar masum gazeteler gibi görülmekteyse de, bu gazetelerin finans kaynağı ve yöneticileri göz önüne alındığında, aslında bunların asıl amacının basit muhalefet yapmak olmadığı ve Türkiye'de kurulan Cumhuriyet rejimini bir ihtilal çıkararak yıkararak, saltanat veya meşruti yönetimi geri getirmeyi hedeflediği görülmektedir.

2.1.5. Cemiyet-i Hayriye İttihadı

Hatay sorununun gündeme geldiği dönemde Fransızların Türkiye sınırlarına yakın bölgelerde yeniden sorun yaratma çabaları içerisine girdikleri görülmüştür.³⁷⁸

---

mağduriyetlerini giderme amacıyla kurulan bir cemiyettir. Bkz: Haluk Selvi, “Mütareke Döneminde Siyasi Mağdurlar ve Mağdurini Siyasiye Teavün Cemiyeti”, **Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi**, Vol.10, Sayı 1, 2008, ss.289-300 .

³⁷³ **EGM Arşivi**, Dn:12222-45/2, Bn: 5/B 9, 15 Temmuz 1932.

³⁷⁴ **EGM Arşivi**, Dn:12222-45/1, Bn: E 10.

³⁷⁵ **EGM Arşivi**, Dn:12222-45/2, Bn: 5/B 10.

³⁷⁶ Telgrafın çevirisi şöyledir: “Mustafa Kemal Paşa, Çankaya, Ankara. Kanunu Esasiye Mugayir olan teşrii intihabat ile gayri kanuni Riyaset intihabını şiddetle protesto ederiz. Türkiye Siyasi Mülteciler Cemiyeti”. Bkz: **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 1, Fevkalade İçtima, s. 35, 14 Mayıs 1931

³⁷⁷ “Millet Meclisinde hainlerin telgrafları ve milletin sesi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Mayıs 1931, ss. 1-5; “Bir cinayet vesikası”, **Vakit**, 16 Mayıs 1931, s. 1; “Millet Meclisinde birkaç serserinin telgrafına cevap”, **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Mayıs 1931, ss. 1-4; Yunus Nadi, “Vatansız serseriler”, **Cumhuriyet**, 18 Mayıs 1931, s. 1; “Milletinden Gazi'ye”, **Hâkimiyeti Milliye**, 25- 26- 27- 28-29 Mayıs 1931, s. 1.

³⁷⁸ **EGM Arşivi**, Dn:71165, Bn: A 4, 8 Aralık 1937.

Bir taraftan Hoybun örgütünü yeniden canlandırmak için milis toplarken,³⁷⁹ diğer yandan Ermeni köyleri ile Kürt aşiretlere silah dağıtan Fransızlar, aynı zamanda aşiret ileri gelenlerini bir araya getirerek Türkiye karşıtı eylemlerde kullanmak üzere organize etmeye çalışıyorlardı.³⁸⁰

Bu oluşumu organize etmek üzere 1937 Ocak ayı başlarında Halep'e giden Fransız istihbarat subayı Asteğmen Eskarun, 9 Aralık 1937'de Halep'te istihbarat komutanı Jirbon ve Cerablus istihbarat subayı ile birlikte Arappınarı'na dönerek, aşiret reisleri ile istihbarat subayının odasında bir toplantı yaptılar. Toplantıya Fransız istihbarat subaylarının yanında; Şeyh Nuh, Ahmet Melik, Basravi Şükrü Şahin, Hacı Hamr Attı, Picanlı Müslüm, Hacı Eyup Miçhan, Kumluklu Hacı Müslüm katıldılar. Bunlar Fransız hükümetinin emrine amade olduklarını Yüzbaşı Jirbon'a yemin ile teyit ettiler. Bu toplantıda Basravi Şükrü Şahin'e "Çöl Paşası" unvanı verildi. Toplantı sonrasında Halep istihbarat komutanı ile Cerablus istihbarat subayı, Şahin oğlu Şükrü'nün tertip ettiği bir ziyafete de katıldıktan sonra yerlerine döndüler.³⁸¹

Halep'te kuruluşu yapılan örgüte, "Cemiyet-i Hayriye İttihadı" adı verilerek başkanlığına Baytar Nuri getirildi.³⁸² Örgüt görünürde Kürtlük davası güdüyordu. Ancak asıl amacı, Hatay'a karşı kullanılmak üzere çeteler teşkil etmektir.³⁸³ Yapılan toplantı sonrasında alınan kararlar doğrultusunda Arappınarı istihbarat subayı tarafından hudut üzerindeki köylere silah dağıtılmaya başlandı.³⁸⁴

Örgüt kurulduktan sonra çete faaliyetlerini organize ettiği gibi, Türkiye içerisinde meydana gelen rejim karşıtı her oluşuma da katkı sağlamaya çalışmıştır. Özellikle Dersim isyanı sırasında bu isyana destek olmak ve yardım sağlamak için çaba sarf edilmiş; bu kapsamda Hasiçe'ye geçerek Haco ile de görüşen Baytar Nuri, Haco'nun desteğini sağlamaya çalışmış; ayrıca Dersim harekâtı esnasında Türkiye'den kaçarak Hasiçe ve Kamışlı bölgesine geçen Kürtleri organize etmiştir.³⁸⁵

³⁷⁹ EGM Arşivi, Dn: 71165, Bn: A 9, 27 Aralık 1937.

³⁸⁰ EGM Arşivi, Dn: 71165, Bn: 2/B 9, 16 Aralık 1937.

³⁸¹ EGM Arşivi, Dn: 71165-12, Bn: A 14, 29 Aralık 1937.

³⁸² EGM Arşivi, Dn: 71165-12, Bn: B 1, 20 Eylül 1938.

³⁸³ EGM Arşivi, Dn: 71165-12, Bn: B 1, 20 Eylül 1938.

³⁸⁴ EGM Arşivi, Dn: 71165-12, Bn: A 14, 29 Aralık 1937.

³⁸⁵ EGM Arşivi, Dn: 71165-12, Bn: A 2, 29 Temmuz 1938; EGM Arşivi, Dn: 71165-12, Bn:A 12, 3 Ağustos 1938.

Örgüt, Dersim Doğumlu olan ve Birinci dünya Savaşı sırasında Baytar Yüzbaşı olarak da görev yapan Nuri önderliğinde Hatay olayları sırasında aktif olarak faaliyet göstermiş, ancak Hatay'ın Anavatana katılmasından sonra etkinliğini kaybetmiştir.³⁸⁶

2.1.6. Türkiye Kurtuluş Fırkası

Mili Mücadele sonrasında Türkiye dışına kaçan ve Yunanistan'a yerleşen Çerkez Ethem, bir süre Yunanistan'da kaldı. Yüzellilikler'in Yunanistan'dan çıkarılmasından sonra Suriye'ye geçmek istediye de, Suriye hükümeti tarafından başvurusu kabul edilmedi. Bunun üzerine güneydeki Şarki Ürdün hükümetine başvurdu. Talebinin kabulünün ardından buraya giderek Fransız subaylarıyla irtibata geçti. Mareşal Franchet D'esperey ile görüşmesi neticesinde Sencer bölgesine gidip Yezidiler ile birleşerek Türkiye içerisinde bir ihtilal çıkarmak için çalışmalarına başladı.³⁸⁷ Daha sonra Suriye'ye geçen Ethem, Kuneytara'da bir Çerkez örgütlenmesi meydana getirdi.³⁸⁸ Ağrı İsyanı sırasında Bağdat'taki Hoybun Cemiyetiyle birlikte hareket eden ve isyan sırasında yakınları ve oluşturduğu örgütün elemanları vasıtasıyla yüzbinlerce rubleyi Hanikin, Havran ve İran içlerinden Van vilayetine ve oradan da isyancılara ulaştırdı.³⁸⁹ Çerkez Ethem, bu isyan esnasında Doğu'da birtakım kişilere mektuplar göndererek³⁹⁰ yürüttüğü propaganda faaliyetleri ile isyana destek sağlamaya çalıştı. Ayrıca isyanın organizasyonuna da bizzat katılarak, Şeyh Sait'in oğulları ve diğer isyancı Kürt aşiret reisleri ile birlikte Ağrı isyanının idare edildiği Selmas dağlarına gitti.³⁹¹ Bu isyan sırasında firari Kürt ve Çerkezlerden oluşacak Kurtuluş Fırkası'nın ilk tohumları atılmış oldu.

Bu yakınlaşmadan sonra 1933 Senesinde Suriye'nin Amman kentinde Çerkez Ethem'in evinde yapılan bir toplantı sonucunda³⁹² "Türkiye Kurtuluş Fırkası" adı altında yeni bir örgüt kuruldu. Örgütün programı, Arif Oruç tarafından Paris'te basılan ve Türkiye'ye başka gazeteler içerisine gizlenerek gönderilen Arap harfleriyle basılı broşürler vasıtasıyla duyuruldu.³⁹³

³⁸⁶ Baytar Nuri ve faaliyetleri için bkz: Hüseyin Akar, **Dersim'den Portreler**, Kalan Yayınları, Ankara 1999, ss.96-103; Mehmet Kemal Işık (Tori), **Ünlü Kürt Bilgin ve Birinci Kuşak Aydınlar**, Sorun Yayınları, İstanbul 200, ss.162-165.

³⁸⁷ "Suriye'de aleyhimize tahrir hazırlığı", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Kânunusani 1931, s. 2

³⁸⁸ **EGM Arşivi**, Dn: 12222-27, Bn: D 6, D 7, 21Mart 1928.

³⁸⁹ **EGM Arşivi**, Dn:12222-57/3, Bn:12, 14 Şubat 1933.

³⁹⁰ "Şarkta gizli cemiyet kuranların muhakemesi", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Eylül 1930, s. 2.

³⁹¹ "Kürt isyanı nerede kararlaştırılmış?", **Vakit**, 21 Temmuz 1930, s. 1.

³⁹² **EGM Arşivi**, Dn: 12241-1, Bn: 6 B 13.

³⁹³ **Cumhuriyet Halk fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatna Umumi Tebligatı**, Cilt 3, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1934, s. 21.

Bu yıllardan itibaren Suriye’de siyasi çeteler oluşturan örgüt,³⁹⁴ 1935 senesinde Atatürk’e suikast tertibinde bulundu.³⁹⁵ Özellikle Hatay sorununun öne çıkması ile birlikte Çerkez Ethem’in ve Türkiye Kurtuluş Fırkası Türkiye’ye karşı daha aktif olarak kullanıldı.³⁹⁶

Halep, Hama, İskenderun, Kırıkhan gibi illerde teşkilatlanmış örgütün kuruluş amacı Türkiye Cumhuriyetini yıkarak, yerine dini esaslara dayalı bir devlet rejimi kurmaktır. Örgüt, Çerkez Ethem ve kardeşi Reşit, Bedirhanlılardan Celadet ve Kamran Bedirhan, Şamlı Ömer Şemseddin ve Ali Zelfo Ağa, Nizamettin Kibar, Hınıslı Kürt Mehmet Emin Broski, Türk Rifat, Ali Haydar Hoca ve Abulkadir Kemali tarafından kuruldu. Halep şubesi Dr. Arif Hikmet, Antakya şubesi ise Suriye’nin Antakya mebusu Adalı Kürt Mehmet tarafından oluşturuldu. Komiteye mensup diğer kişiler ise eski Erkânı Harp Kaymakamı Kemal, Ahmet Kahyazade Sırrı, Boşnak Hacı Ali, Hacı Tahir, Yusuf ve Mustafa Hamavi kardeşler, Cezayirli Hacı Mustafa, Elbistanlı Çerkez Hamdi, Hüseyin Haluk ve Hacı Halil’dir.³⁹⁷

Kurtuluş Fırkası isimli örgüt³⁹⁸ aslında Fransızlar tarafından organize edilen Hoybuncular ile firari Çerkezlerin birleşmesinden başka bir şey değildi. Çünkü Fransızlar Hatay’ın gündeme gelmesiyle birlikte bölgede daha büyük eylemler yapabilecek güçte bir örgüt kurmak amacıyla Suriye’de etkin olan firari Çerkezleri, Kürt ve Ermenilerden oluşan Hoybun örgütüne dâhil ederek, Hoybun örgütünün adını “Kurtuluş Fırkası” olarak değiştirmişlerdi.³⁹⁹

1937 Senesinde Amman’da Çerkez Ethem’in evinde yapılan⁴⁰⁰ ve Hoybun örgütünden Elbistanlı Hamdi ile Yusuf Ziya’nın da katıldığı toplantı sonrasında kurulan ve nizamnamesini Arif Oruç’un yaptığı⁴⁰¹ Türkiye Kurtuluş Fırkası’nın 12 maddeden oluşan programına göre komitenin vazifesi; Ankara’daki Kemalist hükümeti ortadan kaldırmak ve yerine dini esaslara dayalı bir hükümet kurmaktır. İhtilal sonrasında kurulacak devletin dini İslam, resmi dili Türkçe olacak; yazı dilinde ise Arap alfabesi kullanılacaktır. Hangi din ve millettense olsun, bütün

³⁹⁴ EGM Arşivi, Dn:12242-74/2, Bn: 3/F 9, 20 Nisan 1935; “Hainler yakalandı”, **Son Posta**, 18 Birinci Teşrin 1935, s.1.

³⁹⁵ Suikast için Türkiye’ye sokulanlardan biri olan Çerkez Yahya, Andırın’ın Kümbetir köyünde (Kahramanmaraş) yakalandı ve suçunu itiraf etti. EGM Arşivi, Dn:12242-74/2, Bn:33F 6, 3/F 9.

³⁹⁶ EGM Arşivi, Dn: 12241-1, Bn: 2/C 9, Kânunusani 1937.

³⁹⁷ EGM Arşivi, Dn:12241-1, Bn: 5/C 11, 5/C 12, 5/C 13, 4 Ekim 1937; EGM Arşivi, Dn: 12241-1, Bn: 5/G 12, 5/G 13, 23 Ekim 1937.

³⁹⁸ EGM Arşivi, Dn:11241-1, Bn: C 7.

³⁹⁹ EGM Arşivi, Dn:12511-28, Bn: K.T. 29645; Dn: 12241-1, Bn:6/A 11.

⁴⁰⁰ EGM Arşivi, Dn:12241-1, Bn: 4/B 5, 10 Ağustos 1937.

⁴⁰¹ EGM Arşivi, Dn:12241, Bn: 2/F 11, 19 Nisan 1937.

vatandaşlara eşit haklar tanınacak, devletin idare şekli (mutlakiyet, meşrutiyet ve cumhuriyet) millet meclisi tarafından (Meclis-i Mebusan) belirlenecekti. Başkan ve bakanların seçimlerinde Meclis-i Mebusan'a, milletvekilleri seçiminde ise vatandaşa fevkalade serbest seçim hakkı ve hürriyeti tanınacaktı. Bütün dinler serbest olacak, herhangi bir dini taciz veya tahkir edenler cezalandırılacaktı. Milletler arasında fesat karıştıran, nifak sokmaya çalışan tahkir ve taarruz edenler ise ceza kanununda yazılı en ağır cezaya çarptırılacaktı.⁴⁰² Hangi din ve mezhepten olursa olsun, bağlı olduğu dinin gereklerini yerine getirmeyenler de cezalandırılacaktı. Örneğin İslam dinine mensup kişilerin oruç tutmaması, namaz kılmaması ve zekât vermemesi halinde cezalandırılmaları öngörülmekteydi. Bunun yanı sıra yürürlüğe konulan ve din ile çeliştiği düşünülen şapka giyilmesi, Latin harfleriyle eğitim ve öğretim yapılması ve Medeni Kanun gibi çağdaşlaşma yolunda uygulamaya konulan devrimlerin yürürlükten kaldırılması hedeflenmekteydi.⁴⁰³

Ancak programda özellikle üzerinde durulması gereken husus; Türkiye'yi bir sömürge haline getiren ve sömürgecinin simgesi olan reji sistemini⁴⁰⁴ ortadan kaldıran İnhisarlar Kanununun da kaldırılacağına dair dokuzuncu maddesiydi.⁴⁰⁵ Bu madde kurulan örgütün hangi güçlerin denetiminde olduğunun açık bir göstergesi olması bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca daha önce dış devletlerin himayesinde Süleyman Şefik Paşa tarafından kurulan örgütlerde de yine inhisarların kaldırılmasının bir ön koşul olarak dayatıldığı görülmektedir.⁴⁰⁶

Örgütün amaçlarını gösteren programın diğer maddeleri ise eğitim, sosyal yaşam ve dini konuları düzenlemekteydi.

Üyelerine ayrı ayrı faaliyet sahaları belirleyen Kurtuluş Fırkası, bu sahalarda çeşitli görevlendirmeler yapmıştı. Haydar Hoca Amman'da görevlendirilirken; Boşnak Hoca Ali (Osmanlı Ordusunda ambar memuruydu), Hacı Tahir (Camii Kebir İmamı Kürt Hatip diye tanınırdı), Ahmet Kahyazade Sırrı ve Mehmet Hayri İdlip'te görevlendirilmişti. Hacı Yusuf Hamavi ve Kardeşi Mustafa ile Cezayirli Hacı Mustafa (Fransızların tabur imamlığını yapmıştı), Ahmet Sabuni ise Halep mıntıkasında; Şeyh Mehmet (Fransızların tabur imamlığını yapmıştı) Beyrut'ta görev

⁴⁰² EGM Arşivi, Dn:11241-1, Bn: B 8.

⁴⁰³ A.y.

⁴⁰⁴ Sabahattin Özel, a.g.e., s. 291.

⁴⁰⁵ "Yıdırım Komitesi harekete geçtikten sonra işgal edeceği mıntikalarda Ankara Kemalist Hükümetin cebri şapka iktisası, Latin hurufat ile tedrisatı, Kanun-u Medeni, İnhisarlar Kanunları mülğadır", EGM Arşivi, Dn:11241-1, Bn: B 8 .

⁴⁰⁶ BCA., 030.10.00.00.107.698.7, 31 Temmuz 1939.

yapıyordu. Hama Müftüsü ile Elbistanlı Çerkez Hamdi (Suikastçı Hamdi) Filistin’de faaliyetlerini sürdürürken, Nizamettin Kibar ise Şam mıntıkasında faaliyetini yürütmekteydi.⁴⁰⁷ Örgüt, bu faaliyetleri esnasında İtalyanlardan da önemli ölçüde yardım alıyordu.⁴⁰⁸

Örgütün her üyesinin farklı görevleri vardı. Amman ve Kuneytra arasında irtibat tesis etmek üzere Aziziyeli Hüseyin Haluk görevlendirilirken, Antakyalı Hacı Halil daha çok Kürt isyanını organize etmekle görevliydi. Eski Erkânı Harp Kaymakamı Kemal ise Suriye hükümetinin maliye tahsildarlığı görevi ile birlikte Münbic’te örgütün diğer faaliyetlerini yürütmekteydi.⁴⁰⁹ Çerkez Ethem ise genellikle kardeşi Çerkez Reşit, Emin Broski ve Türk Rifat ile birlikte Yıldırım Komitasının merkezi olan Amman’da örgütün genel stratejisini belirliyordu.⁴¹⁰

1937 Yılında Dersim İsyanı baş gösterdiği bir sırada, komite üyeleri isyana dışarıdan destek vermek amacıyla önce Maraş ve Elbistan tarafına geçerek karışıklık çıkarmak ve oradan da Dersim’e geçmek istediler.⁴¹¹ Bu amaçla Şeyh Said’in kardeşi Abdürrahim ile Muşlu Hilmi’yi de Dersim’e sevk ettiler. Ayrıca bu gurubun arkalarından Cezire yolu ile bir grup eleman daha gönderilmek istenildiyse de, Seyit Rıza’nın yakalanması ve Abdürrahim’in yandaşlarının ise silahlı çatışmada vurulmaları üzerine, örgüt bu girişiminden vazgeçti ve Suriye’de bulunan örgüt üyelerinin geri kalan kısmı Filistin’e kaydırıldı.⁴¹²

Dersim İsyanından da umduğunu bulamayan örgüt, propaganda çalışmalarına yoğunluk verdi. Bu kapsamda komitenin diyanet işleri reisliğini yürüten Ali Haydar Hoca ile eski maarif memurlarından Mardinli Safi, Kürt Yusuf, Göksunlu Faaz, beraberce Kırıkhan’da hâkim Sadık Mardin’in yanına giderek yanlarında götürdükleri beyannameleri sınır vilayetlerinden Türkiye’ye sokarak, sınır boylarında yerleşik Kürtleri, Türkiye aleyhine ve özellikle de Hatay hususunda kışkırtmaya çalıştılar.⁴¹³

Halep’te bulunan Ali Haydar Hoca’nın üzerinden gizlice elde edilen bir belgeden de, Türkiye’nin savaşa girdiği andan itibaren komitenin süratle faaliyete

---

⁴⁰⁷ EGM Arşivi, Dn:11242-1, Bn: C 7.

⁴⁰⁸ EGM Arşivi, Dn: 12242, Bn: B 12.

⁴⁰⁹ A.y.

⁴¹⁰ A.y.

⁴¹¹ EGM Arşivi, Dn:11242-1, Bn: 1/D 11, 04 Haziran 1937.

⁴¹² EGM Arşivi, Dn:11242-1, Bn: 6/F 13.

⁴¹³ EGM Arşivi, Dn: 1142-1, Bn: E 5.

gececeği, ancak bu ana kadar sürekli olarak propagandaya dönük faaliyete devam edeceği öğrenildi.⁴¹⁴

İzmir’de yakalanan komite mensuplarından Türk Rifat’ın sorgusunda ise Yıldırım Komitesinin kuruluşu ve kurucuları, şube ve hücre yapılanması hakkında geniş bilgiler alındı. Alınan bu bilgilerden örgütün ayrı bir çalışma yeri bulunmadığı, toplantıların Amman’da Ethem’in evinde yapıldığı; Şam, Halep ve Antakya’da örgütün hücrelerinin olduğu teyit edildi. Yine alınan ifadelerden Çinli Ahmet olarak bilinen bir kişinin Yıldırım Komitesinin Şam’da bir Amerikan Oteli’ni işlettiği; hücreleri yönetenlerden birisinin Antakya’da Suriye’nin Antakya Mebusu Adalı Mehmet oğlu Nafi olduğu, hücreler ile merkez arasındaki irtibatı ise Reşid’in oğlu Arslan ve Ahmet’in bu yerlere gidip gelmek sureti ile sağladığı,⁴¹⁵ Elbistan Müftüsünün oğlu Çerkez Hamdi’nin ara sıra Türkiye’ye girdiği ve bazı kişilere propaganda yaptığı ve bu faaliyetlerinin Sıvasa kadar uzandığı öğrenildi.⁴¹⁶

Özellikle Balıkesir ve çevresinde etkili olan örgütün,⁴¹⁷ Türkiye içerisindeki eylemleri daha çok yazılı propaganda şeklinde kendini gösterdi.⁴¹⁸ Örgüt, Irak içerisinde de Türkiye aleyhinde bildiriler dağıtmaya teşebbüs ettiyse de, Türkiye Büyükelçiliği’nin girişimleri üzerine bu faaliyetleri durduruldu ve bildirileri dağıtan Balıkesirli Çerkez Yusuf Ziya ve beraberinde ismi öğrenilemeyen bir Rum sınır dışına çıkarıldı.⁴¹⁹

Çerkez Ethem’in faaliyetlerini oldukça yakından takip eden Türkiye’nin Ürdün hükümeti nezdinde yaptığı girişimler neticesinde Ethem Amman’da bir süre tutuklu kaldıysa da,⁴²⁰ İngilizlerin girişimi ile serbest kaldı.⁴²¹ Daha sonra Hariciye Vekâleti İstihbarat Müdürlüğünden alınan bir bilgide Çerkez Ethem’in Amman’da İngiliz Glob Paşa ile temasta geçtiği ve Ethem’e para verilerek Kürdistan için çalışmaya hazır olması istendiği; Glop Paşa’nın ise ünlü İngiliz casusu Lawrence’in yetiştirmesi olduğu ve Arap aşiretleri üzerinde büyük nüfuzu bulunduğu öğrenildi.⁴²²

İkinci Dünya Savaşı başlayıncaya kadar Çerkez Ethem ve kardeşi Reşit’in yurt dışındaki Türkiye aleyhindeki faaliyetleri bir süre daha aynı şekilde devam etti.

⁴¹⁴ EGM Arşivi, Dn: 12242, Bn: B 12.

⁴¹⁵ EGM Arşivi, Dn:11242-1, Bn: C 6.

⁴¹⁶ EGM Arşivi, Dn:11241-1, Bn: C 7.

⁴¹⁷ BCA, 030.10.00.00.101.656.33, 11 Şubat 1936.

⁴¹⁸ BCA., 490.01.00.00.18.92.01, 11 Nisan 1936.

⁴¹⁹ EGM Arşivi, Dn:12241-1, Bn: 3 B 1, 4 Haziran 1937.

⁴²⁰ EGM Arşivi, Dn: 12222-57, Bn: 5/C 10.

⁴²¹ EGM Arşivi, Dn: 12222-57, Bn: 57 F 7.

⁴²² EGM Arşivi, Dosya No: 12222-57, Bn: 5/D 2, 5 Nisan 1944.

İkinci Dünya Savaşı sırasında ise Emin Bronski ile Amman'dan Şam'a giden Çerkez Ethem, Fransız makamlarına başvuruda bulunarak Türkiye'ye geçmek için izin istediyse de, Fransız makamları Türkiye'nin savaş sırasındaki tarafsız tutumunu olumsuz etkilememek için bu girişime müsaade etmedi.⁴²³

Bu yıllardan sonra önemli bir faaliyetine rastlanılamayan Anadolu Yıldırım Komitesi isimli bu örgütün, Dersim'de meydana gelen Seyit Rıza isyanının başarısızlığa ulaşmasından sonra önemini yitirdiği⁴²⁴ ve 21 Eylül 1948 yılında Çerkez Ethem'in Amman'da ölümünden⁴²⁵ sonra ortadan kalktığı değerlendirilmektedir.

2.1.7. İlegal Türkiye Komünist Partisi

İlegal Türkiye Komünist Partisi'nin pek çok kaynakta kurucusu ve kuruluş tarihi hakkında farklı bilgiler verilmektedir. Türkiye'deki bütün bilimsel çalışmalarda TKP'nin Birinci Dünya Savaşında Rusya'da bulunduğu sırada Bolşeviklere çalışmış olan Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve Salih Hacıoğlu tarafından 10 Eylül 1920'de Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de kurulduğu ileri sürülmekteyse de, gerçekte TKP 1920 senesinin Temmuz ayında gizli olarak Ankara'da, bir Rus ajanı olan Başkurtlu Şerif Manatof tarafından kuruldu.⁴²⁶

Şerif Manatof'un⁴²⁷ zararlı görülen faaliyetleri sebebiyle hükümet tarafından sınır dışına çıkarılmasından⁴²⁸ sonra Komünist Enternasyonal (Komintern)'in tertip ettiği kongre sonrasında Mustafa Suphi, 10 Eylül 1920'de Bakü'de "Kızıl Ordu Kulübü"nde Türkiye ve Sovyet ülkelerinden gelen delegelerin de katılımı ile "Birinci ve Umumi Türk Komünistleri Kongresi"ni topladı.⁴²⁹ TKP'nin Birinci Kongresine katılmış olan Şevket Süreyya Aydemir de Komünist Enternasyonal

⁴²³ EGM Arşivi, Dn:12222-57, Bn: 5/F 13, 1941.

⁴²⁴ EGM Arşivi, Dn: 12241-1, Bn: 6/E 14, 11 Aralık 1937.

⁴²⁵ EGM Arşivi, Dn: 12222-58, Bn: 13/A 11.

⁴²⁶ Büyük Millet Meclisi Hükümeti nezdinde ilk Sovyet temsilcisi olan Şerif Manatov'un Anadolu'daki faaliyetleri sebebiyle Ankara Hükümeti tarafından 1920 veya 1921 yılında sınır dışına çıkarıldığı, bu kişiye ait dosyanın Genel Kurmay Başkanlığında veya Ankara Emniyet Müdürlüğünde olması gerektiği kayıt düşülmüştür. Bkz: EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: B 9, 3 Eylül 1947; EGM Arşivi, K.T. 12421/222/1.

⁴²⁷ Mete Tuncay Türkiye'de Sol Akımlar isimli eserinde, Anadolu'da 1920 yazının başında TKP diye anılan bir çevrenin kurulduğunu, Ankara ve Eskişehir'de TKP'nin kurulmasına BMM nezdindeki ilk resmi temsilcisi Şerif Manatof'un önyak olduğunu, Manatof'un Ankara ve Eskişehir'de Bolşevik devrimi üzerine halk konferansları verdiğini, Mustafa Kemal Paşa ile konuştuğunu ve başlangıçta hükümetten yardım da gördüğünü belirtmektedir. Bkz: Mete Tuncay, **Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925**, Sevinç Matbaası, Ankara 1967, s. 91.

⁴²⁸ A.y.; MeteTuncay, a.g.e., s. 95.

⁴²⁹ Aclan Sayılğan, a.g.e., s. 154; Mete Tuncay, a.g.e., s. 114.

(Komintern)'in tertip ettiği kongreden sonra TKP'nin ilk kongresinin 10 Eylül'de Bakü'de gerçekleştiğini belirtmektedir.⁴³⁰ Bir başka kaynakta ise, yapılan kongrede, TKP'nin genel sekreterliğine Mustafa Suphi, merkez icra komitesi sekreterliğine Dr. Şefik Hüsnü getirildi belirtilmektedir.⁴³¹ Bu bilgiler ışığında ancak Şerif Manatof tarafından kurulan TKP'nin yönetiminin “Birinci Umumi Türk Komünistleri Kongresi” sırasında, 10 Eylül 1920 tarihinde Mustafa Suphi'ye verildiğini söylemek mümkündür.

Bu günlerde işgal altında bulunan İstanbul'da İngilizler de sosyalist ve komünist hareketlere destek oluyorlardı. Çünkü o yıllarda İstanbul'daki yabancı sermaye grupları Alman ve Avusturya kökenliydi.⁴³² Ancak ciddi manada komünist hareketler kendisini Anadolu'da gösterdi. TBMM Bursa Mebusu ve Diyarbakır İstiklâl Mahkemesi azası Şeyh Servet Efendi'nin komünizm propagandası yaptığına dair TBMM'ye gönderilen şifre telgraf bilgisi ile başlayan büyük tartışmalar savaş içerisinde olmasına rağmen Meclis'in olayı ne denli büyük bir tehdit olarak gördüğünün açık bir ifadesi oldu.⁴³³

Gerçekten de Türkiye Komünist Partisi'nin Bakü'de yaptığı 1'nci Kongresinden hemen sonra Komintern ile müştereken varılan karar gereği; Mustafa Suphi ve arkadaşlarından oluşan 16 kişilik TKP kafilesi Anadolu'ya geçerek hemen komünizm propagandası yapmaya başladılar. Ancak 29 Ocak 1921 tarihinde bu kafileden Mustafa Suphi de dâhil olmak üzere beraberindekilerin büyük kısmı öldürüldü.⁴³⁴ Böylece Anadolu'daki TKP hareketi başlamadan sona erdi.

⁴³⁰ Şevket Süreyya Aydemir, **Suyu Arayan Adam**, Remzi Kitabevi, 10. Baskı, İstanbul 1997, s. 197.

⁴³¹ “Komünizm”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı 8, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, İstanbul,1985, s.72.

⁴³² “Komünizm”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, **A.y.**

⁴³³ Telgraf, Diyarbakır Emniyet Müdürlüğüne gönderilen sivil polis memuru Ahmet Cemil tarafından çekilmiştir. 17 Kânunusani 1337 (17 Ocak 1921)Tarihinde Erkânı Harbiye Reisi Fevzi Paşa, Sivas'tan geçen bir polis memurun gönderdiği şifreli iki telgrafi TBMM Başkanlığına sunmuştur. Telgrafların ilkinde, Diyarbakır İstiklâl Mahkemesi'ne tayin edilen Şeyh Servet Efendi'nin Bolşeviklik propagandası yaparak gitmekte olduğu ve Sivas'ta bu yönde bir de vaazda bulunduğu, ayrıca burada Muallim Ruşen Zeki ve Dava Vekili Şakir Beyler'in de Bolşevik Propagandası yapıkları bilgisi veriliyordu. Diğer telgrafta ise Ankara'da bulunan Bolşevik heyetinin memleket dâhilinde para mukabilinde tedarik ettiği Müslümanlar vasıtasıyla propaganda yapmakta olduğu belirtilerek, Türkiye Komünist Halk partisinin faaliyetlerinin, merkezden uzaklaştıkça memleketi bölünmeye götürebilecek derecede ciddi boyutlara ulaştığı ifade ediliyordu. Bkz: **TBMM.GCZ.**, Cilt 1, ss.325-326; bu konuyla ilgili Meclis'te yapılan görüşmeler için Bkz: **TBMM.GCZ.**, Cilt 1, ss.326-342.

⁴³⁴ Mustafa Suphi ve arkadaşlarının öldürülmeleri olayında günümüze kadar gelen farklı yorumlar vardır. Şevket Süreyya Aydemir, Küçük Talat'ın bir mektubuna dayanarak olayın düzenleyicilerinin Karabekir, Erzurum Valisi Hamit Bey ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri olduğunu belirtmektedir. G. Harris ise, Yahya'nın koyu Enver Paşa taraftan olduğunu bu sebeple Mustafa Suphi'yi öldürdüğünü, daha sonra da bu suçtan yargılandığını yazmaktadır. Mete Tuncay olaydan Kâzım Karabekir - Vali Hamit Bey'i sorumlu tutmaktadır. Karabekir, kendisinin öldürttüğü yolundaki

Mustafa Suphi ve arkadaşlarının ölümünden sonra komünist faaliyetler adı altında Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın kurdurduğu⁴³⁵ Türkiye Komünist Partisi ve 1921 yılına doğru Anadolu'da iktidarı ele geçirmeyi deneyebilecek kadar güçlü bir askeri kuruluş haline gelen İttihat ve Terakki'nin güdümündeki Yeşil Ordu'nun faaliyetleri görüldü.⁴³⁶ Yine aynı yıllarda "Türkiye Amele Fırkası"⁴³⁷ ve Rus hükümeti ile yakın ilişki içerisine girerek güçlenmeye çalışan Halk İştirakiyyun Fırkası'nın da bazı faaliyetleri görülürse de,⁴³⁸ bunlar önemli bir varlık gösteremedi.⁴³⁹

Mustafa Suphi'den sonra, Türkiye'de uygun bir zemin meydana getirmek üzere faaliyetlerine dergi ve broşürler çıkarmak veya şebeke halinde komünist hücreleri tesis etmek ve halk arasında komünizm fikirleri yaymaya çalışmak gibi daha çok özel faaliyetler şeklinde yürütülen komünist hareketler, çeşitli isimler altında işçi cemiyetleri oluşturmaya çalışmak şeklinde kendini gösterdi.⁴⁴⁰

21 Nisan 1923'te Yunan tebaalı İstavrit'in "Beynelmillel Bina ve Marangozlar Cemiyeti"ne 300 kadar beyanname götürürken yakalanması; Beyazıt'ta Bakırcılar Kader Matbaasında basılan bildirilerin işçiler arasında dağıtılırken polisin el

---

şayialar üzerine, hayatımla ve namusumla oynadılar demektedir. Yusuf Hikmet Bayur ise, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Trabzon'daki İttihatçıların emri ile öldürüldüğünü iddia etmektedir. Goloğlu'na göre, Mustafa Suphi'yi öldürme emrini Ankara vermiştir. Yine Metin Toker de, Sovyet tepkisinin göze alınması bakımından cüretli bir teşebbüs olarak değerlendirerek, Ankara'nın bilgisi dâhilinde gelişebileceğini ima etmektedir. Bkz: Adil Dağıstanlı, "Atatürk'ün Komünizm Hakkındaki Düşünceleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 34, C. XII, Mart 1996; Aclan Sayılğan, **a.g.e.**, ss.158-161; Mete Tuncay, **a.g.e.**, ss. 118-123.

⁴³⁵ Mustafa Kemal Atatürk kurulan bu partinin amacının "komünizmin ne olduğunu millete anlatmak ve bunun ne olduğunu bütün esasları, prensipleri bütün milletçe malum olmadıkça olsa olsa onların içinden halkın kabiliyet ve istidana mümkün olduğu kadar hadim olabileceklerini kabiliyeti tatbikiyesi görüldüğü takdirde tatbik" etmek olduğunu, bunun yanı sıra "bu memleket içinde ecnebi ile hiçbir inkılâp vücuda getirmek isteyenleri tahkir ve terzil etmek" olduğunu belirtmekte ve hemen ardından da komünist partisinin "hâkimiyeti mevcudiyetlerinin kalmadığına kani oldukları dakikada bütün millete hitaben bizzat kendileri komünizmin bu memleket içinde kabiliyeti tatbikiyesi olmadığını kendileri ifade ederler ve dağılırlar" diyerek partinin geçici olduğunu ifade etmiş ve yine Türkiye Komünist Fırkasının memlekette teşekkül ettiği sırada, Bakü'de de bir Türkiye Komünist Fırkasının kurulduğunu ve güdümlü olarak kurulan bu fırka ile "teşebbüsati için talimatı hariçten alan" Mustafa Suphi'nin fırkasının kuruluşunun da bu vesile ile reddedilmiş olduğunu belirtiyordu. Bkz: **TBMM.GCZ**, Cilt 1, ss.334-335.

⁴³⁶ Ergun Aybars, **a.g.e.**, s.273.

⁴³⁷ **EGM Arşivi**, Dn:12222-56, Bn: 1/E 11-1/E 12, 15 Ağustos 1936.

⁴³⁸ Mustafa Kemal Halk İştirakiyyun Partisi için "...doğrudan doğruya komünizm mahiyetini gösterir bir firkadır ve mevzuk talimata göre burada bulunan Rus Sefarethanesi ile dahi tamamen temasta bulunuyorlar" demektedir. Bkz: **TBMM.GCZ**, Cilt 1, s.335.

⁴³⁹ Anadolu Grubu komünistlerinden Nizamettin Nazif (Tepedelenlioğlu), partinin eylemlerinden dolayı yargılandığı ve sekiz sene hapse mahkûm oldu. Beraberindekilerin de çeşitli cezalara çarptırılması sonucunda Halk İştirakiyyun partisi uzun süreli bir varlık gösteremedi. Daha sonraki yıllarda Nizamettin Nazif, Nazım Hikmet ile birlikte "Resimli Perşembe" de faaliyette bulundu. Bkz: Aclan Sayılğan, **a.g.e.**, s. 221.

⁴⁴⁰ **BCA.**, 030.10.00.00.88.581.14, s. 23, 1933.

koyması; 1 Mayıs 1923'te Sovyet tebaası Bedrors'un Şişli'de tramvay kulübesinde "yaşasın komünizm" yazılı beyannameyi yapıştırırken yakalanması, örgütün kendini gösterdiği faaliyetlerinden bazılarıdır.⁴⁴¹

1921 Senesinin Temmuz ayında Komintern'in organize ettiği toplantıya Türkiye temsilcisi olarak iştirak eden Dr. Şefik Hüsnü, Sadrettin Celal ve arkadaşları kongrede alınan kararlar doğrultusunda tekrar faaliyete geçerek, Türkiye Komünist Teşkilatı bürosu" adı altında yedi kişiden oluşan bir icra heyeti ve üç kişiden oluşan bir idare heyeti oluşturdular. Komintern bu oluşumun idaresini Doktor Şefik Hüsnü ile Sadrettin Celal'e verdi. Teşkilatın faaliyet alanı, Rusya'dan gönderilen Serafim Yaksimos ve Genzenberg isimli kişilerle sıkı temas içerisinde bulunarak belirlendi. Örgütün yan kolu olarak "Türkiye Komünist Gençler Birliği" adı altında genellikle yüksek öğrenim gören gençlerden oluşan bir oluşum meydana getirildi. Bu oluşumun başına Cevdet, Hasan Ali, Eczacı Vasıf ve Ressam Sami gibi münevver gençler getirildi.⁴⁴²

Fakat 1925 senesinde TKP'nin faaliyetleri deşifre edilerek üyeleri tutuklanmaya başlanınca, Şefik Hüsnü Avrupa'ya firar etti. Yakalanan örgüt üyeleri Ankara İstiklâl Mahkemesinde yargılandılar ve onbeş seneye varan hapis cezalarına çarptırıldılar. Şefik Hüsnü de gıyabında onbeş seneye mahkûm edildi. Ancak 1926'da ülkeye gizli olarak döndü ve Beşiktaş'taki evinde Nazım Hikmet, Şevket Süreyya, Elektrikçi Nuri, Baytar Salih ve Doktor Hikmet'in katılımıyla yapılan toplantı ile örgüt yeniden şekillendirildi. Yeniden yapılanmayla birlikte faaliyete geçen TKP, bir yandan Aydınlık ve Kurtuluş dergileriyle propaganda yaparken, diğer yandan Ankara İstanbul, Adana ve İzmir gibi illerde hücreler meydana getirdi. Bu hücreler vasıtasıyla belirtilen illerde birçok fabrika ve müessesede işçiler greve sevk edildi. Ancak 1927 senesinde örgütün diğer illerle birlikte İstanbul yapılanması bir kez daha deşifre edildi. Yakalanan Dr. Şefik Hüsnü yargılandı ve üç seneye mahkûm edildi. Hapis cezasını çektikten sonra gittiği Berlin'de çıkardığı "İnkılâp Yolu" isimli dergi ile faaliyetlerini sürdürmeye ve Türkiye'de kalan örgüt hücrelerini idare etmeye çalıştı.⁴⁴³

İstanbul'da yeniden oluşturulan TKP'yi Almanya'dan Dr. Şefik Hüsnü idare ederken, İstanbul'daki yeni yapılanmanın merkezine Şair Nazım Hikmet, Sarı

⁴⁴¹ Aclan Sayılğan, **a.g.e.**, ss.116-117.

⁴⁴² **EGM Arşivi**, Dn: 12421, Bn: 7/F 5, 12 Eylül 1932.

⁴⁴³ **EGM Arşivi**, Dn: 12421, Bn: 7/F 6, 12 Eylül 1932.

Mustafa, eski “Amele ve Teali Cemiyeti” reisi Sabri, Sarı Mustafa’nın kız kardeşi Zehra, Kafkasyalı İbrahim’in eşi Nadiye, Tütüncü Lütfü’nün kardeşi Emine ve Haydar’ın kardeşi Lütfiye getirildi. Vilayet Komitesine bağlı olarak Beyoğlu, Boğaziçi ve İstanbul hücreleri oluşturuldu.⁴⁴⁴

Kısa zamanda yeniden toparlanan TKP ve Türkiye Komünist Gençler Birliği (TKGB), Anadolu’nun diğer illerinde yeniden faaliyete başladı.⁴⁴⁵ 1929’lu yıllarda İstanbul’da Nazım Hikmet ve Sarı Mustafa’nın sevk ve idaresi ile TKP, bir yandan İstanbul içerisinde Boğaziçi Kundura Fabrikası, Şehremaneti ile Tahliye, Feshane ve Cibali Tütün İmalathaneleri içerisinde örgütlenmeye çalışırken, diğer taraftan Adana, Eskişehir, Ankara ile Ereğli Kömür Madeni işletmeleri içerisinde hücre tesis etmeye çalıştı. TKGB ise İstanbul, Uşak, Eskişehir, Adana ve Samsun’da hücre yapılanmasına giderken, aynı zamanda Dr. Hikmet’in organizesinde Tıp, Hukuk ve Yüksek Muallim Mektebi içerisinde hücreler teşkil etti.⁴⁴⁶

Bu yıllarda örgüt propaganda yapmak ve sempatizan kazandırmak amacıyla yasal olarak neşriyatta bulunduğu gibi,⁴⁴⁷ gizli olarak da beyanname ve bildirimler basıp dağıtmaktaydı. TKP “Vilayet Komitesi” tarafından yayınlanmakta olan “Kızıl Yıldız” isimli gazete aracılığıyla hükümetin icraatları, Anayasa ve yasalar tenkit edilirken, dağıtılan bildirimler ile de halk, komünizm teşvik edilmekten çok, hükümete karşı isyana teşvik ediliyordu.⁴⁴⁸

Ancak 1929 senesinde örgütü idare eden Nazım’ın illegal faaliyetten çok legal faaliyete önem vermesi Komintern nezdinde hoşnutsuzluğa sebep oldu. Nazım Hikmet korkaklıkla itham edildi.⁴⁴⁹ 1930 yılında Rusya’dan gönderilen Doktor Hasan Ali örgütün yönetimini ele alarak, yeniden düzenledi. Kızıl İstanbul gazetesi ile bildirimleri bizzat yazdı.⁴⁵⁰ TKP’nin faaliyetleri artarak devam etti. İstanbul, Ankara, İzmir, Trabzon gibi illerde bildirimler atılarak hükümet aleyhinde propaganda yapılırken,⁴⁵¹ aynı zamanda askeri okullar içerisine sızarak, ordu içerisinde hücre yapılanmaları oluşturmaya çalışıldı. 1930 Senesinde ele geçirilen TKP’nin 58 maddelik faaliyet programında, artık komünist rejimin ve Sovyet idaresinin

⁴⁴⁴ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 3/G 2, 1929.

⁴⁴⁵ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 3/G 6, 24 Kasım 1929.

⁴⁴⁶ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 3/G 10, 3/G 11, 3/G 12, 7 Aralık 1929.

⁴⁴⁷ “Komünistlik-Resimli Ay müdürünün mücrimiyeti istendi”, **Cumhuriyet**, 19 Eylül 1929, s. 2

⁴⁴⁸ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 3/F 9, 28 Şubat 1929.

⁴⁴⁹ Aclan Sayılğan, a.g.e., ss.223-224.

⁴⁵⁰ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 7/G 5, 19 Aralık 1932.

⁴⁵¹ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 4/B 3, 10 Ağustos 1930.

Türkiye’de uygulanma talepleri açıkça dile getiriliyordu.⁴⁵² Ancak Dr. Hasan Ali faaliyetleri sırasında yakalandıysa da, İstanbul Hapishanesi’ne konulan Hasan Ali, örgütü hapishaneden Tayyareci Celal vasıtasıyla idare etmeye devam etti. 1931 Yılıının 1 Mayıs ve Ağustos beyannameleri ile askere hitaben yazılan bildirileri hapiste bizzat kaleme aldı.⁴⁵³

Dr. Hasan Ali tarafından kaleme alınan “İntihap ve 1 Mayıs Beyannamesi” başlıklı bildiriye, yapılacak seçimlerde Cumhuriyet Halk Fırkası’na oy verilmemesi; hapiste bulunan Dr. Hikmet, Troçki Mehmet, Kavalalı Abbas, Demirci Laz İsmail, Mehmet Emin, Hüsamettin, Hasan, eski tıp talebesi Hasan Ali, Cazım, Tayyareci Cemal Hasan, Reşat, Fuat ve Niko’ya oy verilmesi isteniliyordu. Yine aynı tarihte Yedikule, Gümüşsuyu’nda Beşaret Çıkmazı, Ayazpaşa Mezarlık sokağına tomar halinde atılı olarak “Kızıl İstanbul” gazetesi ve Almanya’da basılan “İnkılâp Yolu” adlı dergileriyle komünizm propagandası yapılmaya devam ediliyordu.⁴⁵⁴ İstanbul, Ankara, İzmir,⁴⁵⁵ Eskişehir,⁴⁵⁶ Edirne⁴⁵⁷ gibi büyük illerde dağıtılan “Bütün Dünya Proletaryası birleşiniz” başlıklı bildirinin giriş kısmında “Dünya burjuvazisi ile aynı safta yürüyen Türk işçi ve çiftçisine karşı bütün istismarcıları en kıvrak maharetleriyle idareye çalışan Halk Fırkası Hükümeti (Kemalist Burjuvazist), en mukaddes haklarımızı hoyratçasına çiğneyip durmaktadır. Demokrasi namı adı altında hiç olmazsa burjuva, yani zenginler ve yordakçılar fırkası asırlarca devam eden mücadele ve bu mücadelenin seyrinde feda edilen yüz binlerce insanın kafa ve iskeletleri üzerine kurulan demokrasi, bu derece lekelenmemeli idi” sözleriyle başlayan bildiri, sivil itaatsizlik yaparak halkı hükümete karşı isyana teşvik sözleriyle sona eriyordu.⁴⁵⁸

Yürütülen propagandalar oldukça etkili oldu ve basında da önemli yer buldu.⁴⁵⁹ Propagandaların etkili olmaya başladığının görülmesi ve yapılacak 1 Mayıs gösterilerinde işçilerin meydanlara dökülerek nümayiş yapılacağı öğrenilmesi üzerine,⁴⁶⁰ hükümet ilk ağızdan açıklama yapmak durumunda kaldı. İsmet İnönü,

⁴⁵² BCA., 010.00.00.208.421.19, 1932.

⁴⁵³ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 7/G 5, 19 Aralık 1932; EGM Arşivi, Dn: 12421, 7/G 2, 7/G 3, 21 Kasım 1932.

⁴⁵⁴ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 4/G 10, 4 Nisan 1931.

⁴⁵⁵ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 6/A 7, 8 Nisan 1931.

⁴⁵⁶ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 6/D 3, 9 Nisan 1931.

⁴⁵⁷ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 6/C 1, 15 Nisan 1931.

⁴⁵⁸ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 6/D 9, 8 Nisan 1931.

⁴⁵⁹ “Hayret! Komünistler beyanname dağıtıyor, hatta meb’us namzedi gösteriyorlar”, **Yarın**, 6 Nisan 1931.

⁴⁶⁰ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 6/C 10, 21 Mart 1931.

TBMM’de yaptığı bir konuşmasında; vergilerin ağırlığı, borçların tanınmaması, Büyük Millet Meclisinin dağılması gibi hususlarda gizli propaganda yapan ve her çeşit Cumhuriyet aleyhtarı fikirlere yandaş olan olan komünist akımların milletin aleyhinde kullanılan silahlar olduğunu belirtiyor ve hükümetin bu akımlar ile amansız mücadele edeceğini ifade ederek, bu konuda alınacak tavrı açık olarak ortaya koyuyordu.⁴⁶¹

Gazi Mustafa Kemal Paşa da 20 Nisan 1931 tarihli beyannamesinde; Türkiye Cumhuriyeti halkının ayrı ayrı sınıflardan meydana gelmediğini, ancak kişisel ve sosyal hayat için iş bölümü bakımından türlü iş kollarına ayrılmış bir toplum olduğunun bir ilke olarak kabul edilmesi gerektiğini; küçük çiftçiler, küçük sanatkârlar ve esnaf, işçiler, serbest meslek sahipleri sanayiciler, büyük arazi ve iş sahipleri ve tüccarların Türk toplumunu meydana getiren başlıca çalışma toplulukları olduğunu, bunların her birinin çalışmasının, ötekinin ve kamunun düzeni ve mutluluğu için zorunlu olduğunu, Cumhuriyet Halk Fırkası’nın amacının ise, sınıf mücadelesi yerine sosyal düzen ve beraberliği sağlamak ve birbirini bozmayacak surette menfaatleri denkleştirmek olduğunu belirterek,⁴⁶² sınıf mücadelesi temeline dayanan komünizmi reddettiğini açıkça ifade ediyordu.

Bu konjonktür ile birlikte Menemen Olayından sonra toplumsal hadiseler karşısında iyice hassaslaşan hükümet, 1931 yılının 1 Mayıs’ının sükûnet içerisinde geçmesi için olağanüstü tedbirler aldı. Bu tedbirler yurt çapında bir aya yakın süreyle sürdürüldü ve ancak Dâhiliye Vekâleti emri ile olağanüstü güvenlik önlemleri kaldırıldı.⁴⁶³

1 Mayıs’ta istediği eylemleri gerçekleştiremeyen TKP, yasadışı bildiri dağıtma faaliyetine ağırlık verdi. Ancak 1 Ağustos 1931 tarihinde dağıtılan “Asker ve askeri mektepler talebesine” başlığı altında komünizmi methedici bildirilerden sonra başlatılan tahkikat sonucunda İstanbul ve İzmir’deki TKP hücreleri polis tarafından deşifre edildi. Yürütülen tahkikatta TKP’nin 58 maddelik faaliyet programı, III. Enternasyonal ile olan görüşmeleri ve bunların basımında kullanılan baskı makineleri ile birlikte failer de ele geçirildi. “Maltepe Askeri Atış Okulu”nda dağıtılan beyannameyle ilgili olarak tevkif edilen sanıkların suçları orduyu isyana teşvik mahiyetinde görüldüğünden yargılamaları askeri mahkemede yapıldı.

⁴⁶¹ **TBMM.ZC.**, Devre 3, Cilt 9, İçtima 2, s.21 4 Mart 1929.

⁴⁶² “Büyük Gazi’nin Beyannamesi ve Namzetleri”, **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Nisan 1931, s.1.

⁴⁶³ **EGM Arşivi**, Dn: 12421, Bn: 7/C 10, 20 Mayıs 1931.

Yargılananların içerisinde bir de subay vardı.⁴⁶⁴ III. Kolordu Askeri Mahkemesinin yürüttüğü yargılama, 29 Aralık 1931 tarihinde sona erdi.⁴⁶⁵ Beyannameleri kaleme alan ve örgütü hapiste idare eden Dr. Hasan Ali (Ediz) ve Celal Zühtü (Benneci) hakkında yedibuçuk sene ve kamu hizmetlerinde men; Ressam Halit, Cazim, Nusret, Burhan ve Selim hakkında ise çeşitli hapis cezaları verdi. Mülazım Sabi ise bir sene hapse mahkûm olurken, askerlikten ihracına karar verildi.⁴⁶⁶ Ankara ve İstanbul'da dağıtılan diğer beyannameler ile ilgili yargılamalar ise bu illerin ağır ceza mahkemelerinde görüldü.⁴⁶⁷

İstanbul Hapishanesinde bulunan Dr. Hasan Ali'nin örgütü hapishaneden idare ettiğinin anlaşılması ve beraberinde bulunan Ferit, Reşat, Fuat, Cazım ve Tatar Emin'in hapishaneye yeni gelenlere de komünistlik yaptıklarının anlaşılması üzerine,⁴⁶⁸ cezalarının kesinleşmesinden sonra Dr. Hasan Ali ile birlikte 14 arkadaşı (29 Mart 1933 tarihinde) Gülcemal Vapuru ile Sinop Hapishanesine gönderildiler.⁴⁶⁹

Dr. Hasan Ali'nin tutuklanmasından bir süre sonra örgütü gereği gibi idare edememesi üzerine, 1932 Yılında Komintern TKP'nin yönetimine daha önce Hasan Ali ile birlikte çalışmış olan Mehmet Emin (Sekün)'ü getirdi.⁴⁷⁰ Mehmet Emin örgütün yönetimine gelince; Tayyareci Nuri, Nihat, Reşat ve Vilda Margarita'dan oluşan yeni bir merkez komitesi meydana getirdi.⁴⁷¹

Mehmet Emin kısa süre içerisinde İstanbul dışında pek çok ilde yeni hücreler meydana getirdi. Bunlardan İzmir hücresi mensupları 9 Eylül 1931'de İzmir'in kurtuluş merasimleri yapılırken dağıttıkları bildirilerde zafer alayının bir nümayişe çevrilmesini halka telkin ediyorlardı.⁴⁷²

Mehmet Emin'in 1932 yılının Şubat ayında tutuklanması üzerine TKP'nin yönetimi Şoför Mehmet Emin (Bilecan)'a verildi. Rus Darülfünunu mezunu olan Şoför Emin (Bilecan) in teşkilatın başına geldiği dönemdeki ilk ajitasyonu, 29 Nisan 1932'de "Kahrolsun açlık ve sefalet" yazılı flamanın Süleymaniye Camiine asılmasıdır. 1 Ağustos 1932 TKP bildirileri de Şoför Emin'in organizesinde

⁴⁶⁴ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 7/D 9, 29 Aralık 1931.

⁴⁶⁵ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 7/D 8, 3 Ocak 1932.

⁴⁶⁶ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 7/D 11, 29 Aralık 1932.

⁴⁶⁷ "Komünistlerin Muhakemesi", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Mart 1931, s. 2; "Maznun Komünistler", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Şubat 1931, s. 3; "Komünist Maznunların Mahkûmiyeti", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Şubat 1931, s. 3.

⁴⁶⁸ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 7/G 2, 7 G 3, 21 Kasım 1932.

⁴⁶⁹ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 8/B 4, 11 Nisan 1933.

⁴⁷⁰ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 7/G 5, 19 Aralık 1932.

⁴⁷¹ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 7/G 8.

⁴⁷² BCA., 010.00.00.208.421.19, 1932.

gerçekleştirildi.⁴⁷³ Bu beyannamede, Türkiye'nin 18 Temmuz 1932'de Cemiyet-i Akvam'a kabul edilmesi⁴⁷⁴ tenkit edilirken, Sovyet Rusya ile yapılacak bir savaşa Türkiye'nin katılması halinde, Türk işçi ve köylü sınıfının silahlarını "dâhili burjuvaziye ve hain Kemalist'lere çevrilmesi" istenilirken; halk, hükümete karşı silahlı isyana teşvik ediliyordu. Eskişehir'de Dekovil hattında ve kentin muhtelif yerlerinde bulunan bildiriler de İstanbul'da bulunanlar ile aynı mahiyetteydi.⁴⁷⁵

1932 Yılı'nın Şubat ve Ağustos aylarında içlerinde Bulgar komünist teşkilatından ve Bulgar vatandaşı olan 7 kişi ile birlikte İstanbul, Edirne, Kırklareli, Babaeski, Samsun, Aydın ve Elazığ'da toplam 48 kişi yakalandı.⁴⁷⁶ Yakalananlar eylemlerinden dolayı yargılandılar ve çeşitli cezalara çarptırıldılar.⁴⁷⁷

1932 Senesinin Ağustos ayında Şoför Emin'in tutuklanmasından sonra üç ay boyunca TKP'nin bir eylemi olmadı.⁴⁷⁸ TKP'nin başsız kalması ve merkez komitesinde bulunan kişilerin neredeyse tamamının hapiste olması sebebiyle Komintern, örgütün başına yeniden Nazım Hikmet'i getirdi.

Nazım Hikmet örgüt yönetimini ele aldıktan sonra hemen harekete geçerek kendisine bağlı adamları ile TKP'yi yeniden faaliyete geçirdi. "Komünizm nedir? Halkçılık, devletçilik, milliyetçilik" isimli bir broşür kaleme alarak yurdun çeşitli yerlerindeki öğretmenlerin adreslerine postaladı.⁴⁷⁹ Bunun yanı sıra 8 Ekim 1932 tarihinde Ahırkapı'da tütün deposunda, Mart 1933'te Beşiktaş'ta Avusturya-Türk Tütün deposunda çalışan işçilere TKP bildirimleri ile Kızıl İstanbul isimli gazeteler dağıtıldı. Bu bildirimleri dağıtanlar yakalandı⁴⁸⁰ Bu yakalanmalardan sonra TKP bütün hücrelerine "1932-1933 Senesi TKP Vilayet Komitesi" imzalı ve "İllegal (Gizli) şeriat altında çalışma usulleri" başlıklı bir bildiri yayınladı. Bu bildiri de 1927 yılından beri örgüt mensuplarının lüzumsuz yere cesaret göstermekte oldukları ve bunun sonucunda polis tarafından yakalandıkları belirtilerek, örgüt üyelerinin yeni tutuklamalara sebebiyet vermemesi için alması gereken tedbirler, haberleşmeler ve ilişkilerin nasıl olması gerektiği açıklanıyor ve örnek olması için Macar Komünist

⁴⁷³ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 8/E 7, 5 Mayıs 1933.

⁴⁷⁴ "Cemiyeti Akavam'a girdik", **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1932, s. 1.

⁴⁷⁵ BCA., 010.00.00.208.421.19, 1932.

⁴⁷⁶ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 7/G 9, 7/G 10.

⁴⁷⁷ "Tevkif edilen bir komünist", **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Şubat 1932, s. 3; "Tevkif edilen komünist", **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Mart 1932, s. 3; "Ağırcezada muhakemelerine başlanılan komünistler gürültü çıkardılar", **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1932, s. 1.

⁴⁷⁸ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 8/E 7, 5 Mayıs 1933.

⁴⁷⁹ Aclan Sayılğan, **a.g.e.**, s.236.

⁴⁸⁰ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 8/E 7, 5 Mayıs 1933.

Fırkasının Konspirativ (gizli) Mesaisi” isimli eserinden alıntılar yapıyordu.⁴⁸¹ Üzerinde tarih bulunmayan ancak 1933 yılının Şubat ayında ele geçirilen⁴⁸² bu bildirinin edebi dili ve ele geçirildiği tarih göz önüne alındığında, Nazım Hikmet tarafından kaleme alındığı kuvvetle muhtemeldir.

Ancak Nazım Hikmet’in TKP’deki ikinci dönemi çabuk sona erdi. “Gece Gelen Telgraf” isimli şiir kitabının Matbuat Kanunu hükümlerine aykırı olduğu gerekçesiyle 19 Mart 1933’te tutuklandı.⁴⁸³ Kitabı basan matbaacı Ali Bey ile kitabı satan kitapçı Ahmet Bey de soruşturmaya dâhil edildi.⁴⁸⁴ Ayrıca komünist faaliyetlerden dolayı Bursa’da yakalanan hücre ile ilişkisi olduğu tespit edildiğinden, bu kişilerle birlikte Bursa Ağır Ceza Mahkemesinde yargılandı.⁴⁸⁵ 22 Mart 1933’te Bursa’da tespit edilen ve umumi kâtipliğini Tosun namı ile anılan Ömer’in yaptığı komünist hücreye yapılan operasyonda yakalanan ve İstanbul’da yakalananlarla birlikte sayıları onbeşe ulaşan sanıkların yargılanması İstanbul Adliyesinde yapıldı.⁴⁸⁶

Genişletilen soruşturma sonucunda İstanbul’dan da on kişi örgütsel ilişkisi nedeniyle tutuklanarak dava Bursa’da birleştirilerek sanıklar Bursa’ya gönderildi.⁴⁸⁷ Bu davada Nail Vahdet (Çakırhan), Ömer Tosun, Mustafa Tekin, Ali Galip (Haydar), Makinist Fethi Zeki, maiyet memuru Mustafa Sıtkı, Hilmi (Reşat), Durmuş Hilmi, Mustafa Oğlu Halim, Mehmet Akif, Ali Çavuş, Asker Sami, makinist Mehmet, İbrahim oğlu Necati, Mehmet oğlu Besim bir yıla; İbiş oğlu İbiş, Osman Özcan, Salih oğlu Hulusi, mürettip Hüseyin dört aya hüküm giyerken,⁴⁸⁸ Nazım Hikmet, komünist propagandası yaptığından dolayı 6 ay 3 güne mahkûm oldu.⁴⁸⁹ Bu cezanın yanı sıra Nazım Hikmet eski İstanbul milletvekili Süreyya Paşa’ya yazılarında hakaret ettiği suçlamasıyla açılan davadan da bir sene hapse, 200 lira para cezasına ve 500 lira tazminata mahkûm edildi.⁴⁹⁰

⁴⁸¹ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 8/G 7.

⁴⁸² EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 8/G 5, 13 Mayıs 1933.

⁴⁸³ “Nazım Hikmet Bey tevkif edildi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Mart 1933, s. 2.

⁴⁸⁴ “Gece gelen Telgraf isimli kitap hakkında takibat”, **Cumhuriyet**, 20 Mart 1933, s. 2.

⁴⁸⁵ “Komünistlerin mahkemesi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Haziran 1933, s. 2.

⁴⁸⁶ “Bursa’da onbeş kişi yakalandı- Komünistlikten maznun bu adamlar şehrimize getirildi”, **Cumhuriyet**, 23 Mart 1933, s. 1; “Bursa’dan getirilen komünistler”, **Cumhuriyet**, 3 Mart 1933, s. 2

⁴⁸⁷ “Dalalete düşmüş on kişi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 30 ağustos 1933, s. 4.

⁴⁸⁸ Aclan Sayılğan, **a.g.e.**, s.237.

⁴⁸⁹ “Nazım Hikmet Bey mahkûm oldu”, **Hâkimiyeti Milliye**, 30 Temmuz 1933, s.2.

⁴⁹⁰ “Nazım Hikmet Bey’in yeni bir mahkûmiyeti”, **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Ağustos 1933, s. 2.

Her sene olduğu gibi 1933 yılının 1 Mayıs günü için de TKP tarafından bildirimler hazırlandı. Bu bildirimlerden bir kısmı her ne kadar yakalandıysa da⁴⁹¹ yakalanamayan beyannamelerden birkaçı Eskişehir⁴⁹² ile 15 Nisan 1933 günü Ortaköy’de tütün depoları civarında görüldü. TKP Merkez Komitesi imzalı ve “1 Mayıs Beyannamesi” başlıklı bu bildirimde vergilerin yalnızca fabrika sahipleri, zengin toprak sahipleri ve tüccarlardan alınması istenilirken, hapse atılan komünizm hükümlülerinin salıverilmesi isteniliyor; bunun yanı sıra işçiler 1 Mayıs günü hükümete karşı eylem yapmaya davet edilirken,⁴⁹³ “Kemalist burjuva hâkimiyetinin yerine amele ve köylü hâkimiyetinin kurulması” için halk isyana teşvik ediliyordu.⁴⁹⁴

1933 Yılıının 1 Mayıs’ı alınan yoğun tedbirler neticesinde olaysız geçti. Sadece 1 Mayıs gecesi saat 21 sıralarında Beyoğlu Papaz Köprüsü civarında bir arsada ve Fatih’te Gelenbevi Mektebi arkasında bir direk üstünde 80 cm. uzunluğunda ve 60 cm. genişliğinde kırmızı bez üzerine basılı orak çekiç armalı ve “Yaşasın amelelerin beynelmilel mücadele günü 1 Mayıs” yazılı afiş; yine aynı gece İstanbul’un farklı semtlerinde üzerinde orak çekiç işareti olan birkaç satırlık beyannameler ele geçti. Ancak bu bildirimleri basan ve dağıtanların pek çoğu yakalandı.⁴⁹⁵

Türkiye’de bunlar olurken Batı komşuları Yunanistan ve Bulgaristan’da da komünizm propagandaları oldukça şiddetli ve etkili bir biçimde kendini gösteriyordu. Ülkede oldukça etkili olmaya başlayan komünist örgütlenmelere karşı harekete geçen Bulgar hükümeti Sofya’da tanınmış komünistleri tevkif etmesine karşın, Yunanistan bunu yeterli bulmuyor ve Bulgaristan’daki komünist komitelerinin Trakya’daki faaliyetlerinden duyduğu rahatsızlığı ve hükümetin bu duruma lakayt kalmasını, Bulgar hükümetine bir nota vererek protesto ediyordu.⁴⁹⁶

Nazım Hikmet’in tutuklanmasından sonra, TKP için karışık bir dönem başladı. 1934 Yılından itibaren Komintern, dünya komünist partilerine faşizme karşı müşterek bir cephe kurulması için direktifler vermeye başladılar. Komintern’in VII. Kongresinde “cephe politikası” kararı alındı.⁴⁹⁷ Komintern’nin kararlarına uymak için Sovyetlerden gönderilen militanlar ve hapisten çıkan eski üyeler aracılığı ile

⁴⁹¹ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 8/B 9, 16 Nisan 1933.

⁴⁹² EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 8/C 10, 20 Nisan 1933.

⁴⁹³ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn:8 /B 7, 16 Nisan 1933.

⁴⁹⁴ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 8/D 9, 2 Mayıs 1933.

⁴⁹⁵ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 8/K 5, 6 Mayıs 1933.

⁴⁹⁶ Son Posta, 30 Nisan 1933; Cumhuriyet, 30 Nisan 1933.

⁴⁹⁷ Aclan Sayılğan, a.g.e., s.238.

TKP yeniden faaliyete geçirildi. 1934 Senesinde İstanbul polisi eczacı olarak Rusya'dan gelen Ahmedof isimli kişiyi komünist örgütlenmesi oluşturmaya çalıştığı gerekçesiyle yakalatarak adliyeye sevk etti.⁴⁹⁸ Ayrıca yine 1934 yılında Türkiye Komünist Gençler Birliği Federasyonu kuruldu.⁴⁹⁹

1934 Yılı'nın 1 Mayıs'ının genel olarak vukuatsız geçse de,⁵⁰⁰ "1 Ağustos harp aleyhtarı günü nümayişlerine davet" başlıklı ve TKP Merkez Komitesi imzalı bildiriye halk sivil itaatsizliğe davet edilirken, "Kemalist zenginler hükümeti" olarak adlandırılan hükümet, emekçi kitlelerini Sovyetler Birliğine karşı harbe sevk etmeye çalışmakla suçlanıyordu.⁵⁰¹

1934 Yılında TKP daha çok legal faaliyetlere yöneldi. Kerim Sadi ve Nevzat Reşat tarafından "İnsaniyet Kütüphanesi Neşriyatı, Hukuk Fakültesinde Tayyar Fethi tarafından çıkarılan "Bütün" dergisi, 1935 yılında tahliye olan Nazım Hikmet tarafından isimsiz olarak kaleme alınan ve "Resimli Ay"⁵⁰² "Yarım Ay", "Yeni Adam", "Hafta", "Perşembe" dergileri ile "Akşam" ve "Tan" gazetelerinde isimsiz veya Orhan Selim takma adıyla yazılar ve şiirler;⁵⁰³ 1935 Yılında Haydar Rıfat (Yorulmaz) tarafından kaleme alınan "Lenin'in Hayatı", "Lenin'in Mezhebi" ve "Stalin'in Hayatı" kitapları,⁵⁰⁴ İsmet Hüsni tarafından yazılan "Güneşi Satan Adamlar", Hasan Ali tarafından yazılan "Stalin Diyor ki"⁵⁰⁵ isimli kitapları ile TKP yoğun şekilde legal propaganda faaliyetlerine girişti.

Ancak TKP'nin legaliteye kayması örgüt içerisinde özellikle Dr. Şefik Hüsni'ye yakın olan kişilerde rahtsızlığa yol açtı. Geçen süreçte TKP içerisinde keskinleşen fikir ayrılıklarından ötürü örgüt kendi içerisinde dörde bölündü.

Nazım Hikmet'in başını çektiği birinci grupta Hamdi Şamilof, Ahmet Mussolini'nin vardı. Kerim Sadi'nin başını çektiği ve yeğeni Cahid, Turan, Dr. Nadire ve eşi Sadi, Muallim Cabbar, Akşam Gazetesinden Avni, Tacedin'den oluşan ikinci grup, Troçkistler olarak adlandırılıyordu. Üçüncü grubun başını ise Dr. Hikmet Kıvılcım çekiyordu. Bu grupta ise Eczacı vasıf, Kaptan Şahabettin, daha

⁴⁹⁸ "Yakalanan bir komünist", **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Mayıs 1934, s. 3.

⁴⁹⁹ **EGM Arşivi**, Dn: 12421, Bn: 1/A 10, 17 Ocak 1936.

⁵⁰⁰ **EGM Arşivi**, Dn: 12421, Bn: 11/D 7, 1 Mayıs 1934.

⁵⁰¹ **EGM Arşivi**, Dn: 12421, Bn: 10/D 9, 1 Ağustos 1934.

⁵⁰² "Resimli ay aleyhine bir dava", **Cumhuriyet**, 16 ağustos 1929, s.2.

⁵⁰³ Nazım Hikmet'in "Orhan Selim" takma adının yanında ilerleyen yıllarda "Nurettin Eşfak", "Mazhar Lütfü", "İbrahim Sabri" takma adları ile de şiirler yazdığı görülmektedir.

⁵⁰⁴ **EGM Arşivi**, Dn: 91173-1, Dn: C 4, 12 Mart 1949.

⁵⁰⁵ **EGM Arşivi**, Dn: 91173-1, Bn: B 5, 14 Eylül 1936, 2-5320 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yasaklandı.

önce Yenigidiş mecmuasını çıkaran Mustafa, Sarı Mustafa, Rum İstefo vardı. Avukat Haydar Rifat'ın liderliğini yaptığı dördüncü gurupta ise Ankara Hukuk Fakültesi talebelerinden Reşad vardı.⁵⁰⁶ Bu grupların içerisinde illegaliteye en bağlı olanlar, Dr. Hikmet (Kıvılcım)'a bağlı guruptur. Bu guruptan Şahabettin Kenan ile Kemal Yüksek Mühendis Mektebinde hücreler meydana getirmişlerdi. Yüksekokullardaki hücreleri eski Türk Talebe Birliği Umumi Kâtibi ve son sınıf talebesi Abidin idare etmekteydi.⁵⁰⁷ Dr. Hikmet ise kendine bağlı hücreleri Almanya'da bulunan ve kendisine sıkı sıkıya bağlı olduğu Dr. Şefik Hüsnü'nün direktifleri doğrultusunda yönetiyordu.⁵⁰⁸

1936 Yılında TKP içerisindeki çok başlılık devam ediyordu. Esas merkezi belli olmayan Remzi Zakof, metresi Safiye ve Rum Mektebi müdürü Reşit'in evinde vilayet komitelerine ve hücrelere direktif olarak hazırlanan bülten yakalanması üzerine genişletilen tahkikatta bu hücre çökertildi ve faaliyetinden ötürü Remzi Zakof bir yıla hüküm giydi. 1937 Yılında Çapa Kız Öğretmen Okulu'nda Nazım Hikmet sempatizanları tarafından yapılan eylemler, devrin idarecileri tarafından siyasi nedenlerle örtbas edildi. Yine bu dönemde Kabataş, Beşiktaş ve Eminönü'nde bazı beyannameler ele geçirildi. İzmir'de de faaliyette bulunan TKP mensupları, "Türkmen Mensucat Fabrikası"nın duvarların orak-çekiç resimleri yapıştırdılar. Komintern tarafından bütün dünyada yürütülmekte olan antifaşist faaliyet ve propaganda paralelinde Türkiye'de yürütülen propagandalar, TKP eliyle Ali Şahabettin tarafından yürüttü⁵⁰⁹

Antifaşist çerçeve içerisinde tutulan faaliyetlerde yazılı propagandaya önem verildi. Bu amaçla pek çok neşriyat yayınlandı ise de bunların çoğu Bakanlar Kurulu Kararıyla toplatıldı. "Sınıf Kavgası" isimli kitap 22 Şubat 1938 tarih ve 2-8235 sayılı⁵¹⁰; Nazım Hikmet'in "Şeyh Bedrettin Destanı" 14 Eylül 1938 tarih ve 2-9598 sayılı,⁵¹¹ yine Nazım Hikmet tarafından kaleme alınan "Sesini Kaybeden Şehir", "Sekizyüz Otuzbeş" ve "S.K.S" isimli kitaplar 14 Eylül 1938 tarih ve 2-9598 sayılı⁵¹² Bakanlar Kurulu Kararlarıyla toplatıldı. Ancak TKP'nin bu yıllardaki asıl önemli eylemi Donanmaya ve Harp Okuluna sızma faaliyeti oldu.

⁵⁰⁶ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 1/A 2.

⁵⁰⁷ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 1/A 1, 25 Kasım 1935.

⁵⁰⁸ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 1/A 11, 17 Ocak 1936.

⁵⁰⁹ Aclan Sayılğan, a.g.e., ss.244-247.

⁵¹⁰ EGM. Arşivi, Dn: 91173-1, Bn: B 4, 12 Mart 1949

⁵¹¹ EGM. Arşivi, Dn: 91173-1, Bn: B 3, 12 Mart 1949.

⁵¹² EGM. Arşivi, Dn: 91173-1, Bn: B 5, 12 Mart.1949.

Kara Harp Okulunda yapılan bir aramada bazı öğrencilerde aşırı sol yayınların bulunması üzerine genişletilen tahkikatta, Ömer Deniz adlı bir Kara Harp Okulu öğrencisinin 13 Aralık 1937'de Ankara'dan İstanbul'a gelerek İpek Film'de çalışan Nazım Hikmet ile ilişki kurduğu, evine ve iş yerine gidip gelmek suretiyle görüşmelerde bulunduğu anlaşıldı. İçlerinde Abdulkadri Meriçboylu, Lütfullah Şadi Alkılıç'ın da bulunduğu yirmi kadar Kara Harp Okulu öğrencisi tutuklandı. 17 Ocak 1938'de Nazım Hikmet de konuyla alakalı olduğu gerekçesiyle, akrabası Celalettin Ezine'nin evinde yakalandı. Harp okulu komutanlığı Askeri Mahkemesinde yapılan yargılama, 29 Mart 1938'de sona erdi. Nazım Hikmet 15 yıl, yaş küçüklüğünden istifade eden Ömer Deniz 7,5 yıl, A. Kadir ile Orhan Alkaya, Necati Çelik beşer yıl onar ay hapis cezasına çarptırıldılar. Karar 28 Mayıs 1938'de Askeri Yargıtay'ca onaylandı. Bu yargılamalar devam ederken TKP'nin Deniz Harp Okulu ile Deniz Kuvvetleri'ne sızmaya çalıştığı tespit edildi.⁵¹³

Deniz Harp Okulu'nda yapılan bir aramada komünizm propagandası yapan yayınların yakalanması üzerine kovuşturma genişletildi. Yavuz Savaş Gemisi ile Pınarhisar Su Gemisi'nde yapılan aramalarda şüphelilerin ülke dışındaki sol örgütlerle bağlantı kurdukları tespit edildi. Bunun üzerine askeri birlikler dışına kaydırılan tahkikat neticesinde 14 Haziran 1938 günü bazı sivil şahıslar da tutuklandı. Nazım Hikmet'in bu olay ile de ilgisi olduğu görüldüğünden hakkında yargılama yapılması için Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesine teslim edilmek üzere Erkin Savaş Gemisi'ne gönderildi. Erkin Savaş Gemisinde başlayan yargılamada 26 kişi sanık olarak muhakeme edildi.

Yürütülen soruşturmada TKP'nin donanma içerisinde kurmayı başardığı dört hücre tespit edildi. Bunlardan birisi Yavuz Harp Gemisindeki hücreydi. Hücre elemanlarından Hamdi Alevdaş (18 sene hüküm giydi), Mehmet Ali Kantan (15 sene hüküm giydi), Haydar Korcan (16 seneye hüküm giydi), Seyfi Tekdilek (10 seneye hüküm giydi), Hakkı Adil Kut (47 seneye hüküm giydi), Hıfzı Özbarlı (6 aya hüküm giydi), Fethi Ülgezer (3 yıla hüküm giydi), Zafer Gemisinden Hüseyin Avni (5 seneye hüküm giydi), Erkin Denizaltısından Nuri Tipi (18 Sene hüküm giydi), Burhan Cengen (3 seneye hüküm giydi) ordudan ihraç edildiler ve rütbeleri geri alındı.⁵¹⁴

⁵¹³ Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s. 286.

⁵¹⁴ **E.E.M Arşivi**, Dn: 12421, Bn: D.K.H., 29 Ağustos 1938.

Donanmadaki ikinci hücre yapılanması Reşit Paşa Gemisi'ndeydi. Hücre elemanları Mehmet Numan (19 yıla hüküm giydi), Bastoncu Fevzi Güçiz (18 yıla hüküm giydi), Rasih Gür (18 yıla hüküm giydi), Hüseyin Doğrusöz (15 yıla hüküm giydi); Fethi Müren, İsmail Akgül ve Mehmet Altınaya (3'er aya) hüküm giydiler.⁵¹⁵

Donanmadaki üçüncü hücre ise Pınar Su Gemisi ve Deniz Harp Okulu içindeydi. Bu gemideki hücre elemanı er Hikmet ile er Nuri, Rusya'ya kaçmak isterken yakalanarak biri altı yıl, diğeri 9 ay hüküm giydiler. Deniz Harp Okulu'dan ise Rahmi Gezer, Hikmet Gökalp, Selahattin Göyük altışar aya mahkûm edilerek, okuldan ihraç edildiler. Donanmaya sızma faaliyeti ile ilgili olarak tutuklanan ve yargılanan Nazım Hikmet tevkifatı sırasında ifade verdi. Ancak, mahkemede susma hakkını kullandı.⁵¹⁶

Yapılan muhakeme sonunda Erkin Gemisinde kurulan Donanma K.Askeri Mahkemesi 29 Ağustos 1938 tarihinde, Nazım Hikmet hakkında 20 sene müddetle ağır hapis cezası ile cezalandırılmasına ve TCK 31 ve 33. Maddeleri gereğince kamu hizmetlerinden men ve ceza müddeti zarfında hacir altında bulundurulmasına karar verdi. Ayrıca 1938 tarihinde Harp Okulu Askeri Mahkemesince askeri isyana tahrik ve teşvik suçundan dolayı mahkûm olduğu 15 sene ağır hapis cezası askeri temyiz mahkemesinden geçmek suretiyle kesinleşmiş bulunduğundan toplam 28 sene 4 ay müddetle ağır hapis cezası ile mahkûmiyetine ve müebbeden kamu hizmetlerinden men cezasına hükmedildi.⁵¹⁷

Aynı davada yargılanan Hamdi Alev, Yenigün Gazetesi'nde başyazarı Kemal Tahir Benerci, Dr. Hikmet, Fatma Nudiye Yalçın, Murat Abulkerim Korcan, Nesim Eliş ağır hapis, müebbeden amme hizmetlerinden men, hacir altında bulundurulma gibi cezalara çarptırıldılar.⁵¹⁸

Mahkûmlar Çankırı ve Sinop hapishanelerine gönderildiler. Nazım Hikmet, Kemal Tahir ve Doktor Hikmet Kıvılcım Çankırı'ya gittiler. Nazım Hikmet 1940 yılına kadar burada kaldı. Sonra kaplıcada tedavi gerekçesiyle ve aslında sözü geçer güçlü yakınlarının yardımlarıyla Bursa hapishanesine aktarıldı. Ancak bu davranışı arkadaşlarının küskünlüğüne yol açtı.⁵¹⁹

---

⁵¹⁵ Aclan Sayılğan, **a.g.e.**, s.251.

⁵¹⁶ **E.E.M Arşivi**, Dn: 12421, Bn: D.K.H., 29 Ağustos 1938.

⁵¹⁷ **E.E.M Arşivi**, Dn: 12421, Bn: D.K.H., 29 Ağustos 1938, s.3.

⁵¹⁸ **A.y.**

⁵¹⁹ Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.287.

Komünistlikten yargılanan askeri personelden birisinin özel belgeleri arasında bulunan bir not, yürütülen propaganda faaliyetlerinin askeri personel üzerinde yaptığı tahribatın anlaşılması bakımından önemlidir. Bu notta: “Anadolu harbini, ben İstiklâl harbi olarak kabul etmiyorum. O, sadece bir can korkusunun verdiği şuursuzluktur. Çanakkale’de, Galiçya ’da, Mısır’da çarpışanların vücutları yerde bir paspas gibi süründükten sonra kalkmaları, kuvvetsiz bir delinin üç dört kişiye karşı kazandığı galebe kadar gülünçtür” yazılmaktaydı.⁵²⁰

Yine yürütülen tahkikat esnasında Fatma Nudiye Yalçın’ın ele geçen not defterinde ise Atatürk’ün Erdek ziyaretinde Donanmaya bildirdiği selam, sevgi ve teşekkür mesajı için “Askercikler beyaz elbiseleri ile bir zenginin arazisindeki koyunlara benziyorlar. Söylemeleri meleşmelerden ibaret. Kurban zamanında öküz yerine kullanılan garip koyunlar. Onları hayata bağlayan tek bağ memleket. Hâlbuki memleket onların açlığına kulak mı asıyor?” şeklinde not tutmuş ve gittiği bir Azerbaycan gecesinde söylenen (Haydi, Haydi! Gün doğacak Türk bayrağı Kafkas’a dokunacak) şarkı sözlerine karşı “Avucunu yala” diye not düştüğü görülmüştür.⁵²¹

Bahriyeliler arasına sızma denemelerine bu yıllarda sadece Türkiye’de değil, Avrupa’nın çeşitli devletlerinde de rastlanmaktaydı. Fransa’da da aynı yıllarda donanmaya sızmaya çalışan bir komünist teşkilatı tespit edilmiş ve 20 kadar kişi yakalanmıştı.⁵²²

1938 Yılında TKP’de yapılan geniş çaplı tutuklamalara rağmen Komintern’in Türkiye’de yürüttüğü komünizm propaganda faaliyetleri sonlandırılmadı. 1939 Yılında da komünist faaliyetlerin yürütüldüğü görüldü. Ancak bu yıllardaki faaliyetler işçi ve köylü sınıfından ziyade, mektepli kesime yöneldi. Dâhiliye Vekâleti’nin Maarif Vekâletine yazdığı 30 Kasım 1939 tarihli “Komünizm tahrikâtı hakkında” konulu yazıda, komünistlerin mektep talebeleri arasında yeniden komünizm fikirleri yaymaya çalıştıkları ve yeniden tahrikâta başladıkları, bilhassa en çok haftalık mecmualara komünizmi telkin eden fikirleri gizleyen yazıları yazdırmak sureti ile faaliyet gösterdikleri ve bu mecmuaların mektep talebeleri tarafından okunması için her türlü tedbire başvurduklarının öğrenildiği; mecmua sahiplerinin de kendilerine bir ücret mukabili olmayarak gönderilen bu mahiyetteki yazılara rağbet gösterdikleri bildiriliyordu. Maarif Vekâletinden Başvekâlete yazılan 7Aralık 1939

⁵²⁰ E.E.M Arşivi, Dn: 12421, Bn: D.K.H., 1938, ss.19-20.

⁵²¹ A.y.

⁵²² “Fransız donanmasında bir komünist teşkilatı”, **Cumhuriyet**, 11 Mart 1933, s. 6.

tarihli bir yazıda ise komünizm cereyanının özellikle öğretmenler arasında yayılmasına meydan verilmemesi için esaslı tedbirler alınması isteniliyordu.⁵²³

İkinci Dünya Savaşı sırasında ise TKP'nin faaliyetleri Sovyetler Birliği'nin menfaatleri ve dünya genelinde yürüttüğü programa uygun olarak yürütüldü.⁵²⁴

2.1.8. Hitlercilik

1920 Senesinde Almanya mağlubiyet acıları içinde, enflasyonla mücadele ederken, birkaç kişi birleşerek Münih'te "Alman Milli Sosyalist İşçi Partisi" adında bir parti kurdu. Haftalarca üye adedini altıdan yukarıya çıkaramayan bu partiye bir gün Adolf Hitler isminde biri müracaat ederek ismini kaydettirdi ve kısa zamanda yedi kişilik bu partinin başkanı oldu. Alman Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi⁵²⁵ adını alan bu parti, on sene zarfında olağanüstü büyüyerek Almanya'nın en önemli partilerinden biri haline geldi⁵²⁶

Bu tarihten sonra Alman Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi (NSDAP) her seçimde oylarını biraz daha arttırdı. 30 Ocak 1933'te Hitler'in iktidara gelmesiyle birlikte⁵²⁷ 1933-1945 yılları arasında bütün dünyaya damgasını vuran NSDAP ile birlikte, pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de etkilerini gösteren "Nasyonal Sosyalizm" akımı kendini gösterdi.

Aslında Hitler'in henüz iktidara gelmeden önce Türkiye'ye yönelik faaliyetleri olduğu biliniyordu. 29 Aralık 1931 tarihinde Emniyet İşleri Umum Müdürlüğünden Başvekâlete gönderilen Dâhiliye Vekilinin imzasının bulunduğu bilgi raporunda Berlin'de bulunan bir muhbir tarafından verilen bilgi aktarılıyordu. Bu bilgiye göre Hitler'in yakın bir zamanda iktidarı ele geçireceği ve Almanya'nın geçmişte başaramadığı şeyi şimdi yapmayı planladığı; yani, yapılacak bir savaşta Türkiye'nin bir bölümünü "müstemleke" olarak Avrupalı diğer devletlerle uyum içerisinde paylaşmayı hedeflediği belirtilirken, şimdiden Türkiye'den alınacak yerler için gerekli olan memurların belirlendiği, bunların geçmişte Türk ordusundan görev yapan subaylar ve paşalardan oluştuğu ve başlarında da kıdemli bir paşanın

⁵²³ BCA., 030.10.00.00.209.425.19, 1939.

⁵²⁴ Aclan Sayılğan a.g.e., s. 261.

⁵²⁵ Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (NSDAP).

⁵²⁶ Nadir Nadi, "Hitler kimdir?", *Cumhuriyet*, 26 Temmuz 1932, s. 5.

⁵²⁷ "Hitler başvekil oldu", *Hâkimiyeti Millie*, 31 Ocak 1933, s. 1.

bulunduğu, “Asya Cemiyeti” isimli bir cemiyet kurarak bir de gazete çıkardıkları ve Türkiye’de halen birtakım subaylarla temasta buldukları bildiriliyordu.⁵²⁸

Gerçekten de Alman emperyalistleri 1933 yılında faşist diktatörlüğün kurulmasından sonra dünyada egemenliklerini kurmaya çalışırken, Keiser Wilhem dönemindeki “Bağdat Tren Yolu Politikası” na yeniden başvurdular. Ancak o günün ve bölgesel şartların gereği olarak bazı bölgelerde uyguladıkları yöntemleri değiştirmek zorunda kaldılar. Çünkü artık karşılarında sadece yıkılmakta olan Osmanlı İmparatorluğu değil, Britanya ve Fransız mandasındaki bölgelerin yanı sıra, “Entente-Emperyalizmi” (ittifak ve uzlaşma sömürgeciliği) karşısında ulusal kurtuluş savaşı vermiş olan genç Türkiye Cumhuriyeti durmaktaydı. Ne var ki, hedef gene aynıydı. Alman tekelcileri Türkiye’yi, aynı zamanda İran ve Arap ülkelerini “yeniden düzenleyecekleri” faşist Avrupa’ya sıkı sıkıya bağlayacakları zengin ve ucuz hammadde depoları haline getirmeyi hedefliyorlardı. Çünkü savaş durumunda Britanya filosu, okyanus ötesinde olan yolları kapasa da, Ortadoğu ve Balkanlar, Alman silah sanayini petrol, krom, bakır, mangan, yün ve tiftik ile besleyebilirdi. Ayrıca Birinci Dünya Savaşında olduğu gibi, Alman generalleri Büyük Britanya ve Fransa’nın Ortadoğu’daki konumunu ve Hindistan ile olan bağlarını Türkiye üzerinden tehdit etmeyi planlıyorlardı.⁵²⁹

Bu hedeflere ulaşmak için Alman finans kapitallerinin temsilcileri ilk önce Türkiye’nin ekonomik kalkınmasını yavaşlatmaya çalışırken, diğer yandan Türkiye’nin kaçınılmaz sanayi sürecine müdahale ederek, onu kendilerine göre bir yöne çevirmeye yönelik faaliyetler başlattılar. Bu bağlamda Deutsche Bank Genel Müdürü Weiglet, 27 Ekim 1933’te verdiği bir konferansta finans kapitalin geniş bir programını açıklıyor, Türkiye’de tarımın çekirdek alan olmasını ve her türlü sanayileşmenin ise, ülkeden daha çok hammadde, daha iyi hammadde veya en fazla yarı işlenmiş mallar olması gerektiğini ileri sürüyordu.⁵³⁰ Ayrıca üretilen tarımsal ürünleri “Fiyat Kontrol Dairesi” aracılığı ile yönlendiren Alman emperyalizmi,

---

⁵²⁸ Mustafa Yılmaz, “Atatürk Dönemi Emniyet Genel Müdürlüğü Raporlarında Nazi Propagandası”, **Atatürk Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 40, Kasım 2007, s.695.

⁵²⁹ Johannes Glasneck, **Türkiye’de Faşist Alman Propagandası**, Onur Yayınları, Ankara 1976, s. 9-10.

⁵³⁰ Johannes Glasneck, **a.g.e.**, ss. 68-69.

Türkiye piyasasını monopolize ederek,⁵³¹ Türkiye'yi önce ekonomik sonra da siyasal bakımda kendisine bağlayarak “sömürsüz sömürge” yapmaya çalışıyordu.⁵³²

Askeri açıdan yapılan telkinlerde de bir değişiklik yoktu. Alman basını Türk hükümetine yine; “Türkiye'nin doğal gelişmesi ne Balkanlar, Onikiada, ne de kuzeydoğu yönünde olabilir. Bunun yönü yalnız Irak ve Musul'a doğru olmalıdır” şeklinde telkinde bulunuyordu.⁵³³

1933 Yılında, Hitler'in TBMM Dışişleri Komisyonu Başkanına “Türkiye'nin verdiği ulusal kurtuluş mücadelesini kendisine örnek seçtiğini” söylemesinden sonra, Almanya'nın Türkiye'ye yönelik propagandasının karakteristik faşist vasfı ortaya çıkmaya başladı. Goebbels'in propagandacıları bu sözü çok değişik yönlerden ele alarak “Hitler ile Mustafa Kemal Atatürk” arasında “iki büyük ulusal kahramandaki benzerlikler” ve “her şeyi tek adam ideolojisine bağlı olan, Avrupa'nın yeni düzenini kuracak, nasyonalsosyalizm, Kemalizm ve faşizmin hayat kanununun doğuşundan dem vurmaya başladılar.”⁵³⁴

Bunun yanı sıra Hitler, ekonomik yardımda bulunmak suretiyle de Türk hükümeti ve Türk halkının sempatisini kazanmaya çalışıyordu.⁵³⁵ Hatta halkın sempatisini kazanma çabalarını o kadar ileriye götürmüştü ki, Hitler'in Müslüman olduğu, hacca gittiği ve Hacı Mehmet ismini aldığı yolunda propaganda dahi yapılmıştı.⁵³⁶

Propagandaların artması ve asılsız bilgilerin halk tarafından ciddiye alınması üzerine, hükümet mülki idare amirliklerine, güvenlik teşkilatlarının uyanık olması yolunda talimatlar yayınlamak durumunda kaldı.⁵³⁷ Bu tür ideolojik propaganda faaliyetleri bugün olmasa bile, o gün için oldukça önemli sonuçlar doğurabilirdi. Çünkü henüz çok genç olan ve ideolojisini yeni yeni oluşturmaya çalışan Türkiye Cumhuriyeti için komünizm ne denli büyük bir tehlike ve tehdit ise; faşizm veya Hitlercilik de o derece büyük bir tehditti. Henüz yeşermeye ve tesis edilmeye çalışılan Kemalist İdeoloji karşısında, bu yeni ideolojiler mutlak suretle kontrol altında tutulmalıydı.

⁵³¹ “Türkiye - Almanya Ticareti”, **Ekonomi Postası**, 22 Teşrinievvel 1937, s.1.

⁵³² Johannes Glasneck, **a.g.e.**, s.65.

⁵³³ Johannes Glasneck, **a.g.e.**, s.17.

⁵³⁴ Johannes Glasneck, **a.g.e.**, ss.15-16.

⁵³⁵ **BCA.**, 030.10.00.00.231.555.18, 15 Temmuz 1933.

⁵³⁶ **EGM Arşivi**, Dn: 12213-28; Bn: K.T. 45277.

⁵³⁷ **A.y.**

Bu genel durum içerisinde Türkiye’de faaliyetlerini yoğunlaştıran Alman propagandacıları, Türk güvenlik birimleri yakından takip edilmeye ve Devletin farklı organlarından gelen bilgiler, Emniyet Umum Müdürlüğü tarafından toplanarak analiz edilmeye başlandı. Emniyet Umum Müdürlüğü’ne gönderilen bilgilerin ışığında yapılan analizler neticesinde iç güvenlik açısından dikkatle takip edilmesi öngörülen İstanbul’daki Almanlar üç grupta tasnif edildi. Bu gruplardan ilki, yeni Alman politikasını benimseyen “Genç zümre”; ikincisi Almanya’nın bugünkü siyasetini onaylayan ancak Hitler’in saldırgan siyasetini tasvip etmeyen “Milliyetçi zümre” ve üçüncü olarak da Hitler karşıtı olan Türkiye’de bulunan “Yahudi Almanlar” dı.⁵³⁸

Ancak alınan tüm tedbirlere rağmen, özellikle Almanya’da Yahudilere karşı başlatılan antisemitik hareketlerle birlikte tırmanışa geçen Alman-Yahudi mücadelesi karşısında tüm dünyada başlatılan karşıt propagandalar, Türkiye’de de etkisini gösterdi. Ne var ki, Türkiye’de yürütülen faşist propagandalar, bir süre sonra şekil değiştirerek daha çok Hitler sempatanlığı şekline dönüşmeye başladı. Türkiye’de bulunan Almanların da önemli rol oynadığı bu propaganda faaliyetleri sonucunda oluşan akım, emniyet makamları tarafından “Hitlercilik” olarak adlandırıldı.⁵³⁹

Türkiye’yi siyasi etkisi altına almaya çalışan faşist propaganda aygıtının temel araçlarının başında kitle iletişim araçları ve basın geliyordu. Türkiye’de Fransızca yayınlanan “Beyoğlu” ve “İstanbul”; Türkçe yayınlanan “Yeni Dünya”; Goebbels’in Propaganda Bakanlığınca Fransızca, İngilizce, Almanca ve Türkçe yayınlanan “Signal” ve Almanca yayınlanan “Türkische Post” gazeteleri, Hitler Almanyasının Türkiye’deki en önemli propaganda araçlarıydı. Yine İstanbul’daki Alman kitapçıları “Völkische Beobachter” ve Deutsche Allgemeine Zeitung” gazeteleri de aynı amaca hizmet ediyorlardı. Bunların yanında altı Alman haber bürosu (Deutsche Nachrichtenbüro ve Transcontinent Pres ve benzerleri) Türkiye’ye yönelik olarak çalışıyordu. Bu bürolar, her gün çıkardıkları dört adet bülteni İstanbul ve Ankara gazetelerine gönderiyorlardı. Taşra gazetelerine ise bültenler, telefon ve telgraf kanallarıyla iletiliyordu. Bunların yanı sıra faşist propaganda kurumları, Türkiye’ye bilim dergileri de göndermek suretiyle de genç beyinlere ulaşmayı hedefliyordu. Ayrıca Türkiye’de faaliyet gösteren Deutsche Bank, Türkiye’deki her türlü propaganda faaliyetini maddi olarak destekliyordu. Hatta Deutsche Bank Müdürü Petzold, 27 Ekim 1933 tarihinde Berlin’deki Alman kulübünde sanayicilere

⁵³⁸ EGM Arşivi, Dn: 12443-1, Bn: K.T. 29, 18 Nisan 1933.

⁵³⁹ EGM Arşivi, Dn: 12443-1, Bn: K.T. 29.

ve büyük sermaye sahiplerine yaptığı konuşmada açıkça: “Türkiye’nin sanayileşmesinde bilim adamlarının etkisinin büyük olması nedeniyle, Türk biliminin ve eğitim sisteminin Almanya’nın etki alanına olabildiğince sokulması gereklidir” ifadesini kullanıyordu.⁵⁴⁰

Almanlar yasal olarak yaptıkları yayınlar vasıtasıyla yürüttükleri propaganda faaliyetlerini, yasal olmayan biçimlerde de yürütmekteydiler. İstanbul’daki Hitler yanlıları, kimi zaman gazete bayilerine bahşiş vererek Türkiye’ye dışarıdan gelen gazete ve basılı eserler içerisine saklanan propaganda broşürlerini dağıtıyor,⁵⁴¹ kimi zaman da Almanya’dan gönderilen ilaç paketlerinin içlerine propaganda broşürleri konularak kitlelere el altından propaganda yapıyordu.⁵⁴² Bunun yanı sıra Türkiye’de bulunan yabancılara posta ile gönderilen Hitler’i methedici bildiriler veya Hitler ile arkadaşlarının resimleri, Türkiye’de bulunan yabancılar ve bunların denetimlerindeki gazeteler⁵⁴³ aracılığı veya posta yoluyla resmi ve özel müesseselere gönderilmek suretiyle halka ulaştırılıyordu.⁵⁴⁴

Yahudi-Alman çekişmesinin zirveye çıktığı 1934’lü yıllardan itibaren özellikle basın ve sivil toplum örgütleri vasıtasıyla arttırılan propaganda faaliyetleri Türkiye’de etkisini gösterdi. Nazi propagandasına bağlı olarak bu propagandalardan etkilenen özellikle genç kesimin Nazi sempatzanı davranışlar gösterdikleri görüldü. Dâhiliye Vekâletinden Maarif Vekâletine yazılan bir yazıda İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinde okuyan bir kısım öğrencinin Beyoğlu’ndaki Kalis Kütüphanesi önünden geçerken kütüphanede çalışan Almanlara Nazi usulü selam verdikleri bildiriliyordu.⁵⁴⁵ Hatta bazı Türk aydınlarının Hitler’e hayranlıklarını belirten broşürler basıp dağıttıkları,⁵⁴⁶ daha sonraki yıllarda ise Semih Lütfü ve Remzi gibi basımevlerinin, Hitler hakkında yazılan bazı kitapları Türkçeye çevirerek yayınladıkları görülmüştü.⁵⁴⁷

Yürütülen propaganda faaliyetleri ileride tafsilatıyla yer vereceğimiz, tarihe “Trakya Olayları” olarak geçen ve Yahudi Türk vatandaşlarına karşı yapılan boykot ve hatta fiili saldırılara kadar varan eylemlerde oldukça etkili oldu. Ancak bu

⁵⁴⁰ Johannes Glasneck, **a.g.e.**, ss.19-20.

⁵⁴¹ Mustafa Yılmaz, **a.g.e.**, s.698.

⁵⁴² **BCA.**, 490.01.00.00.609.112.5, 18 Eylül 1939.

⁵⁴³ **EGM Arşivi**, Dn: 11231-5, Bn: K.T. 38429.

⁵⁴⁴ **BCA.**, 490.01.00.00.609.112.8, 14 Aralık 1939.

⁵⁴⁵ Mustafa Yılmaz, **a.g.e.**, s.699.

⁵⁴⁶ **EGM Arşivi**, Dn:91111-1147, Bn: K.T. 34027.

⁵⁴⁷ **EGM Arşivi**, Dn:91111-1407.

propagandaların asıl 1938’li yıllardan itibaren; yani, yeni bir savaşın ayak seslerinin duyulmaya başlamasıyla birlikte gerçek yüzünün ortaya çıktığı söylenebilir.

İkinci Dünya Savaşı’nın yaklaştığı bu yıllarda yürütülen propagandanın dozu da iyiden iyiye arttırıldı. Hitlerin propagandistleri üniversitelerdeki faaliyetlerini daha açık biçimde yürütmeye başladılar. Almanya bu faaliyetlerini diğer şark memleketlerindeki gibi yürütürken, Türkiye ile Almanya’yı da işbirliği içerisinde gösteriyordu. Ancak Almanya’nın bu davranışı ve özellikle üniversite gençliği üzerinde yürüttüğü açık Hitler propagandaları üzerine, dönemin Başvekili Celal Bayar “Nasyonal sosyalist propagandası ile ilgili, Türkiye’imizden yan yana bahsedilmesi dürüst ve orijinal ve çok yüksek Kemalizm’in tahammül edemeyeceği bir laubaliliktir. Buna nihayet verelim” demek zorunda kaldı.⁵⁴⁸

Almanya, benzeri politikalarını eski Osmanlı toprakları içerisinde de yürütüyordu. Özellikle Suriye’de kurduğu bir Nazi örgütlenmesi olan “Hizbi Kavmissuri” isimli gizli örgüt vasıtasıyla yönetimi ele geçirmeye çalışıyordu. Bu örgüt, Türkiye açısından da oldukça önemliydi. Çünkü örgütün hedeflerinden birisi de Mardin vilayetine kadar olan Türk topraklarını, kurmayı hedefledikleri yeni devletin sınırları içerisine katmaktı.⁵⁴⁹

Bu arada Hitler’in ajanları, Türkiye’ye karşı olan Taşnak gibi örgütlerle ilişkiye girerek bunları destekliyorlardı.⁵⁵⁰

Özetle, İkinci Dünya Savaşının başladığı yıllara kadar Almanya’nın yürüttüğü propaganda faaliyetleri Türkiye’yi amaçları doğrultusunda kullanmak için yanına almaya çalışmak şeklinde kendini göstermiş; ancak İngiltere ile yapılan anlaşma sonrasında bu faaliyetler, Türkiye karşıtı oluşumların desteklenmesi şeklinde form değiştirmiştir.⁵⁵¹

2.2. Bölücü Faaliyetler

Cumhuriyetin ilanından İkinci Dünya Savaşının başladığı yıllara kadar Türkiye’nin doğu ve güneydoğu sınırları ötesinden ülke içerisine doğru sürekli olarak bölücü amaçlı terörist saldırıları yapılmış, bu saldırılar iç güvenliği önemli

---

⁵⁴⁸ “Türkiye’de Nazi propagandası yapılması karşısında lakayt kalamayız! Nasyonal sosyalist propaganda yatakları üniversitemizin yanı başına kadar sokuldular”, **Haber**, 31 Ocak 1938, s. 1

⁵⁴⁹ **EGM Arşivi**, Dn:12241-1, Bn: 9/D 4, 11 Eylül 1940.

⁵⁵⁰ **BCA.**, 490.01.00.00.609.112.11, 20 Aralık 1940.

⁵⁵¹ **BCA.**, 030.10.00.00.85.599.6, 2 Mayıs 1940.

ölçüde tehdit etmiş ve hükümeti uzun süre uğraştırarak zaman ve mali kayıplara yol açmıştır.⁵⁵²

Belirtilen dönem içerisindeki bölücü faaliyetlerin üç ayrı safhada cereyan ettiği görülmektedir. Birinci safha, Şeyh Sait İsyanından 1932 senesi sonuna kadar olan; ikinci safha 1933 senesinden 1936 senesine kadar olan ve üçüncü safha ise 1936 senesinden İkinci dünya savaşına kadar olan dönemdir.

1932 Senesi nihayetine kadar olan birinci safhada, bilhassa Ağrı hadisesinin sona erdiği tarihe kadar bölücü siyasi çete faaliyetlerinin endişe verici boyutlarda olduğu görülür.⁵⁵³ Bu dönemin aktörleri esasen Şeyh Sait isyanının bastırılmasından sonra, bu isyanda rol oynayıp Türkiye dışına kaçanlar ile bu isyanı gerçekleştirenlerin yakınlarıdır. Özellikle Suriye ve Irak'ta sınıra yakın mıntikalara yerleştirilen bu firarilere kurdukları çeteler, Türkiye içlerine saldırılar düzenlemekteydiler. Fransızlar ise bu çetelere her türlü desteği vererek, çetelerin sevk ve idaresinde önemli rol oynamaktaydılar.⁵⁵⁴

1926 Tarihinde Ağrı Dağı civarında Biro ve Haso Tellinin İran'daki guruplarının da desteğini alarak yaptığı saldırılar; 1926 Tarihinde Eruh Kazasında Şeyh Abdurrahman, Eruhlu Yakup ve Karisan Ağalarının kumandasındaki 400-500 kişilik kuvvetin Pervari ve Eruh Kazasını işgal etmeleri; yine 1926 tarihinde Beytüşşebap ve Çölemerik civarında Artuşî Aşireti reisi İsmail Ağa'nın 400 kadar adamıyla Çölemerik'i abluka altına alması; 1930 tarihinde Seyit Resul ve Mahmut kumandasında bulunan grupların Erciş'i ele geçirerek gönderilen askeri birliklere önemli kayıplar verdirmesi; Ağrı civarında Ferzende, Beno, Altındış Çeteleri ile Erzurum vilayeti ve çevresinde faaliyet gösteren Palo'lu Yado Çetesi'nin meskûn mahal basma, adam öldürme, soygun ve benzeri eylemleri, siyasi çete olarak adlandırılan grupların gerçekleştirdiği terörist eylemlerdir. Bu terör örgütleri eylemlerini gerçekleştirdikten sonra Türkiye'de sıkıştırılmaları durumunda sınır dışına çıkararak, yeniden organize olduktan sonra uygun zamanlarda tekrar saldırılar gerçekleştirmekteydiler.⁵⁵⁵

---

⁵⁵² EGM Arşivi, Dn: 71114, Bn: Genel Dosya; EGM Arşivi, Dn: 71214, Bn: Genel Dosya; EGM Arşivi, Dn: 71314, Bn: Genel Dosya; "Antep'te bir soygunculuk", Cumhuriyet, 11 Teşrinievvel 1932, s. 4.

⁵⁵³ BCA., 030.10.00.00.128.923.19-5, 15 Nisan 1937.

⁵⁵⁴ EGM Arşivi, Dn:71165-2, Bn: E 9, 15 Mart 1938.

⁵⁵⁵ BCA.,030.10.00.00.128.923.6/ 25-26,1933.

Haco ve İlyas Çeteleri gibi terörist guruplar, Suriye içerisinde organize olduktan sonra Türkiye içerisine girip halkı isyana zorlamakta,⁵⁵⁶ sınır ötesine geçtiklerinde ise her hangi bir kanuni takibat görmemekteydiler. Hatta bu unsurların Suriye’de yeniden teçhiz edilerek Türkiye’ye tekrar sevk edilmeleri, Fransız otoritelerinin müsamahası ve organizelerinin sonucunda mümkün olmaktadır.⁵⁵⁷ Bu faaliyetlerde, Fransa tarafından sınır boylarına yerleştirilen ve polis olarak görevlendirilen Ermenilerin de büyük rolleri bulunmaktaydı.⁵⁵⁸

Cumhuriyetin ilanından sonra siyasi çete olarak adlandırılan bu unsurların ortadan kaldırılması için hudut mıntikasında görevli askeri kıtalar yeniden teşkil ve takviye edilerek, bölgede silah toplama programları tatbik edilmiş ve Ağrı harekâtı sonrasında sürdürülen operasyonlarla büyük ölçüde ülke içindeki çeteler temizlenmiş ise de, 1931-1933 yılları arasında dış kaynaklı siyasi çetelerin gerçekleştirdikleri terörist eylemlerin önü bir türlü alınamamıştı.⁵⁵⁹

İkinci safha olarak belirlediğimiz 1933–1936 yılları arasında ise; 1933 senesi başlarında güneydeki Fransız otoritelerinin bu faaliyetlerine ara vermeleri sebebi ile önceki yıllara göre olayların azaldığı ve hudut vilayetlerinde bir sükûn oluştuğu görülmektedir. Bu sükûn 1936 yılı ekim ayına kadar devam etmiş,⁵⁶⁰ ancak Hatay’ın bağımsızlık davası ortaya çıktığı gün, Suriye sınırlarında yol kesicilik, soygunculuk, adam öldürme ve doğu bölgelerinde başkaldırma olayları da yeniden başlamıştır.⁵⁶¹ Şeyh Sait İsyanı ile alakasından dolayı İstiklâl Mahkemesince mahkûm edilen, fakat tecil kanunundan istifade eden Şeyh Fahri’nin oturmakta olduğu Silvan kazasının Mollagir köyünde topladığı aşiret mensuplarıyla birlikte silahlı olarak civardaki Devlet Yanlısı köylere yaptığı baskınlar, bu dönemde gerçekleştirilen en önemli siyasi çete faaliyetidir.⁵⁶²

Üçüncü safha, 1936 senesi ekim ayından, İkinci dünya Savaşının başladığı döneme kadar olan kısımdır. Bu dönemde Cemiyet-i Akvam Konseyinin Hatay hakkındaki kararı sonrasında olaylarda bir nebze azalma görülmekteyse de, sonraki yıllarda siyasi çete faaliyetleri kesintisiz devam etmiştir.⁵⁶³

⁵⁵⁶ “Şarktan Yeni Haberler”, **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Ağustos 1930, s. 2.

⁵⁵⁷ **BCA.**, 030.10.00.00.128.923.19-6, 15 Nisan 1937.

⁵⁵⁸ “Suriye hududunda Ermeni polisleri”, **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Birinci Kanun 1933, s. 3.

⁵⁵⁹ **BCA.**, 030.10.00.00.128.923.19-5, 15 Nisan 1937.

⁵⁶⁰ **A.y.**

⁵⁶¹ Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s. 243.

⁵⁶² “Azgın bir şaki ölü olarak ele geçirildi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 28 İkinci Teşrin 1933, s. 5.

⁵⁶³ **BCA.**, 030.10.00.00.128.923.19-5, 15 Nisan 1937.

Genel olarak bu üç safha içerisinde gerçekleşen siyasi çetelerin terör eylemlerinin önünün alınamamasının birkaç ana sebebi vardı. Bunlardan ilki Suriye tarafındaki aşiretlerin silahlı olmasıydı. Oysa Türkiye-Suriye Daimi Hudut Komisyonunun altıncı Adana toplantısında Türkiye'nin temsilciler heyeti reisi tarafından her iki taraf hudut mıntıkasındaki halkın silahtan tecridi teklif edilmiş ve bu husus Fransız murahhas heyetince de kabul ve taahhüt edilmiş iken,⁵⁶⁴ bu taahhüt Türkiye tarafından pek çok fedakârlık ve masraf ile tamamen yerine getirilmiş, ancak Fransa tarafı bu istikamette en küçük bir teşebbüste bulunmamıştı. Bunun sonucu olarak da Türkiye tarafında silahsız bir halk, Suriye tarafında ise silahlı bir halk kitlesi meydana gelmişti.⁵⁶⁵ Ayrıca Fransa tarafından Ermeni ve Kürt aşiretlere silah dağıtılması ise bölgede aşiretler arası güç dengelerini çok önemli ölçüde değiştirmişti.⁵⁶⁶

İkinci sebep ise, her iki tarafın hudut mıntıkasında taraflarca enezirabl (sakıncalı) eşhasın oturtmasıydı. Her iki taraf karşılıklı olarak bu şahısların sınırdan uzaklaştırılacağını taahhüt etmiş ve Türkiye tarafından verilen taahhüt yerine getirilmişken, Fransa tarafından bu konuda en küçük bir adım atılmamıştı. Suriye hududu Cizre'den itibaren gözden geçirildiğinde; Andiver, Kaburülbeyz, Kamışlı, Derbesiye, Resulayn, Arappınarı, Cerablus, Ağyaz ve bunun devamında olan Payas'a kadar olan kısımda, Türkiye'den firari endezirabl eşhasın ve çete reislerinin Fransızların himayesi altında, bu bölgeyi birer barınma yuvası ve Türkiye'ye karşı şekavet için birer üs haline getirdikleri görülmekteydi.⁵⁶⁷ Sınır boylarına yerleştirilmiş olan siyasi çetelerin ve diğer unsurların silahlı adam adetleri şöyleydi:

Millî İbrahim Paşa'nın oğlu Halil'in 200, Haco'nun idaresinde 250, Seyhanlı Aşiret Reisi Şeyh Moha'nın idaresinde 200, Arappınar Berazi Aşireti Reisi Mustafa Şahin'in idaresinde 250, Katkanlı Aşiret Reisi Basravi'nin idaresinde 150, Akçakoyunlu Havalisi ile Beyli Aşireti Reisi Emet Ahmet'in idaresinde 100, Firari Demirci ve Hamatamlı Aşireti Reisi Koço idaresinde 50, Eski Kürt Dağı Mebusu Kör Reşit emrinde 50, Meydanı Ekbez mıntıkasında Yorgi Çavuş ve Ermeni Dukancinin sevk ve idaresinde 25, Kırıkhan Hacılar mıntıkasında Hasan Danaburnu'nin idaresinde 35 silahlı adam bulunmaktaydı. Ayrıca hudut boylarındaki

⁵⁶⁴ EGM Arşivi, Dn:71165-2, Bn: E 8, 04 Mart 1938. Bkz. Ek-6

⁵⁶⁵ BCA., 030.10.00.00.128.923.19-5/6, 15 Nisan 1937; "Hoybuncular rahat durmuyor", Cumhuriyet, 12 Ağustos 1932, s.2.

⁵⁶⁶ EGM Arşivi, Dn:71215-8, Bn: C 2, 23 Mart 1938.

⁵⁶⁷ BCA., 030.10.00.00.128.923.19-7, 15 Nisan 1937.

Ermeniler'e de silah verildiğinden Kamışlı'da 25, Hasiçe'de 35, Arappınarı'nda 25, Cerablus'da 35, Azaz'da 50, Kırıkhan'da 50, Halep'de yeni kurulan Ermeni Köyünde ise 200 silahlı Ermeni Taşnak mensubu bulunmaktaydı.⁵⁶⁸

Siyasi çete faaliyetlerinin önlenemeyişinin diğer önemli sebebi ise kaçakçılıktı. Görünürde kaçakçılık fakat hakikatte siyasi maksatlar güden teşekküllerin hudut mıntıkasında Suriye tarafında yer bulması bu noktada göze çarpan önemli bir husustu. Kaçakçılığın önlenmesi her iki tarafın taahhüdü altında olduğu halde bu taahhüde yalnız Türkiye tarafından riayet edilmiş, karşı taraf bilakis bu taahhüdü nakzedici hareketlere devam etmiş; kaçakçılık, bu bağlamda en önemli asayişsizlik etkeni olmuştu. Zira siyasi propagandaların, silah naklinin, kötü maksatla hareket eden organizasyonların faaliyetlerini kolaylaştıran ve besleyen yegâne vasıta kaçakçılıktı.⁵⁶⁹

Çetecileri cesaretlendiren başka bir etken de Fransa'nın suçluların iadesi hususundaki tutumuydu. Türkiye ve Fransa karşı tarafta suç işleyip, kendi tarafına kaçan suçluları iade edeceklerine dair karşılıklı taahhütte bulunmuşlardı. Türkiye tarafından bu taahhüde büyük bir samimiyetle riayet edilmiş, buna mukabil Fransa sürekli olarak mazeretlerle oyalama taktiği güderek, siyasi çetecileri korumuştur.⁵⁷⁰

Özetle ifade edilecek olursa, Suriye hududundaki asayişsizliğin yegâne sebebi Suriye siyasetine hâkim olan mandater devletin tutumuydu.⁵⁷¹ Fransa tarafından müsamaha gören ve hatta kurulan çeteler Türkiye içerisine gönderilerek, asayişin bozulmasında önemli roller üstleniyorlardı.⁵⁷² Bilhassa Dicle ve Fırat arasında Elcezire mıntıkasında Fransızların takip etmekte oldukları bu tahrikçi ve gayri medeni politika sebebiyle Türkiye'nin güney hudutlarındaki asayiş bir türlü sağlanamıyordu.⁵⁷³ Esasen Fransızlar, siyasi çetecileri sadece güney hudutlarımızda değil, Kuzey Anadolu'da da destekliyorlardı.⁵⁷⁴

Mandater devletin özel gayreti dışında, Türkiye'nin siyasi çetelerin terörist faaliyetlerini önleyememesinin başka sebepleri de vardı. Bunlardan en önemlisi Suriye hududu tarafındaki halkın dil, karakter ve his birliğine malik olmasının yanında, aralarındaki, akrabalıktı. Türkiye'den Suriye'ye kaçan firarilerin hemen

⁵⁶⁸ EGM Arşivi, Dn: 71165, Bn: 1/D 8- 1 D 9/1-2, 24 Mayıs 1935.

⁵⁶⁹ BCA., 030.10.00.00.128.923.19-7, 15 Nisan 1937.

⁵⁷⁰ BCA., 030.10.00.00.128.923.19-7/8, 15 Nisan 1937.

⁵⁷¹ BCA., 030.10.00.00.128.923.19-6, 15 Nisan 1937.

⁵⁷² EGM Arşivi, Dn: 71165-2, Bn: C 14, 25 Nisan 1938.

⁵⁷³ BCA., 030.10.00.00.128.923.19-8, 15 Nisan 1937.

⁵⁷⁴ Fransızların, Pontus Teşkilatı'nı kuracakları çetelerle kuzey sahillerimizi işgal etmeleri yoluna teşvik ettikleri bilinmektedir. Bkz: BCA., 030.10.00.00.250.690.5, 2 Haziran 1924.

hepsinin memleket dâhilinde toprak, türlü mal ve aile bağları mevcuttu. Bu durum Suriye'den sevk edilen terörist gurupların görülmeksizin memleket içlerine sokulabilmesi ve ayrıca hükümet tedbirlerinden vaktinde haberdar olarak kendilerini koruması noktasında, siyasi çetelerin lehineydi.⁵⁷⁵

Siyasi çetelerin lehine olan diğer bir başka faktör de, menfaatleri ihlal edilen feodallerdi. Cumhuriyet devrinden önce şarkta mevcut olan zorba ve feodal kuvvetlerin Cumhuriyet döneminde ortadan kaldırılması, memleket dâhilinde menfaati ihlal edilen bir takım hoşnutsuz grupların ortaya çıkmasına yol açmıştı. Siyasi çetecilere yataklık yapan bu feodal unsurlar, çetelerin eylemlerinin devamında eski otoritelerinin idamesi için menfaat ummaktaydılar. Bu noktada ise hududun güneyinden tahrik edilen kuvvetler Türkiye sınırları içerisinde oldukça önemli bir himayeye sahip olmaktaydı. Şarkta bu grupların himayesi olmadıkça, siyasi çete faaliyetlerinin yürütülmesine imkân olamazdı. Karaköprü, Hırbamerci hadiselerinde Cemil Paşa, Gercüşlü Osman, Midyatlı Haco, Benli Abdurrahman ve dolayısıyla Hazrolu Beylerin eylemlerle alakaları, göz ardı edilemeyecek kadar açıktı.⁵⁷⁶

Yine bu hususta önemli bir etken de küçük memur sınıfı ile muhtar ve bekçilerdi. Bu sınıf mahalli halktandı ve bunlar arasında her birinin ya bir bey veya aşiret reisi ile uzaktan veya yakından alakası bulunmaktaydı. Bu noktada hükümetçe alınan tedbirlerin mahremiyeti temin edilememekte ve çetelelerin hareketi kolaylaşmaktaydı. Bu sebeple istihbarat işi de gereği kadar yapılamamaktaydı. Ayrıca şarkta hizmet alan kaymakam ve daha küçük devlet memurlarının iâşe, barınma, eğitim ve diğer medeni ihtiyaçlarının yeterli ölçüde temin edilememesi, o mntıkada dirayetli memurların devamlı surette görevlendirilememesinin önünde önemli bir engeldi.⁵⁷⁷

Şarkta siyasi çetelerin terörist faaliyetlerini yürüttüğü ve bilhassa başarılı olduğu sahalarda toprak reformu yapılamaması ve arazi ile ilgili işlemleri takip eden teşkilatın yeterli imkân ve teçhizata sahip olmaması da bir başka önemli etkendi.⁵⁷⁸

Özetle, Doğu'daki siyasi çetelerin faaliyetlerini kolaylaştıran başlıca sebepler; Türkiye'den güneye kaçan aşiret reisleri ve adamlarının neredeyse hududun üzerinde oturabilmeleri ve Türkiye'nin içi ile haberleşme ve hatta gözetleme imkânlarını kolayca bulabilmeleri; hudut dışında Fransızların veya Suriyelilerin

---

⁵⁷⁵ BCA., 030.10.00.00.128.923.19-9/10, 15 Nisan 1937.

⁵⁷⁶ A.y.

⁵⁷⁷ A.y.

⁵⁷⁸ BCA., 030.10.00.00.128.923.19-10/11, 15 Nisan 1937.

himaye ve müsamahasına dayanan firarilerin zengin ve nüfuzlu olan reisleri tarafından teçhiz ve teşvik edilmekte olmaları; hudut sınır muhafızlarının güneyden Türkiye içerisine yapılan geçişleri engelleyebilecek yeterlilikte olmamaları; çetecilerin bölgeyi çok iyi tanımaları ve yerli halka çok benzemeleri, bütün faaliyetlerini gece yapmaları, Türkiye’de ikamet eden akraba ve tanıdıklarından büyük oranda yardım görmeleri, hükümet kuvvetlerinin faaliyetleri hakkında sürekli olarak istihbarat yaparak harekâtlardan devamlı surette haberdar olmaları, aldıkları bu istihbarat sayesinde yaptıkları baskınlarda muvaffak olmaları, eylemlerini gerçekleştirdikten sonra Türkiye dışına çıktıklarında bu ülkelerin çeteciler hakkında yasal bir işlem yapmamaları ve hatta takdir edilmeleri ve yeni eylemleri için tekrar teçhiz edilerek teşvik edilmeleri, her şeyden önemlisi de bu çetelerin sınırlarımıza komşu olan müstemleke memleketleri idare eden devletlerin menfaatleri doğrultusunda hareket etmeleri sebebi ile bu devletler tarafından himaye edilmeleri idi.

İsmet İnönü anılarında, “Fransa ile münasebetlerimiz çok iyi idi. Bu çok iyi münasebetlere rağmen, Suriye’den Türkiye’ye kaçakçılığın ve yine Suriye’den Türkiye’ye sarkıntılık şeklinde taarruzların sonunu almak mümkün olmuyordu. Bu vaziyet, Avrupa’da Türkiye’nin Fransa ve İngiltere ile kaderi birleşiyor, birleşti havası hâkim oluncaya kadar devam etti. Umumi siyaset ufkunda görülen ihtimallerin bizi paralel bir istikamete sevk ediyor manasını vermeye başlamasından sonradır ki, Suriye ile Türkiye arasındaki münasebetleri korumak ve asayişsizliği kaldırmak Fransa için de bizim gibi bir mesele oldu. Ve ondan sonra bunun arkası kesildi”⁵⁷⁹ diyordu.

Aslında birbirinden bağımsız gibi görülen bu siyasi çete faaliyetleri büyük ölçüde Hoybun isimli örgüt tarafından idare ediliyordu. Gerçekten de bu örgütün faaliyetleri Fransa ve İngiltere ile Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı öncesinde ilişkilerinin düzelmesine kadar geçen süre içerisinde kesintisiz devam etti.

2.2.1. Cıvata Velati Kurda-Cıvata Hoybun (Hoybun Komitesi)

Cumhuriyet’in kurulmasından itibaren hükümet bir yandan çağdaş devletler seviyesine ulaşmak için ardı ardına inkılâplar yaparak Cumhuriyeti sağlam temeller üzerine oturtmaya çalışırken, diğer yandan yurt içerisindeki isyanlarla uğraşmakta ve

---

⁵⁷⁹ İsmet İnönü, **a.g.e**, s.271

siyasal bütünlüğü sağlamaya çalışmaktaydı. Ancak daha önce de ifade ettiğimiz gibi özellikle İngiltere ve Fransa'nın etkisi ile ortaya çıkan Kürtçü isyanlar, hükümeti zor durumda bırakıyordu. Bu isyanların içerisinde sonuçları itibarıyla en uzun süre devam eden ve Devleti en çok zorlayan Kürtçü isyan ise, Şeyh Sait isyanı olmuştur.

Şeyh Sait İsyanı'nın organizatörü, görünürde Azadi isimli örgüttü. Azadi Teşkilatı, 1923 senesinde Erzurum'da eski Hamidiye Süvari Alayı subayları ve eşraftan bazı kişilerin girişimiyle kurulmuştu. Teşkilat beşer kişilik hücrelerden oluşuyordu. Mensupları arasında; Cibranlı Halid, İhsan Nuri, Bitlisli Yusuf Ziya, Seyid Abdülkadir, Kadri Cemil Paşa, Kemal Fevzi, Dr. Fuat, Hasenan Aşireti reisi Halit Hüsnü Bey, Vanlı Rasim Tevfik Cemal, Teğmen Ali Rıza gibi isimler vardır. Bunlardan Cibranlı Halid ile İhsan Nuri Türk Ordusu içinde subay; Bitlisli Yusuf Ziya ise Büyük Millet Meclisi'nde birinci dönem milletvekiliydi.⁵⁸⁰

Ancak Azadi örgütünün Şark vilayetlerinde başlattığı isyan, askeri güç kullanılarak bastırıldı. Doğu'da bir Kürt devleti kurma arzusuyla İngilizlerle işbirliği içerisine giren bu Kürt aşiret reisleri da,⁵⁸¹ Şeyh Sait ayaklanmasının bastırılmasından sonra İran ve Suriye'ye kaçmak zorunda kaldı.⁵⁸² Fakat burada yeniden bir araya getirilerek, Azadi örgütünün yerine yeni bir oluşum kurmak için faaliyete başladılar.

1927 Yılı'nın Şubat ayında Revandiz kaymakamlığına getirilen Şeyh Sait isyanı firarilerinden Seyit Taha'nın⁵⁸³ evinde iki toplantı yapıldı.⁵⁸⁴ 1927 Yılı'nın Mart ayında yapılan üçüncü toplantı sonrasında "Ciavata Velatı Kurda"⁵⁸⁵ (Kürt Yurdu Komitesi) adı ile bastırılan bildirimlerle örgüt kuruluşunu ilan ediyordu.⁵⁸⁶ Ancak kurulan örgütün sınırlı çalışmaları İngilizler tarafından yeterli görülmemiş olmalı ki,⁵⁸⁷ örgütü daha etkin hale getirmek amacıyla Ermeni Taşnak örgütü ile

⁵⁸⁰ A.Haluk Çay, **Her Yönüyle Kürt Dosyası**, 4.Baskı, Turan Kültür Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, s.321.

⁵⁸¹ Mustafa Kemal Atatürk, **a.g.e.**, s.80.

⁵⁸² **BCA.**, 030.10.00.00.112.756.20, 9 Mayıs 1925.

⁵⁸³ Seyit Taha, Şeyh Sait İsyanında idam edilen Abdülkadir'in yeğeni (kardeşi oğlu) ve aynı zamanda Zeylan Hadisesinin mimarlarından Milan (Milli) Aşireti Reisi Osman'ın da bacanağıdır. Hoybun örgütünün kuruluşunda aktif rol alan Seyit Taha İkinci Dünya Savaşının başından itibaren Rusya hesabına Türkiye aleyhinde casusluk da yapmıştır. **EGM Arşivi**, Dn: 71215-2, Bn: 4/D 7, 4/D 6, 27 Mart 1945. Dn:71314-1, Bn: 1/D 5, 03 Mart 1938.

⁵⁸⁴ Burhan Asaf, "Ermeni İhtilalcilerin iç yüzü", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Teşrinievvel 1931, s. 2.

⁵⁸⁵ **EGM Arşivi**, Dn: 12511-94, Bn: D 3, C 5 A, E 4, F 10; **EGM Arşivi**, Dn: 12222-27, Bn: D 6, D 7, 21 Mart 1928.

⁵⁸⁶ **EGM Arşivi**, Dn: 12222-27, Bn: D 6, D 7, 21 Mart 1928; Örgütün bazı broşürlerde "Civata Velatı Kurda" ibaresi kullandığı da görülmektedir. **EGM Arşivi**, Dn: 12511-94, Bn: D 3, C 5 A, E 4, F 10

⁵⁸⁷ Yaşar Kalafat Hoybun'un kuruluşu ile ilgili toplantının İngiltere'nin Irak olağanüstü komiser yardımcısı Edmons tarafından organize edildiğini belirtmektedir.Bkz:Yaşar Kalafat, **a.g.e.** ss.134- 135

işbirliğine gidilmesini sağlamak üzere Beyrut'ta bir kongre toplanmasına karar verildi.⁵⁸⁸

Beyrut'ta yapılan kongreye Bedirhanlılardan Celadet Ali ve Kamuran, eski Malatya mutasarrıfı Halil Rahmi, Van'lı Memduh Salim, Berazilerden Şahinoğlu Mustafa, Şeyh Sait'in kardeşi Methi, Liceli Fehmi, Süleymaniyeli Abdulkerim, Haco, Remanlı Emin, Fakih Abdullah, firari Hurşit, Mardinli Tevfik Cemal gibi Kürt aşiret reisleri katıldı. Beyrut kongresi, Ermeni Vahan Papazyan'ı başkan olarak seçti.⁵⁸⁹ Ancak Şeyh Sait'in oğlu Ali Rıza ve Abdurrahim, Ermenilerle işbirliği içerisine girilmesine itiraz etti.⁵⁹⁰ Şeyh Sait'in diğer oğlu Selahattin Bey de bu duruma destek verdi.⁵⁹¹ Yaşanan tartışma sırasında Liceli Fehmi "idare heyeti azalığına bile Kürtlerden kimse intihap olunmuyor. Bu işte çok alçak bir maksat gizlenmektedir" diye itiraz etmesi üzerine, Celadet Ali "Lalayi men huzurumda kıssa meke", yani "huzurumda halt ediyorsun, fazla laf söyleme" diyerek tersledi.⁵⁹² Bunun üzerine Ali Rıza ve kendisiyle aynı görüşü paylaşanlar, Kürtlerin Ermenilere feda edildiğini söyleyerek toplantıdan ayrıldılar. Bedirhanogulları ise Ermeni Taşnak örgütü ile yaptıkları ittifaka sadık kalarak, Papazyan'ın başkanlığına razı oldular. Böylece Ermenice "Ermeni yurdu" manasına gelen "Haypun"u, Kürtçe "benlik" manasına gelen "hoybun" ile özleştirerek,⁵⁹³ örgütün adını "Civata Hoybun" koyup 5 Ekim 1927 tarihinde Kürt-Taşnak işbirliği içerisinde örgütü yeniden teşkil ettiler.⁵⁹⁴

Civata Hoybun örgütünün en önemli özelliği ve önceki Kürt oluşumlarından farklı yönü, Türkiye'ye karşı isyana hevesli veya Mütareke Dönemi'nde İngilizlerle

⁵⁸⁸ Burhan Asaf, "Ermeni İhtilalcilerin iç yüzü", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Teşrinievvel 1931, s. 2.

⁵⁸⁹ **EGM Arşivi**, Dn: 12531, Bn: K.T.119; Burhan Asaf (Belge), "Ermeni İhtilalcilerin iç yüzü", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Teşrinievvel 1931, s. 2; Rohat Alakom 1899 yılında İsviçre'de yayımlanan Armanac isimli gazeteye dayanarak, Hoybun örgütünün ilk toplantısına Celadet Bedirhan, Mehmet Selim, Mehmet Şükrü Sekban, Haco Ağa, Ramanlı Emin, Ali Rıza, Mustafa Şahin, Bozan Şahin, Kerim Bey, Tevfik Bey, Kamil Bey, Bedrettin Ağa, Liceli Fehmi olmak üzere toplam 13 kişinin katıldığını belirtmektedir. Bkz: Rohat Alakom, "1927 Tarihli Hoybun-Taşnak Anlaşması/ Hoybun Üzerine Notlar", **Toplumsal Tarih**, Sayı 59, İstanbul, Kasım 1998, ss. 58-59.

⁵⁹⁰ **EGM Arşivi**, Dn: 12511-12, Bn: 2 B 4; **EGM Arşivi**, Dn: 12222-27, Bn: D 6, D 7, 21 Mart 1928.

⁵⁹¹ Şeyh Saitin oğlu Selahattin Bey, toplantı sonrasında Hoybuncuların aleyhinde konuşmalar yapmış ve bu oluşumu destekleyen Haco'yu kendisini ikna etmek için yanına gittiğinde kabul etmemiştir. **EGM Arşivi**, Dn:12511-46, Bn:2/D 4.

⁵⁹² Burhan Asaf (Belge), "Hoybuncular", **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Teşrinievvel 1931, s. 2.

⁵⁹³ Civata kelimesinin kökü, civat 'dır. Toplum, kurul, meclis anlamındadır. Hoybun kelimesinin ise tam olarak karşılığı bulunamasa da yaklaşık olarak benlik, kişilik gibi manalar verilmektedir. Burhan Asaf (Belge), Ermeni yurdu manasına gelen "Haypun"un Kürtçe benlik manasına gelen "hoybun" ile özdeşleştirildiğini belirtmektedir. Bkz: Burhan Asaf (Belge), "Ermeni İhtilalcilerin iç yüzü", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Teşrinievvel 1931, s. 2.

⁵⁹⁴ **EGM Arşivi**, Dn: 12511/63, Bn: F 12, F 11; Dn: 12511/10, Bn: 1/A 1.

işbirliğine giren Kürt liderleriyle Ermeni Taşnak liderleri arasındaki oldukça sıkı işbirliğine dayanmasıdır.⁵⁹⁵

Örgütün oluşumu sırasında Kürt aşiret reisleri arasında çıkan görüş ayrılığından dolayı bölünmeler yaşanmış olsa da, teşkil edilen yeni oluşumun Kürt halkının tamamını temsil ettiği kabul edilerek, buna göre bir nizamname meydana getirilmiştir. Kaleme alınan Hoybun nizamnamesinin ilk üç maddesi şöyleydi:⁵⁹⁶

1-1927 Senesi Birinci Teşrin'in beşinci günü toplanan birinci Kürt kongresinin kararıyla ve Hoybun namı ile milli bir Kürt cemiyeti teşekkül etmiştir.

2- Cemiyetin maksadı Türkiye boyunduruğu altında bulunan Kürdistan ve Kürtlerin kurtulması ve tabii ve milli hudutları dâhilinde bir müstakil Kürdistan devletinin teşkilidir.

3- Bu gaye ve vusul için cemiyet, bütün Kürtleri etrafında toplayacak ve karşılıklı menfaatleri esası üzerinden her türlü anasırı ile münasebete girişecektir.

Ne var ki, Kürtlerin bir kısmı gibi, Ermenilerin de bir kısmı Kürt-Ermeni işbirliğine şiddetle karşı çıktılar. Taşnak örgütü ise, bu işbirliğine karşı çıkan Ermeni Hınçak ve Ramgavar cemiyetlerine cevap olarak Kahire'de çıkan Hosapet gazetesinin 1 Ağustos 1930 tarihli nüshasında; "Kürtlerle teşriki mesai ettiğimizden dolayı bizi tenkit eden hasımlarımız bilmelidirler ki, bizim yegâne maksadımız, ebedi düşmanımız olan Türklere her ne vasıta ile olursa olsun darbe indirmekten ibarettir. Türkü imha etmek ve onunla kati hesabımızı görmek için her gün ve her fırsatta onu bıçaklamak vazifesiyle mükellef olduğumuzu unutmayınız. Türkiye'ye nifak tohumları sokmak, Türkiye'yi zehirlemek; işte vazifemiz bunlardan ibarettir... Kürt harekâtı mağlup olsa bile .... yarın tekrar tevessü edecektir" diye karşılık veriyordu.⁵⁹⁷

Cıvata Hoybun adı ile kurulan örgütün merkezi ise Halep olarak belirlenmişti.⁵⁹⁸ Ancak örgütün Arappınarı'na yakın Mekteli Köyü, Hasiçe⁵⁹⁹ ve Vahan Papazyan'ın idaresinde Kerkük'te⁶⁰⁰ birer şubeleri bulunmaktaydı. Ayrıca Süreyya Bedirhan; Hoybun Cemiyeti'nin Avrupa temsilcisi olarak Pariste bir büro açmış ve Avrupa'daki faaliyetleri bu şubeden yürütüyordu.⁶⁰¹ "Hoybun Amerikan

⁵⁹⁵ EGM Arşivi, Dn: 12511-7, Bn: K.T.17403.

⁵⁹⁶ Burhan Asaf, "Ermeni İhtilalcilerin İç yüzleri", **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Teşrinievvel 1931, s. 2.

⁵⁹⁷ Burhan Asaf, "Ermeni İhtilalcilerin İç Yüzleri", **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Teşrinievvel 1931, s.2.

⁵⁹⁸ EGM Arşivi, Dn: 12511-12, Bn: A 3; BCA, 030.10.00.00.113.771.1, 04 Nisan 1929.

⁵⁹⁹ EGM Arşivi, Dn: 12511-7, Bn: 7/A 3.

⁶⁰⁰ EGM Arşivi, Dn: 12531, Bn K.T.119.

⁶⁰¹ EGM Arşivi, Dn: 12511-7, Bn 2/B 11; EGM Arşivi, Dn: 12511-7, Bn: 2/F 4.

Kürt İhtilal Cemiyeti” adı ile Birleşik Amerika’da bir şube açan örgüt,⁶⁰² buradaki faaliyetlerini de yine Süreyya Bedirhan üzerinden yürütüyordu.⁶⁰³ Amerika’daki şube propaganda faaliyetlerini icra etmekle kalmıyor, aynı zamanda Hoybun adına bastırıldığı yardım makbuzları ile Amerika’da yardım topluyordu.⁶⁰⁴ Örgüte maddi destek sağlamak için kurulan “Hoybun Hayrat Sandığı,”⁶⁰⁵ Taşnak örgütü vasıtasıyla maddi durumu iyi olan Ermeni zenginlerinden de maddi yardım topluyordu.⁶⁰⁶

Bu arada Hoybun örgütü, sözde idari teşkilatlanmasını da yapmış; Türkiye’deki faaliyet bölgesini altı mıntıkaya ayırmıştı. Birinci faaliyet bölgesi Ağrı ve civar bölgeleri, ikinci bölge Şeyh Barzan’ın etkisi altında bulunan alanlar, üçüncü bölge Haco’nun aşiretinin etkisi altında bulunan Mardin ve civarları, dördüncü bölge Barazi aşiretinin etki alanında bulunan mıntıkaydı, Sason bölgesini beşinci faaliyet bölgesi olarak belirleyen örgütün, altıncı olarak seçtiği eylem alanı ise Dersim bölgesiydi.⁶⁰⁷

Hoybun örgütünün kurulmasına ön ayak olan İngilizler, bu örgütün çatısı altında Kürt ve Ermenilerle birlikte, aynı zamanda Türkiye’ye karşı düşmanlıkları ile bilinen Nasturi, Yezidi ve firarileri de topladılar. Bu kapsamda 1929 senesi içerisinde sivil olarak Bağdat’a gelen İngiliz Subayları buradaki muhalif Türk, Çerkez, Kürt ve Ermenileri bir araya getirip, silahlandırdılar. Bunların bir kısmını 22 Mısır lirası maaşla Maan’a göndererek askeri ve siyasi eğitim de verdiler.⁶⁰⁸ Ayrıca Türkiye’ye karşı Hoybun çatısı altında kurulan bu organizasyonun içerisinde Türkiye dışında bulunan rejim karşıtlarının da entegre etmeye çalıştılar. Türkiye’de bulunan Kürt vatandaşların Hoybun saflarında yer almaları için “TBMM Hükümeti’nin din düşmanı olduğu ve aleyhinde kıyam etmenin farz olduğu” na dair, Yüzellilikler’den eski Şeyhülislam Sabri’ye de bir fetva verdirdiler.⁶⁰⁹

Bütün bunlar yapılırken Fransızlar da kendi üzerlerine düşeni fazlasıyla yaptılar. Bu döneme kadar Suriye’de sınır bölgesinde yaklaşık olarak 42.000 Ermeni,

⁶⁰² EGM Arşivi, Dn: 12511, Bn K.T. 55; EGM Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/G 13, 2 Haziran 1936.

⁶⁰³ EGM Arşivi, Dn: 12511-7, Bn: 2/B 11; “Taşnak-Hoybun II” **Belgelerle Türk Tarihi**, Sayı: 15, Mayıs 1996, s. 76.

⁶⁰⁴ EGM Arşivi, Dn: 12512-67, Bn: K.T. 17073, 1932; “Arif beraat etti”, **Cumhuriyet**, 2 Ağustos 1932, s. 6.

⁶⁰⁵ EGM Arşivi, Dn: 12511-7, Bn K.T.17403.

⁶⁰⁶ EGM Arşivi, Dn: 13232-19, Bn K.T. 19150.

⁶⁰⁷ EGM Arşivi, Dn: 12511-94, Bn: D 3.

⁶⁰⁸ EGM Arşivi, Dn:12222-58/1, Bn:1/G 3, 30 Nisan 1929.

⁶⁰⁹ EGM Arşivi, Dn.12222-9/2, Bn: 4/B, 01 Ağustos 1931; EGM Arşivi, Dn: 12272-478, Bn: K.T.19259.

25.000 Nasturi, 20.000 Süryani ve 20.000 kadar da Kürt,⁶¹⁰ Cerablus'a 300 hane, Arappınarı'na 400 hane, Akçakale'ye 70 hane, Ayniyarus'a 80 hane, Hurbetleriz'e 100 hane, Resulayn'a 90 hane, Kamışlı'ya 180 hane Ermeni; Rakka'ya 600 hane, Andiver'e 120 hane, Kamışlı'ya 350 hane, Amude'ye 80 hane Süryani yerleştirerek,⁶¹¹ ülkenin güney sınırını Türkiye'ye karşı kin duyan unsurlarla çevirdiler. Ayrıca Fransızlar, Türkiye'nin güney sınırlarına yerleştirdikleri bu Ermenilerden Türkiye'ye karşı kullanılmak üzere silahlı çeteler de oluşturdular.⁶¹²

İngiliz Binbaşısı Davitson'un yardımı ile Kirmanşah'daki Ermeni ve Kürt Cemiyeti ile ilişki içine giren Çerkez Ethem'in kardeşi Reşit de, İran Kürtleri ile ilişkiye girerek onların desteğini aldı.⁶¹³

Hoybun – Taşnak ittifakından sonra “Suriye’de içlerinde Ermenilerin de yer aldığı, her bölümünde kanatları muhafaza için ikişer makineli tüfek ve üç bataryalı cebel topçusunun bulunduğu bir Kürt ordusu nüvesi vücuda getirildi.⁶¹⁴ Sayısı 2000’i bulan⁶¹⁵ bu ordunun kumandanı Abdülceli Bey; Erkânı Harbiye Reisi ise Dikran Hosipyan Çakmacı’ydı.⁶¹⁶

Bu hazırlıkların tamamlanmasının ardından çetelerin faaliyetleri⁶¹⁷ 1929 senesinden itibaren sistemli ve planlı olarak yürütülmeye başlandı. Silahlı eylemler öncesinde yapılması gereken keşif ve lojistik yığınak yapmak görevi, daha önceki tarihlerde Türkiye dışına kaçan firari Yado ile Cibranlı Sadık Cemil Paşazade'ye bağlı unsurlara verildi. Bu unsurların öncüleri 10 Eylül 1929 tarihinde önce Diyarbakır'ın Merze nahiyesinin kuzeyindeki Büyük Alviran mıntıkasına, oradan da Osmaniye'nin Hüveydan mıntıkası ve Demirkapı istikametine geçerek ileride yapılacak eylemlere hazırlık olmak üzere bölgede kapsamlı bir keşif faaliyetlerinde

⁶¹⁰ EGM Arşivi, Dn:71166, Bn: 6, 11 Aralık 1937.

⁶¹¹ EGM Arşivi, Dn:71166, Bn: 8-9, 11 Aralık 1937.

⁶¹² BCA, 030.10.00.00.115.803.3, 14 Haziran 1928.

⁶¹³ EGM Arşivi, Dn:12222-58/1, Bn: A 7, 02 Haziran 1929.

⁶¹⁴ Yusuf Sarınoy, “Hoybun Cemiyeti ve Türkiye Karşısı Faaliyetleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu-Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt 14, Sayı 40, Mart 1998, s.224.

⁶¹⁵ Yazının orijinalinde 20.000 kişi olarak belirtilen bu sayının, muhtemelen yazım hatası olduğu değerlendirilmektedir. Çünkü ileriki bölümlerde yer vereceğimiz diğer bütün kaynaklarda bu sayının 2000 civarında olduğu belirtilmektedir.

⁶¹⁶ BCA., 030.10.00.00.115.803.5, 1929.

⁶¹⁷ Bu dönemde siyasi çete veya eşkıya hareketleri olarak tanımlanan faaliyetler, aslında bugünkü gerilla tipi terör eylemlerinin tipik örnekleridir.

bulundular.⁶¹⁸ Daha sonra Hoybun liderleri 1930 senesinin Haziran ayında İran hududu dâhilinde olan Hoy şehrinde toplanarak buradan çete çete ayrıldılar.⁶¹⁹

Maddi ve manevi olarak gerekli tüm alt yapı hazırlıklarını tamamlayan Hoybun örgütü, artık büyük bir harekete girmeye hazırды. Nitekim bu hazırlıkların sonucunda örgüt, İngilizlerin desteği ile 1930 yılında tarihe Ağrı İsyanı olarak geçen eylemi başlattı.⁶²⁰

2.2.1.1. Hoybun Örgütünün Eylemleri

Kahire’de çıkan El-Ahram Gazetesi 9 Temmuz 1930 tarihli nüshasında Ağrı isyanı hakkında şu bilgileri veriyordu: “Son zamanlarda Kürt isyanı ehemmiyet kesbetti. Bu hareket, Şeyh Sait’in oğlu Selahattin’in, babasının intikamını almak için hazırladığı bir hareket değildir. Bilakis yabancı bir milletin kuvvetine istinat eden bir kıyamdır. Kürtler geçen sene Musul’da bir kongre akdederek, Kürt ekseriyetiyle meskûn yerlerde ihtilalciyane propagandalar yapmaya ve müsellağ (silahlı) çeteler teşkil etmeye karar vermişlerdi. Bu müsellağ çeteler hudutta uğraşacak, içerideki Kürtler buna iltihak edeceklerdi. Musul kongresinde verilen kararlardan biri de Türk hududuna İran tarafından tecavüz idi. Onun için Kürtler ve onlarla çalışanlar birer birer İran hududuna hareket ettiler. Çerkez Ethem, Şeyh Sait’in oğlu Esat, Şeyh Abdullah ve sair Kürt reisleri Selmas dağlarına hareket etmişlerdi. İsmail Ağa ve Semiko da bu dağda bulunuyordu. Hariçten gelen silah buraya gönderiliyor ve tevzi ediliyordu. Türkiye’ye girmesi memnu olanlar ile Türkiye adliyesi tarafından takip edilenler de bunlarla beraberdi...”⁶²¹

1930 Senesinde Hoybun Cemiyeti’nin organize ettiği Ağrı İsyanında bölgedeki Celali, Süphanlı, Haydaranlı, Milanlı, Hasenanlı, Zirkanlı, Cibranlı ve Mokolu aşiretlerinin yanı sıra, Ermeni ve Nasturi çeteleri de yer aldı.⁶²² Değişik mıntikalara konuşlanmış 400–500 çadırda toplanan 350’si süvari olmak üzere 2000’in üzerinde silahlı kuvvet⁶²³ Türk ordusundan firari Yüzbaşı İhsan Nuri, Ermeni Zilan ve Bro Haso Telli’nin de bulunduğu bir komuta kademesi tarafından

⁶¹⁸ **BCA.**, 030.10.00.00.113.771.9, 12 Eylül 1929.

⁶¹⁹ “Kürt isyanı nerede kararlaştırılmış?”, **Vakit**, 21 Temmuz 1930, s. 1.

⁶²⁰ “Bütün Alman gazeteleri Kürt isyanını İngilizlerin körüklediğini yazıyor”, **Vakit**, 19 Ağustos 1930, s. 1.

⁶²¹ “Kürt isyanı nerede kararlaştırılmış?”, **Vakit**, 21 Temmuz 1930, s. 1.

⁶²² Türkiye Cumhuriyeti’nde Ayaklanmalar, **a.g.e.**, ss.319-320.

⁶²³ **Türk Parlamento Tarihi-TBMM III. Dönem (1927-1931)**, II. Cilt, TBMM Vakfı Yayınları, Yayın No: 9, Ankara 1995, s.127.

sevk ve idare edildi.⁶²⁴ Ayrıca asıl büyük ayaklanmaya destek vermek amacıyla iki olay daha yaratıldı. Bunlardan ilki, 20 Haziran 1930 tarihinde Kör Hüseyin ve Eminpaşaoğullarının İran sınırını geçerek Zeylan mintikasında başlattıkları ayaklanma oldu.⁶²⁵ Tarihe “Zeylan Ayaklanması” olarak geçen ve Kürt ayaklanması olarak bilinen bu eylem de, aslında Hoybun örgütü üyelerinin organize ettiği, Ağrı İsyanının bir yan kolundan başka bir şey değildi.⁶²⁶

Türk Ordusu’nun olayları bastırmaya çalışırken çıkarılan diğer ayaklanma ise, Irak’taki Şeyh Barzani ve Molla Hüseyin Şerif idaresindeki kuvvetlerin Irak sınırından geçerek Oramar, Şal ve Şemdinli bölgelerinde başlattıkları ayaklanmaydı.⁶²⁷ Sınır bölgelerinde bunlar gerçekleşirken, Dersim bölgesinde de Koçgirili Alişir Dersim aşiretlerine Hoybun bildirimleri dağıtarak bu aşiretlerin de Ağrı isyanına destek vermesi için gayret gösterdi. Sonuçta Dersim aşiretleri üzerinde dini bir otoriteye sahip olan Seyyid Rıza da devlet yetkililerine karşı direnişe geçti. Bunun üzerine hükümet, Ağrı bölgesinden oraya da kuvvet kaydırmak zorunda kaldı. Böylece merkezi Ağrı olan ayaklanmanın bütün Doğu Anadolu bölgesine yayılması hedeflendi.⁶²⁸

Ancak toplam 20 gün sürdürülebilen Zeylan ayaklanması ile bağlantılı bulunun güney sınırındaki ayaklanmalarda halk Devletten yana oldu ve bu sebeple Zeylan bölgesindeki ayaklanma girişimi başarısızlıkla sonuçlandı.⁶²⁹ Oramar’daki eylem de başarıya ulaşmadı. Ve nihayetinde değişik evrelerden geçen bastırma harekâtı, Kolordu komutanı General Salih (Omurtak) komutasında; 7–14 Eylül 1930 tarihleri arasında yapılan askeri harekâtla sonuçlandı.⁶³⁰

Başarısızlığa uğrayan isyan girişiminden sonra başta İhsan Nuri olmak üzere isyancıların elebaşları İran’a kaçtılar. İran’da önce tutuklanan İhsan Nuri, kısa bir süre sonra serbest bırakıldı ve kendisine İran ordusunda görev verildi.⁶³¹ Zeylan Hadisesinin mimarlarından Milli (Milan) aşireti Reisi Osman ise, yapılan tedip harekâtından Kürt Mehmet Mustafa’nın yardımıyla son anda kurtularak İran’a firar

---

⁶²⁴ A. Haluk Çay, **a.g.e.**, s. 342.

⁶²⁵ **Türkiye Cumhuriyeti’nde Ayaklanmalar (1924-1938)**, Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Seri No:8, Ankara, 1972, ss. 287-304 .

⁶²⁶ **EGM Arşivi**, Dn:71314-1, Bn:1/A 8, 26 Kasım 1937

⁶²⁷ Türkiye Cumhuriyeti’nde Ayaklanmalar (1924-1938), **a.g.e.**, ss. 305-317, “Şarktan Yeni Haberler”, **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Ağustos 1931, s. 2.

⁶²⁸ Türkiye Cumhuriyeti’nde Ayaklanmalar, **a.g.e.**, s. 321.

⁶²⁹ **TBMM. ZC.**, Devre 3, Cilt 21, İçtima 3, ss.3-5, 22 Eylül 1930.

⁶³⁰ Türkiye Cumhuriyeti’nde Ayaklanmalar, **a.g.e.**, ss.319-350.

⁶³¹ A.Haluk Çay, **a.g.e.**, s. 343.

etti.⁶³² Rızaiye Vilayetinin Marhanak köyüne ve buradan da Hoybuncu Seyit Taha'nın daveti üzerine Irak'ın Revandiz kasabasına geçen Osman,⁶³³ daha sonra Sidekan köyüne geçerek Seyit Taha'nın ikinci Karısı Gülizar'ın yanına yerleşti.⁶³⁴ Ayrıca İran tarafından kendisine 30 tümen aylık bağladı.⁶³⁵

Neticede, Ağrı İsyanı'nın bastırılmasından sonra Hoybun örgütü askeri gücünü büyük oranda kaybetti. Eylemlerini silahlı siyasi çete faaliyetleri (bugünkü anlamda gerilla tipi terör eylemleri) olarak sürdürdü. Bunun yanı sıra örgüt, Türkiye içinde aşiret reisleri ile ilişki kurarak hücre yapılanması kurmaya çalıştı.⁶³⁶ Ayrıca propaganda faaliyetlerine ağırlık verildi.⁶³⁷ Dersim, Palu ve Viranşehir bölgelerinde bildiriler dağıtılarak; halk, Devlete karşı isyana teşvik edildi.⁶³⁸ Fransızlar da meydana gelebilecek bir isyan girişiminde kullanılmak üzere Ağrı, Barzan, Mutki ve Cizre mıntikasındaki aşiretlere silah ve cephane alınması için 1931 senesi içerisinde, Vahan Papazyan'a 10 milyon Frank tahsis etti.⁶³⁹

İngilizler ise Türkiye'de bir Kürt devleti kurulamayacağını anlayınca, 1931 senesinde Hakkâri Vilayeti ile Cizre dâhil olmak üzere Irak Kürtleri hâkimiyeti altında Irak ile Türkiye arasında bir tampon Kürt hükümeti teşkil etmeye yöneldiler. Böyle bir oluşumun gerçekleşmesi halinde kurulacak hükümetin başına Şeyh Mahmut'u prens olarak getirmeyi ve Barzan Şeyhini de Prens Mahmut'un emri altına vermeyi planladılar. Ayrıca Nasturileri de bu Kürtlük camiasına sokmaya ve bölgedeki altı bin kadar Nasturinin başına da Süleymaniye'deki Ağa Bedros'u getirmeye yönelik girişimler başlattılar. Bütün bu organizasyonların yürütülmesi amacıyla da Barzan mıntikasında muntazam bir teşkilat meydana getirildi. Ayrıca yapılacak harekâta katılmakta çekingenlik gösterenlere de para yardımı yapılacağı vaadinde bulunuldu. Oluşturulan bu organizasyonun Kürt kanadıyla, İran hükümetini de temasa geçirdiler. Bu kapsamda İran hükümeti, tutuklu bulunan Kôr Hüseyin Oğlu Nadir Mehmet ile İhsan Nuri'yi tahliye etti. Fransızlar da bu oluşuma destek vermek üzere Cemil Paşazade Ekrem, Kadri ve Haco'yu Şama davet ederek bir

⁶³² EGM Arşivi, Dn:71314-1, Bn: 1/C 3, 25 Nisan 1938.

⁶³³ EGM Arşivi, Dn:71314-1,Bn:1/D 5, 03 Kasım 1938.

⁶³⁴ Gülizar; İsmail Ağa'nın kardeşi Cevher Ağa'nın kızı olup, Osman'ın oğlu Abdürrezak'ın karısının kız kardeşidir. Bkz: EGM Arşivi, Dn:71314-1,Bn: 1/C 5, 8 Nisan 1938.

⁶³⁵ EGM Arşivi, Dn:71314-1, 1/C 5, 08 Nisan.1938.

⁶³⁶ "Erzurum'da gizli cemiyet kuranlar mahkemede", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Mayıs 1930, Şeyh Sait'in oğlu ve rüfekası gizli cemiyet teşkilinden dolayı yedi ay evvel Erzurum'da adliyece tevkif olunmuş, davaları Ankara Ağır Ceza Mahkemesine nakledilmiştir.

⁶³⁷ EGM Arşivi, Dn: 91173-1, Bn: A 5, B 8, B 1, 12 Mart 1949.

⁶³⁸ BCA., 030.10.00.00.115.803.14, 16 Temmuz 1931 .

⁶³⁹ BCA., 030.10.115.796.20, 12 Nisan 1931.

görüşme yaptılar.⁶⁴⁰ Ancak 1931 senesi içerisinde İngilizler bu fikirlerini uygulamadılar.

Fakat 1932 senesine gelindiğinde Hoybuncular bu yardımlar sayesinde yeniden toparlanarak hareketlenmeye başladılar. Bir taraftan bastıkları beyannameleri Türkiye'nin Suriye hududuna yakın yerlerde dağıtarak halkı isyana teşvik etmeye, diğer taraftan kurdukları siyasi çeteler ile sınırdan geçerek devlet yanlısı köyleri basıp, kanlı eylemler yapmaya başladılar. Bu dönemde merkez olarak daha çok Hasiçe'yi kullanan örgüt, Bedirhahanlılar ile Ağrı İsyanında önemli rol oynayan Avakim Çağlayan tarafından idare ediliyordu. Türkiye sınırları içerisinde sızarak kanlı eylemler yapan çetelerin başında ise Kahta'lı Sabri bulunuyordu.⁶⁴¹

Bu sene içerisinde İngilizler örgütü tekrar aktif hale getirmek için bir plan daha hazırlayarak harekete geçtiler. Plana göre, 15 Mayıs'ta toplanacak olan Cemiyet-i Akvam'ın müzakeresi esnasında Güney'de bulunan Ermeniler ile Heriki ve Gerdi Aşiretleri Türkiye'ye saldıracak, bunlar eski yerlerini işgal etmesi suretiyle bir oldu-bitti yapılacak ve bu durum Cemiyet-i Akvam'a emrivaki ile kabul ettirilecekti. Ayrıca İngiliz Siyasi Sorumlusunun Irak'lı Tahir Hacı Hasan ile gönderdiği bir haberde ellerine geçen bu fırsattan istifade etmezlerse, Kürtler için felaketin muhakkak olacağı belirtilerek adeta gözdağı veriliyordu. Bu tehditle birlikte gelen talimata karşılık, bir güvence olmak üzere Barzanlılar ve muhacirler bir "Kürtlük ittihadı mazbatası" yaparak İngiliz mümesilliğine gönderdiler.⁶⁴² Ancak 1932 senesi içerisinde sınır bölgesinde alınan yoğun tedbirler ile birlikte, "Türk-İran Sınır Hattının Tayini" anlaşması ile birlikte diğer konularda İran'la ilişkilerin düzelmesi⁶⁴³ ve Doğu sınırının emniyete alınması sebebiyle bu plan uygulanamadı.

Küçük çaplı çete faaliyetlerinin görüldüğü birkaç yılın sonrasında 1935 Senesine gelindiğinde Hoybun örgütünün yeniden büyük bir eylem hazırlığı içerisinde olduğu öğrenildi. Hakkâri Valiliğinin Dâhiliye Vekâletine yazdığı bir yazıda, Çapakçur kazasından alınan 22 Ocak 1935 tarihli istihbarat raporunda, İran'da bulunan Ferzende isimli aşiret reisinin 900 süvari mevcudu ile Süleymaniye tarafına geçtiği ve ecnebi hududu dâhilinde bulunan şeyhlerle anlaşarak birleştiği, oluşturulacak askeri güç ile ilkbaharda Türkiye'ye bir harekât yapılacağı, bunların

⁶⁴⁰ BCA., 030.10.00.00.115.796.20-2, 9 Nisan 1931.

⁶⁴¹ "Hoybuncular rahat durmuyorlar", Cumhuriyet, 12 Ağustos 1932, s. 2.

⁶⁴² BCA., 030.10.115.796.20, 2 Nisan 1931.

⁶⁴³ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938), Ankara. 1990, s. 87.

harekete geçecekleri anda Türkiye içerisindeki Kürtlerin de bu harekâta destek vereceği, hatta Lice mıntıkasına gelen bir tayyarenin attığı beyannamelerde Ferzende ile yurt dışında bulunan firariler ile beraber 500 çadırlık bir Şeyh kuvvetinin de harekâta iştirak edeceği, İlkbahar ayında Suriye ve Irak sınırlarından Türkiye'ye doğru yürüyüşe başlanılacağı bildiriliyordu. Yine aynı raporda "...ahır zaman vaktinde noksan tarafında kalan Şeyhlerin meydana çıkarak din için çalışacakları ve kendilerinin de bunlara iştirak edeceği, hatta el ve ayakları olmayanların dahi sürüne sürüne cihada iştirak edecekleri, etmeyenlerin dinsiz ve imansız olacağı, bunların Kitap'ta (Kuran-ı Kerim) yazdığı" yönünde propaganda yapıldığı belirtiliyordu. Bundan başka "...Bu sene cihat olacak. Kısa zaman yaklaşıyor. Şeylerimizi astılar, şimdi sıra bize geldi. Bu cihatta çok kan dökülecek. Çok kimseler şehit olacak ve belki de adam kalmayacak" şeklinde propagandalar yapıldığı, ayrıca yörede son dönemde şüpheli şahısların görüldüğü ve bunların gizli toplantılar yaptıklarının öğrenildiği bildiriliyordu.⁶⁴⁴

Ne var ki bu yıllarda da örgüt istediği gibi büyük bir eylem gerçekleştiremedi. Taşnaklarla birlikte Türkiye'deki bürokratlara karşı suikast tertipleri⁶⁴⁵ ve bazı küçük çaplı siyasi çete eylemleri gerçekleştirildi.

1935 Senesine kadar muhtelif zamanlarda Türkiye'ye saldıran Yado, Ado, Seyidhan, Alican gibi örgüt üyelerinin idaresindeki çeteler imha edildiğinden, 1936 senesinin ortalarına kadar güney hudutlarında asayiş bozan hadiseler neredeyse kesildi. Ancak Hatay'ın bağımsızlık davası ortaya çıktığı günlerde, Suriye sınırında hudut ötesinde hazırlanarak Türkiye'ye gönderilen çetelerin yol kesicilik, soygunculuk, adam öldürme hadiseleri tekrar görülmeye başladı.⁶⁴⁶

29 Temmuz 1936 tarihinde Benli Abdurrahman'ın Silvan mıntıkasında köy basması; 8 Ağustos 1936 tarihinde Tahir ve Abdurrahman'ın yönetimindeki çetenin Mardin'in güneyindeki çadırları basmaları; 19 Ekim 1936 tarihinde Şeyh Misbah'ın yönetimindeki gurubun Belli köyünü basarak, gerçekleştirdikleri adam öldürme hadisesi; 22 Kasım 1936 senesinde Tahir ve Abdurrahman'ın Diyarbakır'ın güneyindeki Dinki köyünü basması; 1 ve 13 Aralık 1936 tarihinde Mardin'in 15 kilometre kadar kuzeyinde Çalkı oğlu Tahir ve altı adamının yaptıkları soygun; 1 ve 4 Aralık 1936 senesinde Tahir ve Benli Abdurrahman'ın yönetimindeki çetenin

⁶⁴⁴ EGM Arşivi, Dn:71215-8, Bn:2 G 9, 2 G 10, 24 Ocak 1935.

⁶⁴⁵ EGM Arşivi, Dn:12512-80, Bn: K.T. 19377; EGM Arşivi, Dn: 12242-10, Bn: 353.

⁶⁴⁶ TBMM. ZC., Devre 5, Cilt 17, İçtima 2, s. 17, 7 Nisan 1937.

Bismil kazasında gerçekleştirdikleri soygun; 7 Mart 1937 tarihinde Urfa Vilayetinde Tektek dağında yapılan hayvan gaspı; 21 Şubat 1937 tarihinde Ramanlı Şükrü, Keferalpli Hamit'in idaresindeki çetenin Siirt vilayetinde köy baskını yapmaları; 5 ve 6 Temmuz 1937 ile 8, 15 ve 21 Şubat 1937 tarihlerinde Urfa Vilayetlerinde yapılan hayvan gaspları; 1937 senesi içerisinde gerçekleştirilen iki soygun ve altı hayvan gaspları bu eylemlerden bazılarıydı.⁶⁴⁷

Bu yıllarda Doğu'da icra edilen siyasi çete faaliyetleri genellikle İbrahim Paşa oğulları, Cemil Paşa oğulları ve Haco tarafından idare ediliyordu. Güney'den Türkiye'ye gönderilen ve sınır içerisinde gasp, soygun, öldürme, köy basma, adam kaçırmaya gibi eylemlerin ise temel sebebi bölgenin siyasi istikrarının bozulmasıydı. Bu eylemler 1937 yılında iyice şiddetlenmişti.⁶⁴⁸

Bu terör eylemlerini organize ve idare edenlerin içerisinde en önemli isim ve aynı zamanda Hoybun cemiyetinin de aktif bir üyesi olan Haco; Midyat'ın güneyinde Süryani ve Yezidi cemaatlerle iç içe yaşayan Huvergi aşiretine mensuptu. Haco, devlete isyan ederken yapılan bir tedip harekâtı sırasında öldürülen Haco Ağa'nın oğluydu. Babası öldüğü sırada henüz anne karnında bulunan Haco, babası ve dedesinin devlete olan başkaldırıları sebebiyle öldürülmelerinin intikamını almak hırsı ile büyümüştü.⁶⁴⁹

Gençlik yıllarında "kirve"lik ananesinden istifadeyle "Tay" ve "Miran" aşiretleriyle akrabalık kuran Haco, çevresindeki Süryanileri ve Sincar'daki Yezidileri de hegemonyası altına alarak Hüvergi aşiretinin etki sahasını oldukça genişletmiş,⁶⁵⁰ beş oğlundan Yusuf, Çağan, Cemil ve Hüsnü isimli dört büyüğünü aşiretin muhtelif kollarının başına geçirmişti.⁶⁵¹

Cumhuriyetin ilanına müteakip kurulan yeni devleti tanımayan ve yanına çektiği diğer aşiretlerle birlikte Midyat ve Nusaybin'de ayaklanan Haco, üzerine gönderilen Ali Saip Bey kumandasındaki birliğe direnmiş; onbir gün süren çok şiddetli çatışmalar sonunda ancak Siirt'ten gelen bir taburun yardımı ile yenilmişti.

---

⁶⁴⁷ **BCA.**, 030.10.00.00.128.923.19-17/18, 15 Nisan 1937.

⁶⁴⁸ **BCA.**, 030.10.00.00.128.923.19/19, 15 Nisan 1937.

⁶⁴⁹ **EGM Arşivi**, Dn:71128-1, Bn:1 A 14, 26 Ağustos 1934.

⁶⁵⁰ Naşit Hakkı, "Cenupta son tecavüzü yapan Haco kimdir?", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Ağustos 1930, s. 3.

⁶⁵¹ **EGM Arşivi**, Dn:71128-1, Bn:1 A 14, 26 Ağustos 1934.

Buradan kaçarak Diyarbakır'a gelmiş ve Devlete sığınarak bir daha başkaldırmayacağına söz verince de affedilmişti.⁶⁵²

Gerçekten de Haco uzun bir süre herhangi bir olaya karışmamış, hatta Şeyh Sait İsyanı sırasında 150 atlı adamı ile birlikte Devletin yanında yer alarak Karabağ civarında asilerle savaşmıştı. Şeyh Sait İsyanı sonrasında Diyarbakır'dan geri dönerek Süryani Habap köyüne yerleşmişti.⁶⁵³

Ancak 10 Mart 1926 tarihinde Cumhuriyet ve şapka devrimini gerekçe göstererek yeniden ayaklandı. Hudut karakollarını basarak, Nusaybin ve havalisine tecavüze başladı. Üzerine asker gönderilmesi üzerine Haco, oğulları ile Suriye'ye kaçtı.⁶⁵⁴

Suriye'ye geçtikten sonra Türkiye'ye iade edilmeyen Haco, Fransızlar tarafından Türkiye sınırının hemen güneyinde kendisine bağlı üç köye yerleştirildi. Burada, mahkûm, kaçak Yezidi ve Süryanilerden oluşan bir kuvvet meydana getirdi.⁶⁵⁵ Bu sırada Hatay meselesinden dolayı bölgede Türkiye aleyhindeki faaliyetleri desteklemeye devam eden Fransa, Cemil Paşazade Ekrem, Kadri, Mehmet ile Haco'yu Şama davet ederek bunların işbirliği yapmalarını sağladı.⁶⁵⁶

Bu birliktelikten sonra aşiretinin mıntıkası içerisinde Hoybun Cemiyetinin teşkilatlanmasını sağlayan Haco, bu bölge içerisinde örgütün reisliğini de yaptı. Hoybun örgütünün sözde komutanlarından biri olarak zaman zaman sınırı geçip, Türkiye hudutları içerisinde terörist eylemlerde bulundu.⁶⁵⁷ Bugünkü terörist eylemlerin tipik bir örneği olan Hoybun örgütünün gerçekleştirdiği Karaköprü hadisesi Haco'nun organize ettiği önemli bir eylemdi.

Hoybun örgütünün incelenmesinin sonucunda ayrıca ele alacağımız "Karaköprü Hadisesi" olarak bilinen bu eylem, gerçekten de döneminin içerisinde yapılan en önemli faaliyetlerden biriydi. Bu dönemde siyasi çetecilik olarak adlandırılan, ancak bugün Türkiye sınırlarında görülen düzenli ve sistemli terörist eylemlerin ilk tipik örneği olması bakımından özel bir öneme sahip bulunan Karaaköprü eylemi, bu bağlamda oldukça önemlidir.

---

⁶⁵² Naşit Hakkı, "CebupTa son tecavüzü yapan Haco Kimdir?", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Ağustos 1930, s. 3

⁶⁵³ **A.y.**

⁶⁵⁴ **BCA.**, 030.10.00.00.128.923.6-22, 1933.

⁶⁵⁵ Naşit Hakkı, "Cenupta son tecavüzü yapan Haco kimdir?", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Ağustos 1930, s. 3

⁶⁵⁶ **BCA.**, 030.10.115.796.20, 2 Nisan 1931.

⁶⁵⁷ Naşit Hakkı, "Cenupta son tecavüzü yapan Haco kimdir?", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Ağustos 1930, s. 3.

Karaköprü hadisesini gerçekleştiren çete, 12 veya onyeddi kişiden ibaretti. Çete elemanlarının bir kısmının ceketi haki renkte ve tek tipti. Tamamının üzerinde uzun menzilli tüfekler ve çok miktarda cephaneye bulunmaktaydı. Çete, Cemil Paşa oğullarından Mehmet ve Kadri ile Seyit Han'ın adamlarından teşekkül ediyordu. Grubun başında Cemil Paşazade Mehmet'in Fesih isimli adamı ve içinde Ermeni ve Kürtler vardı. Eylemden sonra çete üyelerinin bir kısmı Suriye'ye geri giderken, çetenin bir kısmı da Türkiye içerisinde kaldı.⁶⁵⁸

Bu arada Fransa bölgede daha büyük eylemler yapmak üzere Suriye'de etkin olan firari Çerkezleri de, Hoybun örgütüne dâhil etti.⁶⁵⁹ Yine bu yıllarda Hoybun örgütünün 1937 senesinde başlayan Dersim İsyanına dışarıdan takviye gönderme girişimi de oldu. Ancak Şeyh Said'in Kardeşi Abdurrahim ve Şeyh Şemseddin'in yeğeni Şeyh Misbah'ın idaresinde gönderilen kuvvet, 15-19 Temmuz 1937 tarihleri arasında Bismil'in Salat köyü civarındaki çatışmada imha edildi.⁶⁶⁰ Dersim İsyanı ile birlikte Hoybun örgütünün güneyde yeniden hareketlenmeye başlaması karşısında Türkiye 8 Temmuz 1937 tarihinde Afganistan, Irak ve İran ile Sadabat Paketi'nı kurarak bölgeden yönelebilecek bölücü hareketleri işbirliği ile önleme yoluna gitti.⁶⁶¹

Ancak bu yönde istediğini gerçekleştiremeyen Fransa, Türkiye ile Suriye arasında bir tampon Kürt devleti oluşturmaya çalıştı. Suriye'nin kuzeydoğusunda Türkiye ile sınır kenti olan Andiver'den başlayan ve Kamışlı, Resulayn, Hasiçe ve Rakkayı da içine alarak Cerablus'a kadar uzanan bu tampon bölgede bir manda devleti kurmaya çalıştı.⁶⁶²

Hoybuncu Kürtler, Ermeniler, Süryaniler ve Cezire'deki Hıristiyan çoğunluktan mürekkep, Türkiye ile Suriye arasında Elcezire'de oluşturulacak kendi hâkimiyetleri altındaki "Etat Tampon" hükümet, Türkiye'ye karşı kullanılabilceği gibi, icabına göre Suriye'ye karşı da kullanılacaktı.⁶⁶³

Bu kapsamda muhtariyet isteyen Ermeni, Kürt ve Süryanilere⁶⁶⁴ Suriye'nin kuzeydoğusunda Türkiye ile sınır kenti olan Andiver'den başlayan ve Kamışlı,

⁶⁵⁸ **BCA.**, 030.10.00.00.128.923.19, 15 Nisan 1937, s.14.

⁶⁵⁹ **EGM Arşivi**, Dn:12511-28, Bn: K.T. 29645; **EGM Arşivi**, Dn: 12241-1, Bn: 6 A 11.

⁶⁶⁰ **EGM Arşivi**, Dn:71195-43, Bn: K.T. 10238; Dn: 12241-1, Bn: 4 D 10, 29 Temmuz 1937.

⁶⁶¹ "Aşya Paketi imzalandı", **Ulus**, 10 Temmuz 1937, s.1.

⁶⁶² **EGM Arşivi**, Dn:71166, Bkz: Ekler - Harita 1.

⁶⁶³ Yusuf Sarımay, **a.g.e.**, s.225.

⁶⁶⁴ **EGM Arşivi**, Dn:71166, Bn:1, 11 Aralık 1937.

Resulayn, Hasiçe ve Rakkayı da içine alarak Cerablus'a kadar uzanan bir alanda muhtariyet verilecekti.⁶⁶⁵ Ancak bunda da başarılı olmadılar.

Özetle ifade edecek olursak, Türkiye'nin güney sınırında teşkil edilen Hoybun isimli örgüt vasıtasıyla önce İngiltere⁶⁶⁶ ve sonra da Fransa Türkiye içerisinde bağımsız bir Kürt–Ermeni devleti kurmaya çalıştılar. Ancak bunda başarılı olamayınca, Türkiye ile idare ettikleri bölge arasında bir tampon bölge oluşturmayı denediler. Fransa ve İngiltere, kurdukları Hoybun isimli taşeron örgüt aracılığıyla bir yandan bölgede yürüttükleri düşük yoğunluklu savaş ile ülkenin maddi kaynaklarını terörle mücadeleyle kanalize ederken, diğer yandan çıkarmaya çalıştıkları iç isyanlarla hükümetin içe yönelerek dış politikadan uzaklaşmasını ve iç güvenlik kaygılarıyla askeri birliklerini daha ziyade ülke içerisinde dağıtık olarak konuşlandırmasını sağladılar. İleride tafsilatıyla açıklayacağımız Dersim İsyanı, Hoybun örgütünün doğrudan bir faaliyetinin sonucu olmasa da, Fransa'nın bu konuda önemli etkisi olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ayrıca 1927 yılında kurulan ve 1937 yılında kadar faaliyette bulunan Hoybun örgütü, yalnız Türkiye'ye karşı kullanılmadı. Bu taşeron örgüt İngilizler ve Fransızlar tarafından zaman zaman İran'a ve Sovyetler Birliği'ne de karşı kullanıldı.⁶⁶⁷

2.2.1.2. Karaköprü Eylemi

1937 Tarihinde meydana gelen Karaköprü eyleminin üzerinde özellikle durmamızın sebebi, belirtilen dönemde siyasi çetecilik veya eşkıyalık olarak adlandırılan, ancak bugün Türkiye sınırlarında görülen PKK üzerinden yürütülen terörist saldırıların, o günkü şartlarda uygulamaya konulan tipik bir denemesi olmasıdır.

Aradan yetmiş sene geçmiş olmasına rağmen, hala aynı nitelikteki saldırıların devam ettirilebilmesi; dönemin ve yörenin içinde bulunduğu şartların değişmemiş olmasına ve o dönemdeki iç güvenlik açıklarının günümüzde halen giderilememiş olmasından kaynaklanmaktadır.

---

⁶⁶⁵ EGM Arşivi, Dn:71166, Bkz: Ekler - Harita 1.

⁶⁶⁶ BCA ., 030.10.00.00.115.796.20-2, 9 Nisan 1931.

⁶⁶⁷ EGM Arşivi, Dn: 71314, Bn:1 C 10-11.

Döneminin çok önemli bir iç güvenlik hadisesi olan ve Büyük Millet Meclisi ile kamuoyunda uzun süre konuşulan Karaköprü hadisesi, aslında bir tipik terörist eylemdir.⁶⁶⁸

15 Mart 1937 pazartesi tarihinde saat 10.30'da başlayan ve aynı gün 17.30'da sona eren⁶⁶⁹ terörist eyleme adını veren Karaköprü; Diyarbakır-Mardin şosesi üzerinde, Diyarbakır'a onbeş kilometre mesafede, Dicle'nin güneyindedir.

700-800 Kişinin soyulması ve iki kişinin ölmesi ile sonuçlanan bu hadise, aslında geleceğini önceden haber vermişti. Hadisenin meydana gelmesinden önce Türkiye hudutlarına tecavüz etmek için çetelerin hazırlandığı ve bu unsurların silahlandığına dair gazetelerde uzun uzadıya yazılar çıkmıştı.⁶⁷⁰

Alınan bütün tedbirlere rağmen gerçekleştirilen eylem, önce bir soygun vakası olarak değerlendirildi. Ancak sonradan yapılan değerlendirmelerde, soygun gününün posta günü olmaması ve soyulan kişilerden alınanlardan, eylemin gerçek amacının soygun olmadığı anlaşıldı.

Gerçekleştirilen eylemde; altı kamyon, bir binek otomobil içindeki yolcular, köprüden geçen atlı ve yaya halk soyuldu. Soyulanlar arasında iki jandarma subayı, bir jandarma eri, Diyarbakır Cumhuriyet Müddeiumumîsi yardımcısı, hükümet doktoru da vardı. Ayrıca olay esnasında silahını teslim etmeyen bir jandarma eri de şehit edildi. Bunun yanı sıra soygun yerine gelen iki köylünün soygunu görerek kaçmaları üzerine, bunlardan birisi de soyguncular tarafından öldürüldü. Kaçmayı başaran diğer köylü ise soygunu Karaköprü'ye en yakın jandarma müfrezesine (yaklaşık yedi kilometre mesafede) saat 18.00 civarında haber verebildi.⁶⁷¹

Köylünün haber verdiği Değirmen Süvari Müfrezesi, durumu telefonla Diyarbakır Jandarma merkezine bildirmesini müteakip Karaköprü'ye intikal etti. Olay yerine gelen müfreze, çetenin bir kısmına tesadüf ederek ateş açtıysa da, karanlık basmasından dolayı sonuç alamadı ve çete izini kaybetti.⁶⁷²

Yapılan tahkikatta, çetenin onyeddi kişiden ibaret olduğu, bunların bir kısmının ceketinin haki renkte (tek tip) olduğu, tamamının üzerinde uzun tüfeklerin bulunduğu ve çok miktarda cephane taşıdıkları öğrenildi. Sonraki günlerde Diyarbakır civarında bu guruba mensup olan Yusuf isimli bir Ermeni ve Mehmet

---

⁶⁶⁸ Karaköprü Hadisesi ile ilgili olarak Büyük Millet Meclisinde yapılan görüşmeler için bkz: **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 17, İçtima 2, ss.17-26, 7 Nisan 1937.

⁶⁶⁹ **BCA.**, 030.10.00.00.128.923.19-12, 15 Nisan 1937.

⁶⁷⁰ **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 17, İçtima 2, s. 19, 7 Nisan 1937.

⁶⁷¹ **BCA.**, 030.10.00.00.128.923.19-12, 15 Nisan 1937.

⁶⁷² **BCA.**, 030.10.00.00.128.923.19-15, 15 Nisan 1937.

adında bir de Kürt yakalandı. Bunların sorgusundan çeteninin Cemil Paşa oğlu Mehmet, Kadri ve Seyit Han'ın adamlarından teşekkül ettiği ve çetenin başında Cemil Paşazade Mehmet'in Fesih isimli adamının bulunduğu öğrenildi.⁶⁷³ Ayrıca eylemden sonra çetenin bir kısmının Türkiye içerisinde kaldığı ve Seyit Han'ın adamlarından olduğu ifade edilen takriben beş kişinin Muş civarına gittikleri anlaşıldı.⁶⁷⁴

Soygun sonrasında geçiş yolları üzerinde kurulan pusulara rağmen çete üyelerinin geri kalan kısmı yakalanamadı. Özellikle jandarma müfrezeleri tarafından tutulan Kızıltepe-Derbesiye ve Gurs mıntıkasından sınır ötesine çetecilerin geçebilmesi, mıntıkayı çok iyi bilmelerine ve bir kısmının bu mıntıkanın halkından olması sebebiyle alınan tedbirleri yöre halkından öğrenmesine; gündüz hareket etmeyerek mağara ve ormanlarda saklanıp, köylere uğramaksızın gece hareket etmelerine bağlandı.⁶⁷⁵

Eylemi gerçekleştiren grup, Suriye hududuna geçtikleri anda soygundan elde ettikleri eşyayı alenen resmi makamların gözü önünde gürültülü nümayişlerle sattılar. Bu görüntüden, çetelerin sınır ötesinde teşkil edildiği ve dönüşlerinde de gerekli yardımı gördükleri açıkça anlaşıldı.⁶⁷⁶ Konuyla ilgili olarak Şükrü Kaya BMM'de yaptığı bir konuşmada “Bunların hudut haricinde hazırlanarak ve teşvik olunarak memleket dâhiline gönderildikleri sabittir. Beynelmilel bir cürmü meşhut mahkemesi olsaydı bunları mahkûm edecek delillerimiz mevcuttu” diyerek, bunu açıkça ifade etti.⁶⁷⁷

Haco'nun organize ettiği bu gurup Karaköprü eylemini gerçekleştirirken, bir başka grup da Gercüş civarında aynı tipte bir eylem gerçekleştirmeye çalıştı. Ancak bu grup başarılı olamadı ve güvenlik kuvvetleriyle girdikleri çatışma sonrasında çok sayıda ölü ve yaralı vererek dağıldı.⁶⁷⁸

İbrahim Paşa, Cemil Paşa Oğulları ve Haco'ya bağlı adamlar tarafından gerçekleştirilen aynı türdeki benzer eylemler sonrasında failler, Türkiye'nin güney sınırlarından dışarı kaçmayı başardılar (Sadece Urfa'da hayvan gaspı yapanlar yakalanabildi). Sınır dışına geçen bu unsurlar, her defasında yeniden teçhiz edilerek

---

⁶⁷³ BCA., 030.10.00.00.128.923.19-13/14, 15 Nisan 1937.

⁶⁷⁴ BCA., 030.10.00.00.128.923.19-14, 15 Nisan 1937.

⁶⁷⁵ BCA., 030.10.00.00.128.923.19-17, 15 Nisan 1937.

⁶⁷⁶ TBMM. ZC., Devre 5, Cilt 17, İçtima 2, s.18, 7 Nisan 1937.

⁶⁷⁷ TBMM. ZC., Devre 5, Cilt 17, İçtima 2, s.17, 7 Nisan 1937.

⁶⁷⁸ TBMM. ZC., Devre 5, Cilt 17, İçtima 2, s.18, 7 Nisan 1937.

tekrar Türkiye içerisine gönderildiler.⁶⁷⁹ İkinci Dünya Savaşı başlarına kadar bu eylemler sürekli devam etti.

Çeşitli isimler altında, ancak aynı amaca hizmet eden siyasi çetelerin planlı ve sistemli olarak Türkiye içerisinde yürüttükleri terör eylemlerine karşı güvenlik güçleri bugün olduğu gibi, Cumhuriyet'in ilk yıllarında da sürekli olarak arazide arama tarama faaliyetlerinde bulundular. Bu faaliyetlerde farklı isimlerin yönetimindeki pek çok siyasi çete tenkil (imha) edildi. Bu çetelerin isimleri ve ortadan kaldırıldıkları tarihler Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo: 1.

Anadolu'da bulunan siyasi ve adi çeteler
(Faaliyet bölgeleri ve tenkil edildikleri tarihler)

Çetenin İsmi	Faaliyet gösterdiği alan	Tenkil edildiği tarih
Palolu Yado Çetesi	Güney hudutları	1928
Nusret Çetesi	Rize, Trabzon, Gümüşhane	1928
İsmail Çetesi	Rize, Trabzon, Gümüşhane	1928
Koço Çetesi	Rize, Trabzon, Gümüşhane	1928
Sürmeneli Ahmet Çetesi	Rize, Trabzon, Gümüşhane	1928
Beloğlu İzzet Çetesi	Tokat	1928
Kürt Fahri Çetesi	Cebelibereket	1928
Katil İlyas Çetesi	Kırşehir, Konya, Aksaray, Ankara	1928
Kürt Osman Çetesi	Kırşehir, Konya, Aksaray, Ankara	1928
Katil Rıza Çetesi	Burdur, Muğla, Denizli	1928
Nedim Çetesi	Konya, Afyon, Isparta	1928
Seyit Resul ve Mahmut Çetesi	Erciş	1930
Şeyh Mustafa Çetesi	Ağrı	1931
Kıçıkırık Ali Çetesi	Kadirli	1931
Aliko ve Topal Hüseyin Çetesi	Erzurum, Erzincan	1931
Ramazan Çetesi	Urfa	1931
Şeyh Hüseyin Çetesi	Kolhas	1931
Kara Haydar Uşakları Çetesi	Ankara, Yozgat, Kırşehir	1931
Gökçe İsmail-Gedik Ahmet Çetesi	Kayseri Maraş	1931
Sabri Ahmo Çetesi	Diyarbakır, Bitlis, Muş	1931
Mehmet Çavuş Çetesi	Diyarbakır, Bitlis, Muş	1931
Homan Çetsi	Diyarbakır, Bitlis, Muş	1931
Reyso, Ali Abdo, Reşit, Tahir, Boro Çeteleri	Siirt, Hakkâri	1931
Gurgur Çetesi	Siirt, Van, Muş	1931
Romanlı emin Çetesi	Siirt	1931
Cansurlu Abdullah Çetesi	Muş	1931
Kindişili Esat Oğlu Çetesi	Van	1931
Müküslü Arif Çetesi	Van, Beyazıt, Bitlis	1931
Dünya Malı Çetesi	Van	1932
Mestanlı Musa Çetesi	Diyarbakır	1932
Zaza Hüseyin Çetesi	Diyarbakır, Muş, Erzurum	1932
Çolak Mehmet Ali Çetesi	Erzincan	1932

⁶⁷⁹ BCA., 030.10.00.00.128.923.19-19, 15 Nisan 1937, s.19.

Kelereşli Halil Rıza Çetesi	Erzurum	1932
Polat ve Koço Çetesi	Urfa	1932
Alo Çetesi	Kayseri, Maraş	1932
Şeyh Resul, Abdulhalef Faris, Feto Çetesi	Ağrı	1932
Koço, Polat, Bero, Kelo Çetesi	Urfa, Diyarbakır	1932
Emin Cevahir Çetesi	Diyarbakır	1932
Ahmet İskani Çetesi	Diyarbakır	1932
Şeyh Tahir Çetesi	Mutki	1933
Bedelanlı Ali Abdo Çetesi	Lice	1934
Kör Şemo Oğulları Çetesi	Diyarbakır	1934
Keferatlı Hamit Çetesi	Garzan	1934
Hilali Çetesi	Van	1934
Hacı Ferho Çetesi	Van	1934
Berso Oğulları Çetesi	Van	1934
Feyzullah Çetesi	Muş, Ağrı	1934
Koçaklı Hasan Çetesi	Çermik	1934
Kara Şeyh Çetesi	Elazığ	1934
Reşo Çetesi	Ağrı	1934
Nuri Halil Hamo Çetesi	Mardin	1935
Siverekli Ramazan Çetesi	Urfa	1935
Abdurrahman Muhi Çetesi	Maraş	1935
Hanbeyli Rıza Çetesi	Erzurum	1935
İbo Çetesi	Sivas	1935
Cumaköylü Mehmet Çetesi	Samsun	1935
Efe Mehmet Çetesi	Afyon	1935
Durmuş Çetesi	Aydın	1935
Çakal Kara Mehmet Çetesi	Burdur	1935
Gedizli Mehmet Çetesi	Denizli	1935
Yakupoğulları Çetesi	Siirt	1936
Zülkefil Hacı İbrahim Çetesi	Siirt	1936
Şikeftanlı Fahri Çetesi	Lice	1936
Reşanlı Aziz Çetesi	Kulp	1936
Piranlı Mehmet Çetesi	Eğil	1936
Silvanlı Abdullah Çetesi	Silvan	1936
Şorikli Hasan Çetesi	Bingöl	1936
Hamit Çetesi	Ağrı	1936
Mülteci Ahmet Çetesi	Kars	1936
Kör Esat Çetesi	Oltu	1936
Çello Çetesi	Erzurum	1936
Lazikli Nusret Çetesi	Erzurum	1936
Zeynel Çetesi	Erzurum	1936
Şeyh Misbah Çetesi	Diyarbakır	1937
Çalkı Oğlu Tahir	Güney sınır boyları	1937
Ali Yunus Oğulları	Sason	1937

Kaynak: Onbeş yıl Zarfında Cumhuriyet Zabıtasının Çalışmaları Hakkında Rapor, **İdare** – Dâhiliye Vekâletinin Aylık Mecmuası, Cumhuriyetin Onbeşinci Yıldönümü Münasebetiyle Fevkalade Nüsha, Yıl 11, Sayı 127, İstanbul, 29 Birinci Teşrin 1938, ss.57-64.

2.2.2. Dersim İsyanı (1937–1938)

Doğu Anadolu'nun İç Anadolu ile birleştiği yerde oldukça engebeli araziye sahip bir bölge olan, kuzeyinde Munzur sıra dağları ve Karasu ırmağı, doğusunda Perisuyu, güneyinde Muratsuyu, batısında Karasu ırmakları ile çevrili olan Tunceli; Cumhuriyetin ilk yıllarında Dersim olarak anılmaktaydı.⁶⁸⁰

Dersim mıntıkasında Osmanlı hükümetlerinin idarelerinden kaynaklanan bir hoşnutsuzluk zaten vardı. Çevre illerin halkının Osmanlı'nın yanlış tutumu yüzünden "Kızılbaş" olarak adlandırdıkları bu insanları dışlamaları ve her türlü kötülüğü yapmayı "farz" görmeleri de,⁶⁸¹ Dersim'in yöreyle entegre olmasının önünde önemli bir engeldi. Gerek yöre halkını bu tutumu, gerekse dışarıdan gelen memurların önyargılı yaklaşımları, devlet kanunlarının tatbikinde hassasiyet gösterildiği zamanlar o mıntıkadaki bir kısım halkın arazilerinin imkânsızlıklarından istifade ederek hükümet kuvvetlerine silahlı olarak karşı gelmelerine sebebiyet verirdi. O zamanki hükümetin yolladığı yeterli olmayan tenkil kuvvetleri ise bölgeyi denetim altına almayı başaramazdı. Bu vaziyet karşısında devlet, otoritesinden fedakârlık ederek, buraların halkını kendi haline bırakırdı. Bu mıntika Cumhuriyet idaresine de bu şekilde geçerek, bazen hükümete sadık kaldı, bazen de karşı geldi. Oysa İrk olarak çoğu Türkmen olan bu bölgenin halkı⁶⁸² Osmanlı'nın son dönemlerinde Dersim'in Ermeni komitacılarının merkezi haline gelmesini engelleyerek komitacıları mıntikadan temizlemiş;⁶⁸³ Birinci Dünya Savaşı sırasında ise Kafkas Cephesinde 4. Kolordu bünyesinde Şeyh Şerif Milis Alayı, Pülümür Milis Alayı, Nazimiye Milisleri, Birinci Şeyh Hasenanlı Alayı, İkinci Şeyh Hasenanlı Alayı, Seydanlı Birinci Alayı, Seydanlı İkinci Alayı, Müstakil Kalan Taburu ve benzeri

⁶⁸⁰ Tunceli'nin vilayet yapılması 4 Ocak 1936 tarihinde kabul edilen "Yeniden Dokuz Kaza ve Beş Vilayet Teşkiline ve Bunlarla Otuziki Nahiyeye Ait Kadrolar Hakkında Kanun" ile gerçekleşmiştir. Bkz: **Düstur**, Tertip 3, Cilt 17, s.171; **Resmî Gazete**, No: 3197.

⁶⁸¹ Yusuf Mazhar, "Dersim Eteklerinde", **Akşam**, 12 Mart 1924, s. 3; **TBMM. GZC.**, Devre 1, Cilt 2, İçtima 2, 3 Ekim 1337 (1921), s. 253.

⁶⁸² "Vilayetlerin Umumi İşleri", **İdare**, Cumhuriyetin Onbeşinci Yıldönümü Münasebetiyle Fevkalade Nüsha, **a.g.e.**, ss.320-321; Ayrıca bölgede görev yaptığım 1994-2004 seneleri arasında neredeyse tamamını köy-köy dolaşma imkânı bulduğum Tunceli ilinin genelinde yerleşik halkın neredeyse tamamı, köklerinin Horasan'dan gelen Türkmenlere dayandığını söylemektedirler. Bu söylemleri gerçekle de uyuşmaktadır. Örneğin Hozat'ın Karaoğlan Köyü'nde bulunan Mengüş, Pertek'in kuzeyinde bulunan Saltuk soy adlı aileler, aslında Mengücek ve Sarısaltuklu boyundan gelen Türkmen aileleridir. Buna mukabil belirtilen aileler de dâhil olmak üzere, bölge halkı genellikle "Zazaca" konuşur. Ancak bu bölgede konuşulan Zazaca ile hemen bitişindeki Palu (Elazığ'ın ilçesi) Zazacası farklıdır. Ayrıca Tunceli'de Kürtçe konuşan bu kitleler, mezhep olarak da Doğu'daki Kürtlerden farklılık gösterir. Yine Elazığ, Diyarbakır, Bingöl, Muş ve diğer illerde bulunan Kürt toplulukları Şafi olduğu halde, Tunceli'de bulunan halk Alevi'dir. Bu yörenin insanı ile diğer Kürt aşiretlerinin birbirleriyle muhabbetleri olduğunu söylemek de çok mümkün değildir.

⁶⁸³ "İlk Meclisin Yüz Yaşındaki Mebusu", **Yeni Gün**, 27 Temmuz 1931, ss. 1-8.

milis kuvvetler ile vatani savunmuşlardı.⁶⁸⁴ Rus ordularının Erzincan'a kadar gelip, buraları Ermenilere teslim etmelerinden sonra Ermeni komitacıların yörede başlattıkları katliamı durduran da, o mevsimde eksi on derece soğukta Fırat'ı yüzerek geçen ve Erzincan'a gelen Halid Paşa tarafından teşkil edilen Dersim aşiretleriydi.⁶⁸⁵

Milli Mücadele sırasında bir kısım Dersim aşireti, bazı Koçgiri aşiretleriyle birlikte civardaki kasaba ve köyleri soymuşlarsa da,⁶⁸⁶ Cumhuriyet döneminde Şeyh Sait isyanına katılmayan Dersim halkı, oluşturdukları milis kuvvetler ile bu isyanın bastırılması esnasında isyancılara büyük zayıflar verdirerek Elazığ'ın geri alınmasında önemli katkılarda bulunmuş⁶⁸⁷ ve bu şekilde bir süre daha devlet otoritesinin etkisi dışında kalabilmişlerdi.⁶⁸⁸

Devlet otoritesi dışında kalan bu bölgenin kendine has bir hukuk sistemi vardı. Devletin hukuk sisteminin yerine "maslahat meclisleri" olarak adlandırılan divanlarda halkın arasındaki anlaşmazlıklar görüşülür ve sorunlar çözüme bağlanırdı.⁶⁸⁹

Ancak artık bir ulus devlet kurulmuştu. Cumhuriyet Hükümeti bölgeye gönderdiği müfettişler ile bir yandan saltanat devrinin yaralarını sarmaya çalışırken, diğer yandan otoritesini pekiştirmeye çalışıyordu.⁶⁹⁰ Dersim'in ileri gelenlerinden olan ve aynı zamanda ve Birinci Meclisin Dersim Milletvekili olan Diyap Ağa; "Denizin yanında kuyu kazılmaz" sözüyle yeni durumu aslında çok güzel bir şekilde özetliyordu.⁶⁹¹ Ne yazık ki, bu tavsiyelere kulak asmayan ve özerkliğini korumaya, merkezi yönetimin idaresine girmeye direnç göstermeye devam eden bir kısım aşiret

---

⁶⁸⁴ Mehmet Evsile, "Birinci Dünya Savaşında Kafkas Cephesinde Aşiret Mensuplarından Oluşturulan Milis Birlikleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Prof. Dr. Süleyman Arslan Özel Sayısı, Cilt 12, Sayı: 36, Kasım 1996, s. 923.

⁶⁸⁵ Yusuf Mazhar, "Dersim Eteklerinde 3", **Akşam**, 17 Mart 1924, s. 3.

⁶⁸⁶ Siirt Mebusu Mahmut, "Tarih ve Siyasi Tefrika", **Milliyet**, 3 Kânunusani 1932, s.2.

⁶⁸⁷ **TBMM. ZC.**, Devre 2, Cilt 14, İçtima 2, s. 358, 26 Şubat 1341; Halil Şimşek, **Şeyh Sait İsyanı ve PKK**, Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Yayınları, İstanbul 2000, s.106.

⁶⁸⁸ "İstanbul'da İngiliz Maslahatgüzarı Mr. Morgan'dan İngiltere Dışişleri Bakanı Sir J. Simaon'a yazılan 24 Ekim 1934 tarihli rapor", Bilal N. Şimşir, **a.g.e.**, s.298

⁶⁸⁹ Bir aşiretin efradı arasında bir ihtilaf çıktığında taraflar bunu maslahat (barış, dirlik) meclislerine götürürdü. Yapılacak toplantının yeri ve zamanı tellallar vasıtasıyla halka duyurulur, aşiret beyinin başkanlığında toplanan ve bazen de seyitlerin de katıldığı ihtiyar meclisi, her iki tarafı ve şahitleri dinler, hüküm verir. Cinayet, yaralama ve benzeri davalarda nakdi cezalar verilir. Mesele aynı aşiret efradına ait olur da sulh ile halline imkân bulunmaz ise, zarar görene veya ailesine misilleme hakkı verilir. Maslahat Meclisleri hakkında geniş bilgi için bkz: Yusuf Mazhar, "Dersim Aşiretlerinde Maslahat Meclisleri", **Akşam**, 2 Nisan 1924, s. 3.

⁶⁹⁰ "Şark vilayetlerimizde" **Akşam**, 15 Temmuz 1928, s.1.

⁶⁹¹ "Dâhiliye Vekili Şark vilayetlerinde", **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Teşrinisani 1931, s. 4.

reislerinin önderliğinde gerçekleştirilen 1926 Koçuşığı⁶⁹² ve sonraki yıllarda gerçekleştirilen 1937–1938 Seyit Rıza ayaklanmasında çok kişi hayatını kaybetti.

Aslında bölgede meydana gelen asayiş ve iç güvenliği bozan olaylar göz önüne alındığında Dersim İsyanının gelişini çok önceden haber verdiği görülmektedir. Dersim halkı her ne kadar Şeyh Sait isyanına katılmamış olsa da, hükümet bu bölgedeki aşiretlerin davranışlarına şüphe ile bakıyor,⁶⁹³ Devlet bu isyanın başlayacağını tahmin ediyor, ancak tarihini ve ne şekilde başlayacağını kestiremiyordu. Zira Irak sınırları içerisinde Türkiye'ye yönelik olarak başlatılan ve tesadüfî olmayan sınır ihlalleri ve siyasi çete faaliyetlerinin yabancı devletler tarafından organize edildiği biliniyor ve Güney'den gelen silahlı siyasi çetelerin Ağrı İsyanından daha ağır neticeler doğurabilecek ve Türkiye'deki Kürtlerin Dersim mıntikasına kadar yayılabilecek bir ayaklanmanın çıkarmaya çalışacakları bekleniyordu.⁶⁹⁴

Bu öngörü içerisinde hükümet Ağrı İsyanının bastırılmasının ardından bölgede bazı ıslahat hareketlerine girişerek, Dersim mıntikasındaki aşiretler arasında görülen asayişsizliği ortadan kaldırmak ve ağa, seyit gibi feodal kalıntıları temizlemek amacıyla bölgede ekonomik, sosyal ve kültürel içerikli faaliyetler başlattı.⁶⁹⁵ Bunun yanı sıra ulus devlet yaratmak arzusuyla homojen bir yapı oluşturma çabaları içerisinde hazırlanan ve 2 Mayıs 1932'de Meclise sunulan İskân Kanunu Layihası⁶⁹⁶ 14 Haziran 1934 tarihinde yürürlüğe sokuldu.⁶⁹⁷ Potansiyel tehlike olarak görülen Tunceli yöresinde uygulanmak üzere üst üste yapılan yasal

---

⁶⁹² 1925 yılı sonlarında Dâhiliye Vekâleti Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey'in verdiği raporlar ve Şeyh Sait ayaklanmasına katılanlardan bir kısmının yakalanamaması ve sığındıkları Dersim dağlarında eşkıyalık yapmaya başlaması ve yine bu yörede Kocuşığı aşiretinin civar aşiretlerinin üzerindeki şekavet ve çapulculuklarına devam etmeleri üzerine 19 Eylül 1926 tarihinde tedip harekâtına karar verilmiş ve harekât 7 Ekim-30 Kasım 1926 tarihleri arasında tamamlanmıştır. Albay Mustafa (Muğlalı)'nın yönettiği tedip ve tenkil harekâtı sonrasında Koçuşığı Aşireti ve onu destekleyen diğer asi aşiretler şiddetle cezalandırılmış; bu aşiretlere mensup aileler buldukları mıntikalardan çıkarılarak başka bölgelere nakil edilmişler ancak iskân edildikleri yerlerde sefalet içerisinde kaldıklarından pek çoğu geri dönme gayreti içerisinde girmişlerdir. Bkz: **BCA.**,030.10.00.00.81.530.18/1, 3 Mayıs 1938; **BCA.**, 030.10.00.00.81.530.18-2, 19 Ocak 1930; Suat Akgül, **Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1992, ss.49-52.

⁶⁹³ "İstanbul'da İngiliz Büyükelçisi Sir R.C. Lindsay'den İngiltere Dışişleri Bakanı Mr. Austen Chamberlain'e yazılan 2 Ekim 1925 tarihli rapor", Bilal N. Şimşir, **a.g.e.**, ss.77-78 .

⁶⁹⁴ **EGM Arşivi**, Dn:71215-8,Bn:2 G 8, 31 Ocak 1935.

⁶⁹⁵ "Dâhiliye Vekili Dersim'e gidiyor", **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Teşrinisani 1931, s. 1.

⁶⁹⁶ "İskân Kanunu Layihası", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Mayıs 1932, ss. 1-4; **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 8, İçtima 1, s. 14, 2 Mayıs 1932.

⁶⁹⁷ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 15, s.1156; **Resmi Gazete**, No:2733.

düzenlemeler ile⁶⁹⁸ yöre halkının yaşayışına etki eden önemli uygulamalar hayata geçirildi. 25 Aralık 1935 yılında da 2884 sayılı “Tunceli Vilayetinin İdaresi Hakkında Kanun”⁶⁹⁹ TBMM’de kabul edilerek 2 Ocak 1936 tarihinde yürürlüğe sokuldu. Tunceli, Bingöl (Çapakçur) ve Elazığ illerinde⁷⁰⁰ kurulan Dördüncü Umumi Müfettişlik ile de bölgede yeni bir idari yönetim ihdas edildi.⁷⁰¹

Ancak Teşkilatı Esasiye Kanununa göre örfi idare hali dışında, BMM tarafından uygulanması öngörülen yetkilerin valilere devredilmesi anlamına gelen 2884 Sayılı Kanun, Mecliste büyük tartışmalar yarattı.⁷⁰²

Bütün itirazlara rağmen kabul edilen Tunceli Kanunu ile valiye olağan üstü yetkiler tanındı. Örneğin vali emniyet ve asayiş bakımından gerekli gördüğü takdirde, vilayet halkından olan fertleri aileleri ile birlikte vilayet içinde bir yerden başka bir yere nakletmeye; herhangi bir şahıs hakkında başlatılan yasal kovuşturmayı ertelemeye veya affetmeye; valilik mıntikasında hükmedilen idam kararlarını doğrudan infaz⁷⁰³ veya tecil etmeye yetkiliydi. Kanunun çok önemli bir özelliği de, valilik bölgesi dâhilindeki ceza mahkemelerinde verilen hükümlerin temyize tabi tutulmamasıydı.⁷⁰⁴

Munzur vilayeti ve çevresinde örfi idare olmadığı halde bu kadar katı yaptırımları olan bir yasanın uygulamanın hayata geçirilmesinin ise aslında bir tek anlamı vardı. O da yakın bir dönemde örfi idare uygulamasını gerektirecek icraatların yapılacağıydı.

Nitekim de öyle oldu. Merkezi Elazığ’da olan Dördüncü Umum Müfettişlik görevi de uhdesinde kalmak kaydıyla kurulan Tunceli vilayetinin başına Vali olarak atanan General Abdullah Alpdoğan,⁷⁰⁵ yöre halkının geri kalmışlığını kaldıracağını

---

⁶⁹⁸ “Tunceli Vilayetinin İdaresi Hakkında (25 Aralık 1935 tarih ve 2884 Sayılı) Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 17, s.165; “Tunceli Vilayeti Halından Olup Da Nüfus ve Askerlik Kanunlarına göre Kendilerine Verilmesi Lazım Gelen Bazı Cezaların Affında ve Nüfus Yazımı ile Askerlik İşlerine Dair (8 Ocak 1936 tarih ve 2887 Sayılı) Kanun”, **Düstur**, Tertip, Cilt 17, s.215.

⁶⁹⁹ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 17, s.165; **Resmi Gazete**, No:3195

⁷⁰⁰ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 15, ss.1156-1175.

⁷⁰¹ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 17, s.235; **Resmi Gazete**, No: 3207.

⁷⁰² “Munzur Vilayeti Teşkilat ve İdaresi Hakkında Kanun Layihası”, **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 7, İçtima 1, s. 178 ve devamı, 25 Aralık 1935.

⁷⁰³ Aslında Anayasaya göre idamların infazına karar verme yetkisi 491 Sayılı Teşkilatı Esasiye Kanunu 26.Maddesi (“Mahkemelerde kesbi katiyet etmiş olan idam hükümlerini bizzat BMM infaz edebilir) hükmü ile doğrudan Meclise aitti. **Düstur**, Tertip 3, Cilt 5, s. 1019.

⁷⁰⁴ “2884 Sayılı Kanunun Beşinci Faslı, Türlü hükümler”, Madde 31 ve 32 için bkz: **Düstur**, Tertip 3, Cilt 17, s. 165; **Resmi Gazete**, No: 3195.

⁷⁰⁵ **BCA.**, 030.18.01.02.61.02.12, 10 Ocak 1939.

ve bu amaçla imar ve iskân işlerine girişildiğini belirterek süratle icraatlara başladı.⁷⁰⁶

Ancak hükümet bu çalışmalarını yürütürken, dış güçler de eli boş durmuyor ve bölgede yoğun propaganda ve dezenformasyon yapıyorlardı. Nitekim Krikor oğlu Moses isminde bir Ermeni, üzerinde sahte kimlik ile Tunceli’de halkı silahlı isyana teşvik etmek için propaganda faaliyeti yaparken yakalandı ve 10 Ekim 1936 yılında Elazığ Hapishanesine gönderildi. Ancak hapishaneden kaçmayı başardı.⁷⁰⁷

Fakat yürütülen propaganda etkili olmuştu. Özellikle 8 Şubat 1937 tarih ve 3116 sayılı Orman Kanunu⁷⁰⁸ kışkırtıcılar tarafından oldukça iyi kullanılmış; bu kanunun çıkarılmasıyla birlikte Dersim halkının artık hayvan besleyemeyeceği, ormandan serbestçe istifade edemeyeceği ve hükümetin karakolların inşaatını tamamladıktan sonra halkın elindeki silahları toplayarak, yöre halkını iskâna tabi tutacağı yönündeki şayialara halk inandırıldı. Hükümet kuvvetlerini bölgeye sokmamak amacıyla faaliyetler başladı. Şarki Dersim’de yaşayan Haydaran, Demenan, Yusufhan, Kureyşan aşiretlerinden oluşturulan 29 kişilik bir ekip, 20/21 Mart 1937 gecesi Kahmut ile Pah arasındaki köprüyü yıkarak, telefon hattını kesti.⁷⁰⁹

Hatay’ın bağımsızlığı davasının ortaya çıktığı dönemde Suriye sınırında başlayan yol kesme, soygunculuk, adam öldürme olayları ile 15 Mart 1937 tarihinde meydana gelen Karaköprü hadisesinin gerçekleştirilmesiyle aynı döneme rastlayan Dersim’deki silahlı eylemler⁷¹⁰ ne yazık ki önceleri yeterince ciddiye alınmadı. Dördüncü Umum Müfettişliğin birkaç kişinin yaptığı çapulculuk olarak nitelediği faaliyetler bölük seviyesinde kuvvetlerle bastırılmaya çalışıldı.⁷¹¹ Ancak eylemlerin sürdürülmesi üzerine başlatılan istihbarat faaliyetlerinde, olayın basit bir çapulculuk olmadığı, bölge aşiretlerinin müttefik hareketlerinin bir neticesi olduğu anlaşıldı.⁷¹²

Bu olaylar yaşanırken Şarki Dersimliler, Batı Dersimin en güçlü lideri olan Hasenan Aşireti reisi Seyit Rıza’ya da haber göndererek kendilerine katılmalarını istediler, ancak Seyit Rıza bunu kabul etmedi.⁷¹³ Bunun üzerine hükümet

⁷⁰⁶ “Ankara’da İngiliz Büyükelçisi Sir P. Lorianie’den İngiltere dışişleri bakanı Mr. Eden’e yazdığı 3 Ocak 1936 tarihli rapor”, Bilal N. Şimşir, **a.g.e.**, ss.298-300.

⁷⁰⁷ Moses isimli casus, Dersim İsyanının başladığı bir sırada Seyit Rıza’ya yardım için yeniden Anadolu’ya dönmüş ve Tunceli’ye sızmaya çalışırken çıkan çatışmada 12 Ekim 1937 ölü ele geçirilmiştir. **EGM Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 4 A 5, Şubat 1937.

⁷⁰⁸ **Düster**, Tertip 3, Cilt 18, s. 309; **Resmi Gazete**, No: 3537.

⁷⁰⁹ **BCA.**, 030.10.00.00.128.923.19/21, 15 Nisan 1937.

⁷¹⁰ **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 18, İctima 2, s. 17, 7 Nisan 1937.

⁷¹¹ **BCA.**, 030.10.00.00.111.744.2/5, 8 Nisan 1937.

⁷¹² **BCA.**, 030.00.00.111.744.2/2, 25 Nisan 1937.

⁷¹³ **BCA.**, 030.10.00.00.128.923.19/21, 15 Nisan 1937.

kuvvetlerine başlatılan silahlı saldırılar bir süre kesildi. Fakat Abbasanlılar (Abbasuşağı aşireti), kendi başlarına Sin Karakoluna üçüncü defa saldırıya geçtiler. Ardından da diğer aşiret reisleri ile birlikte bir kez daha Seyit Rıza'yı da ikna ve bu harekete ortak etmek üzere Sin köyüne giderek, Seyit Rıza'nın evinin önünde toplandılar. Bu toplantıyı haber alan General Alpdoğan, toplanan kuvvete gözdağı vermek için Sin Köyüne bir tayyare filosu gönderdi. Uçakların yaptırdığı bombardıman sonucunda, Seyit Rıza'nın evinin önüne düşen bir bomba, Rıza'nın küçük oğlunun elini kopardı ve aileden de bir kişi ağır yaralandı. Asilere gözdağı vermek için yapılan bu hareket, Seyit Rıza ve Hasenan Aşiretinin isyancılara katılması ile sonuçlandı.⁷¹⁴

Bu olaydan sonra Dersim aşiretlerinin üzerinde büyük etkisi bulunan ve aynı zamanda dini önder konumunda olan Seyit Rıza ve Körhan'ın önderliğinde Dersim aşiretlerinin bir kısmı ittifak oluşturarak, hükümete muhalefet etmeye karar verdiler.⁷¹⁵

Askiso ve Kahmut Karakoluna saldırıları ile başlayan ve Pah Karakolunda iki askerin şehit edilip bir askerin yaralanması ile devam eden⁷¹⁶ ayaklanmanın ilk günlerinde General Abdullah Alpdoğan'ın elindeki kuvvetlerin yeterli olmaması sebebi ile ayaklanma bölgesine yeni kuvvetler ve bombardıman uçakları gönderildi.⁷¹⁷ Uçaklar vasıtasıyla isyancılardan püskürtülmeye çalışıldı.⁷¹⁸ Ancak piyade desteği olmadan yapılan operasyonda isyancılar üç köyü yaktı ve bir uçağı düşürdüler.⁷¹⁹

Sonuçta; kimi kaynaklara göre Askeri Vali Alpdoğan'a, yapılan işlemlerin protesto edildiğine dair bir protesto mektubu götüreren temsilcilerden oluşan heyetin tutuklanıp Elazığ'da asılmasına misilleme olarak bir polis konvoyuna saldırılması ve polislerin kaçırlması;⁷²⁰ kimi kaynaklara göre de 21 Mart 1937 tarihinde Pah ve Kahmut nahiyelerinin arasındaki köprüünün yakılarak Sin Karakoluna saldırılması

⁷¹⁴ BCA, 030.10.00.00.11.744.3/9, 25 Nisan 1937.

⁷¹⁵ "Dersim Harekâtı", **İdare**, Cumhuriyetin Onbeşinci Yıl Dönümü Münasebetiyle Fevkalade Nüsha, yıl 11, Sayı 127, 29 Birinci Teşrin 1938, s. 23.

⁷¹⁶ BCA., 030., 10.00.00.111.744.3, 27 Nisan 1937.

⁷¹⁷ "Ankara'da İngiliz Büyükelçisi Sir P. Loriaine'den İngiltere dışişleri Bakanı Mr. Eden'e yazılan 17 Mayıs 1937 tarihli rapor", Bilal N. Şimşir, **a.g.e.**, ss.300-301.

⁷¹⁸ BCA., 030.10.00.00.111.144.3/2, 26 Nisan 1937.

⁷¹⁹ "Ankara'da İngiliz Büyükelçisi Sir P. Loriaine'den İngiltere Dışişleri Bakanı Mr. Eden'e yazılan 22 Mayıs 1937 tarihli rapor"; Bilal N. Şimşir, **a.g.e.**, s.302.

⁷²⁰ Wadie Jwaideh, **Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s.427 (Wadi Jwaideh bu bilgiyi W.G. Elphinston'un 1946 yılında yazdığı "Kurds and The Kurdish Question International Affairs isimli eserine atıf yaparak vermektedir).

neticesinde⁷²¹ başlayan isyanın bastırılması için bir yandan Dersim bölgesine büyük miktarda askeri yığınak yapılırken, diğer yandan Hatay meselesi sebebiyle Türk-Fransız ilişkilerinin gerginlik anına rastladığı bu günlerde, Türk Genelkurmayı Fransa'yla çıkabilecek bir savaş⁷²² veya Suriye'den gelecek güçlerin bu isyancılarla birleşmesi ihtimali karşısında güney sınırına da önemli ölçüde asker kaydırmak durumunda kaldı.⁷²³

Bölge çembere alındıktan sonra sürdürülen operasyonlarda⁷²⁴ hükümet'in verdiği bilgiye göre; Dersim isyanına iştirak eden altı aşiretin reisinden biri hariç, tamamı operasyonlar sırasında imha edildi. Ayrıca isyana iştirak edenlerden 265'i ölü, 20'si yaralı, 27 kişisi sağ olarak ele geçirildi. Buna mukabil 17 Eylül 1937 tarihine kadar yürütülen operasyonlar sonucunda bir subay, 28'i er, bir bekçi olmak üzere toplam 30 şehit oldu. Dördü subay, 46'sı er ve biri bekçi olmak üzere toplam 51 personel de yaralandı.⁷²⁵

Yürütülen harekât sonunda 1937 yılının sonlarına doğru yakalanan ve hakkında adli yargılama başlatılan 58 kişiden, isyanın müsebbibi olarak gösterilen Hasenanlı aşiretinin lideri Seyit Rıza⁷²⁶ da dâhil olmak üzere toplam 11 kişi idama mahkûm edildi; isyana iştirak eden 35 kişi çeşitli hapis cezalarına çarptırıldı ve 14 kişi ise yargılama sonucunda beraat etti.⁷²⁷

---

⁷²¹ **BCA.**, 030.10.00.00.11.744.2-4, 26 Nisan 1937; Necmi Günel, **Dersim İsyanı**, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk ilkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul 1999, s. 148; Suat Akgül, **"Tunceli/Dersim İsyanı"**, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk ilkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 1990, s. 96.

⁷²² Dersim İsyanının başladığı sırada Sin Köyünde toplanan aşiret reisleri, yakında Türkiye ile Fransa arasında bir savaşın başlayacağını ve Fransızların bu aşiretlere para, silah ve cephane yardımı yapacaklarını söylüyorlardı. Bkz: **BCA.**, 030.10.00.00.111.744.2-3, 25 Nisan 1937.

⁷²³ "İngiliz Ataşesi Binbaşı Ross'un Doğu Anadolu hakkındaki Mayıs 1937 tarihli raporu", Bilal N. Şimşir, **a.g.e.**, ss.303 -305.

⁷²⁴ "Asiler sıkı bir çember içine alındılar", **Son Posta**, 17 Haziran 1937, s. 1.

⁷²⁵ "Başvekil İsmet İnönü'nün Tunceli İslahatı hakkındaki beyanati", **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 19, İçtima 2, s.344-345, 18 Eylül 1937.

⁷²⁶ Mehmet Evsile, **a.g.e.**, s. 923.

⁷²⁷ "Dersim Harekati", İdare, **a.g.e.**, ss. 23-24; "İstanbul'da İngiliz Büyükelçisi Sir P. Loriaine'den İngiltere dışişleri Bakanı Mr. Eden'e yazılan 20 Kasım 1937 tarihli rapor", Bilal N. Şimşir, **a.g.e.**, s.309 ; İdam edilenlerin sayısında muhtelif kaynaklara göre farklılıklar olduğu görülmektedir. M.Nuri Dersimi, bu sayının onbir olduğunu belirtirken (bkz: M.Nuri Dersimi, Kürdistan Tarihinde Dersim, Dilan Yayınları, 4.Baskı, Diyarbakır 1992, s.263), Barbaros Baykara bu sayının 8 olduğunu (Bkz: Barbaros Baykara, Dersim 1937, Akyar Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1975, s.279), Mahmut Goloğlu 11 kişi hakkında idam kararı verildiği, ancak bunlardan 7 kişinin idam edildiğini (Bkz: Mahmut Goloğlu, Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938), Goloğlu Yayıncılık, Ankara, 1974, s. 247) belirtmektedir. Buna mukabil Hükümetin yarı resmi organı olan Ulus Gazetesinin 16 Senteşrin 1937 tarihli sayısında asılanların toplam 7 kişi olduğu belirtilmektedir.

Seyit Rıza'nın idam infazı 16 Kasım 1937'de Elazığ'da infaz edildi.⁷²⁸ Buna karşın dış kaynaklı basında mıntıkada operasyon yapan askeri kuvvetlerin kurdukları mahkemelerde, çok daha fazla kişinin idama mahkûm edildiği ve kurşuna dizilmek suretiyle bu idamların infaz edildiği belirtiliyordu. Nitekim Ermeni Ramgavar partisinin Kahire'de çıkardığı "Arev" isimli gazetenin 5 Temmuz 1937 tarihli sayısında isyana katılan aşiretlerin ileri gelenlerinin bir kısmının bu mıntıkada teşkil edilen askeri mahkemeler (divan-ı harp) tarafından muhakeme edilerek idama mahkûm edildikleri ve 20 kişinin kurşuna dizilerek cezalarının infaz edildiği belirtiliyordu.⁷²⁹

Doğuda bütün şiddetiyle bu çatışmalar sürerken, basında Dersim ayaklanması hakkında neredeyse hiç haber yayınlanmadı. Sadece Son Telgraf gazetesi bu konuda bir makale yayınladıysa da, gazete bu yüzden bir süre kapatıldı.⁷³⁰ İlerleyen günlerde operasyonun safhaları hakkında yapılan haberler ise daha çok askeri başarılarla dair oldu.⁷³¹

Sonraki süreçte gerek basında,⁷³² gerekse 18 Eylül 1937 tarihinde Başvekil İnönü'nün Meclisteki nutkunda, yapılan harekât sonrasında asayişin sağlandığı ifade edilmişse de,⁷³³ aslında isyan bastırılmamıştı. Nitekim bölgeden dönen bir müfettişle yapılan konuşmadan, çarpışmaların halen devam ettiği, ayaklanmayı tamamen bastırmak için General Alpdoğan'a daha geniş yetkiler verildiği, jandarmanın bölgede bazı hatalarının olduğu ve bu sebeple bölgeye daha fazla asker kaydırılarak jandarmanın azaltılacağı ve çarpışmalarda söylenilenden çok daha fazla asker kaybedildiği anlaşılıyordu.⁷³⁴ Ayrıca Paris'te çıkarılan Ermeni Taşnak partisinin yayın organı olan "Haraç" isimli gazetenin 3 Temmuz 1937 tarihli nüshasına göre ise, 30 Mayıs ve 16 Haziran tarihleri arasında Türk Ordusu'nun 1428; isyancıların ise 378 kayıp verdiği ileri sürülüyordu.⁷³⁵ General Abdullah Alpdoğan'ın

⁷²⁸ "Makinede, Seyit Rıza, oğlu ve beş adamı idam edildi", **Ulus**, 16 Senteşrin 1937, s.4; "Seyit Rıza ve arkadaşları asıldı", **Kurun**, 16 İkinci Teşrin 1937, s. 4.

⁷²⁹ **BCA.**, 030.10.00.00.111.745.11/4, 19 Temmuz 1937.

⁷³⁰ "İstanbul'dan İngiliz Büyükelçisi Sir P. Loriaine'den İngiltere dışişleri Bakanı Mr. Eden'e yazılan 23 Mayıs 1937 tarihli rapor", Bilal N. Şimşir, **a.g.e.**, s.302.

⁷³¹ "Asiler Sıkı bir Çember İçine alındılar", **Son Posta**, 17 Haziran 1937, s. 1; "Tayyarelerimiz şakilerin son sığınaklarını da bombaladı", **Cumhuriyet**, 25 Haziran 1937, s.1; "Tayyare filolarımız kaçmak isteyen şakileri şiddetle bombalıyor", **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1937, s.1.

⁷³² "Dersim Meselesi tarihe karıştı", **Son Posta**, 17 Haziran 1937, s. 1.

⁷³³ "Başvekil İsmet İnönü'nün Tunceli İslahatı hakkındaki beyanati", **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 19, İçtima 2, s.344-345, 18 Eylül 1937.

⁷³⁴ "İstanbul'da İngiliz Büyükelçisi Sir P. Loriaine'den İngiltere dışişleri Bakanı Mr. Eden'e yazılan 16 Temmuz 1937 tarihli rapor", Bilal N. Şimşir, **a.g.e.**, s.308.

⁷³⁵ **BCA.**, 030.10.00.00.111.745.11/12, 19 Temmuz 1937.

Elazığ'a yaptığı gezi esnasında yaptığı bir konuşmadan da Dersim ayaklanmasının 1937 senesinde tam olarak bastırılmadığı ortaya çıkıyordu.⁷³⁶

Sonuçta Şeyh Sait İsyanında olduğu gibi,⁷³⁷ Dersim İsyanının bastırılmaması hükümetin başını yedi. Diğer bazı etkenlerin de etkisi ile Başvekil İsmet İnönü'nün istifası neticesinde, hükümeti kurma görevi 1 Kasım 1937 tarihinde Celal Bayar'a verildi.⁷³⁸

Kış ayı sebebiyle bölgede operasyonların kesilmesi üzerine tekrar faaliyete geçen isyancılar 2 Ocak 1938 tarihinde asker kaçaklarını aramakla görevli bir jandarma birliğini Kalan mıntıkasında Mansuruşağı köyünde pusuya düşürerek, personelin tamamını şehit ettiler. Ardından da Mercan deresine inerek Mercan Karakolu'nu basıp iki eri şehit ettiler.⁷³⁹ 4 Şubat 1938 tarihinde, Ovacık'ın Diztaş Jandarma Karakolu'na yapılan saldırıda ise karakol komutanı da dâhil olmak üzere 20 jandarma şehit edildi.⁷⁴⁰

Bu eylemler üzerine Başvekil Celal Bayar, 1938 Senesinin haziran ayında Meclis'te yaptığı konuşmasında Dersim'de merkezi yönetime itaatsizliğin halen devam ettiğini kamuoyuna duyurmak zorunda kaldı. Ayrıca her şeye rağmen Dersim'de tatbik edilen programın sürdürüleceğini ve yapılacak bir umumi harekât ile bu meselenin kökünden söküp atılacağını belirtti.⁷⁴¹

Gerçekten de Celal Bayar'ın dediği gibi, Dersim meselesini kökünden halletmek üzere hükümet çok geniş kapsamlı İkinci Dersim Harekâtını başlattı Birinci Kolordu'nun genel tarama harekâtı yaptığı operasyonda; İkinci, Üçüncü, Dördüncü, Yedinci ve Sekizinci Kolordular nokta harekâtları icra ettiler. Bu nokta operasyonlarda Misirban, Hüvit, Harçık Deresi, Kutu Deresi, Kıl Deresi ve Nazmiye bölgelerinde şiddetli çarpışmalar yaşandı.⁷⁴² Çatışmalar esnasında birçok isyancı hayatunu kaybederken, çok sayıda asker de şehit oldu.⁷⁴³ 1938 senesi sonuna kadar

⁷³⁶ "İngiltere'nin Türkiye Ateşemiliteri Yarbay Ross'tan İngiliz Maslahatgüzarı Mr. Morgan'a yazdığı 5 Eylül 1938 tarihli rapor", Bilal N. Şimşir, **a.g.e.**, ss.310-311.

⁷³⁷ Şeyh Sait İsyanının bastırılmaması sebebiyle Başvekil Ali Fethi (Okyar) Bey, istifasını vermişti. Bkz: **TBMM. ZC.**, Devre 2, Cilt 15, İçtima 2, s. 127, 4 Mart 1341 (1925).

⁷³⁸ **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 20, İçtima 3, s.10, 1 Kasım 1937; "Yeni kabine teşkil edildi. İsmet İnönü dün istifasını verdi", **Kurun**, 26 Birinci Teşrin 1937, s. 1.

⁷³⁹ A.Haluk Çay, **a.g.e.**, s.347

⁷⁴⁰ **BCA.**, 030.18.01.02.83.58.1, 23 Haziran 1938.

⁷⁴¹ **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 26, İçtima 3, s. 507, 29 Haziran 1938; "Ordumuz Dersim civarında manevra yapacak ve umumi tarama harekâtıyla tedip kuvvetlerine müzahir olacaktır", **Son Posta**, 30 Haziran 1938.

⁷⁴² **BCA.**, 030.10.00.0011748.11, 11 Ağustos 1938.

⁷⁴³ **BCA.**, 030.10.00.00.111.750.3, 17 Ağustos 1938.

devam eden harekâtın neticesinde 12.000 silah ele geçirildi.⁷⁴⁴ 2 Ağustosta başlatılan bu harekât 16 Eylül 1938 tarihinde sona erdiğinde Dersim'deki mukavemet tamamıyla kırılmıştı.⁷⁴⁵

Neticede Hatay sorununun doruk noktalara ulaştığı bir dönemde baş gösteren Dersim ayaklanması, doğrudan Fransa tarafından kışkırtılmamış olsa bile, Musul sorunu görüşmeleri devam ederken Şeyh Sait İsyanının meydana gelmesi, Hatay sorununun gündeme geldiği dönemde ise Dersim İsyanının başlaması, bu olayların tesadüfî olmadığını göstermektedir. Nitekim gerek TBMM'deki görüşmelerde⁷⁴⁶, gerekse pek çok tarihçinin anlatımında, Dersim olayının ana etkeninin Hatay sorunu olduğu belirtilmekte ve arkasındaki tahrik gücünün Fransa olduğuna işaret edilmektedir. Diğer bir ifadeyle bugün olduğu gibi dün de, Türkiye Cumhuriyeti'nin milli hedeflerine yaklaştığı dönemlerde, etnisite veya dine dayalı olarak çıkarılan hadiseler, Türkiye'nin içe dönmesine sebep olmakta; iç güvenlik meseleleriyle uğraşmak durumunda kalan Türkiye, dış politikada etkisizleşmektedir.

2.3. İrticai Faaliyetler

Cumhuriyet rejimi, feodal ve geri kurumları tasfiye etmeye, modernleşmeyi gerçekleştirmeye, Türkiye'yi çağdaş bir ülke haline getirmek amacıyla batı standartlarını uygulamaya başladığında, birtakım unsurlar ortaya çıkarak Cumhuriyet'in yarattığı kurumları tasfiye etmeye, karşı-devrim yoluyla, Cumhuriyet'in kazanımlarını ortadan kaldırmaya ve gerici bir rejim kurmaya çalıştılar.

Bu unsurlar, Cumhuriyet'le birlikte bir ilerleme yaşandığını; ancak, Atatürk döneminin otoriter yönetim tarzının, devletin bireyi yok sayan ve ezen bir şekilde yapılandırıldığını; devletin farklı kimlikleri ve özellikle dini inançları içine sindiremeyen bir yapıya büründüğünü ileri sürerek, cahil halk üzerinde yaptıkları yoğun propaganda faaliyetleriyle, bu halk kesimini rejime karşı ayaklandırmaya çalıştılar. Bu propaganda faaliyetinin ürünlerinden birisi de 1930 yılında gerçekleştirilen “Menemen Olayı” oldu. Bu olay her ne kadar büyümeden bastırıldıysa da, sonraki yıllarda benzer olaylar yaşanmaya devam etti. Halkı bilinçlendirmek için yapılan pek çok yeniliğin karşısına “din elden gidiyor”

⁷⁴⁴ İngiltere'nin Türkiye Ateşemilteri Yarbay Ross'tan İngiliz Maslahatgüzarı Mr. Morgan'a yazdığı 5 Eylül 1938 tarihli rapor”, Bilal N. Şimşir, **a.g.e.**, ss.310-311.

⁷⁴⁵ A.Haluk Çay, **a.g.e.**, s.347

⁷⁴⁶ **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 18, İçtima 2, ss. 17-25, 7 Nisan 1937.

sloganıyla çıkan din istismarcıları 1933 yılında Bursa’da yaşanan Türkçe ezan aleyhindeki nümayişi, 1935 Eruh hadisesini, 1936 İskilip vakasını gerçekleştirdiler.

Vatandaşların dini duyguları üzerinden gizli hedeflerine ulaşmak isteyen rejim karşıtı sözde Müslüman unsurların yanında, bölücü amaç taşıyan yabancı unsurlar da vardı. Bunlar da misyonerlerdi. Özellikle Türkiye’de yaşayan Ermeni ve Rum Hıristiyanların dini duygularını istismar ederek, Hıristiyan çocuklara “din ve ahlak eğitimi verme” kisvesi altında, Türkiye’de bulunan azınlıkları örgütleyerek ülkenin bir kısmını bölmeğe veya hassas dönemlerde iç güvenlik sorunları yaratarak Türkiye’nin içe dönmesini sağlayarak, dış politikada Devletin elini zayıflatmaya çalıştılar.

Bu bölümde bir teşkilat adı altında veya bir teşkilata bağlı olmaksızın belirli iç ve dış güçler tarafından yürütülen açık veya fısıltı propaganda yöntemleri ile halkın dini duygularını istismar eden örgütleri ve bu örgütlerin faaliyetleri neticesinde toplumda oluşan hassasiyetleri ve hadiseleri, genel anlamıyla “irticai olaylar” başlığı altına ele alarak inceleyeceğiz.

2.3.1. Halife ve Saltanatı Siyasiye – İttihad-ı İslam Cemiyetleri

Türkiye’nin Atina Elçiliğinden alınan 11 Eylül 1935 tarihli yazıda Atina’da “Halife ve Saltanatı Siyasiye”, Garbi Trakya’da ise “İttihadı İslam Cemiyeti” adlarında iki örgüt kurulduğu bildirilmekteydi. Bu örgütler buldukları mıntikalarda çeteler teşkil ederek uygun bir ortam oluştuğunda birlikte Midilli üzerinden Ayvalık ve Biga sahillerine çıkarak burada kendilerine yakın olan unsurlarla birleşip, bir ayaklanma yapmak için plan ve hazırlıklar yapıyorlardı. Yüzellilikler ve firarilerden Laz Hasan Hoca ve Eskişehirli Dr. Nurettin ile arkadaşları tarafından kurulan İttihadı İslam örgütünün Türkiye içerisinde de uzantıları vardı. Örgütün Karadeniz bölge sorumlusu ise Rizeli Laz Hasan’dı.⁷⁴⁷

Her ne kadar ayrı isimler altında kurulsun da, tek bir teşekkül gibi faaliyet gösteren bu örgütlerin amacı, isimlerinden de anlaşılacağı üzere Cumhuriyet rejimini yıkarak, dini esaslara dayalı bir devlet yönetimi kurmaktı. Bu amaçla İttihadı İslam örgütü mensuplarından firarilerden Gümülcine’de oturan Osmanlı Ordusu imamlarından Laz Ebulahrar Hasan Hoca, İskeçe’de oturan askeri doktorlardan Eskişehirli Nurettin, İzmitli Çerkez Zekeriya, Kütahyalı Hüsnü Yusuf, eski

⁷⁴⁷ EGM Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3 F 11, 3 F 12.

komiserlerden Çerkez İsmail Hakkı ve arkadaşı Laz Niyazi, 150'liklerden Sadık'ın yeğeni Kenan, Kirmastili Ali, Eşkıya Zekeriya, Üsküdarlı Sultantepe İmamı Talat, İstanbullu Baba Rıfkı, eski jandarma çavuşlarından Kürt Osman ile Dimetoka'da oturan Biga eski kaymakamı İzzet ve Eyüplü Hamdi İhsan, Türkiye içerisinde gerekli altyapıyı kurarak hücreler teşkil etmek için İstanbul ve Anadolu'daki çok sayıda kişiyle haberleşiyorlardı. Bunların Türkiye'de irtibatlı olduğu kimseler ise, genellikle gerici tarikat mensuplarındandı. Ayrıca bu örgütün İtalyan istihbaratı ile de ilişkisi vardı. Aradaki irtibatı, İtalyan casuslarından Dinozade Ahmet'in yakın çevresi sağlıyordu.⁷⁴⁸

Örgüt, 1935 Senesi içerisinde Ege'de bir ayaklanma çıkarmayı planlıyordu. Ayrıca Trabzon, Rize ve civarındaki halkı örgütleyerek Ege'de çıkacak ayaklanmaya destek vermek üzere de Karadeniz bölgesinde de bir ayaklanma çıkarılması planlanıyordu. Yapılan hazırlıklarla ilgili olarak örgütün Karadeniz sorumlusu Rizeli Laz Hasan, 1935 senesinin Ağustos ayı içerisinde Atina'ya gidip Yüzellilikler'den Çerkez Davut, Mustafa ve Stefo Biyokas ile görüşerek Türkiye'ye dönmüştü.⁷⁴⁹

Ancak alınan bilgi üzerine Ege Bölgesi'nde alınan yoğun güvenlik önlemleri ve Türk istihbaratının çalışmaları sonucunda, Ege'de çıkarmak istenilen irticai isyan gerçekleştirilemedi. Yine bu yıllarda Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanmaya başlayan dostane ilişkiler vesilesiyle örgüt Yunanistan'da yeterince büyüyüp gelişemedi. Dolayısıyla propaganda faaliyetleri dışında silahlı bir eylem gerçekleştirilemedi.

2.3.2. Misyonerlik Faaliyetleri- Genç Hıristiyanlar Cemiyeti ve Benzerleri

Misyonerlik, tarihin hiçbir döneminde tek başına bir din meselesi olmamış, aynı zamanda siyasi bir mesele de olmuştur. Bu bağlamda misyonerlik, Haçlılarla başlayan Türk'ü Anadolu'dan çıkarma uğraşında, Mütareke döneminde işgalcilerin emrinde, ilerleyen yıllarda da Batı için Batı adına Hıristiyanlık ve ajanlık faaliyetlerinde kullanılan argümanlardan biri olmuş, Batı'lı güçlerin devlet politikaları ve stratejilerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Misyonerlik faaliyetlerinin ardında emperyalist devletlerin istihbarat örgütlerinden, çok uluslu

⁷⁴⁸ EGM Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3 F 13, 3 F 14.

⁷⁴⁹ EGM Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3 F 11, 3 F 12.

şirketlere kadar Batı'nın savaş aygıtları vardır. Bu bakımdan mesele tamamen siyasi ve Türkiye'nin ulusal güvenliği ile doğrudan bağlantılıdır.⁷⁵⁰

Önceleri dinlerini ve mezheplerini yaymaya ve kutsal yerleri bulmaya yönelik olarak başlayan misyonerlik faaliyetleri, Osmanlı Devleti'nin gerilemesine paralel olarak 19. yüzyıldan itibaren sömürgeci Batı'lı büyük devletlerin emperyalist politikalarına hizmet eder hale dönüşmüştür. Bu yönü ile Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren misyonerler, Batı'lı ülkelerin Osmanlı ile olan 'Şark Meselesi'ni (Eastern Question) halletmelerinde önemli bir araç olarak kullanılmışlardır. Esasını Osmanlı'yı yıkarak mirasını paylaşmak oluşturan 'Şark Meselesi'nde Batılıların takip ettikleri politikalarından birisi de içerdeki Hıristiyan azınlıkları Devlet'ten koparmaktı. Bunun için de misyonerlik faaliyetlerinden oldukça önemli ölçüde yararlanıldı.⁷⁵¹

Osmanlı topraklarına gelen ilk misyonerler Katoliklerdi. Fransız olan bu misyonerler hem Hıristiyanlığı yaymak hem de İstanbul'daki azınlıkların eğitimi ile ilgilenmek üzere 16.yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı topraklarına girdiler. Sonraki yıllarda gelen İngiliz misyonerleri daha çok Ortadoğu'ya yönelik olarak çalışırken, Amerikalı misyonerler Anadolu'ya ağırlık verdiler.⁷⁵² Hatta sonraki yıllarda Roma'da Müslüman memleketleri için misyoner yetiştirmek üzere Papalık tarafından "İnstitut Oriental" isimli bir eğitim merkezi dahi kuruldu.⁷⁵³ Ancak misyoner örgütleri içerisinde en etkili ve güçlü olanı, 1810'da Boston'da kurulan 'American Board of Commissioners For Foreign Missions' oldu. "American Board" olarak anılan bu örgütün ilk misyonerleri 1820 yılının Ocak ayında İzmir'e gelerek Türkiye'deki ilk bürolarını burada kurdular. Bunu; İstanbul (1831), Trabzon (1835), Erzurum (1839), Antep (1847), Sivas (1851), Adana (1852), Merzifon (1852), Diyarbakır (1853), Kayseri (Talas 1854) ve Harput (1855)'ta açılan bürolar takip etti. American Board'dan başka Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren diğer Amerikan misyoner örgütleri arasında 1868'de kurulan "Woman's Board of Missions" ve "Woman's Board of Missions of The Interior" isimli kadın misyoner dernekleri ile "American Bible Society", "The Near East Relief" teşkilatları ve

⁷⁵⁰ Uğur Yıldırım, **Dünü Bugünü İçyüzü ve Perde Arkasıyla Türkiye'de Misyonerlik**, 1.Baskı, Otopsi Yayınları, İstanbul 2005, s.15.

⁷⁵¹ Ayten Sezer, "Osmanlı Döneminde Misyonerlik Faaliyetleri", **Osmanlı**, Cilt 2, Ankara 1999, s.182.

⁷⁵² Ayten Sezer, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e; Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Ankara, Ekim 1999, s.172.

⁷⁵³ **BCA.**, 030.10.00.00.108.711.19, 2 Ekim 1929.

“Young Men’s Christian Association”, “Young Women’s Christian Association” cemiyetleri vardı.⁷⁵⁴

Bu cemiyetlerden Türkiye’de Genç Hıristiyanlar Cemiyeti olarak bilinen Young Men’s Christian Association (YMCA) isimli kuruluş, 1931’li yıllarda Türkiye’deki faaliyetlerini dikkat çekecek şekilde arttırdı. Gerçi bu yıla kadar Genç Hıristiyanlar Cemiyeti hakkında ara sıra farklı yerlerden birtakım şikâyetler gelmekteydi. Fakat bu şikâyetler üzerinde çok ciddi bir takibat yapılmamıştı. Ancak Kahire’de Ermenice çıkan ve Taşnak Ermeni Komitesi’nin yayın organı olan “Husaper” gazetesinin 11 Kasım 1931 tarihli sayısında Erivan eski milli eğitim bakanı Nikola Agbalyan’ın şerefine verilen 300 kişilik ziyafetin Genç Hıristiyanlar Cemiyeti’nin Kahire’deki binasında yapılması, diğer taraftan Taşnak komitesi tarafından kurulan “Hamazkayin” (Hamazkayin and Tekeyan Cultural Association) isimli örgütün Beyrut şubesinin açılış törenlerinin gene Genç Hıristiyanlar Cemiyetinin Beyrut şubesinde organize edilmesi, Taşnaklar ile Genç Hıristiyanlar Cemiyeti arasındaki ilişkinin bir kez daha sorgulanmasına yol açtı. Ayrıca Türk düşmanı Taşnak örgütüne yapılan yardımların basına yansımaları, Türk kamuoyunun tepkisine sebep oldu.⁷⁵⁵

Aslında “American Board” kuruluşunun bir kolu olan ve İstanbul’da faaliyet gösteren “Baybil Havz” isimli cemiyetin Türk gençlerine Hıristiyanlık propagandası yaparken, aynı zamanda Ermeni Taşnakları da provoke ve organize ettiği önceki tarihlerde zaten biliniyordu. Hatta bu konuda 3 Temmuz 1915 tarihli Emniyeti Umumiye Müdürü (Emniyet Genel Müdürü) imzalı bir yazıda, Baybil Havz’ın, Ermeniler arasında Protestanlığı yayarak doğuda kendilerine bir faaliyet alanı hazırlamaya çalışan Amerikalıların bir kuruluşu olduğu, birkaç müdür ve memurlarından başka, tüm memurlarının Ermenilerden oluştuğu, Amerikan Misyoner Şirketinin her yıl bu kurumlar aracılığıyla Anadolu’ya döktüğü milyonları, bu yıl savaş ve Ermenilik millî emellerinin temini için uygun bir zaman olması dolayısıyla artırarak daha çok faaliyette bulunduğu ve Protestanlığın en çok Ermeniler arasında yayılması ve Türkiye’de yabancıların korunmasına en çok Ermenilerin muhtaç olması dolayısıyla, Mister Pit’in en çok Türkiye’de Amerika’nın

---

⁷⁵⁴ Ayten Sezer, “Osmanlı Döneminde Misyonerlik Faaliyetleri, **a.g.e.**, ss. 182-192; Ayten Sezer, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e; Misyonerlerin Türkiye’deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri”, **a.g.e.**, ss.169-177; İlknur Haydaroğlu, **Osmanlı Devleti’nde Yabancı Okullarda Denetim ve Cumhuriyet Dönemine Yansımaları**, Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara 2006, Cilt 25, Sayı 39, ss. 169-177; Uğur Yıldırım, **a.g.e.**, s. 29.

⁷⁵⁵ **EGM Arşivi**, Dn: 13250-1, Bn: 4 A 13, 19 Aralık 1931.

takviye birlikleri olan Ermenilerin işiyle meşgul olacağı, misyonerlik teşkilâtının faaliyetinin Ermeniler için uygun bir zemin ve kaynak oluşturacağı belirtiliyordu.⁷⁵⁶ Bu bağlamda Baybil Havz isimli kuruluşun Ermeni Taşnaklarla olan bu ilişkilerinden oldukça rahatsız olan Dâhiliye Vekâleti, 18 Haziran 1332 (1 Temmuz 1916) tarihli yazısıyla Baybil Havz örgütünün sorumlu müdürü Amerikalı Pit'in son kez ikaz edilmesini ve aksine hareketine devamı halinde sınır dışına çıkarılmasının kendisine tebliğ edilmesini istiyordu.⁷⁵⁷

Milli Mücadele yıllarında ise gençlerin ahlak, fikir ve dinini yükseltmek amacıyla kurulduğu bildirilen Genç Hıristiyanlar Cemiyeti'nin sonradan elde edilen asıl nizamnamesinde Protestanlık propagandasıyla meşgul olduğunun anlaşılması üzerine 27 Teşrinievvel 1339 (27 Ekim 1923) tarih ve 2255/27333 numaralı yazıyla Cemiyetler Kanunu'nun 4.Maddesine aykırı hareket etmekten ötürü kapatılması gerektiği bildiriliyor; ancak, o günkü siyasi durum ve şartların bir gereği olarak bu cemiyetin kapatılması ertelenmek durumunda kalınıyordu.⁷⁵⁸

1931 Senesinde de Baybil Havz ve Genç Hıristiyanlar Cemiyetinin İstanbul'daki faaliyetlerinin durdurulması veya sınırlandırılması bir kez daha hükümetin gündemine aldıysa da,⁷⁵⁹ bu cemiyetler kapatılmadığı gibi İstanbul'da Ayasofya'nın hemen karşısında bulunan ve Suriyeli bir tüccar ailesi olan Abud Efendi'ye ait konağı da alan Genç Hıristiyanlar Cemiyeti faaliyetlerini arttırarak sürdürmesine engel olunamıyordu.⁷⁶⁰ Hatta bu yıllarda Ermeni komiteleriyle yakın ilişkisi bulunan Genç Hıristiyanlar Cemiyeti'nin Türkiye'de toplam 126 tane gizli şubesi olduğu iddia ediliyordu.⁷⁶¹

Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin bütünlüğü açısından çok önemli olan misyonerlik, sadece bu kuruluşların faaliyetleri ile sınırlı değildi. Avrupa kaynaklı diğer misyonerlik kuruluşları da İstanbul ve Anadolu'da faaliyetlerini sürdürmekteydiler.⁷⁶²

Bu cemiyetler faaliyetlerinden men edilemiyorsa da, Genç Hıristiyanlar Cemiyeti ile birlikte benzeri misyonerlik faaliyeti yürüten kuruluşlar Emniyet

---

⁷⁵⁶ Serdar Öztürk, Çevrimiçi: <http://www.gazeteyenigun.com.tr/icerik.asp?page=guncel&nID=48449&tarih=2008-12-14>, 10 Mayıs 2010.

⁷⁵⁷ www.devletarsivleri.gov.tr/kitap/belge/2600belge/099.doc, 10 Mayıs 2010.

⁷⁵⁸ EGM Arşivi, Dn: 13250-1, Bn: 4 B 10, 28 Nisan 1933.

⁷⁵⁹ EGM Arşivi, Dn: 13250-1, Bn: 4 C 14, 7 Mart 1931.

⁷⁶⁰ EGM Arşivi, Dn: 13250-1, Bn: 4 C 1, 23 Şubat 1933.

⁷⁶¹ EGM Arşivi, Dn: 13250-1, Bn:4 D 9, 13 Ocak 1932.

⁷⁶² BCA., 030.10.00.00.108.707.3/1-4, 22 Mayıs 1932.

teşkilatı tarafından yakından takip ediliyor;⁷⁶³ bu teşekküllere üye olanlar, girip çıkanlar mercek altına alınıyor; ⁷⁶⁴ bu örgütlerin veya bağlantılı kuruluşların yayınları ve kitapları da oldukça sıkı bir şekilde denetleniyordu.⁷⁶⁵ B kapsamında sadece ülke içerisindeki basılı yayınlar değil, kimi zaman Türkiye dışında basılan “Les Seminaires de la kumpagnedyos” gibi yayınların da ülkeye girişine izin verilmiyordu.⁷⁶⁶

İkinci Dünya Savaşının ayak sesleri işitilmeye başladığı günlerde, Batı'nın kendi iç sorunlarıyla mücadele etmeye başlamasıyla birlikte biraz rahatlayan Türkiye, ancak 1939 tarihinde örgütün faaliyetlerine son verebildi.⁷⁶⁷

2.3.3. Devrim Karşısı İrticai Eylemeler

Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra ülke yönetimini eline alan yeni rejim, cumhuriyetin ilanından sonra hayata geçirdiği devrim kanunlarına aykırı davranışların tamamını irticai faaliyet olarak görmüş ve geriye dönüş çabaları olarak yorumladığı bu hareketlere asla müsamaha göstermemiştir.

Ancak günümüzde birtakım çevrelerin ileri sürdüklerinin aksine, devrim kanunlarına aykırı olarak hareket ettiğinden dolayı on binlerce insan hapslere atılmamış veya zulüm görmemiştir. Cumhuriyet rejimi elbette ki, kendini iç ve dış düşmanlara karşı korumak için özellikle isyanlarda olağanüstü tedbirlere başvurmuş ve bazen de oldukça sert tedbirler almıştır. Fakat isyan niteliğini taşımayan irticai olaylarda mümkün olduğu kadar dar çerçeve içerisinde kalınmaya çalışılmış ve daha ziyade caydırıcı olmak gayesi güdülmüştür. Adliye Vekâleti istatistikleri ile iç

⁷⁶³ EGM Arşivi, Dn:13251, Bn: Misyonerlik Genel Dosya; BCA., 030.18.01.02.47.57.01, 13 Ağustos 1934; BCA., 030.18.01.02.51.05.20, 24 Ocak 1935; BCA., 030.18.01.02.76.57.16, 22 Haziran 1937.

⁷⁶⁴ EGM Arşivi, Dn:13252, Bn: Misyonerlik Şahsi Dosya.

⁷⁶⁵ EGM Arşivi, Dn:13253, Bn: Misyonerlik Kitapları.

⁷⁶⁶ EGM Arşivi, Dn: 91173-1, Bn: C 5, 12.3.1949, Belirtilen yayın 13 Ağustos 1934 tarih ve 2-1141 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile yasaklanmıştır.

⁷⁶⁷ Bu cemiyetlerden YMCA ve YWCA 'nın İstanbul'da yaptığı işler arasında kamplar, öğrenci kongreleri, spor oyunları, öğrenci yurtları, çocuk yuvaları ve kitap yayıncılığı sayılabilir. Bunlardan YMCA ilk defa olarak 1844'te Londra'da George Williams adlı bir İngiliz'in öncülüğünde kurulmuş ve bütün Avrupa'da, Amerika'da, Hindistan'da, Çin'de, Japonya'da, Kore'de, Avustralya'da ve Yeni Zelanda, Filistin, Mısır ve Afrika'da şubeleri vardır. Cemiyetin gayesi “ Bedenen, fikren, manen kuvvetli gençler yetiştirmek ve onları gerek kendilerine, gerek diğerlerine yardım etmeğe teşvik etmek” şeklinde açıklanmıştır. Cemiyetin gayesi gayet insani görünmekle beraber başta Sebilürreşad Mecmuası olmak üzere pek çok yayında çok sayıda Müslüman Türk gençlerinin bu yolla Hıristiyanlaştırıldığı ifade edilmektedir. 1913'ten 1939'a kadar İstanbul'da da faaliyet gösteren bu cemiyet, kapatıldığı bu tarihten sonra ‘Amerikan Lisan ve Ticaret Dershanesi’ adıyla yeniden açıldı. Bu cemiyetler hakkında şu eserlere bakılabilir: “Genç Hıristiyanlar Cemiyeti”, Sebilürreşad, Cilt.19, 20,21,24,25. Bu ciltlerin muhtelif sayılarında (293, 298, 493, 495, 498, 604, 611) yayınlanmış yazılar. Bkz:Kenneth Scott Latourette, “YMCA Türkiye’de”, **Toplumsal Tarih**, Kasım 1997, Sayı: 47, (Çev. Hülya Balcı), s.29-31; http://www.ait.hacettepe.edu.tr/akademik/arsiv/misy.htm#_ftn43

güvenlik birimlerinin kayıtları da tamamıyla bu tezi doğrulamaktadır. Zaten irticai faaliyetler adı altında devrim kanunlarına aykırı davranışlar hakkında oldukça az adli işlem yapılmış olması takınılan yumuşak tavrın en açık göstergesidir.

Örneğin 1925-1937 tarihleri arasındaki oniki yıl içerisinde toplam 7 kişi hakkında “677 Sayılı Tekke ve Zaviyelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun”⁷⁶⁸ hükümlerine aykırı olarak kapalı tekkeleri açmak ve işletmek suçundan işlem yapıldığı,⁷⁶⁹ yine 25 Kasım 1923’te kabul edilen 671 Sayılı Şapka Kanununa⁷⁷⁰ aykırı hareket etmekten dolayı ise 1924-1937 tarihleri arasında onüç sene içerisinde toplam 3632 kişi hakkında yasal işlem yapılarak hafif para ve hafif hapis cezaları tatbik edildiği görülmektedir.⁷⁷¹

Yine Latin harflerinin kabul edildiği 1 Kasım 1928 tarih ve 1353 Sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkına Kanun”⁷⁷² ve bu kanunu uygulanmasına dair “Arap Harfleriyle Tedrisat Yapmak İçin Gizli veya Aleni Dershane Açanlara Dair Talimatname” nin yürürlüğe konulmasından sonra⁷⁷³ dokuz sene içerisinde bu kanuna aykırı hareket etmekten dolayı sadece 192 kişi hakkında yasal işlem yapılmıştır.⁷⁷⁴

1923-1937 Tarihleri arasında halkın dini duygularını sömüren diğer irticai istismarcılardan üfürükçülük, muskacılık, büyücülük, falcılık yapan veya dini duyguları başka şekillerde istismar eden toplam 762 kişi hakkında yasal işlem yapıldığı görülmektedir. Ayrıca yine aynı tarihler arasında geçen ondört yıl boyunca şeyhlere para toplamak suçundan sadece 16 kişi hakkında; irticai propaganda yapmaktan ötürü de toplam 99 kişi hakkında yasal takibat yapıldığı; irticai mahiyette içeriklerinden ötürü olarak ise sadece 614 kitabın toplandığı görülmektedir.⁷⁷⁵ Toplanan veya ülkeye girişi yasaklanan bu yayınların büyük çoğunluğunun ise dini kullanarak rejimi yıkmaya yönelik yabancı destekli yayınlar olduğu görülmektedir.⁷⁷⁶ Üstelik benzer sorunlar bu dönemde sadece Türkiye’ye mahsus değildi. Emperyalizmle mücadele eden birçok yeni devlet bu sorunla mücadele etmek durumundaydı. Örneğin İran’da hükümet şapka giyilmesi hakkında bir emir

⁷⁶⁸ **Düster**, Tertip 3, Cilt 7, s. 113.

⁷⁶⁹ **EGM Arşivi**, Dn: 15111-23, Bn: 2 G 13, 1937.

⁷⁷⁰ **Düster**, Tertip 3, Cilt 7, s. 108.

⁷⁷¹ **EGM Arşivi**: Dn: 15111-23, Bn: 2 G 13, 1937.

⁷⁷² **Düster**, Tertip 3, Cilt 10, s. 30; **Resmi Gazete**, No:1030.

⁷⁷³ **Düster**, Tertip 3, Cilt 13, s. 47; **Resmi Gazete**, No: 1993.

⁷⁷⁴ **EGM Arşivi**: Dn: 15111-23, Bn: 2 G 13, 1937.

⁷⁷⁵ **A.y.**

⁷⁷⁶ **BCA.**, 030.18.01.02.26.11.08, 20 Şubat 1932; **BCA.**, 030.10.00.00.203.386.6, 12 Nisan 1932.

çıkarmış, ancak bu emre aşiretler direnç göstermişlerdi.⁷⁷⁷ Türkiye ile aynı yıllarda çağdaşlaşma çabası içerisine giren Afganistan'da, hükümet gericilerle unsurların ihtilalleriyle mücadele etmek durumunda kalmıştı. Getirilen yeniliklere karşı ayaklanan gericiler, tıpkı Türkiye'de olduğu gibi Afganistan'da da ayaklanarak hükümetle çatışmaya girmişlerdi.⁷⁷⁸

Bununla birlikte Türkiye'de özellikle laiklik kapsamında uygulamaya konulan devrimlerin gerekçesi çoğu zaman iç güvenlikti. Örneğin ruhanilerin dini kıyafetlerini ancak ayinler esnasında taşımasına yönelik olarak çıkarılan ve bugün bazı kesimlerin şiddetle ve nefretle eleştirdiği 2596 Sayılı "Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun"unun çıkarılması, büyük ölçüde iç güvenlik sebebiyle olmuştu.⁷⁷⁹

Bu kanunun çıkarılış amacı, sadece dini kıyafetlerin dini mekânlar dışında giyilmesini menetmek olmayıp, aynı zamanda bunun kadar önemli olan yabancı devletlerin siyasi ve askeri teşkilatları ile benzer alamet ve kıyafetlerinin taşınarak, milli birliği ve milli duyguyu incitip, tahrik etmesine mani olacak zabıta tedbirlerinin alınmasını sağlamaktı. Dolayısıyla bu yasa ile son dönemlerde özellikle spor faaliyetleri esnasında bazı toplulukların milli duyguyu inciten yabancı asker kıyafetlerini andıran veya yabancı devletlerin siyasi propagandalarını yapmaya yarayan giysilerinin giyilmesini sınırlayabilecek zabıta tedbirlerinin alınmasının önünü açmak amaçlanmıştı.⁷⁸⁰

Bu yıllarda görülen irticai olayların önemlileri, genellikle Türkçe ezan, çarşaf, peçe veya benzeri konuları referans göstererek ortaya çıkmaktaydılar. Bunların içerisinde uzun süre devam eden ve önemli olanlar aşağıda sıralanmaktadır.

2.3.3.1. Türkçe Ezan Karşıtı Hareketler

Menemen olayı sonrasında Türk halkının dini konulardaki bilgilerinin ne kadar yetersiz olduğu ve bu bilgi eksikliklerinin nasıl insafsızca istismar edildiği bir kez daha görüldü. Özellikle küçük yaşlardan itibaren insanların dimağlarına işlenen

⁷⁷⁷ **BCA.**, 030.10.00.00.261.755.28, 27 Ocak 1929.

⁷⁷⁸ Siirt Mebusu Mahmut (Soydan), "Kara Kuvvet", **Hâkimiyeti Milliye**, s. 1,11 Kânunusani 1929.

⁷⁷⁹ "Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun Layihası Esbabı Mucibesi", **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 25, İçtima 4, Sr. No: 22, 3 Aralık 1934; **Düstur**, Tertip 3, Cilt 16, s.34; **Resmî Gazete**, No:2897.

⁷⁸⁰ "Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun Layihası Esbabı Mucibesi", **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 25, İçtima 4, Sr. No: 22, 3 Aralık 1934.

hurafeler, çağdaşlaşma karşısında önemli bir direnç oluştururken, rejim karşıtlarının da en etkili silahlarından biri oldu.

Aslında bu eksikliğin yasal anlamda giderilmesi için Cumhuriyet dönemindeki ilk girişim 1925 senesinde yapıldı. Kangırı (Çankırı) Mebusu Talat ve Ziya Beyler 21 Şubat 1341 (1925) de Türkçe hutbe mecmuası tertip ve neşri ile Türkçe hutbe kıraatinin mecburi tutulması hakkındaki verdikleri tahrir (önerge), ne yazık ki, bir “temenni tahriri” olarak değerlendirilerek, görüşülmek üzere Başvekâlete havale edildi.⁷⁸¹ 1928 yılında ise M. Fuat Köprülü başkanlığında oluşturulan komisyonun, bütün ibadetlerde okunan duaların ve hutbelerin Türkçe okunmasına dair önerisi de kabul görmedi.⁷⁸²

Ancak Türk Milletini her türlü sömürüden kurtarmaya çalışan ve bu sömürü araçlarına savaş açan Gazi Mustafa Kemal Paşa, milletin dini inançlarının sömürülmesinin de karşısında durdu. Bu amaçla ilk önce halkın inandığı dinin anlamını ve ibadetinin manasını öğrenmesi amacıyla Kuranı Kerim’in Türkçe anlamının halka öğretilmesine karar verdi. Bu kapsamda başlatılan çalışmalarda Kuranı Kerim’in Türkçeleştirilmesi çalışmalarına paralel olarak, ibadet dilinin de Türkçe yapılmasına ilişkin ilk somut adımlar atılmaya başlandı.

Bu konuda bir ilk olarak Hafız Yaşar Bey, merhum Derviş Paşa’nın önünde Türkçe mersiye okudu ve bu mersiye, merhumun defninde hazır bulunanlar üzerinde büyük tesir bıraktı.⁷⁸³ Takip eden günlerde Riyaset-i Cumhur Orkestrası alaturka kısım şefi Hafız Yaşar (Okur), 22 Ocak 1932 senesinde Yerebatan Camiinde önce Arapça, sonra Cemil Sait Bey’in tercümesiyle Türkçe Kuran okudu. Devam eden süreçte de İstanbul’un çeşitli camilerinde Türkçe Kuran okunmaya devam edildi. Hafız Cemal, Hafız Burhan, Hafız Zeki, Hafız Nuri, Hafız Rıza Bey’lerin okudukları Türkçe Kuran, halk tarafından ilgiyle takip edildi.⁷⁸⁴ 30 Ocak 1932 Yılında Fatih Camiinde ilk defa Türkçe ezan okumasının ardından, 5 Şubat’tan itibaren de sürekli olarak Türkçe hutbe okunmaya başlandı.⁷⁸⁵ Sonraki günlerde Ramazan ayında Kadir Gecesi’nde Ayasofya Camiinde okunan Türkçe Kuran, radyo yayını aracılığı ile diğer illerde bulunan camilere de ulaştırıldı.⁷⁸⁶

⁷⁸¹ **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 14, İçtima 2, s. 220, 21 Şubat 1341.

⁷⁸² Sabahattin Özel, **a.g.e.**, s.207.

⁷⁸³ “Türkçe Kuran”, **Hâkimiyeti Milliye**, 21 İkinci Kanun 1932, s. 3; “Türkçe Kuran”, **Hâkimiyeti Milliye**, 23 İkinci Kanun 1932, s. 1.

⁷⁸⁴ “Türkçe Kuran okunmasına devam ediliyor”, **Hâkimiyeti Milliye**, 26 İkinci Kanun 1932, s. 3.

⁷⁸⁵ Sabahattin Özel, **a.g.e.**, s. 207.

⁷⁸⁶ “Kadir Gecesi ve Türkçe Kuran”, **Edirne Milli Gazete**, 2 Şubat 1932, s. 1.

Ne var ki, Türkçe ezan uygulamasının diğer illerde de uygulamaya konulması,⁷⁸⁷ ülkenin birçok yerinde hoşnutsuzlukla karşılandı.⁷⁸⁸ Ancak propagandayı aşan ve eyleme dönüşen ilk büyük hareket, Bursa’da kendini gösterdi.⁷⁸⁹ Ulusal basında ancak beş gün sonra yer bulan bu eylem, aslında Türkçe Ezan ve kamete karşı gösterilecek tepkinin ilk işaretiydi.⁷⁹⁰

Ramazan ayında Bursa’da Türkçe ezan ve kamet okunması yönünde verilen talimata rağmen, buradaki din görevlilerinin bir kısmı Arapça ezan okumayı sürdürdüler. Ancak kendilerine Türkçe okunmasına dair resmi tebligat yapılması karşısında, bu defa da görevlerine gelmeyerek durumu kendilerince protesto ettiler. Bursa Ulu Camiinde müezzinin görevine gelmemesi üzerin 1 Şubat 1933 Çarşamba günü öğlen namazını kılmak üzere toplanan halkın içerisinde total Halil adında bir kişi ezanı Arapça okudu ve Kamet’i de Arapça getirdi. Ancak bu esnada camide bulunan sivil polis Hamdi Efendi’nin isim tespiti yaptığının görülmesi üzerine cemaatin içerisinde birkaç kişinin halkı tahrik etmeleri üzerine, toplu halde önce Evkaf Müdüriyetine gidildi. Burada seksen kadar kişi bina içerisine girerek Türkçe ezan istemediklerini bağıra çağıra ifade ettiler. Olayın büyüdüğünü gören Evkaf Müdürünün kendisinin yetkili olmadığını, bu konuyla ilgili valiliğin yetkili olduğunu söylemesi üzerine binadan çıkan halk, yolda kendilerine katılanlarla beraber gittikçe büyüyerek vilayet konağı önüne geldi. Ancak Evkaf Müdürü’nün halkı binadan göndermesinin ardından hemen polisi aramış olması sebebiyle, polis çabuk hazırlanabildi. Ayrıca durumu öğrenen Belediye Başkanı Muhittin Bey de belediye zabıtalari ile bazı tedbirler aldırdı.⁷⁹¹

Valiliğin önüne gelen halkın önüne ilk önce Maarif Müdürü Nedim Bey çıkarak kalabalığı durdurmaya çalıştı; ancak başarılı olamadı. Memurların öğle tatilinde olduğu bu esnada⁷⁹² kalabalıktan bir kısım içeri girerek henüz makamına gelmemiş olan valiyi beklemeye başladı. Bu esnada olay yerine gelen polis birlikleri dışarıdaki kalabalığı dağıttıktan sonra, valiliğin içerisini işgal eden kişileri gözaltına

⁷⁸⁷ “Görelde Türkçe ezan”, **Cumhuriyet**, 1 Eylül 1932, s. 7.

⁷⁸⁸ **Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumi Tebligatı**, Cilt 2, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1933, s. 19.

⁷⁸⁹ Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumi Tebligatı, **a.g.e.**, s. 20.

⁷⁹⁰ “Bursa’daki hadise nasıl oldu?”, **Cumhuriyet**, 6 Şubat 1933, s. 1; “Gazi Hazretleri hadisenin mahiyetini anlamak için Bursa’ya vardı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Şubat 1933, s. 1

⁷⁹¹ “Bursa’daki hadise nasıl oldu?”, **Cumhuriyet**, 6 Şubat 1933, s. 1.

⁷⁹² “Hadisede gizli kalan bir nokta”, **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1933, s. 1.

aldı. Ancak yapılan tahkikat sonrasında adliyeye sevk edilen kişilerin hepsi salıverildi.⁷⁹³

Bu hadiseleri duyan Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa oldukça sert tepki gösterdi. Afyonkarahisar’da yurt gezisinde bulunan Gazi, bu gezisini derhal yarıda kesip 5 Şubatta trenle Bilecik’e, oradan da otomobil ile aynı gün Bursa’ya intikal etti.⁷⁹⁴ Konuyu inceledikten sonra kamuoyuna bir tebliğde bulundu. Bu tebliğinde Gazi Mustafa Kemal Paşa “... Hadiseye dikkatimizi bilhassa çevirmemizin sebebi dini, siyaset ve herhangi bir tahrike vesile etmeğe asla müsamaha etmeyeceğimizin bir daha anlaşılmasıdır. Meselenin mahiyeti esasen din değil dildir. Kati olarak bilinmelidir ki, Türk milletinin milli dili ve milli benliği bütün hayatında hâkim ve esas kalacaktır” sözleriyle olayın bir başka boyutuna dikkat çekiyordu.⁷⁹⁵

Bu sırada yerli malları sergisini açmak için Isparta’da bulunan Başvekil İsmet Paşa da derhal Ankara’ya dönerek Bakanlar Kurulunu acilen topladı ve üç saatlik bir toplantı sonunda Adliye Vekili Yusuf Kemal Bey ile Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya Beyleri olayı bizzat tetkik ve idare etmek üzere Bursa’ya gönderdi.⁷⁹⁶ 6 Şubat’ta Bursa’ya intikal eden Yusuf Kemal ve Şükrü Kaya Beyler Halk Fırkası binasına geçip konu hakkında bilgi aldıktan sonra, Gazi Mustafa Kemal Paşa ile görüştüler ve talimatlarını aldılar. Yaşanan olayla ilgili olarak Bursa Müftüsü Nurettin Efendi ve Sulh Hâkimi Hasan Bey, Bursa Müddeiumumîsi (Cumhuriyet Savcısı) Sakıp Bey’e işten el çektirildi. Olayın araştırılması için de Ankara’dan özel olarak getirilen Emniyeti Umumiye Müdürü Tefik Hadi Bey görevlendirildi.⁷⁹⁷ Adli olarak davanın takibi için de Sakıp Bey’in yerine Konya Müddeiumumîsi Sadettin Bey geçici olarak atandı.⁷⁹⁸

Kentin bu önemli üç memurunun işten el çektirilmesinin aslında farklı gerekçeleri vardı. Müftü Nurettin Efendi’nin açığa alınmasının sebebi ezanın Türkçe okunması ve kametin Türkçe verilmesi hakkında Diyanet İşleri Riyaseti ile Evkaf Müdüriyeti Umumiyesi’nden gelen “kesin emri anlamamış görünerek, bunları diğer alakadarlara izah etmemesi” iken, Müddeiumumî (Cumhuriyet Savcısı) Sakıp Bey’in

---

⁷⁹³ “Bursa’daki hadise”, **Cumhuriyet**, 6 Şubat 1933, s. 3

⁷⁹⁴ “Gazi Hazretleri Bursa’da”, **Cumhuriyet**, 6 Şubat 1933, s. 1; “Gazi Hazretleri hadisenin mahiyetini anlamak için dün Bursa’ya vardı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Şubat 1933, s. 1.

⁷⁹⁵ “Reisicumhur Hazretlerinin resmi tebliği”, **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Şubat 1933, s.1.

⁷⁹⁶ “İsmet Paşa Ankara’da”, **Cumhuriyet**, 6 Şubat 1933, s. 1.

⁷⁹⁷ “Bursa’daki hadise”, **Cumhuriyet**, 6 Şubat 1933, s. 3; “Bursa hadisesinin şümülü ve mühim olmadığı anlaşıldı”, **Cumhuriyet**, 7 Şubat 1933, s. 1.

⁷⁹⁸ “Maznunlar Çorum’a gidiyor”, **Cumhuriyet**, 23 Şubat 1933, s. 1.

işten el çektirilmesi gerekçesi Adliye Vekâletine doğru bilgi vermemesiydi.⁷⁹⁹ Bursa asliye mahkemesi aza mülazımı iken sulh hâkimliği vazifesini gören Sulh Hâkimi Hasan Bey'in işten el çektirilmesinin sebebi ise hâkimlik mesleğine yakışmayan hareketlerden kaynaklanmaktaydı.⁸⁰⁰

Bu arada olayla ilgili olarak yürütülen tahkikatta hadisenin meydana geldiği gün Evkaf Müdürüne iki tehdit mektubu gönderildiği ve olayla ilgili konuşması halinde öldürülmekle tehdit edildiği anlaşıldı.⁸⁰¹ Yine yapılan araştırmada 1 Şubatta Çarşamba günü meydana gelen olayın ancak beş gün sonra yani 6 Şubat Pazartesi günü basına yansımalarının sebebinin Müddeiumumî Sakıp Bey'in Basın Kanununa dayanarak bu konuda yayın yasağı getirmesi sebebiyle olduğu anlaşıldı.⁸⁰²

Yürütülen tahkikat esnasında 200' den fazla kişinin ifadesine başvuruldu.⁸⁰³ Savcılık soruşturma sonucunda 16 kişi hakkında asli fail, 7 kişi hakkında suça iştirak, bir kişi hakkında da Türkçe ezan aleyhinde tehdit suçlamasıyla, toplam 24 kişi hakkında tanzim ettiği dosyayı Bursa Ağır Ceza Mahkemesine verdi.⁸⁰⁴

Mahkeme ise yargılamanın emniyeti bakımından davanın Çorum Ağır Ceza Mahkemesinde görülmesine karar vererek, dava dosyasını ve sanıkları Çorum adliyesine gönderdi.⁸⁰⁵ Çorum adliyesinde Bursa davası görülürken, benzer davalar da bu mahkemeye yönlendirildi. Örneğin Edirne'nin Uzunköprü ilçesinde bir camide Türkçe kamet aleyhinde tahrikte bulunan,⁸⁰⁶ İskilip'te Arapça ezan okuyan,⁸⁰⁷ Amasya'da Hacı Hamza Camiinde, İzmir'de Karşıyaka Hamam Camiinde Türkçe

---

⁷⁹⁹ Müddeiumumî Sakıp Bey Merkeze olayla ilgili farklı şekilde bilgi vermiş, ancak Bursa Belediye Başkanı Muhittin Bey'in Ankara'ya giderek gerçeği bildirmesi üzerine olayın gerçek yüzü yetkililerce öğrenilmiş; Adliye Vekâleti tarafından görevlendiren Müfettiş Necmettin Tahir Bey'in yürüttüğü tahkikat sonucunda Sakıp Bey işten el çektirilmiştir. Bkz: "Bursa hadisesinin iç yüzü", **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1933, s. 1.

⁸⁰⁰ Sakıp Bey'in işten el çektirilme sebebi basında ilk önce, hadisenin meydana geldiği gün yakalanan 11 elebaşının sulh hâkimliği tarafından salıverilmesine ve Bursa hapisanesinde bu suçtan tek bir tutuklu bulunmamasına rağmen, Adliye Vekâletine çektiği telgrafta bu suçla ilgili olarak 30 kişinin tutuklandığını bildirmiş olmasına bağlanmış ise de, daha sonra bu haber tekzip edilmiştir. Bkz: "Bursa hadisesinin iç yüzü", **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1933, s. 1; "Bursa'da dün dört kişi daha tevkif edildi", **Cumhuriyet**, 12 Şubat 1933, s. 1; "Sulh hâkimine niçin işten el çektirildi", **Cumhuriyet**, 13 Şubat 1933, s. 6.

⁸⁰¹ "Bursa'daki hadise", **Cumhuriyet**, 6 Şubat 1933, s. 3.

⁸⁰² "Bursa hadisesinde ilk tahkikat safhası bitti", **Cumhuriyet**, 10 Şubat 1933, s. 3.

⁸⁰³ "Bursa Adliyesi irtica tahkikatını bildirdi", **Cumhuriyet**, 13 Şubat 1933, s. 1.

⁸⁰⁴ "Bursa'da 24 maznun mahkemeye verildi", **Cumhuriyet**, 16 Şubat 1933, s. 1.

⁸⁰⁵ "Bursa mürtecileri", **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Şubat 1933, s. 1; "Mevkuflar Çorum'a gidiyor", **Cumhuriyet**, 22 Şubat 1933, s. 1; "24 İrtica maznunu Çorum'a gönderiliyor", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Şubat 1933, s. 1.

⁸⁰⁶ "İrtica maznunları- Çorum'da dün bir Edirneli tüccar muhakeme edildi", **Cumhuriyet**, 20 Mart 1933, s. 1.

⁸⁰⁷ "Ezancıların muhakemesi", **Cumhuriyet**, 26 Mart 1933, s. 3.

ezan aleyhinde söz söyleyen,⁸⁰⁸ Bartın'ın Durluk köyünde sarıkla namaz kıldıran ve Arapça kamet getiren kişiler de Çorum'da yargılandılar.⁸⁰⁹

Sonuçta Bursa'daki olaydan dolayı Çorum Ağırceza Mahkemesinde yapılan yargılama neticesinde, olayla ilgisi görülenler Türk Ceza Kanunu'nun 163. Maddesine muhalefetten birer sene ağır hapse mahkûm oldular.⁸¹⁰

Bursa hadisesinden dolayı ülkenin pek çok yerinden, olayı kınayan mesajlar çekildi ve Türkçe ezana arka çıkıldı.⁸¹¹ Bursa hadisesinin tahkikatının yürütülmesi safhasında gösterdikleri işbirliği ve yararlılıklardan dolayı vali ve belediye reisine takdirname verildi.⁸¹² Bu arada Bursa olayı sırasında Mustafa Kemal Paşa tarafından yapılan, ancak böyle bir konuşmanın yapıp yapılmadığı tartışma konusu olan bir açıklamasını da burada özellikle belirtmek gereklidir.

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 6 Şubat 1933 tarihinde Anadolu Ajansına verdiği resmi demeci⁸¹³ izleyen ertesi gün, Çekirge Köşkü'nde bir yemek verildi. Sofrada onüç-ondört kişi vardı. Gazeteci Rıza Ruşen (Yüceer) de gözlemci olarak konuklar arasındaydı. Söyleşi konusu Arapça ezan olayı idi. Sofradakilerden biri, Atatürk'ün bu olaydan duyduğu üzüntüyü hafifletmek için şöyle der: “Efendim, Bursa gençliği bu hadiseyi hemen bastıracaktı, fakat zabıta ve adliyeye olan güveninden ötürü...”. Atatürk konuşmacının hemen sözünü keser ve : “Bursa gençliği ne demek? Memlekette parça parça, yer yer gençlik yoktur; sadece ve toplu olarak Türk gençliği vardır. Türk genci inkılâpların ve rejimin sahibi ve bekçisidir. Bunların lüzumuna, doğruluğuna herkesten çok inanmıştır; rejimi ve inkılâpları benimsemiştir. Bunları zayıf düşürecek en küçük veya en büyük bir kıpırtı ve bir hareket duydu mu; bu memleketin polisi vardır, jandarması vardır, ordusu vardır, adliyesi vardır demeyecektir. Hemen müdahale edecektir. Elle, taşla sopa ve silahlarla nesi varsa onunla kendi eserini koruyacaktır. Polis gelecektir, asıl suçluları bırakıp, suçlu diye onu yakalayacaktır. Genç; ‘Polis henüz inkılâp ve cumhuriyetin polisi değildir’ diye düşünecek, fakat asla yalvarmayacaktır. Mahkeme onu mahkûm

---

⁸⁰⁸ Çorum'da dün İzmir'den ve Amasya'dan gönderilen iki maznun muhakeme edildiler”, **Cumhuriyet**, 29 Mart 1933, s. 3.

⁸⁰⁹ “Çorum'daki muhakeme- Çorum Ağırcezasında dün Bartınlı Feyzullah ve Hasan ve Tunuslu Habip muhakeme edildiler”, **Cumhuriyet**, 22 Mart 1933, s. 1.

⁸¹⁰ “Mürteciler mahkûm oldu- Çorum'da dün 5 suçlu birer sene ceza yediler”, **Cumhuriyet**, 28 Mart 1933, s. 1.

⁸¹¹ “Bursa hadisesi memleketin her tarafında umumi nefret uyandırdı”, **Cumhuriyet**, 9 Şubat 1933, s.6; “Gazi Hazretlerine gelen telgraflar”, **Cumhuriyet**, 12 Şubat 1933, s. 1.

⁸¹² “Vali ve belediye reisi takdir edildiler”, **Cumhuriyet**, 23 Şubat 1933, s. 1.

⁸¹³ “Reisicumhur Hazretlerinin resmi tebliği”, **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Şubat 1933, s.1.

edecektir. Yine düşünecek ‘Demek adliyeyi de ıslah etmek, rejime göre düzenlemek lazım’. Onu hapse atacaktlar. Kanun yolunda itirazları yapmakla beraber bana, İsmet Paşa’ya telgraflar yağdırıp haksız ve suçsuz olduğu için tahliyesine çalışılmasını, kayırılmasını istemeyecek. Diyecek ki, ‘Ben inanç ve kanaatimin icabını yaptım. Müdahale ve hareketimde haklıyım. Eğer buraya haksız olarak gelmişsem, bu haksızlığı meydana getiren sebep ve amilleri düzeltmek de benim vazifemdir’. İşte benim anladığım Türk genci ve Türk gençliği”.⁸¹⁴

Bilindiği gibi Rıza Ruşen Yüceer, 1947’de yayınladığı “Atatürk’e Ait Birkaç Fıkra ve Hatıra” adlı yapıtında bu konuşmaya da yer vermektedir. Bu yapıtın yayımından onbir yıl sonra zamanın iktidar çevrelerince bu konuşmanın yapılmamış olduğuna dair savlar ileri sürülmüştür. Zaman zaman tazelenen bu savlar günümüze kadar uzanmıştır. Oysa konuşmanın yapıldığı gün aynı yemekte bulunanlar bu konuşmanın yapıldığını doğrulamıştır. Bu konuda 1957 tarihinde Rıza Ruşen Yüceer ile görüşme yapan Sadi Borak’da, Yüceer’in Atatürk’ün bu konuşmasını kelimesi kelimesine saptadığını kendisine söylediğini ve Menderes iktidarınca bu anekdotun yalanlanması için çok baskı yapıldığını ve tehdit edildiğini de sözlerine eklediğini belirtmektedir.⁸¹⁵

Neticede, Bursa hadisesinden sonra Türkçe ezan okunması uygulamasından vazgeçilmedi.⁸¹⁶ Tam tersine ilerleyen dönemlerde diğer illerde de Türkçe ezan okunması peyderpey yaygınlaştırıldı. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı ülkenin her tarafında Türkçe ezanın doğru okunmasının sağlanması için çalışmalar yaptı. Bu kapsamda Evkaf Umum Müdürlüğü Ankara’dan başlayarak müezzinlere ders verdi.⁸¹⁷ Yine 1933 senesinde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından İstanbul Müftülüğü ile Evkaf Müdürlüğü’ne Türkçe “salât-ü selam” sureti gönderilerek, camilerde Türkçe salât-ü selam ve tekbir okunması talimatı tebliğ edildi.⁸¹⁸

Buna karşın Türkçe ezan okunmasına tepkiler ve direnmeler devam etti. Ancak uygulamada taviz vermeyen hükümet, Türkçe ezan okumayanlar hakkında derhal takibat başlatarak ilgilileri yargıya sevk etmeyi sürdürdü. Bu kapsamda İzmit⁸¹⁹ ve İzmir’de Arapça ezan okumakta ısrar eden toplam beş kişi tutuklanarak

---

⁸¹⁴ Sadi Borak, **Atatürk’ün Resmî Yayınlarına Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri**, Halkevleri Atatürk Enstitüsü Yayınları, Yayın No:2, Ankara 1980, s.227

⁸¹⁵ Sadi Borak, **a.g.e.**, s.226.

⁸¹⁶ “İstanbul’da Türkçe ezan ve kamet”, **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1933, s. 6.

⁸¹⁷ “Türkçe Ezan”, **Hâkimiyeti Milliye**, 25 birinci Teşrin 1932, s. 2.

⁸¹⁸ “Türkçe tekbir ve salât”, **Cumhuriyet**, 15 Mart 1933, s. 2.

⁸¹⁹ “Arapça Ezan okuyan bir adam yakalandı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 31 Birinci Kanun 1931, s. 5.

adliyyeye verildi. Ancak eylemler sadece Arapça ezan okumakla kalmıyordu. Türkçe ezan okuyan kişiler de taciz ediliyor, hatta Türkçe ezan okunmaması için yetkililere tehdit mektupları gönderiliyordu.⁸²⁰

Hükümet bunun üzerine hassasiyetini arttırarak, kasıtlı davrananları takip etmeye ve tavizsiz olarak yasal işlem yapmaya başladı. Bu kapsamda İzmir'in Kahramanlar mahallesinde 5 Şubat tarihinde Arapça ezan okuyan müezzin Ömer Efendi ile yine aynı camide 8 Şubat günü Arapça ezan okuduğu görülen Mustafa Avni Efendi Müddeiumumîlikçe tevkif edildi.⁸²¹ 15 Şubat'ta Biga'da Arapça ezan okuyan müezzin Mahmut ve Arapça ezan okumaya bir başka müezzini tahrik eden imam Hacı Mehmet Efendi tutuklandı. Yine Biga'nın Akkayrak köyünde İzmir Suikastı'ndan İstiklâl Mahkemesi tarafından altı ay hapse ve üç sene polis denetim ve gözetimine tabi tutulma cezası verilen eski polis memurlarından Hayri'nin oğlu Saip de Arapça ezan okumak ve devlet güvenliğini tehdit eder mahiyette eylemlerinden dolayı yakalanarak adliyyeye sevk edildi.⁸²² Arapça ezan okumakta ısrar eden ve buna dair savcılığa dilekçe veren Trabzon'da Çarşı, Meydan ve Ortahisar camilerinin müezzinleri Hamdi, Musa ve Halil Efendi isimli üç din görevlisi de bu eylemlerinden dolayı tutuklandı.⁸²³

Sonraki yıllarda da Türkçe ezan uygulamasına karşı direnmelere devam edildi. Cumhuriyet döneminde uygulamaya konulan devrimler içerisinde Halkın en fazla direnç gösterdiği yenilik, Türkçe ezan oldu. Bu yeniliğe karşı direnmeler kesintisiz olarak devam etti. Isparta, Bayburt, Konya, Erzurum (Hınıs) Şarkîkaraağaç İlçesi, Silivri, Konya gibi illerde Arapça ezan okumakta ısrar eden kişiler hakkında yasal işlemler yapıldı.⁸²⁴

Türkçe ezan uygulaması başladığı günden itibaren Arapça ezan, kamet, salah, tekbir getiren ve hükümet emirleri hilafına davranışlardan dolayı 1931 senesinde 3, 1932'de 3, 1933'de 92, 1934'de 35, 1935'de 37, 1936'da 49 ve 1937'de 10 olmak üzere 7 yılda toplam 229 kişi hakkında yasal işlem yapıldı.⁸²⁵

---

⁸²⁰ "İzmir'de bir tevkif", **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1933, s. 6; "Salihli'de bir hadise", **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1933, s. 6.

⁸²¹ "İzmir'de iki tevkif", **Cumhuriyet**, 11 Şubat 1933, s. 3.

⁸²² "Biga'da üç tevkif", **Cumhuriyet**, 16 Şubat 1933, s. 1.

⁸²³ "Trabzon'da iki yobaz tutuklandı", **Cumhuriyet**, 21 Şubat 1933, s. 3; "Trabzon'da tevkif edilen yobazlar", **Cumhuriyet**, 4 Mart 1933, s. 2.

⁸²⁴ **EGM Arşivi**, Dosya No: 13217, Bn: "Arapça Eğitim ezan kamet" hakkında genel yazışmalar; **BCA.**, 051.42.00.00.12.102.12, 15 Şubat 1938.

⁸²⁵ **EGM Arşivi**, Dn: 15111-32, Bn: 2 G 12, 2 G 13.

Halkın dinini anlaması ve anlayarak ibadet etmesi, ayrıca dini duyguların istismar edilmemesi için yapılan girişimlere rağmen, dini ibadetlerin Türkçe yapılmasına gösterilen direnç sonraki yıllarda da devam etti. Hükümet bu konuda daha etkili olmak için 2 Haziran 1941’de 4055 Sayılı Kanun ile Türk Ceza Yasasının 526. Maddesini değiştirerek “Arapça ezan ve kamet okuyanlar üç aya kadar hafif hapis veya on liradan yüz liraya kadar hafif hapis cezasıyla cezalandırılır” hükmünü getirdi.⁸²⁶ Ne var ki, Cumhuriyetin bu kazanımı, 1950 yılında Demokrat Parti Hükümeti tarafından⁸²⁷ çıkarılan 5665 sayılı yasayla kaldırıldı.⁸²⁸

2.3.3.2. Çarşaf-Peçe Sorunları

Cumhuriyet Devrimlerinin hayata geçirilmesinden sonra bir kısmı süratle benimsendiye de, bazı devrimler halk tarafından gelenek, görenek veya “mahalle baskısı” ile yaygınlaştırılmadı. Yeni rejimin yöneticileri ise bu devrimlerin kanun zoruyla değil, faydalı olduğuna halkın inandırılması suretiyle benimsenmesini istiyorlardı.

Her ne kadar 1927 yılında kadın kıyafetlerinin modern kıyafetlere dönüştürülmesine dair bir karar alındıysa da,⁸²⁹ bazı illerde yapılan uygulamalara karşı özellikle gerici din adamlarının yaptığı eleştiriler⁸³⁰ ve hatta eleştiri sınırlarını aşan tahrirler⁸³¹ sonucunda zamanın şartları itibarıyla katı bir uygulamaya geçilemedi. Hükümet yapılacak uygulamaların yerel yönetimler eliyle organize edilmesi yolunu benimsedi. Bu kapsamda 1934 yılında alınan bir karar ile mahalli belediyelerin çarşaf ve benzeri kılıkkların bırakılması ve yerine medeni kıyafetin giyilmesini sağlanmasını istedi. Yerel yönetimler de alınan karara uyarak çarşaf ve peçe yasağı uygulamaları başlattı.⁸³²

Ancak 1 Temmuz 1934’te başlayan bu uygulamalara ilk tepki Mersin’den geldi. Halkın bir kısmı belediyenin uygulamalarını protesto ederek gösteriler

⁸²⁶ **Düstur**, 3. Tertip, Cilt 22, s.1298; **Resmi Gazete**, No: 4827.

⁸²⁷ “D.P. Mühim bir davayı halletti: Ezan Arapça okunacak”, **Vakit**, 14 Haziran 1950, s. 1.

⁸²⁸ 2 Haziran 1941’de 4055 Sayılı Kanun ile değiştirilen Türk Ceza Yasasının 526. Maddesi, 17 Haziran 1950 tarih ve 5666 Sayılı Yasa ile yeniden değiştirilmiş ve Arapça ezan okumak suç olmaktan çıkarılmıştır. Bkz: **Düstur**, Tertip 3, Cilt 31, s.2116.

⁸²⁹ **BCA.**, 030.10.00.00.53.346.6, 3 Şubat 1927.

⁸³⁰ **BCA.**, 030.10.00.00.102.668.8, 21 Şubat 1929.

⁸³¹ **BCA.**, 030,10.00.00.102.668.9, 28 Şubat 1929.

⁸³² “Çarşaf ve benzeri kılıkklar”, **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Temmuz 1934, s. 3; “Antalya’da peçe, çarşaf, kafes kalkıyor”, **Ulus**, 14 Şubat 1935, s. 3; “Erzincan’da peçe, çarşaf kalkıyor”, **Ulus**, 23Şubat 1935, s. 3; “Rize’de çarşafklar”, **Ulus**, 28 Şubat 1935, s. 3.

yaptılar.⁸³³ Diğer vilayetlerde de görülen benzeri tepkiler üzerine yerel yönetimler uygulamayı gevşettiler. Ancak 1935 senesinde gelindiğinde Cumhuriyet Halk Fırkası kurultayında çarşaf ve peçe işleri konuşulurken bu geleneğin halen devam etmesine göz yumulduğu ve bu kötü geleneğin ortadan kaldırılması için gereken tedbirlerin alınmadığı gerekçesiyle hükümet sert bir şekilde eleştirildi. Yapılan araştırma ve incelemelerde Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük illerde çarşaf ve peçenin kalkmaya başladığı ve küçük yerleşim merkezlerinden bu yerlere gelenlerin çarşaf ve peçe giymedikleri; fakat memleketlerine geri döndüklerinde adeta muhitin dedikodusundan çekinerek çarşaf ve peştamala bürünmek mecburiyetinde kaldıkları ifade edildi.⁸³⁴

Oysa atılacak bir iki gayretli adımla devrim tamamlanabilirdi. Ve partinin üzerine düşeni yapması, gereken kararlılığı sergilemesi gerekiyordu.⁸³⁵

Bu eleştiriler üzerine uygulamanın daha ciddi ve kararlı yapılması yönünde parti kararı alındı. Parti kurultayında alınan karar doğrultusunda hükümet harekete geçti. İllere ve Umumi Müfettişliklere Dâhiliye Vekâletinden yazılan bir yazıyla öncelikle devlet memurlarının aileleri ve yakınlarının çarşaf ve peçe takmayarak topluma örnek olmaları istenildi. Bunun yanı sıra İstanbul'da pazarlarda satış yapan yüzü peçeli kadınların peçelerini çıkarmalarının uygun bir dille ihtar edilmesi, eğer bu ihtara uymazlarsa satış yapmaktan men edilmeleri istenildi. Ayrıca peçe ve çarşafın kötü niyetli erkek ve kadınlar tarafından da kullanıldığı hatırlatılarak, büyük şehirlerde vapur, tramvay, kahve ve gazino gibi yerlerde peçe takılmasının önüne geçilmesi hususunda talimat verildi.⁸³⁶

Öncelikle 35 ilde uygulanmaya başlanılan⁸³⁷ çarşaf, peçe ve peştamal yasağına uymayanlar hakkında Belediye Ahkâmı Cezaiye Kanununa göre belediye komisyonları tarafından para cezaları verilmeye başlandı. Ancak bu uygulamaya kadınlardan önce çarşaf ve peştamal üreticileri itiraz ettiler. Kadınlar peştamal ve çarşaf almazlarsa işsiz kalacaklarından bahisle sızlanan bu kişiler, Atatürk'e kadar şikâyette bulundular.⁸³⁸ Ardından da bazı din adamları açık gezen kadınları

---

⁸³³ "Mersin'de çarşaf peçe yasağı", **Milligazete**, 5 Temmuz 1934, s. 2; Aka Gündüz, "Çarşaf Nümayişleri", **Hâkimiyeti Milliye**, 15 Temmuz 1934, s. 3.

⁸³⁴ **EGM Arşivi**, Dn: 13216-7/1, Bn: 6936, 22 Temmuz 1935.

⁸³⁵ **A.y.**

⁸³⁶ **A.y.**

⁸³⁷ **EGM Arşivi**, Dn: 13216-7/1, Bn:333, 24 Eylül 1935.

⁸³⁸ **EGM Arşivi**, Dn: 13216-7/1, Bn: 4615/1678, 17 Ağustos 1935.

hayâsızlıkla itham ederek, bunların öldüklerinde namazlarının kılınmayacağı yönünde fetvalar verdiler.⁸³⁹

Gerçi bu yıllarda köylü kadınlar zaten çarşaf ve peçe kullanmıyordu. Çarşaf ve peçe kullananlar sadece büyük kasaba ve şehir kadınlarıydı. Bunların da gençleri aslında peçe ve çarşafın kalmasından memnundu. Hatta birçok ilde kadınlar süratle daha modern kıyafetler giymeye başladılar. Ancak bazı yobazların bu kadınları taciz ettikleri ve hatta çarşaflarını çıkaran kadınlara saldırdıkları da görüldü.⁸⁴⁰ Bunun yanı sıra yaşlı kadınları da peştamal örtme alışkanlıklarından vazgeçmiyorlardı.⁸⁴¹

Uygulamalar karşısında gösterilen tepkiler yabancı basında da yer aldı. New-York Herald gazetesinin 11 Eylül 1935 tarihinde yayınlanan sayısında “Türk kadınlarına harem elbiselerini atmak emri verilmiştir” başlığı altında, “Bütün dünyada siyasal durumun son zamanlarda bu derece heyecanlı bir devir yaşamakta olmasına rağmen, Türkiye Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk, memleketin kadınları arasında moda hakemliği vazifesini ifa için hala vakit bulmaktadır. Türkiye’nin en büyük 35 şehrinde neşredilen bir kanun ile bütün kadınların harem elbiselerini atarak Avrupa stillerini kabul etmeleri bildirilmiştir. Bu emre itaat etmeyenlere ağır cezalar verilmektedir” deniliyordu.⁸⁴²

Aslında bu yıllarda iddia edildiği kadar sert tedbirler ve cezalar uygulanmıyordu. Hatta 1937 senesine gelinceye kadar yerel yönetimlerin kimi zaman komik denecek cezalar vermesi uygulamanın ciddiyetini bile bozuyordu. Bunun üzerine hükümet uygulamalarda birlik sağlanması ve daha ciddi olarak işlemlerin yürütülmesini sağlamak için 1937 yılında bir tamim yayınladı. Dâhiliye Vekili imzası ile yayınlanan “Peçe, Çarşaf ve Peştamal Yasağı Hakkında Tamim” de; “ Bilgisi ve yaşayışı ilerlemiş milletler arasında mevki almış olan milletimizin seviyesi yükselmiş ve siyasi rüştünü ispat etmiş bulunan kadınlara layık olduğu medeni hakkını vermek her vatandaş için medeni ve insani bir borçtur. Medeni vasıflarla mücehhez bir milletin kadınlarında görülmesi asla yakışık olmayan peçe ve çarşafı öteberide ara sıra rastlanmaktadır. Bunlara ilaveten lüzumsuz yere şemsiye ve atkı kullanıldığı da görülmektedir. Bilhassa hamam peştamalları pek çirkin bir manzara vermektedir. Neslimizin elde ettiği bugünkü muvaffakiyet prensibe, rejime

⁸³⁹ BCA.,030.10.00.00.26.151.7/2, 27 Aralık 1935.

⁸⁴⁰ EGM Arşivi, Dn: 13216-7/1, Bn: 3762/942, 13 Kasım 1935.

⁸⁴¹ EGM Arşivi, Dn: 13216-7/1, Bn:333, 24 Eylül 1935, EGM Arşivi, Dn: 13216-7/1, Bn:150, 22 Kasım 1935.

⁸⁴² EGM Arşivi, Dn: 13216-7/1, Bn:333, 24 Eylül 1935.

itaat ve sadakat sayesinde. Türk medeni rejimi ise asla bu gibi çirkin ve alelacayip kıyafetlere taraftar değildir. Her vatandaş şunu iyice bilmelidir ki, inkılâba, rejime uymayanlar irticaya meyyal ve bu çirkin arzu ve temayül ile malul telakki edileceklerdir. Medeni haklarını çok iyi kullanan erkeklerin, eşlerinin medeni hakkını da teslim etmeleri ve onlara riayete icbar eylemeleri kendileri için milli ve kanuni bir vazife olmuştur” deniliyordu. Ayrıca bu tamimle 23 Nisan 1937 tarihinden itibaren çarşaf, peçe ve peştamal giyenlerin adreslerinin şehir ve kasabalarda belediye zabıtası, polis memurları; köylerde muhtar ve ihtiyar meclisi azaları tarafından tespitle, mahallin en büyük mülki idare amirine bildirilmesi, bunların Vilayet İdaresi kanununa göre “beş liradan yirmibeş liraya kadar” para cezası ile cezalandırılması isteniliyordu.⁸⁴³

Ancak bu karar da İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında kararlılıkla uygulanamadı. Hatta tam tersine sadece kasaba ve kentlerde kullanılan çarşaf ve peçe, köylerde de kullanılmaya başlandı.

2.3.3.3. Tarikatlar

İslami kaidelerin yer ve zamana göre başka başka yorumlanması sonucunda tarikatlar ortaya çıkmıştır. İlk çıkış anında halkın yararına çalışan ve onları eğiten tarikatlar, zamanla bu özelliklerinden sıyrılarak insanları sömürmeye, çağın getirdiği yeniliklere karşı olmaya ve insanlığın yararına olan gelişmelere de taassup içinde karşı durmaya başladılar. Gerçek konumunda kalanların olmasına karşılık, çoğunluğun halkı sömürmeye yönelik hareketleri, bilgiden yoksun insanları körü körüne kendilerine bağlamaları ve onları amaçları doğrultusunda kullanmaları sebebiyle tarikatların kontrol altına alınmaları gündeme gelince, tarikatlara ait tekke ve zaviyeler kapatıldı.⁸⁴⁴

Cumhuriyet döneminde faaliyet gösteren önemli tarikatlardan bazıları Kadirilik (Eşrefiye ve İsmailiye kolları vardır), Rufailik (Kabuliye ve Marufiye kolları vardır), Halvetilik (Ortakol veya Ahmediye, Mısıriye, Sümbülîye, Sinaniye, Şabaniye, Uşakiye, Nasuhiye, Gülşeniye gibi kollara ayrılmıştır), Yeseviye,

⁸⁴³ EGM Arşivi, Dn: 13216-7/1, “Peçe, Çarşaf ve Peştamal Yasağı Hakkına Tamim, Nisan 1937.

⁸⁴⁴“Çarşaf-Peçe-Peştamalla Örtünme Sorunları”, EGM Polis Dergisi, Yayın No 129, Özel Sayı, EGM Basımevi Şube Müdürlüğü, Ankara 1998, s. 81.

Nakşibendilik (Türkiye’de bu tarikata mensup olanlar genellikle tarikatın Halidi koluna mensuptur), Mevlevilik, Bektaşilik, Melamilik, Şazelilik, Celvetilik’dir.⁸⁴⁵

Ancak Cumhuriyet dönemindeki en etkili tarikat, Nakşibendilik idi. Yurt içinde baş gösteren en önemli irticai hadiseler de bu tarikat mensupları ön ayak olmuşlardı.⁸⁴⁶ 1935 Yılında Mehdi’lik iddiası ile Eruh’ta silahlı isyan hareketi başlatan Şeyh Halid, Nakşibendî şeylerindendi. 1936 Yılıının Ocak ayında Çorum’un İskilip ilçesinde şeriat talebiyle çıkarılan “Kalaycı İsyanı”nın mimarı Kayserili Ahmet Kalaycı da Nakşî şeyhi idi.⁸⁴⁷

1936 senesinde Anakara’da toplanan Umum Müfettişleri toplantısı sonrasında hazırlanan raporda da “Birinci, Üçüncü ve Dördüncü Umumi Müfettişlik mntıklarının... cenup hudutlarında muhalefet, propaganda, suikast şebekelerinin yerleşmiş bulunması, tarikatlarda vahdet esasına ittiba ettirerek mahbusları, katilleri, kadınları, içine alan Nakşî harekâtının Kürtler arasında inkişaf etmesi ve tahrikatın hariçten gelmesi” üzerinde durulmaktaydı.⁸⁴⁸

Gerçekten de Nakşî hareketi bu yıllarda Cumhuriyet idaresini ve liderlerine karşı aktif bir tutum sergilemeye başlamıştı. Bu yıllarda başlayan ve günümüzde kadar devam eden bu bağlamdaki en etkili Nakşibendî hareketi “Nurculuk” oldu. Atatürk’ü “deccal” ve Cumhuriyet Kanunlarını ise “deccal icadı” olarak gören Nurcuların lideri ise, Saidi Nursi’ydi.⁸⁴⁹ Cumhuriyet rejimini kökünden yıkarak din esaslı bir devlet kurmayı hedefleyen Nurcular, şapka giymeyi, resmi nikâh yapmayı, Cumhuriyet rejimine vergi ödemeyi kabul etmiyorlardı.⁸⁵⁰

Bu tutumlarından dolayı rejim karşıtı olan bu oluşumu takibe alan iç güvenlik birimleri, 1935 Senesinde Saidi Nursi ve talebeleri hakkında yasal işlem başlattı. 120 Talebesiyle birlikte Eskişehir Ağırceza Mahkemesinde yargılanan Saidi Nursi 11 ay hapse mahkûm oldu. Cezasını tamamladıktan sonra da Kastamonu’ya sürgün edildi.⁸⁵¹ Bir başka tarikat Şeyhi olan Nevşehirli Şeyh Ahmet’ hakkında başlatılan tahkikat sonucunda bu tarikatın sanıkları da adliyeye sevk edildi. Yapılan yargılamada suç

⁸⁴⁵ “Çarşaf-Peçe-Peştamalla Örtünme Sorunları”, **a.g.e.**, ss.81-88.

⁸⁴⁶ **EGM Arşivi**, Dn: 13311-19/1, Bn: 61314, 11 Kasım 1946.

⁸⁴⁷ Halil Nebiler, **Türkiye’de Şeriatın Kısa Tarihi**, S.S Hasret Gültekin Kültür ve Sanat Ürünleri Yayım ve Pazarlama Kooperatifi, İstanbul 1994, s. 27.

⁸⁴⁸ **BCA.**, 030.10.00.00.68.452.4/8, 14 Eylül 1936.

⁸⁴⁹ Saidi Nursi hakkında İstanbul Emniyet Müdürlüğü arşivlerinde tutulan kayıtlar için bkz: Halil Nebiler, **a.g.e.**, ss. 26-30.

⁸⁵⁰ **EGM Arşivi**, Dn: 13312 Bn: 561, 14 Nisan 1966.

⁸⁵¹ Halil Nebiler, **a.g.e.**, s. 27.

sabit görülen Şeyh Ahmet'e 4 ay 10 gün; diğer tarikat üyelerine ise çeşitli para ve hapis cezaları verildi.⁸⁵²

Cumhuriyet döneminde her türlü tekke kapatılarak, tarikatçılık ve tarikat ritüelleri yapmak yasaklandığından, pek tabii olarak Bektaşilik de yasaklanmıştı. Bu yasağa uymayan ve İzmir'de "Cem" yaparken yakalanan Hasan Baba ile 6 arkadaşı hakkında açılan davada sanıklara üçer ay hapis ve elliser lira para cezası verildi.⁸⁵³ Edirne'nin Hızırağa köyünde Cem yaparken yasaklanan Cafer Dede ve beraberindekiler hakkında da adli işlem başlatıldı.⁸⁵⁴ Yine Maraş, Sivas ve Gaziantep'de de Bektaşi hareketler hakkında yasal işlemler yapıldı.⁸⁵⁵

Bu dönemde Bahaîlik de bir tarikat olarak görüldüğünden, Bahaî ayinlerine katılanlar hakkında da takibat yapılıyordu. Gaziantep'te Bahaî tarikatına mensup oldukları gerekçesiyle yirmibeş kişi tutuklanarak yargılanmak üzere jandarma nezaretinde Adana'ya getirildi. Genişletilen tahkikatta tutuklamalar Antep'e kadar uzandı. Sayıları 53'e ulaşan Gaziantep, Halveti, Adana Bahaî tarikatı mensuplarının yargılamaları 22 Şubat 1933'te başladı.⁸⁵⁶ Bahaîlere yöneltilen suçlama "Bahaî tarikatı namı altında efkâr ve hissiyata müstenit gizli cemiyet teşkil etmek" idi.⁸⁵⁷

Bu kapsamda yapılan işlemlerde Cumhuriyetin ilanından itibaren toplam 90 gizli tarikat ayinine yasal işlem yapılmış iken, "tarikat namı altında efkâr ve hissiyata müstenit gizli cemiyet teşkil etmek" suçundan toplam 1046 kişiye hakkında takibat yapıldı. Tarikatçılıktan dolayı hakkında işlem yapılanların sayısal dağılımına bakıldığında ise, bu dönemde en fazla Nakşîlik ile Bektaşilik tarikatlarının etkin olduğu görülmektedir.

1925 Tarihli Tekke ve Zaviyelerin ve Türbelerin Kapatılması ve Türbedarlıklarla Birtakım Unvanların Kaldırılmasına Dair Kanun'un⁸⁵⁸ ardından her türlü tarikatın ve tarikat faaliyetlerinin yasaklanmasına rağmen, yasa dışı tarikat ayinleri yapmaktan ötürü 1926 ile 1937 yılları arasında haklarında yasal işlem yapılanların sayıları Tablo 2'de gösterilmiştir.

⁸⁵² "Tarikatçılar hakkında verilen karar", **Ulus**, 26 İlkteşrin 1935, s. 3.

⁸⁵³ "İzmir'de mahkûm edilen Bektaşiler", **Cumhuriyet**, 1 Ağustos 1932, s. 3; "Mahkûm edilen Bektaşiler", **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Ağustos 1932, s. 1.

⁸⁵⁴ "Hızırağa köyünde kanlı bir ayin", **Edirne Postası**, 5 Şubat 1931, s. 1.

⁸⁵⁵ **BCA.**, 490.01.00.00.587.24.3, 15 Nisan 1935.

⁸⁵⁶ "Adana'daki gizli cemiyet azası - 53 Maznunun muhakemesine dün başlandı", **Cumhuriyet**, 23 Şubat 1933, s. 3.

⁸⁵⁷ "Gaziantep Bahaîleri Adana'da", **Hâkimiyeti Milliye**, 4 İkinci Kanun 1933, s. 4; "Bahaî tarikatı mensupları", **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Şubat 1933, s. 3

⁸⁵⁸ "Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar İle Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair (677 Sayılı) Kanun", **Düstur**, Tertip 3, Cilt. 7, s.190; **Resmi Gazete**, No: 243.

Tablo :2.

1926-1937 Tarihleri arası gizli yapılan tarikat ayinlerinin cetveli

Ayin	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	TOPLAM
Miktarı	10	13	14		3	6	2	3	3	9	19	8	90

Kaynak: **EGM Arşivi**: Dn: 15111-23, Bn: 2/G 13, 1937.

Tekke ve Zaviyelerin ve Türbelerin Kapatılması ve Türbedarlıklarla Birtakım Unvanların Kaldırılmasına Dair Kanun çıkarıldıktan sonra 1929-1937 tarihleri arasında yasaya aykırı olarak tarikatçılıktan dolayı hakkında yasal işlem yapılanların listesi Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo: 3.

1929-1937 Yılları arası tarikatçılıktan işlem yapılan eşhası gösterir cetvel

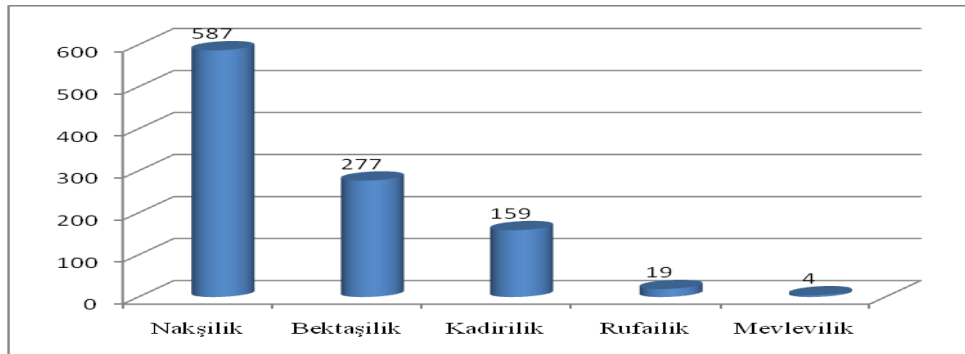
	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	TOPLAM
Nakşî	5	57	22	10	13	4	81	371	24	587
Rufai			8		1		1	9		19
Bektaşî		1	1	29	7	24	92	74	48	277
Kadiri		30		21	23	7	76	2		159
Mevlevî									4	4

Kaynak: **EGM Arşivi**: Dn: 15111-23, Bn: 2/G 13, 1937.

Hakkında işlem yapılanları tabi olduğu tarikatlara göre sayısal dağılımını gösteren döküm, Grafik 1’de sunulmuştur.

Grafik: 1.

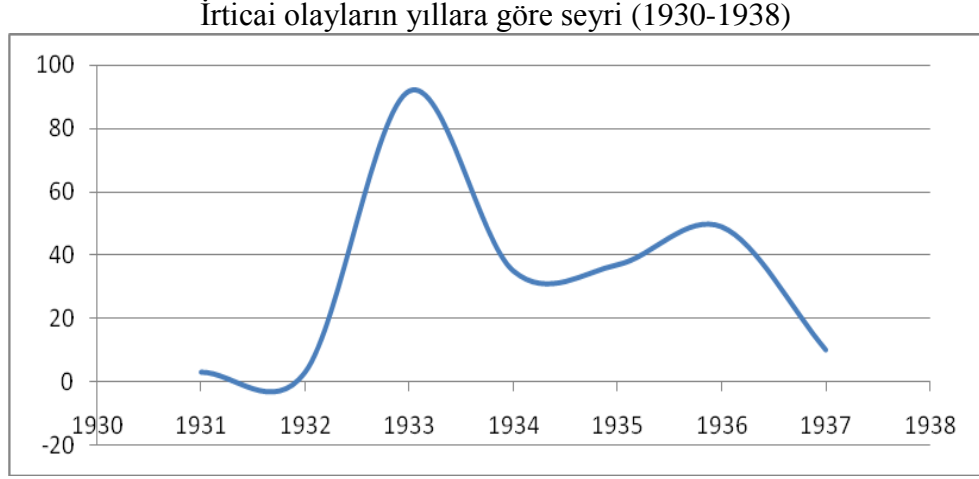
Tarikatlara göre hakkında yasal işlem yapılanların grafiği

Kaynak: **EGM Arşivi**: Dn: 15111-23, Bn: 2/G 13, 1937.

İrticai olaylardan dolayı yapılan işlemlerin seyrini gösterir döküm, Grafik 2’de sunulmuştur.

Grafik: 2.

Kaynak: **EGM Arşivi**, Dn: 15111-32, Bn: 2/G 12, 2/G 13.

Ne yazık ki, iyice incelenilmeyen ve dolayısıyla da ön yargılı olarak bakıldığından ötürü anlaşılamayan Cumhuriyet Devrimlerine karşı, Atatürk döneminde önü alnamayan gerici faaliyetler, Atatürk’ün ölümünden sonra da artarak devam etti. Özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra bu faaliyetlerin her geçen gün katlanarak büyüdüğü görülmektedir. İrticai faaliyetlerdeki bu tırmanış karşısında İçişleri Bakanlığı Şükrü Sökmensüer’in imzası ile 1947 tarihinde Genel Müfettişliklere ve Valiliklere gönderilen genelgede, son zamanlarda irticai olayların gittikçe arttığı, inkılâbın selameti için üzerinde hassasiyetle durulması gereken tezahürler gösterdiği, 1946 yılında gerici faaliyetlerde bir önceki yıla göre %80 oranında artış görüldüğü, 1947 yılının ilk dört ayında tespit edilen rakamların ise bu artışın edişe verecek ölçüde devam ettiğini gösterdiği; bu artışın demokratik gelişmeler ve seçim çalışmalarından faydalanan siyasilerin irticayı körüklemesinden kaynaklandığı, özellikle demokratikleşme süreci içerisinde gerçekleştirilen Matbuat Kanunundaki değişikliklerin irticai yayın yapanların cüretini arttırdığı belirtiliyordu.⁸⁵⁹

⁸⁵⁹ **EGM Arşivi**, Dn:13111-19/2, Bn:13311-19, 28 Mayıs 1947.

2.4. Suikast Tertipleri

Suikastlar, günümüzde olduğu gibi, her dönemde ve bütün yönetim biçimlerinde görülen, varlığı siyasi sorun olarak görülen kişilerin hayatlarına son verilmek üzere düzenlenen cinayet tertipleridir. Arşidük Franz Ferdinand'a yapılan suikastta olduğu gibi; kimi zaman tarihe yön veren suikastlar, kişilerin hayatları ile beraber, devletlerin ve milletlerin hayatlarına da son verebilmektedir.

1930'lu Yıllar ise, suikastların adeta moda olduğu bir dönemdir. Bu yıllara bakıldığında 1932'de Fransa Cumhurbaşkanı M. Paul Doumer'in bir silahlı suikasta kurban gittiği;⁸⁶⁰ Japonya Başbakanı İnukai'nin makamında uğradığı silahlı saldırı sonucunda dört koruma polisiyle birlikte öldürüldüğü;⁸⁶¹ Nazi tehdidine karşı⁸⁶² direnen Avusturya Başbakanı Engelbert Dollfuss'un 4 Ekim 1933'te kendisine yapılan suikastta yaralandığı,⁸⁶³ ancak daha sonra da Naziler tarafından makamında 25 Temmuz 1934 tarihinde gerçekleştirilen bir başka suikastta öldürüldüğü görülmektedir.⁸⁶⁴ Ülkesini İngilizlerin emperyalizminden kurtarmaya çalışan Habibullah Han gibi⁸⁶⁵ takipçisi Afgan Kralı Nadir Şah⁸⁶⁶ ve Yugoslavya Kralı Aleksandr bu yıllarda suikasta kurban giden önemli liderlerdir.⁸⁶⁷ ABD Başkanı Roosevelt⁸⁶⁸ ve Yunanistan'da Venizelos ise kendilerine yapılan suikasttan kurtulmayı başaranlar arasındadırlar.⁸⁶⁹

Varlığı pek çok unsur ve devlet için büyük bir problem olan Mustafa Kemal Atatürk'e karşı da düşmanları pek tabii olarak birçok defa suikast girişiminde bulundular. Atatürk'e yapılmak istenilen, fakat başarısız olan birçok suikast tertibi olmasına rağmen, bunlardan sadece İzmir Suikastı, yarattığı akisler ve sonuçları itibarıyla basın ve yayın organlarında geniş olarak yer buldu ve bu itibarla kamuoyu

⁸⁶⁰ "Fransa Cumhurbaşkanına suikast", **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Mayıs 1932, s. 1; "Yeni Fransa Cumhuriyeti", **Hâkimiyeti Milliye**, 18 Mayıs 1932, s. 5.

⁸⁶¹ "Japonya'da faşist hareketi başlangıcı", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Mayıs 1932.

⁸⁶² Geoffrez Frazer, "Nazi tehdidi altındaki Avusturya", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Birinci Teşrin 1933, s. 3.

⁸⁶³ "Dollfuss'a yapılan suikast", **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Birinci Teşrin 1933, s. 2.

⁸⁶⁴ "M. Dollfuss Naziler tarafından öldürüldü", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Temmuz 1934, s. 1.

⁸⁶⁵ Habibullah Han İngilizlere karşı verdiği başarılı mücadeleyle tanınan Afganistan'ın gerçek kurucusu Abdurrahman Han'ın oğludur. İngiliz hükümetinin organize ettiği bir suikast neticesinde öldürülmüştür. Bkz. Sabahattin Özel, **Casustur Casus**, Derlem Yayınları, İstanbul 2009, ss.421-426

⁸⁶⁶ "Afgan Kralı suikasta kurban gitti", **Hâkimiyeti Milliye**, 10 İkinci Teşrin 1933, s. 1; "Suikast hakkında son gelen tafsilat", **Hâkimiyeti Milliye**, 15 İkinci Teşrin 1933, s. 5.

⁸⁶⁷ **Milliyet**, 10 Teşrinievvel 1934, s. 1; **Cumhuriyet**, 10 Teşrinievvel 1934, s. 1; "Yugoslavya Kralını öldürdüler", **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Birinci Teşrin 1934, s. 1.

⁸⁶⁸ "M. Roosevelt'e suikast", **Cumhuriyet**, 17 Şubat 1933, s. 1-2; "Amerika Reiscumhuruna suikast", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Şubat 1933, s. 1.

⁸⁶⁹ "M. Venizelos'a suikast yapıldı", **Hâkimiyeti Milliye**, 8 Haziran 1933, s. 1.

tarafından duyuldu.⁸⁷⁰ Buna karşın özellikle Milli Mücadele sırasında İngilizlerin Ankara'ya sızarak Mustafa Kemal Paşa'ya yönelik suikast faaliyetleri ve Milli Mücadelenin kazanılmasından sonra yurtdışına kaçan firariler ile 150'likler olarak adlandırılan rejim muhalifleri ve Ermeni Taşnak örgütü mensuplarının Milli Mücadele kahramanlarına karşı akim kalan suikast denemeleri basına yansımadığından duyulmadı veya çoğu zaman sadece birer istihbarat bilgisi olarak arşivlerde yerini aldı.

2.4.1. Mustafa Kemal Atatürk'e Tertiplenen Suikastlar

Tarih çok ender cömertliklerinden birini göstermiş, Mustafa Kemal Paşa'nın şahsında gerçek bir lideri sahneye çıkarmıştı. Mustafa Kemal Paşa güçlü karizmasına rağmen kendisini, ülkesine ve vatanına hizmet eden herhangi bir vatan evladından farklı görmemişti. Kendisine inanan birçok komutanın bir dikta rejimi kurması yönündeki telkinlerine itibar etmemiş, halka gitmeyi, demokratik bir rejim kurmayı yeğlemişti. Aslında İngiliz istihbaratı daha Sivas Kongresi günlerinde Anadolu hareketinin gittikçe bir cumhuriyete doğru yol aldığını keşfetmişti. Bu öngörü, İngiltere'nin padişah ve hükümetini kukla gibi kullanarak Türkiye'nin geleceğine hükmedemeyeceğinin açık bir göstergesiydi. Üstelik hareketin başarılı olması tüm mazlum ulusların yolunu aydınlatabilir, İngiliz sömürge imparatorluğunun sonunu getirebilirdi. İngilizler bunu önlemek için önce Milli Mücadele önderlerini birbirine düşürmenin yollarını aramış, bu amaçla bazı ajanları Ankara'ya sızdırmışlardı. Fakat bu girişimlerinde sonuç alamayınca, Mustafa Kemal Paşa'yı bir suikastla ortadan kaldırmayı denemişlerdi.⁸⁷¹

Bu kapsamda Milli Mücadele sırasında ve sonrasında Atatürk'e yapılmak istenilen pek çok suikast tertibi oldu. Ancak bunların oldukça azı bilinmektedir. Milli Mücadele sırasında planlanan Ali Galip olayı ile Cumhuriyet döneminde ortaya

---

⁸⁷⁰ İzmir Suikastı'nı basındaki yansımaları için bkz: Nebizade Hamdi, "Mel'un Kast", **Yeni Ses Gazetesi**, 19 Haziran 1926; "Hain teşebbüs karşısında milletin sesi", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Haziran 1926; Ruşen Eşref (Ünaydın), "Sana Nasıl Kıyacaklardı", **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Haziran 1926; Ağaoğlu Ahmet, "Bir Suikast", **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Haziran 1926; "Suikastı hazırlayanlar. Kimler tevkif oldu", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Haziran 1926, "Çiçerin 'Türk Milletinin İstiklâline darbe vurmak için sarf edilen gayretler muvafakatsızlığe mahkûmdur' diyor", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Haziran 1926; "Mösyö Kalinin'den Reisi Cumhuriyet Hazretlerine, Mösyö Kalinin Gazi Paşa Hazretlerine gönderdiği bir telgrafta geçirilen tehlikeden dolayı tebrikatta bulunmaktadır", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Haziran 1926, Falih Rıfki (Atay), "İddianame", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Haziran 1926; Nebizade Hamdi, "İnkılâbın Adaleti", **Yenises Gazetesi**, 30 Haziran 1926; **Türk Parlamento Tarihi**, TBMM- II. Dönem 1923-1927, II. Cilt, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1994, ss.599-625.

⁸⁷¹ Sabahattin Özel, **Casustur Casus**, Derlem Yayınları, İstanbul 2009, ss.431-432

çıkarılan İzmir Suikastı, bunların içerisinde en çok bilinenleridir. Ancak gerçek şudur ki, Atatürk'ün yaşamı, hayatına kastetmek isteyen kişilerin planladığı suikast tertipleri ile doludur. Özellikle İngilizlerin Kurtuluş Savaşı sırasında Mustafa Kemal Paşa'ya karşı hazırladıkları ve daha önce Afgan Emiri'ne yapılan suikastı başarıyla örgütlemiş olan Mustafa Sagir olayı⁸⁷² veya Pontus'çuların Mustafa Kemal'in Ankara'ya henüz ayak bastığı günlerde tertip edilen suikast teşebbüsü⁸⁷³ gibi birçok suikast girişimi ne yazık ki fazlaca bilinmemektedir.

Cumhuriyet döneminde resmi kayıtlarda yer alan ilk suikast tertibi ise Feridun Kandemir'in kaleme aldığı "Atatürk'e İzmir Suikastinden Ayrı 11 Suikast" isimli eserin de yer verdiği ve Ali Osman Reis'in başını çektiği şebekenin 1923 tarihli teşebbüsüdür. Mustafa Kemal Paşa'ya suikast yapmak üzere çalışıklarına dair muhtelif zamanlarda, farklı kişilerden alınan bilgiler üzerine yapılan tahkikat sonucunda yargılanan Ali Osman Reis bir seneye hapse mahkûm oldu.⁸⁷⁴

Ali Osman Reis hadisesinden bir buçuk sene sonra 1925 yılının Nisan ayında Yunanistan'da tertiplenen yeni bir suikast teşebbüsü meydana çıkarıldı. Ermeni komitacılar Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı öldürmek maksadıyla azılı komitacılaran oluşan üç kişilik bir çete teşkil edilerek, Anadolu'ya geçirmişlerdi. Fakat dikkat çekmemek için çeteyi ikiye bölerek Manok Manokyan isimdeki komitacıyı Selanik yoluyla Trakya'dan, diğer iki komitacıyı da İskenderun yoluyla Adana'dan Türkiye'ye sokup, Ankara'da buluşturmak suretiyle eylemi gerçekleştirmeyi planlamışlardı. Ancak Manok Manokyan 20 Nisan 1925'de Eskişehir'de polis tarafından yakalandı. Ankara İstiklâl Mahkemesinde yapılan sorgusunda her şeyi itiraf etti ve 5 Ekim 1925 tarihinde idam edildi.⁸⁷⁵

Aynı günlerde İstanbul Valiliği 26 Ağustos 1341 (1925) tarihli yazısı ile bir başka suikast tertibinin bilgisini veriyordu. Bu yazıda, İstanbul doğumlu olan; Bulgaristan, Macaristan, Almanya ve Fransa'da irtibatları bulunan ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'den ayrılarak Berlin'de Ermenilerle yakın ilişkiye giren Kadri Bilal'ın Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya suikastta bulunacağı bildiriliyordu.⁸⁷⁶ Birkaç ay sonra Türkiye'nin Köstence Konsolosluğundan verilen

---

⁸⁷² Mustafsa Sagir'in Mustafa Kemal Paşa'ya karşı organize etmeye çalıştığı suikast ile ilgili geniş bilgi için bkz: Sabahattin Özel, **Casustur Casus**, Derlem Yayınları, İstanbul 2009.

⁸⁷³ Kandemir (Feridun Kandemir), **Atatürk'e İzmir Suikastinden Ayrı 11 Suikast**, Ekicigil Basımevi, İstanbul 1955, ss. 3-23.

⁸⁷⁴ Kandemir (Feridun Kandemir), **a.g.e.**, ss.101-109.

⁸⁷⁵ Kandemir (Feridun Kandemir), **a.g.e.**, ss.110-113

⁸⁷⁶ **EGM Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/G 13, 26 Ağustos 1341 (1925).

başka bir bilgide de, Mustafa oğlu Abdülaziz isimli bir şahsın Reisicumhur'a suikast yapmak üzere gönderildiği belirtiliyordu.⁸⁷⁷ 2 Şubat 1926 Tarihli Türkiye'nin Berlin Büyükelçiliğinin yazısında ise "Talat Paşa ve arkadaşlarına karşı suikastlar tertip eden Ermeni komitesinin" Silistre'de bulunduğu ve bunların Reisicumhur'a suikast hazırlığı içerisinde olduğu, bu ihbarın gurup içerisinde bulunan firari Vehip tarafından yapıldığı belirtilerek, ihbarın dikkate alınması gerektiği vurgulanıyordu.⁸⁷⁸ 16 Haziran 1926 Tarihli İzmir Valiliğinin yazısında ise, 17 Haziran'da İzmir'e gidecek olan Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa'ya bir suikast planlandığı ve bunun Giritli Şevki tarafından haber verildiği, ele geçirilen Laz İsmail ve diğer sanıkların da itirafta buldukları bilgisi verilerek, meşhur "İzmir Suikastı" ortaya çıkarılıyordu.⁸⁷⁹

Ne var ki, İzmir Suikastı sonrasında İstiklâl Mahkemesinin verdiği 19 idam kararı ve hapis ve kalebentlik cezaları⁸⁸⁰ suikastçılar için caydırıcı olmamış; Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya karşı yapılmak istenilen suikast girişimlerinin ardı arkası kesilmemiştir.

Gerçekten de henüz İzmir Suikastı davası görülürken dahi, yeni suikast tertipleri ortaya çıkarılıyordu. Türkiye'nin Kahire Büyükelçiliği, Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa'ya suikastta bulunmak üzere Kahire'de beş kişilik bir suikast timinin oluşturulduğu, bunların Türkiye'ye girmek üzere Kahire'den ayrılarak Beyrut'a geçtikleri, buradan Lâskîye, İskenderun, Payas, Mersin yolu ile Türkiye'ye girdikten sonra İzmir'e giderek Canavar Dimitros isminde bir şahsın evinde toplanacakları, bu timde görev alanların isimlerinin Kuneytaralı Çerkez Bin Mehmed, Adana köylülerinden Mehmet Fehim oğlu Derviş Mahmut, Krikor oğlu Camcıyan, Kayseri Rumlarından Tomas oğlu Elmas olduğu bildiriliyordu. Ayrıca bunların dışında isimleri öğrenilemeyen iki erkek ve üç kadın suikastçının ülkeye girdiği de Beyrut Başkonsolosluğundan bildiriliyordu.⁸⁸¹

Yine aynı günlerde 3.Ordu Müfettişliği'nin 29 Ağustos 1926 tarihli yazısında, saray mensuplarından Prens Şivekâr'ın dostlarından bir kadının, deniz seyahatleri sırasında Gazi Paşa'ya; bu olmazsa İsmet Paşa veya Mareşal Fevzi Çakmak'a şırınga ile zehir enjekte edeceğine dair bilgi veriliyordu. Bu bilgi üzerine yapılan

⁸⁷⁷ EGM Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/A 3, 24 Aralık 1341 (1925).

⁸⁷⁸ EGM Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/A 5-6, 2 Şubat 1926.

⁸⁷⁹ EGM Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/A 5, 16 Haziran 1926.

⁸⁸⁰ EGM Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/A 7-8.

⁸⁸¹ EGM Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/B 8, 29 Temmuz 1926.

araştırmalarda Reısicumhur Gazi Paşa'nın Bursa'ya gittiği bir sırada, Gülcemal vapurunda tertip edilen baloda Cemile İffet isminde bir kadının vapura girmeye çalıştığı, ancak davetli olmadığının anlaşılması üzerine içeriye alınmadığı reniliyor; ancak başlatılan araştırmada bu kadının izine bir daha rastlanılamıyordu.⁸⁸²

Bu olaydan yaklaşık beş ay sonra bir başka suikast timinin ülkeye girdiği bilgisi ulaşıyordu. üncü Ordu Müfettişliğinin 3 Ocak 1927 tarihli yazısı ile Reısicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya ve diğer devlet büyüklerine suikast yapmak üzere Ermenilerin Rusya zerinden Türkiye'ye bir çete soktukları bildiriliyordu. Bu bilgiye istinaden Genel Kurmay Başkanlığı tarafından yapılan araştırmada, hepsi Türkçe bilen beş kişilik suikast timinin tamamının Ermenilerden oluşturulduğu, bunlardan ikisinin Umumi Harp sırasında ihtida ederek sünnet olduğu ve diğer üçünün isimlerinin ise Krikor, İvan oğlu Vartan ve Sperdar oldukları, Rusya'dan alacakları pasaportlarla Musul civarından Türkiye'ye girecekleri bilgisine ulaşılıyordu.⁸⁸³

9 Nisan 1927 Tarihli Hariciye Vekâleti'nin bir yazısında ise, Yunan pasaportuna sahip olan ve Yunanistan'dan Sofya'ya gelen Makedonya Komitesi'ne mensup  Bulgar'ın İstanbul'a ve daha sonra Ankara'ya geçerek Reısicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşaya suikast yapacakları, bunların isimlerinin Georgi Atanasof ve Atanaş Voyodof olduğu bildiriliyordu. Bu bilgi üzerine başlatılan araştırmada, Ankara'da bulunan Georgi Atanasof ele geçiriliyor; ancak şahsın üzerinde suç unsuru bulunamadığından, serbest bırakılmakla birlikte, her ihtimale karşı Ankara'da bulunması mahsurlu görüldüğünden İstanbul'a gönderiliyordu.⁸⁸⁴

Hariciye Vekâleti'nin 6 Mart 1928 tarihli yazısında ise, Reısicumhur Mustafa Kemal Paşa'ya suikast yapmak için Türk, Ermeni, Rum ve Ruslardan oluşan 9 kişilik bir suikast timinin Türkiye'ye harekete hazırlandıkları, bunlardan dördünün isimlerinin Ahmed Rıza, Serkis, Kigork, Beşiktaşlı Sarı Arslan olduğu, bunların İstanbul'da da 68 kişi ile irtibatlı oldukları ve gurubun ierisindekilerden birinin elinde bulunan kalın bir bastonun içerisinde saklı bir suikast planı bulunduğu, bildiriliyordu.⁸⁸⁵

⁸⁸² EGM Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/B 9, 29 Ağustos 1926.

⁸⁸³ EGM Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/B 13-14, 3 Ocak 1927.

⁸⁸⁴ EGM Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/C 2, 9 Nisan 1927.

⁸⁸⁵ EGM Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/C 8, 6 Mart 1928.

Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya yapılmak istenilen, ancak başarısızlığa uğrayan bir başka suikast tertibi ise 1927 senesinde ortaya çıkarılıyordu. Çerkez Ethem ve kardeşi Reşid ile işbirliği içerisinde olan ve Yüzellilikler listesinde 61'nci sırada⁸⁸⁶ bulunan Hacı Sami,⁸⁸⁷ çetesiyle Yunanistan'dan Anadolu'ya geçerek 1927 Eylül ayında Cumhurbaşkanını Ankara'ya getiren treni, Nallıhan-Ayaş boğazında havaya uçurmayı ve Cumhurbaşkanı ile birlikte bulunan bakanlar ve milletvekillerini öldürüp, yurt düzeyinde büyük bir ayaklanma başlatmayı planlıyordu.

Planı uygulamaya koymak üzere Çerkez Ethem ve Reşit'ten silah ve para sağlayarak Yunan hükümetinin de desteği ile Hacı Sami liderliğinde oluşturulan beş kişilik bir suikast timi, Sisam'dan bir kayığa binerek 17 Ağustos 1927 günü sabaha iki saat kala Kuşadası sahilinden Anadolu'ya çıktılar. Beşparmak dağlarından geçerek Madran yaylasına ulaştılar. Orada yiyecek almak üzere Tahtacı çadırlarına giderek zor kullanan suikast timi ile Tahtacı aşireti arasında çatışma çıktı. Suikast timinden Düzceli Hakkı'nın çıkan çatışma sonrasında Tahtacı Aşireti tarafından yaralı yakalanmasının ardından, olay yerine gelen jandarma kuvvetlerinin, 24 Ağustos 1927'de Tahtacı aşiretinin de yardımı ile bölgede bir operasyon başlattılar. Yapılan operasyonda güvenlik kuvvetleri kayıp vermeden Hacı Sami'yi ve kardeşi Ahmet'i ölü, Sökeli Mecit ve Düzceli Yusuf Oğlu Mecit'i ise sağ olarak ele geçirdiler. Suikast timine mensup bu üç kişi önce İzmir'e oradan da 30 Eylül'de vapurla İstanbul'a getirilip, İstanbul Ağır Ceza Mahkemesinde yargıldılar.⁸⁸⁸

5 Kasım 1927 tarihinde başlayan yargılama sırasında sanıkların ifadelerinden; Salihli ile Kütahya arasında Nallıhan boğazında Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa'yı Ankara'ya getiren treni bekleyecekleri, rayların üzerine dinamit koyacakları, tren geçerken bombayı ateşleyecekleri, suikasta müteakip Yunanistan'da bekleyen diğer çete üyelerinin Anadolu'ya geçecekleri ve buradaki gurupla birleşecekleri, bu suretle

⁸⁸⁶ EGM Arşivi, Dn:12222, Bn: G 1.

⁸⁸⁷ Hacı Sami, Abdulhamid'in Kuşçubaşısının oğludur. Galatasaray Lisesi'ne devam ederken babasının Hicaz'a sürgün edilmesi ile eğitimini yarıda keserek onunla Hicaz'a, oradan da önce Hindistan'a sonra Avrupa'ya geçti. Meşrutiyetin ilanından sonra İstanbul'a döndü. Hürriyetçi davranışlarından ötürü dikkat topladığından İttihat Terakki yönetimi tarafından polis komiserliğine getirilerek İzmir'de görevlendirildi. Bu görevde iken kardeşi Eşref ile birlikte eşkıya Çakırcalı'nın takibinde bulundu. İzmir Valisi ile arası açılınca kardeşi ve birkaç adamıyla dağa çıkarak eşkıyalığa başladı. Ancak af isteği devletçe kabul edilerek Balkan ve Birinci Dünya Savaşında görev aldı. Fakat bir süre sonra yine eşkıyalığa geri döndü. Bkz: **Milliyet**, 29 Ağustos 1927.

⁸⁸⁸ "Hainler Cumhuriyet yumruğunun kudretini bir daha gördüler. Cumhuriyet Ricalline suikast edilemez", **Milliyet**, 29 Ağustos 1927; "Yunan Hükümeti nezdinde teşebbüste bulunduk. Atina sefirimiz 'Çerkez Sami Meselesine Hükümet Vaziyet Etmıştır' diyor", **Cumhuriyet**, 30 Ağustos 1927; Necmettin Sadık, "Hainlerin Teşebbüsü", **Akşam**, 30 Ağustos 1927; Yunus Nadi, "Suikastçılar", **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1927; **Türk Parlamento Tarihi**, TBMM III. Dönem, II. Cilt, TBMM Basımevi Müdürlüğü, Ankara 1995, ss.141-177.

bir kargaşa yaratılarak ihtilal çıkaracakları, aynı esnada Romanya’da bulunan Vehip Paşa’nın da Tirebolu ve Kemah güzergâhlarını kullanarak Dersim’e geçeceği ve burada bulunan Kürtleri ayaklandıracağı, Trabzon’da ise bir başka ayaklanma başlatılacağı, ülkenin pek çok yerinde çıkarılacak ayaklanmalardan faydalanılarak İttihatçıların yönetimi ele geçirecekleri ve padişahlığı geri getirmeyi planladıkları anlaşıldı.⁸⁸⁹

Yapılan yargılama sonunda mahkeme Sökeli Mecit, Düzcü Mecit ve Düzcü Abaza Hakkı’nın idamına; Eşref ve Mustafa’nın da müebbet hapsine karar verdi. Mahkemenin idam kararı 12 Kânunusani 1928 tarihinde BMM’ de görüşülerek onaylandı.⁸⁹⁰ 17 Ocak 1928 günü hüküm infaz edildi.⁸⁹¹

1927 Senesinde bu kez de Türkiye’nin Atina Büyükelçiliği tarafından, 150’liklerin Gazi Mustafa Kemal Paşa’ya ve bazı devlet adamlarına karşı yeni bir suikast planı hazırladıkları bilgisi veriliyordu. Bu bilgide, Bursa’dan Atina’ya giden Ahmet Tefik ve Mehmet Emin adlı iki şahsın, Atina’da 150’lik fabrikatör Cemil ile görüştikleri, gizli bir örgüt meydana getirildiği ve bu örgüt ile TBMM’de bir mebusun da ilişkisinin bulunduğu, örgüte Bursa’da muhaliflerden oluşan bir gurubun da destek verdiği, bu örgütün amacının devlet büyüklerine suikast yapmak ve başsız kalan ülkede ayaklanma çıkararak yönetimi ele geçirmek olduğu bildiriliyordu.⁸⁹²

Alınan ihbar üzerine başlatılan tahkikat sonucunda “Müdafai Din ve Dini İslam İhtilal Cemiyeti” isimli örgüt deşifre edildi. Örgüt elemanlarının bir kısmı yakalandı. Bunların sorgulamalarında öncelikle Bursa hapisanesinin basılarak buradaki örgüt elemanlarının kurtarılması ve yeterli güce ulaşıncaya Bursa’da bir isyan başlatılması, fırka kumandanı ile valinin ele geçirilerek idam edilmesi, daha sonra halkın zorla veya tehditle isyan kuvvetlerine dâhil edilerek Mudanya, Balıkesir, İzmir ve oradan da Ankara’ya yürünerek hükümetin düşürülmesinin planlandığı anlaşıldı. Sanıkların yapılan muhakemeleri sonucunda Cemal, Narlıdereli Sabri, Gardiyan Kamil ve Dikici İsmail hakkında hükümeti devirmeye çalışmak (taklibi hükümet) ve devlet büyüklerine suikast planlamaktan idamlarına;⁸⁹³ diğerler sanıkların ise çeşitli hapis cezalarına çarptırılmalarına karar verildi.⁸⁹⁴ Ancak mahkemenin bu kararı daha sonra

⁸⁸⁹ “Müheyyiç mahkeme başladı-Fevkalade mühim ifşaat”, **Cumhuriyet**, 6 Kasım 1927, s.1; Yapılan yargılamayla ilgili geniş bilgi için bkz: Kandemir (Feridun), **a.g.e.**, ss. 68-95

⁸⁹⁰ **TBMM. ZC.**, Devre 3, Cilt 2, İçtima 1, 12 Kânunusani 1928, ss. 38-39.

⁸⁹¹ Yapılan yargılama ve olayın detayı için bkz: Kandemir (Feridun), **a.g.e.**, ss.49-100.

⁸⁹² **EGM Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/C 2, 11 Mayıs 1927.

⁸⁹³ **EGM Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/C 3.

⁸⁹⁴ “Bursa muhakemesi bitti”, **Cumhuriyet**, 16 Temmuz 1929, s.3.

üst mahkeme tarafından bozularak verilen idam kararları hapse çevrildi.⁸⁹⁵ Diğer sanıklardan Yetim Laz Ali ve Evliya Hoca'ya dörder yıl; Tahsildar Mustafa, Tahsildar Osman, firari Süleyman, Seyfullah, asker Hidayet, asker onbaşı Sait, onbaşı Yalovalı İdo, İbrahim Ethem ve Batakçının Mehmet'e ise altışar ay hapis cezası verildi.⁸⁹⁶

28 Temmuz 1928 tarihinde alınan bir başka bilgide ise, Çerkez Reşit'in (Çerkez Ethem'in kardeşi) Atina'dan Çerkez Aslan'a yazdığı bir mektuptan yakın bir zamanda Mustafa Kemal Paşa'ya suikast yapmayı planladığı öğreniliyordu.⁸⁹⁷

1929 Yılı içerisinde bu kez de Çerkez Ethem ve bağlı adamlarının seçimlerde karışıklık çıkarmak için patrikhane ile ilişkiye geçtikleri, Gazi'ye suikast hazırlığı içinde bulunuldukları bilgisine ulaşıyordu.⁸⁹⁸

Bu yıllarda muhalifler rejimi devirmek için sadece suikast planları yapmakla kalmıyor, aynı zamanda Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya suikast yapıldığına ve hayatını kaybettiğine dair asılsız haberler çıkarılarak ülkede karışıklık yaratmaya da çalışıyorlardı. Hariciye Vekâleti'nin bir yazısında Gümölcine'de 2 Mayıs 1928 tarihinde Reiscumhur'a bir suikast yapıldığına dair bir şaya üzerine, burada bulunan firarilerin, Rumların ve muhaliflerin sevinç gösterileri yaptıklarını bildirirken,⁸⁹⁹ Genel Kurmay Başkanlığı 18 Haziran 1929 tarihli yazısında Haziran ayı içerisinde Gazi'ye suikast yapıldığına dair Atina gazetelerinde bazı haberlerin yayınlandığından bahsediyordu.⁹⁰⁰

Bu arada suikast tertipleri ve ihbarlarının da ardı arkası kesilmiyordu. 1931 Senesinde Hariciye Vekâleti müsteşarının İtalya Sefaret müsteşarı ile yaptığı bir görüşme esnasında; Rodos Valisinden alınan bir bilgide, Türkiye'den bazı kimselerin Kastello-Rizo⁹⁰¹ belediye reisine müracaat ederek, 1932 yılı ilkbaharında Türkiye'de rejim aleyhine bir ihtilal gerçekleştirilmeye çalışılacağı, bu meyanda Gazi Mustafa

⁸⁹⁵ "Taklipçilerin davası", **Cumhuriyet**, 19 Ağustos 1929, s. 2.

⁸⁹⁶ **EGM Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/C 4.

⁸⁹⁷ **EGM Arşivi**, Dn:12222-58/2, Bn: 3/D 8, 20 Temmuz 1928.

⁸⁹⁸ **EGM Arşivi**, Dn:12222-57/1, Bn:2/C 2, 21 Nisan 1929.

⁸⁹⁹ **EGM Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/D 5, 25 Haziran 1929.

⁹⁰⁰ **EGM Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/D 5, 18 Haziran 1929.

⁹⁰¹ Kastellorizo (Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki adı Meis'tir), bugün Akdeniz'de Yunanistan'a bağlı bir ada olup, Türkiye kıyılarına sadece 1300 metre uzaklıktadır. 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşmasının 15'nci maddesi ile Onikiada bölgesinde bulunan adalardan ismen sayılan 13 ada ile Meis (İtalyanca'da Castellorizo) İtalya'ya devredilmişti. İkinci Dünya savaşı sonrasında İtalya ile Müttefik devletler arasında imzalanan 10 Şubat 1947 tarihli Paris Barış Antlaşması ile Oniki ada bölgesinde bulunan ve İtalya'ya ait olan 14 ada ve bunlara bitişik adacıkların egemenliği Yunanistan'a devredilinceye kadar geçen süre içinde bu adalar İtalyan yönetiminde kalmıştır. Meis Adası sorunu hakkında geniş bilgi için bkz: Sabahattin Özel, "Meis Adası ve Başlangıcından Günümüze Meis Sorunu", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Cilt: 114, Sayı: 345, Ankara 1995, ss.3-8.

Kemal Paşa'ya suikast yapılacağı, bu amaçla pek çok şehirde komiteler oluşturulduğu, bu hareketin İtalya ve bilhassa Fransa tarafından da desteklendiğini, ancak bu ihtilal ve suikast girişiminin başarıya ulaşamaması durumunda Kastello-Rizo'ya dönmelerine müsaade edilmesini belediye başkanından talep ettikleri bilgisi ulaşıyordu.⁹⁰² Bu bilgi doğrultusunda yapılan araştırmada Yüzellilikler'den sabık Hazine-i Hassa Müdürü Refik'in Bulgaristan Taşnaksutyunları ile irtibata geçtiği ve bunlara mühim miktarda para verdiği ve Taşnaksutyun komitesinin Reiscumhur Hazretlerine suikast hazırlığı içerisinde olduğu bilgisine ulaşıyordu.⁹⁰³

16 Haziran 1931 tarihli Hariciye Vekâletinin verdiği bir başka istihbarat raporunda ise, Gümölcine'deki Yüzellilikler tarafından hazırlanan dokuz kişilik silahlı bir suikast timinin Midili ve İmroz üzerinden Türkiye'ye gönderildiği, bunların içlerinde Vahan isminde bir Ermeni, Yorgo isminde bir Rum, Mustafa Çavuş ve Necip isimlerinde Çerkezlerin bulunduğu, bunların hedeflerinin Yalova olduğu bildiriliyordu. Aynı suikast timi ile ilgili olarak Türkiye'nin Filibe Konsolosluğu tarafında ele geçirilen 9 Ağustos 1931 tarihli M. Rahmi imzası ile Filibe'de İrfan adlı kişiye yazılan bir mektupta da, “fedailerin Midilli, İmroz istikametinden içeriye sokulduğu ve vazifelerinin plan mucibince Yalova olduğu”, gelenlerin Vahan, Yorgi, Mustafa Çavuş Hüseyin ve Çerkez Necip ile birlikte dokuz kişiden oluştuğu bilgisi ile ihbar teyit ediliyordu.⁹⁰⁴ Alınan bilgiler doğrultusunda yapılan araştırmalarda, söz konusu mektubun aslı ile birlikte, Abdülharar Hasan tarafından İrfan adlı kişiye gönderilen bir de resim ele geçirildi. Resmin altında “Hamdolsun mücahit arkadaşlarımızı içeriye göndermeye muvaffak olduk” yazılıydı. Ayrıca yapılan araştırmalarda suikastçılardan Vahan'ın Bahçecik'li olduğu, Yunan işgalinde Türklere yaptığı mezalim sebebiyle Milli Mücadele sonrasında firar eden kişilerden olduğu anlaşılıyordu.⁹⁰⁵

1933 Senesinin Ekim ayında Van Valiliğinin verdiği bir istihbarat raporunda ise, Ohan oğlu Mıgırdıç adlı bir Emeninin yanında iki Kürt ve üç arkadaşı olduğu halde suikast maksadıyla Van Beyazıt ve Eleşkirt üzerinden Ankara'ya gelmek üzere on gün evvel Van'dan hareket ettikleri, bunlardan Bedros isimli Ermeni'nin çok iyi

⁹⁰² **BCA.**, 030.10.00.00.104.679.38, 5 Şubat 1931.

⁹⁰³ **EGM Arşivi**, Dn:12221/1, Bn: Umumi dosya 1, 16 Ocak 1932.

⁹⁰⁴ **EGM Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/D 13, 16 Ağustos 1931.

⁹⁰⁵ **EGM Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/D 13, 3/D 14; ayrıca Vahan (ve çetesinin) zulüm ve faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. Sabahattin Özel, **Millî Mücadele İzmit-Adapazarı ve Atatürk**, Derin Yayınları, İstanbul 2005, ss. 201-202.

Türkçe konuştuğu, gurubun içerisinde bir de kadın bulunduğu ve hepsinin pasaportlarının olduğu bildiriliyordu.⁹⁰⁶

Türkiye'nin Kudüs Konsolosluğu tarafından 12 Eylül 1934 tarihinde verilen bir bildiri de, Kudüs'teki firari Ermenilerden bir gurubun Cebelitur'da Rum manastırında toplanarak içlerinden kur'a ile beş kişiyi fedai seçtikleri, bunların Atatürk'e ve İsmet İnönü'ye suikast yapmak için Türkiye'ye gitmelerine karar verildiği, bu kişilerden bir kısmının karayolu ile Türkiye'nin güney hudutlarından, diğerlerinin de deniz yoluyla girecekleri bildiriliyordu. Bu bilgi doğrultusunda yapılan çalışmalarda Kudüs'teki Taşnak komitesinin tekrar faaliyete geçtiği ve bunların Beyrut'a geldiği, oradaki komite ile temaslara başladıkları, burada oluşturulan bir suikast timinin gizlice Türkiye'ye gönderileceği, bu timi oluşturan beş Ermeni'den üçünün Kudüs'ten, birisinin ise Beyrut'tan seçildiği, içlerinden birisinin adının İzmithan Tekfur olduğu bilgisine ulaşıyordu.⁹⁰⁷

8 Mayıs 1935 tarihli Türkiye'nin Beyrut Başkonsolosluğunun verdiği istihbarat raporunda ise, Şam'da oturmakta olan Sami isimli⁹⁰⁸ birinin, kısa bir süre önce Türkiye'ye altı Çerkez suikastçısı geçirdiği, bu suikastçılardan ikisinin Adapazarlı Salih tarafından Beyrut'a getirilen Nuri ve İshak ve diğerlerinin Eyyup, Kâzım ve Halil olduğu, bunları Elbistanlı Ali oğlu Hamdi'nin getireceği, Meydanekbez yolu ile Pazarcığa uğrayacakları ve Elbistan'a gidecekleri öğrenildi. Bunun üzerine başlatılan çalışmalarda, suikastçı Çerkez Ethem'in organize ettiği anlaşıldı.⁹⁰⁹ Türk Polisi, Suriye'deki ajanları vasıtasıyla yapılan hazırlıklardan haberdar olduğundan,⁹¹⁰ gönderilen suikastçılardan biri olan Çerkez Yahya'yı, Türkiye'ye giriş yaptıktan hemen sonra Kahramanmaraş'ın Andırın kazasının Kümbetir (Yeşilepe) köyünde Çerkez Üzeyir'in evinde yakaladı.⁹¹¹ Yahya'nın Ankara'da alınan ifadesinde Amman'da Çerkez Ethem ve Reşit ile uzun müddet görüştikleri, Reysicumhur Atatürk'e suikast yapmak üzere adı geçen diğer kişilerle birlikte Türkiye'ye gönderildikleri, Türkiye'den de bazı kimselerin kendilerine yardım edeceklerini itiraf etti.⁹¹² Ayrıca İtalya-Habeş savaşının devam ettiği bu

⁹⁰⁶ EGM Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/E 13, 3 Ekim 1933.

⁹⁰⁷ EGM Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/F 2, 3/F 3, 12 Eylül 1934.

⁹⁰⁸ Sözü geçen Sami, Abdulhamid'in Kuşçubaşısının oğlu Hacı Sami'dir. Hacı Sami hakkında bilgi için bkz: Milliyet, 29 Ağustos 1927.

⁹⁰⁹ EGM Arşivi, Dn:12242-74/1, Bn: 1/A 1, 16 Eylül 1935.

⁹¹⁰ "Yunan basını komplotu için ne diyor?" *Ulus*, 27 İl Teşrin 1935, s. 6

⁹¹¹ EGM Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/F 5, 8 Mayıs 1935; "Büyük Önder'e yapılmak istenilen komplotu tahkikatı", *Ulus*, 20 İlkteşrin 1935, s. 1.

⁹¹² EGM Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/F 6.

dönemde yakalanan bu suikastçıların üzerinden külliyetli miktarda İtalyan liri ile İtalyan kurmayının ikinci başkanı olan Franşesko Beyanki ile yapılan yazışmalara dair belgeler ele geçirildi. Beyanki'nin İtalya'nın Şark'taki casus teşkilatını idare etmesi ve doğrudan doğruya İtalya'nın propaganda bakanı Kont Ciano'nun⁹¹³ emrinde olması, suikastın uluslar arası bağlantıları olduğu şüphelerini kuvvetlendirdi.⁹¹⁴

Türk Hariciyesi'nin girişimleri sonucunda Çerkez Ethem, bu suikast ile ilgisi olduğu gerekçesi ile 1935 senesinde İngiliz Polisi tarafından Amman'da tutuklandı.⁹¹⁵ Ancak kısa bir süre sonra serbest bırakıldı.⁹¹⁶ Ayrıca yine suikast ile alakalı olarak 1921 Türk-Yunan harbi esnasında Yunanistan'a kaçarak oradan Filistin'e geçen üç eski Osmanlı subayı Hayfa'da tevkif edildi. Kudüs Maveraişeria parlamentosu üyelerinden Esat Paşa ise tevkif edileceğini anlayınca firar etti.⁹¹⁷ Yahya'nın alınan ifadesinde, Urfa Saylavı Ali Saip Ursavaş'ın da bu gizli birleşmede eli bulunduğu ve suikast için Türkiye'ye gelen adamları yönetmeyi üzerine aldığını beyan ettiğinden,⁹¹⁸ o güne kadar Atatürk'e aşırı bağlılığı ile tanınmış olan ve Urfa'nın kurtuluşunda büyük hizmetleri geçmiş bulunan Urfa Saylavı Ali Savaş Ursavaş hakkında da yasal takibat başlatıldı. Bu kapsamda mebus olan Ursavaş hakkında kanuni soruşturmanın yapılabilmesi için Başbakanlığın 17 Ekim 1935 gün ve 2744 sayılı tezkeresi ile dokunulmazlığının kaldırılması istenildi.⁹¹⁹ Ali Saip Ursavaş, konuyla ilgili olarak Mecliste yaptığı konuşmasında, kendisine iftira atıldığını ve soruşturma sonucunda suçsuz olduğunun anlaşılacağını belirtti.⁹²⁰ Dokunulmazlığı kaldırılan Ursavaş hakkında yapılan soruşturma bir yıla yakın

---

⁹¹³ Kont Ciano, Mussolinin damadı ve İtalyan Dışişleri Bakanıydı. Bu dönemde oldukça etkili olan Kont Ciano, İtalya'nın dış politikasına yön veren isimlerden biri olmuştur. Kont Ciano hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz: **Kont Ciano'nun Hatırları**, Çev. Zübeyir Aker, Vatan Neşriyat, İstanbul, 1946; E. Anciheri, "Roma-Berlin Mihveri'nin İç Yüzü", Çev. S. Derbil, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 16, Sayı 1, Ankara 1959, ss. 58-70.

⁹¹⁴ "Yunan basını komplo için ne diyor?" **Ulus**, 27 İl Teşrin 1935, s. 6.

⁹¹⁵ "Çerkez Ethem Hanini yakalandı", **Kurun**, 27 İlkteşrin 1935, s.1; "Çerkez Ethem Amman'da yakalandı", **Ulus**, 27 İlkteşrin 1935, s.1.

⁹¹⁶ **EGM Arşivi**, Dn:12222-57/2, Bn:4/D 7.

⁹¹⁷ "Kudüs'te komplo ile ilgili üç kişi tutuldu", **Ulus**, 26 İlkteşrin 1935, s. 1.

⁹¹⁸ **EGM Arşivi**, Dn:12242-74/1, Bn: 1/A 1, 1/A 2, 16 Eylül 1935.

⁹¹⁹ "Urfa Saylavı Ali Saip Ursavaş'ın Teşrii Masuniyetinin Kaldırılması Hakkında Başvekâlet Tezkeresi ve Adliye ve Teşkilatı Esasiye Encümenlerinden Mürekkep Muhtelit Encümen Mazbatası", **TBMM. Z.C.**, Devre 5, Cilt 5, Fevkalade İçtima, Sr. No:250, 18 Ekim 1935; "Hainler yakalandı. Bir sayılavin teşrii masuniyetinin kaldırılması istendi", **Son Posta**, 18 Birinci Teşrin 1935, s.1.

⁹²⁰ **TBMM. Z.C.**, Devre 5, Cilt 5, Fevkalade İçtima., ss.97-99, 18 Ekim 1935.

devam etti. Yargılama neticesinde, mahkemenin beraatına karar verdiği⁹²¹ Ali Saip Ursavaş, 1939 yılında yeniden milletvekili seçildi.

1936 Yılına gelindiğinde bu defa da Türkiye'nin Selanik Konsolosluğu'ndan bir suikast tertibi istihbaratı ulaşıyordu. Konsolosluğun 20 Ekim 1936 tarihli yazısında; 1936 Yılı'nın Ağustos ayında Yunanistan'ın Kavala kentinde bir kahvehanede Milli Mücadele'nin kazanılması ile birlikte yurt dışına kaçanlardan biri olan Memiş Hoca, "Şamlı" lakabı ile tanınan ve Yunan makamlarınca istihbarat işlerinde kullanılan Alâeddin ve kimliği tam olarak bilinmeyen ancak Mısır pasaportu taşıdığı söylenen Zühtü isimli bir şahsın, Atatürk'e suikast yapılmasını konuştukları ve bunlardan Alâeddin isimli şahsın Zühtü'ye hitaben, (Zühtü'nün) tanınmadığı için kolaylıkla Türkiye'ye girebileceği ve bir kere ülkeye girdikten sonra Ankara ve İstanbul'da suikastı başarmasının mesele olmadığını söylediğinin bir muhbir vasıtası tarafından iletiildiği belirtiliyordu.⁹²²

Alınan bilgi doğrultusunda Dâhiliye Nezareti 26 Kasım 1936 tarihli yazısıyla konuyla ilgili olarak çalışma yapılmasına dair Umumi Müfettişlere ve Vilayetlere "çok gizli" ibareli bir tamim yayınladı.⁹²³ Bunun üzerine yurt çapında Emniyet İşleri Umum Müdürlüğüne çalışmalara başlandı.⁹²⁴ Türkiye'nin Selanik Konsolosluğu da adı geçenler hakkında başlattığı istihbarat çalışmaları neticesinde; Zühtü isimli şahsın, Kavala yerlilerinden tütün tüccarı iken vefat eden Ahmet Hilmi isminde zengin bir şahsın oğlu olduğu, mübadeleden evvel Yunan Meclisine mebus olmak için seçimlere adaylığını koyduğu, İslam cemaati işlerine karıştığı, bir ara Yunanlılar tarafından tevkif edildiği, mallarını kurtarmak ümidi ile mübadeleden kaldığı, zayıf karakterli bir adam olduğu bilgileri elde edildi ve⁹²⁵ Zühtü ve Şamlı Alâeddin isimli kişinin tedarik edilen fotoğrafları ilçelere ve sınır kapılarına dağıtıldı.

Bu arada tarihler 10 Kasım 1938'i gösterdiğinde, Türk Milleti'nin büyük önderi hayata gözlerini yumdu. Ancak iç güvenlik birimleri, Ata'sına kastetmeyi tasarlamış olan suikastçıların peşini bırakmadı. 1941 tarihinde Zühtü'yü Türkiye'ye gizlice girerken yakaladı.⁹²⁶

⁹²¹ **TBMM. Z.C.**, Devre 5, Cilt 14, İçtima 2, ss. 64-65, 21 Aralık 1936.

⁹²² **EGM Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 4/A 1, 20 Ekim 1936.

⁹²³ **EEM Arşivi**, Dn: H.İ. Dosyası, Bn: 3787, 11 Kasım 1936.

⁹²⁴ **EEM Arşivi**, Dn:H.İ Dosyası, Bn:4023, 5 Aralık 1936.

⁹²⁵ **EEM Arşivi**, Dn: H.İ.Dosyası, Bn:5662, 26 Kasım 1936.

⁹²⁶ **EEM Arşivi**, Edirne Emniyet Müdürlüğü Karaağaç Emniyet Komiserliği'nin 09 Aralık 1941 tarih ve 209 sayılı yazısı.

Arapça, Rumca, Türkçe ve Fransızca okur-yazar olup Kahire doğumlu olan Salih Zühtü'nün⁹²⁷ alınan ifadesinde, Atatürk'e suikast işiyle vazifelendirildiğini, bu suikast işini başarmak gayesi ile Türkiye'ye geldiğini, fakat İstanbul, İzmir, Bursa, Adapazarı ve Çeşme'yi gezdikten sonra Kavala'da mevcut arazisine ait tapu işlerini hallettikten sonra Kavala'ya döndüğünü ve kendisini görevlendiren Alâeddin'e münasip bir fırsat yakalayamadığından şimdilik bu işi başaramadığını ve fakat taahhüdüne sadık olduğunu söylemek suretiyle Alâeddin'i aldattığını itiraf etti.⁹²⁸

Yakalandığı tarih itibarıyla Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatta olmaması sebebiyle suikast suçunun oluşmadığı gerekçesiyle Salih Zühtü hakkında sadece 3519 Sayılı Pasaport Kanununun 47'nci maddesine muhalefetten işlem yapıldı ve sınır dışı edildi.⁹²⁹

Özetle Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatına kastetmeyi amaçlayan oldukça çok sayıda suikast tertiplenmiştir. Hatta bu dönemde Atatürk kadar çok yönlü ve fazla suikast tertibine maruz kalmış bulunan bir başka lider olmadığını söylemek de mümkündür.

Buna karşın büyük Gazi, kendisini milletinden koparmamış, abartılı koruma tedbirleri ile halkı ile arasına aşılmaz duvarlar oluşturulmasına asla müsaade etmemiştir. Bu kadar yoğun tehdit altında dahi Atatürk'ün korunması için kurulan Riyaseticumhur Maiyet Polis Teşkilatı'nın sayısı oldukça kısıtlı tutulmuştur.⁹³⁰

---

⁹²⁷ **EEM Arşivi**, Edirne Emniyet Müdürlüğü tarafından tanzim edilen 10 Aralık 1941 tarihli zabıt varakası.

⁹²⁸ **EEM Arşivi**, Edirne Emniyet Müdürlüğü 10 Aralık 1941 Tarihli Zabıt Varakası.

⁹²⁹ **EEM Arşivi**, Edirne Valiliği Emniyet Müdürlüğünün 11 Aralık 1941 tarih ve Ş.I (3007) sayılı yazısı.

⁹³⁰ Riyaseti Cumhur Maiyet Polis Teşkilatının Vazifelerine ve Sureti İstihdamlarına Dair Talimat''a göre bir birinci komiser ile iki üçüncü komiser ve onbir polis memuru münhasıran Köşkün emniyetini temin maksadıyla Çankaya'da bulunmakta, bunlardan bir nöbetçi karakol karşısındaki noktada, bir nöbetçi köşkün kapısında ve bir üçüncü komiser sabahçı ve akşamcı olarak karakolda nöbet tutmaktaydı. Karakol nöbetçileri hafta izni dışında karakoldan ayrılmazdı. Bu teşkilatın devriye nöbetleri Muhafız Alayından ayrı olup, geceleri takviyeli olarak motosikletlerle yapılmaktaydı. Görevlilerin bir kısmı sivil olup, köşk içerisinde muhtelif yerlerde bulunurlardı. Köşk dışında da bir sivil komiserin idaresinde olan beş memur bir araçla sürekli Atatürk'ün otomobilini yakından takip ediyorlardı. Bunun dışında tahsis edilen sepetli motosikletlerde bulunan sivil polisler, seyahatlerde sürekli olarak Atatürk'ün otomobilinin ön, yan ve arkasından giderek otomobile yapılacak bir saldırıyı önlemekle görevliydi. Ayrıca sivil kıyafetli "yol memurları" Atatürk'ün seyahatleri esnasında geçeceği yollar üzerinde gizli tertibat alır, ayrıca yol üzerinde bulunan ev, apartman ve işyerlerinin sahiplerinin ve çalışanlarının hüviyet ve tabiiyetlerini araştırırdı. Bkz: **BCA.**, 030.10.00.00.01.07.3, 9 Haziran 1936.

2.4.2. Türk Devlet Adamlarına Tertiplenen Suikastlar

2 Şubat 1926 tarihli Türkiye'nin Berlin Büyükelçiliği'nden alınan bir istihbarat raporunda; Köstence'de firariler, Rum ve Ermenilerin desteği ile Türkiye içerisinde bir ayaklanma çıkarma hazırlığı içerisinde olduğu, bu maksatla Haydarzade İbrahim'in Irak'tan Köstence'ye geldiği ve Talat Paşa ile arkadaşlarına karşı suikastlar tertip eden Ermeni komitesinin Silistre'de bulunduğu ve bunların Reiscumhur'a, Milli Müdafaa Vekili Recep Peker'e ve Berlin sefiri Kemalettin Sami'ye suikast hazırlığı içerisinde olduğu bilgisi veriliyordu. Bu ihbarın gurup içerisinde bulunan firari Vehip tarafından ulaştırıldığı da istihbarat raporunda özellikle vurgulanılıyordu.⁹³¹

Devlet büyüklerine suikast yapılacağına dair 1926 yılında alınan başka bir ihbarda ise, Kars Kağızman'da Silo Bey nezdinde Kürt Yusuf namında birisinin Ankara'da bulunan Kars Mebusu Ömer tarafından getirtildiği; Ömer'in evinde Rüştü ve Şükrü'nün iştiraki ile suikast için Yusuf'un iknaya çalışıldığı; ancak Yusuf'un ikna edilemediği bildiriliyordu. Bu bilgi üzerine, ihbarda adı geçen Yusuf, Kars ilinde yakalanarak Ankara'ya getirildi. Alınan ifadesinde kendisine suikast yapması için teklif ve tazyikte bulunulduğunu, ancak kendisinin bunu kabul etmediğini doğruladı.⁹³²

Hariciye Vekâleti'nden alınan 11 Ocak 1932 tarihli istihbarat yazısında ise, Köstence Konsoloslugu tarafından verilen bir bilgide; ellerinde Kalküta'dan alınmış İngiliz pasaportları bulunan Roza Hans Dalarnoviç adlı Musevi kadın ile İshak Rafael Davidson adlı şahısların Berlin'den Köstence'ye ve oradan da İstanbul'a geçerek, burada devlet büyüklerine karşı suikastlar yapacakları ve bu suikastları organize etmek üzere İstanbul'da bir teşkilat oluşturulduğu, suikast teşkilatının İstanbul Arkos Rus Şirketi müdürü tarafından idare edildiği belirtiliyordu. Verilen bilgi üzerine yapılan araştırmalarda gerçekten de bu Musevilerin 6 Kasım 1931'de Köstence'den İstanbul'a geldikleri, bir gece Toktalıyan Oteli'nde kaldıkları, ancak 7 Kasım 1931 tarihinde aldıkları vize ile Bağdat'a gittikleri anlaşıldı.⁹³³

Ancak, gerek Kurtuluş Savaşı sırasında yaptığı hizmetler, gerekse sonraki yıllarda "Başvekil" olarak aldığı görevler ve bu görevleriyle ilgili olarak belli bir

⁹³¹ EGM Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/ A 5, 2 Şubat 1926.

⁹³² EGM Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/B 10, 11 Eylül 1926.

⁹³³ EGM Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/E 4, 11 Ocak 1932.

kesimin tepkilerini üzerine çekmiş olması, İsmet İnönü'yü suikast yapılacak kişiler listesinin üst sıralarına taşımıştır. Ancak İsmet İnönü'ye karşı yapılması planlanan suikast tertiplerinin en önemlileri, Ermeni Taşnak örgütü tarafından planlanmıştır.

Bu denemelere dair elde edilen ilk bilgi Hariciye Vekâletinin 26 Temmuz 1926 tarihli yazısıdır. Bu yazıda, Beyrut'a gelen Taşnaksütyun reislerinden bir gurubun burada Rus piskoposu ile temasa geçtikleri ve maksatlarının Başvekil İsmet Paşa'ya suikast yapmayı planlamak oldukları belirtiliyordu.⁹³⁴

İsmet İnönü'ye Ermenilerce tertip edilen bir başka suikast ise 1931 senesinde ortaya çıkarıldı. Ermeni Taşnak komitesi tarafından Hırant Canikyan isimli kişinin Başvekil İsmet Paşa'ya suikast yapmak üzere Suriye'den Yunanistan'a gönderildiği bilgisinin alınması üzerine, bu bilgi ile birlikte söz konusu kişinin eşkâl bilgileri tüm vilayetlere gönderildi. Ayrıca Hariciye Vekâleti kanalıyla diplomatik girişimde bulunarak Yunanistan makamlarının dikkati çekildi. Bunun üzerine Yunanistan hükümeti Suriye'den gelen Hırant Canikyan'ı Pire limanında yakalayıp sınır dışı etti. Ancak Canikyan Pire'den Romanya'ya ve oradan da Peşte'ye geçmek suretiyle izini kaybettirmeye; başka güzergâhları kullanarak Türkiye'ye girmeye ve amacına ulaşmaya çalıştı. Peşte'de kimlik değiştiren ve burada bindiği bir vapurla İstanbul'a gelen Canikyan, daha önce eşkâl bilgileri verildiğinden İstanbul Deniz Kontrol Polisi tarafından teşhis edildi. Vapur içerisinde yapılan takip sonucunda kaçamayacağını anlayan Hırant Canikyan, geminin tuvaletine girerek intihar etti. Pire limanında yanına aldığı Agop Pikyan ise sağ olarak yakalandı.⁹³⁵

Canikyan'ın yakalanması ve suikastın başarılarmaması üzerine 29 Kasım 1931'de Paris'te toplanan Taşnak Genel Merkezi, intihar eden Hırant Canikyan'ın intikamını almak üzere Türkiye'ye iki Ermeni suikastçısı daha gönderilmesi kararı aldı. Bu karar üzerine uzun süreden beri Belçika'da oturan ve isimleri Ermeni ismi olmayan iki Taşnak komitecisi, Türkiye'ye girmek üzere Suriye'ye gönderildi. Ancak bu şahısların da fotoğrafları Türk istihbarat birimleri tarafından elde edildi ve güvenlik birimleri ile sınır kapılarına dağıtıldı.⁹³⁶

Hariciye Vekâleti'nin 21 Nisan 1932 tarihli bir başka yazısında ise Atina Büyükelçiliği'nin verdiği bir bildide Batum Gürcülerinden birkaç lisan bilen Ali Haydar adlı bir şahsın, halife Mecid'in yakında cumhurbaşkanı ilan edileceğine dair

⁹³⁴ EGM Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/B 8, 26 Temmuz 1926.

⁹³⁵ "Emniyet Genel Müdürlüğünün 5959 No'lu tamimi", **Polis Mecmuası**, Yıl 18, Sayı 262, Yenigün Matbaası Ankara, Teşrinievvel 1931, ss. 837-838.

⁹³⁶ EGM Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/E 3, 20 Aralık 1931.

konuşmalar yaptığı bildiriliyordu. Alınan bilgiler doğrultusunda yapılan çalışmalarda şahısın eşkâl bilgileri elde edilerek iç güvenlik birimlerine dağıtıldı. Takibe alınan Ali Haydar 30 Haziran 1933 günü Bulgaristan yolu ile gizlice Türkiye'ye girmek isterken yakalandı. Yapılan sorgusunda Çerkez Davut ve Vehip'in Başvekil İsmet (İnönü) Paşa'ya Atina ve Brendizi seyahatleri esnasında iki suikast tertip edildiği, ancak bu tertibattan birinin eski halifeden gelecek paranın gelmemesi üzerine, diğerinin de İtalyan ataşemiliterlerine kendisi tarafından ihbar edilmesi sebebi ile yapılamadığını beyan etti.⁹³⁷

Türk devlet adamlarına karşı özellikle Ermeni Taşnak örgütünün organize ettiği suikast tertipleri, İkinci Dünya Savaşı sırasında kesilmiş ise de, bilindiği gibi sonraki yıllarda biçim değiştirerek ve farklı isimler altında yeniden kendini göstermiştir.

2.5. Kaçkar Matbuatı –Rejim Karşıtı Yayınlar

Pek çok ülkede basın ile ilgili mevzuatın sınırlandırılması veya rejim değişiklikleri olması sebebiyle ülke dışına kaçmak zorunda kalınması durumlarında, hâkim olan idareye karşı mücadele vermek amacıyla yurt dışında yayınlar yapılmıştır. “Kaçkar matbuatı” olarak adlandırılan bu tür yayıncılık, başta Rusya olmak üzere, Avrupa devletlerinin birçoğunda görülmüştür.⁹³⁸

Yeni cumhuriyet rejimi karşısında muhalefette kalanlar da ülke dışına çıkmak zorunda kaldıklarında kurdukları “kaçkar matbuatı” vasıtasıyla Türkiye ve Kemalist Rejim aleyhinde yayınlar yaptılar. Bu yayınlar, el altından ülkeye sokularak muhalif bir gurup yaratılmaya çalışıldı. Belirtilen dönemdeki yayınların bir kısmı yabancı devletler veya örgütlerce finanse edildi. Özellikle Türkiye'nin siyasi ve ekonomik sıkıntılar içerisinde olduğu dönemlerde Kaçkar Matbuatı, yayınlarını iyice sertleştirdi. Bu yayınların merkezleri, genellikle Fransa, Mısır ve Suriye idi. Bunların arasında en önemli olanları şunlardı:

2.5.1. La Republique Enchainee (Zincire Vurulmuş Cumhuriyet)

Yüzellilikler'den Mehmet Ali, Refii Cevat, Trabzonlu Ömer Fevzi ve firari Refik ile birlikte 1930 yılında Paris'te çıkarılan “La Republique Enchainee” (Zincire

⁹³⁷ EGM Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/E 5, 3 E 6, 21 Nisan 1932.

⁹³⁸ Server R. İskit, **Türkiye'de Matbuat Rejimleri**, II. Bölüm, Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ülkü Matbaası İstanbul 1939, s. 215.

vurulmuş Cumhuriyet)⁹³⁹, Londra Entelligence servisinden alınan 35 bin frank ile açıldı.⁹⁴⁰ Yahudi Rot Bey’den de önemli miktarda maddi yardım alan⁹⁴¹ bu gazetenin faaliyetini sürdürmesi için; Fransız “Amie du Peuple” ve “Figaro” gazetelerinin sahibi Francois Goty 1000 frank, Hintli Müslümanlar ve Samatra Sultanı 20 bin frank yarım yaptı.⁹⁴²

Kurulduğu andan itibaren, Türkiye Cumhuriyeti, inkılâplar, Atatürk ve diğer devlet adamları aleyhinde yoğun propagandalar yapmaya başlayan bu gazetenin⁹⁴³ Türkiye’ye girişi, Bakanlar kurulunun 22 Ocak 1930 tarihinde aldığı 2–8793 sayılı karar ile yasaklandı.⁹⁴⁴

Türkiye’ye girişinin yasaklanması üzerine, gazete önce Midilli’ye gönderilerek buradan kayıkçılar vasıtası ile⁹⁴⁵ veya bazı Fransız gazeteleri ve Kahire’de yayınlanan Muhadenet isimli gazete içerisine saklanmak suretiyle⁹⁴⁶ Türkiye’ye sokulmaya çalışıldı. Ayrıca Paris’te öğrenim gören Türk öğrenciler vasıtasıyla, ya da posta yoluyla da bu gazeteler ülkeye sokuldu.⁹⁴⁷

Sonraki tarihlerde maddi imkânsızlıklardan dolayı bir süre kapalı kalan gazete, Mısırlı Prens Lütfullah’tan tedarik edilen para ile yeniden açıldı.⁹⁴⁸ 1933 senesinden Belçika’da tekrar yayına başlayan gazetenin başına genel yayın yönetmeni olarak Türkiye’de Yarın isimli gazeteyi çıkaran Arif Oruç getirildi.⁹⁴⁹

2.5.2. İntibah Gazetesi

Arap harfleriyle çıkarılan siyasi bir gazeteydi. 15 Günde bir yayınlanması için izin alındığı halde okuyucu azlığı yüzünden ayda bir ve düzensiz olarak çıkarıldı. Şumnu’da basılıyordu. Dört sayfadan oluşan gazetenin ebadı 30X50 cm. idi. Paris’teki Mehmet Ali ve Necati Rifat’tan direktif alan gazetenin başyazarı Necip

⁹³⁹ EGM Arşivi, Dn:91173-1, Bn: C 5, 12 Mart 1949.

⁹⁴⁰ EGM Arşivi, Dn:12222-45/2, Bn4/E 13, 14 Aralık 1931.

⁹⁴¹ EGM Arşivi, Dn:12222-45/2, Bn:4/E, 04 Şubat 1932.

⁹⁴² EGM Arşivi, Dn:12222-45/2, Bn:5/A 3, 22 Kasım 1931.

⁹⁴³ EGM Arşivi, Dn:12222-45/2, Bn:5/B 10.

⁹⁴⁴ EGM Arşivi, Dn:93171-1, Bn: C 5, 12 Mart 1949.

⁹⁴⁵ EGM Arşivi, Dn:12222-107, Bn: 2/B 3, 01 Şubat 1931.

⁹⁴⁶ EGM Arşivi, Dn:12222-107, Bn: A 6, A 9.

⁹⁴⁷ Paris’te tıp öğrenimi gören Kilisli Ahmet tarafından beş nüsha olarak ülkeye sokulurken yakalanan bu gazetenin, ortaokul öğretmeni Sait Bey, Diş Doktoru Galip, Canbolatzade Ali ve Ortaokul Müdürü Fikret Mesut, Kilis’te Eczacı Zekeriya’nın adreslerine gönderildiği de tespit edilmiştir. EGM Arşivi, Dn:12222-45/1, Bn: C 9- C 11, 17 Temmuz 1930; EGM Arşivi, Dn:12222-45/1, Bn: C 8, 23 Ağustos 1930.

⁹⁴⁸ EGM Arşivi, Dn: 12222-6, Bn: C 11, 8 Şubat 1933.

⁹⁴⁹ “Arif Oruç kendi safında”, **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Mart 1933, ss. 1-5; “Arif Oruç Avrupa’ya giderek 150’liklere iltihak etti”, **Cumhuriyet**, 5 Mart 1933, s. 1.

Asım, uslanmaz bir muhalifti. Şumnu'da Türkiye aleyhinde faaliyetlerde bulunan ve Türkiye düşmanı olan Nüvvap'ta öğretmendi. Necip Asım yazılarında; Müttekif, Yedi Beyza, Müfti-i Ahır Zaman takma adlarını kullanmaktaydı. Kardeşi Hüsnü Fuat Bey ise İstanbul Tayyare Cemiyeti Müdürlüğü'nde memurdu. Gazetenin en önemli yazarı arasında Osman Nuri Bey geliyordu. Muhabirleri ise Mustafa Reşit, Şeyh Yusuf Ziyaettin,⁹⁵⁰ Süleyman Sırrı, Ahmet Kemal, Karıncaoğlu Derviş ve İslam Rüştü idi. Tanesi dört Lira olan gazetenin abone şartları Bulgaristan için yıllık yüzaltı, aylık altmış; dışarı için senelik ikiyüzaltı, aylık yüz levaydı. İlan şartları pazarlıklı olan gazete 23 Kânunuevvel 1927'de yayın hayatına başlamış ve yayın hayatı boyunca rejim aleyhtarı haber ve yazılar yayınlamıştı.⁹⁵¹

2.5.3. Açık Söz Gazetesi

Sofya'da Cemaat-ı İslamiye başkanı Kadri Hoca'nın sermayesi ile 1926 yılından itibaren çıkarılmaya başlandı. Başyazarı Filibe'de oturan ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Trakyalı muhaliflerden firari Ahmet Hikmet'ti.⁹⁵²

Filibe'ye yakın ve sınır bulunan İskeçe ve Gümülcine'ye düzenli olarak gönderilen Açık Söz Gazetesi Bulgaristan'dan Türkiye'ye giden yolcular aracılığı ile ülkeye sokulmaktaydı.⁹⁵³ Arap harfleri ile yayınlanan bu gazete Mustafa Kemal Paşa ve inkılâplar aleyhindeki yayınlarından ötürü 1931 yılında Sofya Sefiri Tevfik Kamil Bey'in, Bulgar hükümeti nezdinde yaptığı girişimler neticesinde kapatıldı. Ahmet Hikmet'in ikametgâhı da Filibe'den Şumnu'ya nakledildi.⁹⁵⁴

2.5.4. Dostluk Gazetesi

Sahibi Tahir Nuri'dir. Üç sene kadar rejim aleyhinde yayın yaptıktan sonra Türkiye'den aldığı ödenek karşılığı lehte yazılar yazmaya başladı. Ancak bir mali seneden diğerine geçildiği zamana rastlayan bir dönemde, ödeneksizlik yüzünden kendisine ödeme yapılmayınca, Cemaat-i İslamiye bütçesinden kendisine yardım yapılmasını sağladıktan sonra tekrar Cumhuriyet idaresi aleyhinde yazılar yazmaya başladı.⁹⁵⁵

⁹⁵⁰ Belgenin orijinalinde "başkasına yazdırır" notu düşülmüştür.

⁹⁵¹ EGM Arşivi, Dn:12222-56, Bn: 1/A 3, 1/A 4, 19 Kasım 1931.

⁹⁵² EGM Arşivi, Dn:12222-45/2, Bn:5/C 2, 01 Eylül 1931.

⁹⁵³ EGM Arşivi, Dn:12222-56, Bn:1/C 3, 05 Kasım 1931.

⁹⁵⁴ "Bir hainin gazetesi kapatıldı", **Hâkimiyeti Milliye**, 8 Eylül 1931, s. 1; EGM Arşivi, Dn:12222-45/2, Bn:5/C 2 11,01 Eylül 1931.

⁹⁵⁵ EGM Arşivi, Dn: 12222-56, Bn: 1/C 5, 02 Şubat 1933.

Dostluk gazetesinin 7 Teşrinisani 1932 tarihli ve 209 numaralı sayısında “Türkü, Türklüğe satan kim?” başlığı ile bir makale yayınlanınca, Dâhiliye Vekâleti, rejimin güvenliği için ilgililerin dikkatinin çekilmesini ve gazetenin kapatılması için gerekli girişimlerde bulunulmasını Hariciye Vekâletinden istedi.⁹⁵⁶ Sofya Elçiliğince Bulgar hükümeti nezdinde yapılan girişimler sonucunda, yayımlarından ötürü gazete mümessiline 15 gün hapis cezası verildi.⁹⁵⁷

2.5.6. Serbest Gazetesi

Hürriyet ve İtilaf Partisi üyesi olan Yüzellilikler’den Mevlanzade Rıfat tarafından çıkarılan Serbest Gazetesi, Cumhuriyet Rejimi ve idarecileri aleyhinde yayınlar yapıyordu. Mevlanzade Rıfat’ın “Türkiye İnkılâbı’nın İçyüzü” ve “Devlet-i Osmaniye ve Siyonistler-Türkiye’yi Yıkan Yahudiler” adlı kitapları da vardı. Devleti Osmaniye ve Siyonistler-Türkiye’yi Yıkan Yahudiler isimli Arap harfleri, Türkçe ve Fransızca basımı yapılan kitap, 1926 senesinde yayınlanmıştı. Kitabın Türkiye’ye sokulmaması hususunda Dâhiliye Vekâleti tüm vilayetlere emir yazmış, girenlerin de toplatılmasını istemişti.⁹⁵⁸

2.5.7. Doğru Yol Gazetesi

Gaziantep’in işgali sırasında Fransızlara çalışan ve Fransızların Antep Polis Müdürlüğünü ve Müddei-i Umumiliğini yaptığı içi Yüzellilikler listesine dâhil edilen Hasan Sadık,⁹⁵⁹ Türk Ulusal Mücadelesinin başarıya ulaşmasından sonra Türkiye dışına kaçtı. Suriye’ye geçerek Halep’e yerleşip Türkiye aleyhinde çalışmaya başladı.⁹⁶⁰ Suriye’deki Fransız istihbarat servisi ile birlikte, Türkiye aleyhinde istihbarat ağının kurulmasında görev aldı.⁹⁶¹ Türkiye’de bulunan akrabaları veya görevlendirdiği adamları sayesinde elde ettiği bilgileri düzenli olarak Fransız istihbarat merkezine ulaştırdı.⁹⁶² Bunlarla da yetinmeyen Hasan Sadık, çıkardığı Doğru Yol Gazetesi ile kayınbiraderi Celal Kadri ile birlikte TBMM Hükümeti ve yeni rejimin önderleri aleyhine yayınlar yaptı.⁹⁶³

⁹⁵⁶ EGM Arşivi, Dn:12222-56, Bn:1/B 3, 19 Kasım 1932.

⁹⁵⁷ EGM Arşivi, Dn:12222-56, Bn:1/C 7, 17 Temmuz 1933.

⁹⁵⁸ EGM Arşivi, Dn:12222-97, Bn:1/C 14, 29 Ocak 1930.

⁹⁵⁹ EGM Arşivi, Dn:12222-108, Bn: A 14.

⁹⁶⁰ EGM Arşivi Dn:12222-36/1, Bn:1/A 2; EGM Arşivi, Dn:12222-36/2, Bn:4/D 13.

⁹⁶¹ EGM Arşivi, Dn:12222-36/2, Bn: 4/D 13.

⁹⁶² EGM Arşivi, Dn:12222-36/2, Bn:4/D 12.

⁹⁶³ EGM Arşivi, Dn:12222-108, Bn: B 13.

2.5.8. Osmanlı Gazetesi

İşkenceci namı ile anılan Yüzellilikler'den Mülazım Rıfki⁹⁶⁴ tarafından Kahire'de çıkarıldı. Yayına başladığı andan itibaren TBMM Hükümeti ve yeni rejimin önderleri aleyhine yazılar yazmaya başladı. Genellikle kışkırtıcı nitelikte olan bu yazılarından ötürü “Osmanlı” isimli gazetenin⁹⁶⁵ ülkeye girişi, Bakanlar Kurulunun 14 Kasım 1928 Tarihli kararıyla yasaklandı.⁹⁶⁶

2.5.9. Seda-i İslam Gazetesi

Yüzellilikler'den Mehmet Ali'nin çıkarılmasında rol aldığı Açık Söz, Sedayı İslam ve İntibah gazeteleri, aynı zamanda Mehmet Ali'nin Paris'te kurduğu “Demokrat Fırka”nın⁹⁶⁷ yayın organları gibi çalışıyordu. Bu gazete de yayına başladığı günden itibaren rejim aleyhinde yayınlar yaptı. Yayınlarından ötürü Türkiye'ye girişi yasaklandı.⁹⁶⁸

2.5.10. Rehberi İnkılâp Gazetesi

Daha önce Balıkesir'de İrşad Gazetesi'ni çıkaran ve Milli mücadele boyunca Milli Mücadele aleyhine yazı yazan Eyübzade Ömer Fevzi,⁹⁶⁹ Milli Mücadelenin başarıya ulaşmasından sonra ülke dışına kaçtı. Bir ara Paris'te tek başına Arap Harfleri ile “Rehber-i İnkılâp” adında bir gazete çıkardı. Bu gazete kayıkçılar ile veya başka posta gönderileri içine saklanarak⁹⁷⁰ veya Paris'te okuyan Türk öğrenciler aracılığı ile Türkiye'ye sokulmaktaydı.⁹⁷¹

Yüzellilikler'den Ömer Fevzi'nin çıkardığı bu gazete, Cumhuriyet inkılâpları ve hükümet aleyhindeki kötü propagandalarından dolayı Dâhiliye Vekâletinin 05

⁹⁶⁴ Mülazım Rıfki, Nemrut Mustafa Paşa'nın eli ayağı, onun başkanlığındaki Harp Divanı'nın ikinci celladı sayılıyordu. Onun dayağından pek çok kişi yatağa düşmüştü. Bkz: Sabahattin Özel, Casuslar Casus, a.g.e., s. 123.

⁹⁶⁵ EGM Arşivi, Dn:12222-51, Bn: A 4, 15 Aralık 1928.

⁹⁶⁶ EGM Arşivi, Dn:12222-51, Bn: A 6, 1928.

⁹⁶⁷ Demokrat Fırka'nın Türkiye'yi idare etmeye aday adil bir hükümetin temelini atmak için kurulduğu, bu amaç için bütün muhaliflerin birleşmesi gerektiği, fırkanın programının İslamcı olduğu, siyasi ve iktisadi inkılâplarda meşrutiyetçi ve terakkiperver olduğu, gerçekleştirecekleri inkılâp sonrasında milletin isteğine göre rejimin saltanat veya cumhuriyet olarak belirleneceği ifade edilmektedir. Bkz: EGM Arşivi, Dn:12222-45/1, Bn:5 C, 20 Eylül 1931.

⁹⁶⁸ EGM Arşivi, Dn:12222-45/2, Bn:5/B 13, 12 Temmuz 1931.

⁹⁶⁹ Trabzon Sürmene delegesi Ömer Fevzi (Eyüboğlu), Erzurum kongresine iştirak etmiş, ancak kongre dağıldıktan sonra Trabzon'a döner dönmez Heyeti Temsiliye'ye ve Mustafa Kemal Paşa aleyhinde yazılar yazmaya başlamıştı. Bkz: Sabahattin Özel, Milli Mücadele'de Trabzon, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991, s. 88; EGM Arşivi, Dn:1222-107, Bn:2 E 10.

⁹⁷⁰ EGM Arşivi, Dn:1222-106, Bn: D 3, 26 Aralık 1936.

⁹⁷¹ EGM Arşivi, Dn:12222-107, Bn:1/E 13, 24 Aralık 1932.

Eylül 1930 tarih ve 782 numaralı tezkeresi ile yaptığı teklife binaen⁹⁷², İcra Vekilleri Heyeti'nin 23 Kasım 1930 tarih ve 10251 sayılı kararına istinaden Türkiye'ye sokulması yasaklandı.⁹⁷³

2.6. Casusluk Faaliyetleri

Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde Batı tarafından yoğun bir şekilde yürütülen devleti parçalamaya ve yıkmaya yönelik casusluk faaliyetleri, Milli Mücadele yıllarında da kesintisiz devam etti.⁹⁷⁴ Bu dönemde yabancı ajanların casusluk faaliyetleri o derece arttı ki, bu faaliyetlerin kontrol altına alınması için 20 Teşrinisani 1334 (20 Kasım 1918) Tarihli Kanun⁹⁷⁵ ve 14 Mayıs 1331 (27 Mayıs 1915) tarih ve 1331 Sayılı Kanunlara istinaden,⁹⁷⁶ 7 Teşrinievvel 1336 (1920) tarihinde çıkarılan “Memaliki Osmaniye Dâhilinde Seyahat Edenlerin Seyahat Varakası Almalarının Mecburi Olduğu Hakkında” 260 Sayılı Kararname ile Osmanlı Devleti dâhilinde seyahat edecek herkesin “Seyahat Varakası”nı Ankara’da Emniyeti Umumiye Müdürlüğü’nden, diğer yerlerde ise mahallin en büyük mülki idare amirinden almaları zorunluluğu getirildi.⁹⁷⁷ Cumhuriyet döneminde ise casuslukla daha kolay mücadele edebilmek için “Casusluk ve Hıyaneti Harbiye Mesaili Hakkında Karar” çıkarıldı.⁹⁷⁸

Türkiye’de yürütülen casusluk faaliyetlerinde yabancı istihbarat servisleri kendi vatandaşlarını kullandıkları gibi,⁹⁷⁹ Türk vatandaşlarını da kullanmaktaydılar.⁹⁸⁰ Hatta bazen yabancı ve Türk tabiiyetinden olanların bir şebeke halinde bir arada kullandıkları da görüldü.⁹⁸¹

⁹⁷² EGM Arşivi, Dn:12222-149; Bn: G 2, 23 Kasım 1930.

⁹⁷³ EGM Arşivi, Dn: 93171-1, Bn: A 8, 12 Mart 1949.

⁹⁷⁴ BCA., 030.10.00.00.99.642.01, 8 Eylül 1921.

⁹⁷⁵ “Memaliki ecnebiyeden memaliki Osmaniye’ye gelenler ve memaliki Osmaniye’den memaliki ecnebiyeye gidenler pasaport ibrazına mecburdurlar”, Bkz: Pasaport Kanunu Md. 1; **Düstur**, Tertip 2, Cilt 11, s. 53.

⁹⁷⁶ “Ordu ve müstakil kolordu ve fırka kumandanları, icabat-ı askeriye mebni veya casusluk ve hıyanetlerini hissettikleri kura ve kasabat ahalisini, münferiden veya müçtemian diğer mahallere sevk ve iskân ettirebilirler”. Bkz: Vakt-ı Seferde İcraat-ı Hükûmete Karşı Gelenler İçin Cihet-i Askeriyece İttihaz Olunacak Tedabir Hakkında Kanun-u Muvakkat Md. 2; **Takvim-i Vekayi**, No: 2189, 19 Mayıs 1331 (1 Haziran 1915).

⁹⁷⁷ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 1, s.92.

⁹⁷⁸ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 1, Karar No: 52, s. 99.

⁹⁷⁹ BCA., 030.10.00.00.260.753.01, 31 Ocak 1925; BCA., 030.10.00.00.112.756.20, 9 Mayıs 1925.

⁹⁸⁰ BCA., 030.10.00.00.99.642.03, 22 Ekim 1922; BCA., 030.10.00.00.99.642.04, 16 Ocak 1923; BCA., 030.10.00.00.99.642.09, 19 Ocak 1924; BCA., 030.10.00.00.99.642.10, 11 Şubat 1924; BCA., 272.00.00.71.32.38.21, 16 Ocak 1924; BCA., 030.10.00.00.56.372.12, 6 Eylül 1924; BCA., 030.18.01.02.42.04.20, 29 Ocak 1934.

⁹⁸¹ “Bir casus şebekesi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Mart 1930, s.3.

Türkiye aleyhinde casusluk yapanlar genellikle gayrimüslim veya mühtedi Türk vatandaşlarıydı.⁹⁸² Bunun yanı sıra Milli Mücadelenin kazanılmasından sonra ülke dışına kaçan Yüzellilikler ve firariler ve bunların Türkiye’de bulunan akrabaları da casusluk yapıyorlardı.⁹⁸³

Türkiye’de iç isyanların olduğu her olayda yabancı istihbarat servislerinin büyük rol oynadığını söylemek mümkündür. Özellikle Şark’ta meydana gelen asayişsizliğin en büyük etkeni yabancı devletlerin buralardaki faaliyetleridir. Türkiye’nin sahip olduğu coğrafi yapı, etnik ve mezhepsel farklılıklardan faydalanan dış güçler, casusları vasıtasıyla yürüttükleri propaganda faaliyetleri sonucunda çıkarılan olaylara odaklanan devlet, bütün imkânlarını ve zamanını buralara harcamak zorunda kalıyor ve dış politikayla ilgilenmek yerine içe dönük bir ülke konumuna geliyordu. 1930’lu Yıllara kadar İngiliz casusların faaliyette olduğu Şark’ta, 1930 sonrasında Fransızlar da aynı metot ve argümanları kullanarak Türkiye’yi bir kaos ortamına sürükleyerek iç güvenliğinin bozulmasına yol açmışlardır.

Özellikle Hatay sorununun gündemde olduğu dönemde bu olaylar sürüp gitmiştir. Bu vaziyet, Avrupa’da Türkiye’nin Fransa ve İngiltere ile kaderi birleşiyor, birleşti havası hâkim oluncaya kadar devam etmiştir.⁹⁸⁴

1930-1939 Yılları arasında Türkiye’de casusluk ve propaganda faaliyetlerine en çok itibar eden ülke Fransa olmuştur. Çünkü Fransızlar Türkiye-Suriye sınırına yerleştirdikleri çok sayıda Ermeni, Nasturi, Süryani, Kürt ve bunların da Türkiye sınırları içerisinde çok sayıda akrabası bulunmaktaydı.⁹⁸⁵ Özellikle Fransızlar ve Taşnaklar, Türkiye’de yaşayan Ermenileri hem casuslukta kullanıyor, hem de bunların vasıtasıyla ülkeye kaçak silah sokuyorlardı.⁹⁸⁶

Fransızlar özellikle sınıra yakın yerlere istihbarat subayları yerleştirerek, Türkiye’den istihbarat topladıkları gibi, bu bölgede bulunan Ermeni, Kürt, Nasturi gibi unsurları organize ederek Türkiye karşıtı faaliyetlerde örgütüyorlardı.⁹⁸⁷ Bu

⁹⁸² **BCA.**, 030.18.01.02.79.89.10, 02 Kasım 1937; **BCA.**, 030.10.00.00.100.644.15, 19 Temmuz 1939

⁹⁸³ **EGM Arşivi**, Dn:12222-8, Bn: D3; **EGM Arşivi**, Dn:12222-33, Bn: E 13; **EGM Arşivi**, Dn:12222-8, Bn: A 13, 26 Temmuz 1932; **EGM Arşiv**, Dn:12222-33, Bn: C 9, 11 Aralık 1932.

⁹⁸⁴ İsmet İnönü, **a.g.e.**, s.271.

⁹⁸⁵ **EGM Arşivi**, Dn: 71166, Bn:6,11 Aralık 1937.

⁹⁸⁶ **EGM Arşivi**, Dn:12222-9/2, Bn:4/A 1, 5 Nisan 1932; **EGM Arşivi**, Dn:12222-9/2, Bn: A 1, 18 Haziran 1932; **EGM Arşivi**, Dn:61472-4, Bn: B 13, 27 Kasım 1937; Naşit Hakkı, “Kaçakçı Propagandacı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Birinci Kanun 1931, s. 2; **BCA.**, 030.10.00.00.113.771.7, 21 Ağustos 1929; **BCA.**, 030.18.01.02.79.89.10, 02 Kasım 1937.

⁹⁸⁷ **BCA.**, 030.10.00.00.128.923.19-8, 15 Nisan 1937.

amaçla Cerablus'ta Yüzbaşı Meyer, Arappınarı'nda Teğmen Dikavisk, Telebyaz'da Teğmen Prezditiski, Resulayn'da Teğmen Lohak, Kamışlı'da Teğmen Lakruva, Andiver'de Teğmen Emi, Hasiçe'de Yüzbaşı Blondel, Deyr-i Zor'da Yüzbaşı Şöven, Teğmen Pariyel ve Teğmen Leroy'un komutasında istihbarat yuvaları kurulmuştu.⁹⁸⁸

Cemiyet-i Akvam'ın Lâzkîye mıntukasına nakil edilmeleri yönünde kararı olmasına karşılık Hasiçe bölgesine yerleştirilen Nasturiler ile Türkiye'den propaganda ile toplanan Süryani gençler de Fransızlar tarafından istihbarat eğitimi verildikten sonra kullanılmakta, ayrıca bunlara askeri eğitim de verilmekteydi.⁹⁸⁹

Fransızlar, Türkiye karşıtı propaganda ve istihbarat faaliyetlerinde gayrimüslimleri kullanıldığı gibi, Cumhuriyet rejimine muhalif olarak yurt dışında bulunan Yüzellilikler ve firarilerden de önemli ölçüde faydalanmaktaydı. Örneğin Yüzellilikler'den Celal Kadri⁹⁹⁰ ve kayınbiraderi Hasan Sadık⁹⁹¹ Suriye'deki Fransız istihbarat servisi subayı Binbaşı Donna ile birlikte, Cerablus ve Meydanı Ekbez bölgesinde Ermeni Georg'a bağlı olarak Türkiye'ye aleyhinde istihbarat servisini kurmuştu.⁹⁹² Celal Kadri'nin kurduğu şebekeye bilgi aktaran pek çok kişi vardı. Onlardan topladığı bilgileri düzenleyip, bir rapor haline getiren Celal Kadri, bu bilgileri Fransız istihbarat merkezine ulaştırıyordu.⁹⁹³

Birinci Umum Müfettişlik istihbarat bölümünün verdiği bilgiye göre, "Suriye'de bulunan Yüzellilikler'den Celal Kadri ve Hasan Sadık Gaziantep'li olup, her ikisinin orada ebeveyni ve kardeşleri ve yakın akrabalarının bulunması ve Celal Kadri'nin Halep'te Fransız istihbaratına çalışmakta olmasına binaen Kilis cihetine sokacağı herhangi bir adam veya yazacağı mektupla istedikleri malumatı kolaylıkla alabildikleri" belirtilmekteydi.⁹⁹⁴

---

⁹⁸⁸ EGM Arşivi, Dn:71166, Bn:10.

⁹⁸⁹ BCA., 030.10.00.00.128.923.19, 15 Nisan 1937, s.8.

⁹⁹⁰ Gaziantep'in Fransızlarca işgali sırasında "Fransızlardan çok Fransız emellerine hizmet etmiş" ve (Fransızlara) mutasarrıflık yapmıştır. Milli Mücadelenin kazanılmasından sonra Suriye'ye kaçmıştır. Yüzellilik listeye dâhil edilen Celal Kadri, Suriye'ye geçtikten sonra kayınbiraderi Hasan Sadık ile birlikte çıkardıkları "Doğru Yol" isimli gazete ile Türkiye'deki rejim aleyhine propaganda yapmış ve Fransız istihbaratına çalışmışlardır. Bkz: EGM Arşivi, Dn:12222-108, Bn: D 11; EGM Arşivi, Dn:12222-36/1, Bn:1/A 2.

⁹⁹¹ Gaziantep'in işgali sırasında Fransızlara çalışmış, Fransızların Antep Polis Müdürlüğünü ve Savcılığını yaptığı için milli mücadele sonrasında Yüzellilik listeye dâhil edilmiştir. Bkz: EGM Arşivi, Dn:12222-108, Bn: A 14.

⁹⁹² EGM Arşivi, Dn:12222-36/2, Bn: 4/D 13.

⁹⁹³ EGM Arşivi, Dn:12222-36/2, Bn:4/D.12.

⁹⁹⁴ EGM Arşivi, Dn: 12222-36/, Bn: B 3, 05 Temmuz 1932.

Celal Kadri'nin grubunda çalışan istihbarat elemanları arasında eşi Nevber Kadri, Şeyh Bakır Çelebi, Bahari, Adalı Hacı Ahmet, Kamil Hikmet Seferiyan, Hanna, Hacı Şeref oğlu Güceylzade Abdurrahman, Mardinli Küçük Tefvik, Karamürselzade Neşet, Sarı Hüseyinoğlu Sabit ve Ahmet Reşit Kuddusi gibi isimler vardı. Ancak en önemli bilgileri Hasan Sadık elde ediyordu. Hasan Sadık'ın Halep'te, İskenderiye adında bir oteli vardı. Adana, Maraş, Ayıntap ve Urfa tarafından Halep'e giden yolcular bu otelde konakladıklarından, Hasan Sadık bu yolculardan elde ettiği bilgileri Celal Kadri ile birlikte derhal Fransızlara iletliyordu.⁹⁹⁵

Celal Kadri'nin grubundan olan Tel Abyas istihbarat subayı tercümanı Kamil Hikmet Seferiyan, Urfa Hıristiyanlarından olup, Fransız istihbaratının göz bebeği idi. Hanna ise Kamil Hikmet'in casusuydu.⁹⁹⁶ Gaziantep'te bulunan Güceylzade Abdurrahman ise Doğru Yol Gazetesi'nin tahsildarı ve istihbaratçısıydı.⁹⁹⁷

Aynı gruptan Mardinli Küçük Tefvik, Siirt'te 2. Fırka'da mülazım iken, 1338 (1922) Nasturi Harekâtında Suriye'ye kaçmış, Hoybun cemiyetine girmişti. "Diyarbakırlı Küçük Kürt Tefvik" diye tanınırdı. Mardin bölgesinin istihbaratını yapmaktaydı.⁹⁹⁸

Karamürselzade Neşet ve Sarı Hüseyinoğlu Sabit ise, 21 Kasım 1932'de Türkiye'den ayrılarak Beyrut'a gitmişler, Türkiye'nin güneyindeki askeri kuvvetine, tayyare karargâhlarına, cephaneliklerine, yollara vb. dair düzenledikleri üç haritayı Fransızlara teslim ederek karşılığında yüzer Suriye lirası almışlardı.⁹⁹⁹

Şebekenin diğer üyesi Ahmet Kuddusi ise İzmir Belediyesinde tahsildar iken, zimmetine para geçirildiğinin anlaşılması üzerine 15 Ağustos 1931 tarihinde ülke dışına kaçan firarilerdendi.¹⁰⁰⁰

Beyrut Fevkalade Komiserliği'nde maaşlı istihbarat elemanı olarak çalışan ve Türkiye ile ilgili askeri ve siyasi bilgileri para karşılığı Fransızlara aktaran Celal Kadri,¹⁰⁰¹ 1935 Senesine kadar Fransızlar lehine casusluk ve istihbarat ve propaganda faaliyetlerini kesintisiz yürütmüş,¹⁰⁰² ancak Fransızların kendisine artık yeterli para vermemesi sebebiyle 1935'ten sonra TBMM Hükümeti lehine ajanlık

⁹⁹⁵ EGM Arşivi, Dn:12222-36/1, Bn:1/E 5, 12 Ekim 1929.

⁹⁹⁶ EGM Arşivi, Dn:12222-36/1, Bn:1/F 11, 08 Şubat 1931.

⁹⁹⁷ EGM Arşivi, Dn:12222-36/1, Bn:1/G 11, 16 Haziran 1932.

⁹⁹⁸ EGM Arşivi, Dn:12222-36/2, Bn.4/D 12.

⁹⁹⁹ EGM Arşivi, Dn:12222-36/1, Bn:3/A 6, 28 Mart 1933.

¹⁰⁰⁰ EGM Arşivi, Dn:12222-36/1, Bn:2/D 7, 13 Temmuz 1932.

¹⁰⁰¹ EGM Arşivi, Dn: 12222-36, Bn: 4/C 10, 1927.

¹⁰⁰² EGM Arşivi, Dn: 12222-36/1, Bn:4/D, 1935.

yapmaya başlamış ve bu faaliyetini 1948 senesine kadar sürdürmüştü.¹⁰⁰³ Fakat bu yıldan sonra kendisinden bilgi alınmadığından Milli Amele Hizmetleri (MAH) başkanlığının verdiği görüşe binaen, maaşı kesilerek işine son verilmiştir.¹⁰⁰⁴

Milli Mücadelenin başından itibaren Fransızlar ile birlikte çalışan ve Kurtuluş Savaşının kazanılmasından sonra Fransızlarla beraber Suriye'ye geçen Tarsuslu Kamil Paşazade Selami de Fransızlar lehine uzun süre casusluk yapmıştı.¹⁰⁰⁵ Hatay'a giren çıkan Türkler ve Trablusşam'a kadar gelen Türkiye şimendifer memurları aracılığı ile edindiği bilgileri Fransızlara para karşılığı iletmiştir.¹⁰⁰⁶ Tarsuslu Selami, Eylül 1931 tarihinde bazı suikastçıların Türkiye'ye sokulmasının kararlaştırıldığı toplantıda da hazır bulunmuştu.¹⁰⁰⁷

Milli Mücadelenin kazanılmasından sonra Irak'a geçerek sınır boylarında silah kaçakçılığı yapan Yüzellilikler'den Çerkes Ragıp'da Türkiye aleyhine casusluk yapanlar arasındaydı.¹⁰⁰⁸

Türkiye'nin batısındaki en önemli casus ise Neyyir Mustafa idi. Edirne'de Telmih ve Elyev; Selanik'te Hakikat Gazetesi sahibi Neyyir Mustafa, Milli Mücadelenin kazanılmasının ardından Yunanistan'a kaçan Yüzellilikler'dendi. Burada bulunduğu süre içerisinde Yunan hükümetine hizmetlerde bulunmuş,¹⁰⁰⁹ ayrıca yanında bulunan diplomatik Bulgar pasaportuna sahip olan Sava Savof ismindeki bir Bulgar aracılığı ile Türkiye sınırındaki köylerden Türk Ordusu hakkında bilgi alarak Yunan ve Bulgar Harbiyesi'ne iletmişti.¹⁰¹⁰ Daha sonraki yıllarda ise Alman ve Bulgarlar hesabına Türkiye'den askeri bilgi toplamak üzere bir casusluk şebekesi kuran Neyyir Mustafa, Türkiye'nin Almanlarca işgalini kolaylaştıracak bilgileri toplamak amacıyla Gebert, Baskoviç Hans Volter, Kirof, Todor, Dançef ve Canbazof adlı Alman ve Bulgar casuslar ile sürekli irtibatta olmuştu.¹⁰¹¹

Neyyir Mustafa Türkiye'den bilgi almak için Batı Trakya ve Bulgaristan'dan gönderdiği çok sayıda Türk asıllı adamı ve Türkiye'de bulunan elemanları vasıtasıyla

---

¹⁰⁰³ EGM Arşivi, Dn: 12222-36/1, Bn: 4/D 2, 22 Ağustos 1950.

¹⁰⁰⁴ EGM Arşivi, Dn:12222-36/1, Bn:4/D 1, 1948.

¹⁰⁰⁵ EGM Arşivi, Dn:12222-110, Bn: A 7, 25 Eylül 1933; EGM Arşivi, Dn:12222-110, Bn:D 10-D11, 14 Aralık 1942.

¹⁰⁰⁶ EGM Arşivi, Dn:12222-110, Bn: C 2, 12 Ekim 1939.

¹⁰⁰⁷ EGM Arşivi, Dn:12222-110, Bn: A 11, 08 Ekim 1931.

¹⁰⁰⁸ EGM Arşivi, Dn:12222-115, Bn: E 1, 30 Ekim 1931; EGM Arşivi, Dn:12222-115, Bn:F 6, 21 Aralık 1931.

¹⁰⁰⁹ EGM Arşivi, Dn:12222-102, Bn:1/C 7, 11 Aralık 1932.

¹⁰¹⁰ EGM Arşivi, Dn:12222-102, Bn:1/C 7.

¹⁰¹¹ EGM Arşivi, Dn:1222-102, Bn:2/G 7.

elde ettiği askeri bilgileri Alman ve Bulgar istihbarat servislerine vermek suretiyle Türkiye aleyhinde uzun süre casusluk yaptı. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı devam ederken Trakya Bölgesi'nde bulunan pek çok Türk vatandaşını ücretli olarak Alman askeri olarak kaydetti.¹⁰¹²

Neyyir Mustafa'nın organizesi ile Almanlar lehine istihbarat yapanlar arasında Ermenilerden; Dimetoka'dan Artin ile Karabet, Kumçiftiliği'nden Dili Agop Demirci, Komarlı Köyü'nden Bagos; Rumlardan Dimaetoka'dan Paskal, Şekerci Yorgi, Kumçiftiği'nde bakkal ve kaçakçı Andon; Türklerden Dimetoka Müftüsü Hacı Bahettin, Dedeğaç'tan Adapazarlı İsmail Hakkı, Süleyman Sırrı, Gümülcin'den Hüseyin ve Konyalı Nuri gibi isimler vardı.¹⁰¹³ Bunların içerisinde en aktifleri Almanca, Rumca ve Arnavutça bilen Dedeğaç Müftüsü Süleyman Sırrı idi. Süleyman Sırrı, Türkiye'ye gönderdiği adamları vasıtasıyla topladığı askeri bilgileri Almanlara satıyordu.¹⁰¹⁴ Neyyir Mustafa ve beraberindekiler, tanınmamak için çoğu zaman Alman elbisesi giyiyorlardı.¹⁰¹⁵

Ege Bölgesinde ise özellikle İkinci Dünya Savaşına doğru İtalyanların casusluk faaliyetlerinin yoğunlaştığı görülür. İtalyanlar, genellikle Oniki Adalar'da oturan Rumlardan ve sair şahıslar vasıtasıyla özellikle Finike sahillerinde faaliyette bulunuyorlardı. Ticaret bahanesiyle Türkiye sahillerine girip çıkan bu gibi kişiler halk arasına sokularak, Türk hükümeti tarafından alınan tedbirler hakkında bilgi almaya çalışıyor ve menfi propaganda yapıyorlardı.¹⁰¹⁶

Ancak 1935-1936 'da İtalya'nın Doğu Akdeniz'de yarattığı tehlikeye rağmen Türkiye metanetini kaybetmedi ve totaliter rejimlere meyiledeceği yerde, Batı ile işbirliğine önem verdi. Ne var ki, 1938 Mayısında Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin kabul edilmesinin ardından, Türk-İngiliz yakınlaşmasının başlamasıyla birlikte bu kez de Türk-Sovyet ilişkilerinde soğuma başladı. 1937 Senesinde imzalanan Sadabat Paktı ve 4 Temmuz 1938'de imzalanan Türk-Fransız Dostluk Antlaşması ise Sovyetleri bir kat daha kuşkulandırdı.¹⁰¹⁷

Sovyetler Birliği, Türkiye'nin Batı'ya yaklaşması karşısında sert çıkışlar yapmamakla birlikte, Türkiye'nin tavrını öğrenmek ve politikalarına etki etmek

¹⁰¹² EGM Arşivi, Dn:12222-102, Bn:2/G 8.

¹⁰¹³ EGM Arşivi, Dn:12222-102, Bn:1/G, 06 Temmuz 1942.

¹⁰¹⁴ EGM Arşivi, Dn: 12222-102, Bn:1/G 1, 01 Aralık 1942.

¹⁰¹⁵ EGM Arşivi, Dn:12222, Bn:2/C 2, 16 Ağustos 1943.

¹⁰¹⁶ BCA., 030.10.00.00.100.644.15, 19 Temmuz 1939; BCA.,030.10.00.00.100.646.17, 26 Ocak 1941.

¹⁰¹⁷ Aclan Sayılğan, a.g.e., s.249.

amacıyla istihbarat ve enformasyon faaliyetlerine yoğunluk vermeye başladı. Bu kapsamda Sovyet Rusya bir yanda TKP'yi ordu ve donanma içerisinde faaliyete sevk ederken, öte yandan Anadolu'ya doğu hudutlarından birçok casus gönderdi. Rusya tarafından 1938 Eylülünde gönderilen Ahıska'nın Zinba Köyünden İlyas Çakaloğlu, Kars'ta yakalandı ve mahkûm oldu. Rus NKVD gizli polis şeflerinden Leşkin ve İvan İvanoviç'in Türkiye'ye sokmaya muvaffak olduğu Halil, Arpaçay mıntıkasında yakalandı. Yine Sarıkamış'ta Rusya'ya casusluk yaptığı tespit edilen Hasankaleli Halil tevkif edildi.¹⁰¹⁸

İstanbul Polis Teşkilatı; Jiler, İvan Yotkof ile beraber çalıştıkları Osman Nuri ve Mustafa isimli şahısların casusluk yaptığını tespit etti. Yapılan tahkikatta bu şahısların Harbi Umumi'den beri Türkiye'de buldukları, görünürde amelelik yaptıkları, ancak bu görüntü altında Çanakkale, Eskişehir ve Kütahya'da bulunan askeri tesislerin durumlarını ve krokilerini çıkardıkları; İstanbul'daki fabrikaların ve bu fabrikalardaki Müdafaa-i Milliye hesabına yapılan üretimin miktarını belirledikleri ve yabancı devlet konsolosluklarına teslim ettikleri anlaşıldı.¹⁰¹⁹

Özellikle İkinci Dünya Savaşına doğru ve savaşın devamı süresince Türkiye aleyhine pek çok casusluk faaliyeti tespit edildi. Yabancı tebaalı veya Türk vatandaşı pek çok kişi casusluk suçundan yakalanarak yargılandı ve çeşitli cezalara çarptırıldı. Kimi zaman casuslukları sabit olduğu halde hakkında yeterli delil elde edilemediğinden dolayı, bir kısım casus sınır dışı edildi veya casusluklarından şüphe edilenlerin uygun yerlere nakilleri yapıldı. Casusluk yaptıkları tespit edilen ancak ele geçirilemeyen Türk vatandaşları ise vatandaşlıktan çıkarıldı.¹⁰²⁰

---

¹⁰¹⁸ A.y.

¹⁰¹⁹ "Bir casus şebekesi", **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Mart 1930, s. 3.

¹⁰²⁰ **BCA.**, 030.18.01.02.78.80.01, 15 Eylül 1937; **BCA.**, 030.18.01.02.79.89.10, 2 Kasım 1937; **BCA.**, 030.18.01.02.80.97.10, 1 Aralık 1937; **BCA.**, 030.18.01.02.84.79.15, 6 Eylül 1938; **BCA.**, 030.18.01.02.90.13.13, 12 Şubat 1940; **BCA.**, 030.18.01.02.95.63.04, 15 Temmuz 1941; **BCA.**, 030.10.00.00.100.648.05, 4 Ekim 1941; **BCA.**, 030.18.01.02.99.80.19, 11 Eylül 1942; **BCA.**, 030.18.01.02.123.57.4, 12 Temmuz 1950.

III. BÖLÜM

İSTİKRARSIZLIĞA YOL AÇAN İKTİSADİ ÖNLEM VE FAALİYETLER

1929 Dünya Ekonomik Buhranını sebebiyle Türkiye'nin ihracatının % 90-95'ini oluşturan tarımsal ürünlerin fiyatları oldukça düşmüş¹⁰²¹ ve memleketin nüfusunun büyük kesimini oluşturan çiftçilerin durumu oldukça sarsılmıştı.¹⁰²² Krizin etkisini ortadan kaldırmak üzere alınan tedbirler ise Türkiye için çözüm olmamış, kamu giderlerinin kısılması ve hemen ardından getirilen yeni vergiler de bütçenin denkleştirilmesine yetmemiş; Mecliste pek çok tartışma ve muhalefete rağmen hükümet yeni vergiler koymaya devam etmişti.¹⁰²³

Fakat konulan vergilere rağmen bütçe gelirlerinde meydana gelen azalmanın önüne geçilememiş, kamu hizmetlerinin gereği gibi yerine getirilebilmesi ve bütçenin denkleştirilmesi zarureti ile 1 Aralık 1931 senesinde 1890 numaralı İktisadi Buhran Vergisi Kanunu¹⁰²⁴ ile kamu ve özel kuruluşlarda görevli memur ve müstahdemlerin maaş ve ücretleri üzerine geçici bir vergi konulmuştu.¹⁰²⁵ Yine aynı paralelde olmak üzere hükümetin yürürlüğe koyduğu tasarruf tedbirleri kapsamında, kamu hizmetlerinde ihtiyaç olduğu halde yeni memur alımı durdurulmuş, emekliliği gelen memurlar ise emekliye ayrılmamıştı. Bunun yanı sıra bazı kamu kesiminde %15'e varan memur kadrosunda tasarrufa gidilmiş,¹⁰²⁶ ayrıca 18 Vilayet ilga edilerek 63 olan il sayısı 45'e indirildiğinden, bu vilayetlerdeki bazı memurlar da ilk anda

¹⁰²¹ **BCA.**, 030.10.00.00.25.152.10-7, 1931; "Son iki senelik ithalat ve ihracat vaziyetimiz" **Cumhuriyet** 28 Mart 1933, s. 4.

¹⁰²² İlhami Mazhar, "Dünya Buhranı-Buğday Buhranı-İktisat Buhranı", **Hâkimiyeti Milliye**,10 Kânunusani 1931.

¹⁰²³ "Muhtelif Maddelerden Alınacak İstihlak Vergisi Hakkında 2458 Sayılı Kanun", **Düstur**, Tertip 3, Cilt 15, s. 615; "Bazı Maddelerden İstihlak Vergisi Alınması Hakkında 2731 Sayılı Kanun", **Düstur**, Tertip 3, Cilt 16, s. 1157; **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 3, Fevkalade İçtima, s.201, 23 Mayıs 1935; "Muvazene Vergisi Kanununun 10'ncü Maddesinde Yazılı Müddetin Bir Sene Daha Uzatılmasında Dair Kanun Layihası", "1718 Sayılı (Dahili İstihlak Vergisi Alınması Hakkında) Kanuna Müzeyyel Kanun Layihası", **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 21, İçtima 3, 21.Nisan 1934 ve benzerleri.

¹⁰²⁴ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 13, s. 14; Resmi Gazete No: 1964.

¹⁰²⁵ "Buhran Vergisi", **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Birinci Kanun 1931, s. 1; "İktisadi Buhran Vergisi Kanununa Müzeyyel 1/885 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesini", **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 21, İçtima 3, Sr. N: 114, 21 Nisan 1934.

¹⁰²⁶ **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 1, Fevkalade İçtima, s.22, 9 Mayıs 1931.

açıkta kalmıştı.¹⁰²⁷ İhtiyaç duyulan kamu hizmetlerinin karşılanması için ise İcra Vekilleri kararı ile memurların çalışma saatleri uzatmıştı.¹⁰²⁸

Ancak krizin millete yüklediği fedakârlığın yalnız memur kesimine yüklenmesi, memurlar arasında huzursuzluğa yol açtığı gibi,¹⁰²⁹ ulaşılmak istenilen gayeyi de temine kifayet etmemişti. Bu hususları dikkate alan hükümet, fedakârlığı ekonomik krizden daha fazla etkilenen memurların dışındaki vatandaş kesimine de paylaştırmayı uygun görerek, 27 Haziran 1931 tarih ve 1883 sayılı Arazi Vergisi Kanunu,¹⁰³⁰ 4 Temmuz 1931 tarih ve 1837 sayılı Bina Vergisi Kanunu,¹⁰³¹ 6 Temmuz 1931 sayılı Hayvanlar Vergisi Kanunu,¹⁰³² 21 Temmuz 1931 tarih ve 1860 sayılı Muamele Vergisi Kanunu¹⁰³³ ve 1890 sayılı İktisadi Buhran Vergisi Kanunu¹⁰³⁴ ve 1996 Sayılı Kanun¹⁰³⁵ gibi yasalar ile ek vergiler getirmişti.

Bütün gayretlere rağmen bütçe açıkları giderilemiyor, paranın değeri düşmeye ve halkın satın alma gücü de giderek azalmaya devam ediyordu.¹⁰³⁶ İstanbul'da hayat pahalılığı Büyük Harpten önceki yıla göre % 1200;¹⁰³⁷ İzmir'de % 1222 artmıştı.¹⁰³⁸ Hükümet ise vatandaşlardan daha fazla fedakârlık bekliyordu. 1926 Senesinde 600 kuruştan başlayan yol vergisi, ekonomik kriz sonrasında 1300 kuruşa çıkarılıyor, hanelerde yol mükellefiyetine tabii vatandaş sayısı arttıkça, verilecek verginin miktarı da haliyle artıyordu.¹⁰³⁹ Şose ve Köprüler Kanununa göre nakdi olarak verilmesi gereken bu yol vergilerini ödeyemeyen mükelleflerin bedeni olarak yol yapımında çalışmaya mecbur tutulması¹⁰⁴⁰ ayrı bir sızlanma konusu

¹⁰²⁷ “Yeni bütçede tasarruf”, **Edirne Postası**, 14 Mayıs 1931, s. 1; “Yeni Kadrolar. Yüzde 15 tasarruf nasıl yapılacak?”, **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Mayıs 1931, s. 1.

¹⁰²⁸ “Devairde mesai saatleri uzadı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Mayıs 1931, s. 3; “Mesai saatlerinin temdidi kararı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Mayıs 1931, s. 5.

¹⁰²⁹ “Vur Abalıya”, **Yılmaz**, 11 Mayıs 1931, s. 3.

¹⁰³⁰ **Düştur**, Tertip 3, Cilt 12, s. 581; **Resmi Gazete**, No:1841.

¹⁰³¹ **Düştur**, Tertip 3, Cilt 12, s. 604; **Resmi Gazete** No:1848.

¹⁰³² **Düştur**, Tertip 3, Cilt 12, s.616; **Resmi Gazete**, No: 1849.

¹⁰³³ **Düştur**, Tertip 3, Cilt 12, s. 921; **Resmi Gazete**, No: 1862.

¹⁰³⁴ **Düştur**, Tertip 3, Cilt 13, s. 14; **Resmi Gazete**, No: 1964.

¹⁰³⁵ “İktisadi Buhran Vergisi Kanununa Müzeyyel 1/885 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, a.k; 1890 Numaralı Kanuna Müzeyyel Kanun için bkz: **Düştur**, Tertip 3, Cilt 13, s. 495; **Resmi Gazete**, No: 2112.

¹⁰³⁶ “İktisadi Buhran Vergisi Kanununa Müzeyyel 1/885 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 21, İçtima 3, Sr. No: 114, 21 Nisan 1934.

¹⁰³⁷ “İstanbul'da hayat pahalılığı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Birinci Kanun 1931, s. 3.

¹⁰³⁸ “Hayat pahalılığı hakkında bir istatistik”, **Hâkimiyeti Milliye**, 15 İkinci Kanun 1932, . 2;

“İzmir'de hayat pahalılığı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 16 İkinci Kanun 1932, s. 4.

¹⁰³⁹ “Ankara Halkının Mühim İhtiyaçları-Yol Vergisinden Şikâyet”, **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Şubat 1931, s.5.

¹⁰⁴⁰ “Yol vergisini vermeyenler”, **Hâkimiyeti Milliye**, 15 Teşrinisani 1930 s. 4.

olurken; elektrik ve havagazı gibi enerji maddelerine yapılan üst üste zamlar küçük sanayicinin belini büküyordu.¹⁰⁴¹

Yapılan zamlardan dolayı halk en temel gıda ve ihtiyaç maddelerini teminde dahi güçlük çekmeye başlamıştı. Örneğin üretimi devlet tekelinde olan¹⁰⁴² “tuz” a yapılan zamlardan ötürü, çiftçi ne hayvanının, ne de kendisinin tuz ihtiyacını karşılayamayacak hale gelmişti.¹⁰⁴³ Önü bir türlü alınamayan hayvan hastalıkları hayvan sürülerini kırıp geçirirken, hayvan hastalığı sebebiyle getirilen dolaşım ve ihraç yasağı¹⁰⁴⁴ ve hayvan üretimine getirilen vergilerden sonra, vatandaş hayvancılık yapmaktan neredeyse cayacak hale gelmiş, canlı hayvan üretimi her geçen gün azalmaya başlamış¹⁰⁴⁵ ve büyük şehirlerde et fiyatları oldukça yükselmişti.¹⁰⁴⁶ Ekonomik buhranın etkisi ile zaten yoksul olan halk, elindeki birikimi de büyük ölçüde kaybetmişti.¹⁰⁴⁷

Çiftçi, kredisizlik ve yüzde 30’ varan ağır faizler¹⁰⁴⁸ yüzünden borç ve sıkıntı içinde kıvranıyordu.¹⁰⁴⁹ Küçük esnafın durumu da pek farklı değildi. Her gün ülkenin birçok yerinde iflaslar yaşanıyor, iflas edenlerin mülkleri icra yoluyla satılıyor, borçlarını ödeyemeyen tüccar ve esnaf intiharları gazete sayfalarında yer alamaya başlıyordu.¹⁰⁵⁰ Öyle ki, icraların yoğunluğundan bu işlemleri takip eden icra memurluğu sayısı yeterli gelmediğinden, 1928 senesinde 152 olan icra memurluğu sayısı 1930’da 231’e çıkarılıyordu.¹⁰⁵¹

Bu sıkıntıların memleketin her yerinde hissediliyor olmasına rağmen, hükümet bunu açıkça dile getiremiyor, buna karşın bazı muhalif gazeteler bu hususa yer veriyor ve bu kesimin sesi her geçen gün gittikçe yükseliyordu.¹⁰⁵²

İşte bu hava içinde 1930 yılında bir kez daha çok partili cumhuriyete geçilmek isteniyor;¹⁰⁵³ bizzat Mustafa Kemal Paşa’nın isteği¹⁰⁵⁴ ile eski Paris

¹⁰⁴¹ “Elektrik vergisi”, **Milliyet**, 1 Mart 1931, s. 3.

¹⁰⁴² **Onuncu Yıl Rehberi (1923-1933)**, Cumhuriyet Halk Fırkası Yayını, 1933, s. 78.

¹⁰⁴³ **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 3, Fevkalade İctima, s.163, 22 Mayıs 1935.

¹⁰⁴⁴ “Salgın hayvan hastalıkları”, **Hâkimiyeti Milliye**, 18 Teşrinisani 1931, s.2; “Şark vilayetlerinde hayvan hastalığı kalmadı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Nisan 1930, s.3.

¹⁰⁴⁵ **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 3, Fevkalade İctima, s.168, 22 Mayıs 1935.

¹⁰⁴⁶ “İstanbul’da et fiyatları”, **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Mayıs 1931, s. 3.

¹⁰⁴⁷ İsmet İnönü, **a.g.e.**, s.266.

¹⁰⁴⁸ “İç Ticaret”, **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Birinci Teşrin 1933, s. 51

¹⁰⁴⁹ Siirt Mebusu Mahmut (Soydan), “Sözden İşe”, **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Nisan 1930, s.1.

¹⁰⁵⁰ Mahkeme ve icra ilanları için bkz: **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Nisan 1930, s.6, 15 Mayıs 1930, s.5, ve devamındaki sayılar; “Bir intihar”, **Hâkimiyeti Milliye**, 19 Ağustos 1930, s. 1; “Ankara’da İflas Kararı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Teşrinievvel 1930, s. 2.

¹⁰⁵¹ “Sair Adliye Teşkilatı Memurları ve Müstahdemleri”, **İstatistik Yıllığı**, Başbakanlık İstatistik G. D. Yayınları, Yayın No: 88, Cilt 8, Ankara 1936, s.158.

¹⁰⁵² Yakup Kadri, “Anlaşılmayan Noktalar”, **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Nisan 1930, s.1

Büyükelçisi Fethi Bey (Okyar) tarafından¹⁰⁵⁵ ekonomik bunalımın en yoğun hissedildiği bir dönemde¹⁰⁵⁶ kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası ile Türk siyasi hayatına yeni bir soluk verilmeye çalışılıyor, ancak bu girişim 23 Aralık 1930 tarihinde Cumhuriyet tarihimizde oldukça önemli yeri olan irticai isyan denemelerinden biri olan Menemen Hadisesi ile kesintiye uğruyordu.¹⁰⁵⁷

Serbest Fırka denemesinin başarısızlığa uğramasından sonra halkın ne kadar bunalmış olduğu çok açık biçimde anlaşılınca, lider kadro bir yandan ekonominin yolsuzluklardan temizlenmesi, bir yandan da 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın yarattığı kaosun denetime alınması için harekete geçiyor, krize ilk yanıt, hükümetin gümrük tarifelerini yükseltmesi ve korumacı bir iktisat siyasetine yönelmesi şeklinde kendini gösteriyordu.¹⁰⁵⁸ Bu harekete geçiş ise “devletçilik” olarak adlandırılan siyasi ve ekonomik uygulamayı ortaya çıkarıyordu.

Ne var ki, 1930'ların başından itibaren kendisini gösteren devletçiliğin bir uzantısı olan korumacı iktisat politikasının bir gereği olarak yükseltelen gümrük duvarları ve Türk Parasının değerinin korunması tedbirleri sonucunda, bu kez de kaçakçılık faaliyetleri yoğunlaşıyordu. Hatta kaçakçılık o derece artmıştı ki, güney

---

¹⁰⁵³ Çok partili hayta geçilmesiyle birlikte 1930 Yılında Edirne’de Cazim Bey tarafından “Türk Cumhuriyet Çiftçi ve Amele Fırkası” ve Adana’da hükümete muhalif olan Toksöz gazetesinin sahibi Abdülkadir Kemali (Öğütçü) Bey tarafından Ahali Cumhuriyet Fırkası kurulmuş ise de, bu partiler 1930 yılındaki yerel seçimlere iştirak edememişler ve daha sonraki yıllarda da önemli bir varlık gösterememişler, ancak Abdülkadir Kemali partisinin yayın organı olarak “Ahali” adında bir gazete çıkararak hükümete muhalefet etmeye çalışmıştır. “Edirne’de yeni bir fırka teşekkülü”, **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Teşrinievvel 1930, s. 3; “Abdülkadir Kemali Bey’de bir fırka yapmış”, **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Eylül 1930, s. 2; “Ahali Cumhuriyet Fırkası ne olmuş?”, **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Teşrinievvel 1930, s. 2; “Abdülkadir Kemali Bey’in partisi organa muhtaç”, **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Teşrinievvel 1930, s. 2

¹⁰⁵⁴ Sabahattin Özel, **Büyük Milletın Evlâdı ve Hizmetkârı Atatürk ve Atatürkçülük**, Derin Yayınları, İstanbul 2006, s. 121; A.İhsan Gencer, Sabahattin Özel, **Türk İnkılâp Tarihi**, s.225; Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.3; İsmet İnönü, **a.g.e.**, s.225; Ş.Süreyya Aydemir. **a.g.e.**, s. 382.

¹⁰⁵⁵ “Yeni fırka- Sabık Paris Büyükelçimiz Serbest Cumhuriyet namı ile siyasi bir fırka teşkil ediyor”, **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Ağustos 1930, s.1.

¹⁰⁵⁶ Siirt Mebusu Mahmut (Soydan), “Cihan Buhranı Münasebetiyle”, **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Ağustos 1930, s.1.

¹⁰⁵⁷ **EGM Arşivi**, Dn:13212-5/1, Bn: S 1, 26. Aralık 1930; “Menemen Hadisesi”, **Vakit**, 25 Kânunuevvel 1930, s. 1.

¹⁰⁵⁸ İcra Vekilleri Heyeti Kararı ile kurulan Gümrük Komisyonu 01Ekim 1929 tarihinden itibaren gümrük duvarlarını a-Himaye edilmesi lazım gelenler, b-Himayeye muhtaç olanlar, c-Haklarında müsaadekar davranılacak olanlar, d-Muaf tutulması lazım gelenler, e-Men edilmesi veya o derece resme tabi tutulması lazım gelenler olmak üzere beş ana başlık altında toplamış, bu başlıklar altında olan tarım ve sanayi ürünlerinin belirlenen kriterler çerçevesinde gümrük resimleri yükselttilerek milli sanayi korunmaya çalışılmıştır. Daha geniş bilgi için bkz: “Gümrük İşlerine Dair Rapor”, **BCA.**,030.10.00.00.179.238.10-10, 1933.

sınırlarından kervanlarla, kabileler halinde ülkeye kaçak mal akmaya başlamış, dışarıdan gelen ithal mallar neredeyse yasal yollardan girmez olmuştu.¹⁰⁵⁹

1929 Ekonomik Buhranı sebebiyle pek çok devletin ithalatlarını denetim altına alma gayretleri içerisinde gümrük kotaları koymak veya ticaret yaptıkları devletlerle aynı mübadele usulünü kullanmak şeklinde hayata geçirdikleri ve “modüs vivendi” olarak adlandırdıkları uygulamalara paralel olarak, Türkiye’de mütekabiliyet esasları içerisinde aynı ölçüde uygulamalar başlatıyordu.¹⁰⁶⁰

22 Temmuz 1931 tarih ve 1873 sayılı kanun ile, Türkiye ile ticaret sözleşmesi yapmış olan veya böyle bir mukaveleye başlanması yolunda hükümet tarafından vaki teklif ve teşebbüsleri neticesiz bırakılan veyahut ticaret mukavelesinin akdine rağmen modüs vivendi yapmaktan imtina eden yabancı devletlerden Türkiye’ye yapılacak ithalatı tamamen veya kısmen menetme veya bu ithalatı sınırlandırma hususunda hükümete yetki veriliyordu.¹⁰⁶¹ Bu Kanun’un 2’nci maddesine istinaden hükümetin 12 Kasım 1931 tarihinde çıkardığı “Memleket İktisadiyatını Koruma Kararnamesi” olarak da bilinen altı maddelik 11940 Sayılı Kararname ile 16 Kasım 1931 tarihinden itibaren bir kısım malın Türkiye’ye girişi tamamıyla yasaklanıyor; bir kısmının ise ithaline sınırlama getiriliyordu.¹⁰⁶² Ancak Avrupa devletlerinin kambiyo vasıtasıyla başvurdukları bu yöntemi, Türkiye; doğrudan doğruya ithalatı sınırlandırmak ve katı bir kontenjan usulü tatbik etmek biçiminde uyguluyordu.¹⁰⁶³

İşte bu uygulamayı düzenleyen Kararnamenin yürürlüğe girmesiyle birlikte bir kısım emtianın fiyatının hemen yüzde on ile yüzde elli arasında arttığı görüldü.¹⁰⁶⁴ İthal yoluyla ülkeye giren malların üzerine konulan yüksek gümrük resimleri ve yüksek tüketim vergileri sebebiyle; kaçakçılık, karaborsa ve bağlantılı suçlarda adeta patlama yaşandı. Bu yıllarda yükselişe geçen kaçakçılık suçları ve eşkıyalık olayları ülkenin başlıca problemi haline geldi.¹⁰⁶⁵

¹⁰⁵⁹ “Kaçakçılık Raporu”, **BCA.**, 030.10.00.00.180.244.6, 05 Aralık 1931; “Hazine ve ahlakı tehdit eden tehlike-Suriye hududumuzda kaçakçılık serbest bir hale gelmiştir. Acil ve radikal tedbirlere ihtiyaç vardır”, **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Teşrinisani 1931, s. 1; “Kaçakçılık mücadelesinin tesirleri”, **Hâkimiyeti Milliye**, 18 İkinci Kanun 1932, s. 2; “Kaçakçılarla savaş”, **Ulus**, 28 İl Teşrin 1935, s. 6

¹⁰⁶⁰ “Ticaret Mukavelesi veya Modüs Vivendi Akdedilmeyen Devletler Ülkesinden Türkiye’ye Yapılacak İthalata Memnuiyetler veyahut Takyitler Tatbikine Dair Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 12, s. 1013; **Resmi Gazete**, No: 1861.

¹⁰⁶¹ **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 3, Fevkalade İçtima, s.314, 22 Temmuz 1931.

¹⁰⁶² “Memleket İktisadiyatını Koruma Kararnamesi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Teşrinisani 1931, ss.1-4.

¹⁰⁶³ Reşit Hayri, “İktisadi Müdafaa”, **Hâkimiyeti Milliye**, 17 teşrinisani 1931, s. 2.

¹⁰⁶⁴ “Yeni kararname-İhtikâra sapanlar tedip edilecek”, **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Teşrinisani 1931, s. 1; “Çuval azalmış”, **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Birinci Kanun 1931, s. 3; “İstanbul’da çay fiyatları yükselmiş”, **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Birinci Kanun 1931, s. 3.

¹⁰⁶⁵ “Dâhiliye Vekili’nin Şark Seyahati”, **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Teşrinisani 1931, s. 1.

Ancak Türkiye'deki kaçakçılığın yegâne sebebi ekonomik değildi. Başta silah ve mühimmat kaçakçılığı olmak üzere, özellikle Türkiye'nin genelinde görülen ekonomik suçların başta "siyasi" olmak üzere, başka nedenleri de vardı. Bunlara sırası geldikçe ileride değinilecektir.

3.1 Kaçakçılık Olayları

1929 Ekonomik Bunalımı ile birleşen Türkiye'nin ekonomik sorunları her geçen gün katlanarak büyümüş; krizin yarattığı işsizlik, yoksulluk, kısacası açlık muazzam boyutlara ulaştıkça kanunsuz işlerde büyük bir patlama olmuştu. Özellikle kaçakçılık had safhada çıkmış, o döneme kadar toplumun tanımadığı çıkar amaçlı suç örgütleri, kentlerde ve gazetelerde boy göstermeye başlamıştı. Haraç, kadın ticareti, alacak tahsili, kumarhane işletmeciliği gibi klasik yöntemlere ilaveten uyuşturucu ve silah kaçakçılığı gibi yeni suç türleri ortaya çıkmış, geniş bir teşkilata sahip yarı düzenli suç şebekeleri peyda olmuştu. Krizin patlak verdiği dönemi takip eden süreçte ekseriyetle büyük şehirlerde odaklaşan yer altı örgütleri iktisadi güçlerini arttırmış, büyük bir para ve mal dolaşımını illegal de olsa kontrolleri altına almışlardı.

Bu suçlar ve suç örgütleriyle mücadele edebilmek için Cumhuriyetin ilanından dört yıl sonra çıkarılan 10 Aralık 1927 Tarih ve 1126 Sayılı Kaçakçılığın Men'i ve Takibi Hakkında Kanun,¹⁰⁶⁶ yeterli olmadığı görüldüğü üzerine yürürlüğe girişinin üzerinden henüz iki yıl bile geçmeden 15 Haziran 1929 Tarih ve 1510 Sayılı Kaçakçılığın Men'i ve Takibi Hakkında Kanun'u çıkarılmış;¹⁰⁶⁷ ancak bu kanunla da kaçakçılık olaylarının önü alınamayınca 1510 Sayılı Kanun'un da ömrü uzun olmamış ve yerini 07 Ocak 1932 Tarih ve 1918 sayılı Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanun'a bırakmıştı.¹⁰⁶⁸

Bu kadar kısa aralıklarla kaçakçılık kanunlarının değiştirilmesinin sebebini anlayabilmek için bu dönemde yapılan kaçakçılık şekilleri ve gümrük tarife mevzuatı hakkında kısaca bilgi sahibi olmak gerekir.

¹⁰⁶⁶ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 8, s.1783; **Resmi Gazete**, No: 629.

¹⁰⁶⁷ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 10, s.1798; **Resmi Gazete**, No:1216.

¹⁰⁶⁸ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 13, s.75; **Resmi Gazete**, No:2000; 1918 Sayılı Kanun da çıkarıldıktan hemen sonra pek çok kez değişikliğe uğradı. 5 Haziran 1933 tarih ve 2271 Sayılı Kanun, 8 Haziran 1933 tarih ve 2278 Sayılı Kanun, 30 Haziran 1934 tarih ve 2550 Sayılı Kanun, 22 Aralık 1934 tarih ve 2635 Sayılı Kanun, 17 Ocak 1940 tarih ve 3777 Sayılı Kanunlar ile Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanunda muhtelif değişiklikler yapıldı. Bkz: **Düstur**, Tertip 3, Cilt 14, s. 1329; **Resmi Gazete**, No:2425; **Düstur**, Tertip 3, Cilt 14, s. 1428; **Resmi Gazete**, No: 2428; **Düstur**, Tertip 3, Cilt 15, s. 1349; **Resmi Gazete**, No: 2748; **Düstur**, Tertip 3, Cilt 16, s.103; **Resmi Gazete**, No: 2891.

Düyûn-i Umûmiye¹⁰⁶⁹ ile birlikte iktisadi ve mali özgürlüğünü kaybeden Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'nı fırsat bilerek 1 Eylül 1918 tarihinden itibaren tatbik edilmek üzere bir gümrük yasası çıkarmış,¹⁰⁷⁰ ancak mütareke yıllarında işgal devletleri aleyhlerinde olan bu uygulamayı ortadan kaldırmışlardı. Milli Mücadelenin kazanılmasından sonra devletin ticari özgürlüğü temin edilmişse de, Lozan Anlaşması gereğince tespit edilen gümrük tarifeleri, 6 Ağustos 1929 tarihine kadar uygulanmak durumunda kalınmıştı.¹⁰⁷¹

1929 Yılında uygulanmaya başlanılacak yeni gümrük tarifelerini tespit etmek amacıyla İcra Vekilleri Heyeti kararı ile 1927 senesinde oluşturulan uzman bir komisyonun hazırladığı yeni tarife, 1929 tarihi geldiğinde yürürlüğe sokuldu.¹⁰⁷² Uygulanmasına başlanılan 1499 Sayılı Gümrük Tarifesi Kanunu ile milli teşebbüsün ve yerli üretimin himaye edilmesi amaçlanıyor ve muhtelif tarife usullerinden “umumi ve ahti tarifeler usulü” kabul ediliyordu. Buna göre yerli üretim dikkate alınarak gümrüğe tabi tutulacak maddeler; “himaye edilmesi lazım gelenler, himayeye muhtaç olanlar, haklarında müsaadekar davranılacaklar, muaf tutulması lazım gelenler, menedilmesi veya o derece resme tabi tutulması lazım gelenler” şeklinde beş ana gurup olarak tasnife tabi tutuluyordu. Bu tasniflere göre himaye edilmesi lazım gelenler, himayeye muhtaç olanlar veya lüks tüketim maddelerin üzerine oldukça yüksek miktarlarda gümrük tarifesi getiriliyordu.¹⁰⁷³

1 Ekim 1929'dan itibaren tatbikine başlanılan¹⁰⁷⁴ gümrük tarifesinden sonra Başvekil İsmet (İnönü) 9 Kasım 1929 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmasında her ne kadar hükümetin gümrük tarifesi siyasetinin “müfrit ve hesapsız bir himayecilik fikrinden uzak” olduğunu ifade etmişse de,¹⁰⁷⁵ yeterli araştırma yapılmadan ve acele ile¹⁰⁷⁶ çıkarılan 905¹⁰⁷⁷ ve 906¹⁰⁷⁸ sayılı gümrük tarifelerinin düzenlenmesine

¹⁰⁶⁹ Düyûn-i Umûmiye (Düyûn-i Umûmiye-i Osmaniye Varidat-ı Muhassasa İdaresi).

¹⁰⁷⁰ **Düstur**, Tertip 2, Cilt 10, s. 459 (1918 Sayılı Kanunun 72.Maddesi 12.Fıkrası ile Mülga edilmiştir).

¹⁰⁷¹ “1/354 Numaralı Gümrük Tarife Kanunu Layihası ve Muhtelit Encümen Mazbatası ile Bütçe Encümeni Mazbatası”, **TBMM. ZC.**, Devre 3, Cilt 12, İçtima 2, Sr. No: 185, 1 Haziran 1929.

¹⁰⁷² **TBMM. ZC.**, Devre 3, Cilt 12, İçtima 2, ss.207-231, 1 Haziran 1929.

¹⁰⁷³ **BCA.**, 030.10.00.00.179.238.10, 8 Ağustos 1933.

¹⁰⁷⁴ “Yeni gümrük tarifesinin tatbiki”, **Cumhuriyet**, 2 Teşrinievvel 1929, s. 1.

¹⁰⁷⁵ **TBMM. ZC.**, Devre 3, Cilt 13, İçtima 3, 2 Kasım 1929, s.16.

¹⁰⁷⁶ **TBMM. ZC.**, Devre 3, Cilt 17, İçtima 3, s. 96, 29 Mart 1930

¹⁰⁷⁷ “Gümrük Kanununa Müzeyyel Mevad Hakkında Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 7, s. 2671; **Resmi Gazete**, No: 409.

¹⁰⁷⁸ “Gümrük Kanununun Bazı Maddelerinin Tadiline Dair Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 7, s. 2674; **Resmi Gazete**, No: 408.

yönelik kanunların etkisi ile 1930 yılından itibaren uygulanan iktisat politikalarına katı bir korumacılığın hâkim kılındığı açıktı.¹⁰⁷⁹

Getirilen bu tarifeler oldukça gerçekten de çok etkili oldu ve pek çok maddenin ithalatında büyük ölçüde azalma görüldü. Örneğin şeker ithalatı 1928 yılında 12.697.000 lira, 1929'da 12.106.000 lira tutarında iken, yeni gümrük tarifelerinin uygulamaya konulmasından sonra 1930 senesinde 9.178.000, 1931'de 4.838.000, 1932'de ise şeker ithalatının 3.007.000 liraya gerilediği ve devam eden yıllarda da ithalatın gittikçe azaldığı görüldü. Aynı husus diğer maddelerde de görüldü. Kakao, Hurma, nişasta unu, pamuklu mensucat ve benzeri maddelerin birçoğunun ithalatı her geçen yıl azaldı.¹⁰⁸⁰

Türkiye'nin başlıca ithalat maddelerinde yıllara göre görülen bariz azalma Tablo 4'te açıkça görülmektedir.

Tablo:4.

Başlıca İthalat Maddeleri (k.g)

İthal edilen madde	1928	1931	1932
Nişasta	934.092	404.728	7.242
Toz kakao	64.506	6.921	7.404
Sebze konservesi	67.066	1.667	1.835
Bisküvi	76.362	4.741	492
Kaplamalık ağaç	160.156	36.345	16.332
Mukavva kutu	1.535.075	160.622	66.955
Pamuklu mensucat	2.156.025	1.102.213	552.770
İpek elbise	644	39	63
İpek çorap	17.004	61	117
Demir çivi	5.724.651	2.933.866	763.899

Kaynak: BCA., 030.10.00.00.179.238.10, 8 Ağustos 1933.

Ancak ithalatta görülen azalma, bu malların artık eskisi kadar kullanılmadığı veya yerli malzemelerin tercih edildiği anlamına gelmiyordu. Bilakis bu

¹⁰⁷⁹ Atatürk döneminde milli girişimcilerin korunmasına özen gösterildi ve bu kapsamda hiçbir devlete imtiyaz tanınmadı. Ancak Atatürk'ün vefatından sonra Türkiye, yabancı bir devlete imtiyaz tanıyan ilk ikili anlaşmayı, 1 Nisan 1939 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri ile yaptı. 5 Mayıs 1939'da yürürlüğe giren bu anlaşmaya göre Türkiye ABD'ye "gerek ithalat ve ihracatta ve gerekse diğer bütün konularda en ziyade müsaadeye mazhar millet statüsü" tanıdı. Ayrıca ABD sanayi malları için % 12 ila % 88 arasında değişen oranda gümrük indirimleri sağladı. Bkz: **Ulus**, 10 Mayıs 1939.

¹⁰⁸⁰ Bkz: Tablo 4; **İstatistik Yıllığı**, Başbakanlık İstatistik G. D. Yayınları, Yayın No:88, Cilt 8 (1935/1936), Devlet Basımevi İstanbul, s.307.

malzemelerin kullanılmasına devam ediliyor, fakat yüksek gümrük tarifeleri dolayısıyla kaçak yollardan ülkeye sokuluyordu.

Gerçekten de gümrük tarifelerindeki bu hesapsız ve aşırı yükselme, kaçakçılık olaylarında patlamaya yol açtı. Ekonomik kayıplar bir yana, kaçakçılık olayları ile birlikte ortaya çıkan bağlantılı asayiş olaylarında yaşanan can kayıpları büyük boyutlara ulaştı.¹⁰⁸¹ Öyle ki, bu yıllarda öncüleri, arkacıları ve yancıları ile yüzlerce kişilik kaçakçı katarları hükümet kuvvetleriyle çarpışa çarpışa kaçak mallarını iç vilayetlere geçirirken, çarpışmalarda ölecekleri yıkamak ve dinsel tören yapmak üzere yanlarında imam dahi götürür hale geldiler.¹⁰⁸²

Toplumun büyük kesimini etkisi altına alan kaçakçılık, bu yıllardan itibaren bir veba hastalığı gibi süratle yayılıyordu. Gerçi Ekonomik Buhran öncesinde de kaçakçılık yapılmaktaydı. Ancak gümrük tarifelerinin yükseltilmesinden sonra kaçakçılık almış başını yürümüş; halk arasında ayıp veya kabahat olmaktan çıkmıştı.¹⁰⁸³ Kaçakçılık bu dönemde o kadar kârlı bir iş haline gelmişti ki, bu işle mücadele etmesi gereken devlet memurları dahi kaçakçılık yapmaya başlamıştı.¹⁰⁸⁴

Bu dönemde üç türlü kaçakçılık yapılıyordu. Dışarıdan içeriye, içeriden dışarıya ve bir de yalnız içeride, devlet inhisarına alınmış mallar üzerinde yapılan kaçakçılık vardı.¹⁰⁸⁵

Dışarıdan içeriye yapılan gümrük kaçakçılığı ise genellikle dört şekilde yapılıyordu:

Birinci şekilde yapılan kaçakçılık, yabancı ülkelerden alınan malı gümrük kapılarına getirmeden, kara sınırları veya deniz kıyılarının açık kalan yerlerinden ekseriyetle geceleri silahlı veya silahsız, hayvan veya insan sırtlarında ülkeye sokmaktı.

İkinci şekil, gümrük kapılarından girdiği halde yüksek gümrük vergisi verilmesi lazım gelen kıymetli malların ya hepsini kıymetsiz diyerek veya kıymetli malları kıymetsizlerin arasına gizleyerek, hepsini az kıymetli mal diyerek gümrüğe

---

¹⁰⁸¹ “Asayiş Meselesi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Ağustos 1931, s. 1; “BCA, 030.10.00.00.180.244.6, 05 Aralık 1934; “Vergiler Meselesi”, **Yarın**, 5 Şubat 1931, s. 1; “Kaçakçıların avucu içinde şehirler”, **Hâkimiyeti Milliye**, 2 İkinci Kanun 1931, s. 4.

¹⁰⁸² **BCA.**, 030.10.00.00.65.433.4-22, 24 Temmuz 1935.

¹⁰⁸³ “Hazine ve ahlaki tehdit eden tehlike-Suriye hududumuzda kaçakçılık serbest bir hale gelmiştir. Acil ve radikal tedbirlere ihtiyaç vardır”, **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Teşrinisani 1931, s. 1.

¹⁰⁸⁴ “Kaçakçı nahiye müdürü”, **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1932, s. 3.

¹⁰⁸⁵ “Nasıl kaçakçılık ederler, kaçakçılığın önüne nasıl geçilir?”, **Hâkimiyeti Milliye**, 30 Son teşrin 1934, s. 6.

yanlış beyanname vermek ve gümrük görevlilerini aldatmak suretiyle yapılan kaçakçılıktı.

Üçüncü şekil, kara, hava ve deniz yollarıyla yurtdışından gelen yolcuların gümrüğe tabi eşyayı açıktan söylemeyip, bunları bavul ve çantaların özel bölmelerine yapılmış gizli zulaları içerisine saklamak, vücutlarına sarmak ve benzeri şekillerde ülkeye sokmak biçiminde yapılmaktaydı.

Dördüncü kaçakçılık şekli, yurt dışından gümrük kapılarına gelen her çeşit nakil vasıtalarının (tren, vapur, tekne, uçak) içerisinde ve bu vasıtaları işletenlerin üzerlerinde gizledikleri eşyayı bir fırsatını bulurken liman veya sahile çıkarmak şeklinde yapılmaktaydı.

İnhisar kaçaklığı ile uyuşturucu maddelerden eroin, kokain ve bunların yapılmasına yarayacak eczaların kaçakçılığı bu dört şekilde de yapılıyordu.¹⁰⁸⁶

İçeriden dışarıya yapılan kaçakçılık ise daha çok altın, döviz, eski eser, afyon, esrar gibi ülkeden çıkarılması yasak olan değer ve mahsullerde söz konusuydu.¹⁰⁸⁷

Devlet inhisarına tabi maddelerin kaçaklığı ise üretimi ve ticareti devletin tekelinde olan barut, fişek, rakı, tütün, tuz, kibrit, çakmak, oyun kâğıdı ve benzeri maddelerin gizlice üretilmesi veya ülke içerisine gümrüksüz olarak sokulması ve pazarlanması şeklinde olmaktadır. Örneğin Türkiye’de 1071 Sayılı İspirto ve Meşrubatı Küüliye İnhisarının Sureti İdaresi Hakkında Kanun ile 26 Şubat 1927 tarihinden itibaren üretimi ve ticareti doğrudan Devlet İnhisarına verilen¹⁰⁸⁸ alkollü içkilerin fiyatı oldukça yüksek olduğundan, ülke içerisinde kaçak alkollü içki imalathaneleri türemiştir.¹⁰⁸⁹

Batı Anadolu’daki, kaçakçılık limanlara gelen gemiler ve genellikle yabancılar eliyle yapılırken;¹⁰⁹⁰ Doğu ve Güney’deki kaçakçılık, sınır boylarına kurulan kaçak dükkânlarını işleten Ermeni, Süryani ve firarilerin organize ettikleri kaçakçı kafileleri vasıtasıyla, “cep kaçakçılığı”, “yaya-sırt kaçakçılığı”, “atlı, develi merkepli yük kaçakçılığı” olmak üzere çeşitli şekilde yapılmaktaydı.¹⁰⁹¹

¹⁰⁸⁶ A.y.

¹⁰⁸⁷ EGM Arşivi, Dn:71167-2, Bn: A 7, 10 Ekim 1938; “Asarıatika kaçakçılığı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Birinci Kanun 1931, s. 2.

¹⁰⁸⁸ Onuncu Yıl Rehberi (1923-1933), a.g.e., s. 77.

¹⁰⁸⁹ “Bir rakı kaçakçısı mahkûm oldu”, **Cumhuriyet**, 19 Kânunusani 1933, s. 2; “Kaçakçıların mahkûmiyeti”, **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Ağustos 1934, s. 3; “Kaçakçılar yakalanmak üzere”, **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Eylül 1934, s. 4.

¹⁰⁹⁰ “İstanbul’da yakalanan kaçakçılar”, **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Mayıs 1931, s. 3; “Sigara kağıdı kaçakçılığı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Teşrinisani 1931, s.2; “Kaçak eşya”, **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Şubat 1932, s. 2; “Bir kaçakçı şebekesi tutuldu”, **Cumhuriyet**, 5 Teşrinievvel 1932, s. 2.

¹⁰⁹¹ EGM Arşivi, Dn: 71167, Bn: B-10, 25 Temmuz 1938. Bkz: Ek-5.

Ancak karma taşımacılık yöntemlerinin de uygulandığı görülmekteydi. Özellikle Suriye'den Türkiye'ye kaçak olarak sokulan maddeler önce Samsun'a kadar develerle taşındıktan sonra, buradan gemilere yüklenerek İstanbul'a kadar ulaştırılmakta ve bölge illerine dağıtılmaktaydı.¹⁰⁹² Karadeniz Bölgesindeki deniz taşımacılığı bakımından önemli bir kent olan Samsun, kaçakçılık açısından da Karadeniz Bölgesinin en önemli iliydi. Kaçakçıların Rusya ve Romanya sahillerinden kayıklara ve motorlara yükledikleri gümrüğe tabii gıda, tekstil ve diğer ihtiyaç maddeleri, Samsun'un uygun sahillerine indirilmekte ve buradan ülke içerisine dağıtımı yapılmaktaydı.¹⁰⁹³

Aslında aynı husus diğer büyük liman kentleri için de söz konusuydu. Bazen Mısır'dan gemilere yüklenen kaçak mal, doğrudan İstanbul limanlarına indirilmekte¹⁰⁹⁴ bazen de İskenderiye veya Yunanistan limanından yüklenen kaçak mal gemilerle Muğla, Antalya ve Ege limanlarına getirilerek bu limanlarda küçük bot ve sandallara aktarıldıktan sonra, bu sandallar vasıtasıyla kaçak mal Ege sahilleri boyunca uzanan limanlara indirilerek Anadolu'ya dağıtılmaktaydı.¹⁰⁹⁵

Trakya bölgesinde yapılan kaçakçılık ise sınır üzerinden veya Tunca ve Meriç nehirlerinde işletilen nakil vasıtaları kullanılmak suretiyle yapılıyordu.¹⁰⁹⁶ Kaçakçılık emtiası daha çok çakmak ve çakmaktaşı,¹⁰⁹⁷ köylü sigarası, sabun, toz şeker, limon tuzu, çay, kahve, kahve fincanı, dikiş makinesi iğnesi, kumaş, ipekli kumaş, tabanca ve tabanca fişegi, çakı, fotoğraf malzemesi ve süpürge gibi maddelerdi. Karşı tarafta ucuz olan bu maddeler kaçak suretle Türkiye'ye sokuluyor ve karşılığı Türk altını olarak ödeniyordu.¹⁰⁹⁸

Özellikle Bulgaristan tarafında daha ucuz olan ispirto gibi maddeler, Karadeniz kıyısında bulunan sınıra yakın yerlerden küçük balıkçı teknelerine

---

¹⁰⁹² “Yakalanan kaçak sigara kâğıtları”, **Hâkimiyeti Milliye**, 4 İkinci Kanun 1932, s. 3; “Bursa’da bir kaçakçı şebekesi yakalandı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 3 İkinci Kanun 1933, s. 2.

¹⁰⁹³ “Samsun’da kaçakçılıkla mücadele”, **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Temmuz 1932, s. 2.

¹⁰⁹⁴ “Bir kaçakçı ağı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Birinci Kanun 1932, s. 2.

¹⁰⁹⁵ “Muğla’da tutulan kaçakçılar”, **Cumhuriyet**, 16 Şubat 1933, s. 3; “Yakalanan kaçaklar”, **Cumhuriyet**, 11 Şubat 1933, s. 5; “Muğla’da kaçakçılar mahkûm oldular”, **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Birinci Kanun 1933, s. 1; “Kaçakçılık yapan bir motör yakalandı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Mayıs 1934, s. 3; “Kaçak eşya yakalandı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Ağustos 1934, s. 3.

¹⁰⁹⁶ **EEM Arşivi**, Dn: Hudut Komisyonu Dosyası, Bn:4/2, 17 Mart 1936.

¹⁰⁹⁷ “Çakmaktaşı inhisarı”, **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1929, s. 2.

¹⁰⁹⁸ “Mahkum olan kaçakçılar”, **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1933, s. 2; **EEM Arşivi**, Dn: Kaçakçılık dosyası, Bn: 1176, 28 Temmuz 1941; **EEM Arşivi**, Dn: Kaçakçılık Dosyası, Bn:S-1, 7 Haziran 1946; **EEM Arşivi**, Dn: Kaçakçılık Dosyası, Bn:2106-100, 18 Temmuz 1947.

yüklenerek veya kara sınırından geçirilerek İstanbul'a kadar ulaştırılıyordu.¹⁰⁹⁹ Türk-Yunan hududunu teşkil eden Meriç Nehri'nden kayıklarla veya yaz mevsimlerinde nehrin geçişe elverişli hale gelmesi ve bazı yerlerde de nehrin sığlaşmasından faydalanarak sudan geçirilmek suretiyle, Yunan hududu karşısındaki Yenikadın, Kummahalle, Karaağaç, Bosnaköy, Paşaçayırılı, Tatarköy, Doyran, Elçili, Müsellim, Sığırcılı köylerinin arazisinden yapılıyordu.¹¹⁰⁰

Bu yıllarda naklindeki güçlüklerden dolayı Doğu'da akaryakıt kaçakçılığı büyük miktarlarda görülmemekteyse de,¹¹⁰¹ 1930'lu yıllarda 50 bin tonu bulan petrol ve benzin ihtiyacının karşılanamadığı dönemlerde¹¹⁰² Batı'da özellikle Romanya üzerinden yapılan benzin kaçakçılığı önemli boyutlara ulaşıyordu.¹¹⁰³

Kuzeyden daha çok Rusya ve Romanya limanlarından gemi veya yolcu vapurlarına yüklenen deri, kürk, kalpak, ipekli ve pamuklu dokumalar, kibrit, şeker gibi maddeler İstanbul sahillerinde indirilerek, buradan Marmara ve Anadolu'ya sevk edilirken;¹¹⁰⁴ Güneyde, Suriye'nin limanlarından küçük kayıkçı motorları veya sandallara herkesin gözü önünde yüklenilen kaçak mallar, İskenderun'un kuytu sahillerine yanaşarak indiriliyor ve buradan Anadolu içlerine dağıtılıyordu. Öyle ki, yasal yoldan ticaret durduğu için İskenderun Limanı ölü bir hale gelmişti. Adana, Antep, Maraş ve Urfa'da ise namuslu tacirler normal şartlar içerisinde çalışamayacak durumdaydılar. Hariçten gelen malların gümrüklerini ödeyerek, asgari bir kazanç teminine mecbur olan bu tüccarlar, aynı malları gümrüksüz olarak ucuz fiyata getiren kaçakçılarla rekabet edemiyorlardı. Türkiye'de oldukça yüksek fiyatlardan satılan kaliteli ipekler Güney illerinde 50 kuruşa satılıyordu. Yine buralarda halk rakı yerine aynı fiyatla satılan şampanyayı tercih ediyordu.¹¹⁰⁵

Uluslar arası organize kaçakçılık faaliyetleri ise genellikle yabancılar ve gayrimüslimler eliyle yürütülmekteydi. Ancak nadiren de olsa Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde veya Milli Mücadele yıllarında ferdi olarak

¹⁰⁹⁹ "Yakalanan kaçak eşya", **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Birinci Kanun 1931, s. 1; "İspirto kaçakçıları", **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1932, s. 2.

¹¹⁰⁰ **EEM Arşivi**, Dn: Kaçakçılık Dosyası, Bn:2105-531, 7 Haziran 1953.

¹¹⁰¹ Naşit Hakkı, "Şark Seyahati ve kaçakçılık meselesi", **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Teşrinisani 1931, s.5.

¹¹⁰² "Benzin ihtikârı", **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1932, s. 4.

¹¹⁰³ "Benzin kaçakçılığının önüne geçmek için", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Nisan 1934, s. 3.

¹¹⁰⁴ "Kaçak eşya dolu bir vapur", **Cumhuriyet**, 18 Şubat 1933, s. 2; "Recel Karol ikinci kaptanın muhakemesi", **Cumhuriyet**, 22 Şubat 1933, s. 4; "Recel Karol süvarisinin muhakemesi", **Cumhuriyet**, 6 Mart 1933, s. 2.

¹¹⁰⁵ "Hazine ve ahlaki tehdit eden tehlike-Suriye hududumuzda kaçakçılık serbest bir hale gelmiştir. Acil ve radikal tedbirlere ihtiyaç vardır", **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Teşrinisani 1931, s. 1.

devlete hizmet eden kişilerin nitelikli kaçakçılık olaylarına karıştıkları görülmüyor değildi. Örneğin Osmanlı-İtalya arasında 1911-1912 yıllarında yapılan Trablusgarp Savaşı sırasında gemisiyle Libya sınırları içerisinde savaşıyan mücahitlere ve Türk askerlerine kendi gemisiyle silah taşıyan ve büyük yararlılıklarından dolayı ödüllendirilen Giritli Hüseyin'in sonraki yıllarda uluslar arası bir kaçakçılık teşkilatı kurarak, uyuşturucu madde de dâhil olmak üzere pek çok maddenin kaçakçılığını yaptığı; yine Milli Mücadele döneminde kendi gemileriyle Kuvayi Milliye hesabına çalışan ve kahramanlıklar gösteren ailelere ait gemilerin, Cumhuriyet döneminde kaçakçılıkta kullanıldığına nadiren de olsa tesadüf ediliyordu.¹¹⁰⁶

Batıdaki kaçakçılığın sebebi büyük ölçüde ekonomik olmasına karşın, Güney ve Doğu bölgelerindeki kaçakçılığın temel nedeni daha önce de belirtildiği gibi yalnızca ekonomik değildi. İsmet İnönü hatıralarında; "... Suriye'den Türkiye'ye kaçakçılığın ve yine Suriye'den Türkiye'ye sarkıntılık şeklinde taarruzların sonunu almak mümkün olmuyordu. Bu vaziyet, Avrupa'da Türkiye 'nin Fransa ve İngiltere ile kaderi birleşiyor, birleşti havası hâkim oluncaya kadar devam etti... Ve ondan sonra bunun arkası kesildi"¹¹⁰⁷ diyerek, kaçakçılığın asıl etkenini açıkça ortaya koyuyordu. Gerçekten de Suriye'den getirilen yüzlerce kilo tütün, ipekli dokuma, sigara kâğıdı ve benzeri eşyaları kaçak olarak geçiren çetelerin büyük kısmı Suriye'de yerleşen firari Çerkez, Kürt¹¹⁰⁸ veya Ermeni kolonileri idi.¹¹⁰⁹ Gümrük ve İnhisarlar Vekâletinin Dâhiliye Vekâletine yazdığı bir yazıda, "...verilen birçok vaatler hilafına olarak Payas'tan Hizil Suyu'na kadar olan 800 kilometrelik güney hududumuzun oldukça yakın noktalarına açılmış olan kaçak depo ve dükkânların ülke menfaatine olan zararları" sıralanırken, bu unsurların kaçakçılıktaki rollerine de vurgu yapılıyordu.¹¹¹⁰

Suriye hududu ve hududun ötesinde oluşan siyasi yapı ise, kaçakçılığı yeterince kolaylaştırıyor, hatta Suriye hududunda görevli devlet memurları kaçakçılığı açık şekilde destekliyor ve teşvik ediyorlardı. Hududun ötesinde, birkaç ay içerisinde zengin olmak için her sınıftan Fransız memurlar buraya kendilerini tayin ettirmek amacıyla türlü iltimas ve fedakârlıklarda bulunmaktan geri

¹¹⁰⁶ "Kaçak eşya dolu vapur", **Cumhuriyet**, 18 Şubat 1933, s. 2; "Nazmiye vapurunda daha 5 çuval kaçak eşya", **Cumhuriyet**, 22 Şubat 1933, s. 4; "Mısır'da müthiş bir kaçakçılık teşkilatı yakalandı", **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Haziran 1934, s. 5.

¹¹⁰⁷ İsmet İnönü, **a.g.e.**, s.271.

¹¹⁰⁸ "Yakalanan bir kaçakçı çetesi", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Mayıs 1931, s. 5.

¹¹⁰⁹ Naşit Hakkı, "Şark Seyahati ve kaçakçılık meselesi", **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Teşrinisani 1931, s.1;"Kaçakçılar", **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Birinci Kanun 1931, s. 1.

¹¹¹⁰ **EGM Arşivi**, Dn: 71167, Bn: B-10, 25 Temmuz 1938.

kalmıyorlardı. Huduttan başlayan kaçakçılık güzergâhı Türkiye'nin içerilerine kadar uzanmaktaydı.¹¹¹¹

Suriye sınırında Cerablus'tan Cizre'ye kadar uzanan sınır hattı boyunca 2327 evde ikamet eden 9308 Ermeni, 68 evde ikamet eden 272 Asurî, 270 evde 1080 Süryani kaçakçılık yapmaktaydı. Sınıra yakın olarak serpiştirilen 82.400 kadar Ermeni, kaçakçılığı siyasi emellerine alet ederek, aynı zamanda çete faaliyetleri ve eşkıyalık ile Türkiye'nin güney bölgesinin asayişini de bozuyorlardı. Bu unsurlar Halep, Beyrut ve Şam'da bulunan Taşnak büroları arasında mekik dokuyorlardı. Taşnak örgütü ile birlikte Türkiye'den kaçan ve Hoybun örgütünün bölücü faaliyetlerini organize eden Haco, Derikli İlyas, Agit, Resul, Seyithan, Diyarbakirli Cemilpaşazade Ekrem, Kadri ve Mehmet, Kamışlı'dan Nakşî Şeyhi Ahmet ve Şeyh Beşir'de bu unsurlarla birlikte faaliyet gösteriyorlardı. Aslında bunlar Türkiye'nin Fransa'yla yaptığı anlaşmaya göre sınırdan en az 50 kilometre uzakta yaşamak zorunda olmalarına rağmen, hududa kadar sokulmalarına müsaade ediliyordu.¹¹¹²

Jandarma Umum Kumandanlığının Başvekâlet'e sunmuş olduğu bir raporda da aynı hususlara değinilmekte ve “Zahirde kaçakçılık, fakat hakikatte siyasi maksatlar güden teşekküllerin hudut mıntikasında Suriye tarafında yer bulması dikkate çarpar... Kaçakçılığın men'i her iki tarafın taahhütleri altında olduğu halde bu taahhüde yalnız tarafımızdan riayet edilmiş, karşı taraf bilakis taahhüdü nakzedici hareketlere musirren devam etmiştir. Kaçakçılık, asayiş noktai nazarında birinci derecede nazarı dikkate alınacak bir mevzu olarak görülmektedir. Siyasi propagandaların, silah naklinin, kötü maksatla hareket eden çete ve eşhasın kılavuzluğunun yegâne vasıtası kaçakçılık mevzuu içindedir”¹¹¹³ denilerek kaçakçılığın esasında diğer iç güvenlik tehditlerinin de temel vasıtası olduğu belirtiliyordu.¹¹¹⁴

Gerçekten de Fransa, Suriye'de bulunan Ermenileri 1930'lu yıllardan itibaren sistemli olarak Türkiye'nin güney sınırlarına çok yakın mıntikalara yerleştirilmiş ve bu faaliyeti ile Türkiye'nin sınır emniyetini almasını zorlaştırmıştı.¹¹¹⁵ Buralara yerleştirilen Ermeniler, sınıra onbeş dakika veya yarım saatlik yürüme mesafelerine

---

¹¹¹¹ “Hazine ve ahlaki tehdit eden tehlike-Suriye hududumuzda kaçakçılık serbest bir hale gelmiştir. Acil ve radikal tedbirlere ihtiyaç vardır”, **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Teşrinisani 1931, s. 1.

¹¹¹² Naşit Hakkı, “Yalnız Kaçakçı Değil, Hain ve Şaki”, **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Birinci Kanun 1931, s.1.

¹¹¹³ **BCA**, 030.10.00.00.128.923.19, s.7, 15 Nisan 1937.

¹¹¹⁴ Falih Rıfki (Atay), “Kaçakçı, vatan düşmanıdır”, **Hâkimiyeti Milliye**, 19 Teşrinisani 1931, s. 1.

¹¹¹⁵ “Suriye'de Ermeni iskânı, **Vakit**, 13 Ağustos 1931, s.1; Mehmet Asım (Us) Bey, “Yeni Bir Sual”, **Vakit**, 14 Ağustos 1931, s. 1.

açtıkları dükkânlarından Türkiye'ye kaçak mal satarken,¹¹¹⁶ aynı zamanda kendilerine gelen kaçakçılar vasıtasıyla Türkiye hakkında istihbarat da topluyorlardı.

Suriye'nin Türkiye sınıra yakın olan bölgelerinde açık olarak yapılan kaçakçılığın boyutları o kadar büyümüştü ki, kaçakçılıktan elde edilen kazancın cazibesi ile Cerablus, Kasımlı, Andiver, Karaman, Resulayn gibi köyler, birkaç sene içerisinde kasaba haline gelmişti.¹¹¹⁷

Hududa yakın köylerden "Azaz", Kilis ve Gaziantep'e yakın olması itibarıyla merkez olarak kullanılıyordu. "Büyük depo" vazifesini gören Azaz'dan Kilis'e ve komşu olan köylere çok büyük miktarda kaçak mal sevk ediliyordu. Şimerin gibi üç evli bir köyde dahi yedi kaçak deposu vardı. Armutça, İğde, Harceli, Adamanlı ve Seve'nin karşısında ve Yüzellilikler'den Sadullah'ın (Fransızların Kilis işgali sırasında Kilis Kaymakamı) çiftliğinde birer ikişer kaçakçı dükkânı vardı. Saliyan, Karköprü, Telbattal, Karagöz ve Kefrim tam hudut üzerinde bulunan kaçak depolarının olduğu diğer köylerdi. Bu mntıkların kaçakçılarının başında Beşir Kasbaryan vardı. Azaz mntıkadaki kaçakçılıkla ilgili bütün organizasyonları yapan Kasbaryan, aynı zamanda kaçak dükkânlarının açılacağı noktaları da tespit ediyordu. Kendine yakın adamları kaçakçılık yaptıkları gibi, ajanlık da yapıyorlardı. Böylece birkaç hanelik Azaz köyü üç sene içerisinde 560 haneli bir kasaba haline gelmiş; buradan Gaziantep, Maraş, Adana, Sivas, Tokat, Amasya ve hatta Samsuna kadar kaçak mal gönderen bir şube halini almıştı.¹¹¹⁸ Bu yerlere kaçak mal gönderilen ana merkez ise Halep'di.¹¹¹⁹

Suriye sınırında Azaz'dan sonraki en büyük kaçakçılık merkezi Ermeni Cerablus'tu. Bu yerleşim yeri tarihi Kargemiş'in (Karakamış) yanında, Türk Cerablus hattının üstünde kurulmuş, beş evli bir Ermeni köyü idi. Ancak kaçakçılık ile birlikte bu yerleşim yeri aniden 289 evli bir kasaba halini almıştı. Fakat burada ikamet edenlerin tamamı kaçakçı değildi. Bunların bir kısmı sınır hattı boyundaki garnizonların adamlarıydı. Cerablus'un en büyük kaçakçısı, benzinci Leon'du. Kara Mardik ise sigara kâğıdı, kibrit ve ot kaçakçılığı yapıyordu. Tuhafiye kaçakçılığını Corc; elbise kaçakçılığını ise Ermeni Hoca, Bakırcı Mıgırdıç ve Ermeni Ohannis yürütüyordu. Cerablus'aki kaçak deposu tek olmakla birlikte, kaçakçı dükkânlarının sayıları üç yüz kadardı. Cerablus'tan Cizre'ye kadar uzanan hudut hattının altında

¹¹¹⁶ "Cenup hududumuz üzerinde kaçakçı dükkânları", **Hâkimiyeti Milliye**, 30 Teşrinisani 1931, s. 2

¹¹¹⁷ "Dâhiliye Vekili'nin tetkik seyahati", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Teşrinisani 1931, s. 1.

¹¹¹⁸ Naşit Hakkı, "Kaçakçılar", **Hâkimiyeti Milliye**, 18 Birinci Kanun 1931, s. 5.

¹¹¹⁹ "Kaçakçılar", **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Birinci Kanun 1931, s.1.

kalan ve bir koridor halindeki uzanan bölgeyi, kaçakçılar yurt edinmişlerdi. Buradan çıkarılan kaçak mal, Cerablus, Nizip, Besni yolu ile Malatya'ya ve oradan Türkiye'nin diğer bölgelerine ulaştırılıyordu.¹¹²⁰

Türkiye hududuna yakın olan ve Suriye topraklarında bulunan Serarapınarı da önemli bir kaçakçılık merkeziydi. Bu yerleşim yeri Suruç Ovasının karşısındaydı. Kaçakçılıktan önce yirmi otuz haneli bir köy olan Arappınarı'nda kurulan Serarapınarı, kaçakçılığın artmasıyla birlikte 220 evli; Urfa, Siverek ve Elaziz'e (Elazığ) kaçak mal gönderen bir Ermeni yurdu haline gelmişti. Bu kasabada 160'tan fazla kaçakçı dükkânı bulunuyordu. Buradaki kaçakçı şebekesinin ve kaçak deposunun başında Ohannes Taşçıyan vardı. Ermeni Taşnak örgütünün sermayesini burada kaçakçılık işlerinde kullanan Taşçıyan, Taşnak örgütünden Külahyan, Danyel Yusufyan, mahut Matosyan, Vahan Köşeyan, Davut Ağayan, Karabet, Aruş, Kigork, Cercis ve daha birçok Taşnak mensubunu da sayılı kaçakçı haline getirmişti.¹¹²¹ Ermenilerin Suriye hududunda bu kadar kolay kaçakçılık yapabilmelerinin bir sebebi de hudut hattında görevli Ermeni polislerdi.¹¹²²

Telhacı ve Arslantaşı, Serarapınarı'nın tali depolarıydı. Telhacı'da Ahmet Melek ve Bozan; Arslantaş'da ise Hırço, tali depoları idare etmekteydiler. Bunlar Türkiye'de kalan akrabaları vasıtasıyla büyük ölçüde kaçak malı Türkiye içerisine sokabilmekteydiler.¹¹²³

Resulayn, Almanların Bağdat'a giden demiryolunu yaparken Viranşehir'e gidecek bir durak olarak kurdukları nokta idi. Kaçakçılık olaylarının artış göstermesinden önce üç dört dükkânlı ve bir komisyoncunun dahi masraflarını çıkarmaktan uzak bir yer olan Resulayn, Ermenilerin gelip kaçakçılık işleriyle uğraşmaya başlamasından sonraki birkaç yıl içerisinde 350 dükkânlı ve 200 haneli bir Ermeni kasabası haline gelmişti. Milli Aşiretinden Halil, Mardinli Şeyhülbürüz, Viranşehirli Agop oğlu Şükrü, Viranşehirli Merço, Tenekeci Bogos ve Liceli Haco Resulayn'ın en aktif kaçakçılarıydılar. Türkiye'den firar eden kişiler, buraya yerleşen Ermeniler ile işbirliği içerisinde Türkiye'de kalan yakınları vasıtasıyla Resulayn'dan

---

¹¹²⁰ "Nizip'te kaçakçılıkla mücadele faaliyeti", **Cumhuriyet**, 16 Şubat 1933, s. 4; Naşit Hakkı, "Kaçakçılar-Ermeni Cerablus'u Ermeni Arappınarı", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Birinci Kanun 1931, s.4.

¹¹²¹ Naşit Hakkı, "Kaçakçılar-Ermeni Cerablus'u Ermeni Arappınarı", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Birinci Kanun 1931, s. 4.

¹¹²² "Suriye hududunda Ermeni polisleri", **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Birinci Kanun 1933, s. 3.

¹¹²³ ¹¹²³ Naşit Hakkı, "Kaçakçılar-Ermeni Cerablus'u Ermeni Arappınarı", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Birinci Kanun 1931, s. 4.

Urfa, Diyarbakir, Osmaniye, Palo, Kiğı ve Erzincan'a kaçak mal gönderiyorlar, buralardan elde ettikleri altını ise Suriye'ye kaçırıyorlardı.¹¹²⁴

Arappınarı ile Resulayn'ın ortasında kalan ve Urfa'nın servetini emen Akçakale de çok önemli bir kaçakçılık merkeziydi. Akçakale aynı zamanda Urfa'dan kaçan Ermeni çetecilerin ve Suriye'nin dört bir yanından toplanan Taşnak örgütü mensuplarının yerleştiği bir yerdi. 1931 Senesi sonunda Akçakale'de 170 Ermeni, 150 Süryani hanesi vardı. Hemen yanındaki Ayniarus köyü de 100 evli bir kaçakçı yuvasıydı. Akçakale'de 65 depo, 80 dükkân vardı. Depoların üçü istasyonun; diğerleri ise askeri garnizonun yanındaydı. Akçakale'nin en önemli kaçakçısı Ekber Ekberyan'dı. Mıgırdıç, Markos, İskender Hoca, Josef Sabur, Aruş, Mihail Bedros, Fedai Mardo, Hanna, Marangoz Fete gibi Ermeni ve Süryaniler de önemli kaçakçılardı. Muallim Asador, Maraşlı Agop ise Taşnak örgütünün adamlarıydı.¹¹²⁵

Hududa yakın olan Nusaybin kasabasının hemen karşısında Suriye sınırları içerisinde bulunan ve 1930'dan önce birkaç evlik bir çiftlik görünümünde olan Kamışlı da, kaçakçılık olaylarında görülen ani artışla birlikte kısa zamanda 350 evli bir kasaba haline gelmişti. Süryani, Asurîlerin yanı sıra Ermeni komitacılar, Türkiye'den kaçan katiller, hırsızlar, eşkıyaların yer tuttuğu Kamışlı'da kaçakçılık sektörü, Ermeni ve Süryanilerin elinde bulunuyordu. Eczacı Samuel, Hasiop Şehirdertyan, mahut (uğrsuz) Matosyan şirketinin ajanı Agop Sehayan, Zöhrap Daryan, Vahan Antuvan, Süryani Mihail ve Şeyh Bekir buranın önde gelen kaçakçılarıydı. Kamışlıdan çıkarılan kaçak mal, Midyat üzerinden; Savur, Silvan, Sason, Diyarbakır, Bitlis ve Muş'a gönderiliyordu.¹¹²⁶

Andiver de, birkaç yıl içerisinde üç evli bir yerleşim yeri iken, kaçakçılıkla birlikte aniden 80 evli bir Süryani köyü haline gelmişti. Buradan çıkarılan kaçak mal, Şırnak, Pervari, Siirt ve Van'a kadar ulaştırılmaktaydı. Hemen yakınındaki Dirikhamo da kısa sürede 30 evli bir Süryani yerleşim yerine dönüşmüştü. Mastaviye'de Asuriler, Demirkapı'da ise Ermeniler kaçakçılığı kontrolleri altında tutuyorlardı.¹¹²⁷

Kaçakçılığın artışından sonra 1930'lu yıllardan itibaren bir iki yıl içerisinde Halep büsbütün bir Ermeni kenti haline gelmişti. Kaçakçılığın büyük kar getirdiğini

¹¹²⁴ Naşit Hakkı, "Resulayn Kaçakçıları", **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Birinci Kanun 1931, s. 1.

¹¹²⁵ Naşit Hakkı, "Kaçakçılar. Akçakale'den Urfa'yı emmek isteyenler", **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Birinci Kanun 1931, s. 2.

¹¹²⁶ Naşit Hakkı, "Yalnız kaçakçı değil, hain ve şaki" **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Birinci Kanun 1931, s.4.

¹¹²⁷ **A.y.**

duyan ne kadar Ermeni varsa Halep'e yerleşmiş; buradaki Ermeni nüfus 39.000'e ulaşmıştı. Halep'te Leon Şamilyan, Dr. Basmacıyan, İzmit'li Eczacı Serkis, Muratçan, Atanas Boyacıyan, Armen Babikyan, Mihran Köseyan, Manak, Dr. Hurşidakyan, Sarraf Krikor, Kundakçıyan ve Armenak Zobyan kaçak şubelerine kredi veren başlıca Ermeni simsarlarıydı. Halep'in bir kısım yerlileri de bunlarla ortaklık kuruyorlardı. Bunun yanı sıra Taşnak ve Hoybun komitelerinin neredeyse bütün sermayeleri kaçakçılık işinde kullanılıyordu. Hoybun örgütü de Motasyan Tütün Şirketi üzerinden kaçakçılık faaliyetlerini yürütüyordu.¹¹²⁸

Gaz kaçakçılığı Helep'in yerlilerinden Katırcı Şeyh Ziya, Şeyh Nedim Zalet, Meşlah, Rahmo, Mişel Obeci tarafından; şeker kaçakçılığı ise Hökes, Yahudi Deyyan, Saidülkutsi, Abdulvehap Hamaviye, Horil, Hamat gibi birkaç kişinin ellerinde toplanıyordu. Bu kişiler ayrıca sermaye de vererek Türkiye hududunda kaçak dükkânlar oluşturuyorlardı. Özellikle Türkiye'de suç işleyip yurt dışına kaçanlar, katiller, eşkıyalar Suriye içerisinde hoş görüyle karşılanıyor, bunlara kaçak dükkânı kurmak için bedava toprak ve kredi dahi veriliyordu.¹¹²⁹

Gümrükler Umum Müdürlüğü'nün Adliye Vekâleti'ne verdiği bilgiye göre, Türkiye'de en çok kaçakçılık Suruç, Nizip, Van, Payas, Urfa, Birecik, Gaziantep, İstanbul, Fethiye, Alaiyye (Alanya), Bodrum, Midye, İnoz (Enez), Kars, Kızıldize, Mardin, Hopa, Kilis, Antalya, Mersin ve Kuşadası'nda yapılıyordu. Bu yerler arasında kaçakçılıkla ilgili en fazla dava gelen il ise Gaziantep'ti. 1931 Senesinde ülke genelinde adliyeye intikal eden dava sayısı 534 iken (bunların 118 adedi Urfa, 60 adedi Mersin, 45 adedi ise İstanbul), sadece Gaziantep adliyesine 332 dava gelmişti.¹¹³⁰

Yörede genellikle her türlü eşyanın kaçakçılığı yapılmakla birlikte, daha çok şeker, Avrupa ve Amerika'dan gelen müstamel yelek, ceket ve benzeri giyim malzemeleri, suni ipek önemli en önemli yekûnü teşkil ediyordu. Hatta suni ipek kaçakçılığı yöredeki Türk ipekçiliğini ortadan kaldıracak boyutta bir tehlike halini almıştı. Kaçak getirilen suni ipek, daha çok yatak, masa örtüsü ve çorap olarak kullanılmaktaydı. Yerli ipeğe göre dayanıklılığı daha az olmasına rağmen, suni ipek, çok ucuz olmasından dolayı tercih ediliyordu. Özellikle Diyarbakır'daki ipekçilik

¹¹²⁸ Naşit Hakkı, "Kaçakçılar", **Hâkimiyeti Milliye**, 18 Birinci Kanun 1931, s. 5.

¹¹²⁹ **A. y.**

¹¹³⁰ "Kaçakçılığın men'i için teşkil edilecek münferit hâkimlikler", **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Birinci Kanun 1931, s. 3.

sektörü, kaçak ipek ile mücadele edemediğinden, ortadan kalkacak hale gelmişti.¹¹³¹ Suriye'den giren suni ipek Doğu ve Güneydoğuda satıldığı gibi, Başkente kadar getirilerek, Ankara'nın göbeğinde dahi satılabiliyordu.¹¹³²

Oldukça büyük boyutlara ulaşan ve organize halde yürütülen kaçakçılık faaliyeti sebebiyle Türkiye'nin güney bölgesinde yasal ticaret yapan tüccarlar, neredeyse bitme noktasına gelmişti. Halk gümrük ve diğer vergilerden dolayı daha pahallı olan malı tüccarlardan almak yerine, kaçakçıların ucuza sattıkları malı almayı tercih ediyordu. Örneğin Siirt'in Tillo köyü büyük bir kaçakçı ambarı olmuştu. Çevre yerleşim yerlerindeki halkın büyük kısmı Tillo'ya giderek şeker, gaz, bez ve benzeri ihtiyaç maddelerini Tillo'dan alıyorlardı. Hatta gözü pek kaçakçılar akşamları kaçak malı kasabalara kadar sokuyor, bohçacılar vasıtasıyla evlere servis ediyorlardı. Andiver ve İmadiye'den yola çıkarılan kaçak mal, Zaho, Şırnak, Pervari ve Eruh güzergâhını takiben Siirt, Hakkâri ve Van'a ulaştırılıyordu. Bu güzergâh üzerinde çok fazla köy bulunmadığından, araziyi iyi bilen kaçakçılar, tek bir jandarma yüzü görmeden Van'a kadar rahatlıkla ulaşabiliyorlardı.¹¹³³

Mardin'de de durum farklı değildi. Bir zamanlar Elaziz, Diyarbakir, Bitlis'in ticaret yolunun geçtiği Mardin'in tüccarı kaçak mallarla mücadele edemediği için çaresizlik içerisinde kıvranıyordu. Mardin'e çok büyük miktarlarda şeker, gaz, Japon bezi, suni ipek gibi maddeler kaçak olarak sokulduğundan ve gümrüklü mal satan tüccar bunlarla rekabet edemiyordu. 5000 Lira vererek 400 sandık gümrüklü şeker alan bir tacir, kaçak yüzünden bu malı satamıyordu. Oysa aynı malı kaçakçılıktan önce birkaç ay içerisinde tüketiyordu.¹¹³⁴

Sınır boyunca hemen üzerinde bulunan Siverek, Urfa ve Gaziantep'te de durum pek farklı değildi. Ticaretle zengin olmuş bu üç kent, kaçakçılıktan sonra ticari durgunluk içerisine girmişti. Bu kentlerde vergilerden elde edilen gelirler düştüğü gibi, gümrüklerden ve diğer kalemlerden elde edilen ve devlet hazinesine gönderilen vergiler de oldukça azalmıştı. Bölgede gümrük vererek ticaret yapanlar ise tükenme noktasına gelmişti. Viranşehir üzerinden geçen Resulayn kaçak yolu, Siverek'i eme eme fakir düşürmüştü. Dört kapısı çöle açılan Urfa ise kaçakçılar

---

¹¹³¹ Naşit Hakkı, "Şark Seyahati ve kaçakçılık meselesi", **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Teşrinisani 1931, s.5.

¹¹³² Kaçak ipekli kumaş satanlar mahkûm oldular", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Mayıs 1932, s. 4.

¹¹³³ Naşit Hakkı, "Siirt'in kaçakçılıktan ızdırabı çok derindir", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Birinci Kanun 1931, s. 2.

¹¹³⁴ Naşit Hakkı, "Kaçakçı yolları üzerinde Mardin", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Birinci Kanun 1931, s.2.

tarafından adeta soyulmuştu. Gaziantep ticareti de kaçakçıların avucuna düşmüştü. Bu kahraman şehir, kanlı mücadeleler sonunda kovduğu hainlere, kaçakçılık yoluyla teslim olmuştu.¹¹³⁵

Kilis'te de durum pek farklı değildi. Dört tarafı kaçak depolarıyla çevrili olan bu kasabanın zenginliği, her gün gelen kaçakçılar tarafından sömürülmekteydi. Önceleri Kilis'in tatlıcılığı çok meşhurdur. Kaçakçılıktan önce her yıl gümrükten ikiyüz bin kilo şeker giren bu kasabaya, kaçakçılıktan sonra gümrükten bir kilo şeker girmez olmuştu. Burada elektrik olmadığından, gaz yağı yakılmaktaydı. Halep henüz Türk toprakları iken buradan her yıl Kilis'e 10.000 teneke gaz girerken, tarifelerin yükseltilmesinden sonra gümrüklerden geçerek Kilis'e giren bir teneke bile gaz olmamıştı. Alkollü içkilerde de durum farklı değildi. Hududun hemen altındaki köylerde kilosu 45 kuruşa kadar inen sağlıksız rakılar, bu civarlarda Türk rakısının satışının önüne geçmişti.¹¹³⁶

Bu bölgeye sokulan kaçak mal cep, sırt, katır, develer ile taşınmaktaydı. Cep ve sırt kaçakçılığı yapanlar, genellikle sınır üzerindeki köylerde yaşayan insanlardı. Bunlar; sınırın karşı taraftaki topraklarını işletme bahanesi ile daima sınır ötesine gidip gelirken, karşı taraf pazarlarından ceplerine parça parça kaçak mal sokarak veya demiryolu boyunca karşılıklı kullanılan istasyonlarda, karşı taraf halkının ceplerinden istasyona getirdikleri kaçak maddeleri almalak suretiyle kaçakçılık yapıyorlardı.¹¹³⁷

Özellikle Kilis mıntıkası, bu tür kaçakçılığın en yoğun yapıldığı yerlerden birisiydi. Sınır anlaşmalarından sonra Türkiye'de kalan halkın 176.479 dönüm arazisi, 340.489 kök bağı, 18.626 zeytin ağacı, 540 parça binası Suriye tarafında; Suriye'de kalan halkın ise 443.000 dönüm toprağı 2000 kadar zeytin ağacı ve iki binası Türkiye toprakları içerisinde kalmıştı. İki tarafın halkı da topraklarını sürmek için pasavanla günde bazen iki veya üç defa huduttan geçebiliyorlardı. Bunlarla birlikte hareket eden "ayak kaçakçıları" olarak da adlandırılan cep ve sırt kaçakçıları, kesintisiz olarak hudut üzerinde mekik dokuyorlardı. Kaçak depolarından alınan sigara kâğıdı, çakmak taşı, şeker gibi maddeler bu gibi gündelik kaçakçıların sürekli giriş ve çıkışları sonucunda kesintisiz bir akış içerisinde ülkeye sokuluyordu. Bu kaçak mal parça olarak küçük görünse de, aslında yekûnda çok büyük boyutlara

¹¹³⁵ Naşit Hakkı, "Kaçakçıların avucu içinde şehirler", **Hâkimiyeti Milliye**, 2 İkinci Kanun 1932, s. 4.

¹¹³⁶ **A.y.**

¹¹³⁷ **EGM Arşivi**, Dn: 71167, Bn:B-10, 25 Temmuz 1938.

ulaşıyordu. Zaten Suriye tarafında görevli memurlar kaçakçılık için gidip gelenlerden pasaport ve pasavan sormuyorlardı.¹¹³⁸ Halep'ten kabileler halinde gelen kaçakçılar bazen Türkiye sınırları içerisinde yakalansa da, çoğu zaman bunlar Kilis, Fevzipaşa ve daha kuzeyde bulunan yerleşim merkezlerine kaçak malları ulaştırabiliyorlardı.¹¹³⁹

Katır, At, deve ve binek hayvanları kullanılarak kaçakçılık yapanlar ise, iç vilayetlerde gruplar halinde ve gizlice hazırlandıktan sonra kendi mahsullerini hayvan sırtında satmak bahanesiyle güney sınır vilayetlerine sokuluyorlar ve buralardan karanlık gecelerde sınır ötesine geçerek, Türkiye hududuna çok yakın mesafelerde sınır boyunca dizilmiş olan mağazalardan aldıkları malları kaçak olarak ülkeye sokuyorlardı.”¹¹⁴⁰

Ancak Güney ve Doğu'dan Türkiye'ye sokulan kaçak malı en çok deveci ve katırcılar taşıyordu. Aslında katırcıların kaçakçılık yapması bir nebze de zaruretten doğmuştu. Yollar açıldıktan ve kamyonların, otomobillerin yük ve yolcu taşımaya başlamalarından sonra katırcılar işlerini kaybetmişlerdi. Siirt ile Diyarbakir arası, eskiden hayvanla bin bir güçlkle beş günde alınırken, otomobillerin kullanılmaya başlamasından sonra, sabah Siirt'ten kalkan otomobil, akşam olmadan Diyarbakir'e geldiğinden, yolcular motorlu araçları tercih etmeye başlamışlardı. Elinde sadece katırı bulunan ve geliri buna bağlı olan katırcılar, otomobil ve kamyonlar piyasaya girdikten sonra nakliyatçılık sektörü dışında kalınca, kolaylıkla kaçakçıların eline düşmüşlerdi. Kaçakçılarla birlikte kaçak malı taşıya taşıya bu ticareti öğrenen ve getirdiği kazancı cazip bulan katırcıların büyük kısmı da bu sebeplerle kaçakçı olmuşlardı.¹¹⁴¹

Kaçakçılık olayları ve bağlantılı suçlar Hatay meselesi gündeme gelince daha da şiddetlendi. Sınra yakın yerlere yeni kaçakçı dükkânları ve hatta seyyar çadırlar açıldı. Resulayn'ın 10 kilometre kadar doğusunda Ümhisar; Akçakale'nin 40 kilometre doğusunda Muhaysin ve 10 kilometre batısında Yapsa; Arappınar'ın 20 kilometre doğusunda Gültepe köyleri civarında kaçakçı çadırları faaliyete geçirildi.¹¹⁴²

¹¹³⁸ Naşit Hakkı, **Hâkimiyeti Milliye** “Kaçakçılar”, 18 Birinci Kanun 1931, s. 5.

¹¹³⁹ “Fevzipaşa'da yakalanan kaçak eşya”, **Cumhuriyet**, 26 Şubat 1933, s. 5.

¹¹⁴⁰ **EGM Arşivi**, Dn: 71167, Bn:B-10, 25 Temmuz 1938.

¹¹⁴¹ Naşit Hakkı, “Siirt'in kaçakçılıktan ızdırabı çok derindir”, **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Birinci Kanun 1931, s. 2.

¹¹⁴² **EGM Arşivi**, Dn:71167, Bn: B 12, 25 Temmuz 1938.

1938 yılının Mart ve Mayıs aylarında¹¹⁴³ Arappınarı'na bölgesinde açılan (Kültepe'de 5 ve Baba Hat-Zor Oba mıntıkasında 4) seyyar kaçakçı dükkânını Ermeni Atala, Ermeni Circi, Ermeni Rizak ve kardeşi; Köran Deresi civarında açılan dükkânı Kürt Mustafa, Bagdik Köyü civarında açılan Arap İbrahim; Eşme'nin güneyinde Kör Osman, Kör Ali Köyü civarında açılan dükkânları Ermeni Abram, Horhori Köyü civarındaki kaçakçı dükkânını ise bir Yahudi işletmekteydi. Akçakale bölgesinde (Dalis Tepesi'nde 4, Mustel'de 4, Vadiülhemar'da 1, Telhıdır Köyü'nde 2) açılan seyyar kaçakçı dükkânlarını ise Mehmet Salih, Mehmet oğlu Samih, Mehmet oğlu Ali, Nevak oğlu Hamut, Casim oğlu Salih, Hasan oğlu Süleyman, Salih Türkî, Aziz, Ortağı Heleyil işletiyordu.¹¹⁴⁴ Resulayn bölgesinde açılan (Telhamut mıntıkasında 3) seyyar kaçakçı dükkânlarını da Hamo Cemil ile Ahmet işletmekteydi.¹¹⁴⁵

Ancak son dönemde açılan bu seyyar kaçakçı dükkânlarından bazılarının işletmesinin Türkiye'den firar edenlere verilmesine Ermeniler itiraz etmişlerse de, Fransız istihbaratı güneye daha fazla kaçakçı gelmesi için bunun yapılmasının zaruri olduğunu, kaçak depo sahibi Ermenilere bildirmişti.¹¹⁴⁶ Ayrıca bu seyyar kaçak eşya dükkânları açıldıktan sonra her akşam 25 atlı Fransız askeri tarafından kontrol ediliyordu.¹¹⁴⁷ Fransız görevliler devriyeleri esnasında kaçakçılar ile birtakım görüşmeler yapıyorlardı.¹¹⁴⁸ Bu konuyla ilgili olarak gerek birinci ve ikinci derece hudut komisyonu toplantılarında ve gerekse yüksek hudut komisyonlarının bütün toplantılarında Türk görevliler Fransız meslektaşlarından bu faaliyetlerin men edilmesini defalarca istemişlerse de, yerine getirilmeyen boş vaatlerle vakit geçirilmişti.¹¹⁴⁹

Hudut komisyonlarında görevli Fransızların verdikleri vaatlere rağmen elle tutulur bir iş yapmadıklarının görülmesi ve kaçakçı evlerinin faaliyetlerini sürdürmeye devam etmesi üzerine bu kere de Hariciye Vekâleti'nden durumun "diplomasi yolu ile Fransızlara duyurularak" gereken önlemlerin alınması

¹¹⁴³ EGM Arşivi, Dn: 71167, Bn: B 3, 20 Haziran 1938.

¹¹⁴⁴ EGM Arşivi, Dn:71167, Bn: B 7, 02 Haziran 1938; EGM Arşivi, Dn:71167, Bn: B 5.

¹¹⁴⁵ EGM Arşivi, Dn:71167, Bn: B 5, 02 Haziran 1938.

¹¹⁴⁶ EGM Arşivi, Dn:71167, Bn: B 12, 25 Temmuz 1938.

¹¹⁴⁷ EGM Arşivi, Dn:71167, Bn: A 4, 16 Haziran 1938.

¹¹⁴⁸ EGM Arşivi, Dn: 71167, Bn: A 13, 03 Haziran 1938; EGM Arşivi, Dn:71167, Bn: B 3, 20 Haziran 1938.

¹¹⁴⁹ EGM Arşivi, Dn:71167, Bn: B 13, 25 Temmuz 1938 EGM Arşivi, Dn:71167, Bn: B 6, 04 Haziran 1938; EGM Arşivi, Dn:71167, Bn: B 9, 14 Temmuz 1938; EGM Arşivi, Dn:71167, Bn: C7, 31 Ağustos 1938; EGM Arşivi, Dn:71293, Bn: A 2, 05 Mart 1938.

istenilmişti.¹¹⁵⁰ Diplomasi yoluyla yapılan girişimlerin sonucunda göstermelik de olsa Suriye hükümetince bazı önlemlerin alındığı görülmüş ise de;¹¹⁵¹ Türkiye'nin güney hududu kaçakçılığın mihrak noktasını teşkil etmeye ve memleketin iktisadiyatını kemirmeye devam etmişti. Fransızlar; Türkiye'ye düşman veya rejim aleyhtarı unsurları bu mıntikalara yerleştirerek kaçak depoları açtırmayı sürdürmüşlerdi. Bu durum, İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman tehdidinin Türkiye ile Fransa'yı paralel bir istikamete sevk etmeye başlamasından sonra kesilmiştir.¹¹⁵²

3.1.1. Altın Kaçakçılığı

Osmanlı döneminde basılan altın paralara olan talep, Cumhuriyetin ilanından sonra da olanca hızıyla devam etti. Şüphesiz talebin bu kadar yüksek olmasında, gerek Osmanlının son döneminde gerekse Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında yaşanan ekonomik sıkıntıların rolü büyük olmuştur. Özellikle Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde kaimelerin basıldığı iki dönemde de (1840-1863 ve 1876-1879) halkın zararlarla karşılaşması, altın paraya olan yönelimi arttırmıştı. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte artmaya başlayan nüfus, sabit kalan basılı altın miktarı ve gittikçe etkisini göstermeye başlayan enflasyon karşısında, piyasadaki mevcut Osmanlı altınları talebi giderek karşılayamaz hale gelmişti.¹¹⁵³

Altın paraya duyulan bu ihtiyacı karşılamak amacıyla Cumhuriyet idaresi altın para basılmasına karar vermiş, bu kapsamda ilk olarak Ankara isimli altın para basılmıştı. Ön yüzünde Ankara, arka yüzünde ise Türkiye Cumhuriyeti yazılı olan bu paralar eski Türkçe ile "meskuk" ve "ziynet" olmak üzere iki çeşit çıkarılmıştı. Ancak Harf Devrimi'nden sonra bu altınların basılmasına 1928 yılında son verilmişti.¹¹⁵⁴

Türkiye'deki altın ticareti ise büyük ölçüde İstanbul'da Balık Pazarı'nda iş gören, elliye yakın ekserisi Türk olmayanların teşkil ettiği sarrafların elindeydi. Piyasada görülen altın fiyatlarındaki hareketlerin önemli kısmı da bunların eseri idi. Bu sarraflar piyasadan önce yüklü miktarlarda düşük fiyattan altın toplar ve altının azalmasının ardından yükselen fiyatlara birlikte, topladıkları altınları tekrar ve daha

¹¹⁵⁰ EGM Arşivi, Dn:71167, Bn: C 7, 31 Ağustos 1938.

¹¹⁵¹ EGM Arşivi, Dn:71293, Bn: A 2, 05 Mart 1938.

¹¹⁵² İsmet İnönü, a.g.e., s.271.

¹¹⁵³ M. Hakan Sağlam, **Türkiye'de Altın Ticareti**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi 1991, s.9.

¹¹⁵⁴ 1938 Yılında Latin harfleriyle Cumhuriyet dönemi ziynet altınlarının basımına yeniden başlandı. Bkz: M. Hakan Sağlam, a.g.e., s.19.

yüksek fiyatlardan bilhassa ürünlerini toplayıp paraya çeviren Türk köylüsüne satarlardı. Elllerinde kalan altını ise külçe haline getirip, Türkiye'nin en büyük altın tüccarları olan "Muiz (Karacabeyli) Kardeşler"e devrederlerdi. Muiz Kardeşler, altın piyasasının en güçlü isimleriydi. Çok büyük altın stokları bulunduğundan dolayı, bunlarla kimse rekabet edemezdi. Bunlar piyasadaki hareketleri rahatlıkla idare ederlerdi.¹¹⁵⁵

Hurda altın piyasasının kalbi ise Mahmutpaşa Çarşısı'nda atmaktaydı. Bu çarşıda faaliyet gösteren beş büyük mubayaacı, Muiz Kardeşler hesabına topladıkları altınları aynı handa dükkânı bulunan Panayot isimli bir kişiye teslim ederlerdi. Bu kişi de altınları kalitelerine göre tasnif ederek Muiz Kardeşlere devrederdi. Bunların topladıkları altın da oldukça külliyetli miktarlardaydı.¹¹⁵⁶

Avrupa'da ise Birinci Dünya Savaşı sonrasında pek çok devletin altın rezervi azalmış ve bu bakımdan altına olan ihtiyaçları artmıştı. 1913 Senesi sonundan 1930 yılı sonuna kadar olan dönem içerisinde kişi başına isabet eden altın miktarı Almanya'da 64 Marktan, 36 Mark'a; İngiltere'de 93 Marktan 66 Marka düşmüştü. Ancak bu devletlerin ticari olarak güvenilirliğini sağlamak ve gerektiğinde borçlanma yapabilmeleri için bir an önce altın stoklarını arttırmaları gerekiyordu.¹¹⁵⁷ Türkiye de aynı gerekçelerle altın stokunu arttırma çabası içerisindeydi. Hatta Ekonomik Buhran'dan sonra içerisine düşülen döviz sıkıntısına rağmen hükümet, kibrit inhisarını almış olan Amerikan şirketinin on milyon dolarlık avansına mahsuben yaptığı ödeme ile¹¹⁵⁸ 3.380.930 dolar döviz karşılığında ABD'den 64 varil içerisinde külçe altın almış¹¹⁵⁹ ve daha sonra da Avrupa'nın muhtelif bankalarından altın alımaya devam etmişti.¹¹⁶⁰

Ne var ki, Türkiye'ye bir yandan altın girerken, diğer yandan piyasadaki altın aynı süratle ülke dışına çıkıyordu. Dışarıya altın çıkmasının ise birçok sebebi vardı. Bunlardan en önemlisi altının halen ticari bir mübadele aracı olarak paradan daha çok tercih edilmesiydi. Adana, Mersin, Trakya, Batı Anadolu'daki büyük toprak sahipleri, ürünlerini aldıklarında eline geçen parayı altına çevirmekte, Türkiye'den dışarıya çıkarken veya komşu devletlerle ticaret yaparken, gerekli döviz tedarik

---

¹¹⁵⁵ EGM Arşivi, Dn: 21143-1, Bn: F 2, F 3, 25 Aralık 1937.

¹¹⁵⁶ A. y.

¹¹⁵⁷ "Altın dünyada nasıl dağılmıştır?", *Hâkimiyeti Milliye*, 13 Mayıs 1931, s. 2.

¹¹⁵⁸ "Altınlarımız geldi", *Hâkimiyeti Milliye*, 1 Birinci Kanun 1931, s. 3.

¹¹⁵⁹ "Amerika'dan gelen altınlar", *Hâkimiyeti Milliye*, 19 Teşrinisani 1931, s. 1.

¹¹⁶⁰ "Yeni altınlar geldi", *Hâkimiyeti Milliye*, 18 Şubat 1932, s.1.

edemediklerinde, yanlarına aldıkları altınları doğrudan ticarete kullanmakta ve bu biçimde altın kaçağına yol açmaktaydılar.¹¹⁶¹

Türk altının ülke dışına çıkmasının sebeplerinden birisi de, genel emtia kaçakçılığıydı. Çünkü muhtelif hudutlardan ve özellikle güney hudutlarından Türkiye'ye sokulan kaçak eşyalar, gümüş mecidyeler piyasadan çekildiğinden dolayı altınla satılmaktaydı.¹¹⁶² Kaçakçılara mal verenler, onlardan altın para istemekteydiler. Ayrıca Türkiye'de kaçak malı yakalananlara, sınırdaki Ermeni kolonileri altın karşılığı kredi açmakta, bu surette Türkiye'den gelen kaçakçıları altın karşılığı borçlandırmak suretiyle ülke dışına altın nakli yapılmasını sağlamaktaydılar. Aynı şekilde Suriye'de Fransızlardan mal alan Ermeniler de getirilen malın karşılığını Fransız tüccarlara altınla ödemekteydiler. Üstelik Fransızlar silik, ayarı düşük veya kulplu altınları da almıyorlardı. Bu sebeple Suriye sınırı içerisinde en geçerli altın, hala Türk altınıydı.¹¹⁶³

Suriye'de Reşat altınlarına verilen bu değer yüzünden Suriyeli tüccarlar Türk altınına, diğer altınlara nispeten daha yüksek fiyat veriyordu.¹¹⁶⁴ Türk altınının ülke dışında hükümetin öngördüğü bedelin çok üzerinde alıcı bulması sebebiyle de bazı kişiler tarafından bedelinin üzerinde fiyat ödenerek toplanan altınlar ülke dışına kaçırılarak, çok daha yüksek fiyatlarla satılıyordu.¹¹⁶⁵

Doğu'da olduğu gibi Batı'da da Türk altınına yoğun talep vardı. İspanya gibi iç karışıklıkların olduğu devletlerin sefaret memurları, temsil ettikleri hükümetlerin geleceğinden endişe duyduklarından, ellerindeki dövizleri altına çevirmekte ve bunları kuryelerle ülke dışına kaçırmaktaydılar. Fransız sefaret görevlileri de eskiden beri yaptıkları gibi, Türkiye'den topladıkları altınları Fransa'ya kaçırmıyorlardı. Sermayesinin büyük bir kısmı Fransızlara ait olan Osmanlı Bankası da topladığı altınları sefaret görevlileri vasıtasıyla Fransa'ya sevk ediyordu. Bankanın altın kaçak işlerini Suriyeli müfettiş Ermeni Vahaş idare etmekteydi. Bu kişinin Türkiye piyasasındaki altın alımında yüzde kırk hissesi olduğu tahmin edilmekteydi.¹¹⁶⁶

Türkiye'de oturan Alman, Avusturya, Fransa, İtalya, Macaristan ve Romanya tabiiyetindeki şahıslar da ellerinde bulunan dövizleri altına çevirerek, sefaret

---

¹¹⁶¹ EGM Arşivi, Dn: 21143-1, Bn: E 13, 25 Aralık 1937.

¹¹⁶² EGM Arşivi, Dn: 21143-1, Bn: E 13.

¹¹⁶³ Naşit Hakkı, "Şark Seyahati ve kaçakçılık meselesi", *Hâkimiyeti Milliye*, 24 Teşrinisani 1931, s. 5.

¹¹⁶⁴ EGM Arşivi, Dn: 21143-1, Bn: F 1.

¹¹⁶⁵ EGM Arşivi, Dn: 21143-1, Bn: 5/B 10.

¹¹⁶⁶ EGM Arşivi, Dn: 21143-1, Bn: F 1.

kuryeleri ile ülke dışına kaçırmaktaydılar.¹¹⁶⁷ Bunun yanı sıra Suriye gibi memleketlerde altının hala bir mübadele aracı olarak kullanılması sebebiyle, buralardan gelenler, memleketlerine nispetle altın değeri daha yüksek olsa dahi, Türkiye’den altın alarak ülkelerine götürmekteydiler.¹¹⁶⁸

Yurtdışına altın kaçırmının ise pek çok yöntemi vardı. İstanbul’da altın kaçakçılığı genellikle yabancılar tarafından İstanbul’a gelen tren ve limanlara yanaşan gemiler üzerinden yapılmaktaydı.¹¹⁶⁹ Ülkeye tren ve gemilerle gelen kişiler Türkiye’de irtibatlı oldukları kimselerden aldıkları altını, aynı araçlarla geri dönerken ülke dışına çıkarıyorlardı.¹¹⁷⁰ Özellikle İstanbul’dan Avrupa’ya kaçırılan Türk altınları, büyük ölçüde yabancıların idaresinde bulunan Yataklı Vagon Kumpanyasında çalışan görevliler vasıtasıyla yapılıyordu.¹¹⁷¹

Ancak asıl büyük miktarda altın kaçakçılığını vapur acenteleri yapıyorlardı. Daykoviç ve benzeri vapur acenteleri, anlaştıkları ihracat tüccarlarının ihraç eşyaları içerisine sakladıkları altınları Hayfa limanına götürüyorlardı. Filistin istikametine yapılan bu kaçakçılığı ise bilhassa Yahudiler idare ediyordu. Özellikle Hitler’in iktidara gelmesinden sonra Türkiye’de bulunan Yahudiler Filistin’de bir Yahudi devleti kurmak ve oraya yerleşmek üzere, Filistin bankalarında yeterli para bulundurmamak amacıyla piyasadan altın topluyor ve vapur acenteleri vasıtasıyla ülke dışına kaçııyorlardı.¹¹⁷²

Türkiye’den altın kaçırılmasının bir başka yöntemi de piyasaya sahte altın para sürmek veya tam ayarlı altını, düşük ayarlı altınla değiştirmek şeklinde oluyordu. Altının işlenmesi genellikle Ermeniler tarafından yapıldığından, küpe, bilezik, gerdanlık yapımı için Türkiye’den Suriye’ye gönderilen altınlar, burada içeriğinde altından çok bakır bulunan ziynet eşyası olarak yeniden yapılıyor ve Türkiye’ye geri dönüyordu. Ülkenin Doğu ve Güney illerinde altının ayarını kontrol edecek bir yer olmadığından, Türk kuyumcuları bu altının değerini bilmeden karşılığını tam olarak ödüyorlardı. Halep altını olarak adlandırılan bu düşük ayarlı

---

¹¹⁶⁷ EGM Arşivi, Dn: 21143-1, Bn: F 4.

¹¹⁶⁸ EGM Arşivi, Dn: 21143-1, Bn: E 13.

¹¹⁶⁹ “Altın kaçakçılığı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Mayıs 1931, s. 3; “Bir altın kaçakçısı yakalandı”, **Ulus**, 19 Nisan 1935, s. 3.

¹¹⁷⁰ “Paraları Edirne’ye götürecekmiş”, **Cumhuriyet**, 5 Mart 1933, s. 2; “Altın kaçakçıları”, **Hâkimiyeti Milliye**, 31 Ocak 1933, s. 2; “Altın kaçakçısı adliyede”, **Cumhuriyet**, 3 Teşrinievvel 1932, s. 2; “Paraları Edirne’ye götürecekmiş”, **Cumhuriyet**, 5 Mart 1933, s. 2.

¹¹⁷¹ EGM Arşivi, Dn: 21143-1, Bn: F 2.

¹¹⁷² EGM Arşivi, Dn: 21143-1, Bn: F 2; “Altın kaçakçılarının muhakemesi bitti”, **Ulus**, 31 Son Kanun 1935, s. 3.

altınlar Gaziantep gibi birçok ilde kuyumcu vitrinlerini süslüyor ve bunun karşılığında çok daha değerli olan Türk altını Suriye'ye akıyordu.¹¹⁷³

Aslında ülke dışına altın çıkarılması, Osmanlı Devleti döneminde çıkarılan 23 Teşrinievvel 1330 (5 Kasım 1914) tarihli “Altın İhracının Men'i Hakkında Kanunu Muvakkat”¹¹⁷⁴ ve 18 Kânunusani 1331 (31 Ocak 1916) tarihli “Altın İhracının Meni Hakkında Kanun”¹¹⁷⁵ ile yasaklanmıştı. Üstelik Cumhuriyet idaresi 1324 sayılı Kararname ile geçici kanunun 1.maddesini değiştirerek bu geçici yasanın yürütmesine devam etmiş,¹¹⁷⁶ sonraki yıllarda da 1993 Sayılı Kararname ile bu uygulamayı aynen sürdürmüştü.¹¹⁷⁷

Bu kanunun hilafına hareket edenlere ise para ve hapis cezaları verilmekteydi.¹¹⁷⁸ Ancak ceza müeyyidelerinin yetersiz olduğunun görülmesi ve kanunda ihbar eden ve yakalayanlara ikramiye verilmesine dair bir hükmün de bulunmaması üzerine¹¹⁷⁹ bu eksikliklerin giderilmesi amacıyla 8 Haziran 1933 tarihinde 1918 Sayılı Kaçakçılık Kanununa 2278 Sayılı Kanun ile bir madde daha ilave edildi. Bu düzenleme ile Maliye Vekilliğinden izin alınmaksızın Türkiye dışına sikke, külçe veya sanat kıymeti kalmayan hurda halinde altın çıkarıcılar hakkında altı aydan üç seneye kadar hapis ve çıkardığı altının beş katı değerinde ağır para cezası verilmesi; ayrıca üzerlerinde on veya daha az altın çıkan yolcular hakkında da 1918 Sayılı Kaçakçılık Kanununun 18.maddesinin uygulanması hükmü getirildi.¹¹⁸⁰ Getirilen yasal düzenlemeyle birlikte kaçak olarak yakalanan altınlar müsadere edilerek Cumhuriyet Merkez Bankasına verilmeye ve kaçak altınların değeri oranında para cezası, müsadere kararı kesinleştikten sonra kaçakçıdan alınarak gümrük idarelerine gönderilmeye başlandı.¹¹⁸¹ Hatta sonraki tarihlerde altın kaçakçılığı yapan ancak yakalanamayan bazı kişilerin vatandaşlıktan çıkarıldıkları da görüldü.¹¹⁸² Fakat verilen cezaların ağırlığına rağmen altın kaçakçılığı, kolaylıkla yapılabilen ve çok karlı bir iş olduğundan, yıllara göre inişli çıkışlı şekilde devam etti.

¹¹⁷³ Naşit Hakkı, “Ayrıca bir altın kaçakçılığı da var”, **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Birinci Kanun 1931, s.4

¹¹⁷⁴ **Düstur**, Tertip 2, Cilt 6, s. 1367.

¹¹⁷⁵ **Düstur**, Tertip 2, Cilt 8, s. 345.

¹¹⁷⁶ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 2, s. 206.

¹¹⁷⁷ “Altın İhracı Memnuiyetinin Devamına Dair Kararname”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 3, s. 163.

¹¹⁷⁸ “Paraları Edirne'ye götürecekmiş”, **Cumhuriyet**, 5 Mart 1933, s. 2; “Altın kaçakçıları”, **Hâkimiyeti Milliye**, 31 Ocak 1933, s. 2.

¹¹⁷⁹ “Kaçakçılığın Men ve Takibi Hakkındaki Kanuna müzeyyel 1/643 numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM.ZC.**, Devre 4., Cilt 16, İçtima 2, Sr.No:274, 8 Haziran 1933.

¹¹⁸⁰ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 14, s.1428; **Resmi Gazete**, No:2428.

¹¹⁸¹ **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 16, İçtima 2, s.90, 8 Haziran 1933.

¹¹⁸² **BCA.**, 030.18.01.02.82.13.17, 17 Şubat 1938.

1937 Yılından itibaren dünya siyasetinin karışık bir hal alması, Türkiye’de Merkez Bankası tarafından tedavüle çıkarılan beşlik liralara ise karşılığının bulunmaması, Yahudi ve gayri Türk unsurların yaptığı yoğun propagandalar sonucunda kâğıt paraya olan güvenin aşırı derecede sarsılması ve paranın değerini giderek kaybetmesi sonucunda Türkiye’de altına yeniden yönelme oldu ve altının değeri aniden yükseldi.¹¹⁸³ 1938 Senesine kadar Kilis üzerinden Suriye’deki Fransız’lara gönderilen Osmanlı altınları, bu yıldan sonra Türkiye’de başlayan talep üzerine geri gelmeye başladı. Fakat Türkiye’ye geri gelmeye başlayan altınlar, Suriye’de basılan taklit Osmanlı altınlarıydı. Bu sahteciliği fark eden hükümet, altın fiyatlarının sürekli artışını durdurarak talebi azaltmak ve sahte altınların ülkeye girişini engellemek amacıyla Ziraat Bankası kasalarında bulunan devlet malı Osmanlı altınlarını piyasaya sürdü.¹¹⁸⁴ Ne var ki, piyasaya kaliteli altın sürülmesiyle birlikte Türk altınları yeniden Suriye’ye kaçırılmaya başlandı. Bir Türk altını ülke içerisinde hükümetçe tespit edilen 1030 kuruşa satılırken, kıymetinin üzerinde (Örneğin Malatya’da 1300 kuruşa) toplanıp, Halep’te 1500-1600 kuruştan satılıyordu.¹¹⁸⁵

Doğu’da altın kaçakçılığının önemli merkezlerinden birisi de Hatay’dı. Seyahat vesilesiyle Mersin ve Adana’dan Antakya’ya giden kadınlar yurt dışına altın bilezik taşıyorlar ve bunları orada satarak mukabilinde kaçak eşya alıp, bunları Türkiye’ye sokuyorlardı.¹¹⁸⁶ Altın kaçakçılığının bir başka önemli merkezi ise Kilis’ti. Türkiye-Suriye arasında çalışan ve Fevzipaşa’ya gidip gelen trenlerde çalışan bazı kondüktör ve garfrendler Kilis’ten tedarik ettikleri büyük miktarlarda altını Suriye’ye kaçırıyordu.¹¹⁸⁷

Hükümet altın kaçakçılığında izlenen yol ve yöntemleri tespit etmesine rağmen, bu kaçakçılığın kolay yapılabilir olması, alınan her tedbire karşılık olarak yeni alternatiflerin süratle geliştirilebilmesi ve Türk halkının altına olan aşırı düşkünlüğü ve talebi sebebiyle alınan tüm tedbirlere rağmen Türkiye’den ülke dışına altın kaçırılmasının önünü bir türlü alamadı.¹¹⁸⁸ İkinci Dünya Savaşı sırasında¹¹⁸⁹ ve sonrasında Türkiye’den Avrupa’ya yoğun şekilde altın kaçırılmaya devam edildi.¹¹⁹⁰

¹¹⁸³ EGM Arşivi, Dn: 21143-1, Bn: F 3; BCA., 030, 10.00.00.137.981.11, 25 Eylül 1937.

¹¹⁸⁴ M. Hakan Sağlam, a.g.e., s.15.

¹¹⁸⁵ EGM Arşivi, Dn: 21143-1, Bn: 5/B 10.

¹¹⁸⁶ EGM Arşivi, Dn: 71167, Bn: D 7, 27 Ekim 1938.

¹¹⁸⁷ EGM Arşivi, Dn:71167-2, Bn: A 3, 01 Haziran 1938.

¹¹⁸⁸ EGM Arşivi, Dn:71167-2, Bn: A 7, 10 Ekim 1938; Bkz: Ek-4; EGM Arşivi, Dn: 21134-9, Bn: C 9, 26 Birinci Kanun 1938; BCA., 030.10.00.00.180.245.16, 24 Kasım 1939.

3.1.2. Kambiyo ve Döviz Kaçakçılığı

1929 Ekonomik Buhranından sonra döviz fiyatları her gün yükselmeye ve Lira sürekli değer kaybetmeye başladı.¹¹⁹¹ Paranın değerini korumak için hayata geçirilen 25 Şubat 1930 tarihli ve 1567 sayılı Türk Parasını Koruma Kanunu¹¹⁹² ve bu kanunun Vekiller Heyeti'ne verdiği yetkiye istinaden çıkarılan kararnameler ile Lira'nın değeri korunmaya çalışıldı.¹¹⁹³ 1 Kânunuevvel 1932 Tarihli Türk Parasını Koruma Hakkındaki 8 Numaralı Kararname'ye göre de eline döviz geçen kimsenin, bu döviz bankalara satması mecburiyeti getirildi.¹¹⁹⁴

Ancak alınan tüm tedbirlere rağmen Türk Lirası'nın değeri devamlı olarak düşmeye devam ettiği gibi,¹¹⁹⁵ dövizin üzerine getirilen tahdit de, piyasada dövizin azalmasına ve beraberinde kambiyo kaçakçılığının doğmasına yol açtı.

Türkiye'de görülmeye başlayan döviz kaçakçılığı ise iki şekilde yapılmaktaydı. Birinci şekil döviz kaçakçılığı, Türkiye'ye turist olarak veya benzeri kisvelerle tren, gemi, uçak ve otomobillerle gelen yabancıların, ülkede el altından topladıkları döviz yurt dışına gizlice kaçırmaları yoluyla yapılıyordu. İkinci şekil döviz kaçakçılığı ise, ülkeye el altından sokulan dövizin altın karşılığı veya değerinin çok üzerinde fiyatlarla karaborsa olarak satılması şeklindeydi.

Birinci şekil döviz kaçakçılığında altın kaçakçılığında izlenen yola benzer bir yöntemle kullanılıyordu. Türkiye'ye trenlerle gelen kondüktörler, Türkiye'den aldıkları dövizleri geldikleri vasıtalarla geri dönerlerken Avrupa'ya kaçırıyorlardı. Bu yolla İstanbul-Avrupa hattı üzerinde kaçakçılık yapan kondüktörlerin dışındaki diğer kişiler ise genellikle yabancı ülke vatandaşları veya gayrimüslimlerdi. Bu yolla kaçırılan dövizler oldukça yüksek miktarlardaydı. Örneğin 1933 Senesinde

---

¹¹⁸⁹ **EGM Arşivi**, Dn:21143-36, Bn: 49675, 13 Aralık 1941; **EGM Arşivi**, Dn:21143-36, Bn: 79, 21 Kasım 1941; **EGM Arşivi**, Dn:21143-36, Bn: 118, 9 Temmuz 1942.

¹¹⁹⁰ "Altın kaçırın Lübnanlı 1,5 milyon lira ödeyecek", **Son Havadis**, 31 Aralık 1966, s. 1.

¹¹⁹¹ "Paramızın Kıymeti", **Cumhuriyet**, 2 Kânunuevvel 1929, s. 1.

¹¹⁹² **Düstur**, Tertip 3, Cilt 11, s. 135; **Resmi Gazete**, No: 1433.

¹¹⁹³ "İki numaralı Kararname", **Hâkimiyeti Millîye**, 11 Nisan 1930, s.1,

¹¹⁹⁴ "Türkiye'den ecnebi memleketlere eşya ve menkul kıymetler ihraç eden hakiki ve hükmi şahıslar bu eşya ve kıymetlerin bedeli olan dövizleri emirlerine geçtikten itibaren 15 gün içerisinde Türkiye'de bir bankaya veya kendi namlarına Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasına tevdi mecburdurlar", **Düstur**, Tertip 3, Cilt 14, s.17; **Resmi Gazete**, No: 2267.

¹¹⁹⁵ Yunus Nadi, "Devlet Bankası ve Maliye", **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1930; Yunus Nadi, "Paramızın İstikrarı", **Cumhuriyet**, 29 Ağustos 1930; Yunus Nadi, "Paramız Kıymetinin Tespitine Doğru", **Cumhuriyet**, 23 Eylül 1930; "Cumhuriyet Merkez Bankası Hakkında" **Ayın Tarihi**, Cilt 20, Dâhiliye Vekâleti Matbuat Umum Müdürlüğü, Ankara, 18 Ekim 1930.

İstanbul'dan Avrupa'ya hareket eden ekspres trende kondüktörlük yapan Tomafis isimli şahıs 30.000 frankı ülke dışına çıkarmaya çalışırken yakalanmıştı.¹¹⁹⁶

Diğer önemli bir döviz kaçakçılık istikameti de, İstanbul- Antakya hattı üzerindedir. Bu kaçakçılığı ise genellikle Yahudi ve Ermeniler organize ediyorlardı. Antakya'da bulunan ancak Halep'teki Yahudi Safra Biraderler, Ermeni Hayık Saadet, Yahudi Refol Horen, Yahudi Şayo müesseseleri ile iş yapan para kaçakçıları, Halep'te hazırlanan sahte belgelerle birlikte, İstanbul'da işbirliği içerisinde oldukları kişiler vasıtasıyla Suriye'ye önemli ölçüde döviz kaçırıyorlardı. Hatta bu işe aracılık eden bir kişinin dahi az zaman içerisinde Halep'te altı apartman yaptırdığı söyleniyordu.¹¹⁹⁷

İkinci şekil döviz kaçakçılığı ise bu yıllarda sadece Ticaret Borsasından alınabilen dövizin, genellikle sarraflar tarafından el altından yasadışı olarak ülkeye sokularak, altın mukabili veya karaborsa satılması şeklindeydi. Tahtakale ve benzeri döviz ticaret yerleri ilk olarak bu yıllarda oluşmaya başlamıştı.¹¹⁹⁸

Türkiye'ye dövizini genellikle yabancı vapurlarda çalışanlar veya yabancı vapurların Türkiye'de bilet simsarlığı işini yürütenler sokuyorlardı.¹¹⁹⁹ Polis bu kişileri sürekli takip edip yakalasa da, bunların yerleri derhal başkaları tarafından yeniden dolduruluyordu.¹²⁰⁰

Yabancı gemilerden alınan dövizin Türkiye içerisindeki satıcıları ise genellikle gayrimüslim tebaaydı. Bunların büyük kısmı, ekseriyetle birkaç dil bildiklerinden, ecnebilerle rahatlıkla anlaşabilmekte ve istedikleri döviz tedarik ederek ülke içerisinde karaborsa olarak pazarlamaktaydılar.¹²⁰¹ Bunlar döviz kaçakçılığının yanı sıra, yabancı tahvilleri de karaborsada satıyorlardı.¹²⁰² Özellikle İstanbul Beyoğlu'nda yerleşik olan yabancı tebaalılar ticarethanelerinin verdiği imkânlardan faydalanarak bu işleri kolaylıkla yapabiliyorlardı.¹²⁰³

Ülkeye kaçak döviz sokan bir başka unsur ise Balkanlar'da dükkânları bulunan kuyumculardı. Balkanlarda işyerleri olan gayrimüslim Türk vatandaşı

¹¹⁹⁶ "Döviz kaçırırken yakalandı" **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Temmuz 1933, s. 1.

¹¹⁹⁷ **EGM Arşivi**, Dn:71167, Bn: D 7, 27 Kasım 1938.

¹¹⁹⁸ "Döviz kaçakçılığı", **Hâkimiyeti Milliye**, 4 İkinci Kanun 1934, s. 2; "Bir döviz kaçakçısı", **Hâkimiyeti Milliye**, 22 İkinci Kanun 1934, s. 2; "Kambiyo kaçakçıları", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Haziran 1934, s. 3; "Döviz kaçakçıları davası", **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Haziran 1934, s. 3.

¹¹⁹⁹ **EGM Arşivi**, Dn: 21134-9, Bn: C 8, 10 Kasım 1937.

¹²⁰⁰ "Döviz kaçakçılarından bir şebeke yakalandı", **Haber**, 19 Eylül 1937, s. 1.

¹²⁰¹ **EGM Arşivi**, Dn: 21134-9, Bn: D 5, 23 Mart 1938.

¹²⁰² **EGM Arşivi**, Dn: 21134-9, Bn: E 11, E 12, 2 Haziran 1938.

¹²⁰³ **EGM Arşivi**, Dn: 21134-9, Bn: E 9, 9 Haziran 1938; **EGM Arşivi**, Dn: 21134-9, Bn: E 5, 22 Şubat 1938.

sarraflar, özellikle Üsküp'te bulunan merkezlerine gönderdikleri kuryeler vasıtasıyla kaçak döviz getiriyorlardı.¹²⁰⁴ Şebeke halinde çalışan bu unsurlar Balkanlar'dan Türkiye'ye göç etmek zorunda bırakılan Türklerin ellerindeki dövizleri de küçük bir komisyon vererek ellerinden alıp, ülke içerisinde karaborsa olarak satıyorlardı.¹²⁰⁵

Türkiye'ye kayıt dışı döviz sokan bir başka unsur da canlı hayvan ihracatçılarıydı. Tarihli Türk Parasını Koruma Hakkındaki 8 Numaralı Kararname'ye göre Türkiye'de bulunan kişilerin üzerlerinde döviz bulundurmaları yasak olduğundan, vatandaşların ticaret ile elde ettikleri dövizini 15 gün içerisinde Türk lirasıyla değiştirmeleri gerekiyordu.¹²⁰⁶ Ancak, her zaman döviz bulunamaması ve ülke içerisinde dövizin karaborsada daha yüksek fiyatla satılabilmesinden dolayı, ihracat yapanlar ellerindeki dövizini devlete teslim etmek istemiyorlardı. Özellikle canlı hayvan ihracatçıları, ihraç hayvanlarının fiyatlarını düşük göstererek elde ettikleri dövizin tamamını teslim etmiyorlardı.¹²⁰⁷

Hükümet bu kapsamda yapılan kambiyo ve döviz kaçakçılığı ile mücadele etmek için bazı yasal düzenlemeler hayata geçirmişti.¹²⁰⁸ Ancak kaçakçılarla mücadele halen iptidai yöntemlerle yürütülmekteydi. Yani polis döviz sattığından şüphe ettiği kişilere, genellikle yabancı kişileri alıcı olarak gönderip, onlardan döviz satın almak suretiyle yakalanmalarını temin ediyordu.¹²⁰⁹ Oysa bu tür mücadele, bataklıkta sinek avlamak gibi bir şeydi. Çünkü döviz ticareti ve dolaşımı üzerindeki kısıtlama devam ettiği müddetçe, bu kaçakçılığın devam edeceği de ortadaydı.¹²¹⁰ Zira polisin uygulamaya koyduğu her yöntem ve tedbir karşısında, kaçakçılar da yeni yol ve yöntemler geliştiriyorlardı. Örneğin polisin trenlerde denetimleri arttırması üzerine, kaçakçılar gemileri kullanmaya başlıyorlardı.¹²¹¹

Nitekim sonraki yıllarda da kambiyo kaçakçılığının önüne geçilemedi. Özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında altın ve döviz kaçakçılığı birbirinden ayrılmaz bir şekilde artarak devam etti. Savaşın dolayısı döviz ve altın ihtiyacını

¹²⁰⁴ EGM Arşivi, Dn: 21134-9, Bn: A 5, 30 Ocak 1937; EGM Arşivi, Dn: 21134-9, Bn: A 3, 15 Ocak 1937.

¹²⁰⁵ EGM Arşivi, Dn: 21134-9, Bn: A 6, 15 Ocak 1937.

¹²⁰⁶ Düstur, Tertip 3, Cilt 14, s.17; Resmi Gazete, No: 2267.

¹²⁰⁷ EGM Arşivi, Dn: 21134-9, Bn: E 5, 19 Nisan 1938; EGM Arşivi, Dn: 21134-9, Bn: E 6, 20 Haziran 1938; "Milyonluk kaçakçılık", Tan, 29 Mart 1938, ss. 1-10.

¹²⁰⁸ "Kambiyo, nukut ve esham kaçırınlar hakkında", Hâkimiyeti Milliye, 1 Temmuz 1934, s. 3.

¹²⁰⁹ EGM Arşivi, Dn: 21134-9, Bn: C 14, 24 Kasım 1937; EGM Arşivi, Dn: 21134-9, Bn: E 11, E12, 2 Haziran 1938.

¹²¹⁰ EGM Arşivi, Dn: 21134-9, Bn: C 9, 26 Birinci Kanun 1938; EGM Arşivi, Dn: 21134-9, Bn: C12, 31 Şubat 1939.

¹²¹¹ "Bir para kaçakçısı yakalandı", Ulus, 10 Nisan 1935, s. 2; "Hüküm giyen ve yakalanan kaçakçılar", Ulus, 16 Nisan 1935, s. 2.

karşılayamayan Almanya ve İtalya gibi devletlerin vatandaşları Türkiye'den döviz kaçırmaya devam ettiler.¹²¹²

3.1.3. Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı

Afyon ve türevleri ve sonraları kokain ve buna benzer alışkanlık yapan uyuşturucu maddelerin tıbbi ve bilimsel maksatlar dışında kullanılmasını menetmeğe yönelik uluslar arası girişimler ilk olarak 19. Yüzyılın ilk yıllarında başladı. Bu teşebbüsler ilk önce 1909 tarihinde Şanghay (Shanghai)'da toplanan ve Uzak Doğu'yu alakadar eden bir komisyonun çalışmasıyla oldu. Ancak komisyonun gayesi yalnız Çin'de afyon kullanılmasını sınırlamaktan ibaretti.¹²¹³

Yapılan ikinci uluslar arası teşebbüs ise Lahey konferansıydı. Bu konferans neticesinde 23 Ocak 1912 tarihli "Lahey Mukavenamesi" imza edildi.¹²¹⁴ Ancak bu sözleşme ve ardından 1914 yılında daha geniş bir katılım ile yapılan bir başka sözleşmeye, o dönemde Osmanlı Devleti, başlıca ihraç maddesi olan afyonun ekim ve ticaretini sınırlanacağı ve gelir kaybına uğrayacağı endişesi ile taraf olmadı.¹²¹⁵

Birinci Dünya Savaşından sonra oluşturulan Cemiyet-i Akvamın kuruluş protokolünün 23.maddesine istinaden Cemiyet-i Akvam'a bazı diğer sosyal işler arasında uyuşturucu maddelere dair alınacak tedbirlere nezaret etme görevi ve yetkisi de verildiğinden, 25 Aralık 1920 tarihinde Cemiyet-i Akvam Umumi Heyeti, bir

---

¹²¹² **EGM Arşivi**, Dn: 21134, Bn: 105, 28 Aralık 1940; **EGM Arşivi**, Dn: 211143-6, Bn: 49675, 13 Aralık 1941; **EEM Arşivi**, Dn: 2107-71, Bn: 13542, 19 Mart 1943.

¹²¹³ Uluslar arası cephede afyona karşı atılan ilk adımlardan biri Amerika'dan geldi. İspanyol-Amerikan Savaşı sonunda 1898'de Filipin Adaları'nı egemenliği altına alan ABD, karşısında önemli bir afyon sorununu miras olarak bulmuştu; Filipinler'deki Çinli topluluklar arasında bağımlılık ileri düzeydeydi. Bunun üzerine Amerikalılar 1903'de sorunu ele alıp Uzakdoğu afyon ticaretini incelemek üzere bir komisyon kurdular. Komisyon üyelerinden Psikopos Henry Brent, 1906'da Başkan Roosevelt'e bir mektup yazarak afyon kaçakçılığıyla mücadele için uluslar arası ölçekte harekete geçmenin ve Çin'e bu maddeden kurtulması için yardımcı olmanın zamanı geldiğini belirtmişti. Roosevelt de bu görüşlere katılmaktaydı, ama sadece insani kaygılarla değil. Bu sayede 1878 'deki yasakla sekteye uğrayan Çin-Amerika ilişkilerini düzeltme fırsatı yakaladığına inanmıştı. Aynı yıllarda Çin hükümeti afyon üretimini bir yandan yasaklamaya çalışırken, diğer taraftan İngiliz tüccarları Hindistan'dan bu memlekete afyon ihraç etmeye çalışıyorlardı. Bu sırada Çin'deki afyon alışkanlığı, diğer memleketlere sirayet etmeye ve Birleşik Amerika'yı da tehdit etmeye başlamıştı. Geniş bilgi için bkz: Sertaç Solgun, **Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı ve Alternatif Çözüm Önerileri**, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, 2002, ss.51-52.

¹²¹⁴ "Lahey Beynelmîl Afyon Mukavenamesi ve Munzam Protokolü ile Cenevre Mukavele ve Protokollerine İltihak Hakkında 1/491 Numaralı Kanun Layihası", Sr.No: 63, **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 12, İçtima 2, 14 Ocak 1933.

¹²¹⁵ "Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkında 1/741 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi", **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 16, İçtima 2, Sr.No:319, 12 Haziran 1933.

afyon istişare komisyonu teşkil etti.¹²¹⁶ Oluşturulan bu komisyonun verdiği rapora binaen 23 Eylül 1923 tarihinde toplanan Cemiyet-i Akvam Genel Kurulu, mevcut Lahey Mukavenamesinin istenilen amaca ulaşmakta yeterli olmadığına ve yeni bir afyon konferansı yapılmasına ihtiyaç duyulduğuna karar verdi. 1924 Senesinin Kasım ayında Cenevre’ de toplanan konferansın sonucunda, 11 Şubat ve 19 Şubat 1925 tarihlerinde iki anlaşma imzalandı.¹²¹⁷

Ancak uyuşturucu maddelerin tahdidi, denetimi ve yaptırımı ile ilgili hükümler getiren asıl önemli konferans, 27 Mayıs 1931 tarihinde imza edilen Cenevre Konferansı’dır.¹²¹⁸ 57 Devletin katılımı ile gerçekleştirilen bu konferansa Türkiye, Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü (Aras) başkanlığında bir heyet iştirak etti.¹²¹⁹ Fakat komisyonda Türkiye’nin imalatçı bir devlet olması sebebiyle durumunun ayrıca dikkate alınması gerektiği talebi göz önüne alınmadığından;¹²²⁰ 13 Temmuz 1931 tarihinde Tefvik Rüştü Bey’in imzaladığı bu protokol uygulamaya konulmadı.¹²²¹

Oysa Türkiye Lozan Anlaşması’nın 100. Maddesi gereği, daha önce uyuşturucu maddelerin denetlenmesi ve tahdidi ile ilgili diğer kararları uygulayacağını taahhüt etmişti.¹²²² Ancak aynı ekonomik kaygılarla daha önceki anlaşmaları da Meclis’te onaylamamıştı.¹²²³ Gerçi, 1928 Senesinde kabul edilen Uyuşturucu Maddeler Kanunu ile uluslar arası camiaya Lozan Anlaşmasının gereğinin yerine getirildiği mesajı verilmeye çalışıldıysa da, aslında bu kanun Türkiye’de afyon üretimi, ihracı ve dolaşımı üzerine hiçbir kısıtlama getirmediğinden, uluslar arası arenada inandırıcı olmadı ve dolayısıyla gereken itibarı da görmedi.¹²²⁴

Esasen Türkiye’nin ısrarla uyuşturucu madde ticaretinin kısıtlanmasıyla ilgili anlaşmalara mesafeli durmasının çok önemli ve haklı bir sebebi vardı. Çünkü

---

¹²¹⁶ “Lahey Beynelmillel Afyon Mukavenamesi ve Munzam Protokolü ile Cenevre Mukavele ve Protokollerine İltihak Hakkında 1/491 Numaralı Kanun Layihası”, **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 12, İçtima 2, Sr.No: 63,14 Ocak 1933.

¹²¹⁷ “Lahey ve Cenevre Afyon mukaveleleri ile Protokollerinin Tasdikine Dair Kanun”,**Düstur**, Tertip 3, Cilt 14, s.227; **Resmi Gazete**, No: 2314.

¹²¹⁸ “Afyon Konferansı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Mayıs 1931, s. 3.

¹²¹⁹ “Akvam Meclisinde”, **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Mayıs 1931, s. 1.

¹²²⁰ “Afyon Kaçakçılığı- murahhasımız noktai nazarını anlattı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Kânunusani 1931, s. 3.

¹²²¹ “Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkında 1/741 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, , **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 16, İçtima 2, Sr.No:319, 12 Haziran 1933.

¹²²² **Düstur**, Tertip 3, Cilt 7, s.1823; **Resmi Gazete**, No: 375.

¹²²³ “Afyon Kaçakçılığı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Kânunusani 1930, s. 2; **TBMM ZC.**, Devre 3, Cilt 4, s.53, 15 Aralık 1928.

¹²²⁴ **TBMM ZC.**, Devre 3, Cilt 6, İçtima 2,s. 54, 15 Aralık 1928.

1930'lu yıllarda dahi afyon, ülkeye kazandırdığı para itibarıyla tütün, üzüm, pamuk ve findıktan sonra gelen en önemli ihraç maddesiydi. Afyon (haşhaş) ziraatı ülkenin çeşitli yerlerinde yapılmakla birlikte, başlıca ekim mıntıkları Afyon, Kütahya, Eskişehir, Malatya, Isparta, Burdur, Amasya, Şebın Karahisar, Tokat, Balıkesir, İzmir, Bilecik, Bursa, Denizli, Eşme, Aydın ve Demirci yöreleriydi. Buralarda afyon ziraatıyla meşgul olan çiftçi sayısı 150 ila 200 bin arasındaydı. Afyon ziraatıyla meşgul olanlar, tütün ekenlerden 50 bin kadar fazlaydı. Çiftçi başına üretim miktarı ise 50 dirhemle 6 okka arasında değişmekteydi. Bu miktar ortalama olarak çiftçi başına iki buçuk okkaya tekabül etmekteydi.¹²²⁵ Trakya'da da önemli ölçüde afyon üreticiliği yapılmaktaydı. Sadece Edirne vilayetinde 1930 senesi afyon ekim sahası 2041 dönümdü.¹²²⁶

Üretim ise seneden seneye değişmekteydi. İstanbul Ticaret Borsası yıllığına göre afyon üretimi 1927 senesinde 112 bin, 1928 senesinde 330 bin, 1929'da 190 bin, 1930 senesinde 660 bin ve 1931 senesinde 430 bin kilogramdı. Bu senelerdeki afyon fiyatları göz önüne alındığında Türkiye'nin afyon üretiminin beş sene zarfında vasatı 5,5 milyon lira olduğu tahmin edilmekteydi.¹²²⁷

Türk afyonunun hariçte iki piyasası vardı. Avrupa ve Amerika afyonu tıp alanında kullanırken, Güney ve Doğu Asya devletleri afyonu keyif verici olarak kullanmaktaydı. Avrupa'daki afyon piyasası, Almanya, İsviçre, Fransa, İngiltere, Hollanda ve Belçika'nın elindeydi ve fiyatları bu devletler anlaşarak tayin ediyorlardı. Asya piyasasına ise Çin, İran, Çin Hindi, Afganistan devletleri hâkimdi.¹²²⁸

Türkiye'de afyon, 1930'lu yıllara kadar sadece ihraç edilen bir ham maddeydi. Herhangi bir şekilde işlenilmemekteydi.¹²²⁹ Dünya tıbbi afyon ihtiyacının % 62'sini karşılayan Türkiye,¹²³⁰ ancak 1930'lu yıllarda İstanbul'da kurulan üç fabrika vasıtasıyla üretilen ham afyonu, tıbbi amaçlarla işlemeye ve ihraç etmeye de başladı.¹²³¹ Fakat afyonun işleminde tekel olarak kalmak isteyen Batılı devletler,

¹²²⁵ “Uyuşturucu Maddeler İnhisarı Hakkında 1/699 Numaralı Kanun Esbabı Mucibe Layihası”, **TBMM ZC.**, Devre 4, Cilt 15, İçtima 2, Sr.N:279, 31 Mayıs 1933.

¹²²⁶ “Afyon mahsulü”, **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Mayıs 1930, s.3,

¹²²⁷ “Uyuşturucu Maddeler İnhisarı Hakkında 1/699 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesı”, **TBMM ZC.**, Devre 4, Cilt 15, İçtima 2, Sr.No:279, 31 Mayıs 1933.

¹²²⁸ **A.y.**

¹²²⁹ “Uyuşturucu Maddeler İnhisarı Hakkında 1/699 Numaralı Kanun Esbabı Mucibe Layihası”, **TBMM ZC.**, Devre 4, Cilt 15, İçtima 2, Sr.N:279, 31 Mayıs 1933.

¹²³⁰ Afyon satışı hakkında Türk-Yugoslav anlaşması”, **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Eylül 1934, s. 4

¹²³¹ “Afyon Kaçakçılığı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Kânunusani 1931, s. 2.

Türkiye’yi sadece ham afyon ihracatçısı olarak kabul etmekte, tıbbi amaçla afyon işlemlerini hoş görmemekteydi. Türkiye ise “imalatçı devlet” sıfatıyla kabul edilmesi için ısrar etmekteydi.¹²³²

Belki de daha çok bunun etkisiyle 1930’lu yıllardan itibaren Türkiye’nin afyon kaçakçılığının merkezi olduğu yönünde gazetelerde yazılar yazılmaya¹²³³ ve bu yazılar Devletin onurunu kırarak mahiyet almaya başladı. Örneğin Kahire’de çıkan “El Keşkul” isimli haftalık mizah dergisinin 26 Aralık 1930 tarihli sayısında; Türkiye’de çok büyük miktarlarda afyon kaçakçılığı yapıldığı, devlet hazinesinin gelirlerinin önemli bir bölümünün uyuşturucu kaçakçılığı hâsılatından oluştuğu ileri sürülüyordu. Derginin baş sayfasına ise Gazi Mustafa Kemal Paşa elinde içi afyon dolu bir çanta olduğu halde etrafa afyon satar bir halde gösteren karikatürünün altına “Ey Gazi Hazretleri, bütün bu mükeyyifatla beraber dininiz İslam dini mi kalacaktır?” sualine karşılık; “Budalalar, bizim dinimiz paradır” cevabı verir şekilde karikatürize ediliyordu.¹²³⁴

Yine Kahire’de çıkan “El-Ehram” gazetesinin 29 Aralık 1930 tarihli sayısında “uyuşturucu mevat dolayısıyla Türkiye-Mısır arasında” başlığı altında yayınlanan makalede, Mısır’a kaçak olarak giren uyuşturucu maddelerin büyük kısmının Türkiye’den geldiğinin anlaşıldığı, Kahire Polis Müdürünün Cenevre’deki alakadar heyete takdim edilmek üzere bir rapor tanzim ettiği, Mısır’ın ve diğer ülkelerin bu durumdan şikâyetçi oldukları, Amerika’da müsadere edilen uyuşturucunun da büyük bir kısmının Türkiye’den geldiğinin anlaşıldığı ileri sürülüyordu. Mısırdaki Türk Büyükelçiliğinin araştırmalarında ise Mısır Polis Müdürü İngiliz Russel’in uyuşturucu maddeler hakkındaki senelik raporunda, İstanbul’daki imal ve ihraç edilen uyuşturucunun bütün âlemi zehirlemeye kâfi geleceği¹²³⁵ ve Türkiye’den Mısır’a uyuşturucu sokmak isteyen Türk vatandaşlarının yakalanarak, ağır cezalara çarptırıldığı ileri sürüldüğü bildiriliyordu.¹²³⁶

Milletler Cemiyeti’nin meşru olmayan uyuşturucu madde ticaretine ait son raporunda da bu konuda en kabahatli ülkenin Türkiye olduğu iddia ediliyordu.¹²³⁷

¹²³² “Afyon Kaçakçılığı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Kânunusani 1931, s. 3.

¹²³³ “Lahey Beynelmilel Afyon Mukavelesini ve Munzam Protokolü ile Cenevre Mukavele ve Protokollerine İltihak Hakkında 1/491 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, Sr. No: 63, **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 12, İçtima 2, 14 Kânunusani 1933; “Afyonla Propaganda, **Milliyet**, 14 Şubat 1931, s.1.

¹²³⁴ **BCA.**, 030.10.00.00.180.243.8, 27 Ocak 1931, s.1.

¹²³⁵ **BCA.**, 030.10.00.00.180.243.8, 27 Ocak 1931, s. 2.

¹²³⁶ **BCA.**, 030.10.00.00.180.243.8, 27 Ocak 1931, s. 3.

¹²³⁷ Mahmut Goloğlu, **a.g.e.** s.78

Türkiye ise bu haberlerin doğru olmadığını, Sadece İstanbul'da tıbbi amaçlarla afyon işleyen üç fabrikanın bulunduğunu ve bunların ürettiği maddelerin ihraç edilirken, sevk edilecek ülkenin Türkiye'deki konsolosluklarına da bilgi verildiğini, ayrıca uyuşturucu maddelerin imali hakkında yeni bir kanun yürürlüğe sokulduğunu ileri sürüyordu.¹²³⁸

Ancak gerçekte konu basının büyüttüğü ölçüde olmasa da, Türkiye'den Mısır'a ve Batı'ya uyuşturucu madde kaçakçılığı yapıldığı doğrudur.¹²³⁹ Zira Türkiye'de uyuşturucunun denetimine ilişkin uygulamalar yeterli olmadığından; kokain, morfin, afyon gibi uyuşturucu maddeler, tıbbi bir maksatla gönderildiğinin belgelenmesi halinde, postayla bile gönderilebiliyordu.¹²⁴⁰ Hatta İstanbul polisinin yaptığı bir operasyonda, Mısır'a kıymetli mektup ve posta ile eroin ve kokain kaçırarak bir şebeke yakalanmıştı.¹²⁴¹ Ayrıca İstanbul'daki fabrikalarda kaçak olarak üretilen uyuşturucu maddelerin Avrupa'ya da el altından satıldığı da tespit edilmişti. Nitekim 1 Haziran 1931'de Sirkeci Garında kaçak suretiyle ihraç edilmek istenilirken 60 kilogram morfinin yakalanması,¹²⁴² bu olaydan birkaç gün sonra yine Sirkeci Garı'ndan yurt dışına gönderilmek üzereyken üç bavul içerisinde 87 kilogram uyuşturucu maddenin ele geçirilmesi ve hepsinden önemlisi Sıhhiye Vekâletinin emri ile Eyüp'teki fabrikanın içerisinde 1400 kilogram uyuşturucu madde olduğu halde kapatılması¹²⁴³ iddiaların doğru olduğunun açık bir göstergesiydi.

Neticede, uluslar arası arenada gelişen Türkiye aleyhindeki menfi propagandaların artması üzerine Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa konuya bizzat el koydu. 22 Aralık 1932 günü akşamı olayı incelemeye başladı. Milletler Cemiyetinin son raporunu dikkatlice okudu ve İstanbul'da o yıl içinde uyuşturucu maddeler yüzünden yapılan tutuklamaların listesini gözden geçirdi. Bu incelemeler ve araştırmalar sırasında, gayrimeşru afyon ticaretine Türkiye'nin merkez olması yüzünden, adına leke sürüldüğünü ve ayrıca uyuşturucu kullanımının ülke içerisinde de giderek yaygınlaşmaya başladığını gördü.¹²⁴⁴

¹²³⁸ Afyon Kaçakçılığı- Ecnebi Memleketlerde İntişar Eden Haberler Asılsızdır, **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Kânunusani 1931, s.2; "Paris beynelmilel afyon kaçakçılığının merkezi", **Vakit**, 23 Kânunusani 1931, s. 1.

¹²³⁹ "Esrar kaçakçıları", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Nisan 1934, s. 3.

¹²⁴⁰ "Posta Kanununun Bazı Maddelerinin Tadiline Dair 1/163 Sayılı Kanun Layihası", **TBMM.ZC.**, Devre 3, Cilt 4, İçtima 1, s. 323, 23 Mayıs 1928.

¹²⁴¹ "Zabitanızın bir muvaffakiyeti", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Haziran 1932, s. 3.

¹²⁴² "Morfin Kaçakçılığı", **Hâkimiyeti Milliye**, 15 Haziran 1931, s. 4.

¹²⁴³ "Afyon mürekkebatı kaçakçılığı", **Hâkimiyeti Milliye**, 15 Haziran 1931, s. 3.

¹²⁴⁴ Mahmut Goloğlu, **a.g.e.** s.79.

Gerçekten de bu yıllarda Türkiye’de uyuşturucu kullanımı bir salgın halinde giderek yaygınlaşıyordu. Oldukça eski tarihlerden beri kullanılmakta olan esrar ve afyon müstesna olmak üzere,¹²⁴⁵ Anadolu coğrafyası farklı nitelikte uyuşturucu maddelerle tanışmıştı.¹²⁴⁶ Asker, memur, talebe ve işçi sınıfı arasında eroin alışkanlığının; kadınlardaysa morfinin kullanımının yaygınlaştığı görülüyordu.¹²⁴⁷ rangel Ordusuyla birlikte gelen Rus fahişelerinden kokaini öğrenen¹²⁴⁸ münevver sınıf arasında ise bu uyuşturucunun kullanımı yaygınlaşıyordu.¹²⁴⁹ Buna karşın uyuşturucu maddelerin denetimi ile mevcut yasal düzenleme yeterli değildi. Öyle ki, eroin imalatında kullanılan en önemli maddelerden birisi olan asetik anhidrit (Anhydride acetgque) maddesi, ülkeye sirke ruhu adı altında ve hiçbir denetime tabi olmadan rahatlıkla sokulabiliyordu.¹²⁵⁰ Bu maddelerin oldukça kolay ithal edilmesi ve denetimle ilgili mevzuatın yetersiz olması sebebiyle ülkede uyuşturucu imalathaneleri sürekli olarak artıyordu. 1929 Senesinin son yarısı ile 1930 senesinin ilk yarısında, sadece İstanbul’da kaçak olarak yakalanan uyuşturucu maddelerin yekûnu 6 bin kilogram gibi yüksek seviyelere ulaşmıştı.¹²⁵¹

Bunun üzerine 27 Aralık 1932 günü CHF gurubunda yapılan görüşmeler sonrasında uyuşturucu maddelerin tahribatına karşı mücadele için Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa’nın başkanlığında toplanan hükümet, 3 Ocak 1933’te; Lahey Protokolü ile 1925 ve 1931 tarihli Cenevre Uyuşturucu Maddeler Sözleşmelerini kabul edeceğini duyurdu.¹²⁵²

Bakanlar Kurulu tarafından verilen ve “Türkiye’nin dünyaya yılbaşı armağanı” olarak sunulan bu karar uluslar arası camiada olumlu yankılar uyandırdı. Alınan bu karar özellikle üç noktada büyük önem taşıyordu. Birincisi, bu kararın verildiği gün, 1931 Sözleşmesini henüz sadece dokuz devlet imzalamıştı. Bulgaristan

¹²⁴⁵ **Polis Mecmuası**, Sene: 20, Sayı 294, Ankara, Haziran 1934, s. 1992.

¹²⁴⁶ “Eroin kaçakçıları”, **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 1932, s. 5; “Zehir kaçakçıları polisin elinde”, **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Birinci Teşrin 1932, s. 5; “Kaçak esrar tutuldu”, **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Şubat 1933, s. 2; “Bir kurnaz kaçakçı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Eylül 1933, s.5; “Yakalanan kokain kaçakçıları”, **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Temmuz 1934, s. 5; “Yakalanan esrarıcılar”, **Cumhuriyet**, 14 Kânunusani 1933, s. 2.

¹²⁴⁷ “Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkında 1/741 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, Sr.No:319, **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 16, İçtima 2, 12 Haziran 1933.

¹²⁴⁸ **Polis Mecmuası**, Sene: 20, Sayı: 292, Ankara, Nisan 1934, s. 1869.

¹²⁴⁹ **EGM Arşivi**, Dn:22131-13, Bn: 13, 18 Mayıs 1941.

¹²⁵⁰ **EGM Arşivi**, Dn: 22131-6, Bn: C 10, 23 Şubat 1940; “Eroin yapan ve satan bir şebeke bulundu”, **Cumhuriyet**, 30 Teşrinievvel 1930, s. 2.

¹²⁵¹ “Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkında 1/741 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, 31 Mayıs 1933, Sr.No:319, s. 3, **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 16, İçtima 2, 12 Haziran 1933

¹²⁵² “Fırka gurubunda afyon meselesi görüşüldü”, **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Birinci Kanun 932, s. 1; “Büyük Millet Meclisinin ileri ve fedakâr bir kararı”, **Hâkimiyeti Milliye**,16 Birinci Kanun 1933, s.1.

ile birlikte onüçüncü sırada bu anlaşmayı kabul eden Türkiye, sözleşmeyi; İngiltere, Fransa, İtalya gibi büyük Avrupa devletlerinden önce imzalamış oluyordu. İkincisi, o sırada Milletler Cemiyeti'nin Türkiye aleyhindeki raporunu yayınlamış olmasına rağmen, Türkiye'nin bu sözleşmeyi imzalamasıdır. Üçüncüsü, 13 Nisan 1933'de Sözleşmenin denetlemeye ilişkin hükümlerinin uluslar arası konferansta oylanması sırasında, 27 olumsuz oya karşı sadece bir oy fark ile yani, 288 oyla olumlu karar alınması ve Türkiye'nin bir tek oyunun bu sonucu sağlamasıdır. Eğer Türkiye olumlu oy vermemiş olsaydı, uyuşturucu madde ticaretini denetlemek için yapılan bütün uluslar arası çabalara yeni baştan başlamak gerekecekti. Oysa Milletler Cemiyeti'nin raporuna göre bu büyük kötülüğü kontrol etmekte, zincirin en zayıf halkası Türkiye idi. Ancak Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın hükümete aldırıldığı bu karar, Türkiye'yi zincirdeki halkalardan en güçlüsü yapıyordu.¹²⁵³

Türkiye'nin aldığı bu karar üzerine 3 Ocak 1933'te Amerika Birleşik Devletleri Senatosunda konuşan Pensilvanya Sennatörü Jemes J.Davis şunları söylüyordu: “Bütün dünya ve özellikle Amerika, bugün, Türkiye Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın uyuşturucu maddeler üzerine koyduğu yasak ile göz kamaştırıcı bir Noel armağanı almıştır. Gazi, İstanbul'un uyuşturucu maddeler fabrikalarını kapayan Bakanlar Kurulunun toplantısına başkanlık etmiş ve haşhaş ekimini, ancak tıbbi afyon ihtiyacını karşılayacak miktarlarla sınırlamaya karar vermiştir. Bu hareket Türkiye Cumhurbaşkanı, uluslar arası uyuşturucu maddelere karşı mücadelenin seçkin liderlerinden biri haline getirmiştir. Bu davranış, Birleşik Amerika Devletleri için ayrıca önemlidir. Çünkü bu ticaretin Amerika'daki bahtsız kurbanları, uyuşturucu maddeleri Türkiye Cumhurbaşkanı'nın emri ile kapatılan Türkiye'deki Fabrikaların imalatından sağlıyordu.”¹²⁵⁴

Alınan karar ile Mustafa Kemal Paşa, bu yıllarda uyuşturucu maddelere karşı dünyaca açılan mücadelenin uluslar arası lideri; Türkiye'de bu mücadelenin öncü devleti olmuştu. Bu kararın ardından Meclis Komisyonlarında bekleyen uyuşturucu maddelerin ticareti ve denetimini içeren kanun tasarıları süratle geçerek yasalastı. General Sheril bu karar ve kanunlar karşısında “Türkiye'nin aldığı karar ve çıkardığı

---

¹²⁵³ “Uyuşturucu Maddeler- Kararnameyi Milletler Cemiyeti'ne bildirdik”, **Cumhuriyet**, 23 Mart 1933, s. 3; Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, ss.79-80.

¹²⁵⁴ Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.80.

kanun, Gazi'yi, bütün yurtseverlerin en büyüğü iken, bir uluslar arası kahraman da yaptı" diyordu.¹²⁵⁵

Aslında uyuşturucu ticaretinin denetlenmesi hususunda yeni yasal düzenlemelerin yapılması artık kaçınılmaz bir zorunluluk haline gelmişti. Çünkü Türkiye'de bu dönemde uyuşturucu ticaretine dair yasal düzenlemelere riayet etmeyenler hakkında öngörülen cezalar artık yetersiz kalıyordu. Ayrıca yürürlükteki ceza muhakemesi usulleri dolayısıyla davaların seyri pek ağır geçiyor ve netice itibarıyla geç gelen ve caydırıcı olmaktan uzak olan cezalar, kaçakçıların cesaretini arttırıyordu. Mahkemelerde senelerce süren uyuşturucu madde davaları ile alakalı olan suçlular, tutuksuz yargılandıkları için kanunsuz ticaretlerine devam edebiliyorlardı. Bunun yanı sıra mevcut mevzuat hükümleri yasadışı uyuşturucu madde ticaretini yapanları ihbar eden şahısları ve hatta hayatlarını tehlikeye atarak bir suç makinesi haline gelen suçluları yakalamaya çalışan memurları mükâfatlandırarak açık hükümlerden de yoksundu.¹²⁵⁶

Bu dönemde yakalanan uyuşturucuların muhafazası ise başlı başına bir sorundu. Ele geçirilen uyuşturucu maddeler, paketlenmesine müteakip en büyük mülki idare amiri tarafından mühürlendikten sonra Sıhhiye Vekâletinde muhafaza edilmesine rağmen,¹²⁵⁷ kimi zaman burada görevli memurların ele geçirilen uyuşturucuyu tekrar piyasaya sürdükleri görülüyordu.¹²⁵⁸

Hapishanelere rüşvet karşılığında¹²⁵⁹ veya görevli memurların ilgisizliği sebebiyle sokulan uyuşturucuya¹²⁶⁰ alışan her kesim, tahliye olduğunda bu kötü alışkanlığı Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar taşıyordu. Ayrıca İstanbul'daki büyük fabrikaların uyuşturucu madde kaçakçılığı yaptıklarının anlaşılması ile kapatılmalarından sonra¹²⁶¹ üretimin farklı mekânlara taşınması ve iptidai usullerle yapılmaya başlanması¹²⁶² sebebiyle de kontrol altında bulundurulacak alan oldukça

¹²⁵⁵ Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.82.

¹²⁵⁶ "Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkında 1/741 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi", **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 16, İçtima 2, Sr.No:319, ss.7-8, 12 Haziran 1933.

¹²⁵⁷ "Sıhhiye Vekâletinin 10 Eylül 1931 Tarihli 277 Numaralı Hıfzıssıhha Tamimi", **Sıhhiye Mecmuası**, Sıhhiye ve İçtimai Muavenet Vekâleti Yayınları, Cilt VII, Sayı 53, Ankara Yenigün Matbaası, Teşrinievvel 1931, ss.360-361.

¹²⁵⁸ "Mühim bir kaçakçılık", **Ankara Haftası**, Sayı: 95, 9 Ağustos 1934, ss. 1-2.

¹²⁵⁹ "Bir gardiyanın mahkûmiyeti", **Hâkimiyeti Milliye**, 8 Eylül 1931, s. 2; "Hapishane müdürü tevkif edildi", **Ankara Haftası**, Sayı: 92, 12 Temmuz 1934, s.1-3.

¹²⁶⁰ **EGM Arşivi**, Dn: 12421, Bn: 9/B 9, 15 Temmuz 1933.

¹²⁶¹ "Afyon mürekkebatı kaçakçılığı", **Hâkimiyeti Milliye**, 15 Haziran 1931, s. 3.

¹²⁶² "Heroin kaçakçılığı", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 İkinci Teşrin 1932, s. 3; Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkında 1/741 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi, Sr.No:319, **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 16, İçtima 2, 12 Haziran 1933.

genişlemiş ve denetim zorlaşmıştı. Dolayısıyla Türkiye'nin bir an önce gerekli yasal düzenlemeleri bir an önce zaten yapması gerekiyordu.

Bu kapsamda Meclis 1926 tarih ve 964 sayılı Eczaneler ve Ecza Depoları Kanunu,¹²⁶³ 1685 Sayılı Kanunu'nu¹²⁶⁴ yeterli görmeyerek, yalnız kazanç sağlamaya çalışan unsurların afyon türevleri imal edip, devletin kabul etmiş olduğu uluslar arası sözleşmelere aykırı olarak ihracat yapmasına mani olacak ticari ve iktisadi hükümler içeren inhisarın (tekel) kurulmasını sağlayacak 2253 sayılı Uyuşturucu Maddeler İnhisarı Hakkında Kanunu¹²⁶⁵ ve uyuşturucu maddelerin üretim, kullanım ve dolaşımını kontrol edecek hükümleri içeren 2313 sayılı Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkında Kanunu yürürlüğe soktu.¹²⁶⁶

Hayata geçirilen bu düzenlemeler, alınan tedbirler ve uyuşturucu madde fabrikalarının kapatılması sonrasında¹²⁶⁷ kaçak olarak uyuşturucu ihraç etme imkânı azaldı. Ancak bu defa da üretilen morfin ve eroin ülke içerisinde pazarlanmaya başlandı; uyuşturucu kullanımında ciddi artış görüldü.¹²⁶⁸

Bu dönemde Türkiye'deki uyuşturucu satıcıları artık şebeke halinde¹²⁶⁹ uyuşturucu kaçakçılığı yapmaya başladılar. Diğer bir ifadeyle uyuşturucu baronları bu dönemde filizlenmeye başladı. 3 Eylül 1933 günü Gemlik'te Kürt Mehmet ile Tuzla'da çiftlik sahibi olan Daniş Bey'in yakalattıkları 1.836 kilogram esrar maddesi, bu dönemde bir defada ele geçirilen en büyük parti uyuşturuculardan birisiydi.¹²⁷⁰

Ülke içerisindeki eroin ve kokain satışı genellikle yabancılar veya gayrimüslimlerce; esrar satışıysa Türkler tarafından yürütülmekteydi.¹²⁷¹ Uyuşturucu

¹²⁶³ **Düster**, Tertip 3, Cilt 8, s. 148; **Resmi Gazete**, No:558.

¹²⁶⁴ **Düster**, Tertip 3, Cilt 11, s.1604, **Resmi Gazete**, No:1516.

¹²⁶⁵ **Düster**, Tertip 3, Cilt 14, s. 1232; **Resmi Gazete**, No: 2422.

¹²⁶⁶ **Düster**, Tertip 3, Cilt 14, s.1609; **Resmi Gazete**, No: 2435.

¹²⁶⁷ **BCA.**, 030.18.01.02.20.33.4, 21 Mayıs 1931; "Afyon stokunu işlemek için", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Teşrinievvel 1931, s. 1.

¹²⁶⁸ "Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkında 1/741 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi", **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 16, İctima 2, Sr.No:319, 12 Haziran 1933; "İstanbul'da bir eroin ve morfin fabrikası bulundu", **Ulus**, 13 Şubat 1935, s.1.

¹²⁶⁹ "Eroin kaçakçıları yakalandı", **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Temmuz 1934, s. 3; "Bir kaçakçı şebekesi yakalandı", **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Ağustos 1934, s. 3; "Eroin ve esrar kaçakçıları", **Ulus**, 30 İkinci Teşrin 1934, s. 3.

¹²⁷⁰ "1.836 Kilo esrar yakalandı", **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Eylül 1933, s. 2.

¹²⁷¹ "Esrar kaçakçıları", **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Mart 1932, s. 3; "Zabıtımız bir esrar kaçakçısı yakalandı", **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Temmuz 1932, s. 3; "Esrar kaçakçıları yakalandı", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Nisan 1934, s. 3; "Eroin kaçakçılığı tahkikatı", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Eylül 1933, s. 2; "Eroin kaçakçılarının mahkûmiyeti", **Hâkimiyeti Milliye**, 18 Birinci Teşrin 1933, s. 2; "Yakalanan yeni bir kaçakçı şebekesi", **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Nisan 1934, s. 3; "Eroin kaçakçısı bir hanım mahkûm oldu", **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Ağustos 1934, s. 3.

maddeler kumarhanelerde, fuhuş merkezleri veya bu işler için özel olarak kurulan mekânlarda pazarlanmakta ve kullanılmaktaydı.¹²⁷² Bu sebeple polis özellikle kahvehaneler ve benzeri umuma mahsus yerlerde uyuşturucu aramaları yapıyordu.¹²⁷³ Bu yıllarda uyuşturucuyla mücadele sadece polis ve jandarma tarafından değil, Gümrük Muhafaza Teşkilatı tarafından da yürütülüyordu.¹²⁷⁴

1934 Yılına gelindiğinde eroinin halkın aydın kesimi arasında da yaygınlaşmaya başladığı görüldü. 1934 Yılıının Nisan ayında Kasımpaşa'da Gümrük Muhafaza Teşkilatı, eski bir bahriyelinin evinde yaptığı operasyonda bir eroin kaçakçılığı şebekesini ortaya çıkarıldı. Bu şebekede şehir tiyatrolarının tanınmış sanatçıları, Türk sinemasının o dönemdeki meşhur artistleri de vardı. Bunlara uyuşturucu temin eden İstanbul'da gizli bir eroin imalathanesi de tespit edildi. Genişletilen tahkikat sonrasında İstanbul'un tanınmış kişilerinin bu şebekeyle ilişkilerinin olduğu anlaşıldı.¹²⁷⁵

Bu olaydan hemen sonra, Beyoğlu'nda da İtalyan tebaalı iki kişi tarafından işletilen yasadışı bir eroin imalathanesi daha bulundu.¹²⁷⁶ Kaçakçıların yapılan sorgusunda, üretilen eroinin Türkiye'de satılmadığı; Pire ve İskenderiye'ye gönderdiği ileri sürüldü.¹²⁷⁷ Yine 1934 yılında İstanbul'da dış ülkelere kaçak olarak gönderilmek istenilen 137 kilogram ham afyon yakalandı.¹²⁷⁸

Uyuşturucu müptelaları genellikle gençlerdi. Milletler Cemiyeti İstişari Afyon Komisyonu'nun yıllık raporunun Türkiye'ye ait olan kısmında; Türkiye hastanelerinde tevdi altına alınan uyuşturucu bağımlılarının 1935 yılında sayılarının 144 iken, 1936 yılında bu sayının 124 kişiye düştüğü, bunların yaş ortalamasının 21-30 arasında değiştiğini, tedavi görenlerin 48'inin eroin, 47'sinin ise haşhaş müptelası olduğunu belirtiliyordu. Buna karşın, haşhaş ekim sahalarının sınırlandırılmış olmasına rağmen, halen pek çok yerde izinsiz haşhaş ve hint keneviri ekiminin yapıldığı da bildiriliyordu.¹²⁷⁹

¹²⁷² "Yakalanan kumarbaz ve esrarkeşler", **Cumhuriyet**, 18 Şubat 1933, s. 4.

¹²⁷³ "Heroin kaçakçıları", **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1932, s. 2.

¹²⁷⁴ "Kaçakçılıkla mücadele", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Ağustos 1933, s. 2; "Yakalanan kaçakçılar ve kaçak eşya", **Hâkimiyeti Milliye**, 15 Birinci Kanun 1933, s. 2; "Yakalanan kaçakçılar", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 İkinci Kanun 1934, s. 2.

¹²⁷⁵ "Yeni ve büyük bir kaçakçı şebekesi", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Nisan 1934, s. 3.

¹²⁷⁶ "Yakalanan eroin kaçakçıları", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Nisan 1934, s. 3.

¹²⁷⁷ "Eroin kaçakçısının ifadesi", **Hâkimiyeti Milliye**, 30 Nisan 1934, s. 3.

¹²⁷⁸ "Dışarı afyon kaçırınlar", **Ulus**, 28 İkinci Teşrin 1934, s. 3.

¹²⁷⁹ **EGM Arşivi**, Dn: 22132-3, Bn: 1,3, 4, 2 Eylül 1938.

1937 Senesine gelindiğinde ise uyuşturucu kullanımı artık Anadolu içlerindeki liseli talebelerine kadar inmişti.¹²⁸⁰ Özellikle askerler içerisinde de uyuşturucu iptilası giderek yaygınlaşıyordu. Trakya topçu taburlarında görevli askerlerin zaman zaman görüştükları Bulgar hudut askerlerinin eroın ve kokain ikramlarını kabul etmeleri neticesinde, yavaş da olsa Türk Ordusu içerisinde uyuşturucu kullanımı yaygınlaşıyordu.¹²⁸¹ Zamanla uyuşturucu bağımlısı haline gelen askerler, Bulgaristan’da sınıra yakın yerlerde açılan dört eroın fabrikasının ürettiğı eroını, sınırda görevli Bulgar subaylardan satın alarak kullanıyor ve aynı zamanada ordu içerisinde ve dışında pazarlıyorlardı.¹²⁸²

Ancak uyuşturucu kullanımının giderek yaygınlaşması karşısında uzun süre sesiz kalan kamuoyu, 1939’lu yıllara doğru eroın ve kokain gibi maddelerin liseli öğrencilere kadar inmesi üzerine artık tepki göstermeye başladı. Konunun basında yer bularak; uyuşturucu kullanımı karşısında gerekli tedbirlerin alınmadığı, mücadelede yetersiz kalındığı,¹²⁸³ uyuşturucuyla mücadele ederken sokak satıcılarının yakalanmasının sorunu çözmeyeceğı, büyük sermayedarların yakalanması gerektiğı yönünde çıkan haber ve makaleler üzerine¹²⁸⁴ Dâhiliye Vekâleti, İstanbul Valiliğine yazdığı 4 Mart 1939 sayılı yazısında “... Her ne kadar ufak satıcılar yakalanıp adliyeye veriliyorsa da, bu, maksadı temine kâfi değildir. Bünyemizi kemiren bu zehir satıcılığını kendisine meslek edinmiş bulunanların ve adamlarının sıkı bir surette durumlarının takip ettirilmesi lazımdır ki, esas eroın membalarının meydan çıkarılabilmesi mümkün olsun” diyerek, görevlilerin bakış açılarını değıştirmesini istiyordu.¹²⁸⁵ Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletinin Başvekâlete yazdığı bir yazıda da uyuşturucu kaçakçılık işleriyle meşgul olmak üzere bir merkez bürosu kurulması, bunun yanı sıra Adliye, gümrük ve İnhisarlar ve Dâhiliye Vekâleti yetkililerinden oluşan bir komisyonun acilen toplanarak alınacak tedbirlerin görüşülmesi isteniyordu.¹²⁸⁶

Başvekâletin 2 Ağustos 1939 tarihli yazısına istinaden oluşturulan bu komisyon¹²⁸⁷ Ağustos ve Eylül aylarında yaptığı toplantılar sonucunda bazı kararlar

¹²⁸⁰ EGM Arşivi, Dn: 22131-2, Bn: A 9, A 10, 29 Aralık 1937.

¹²⁸¹ EGM Arşivi, 22131-3, Bn: A 14, A 15, 7 Kası 1939.

¹²⁸² EGM Arşivi, 22131-3, Bn: A 12, A 13, 7 Eylül 1939.

¹²⁸³ A. Cemalettin Saracoğlu, “Bu katil ticaret mutlaka durmalı”, **Yeni Sabah**, 24 Şubat 1939

¹²⁸⁴ “Eroınle Mücadele edemeyen teşkilat”, **Yeni Sabah**, 24 Şubat 1939, ss. 1-3.

¹²⁸⁵ EGM Arşivi, Dn: 22131-8, Bn: D 10, 4 Mart 1939.

¹²⁸⁶ EGM Arşivi, Dn: 22131-10, Bn: G 4, 2 Ağustos 1939.

¹²⁸⁷ EGM Arşivi, Dn: 22131-10, Bn: E 1, 10 ağustos 1939.

alıyordu.¹²⁸⁸ Bu kararlara istinaden kurulan “Uyuşturucu Maddeleri Mücadelesine Mahsus Merkez Ofisi”¹²⁸⁹ Türkiye’de gereken mücadelenin yapılmasını temin için istihbarata ağırlık vermesi, mücadelenin tek elde toplanması, mücadelede otoritenin polis olması, ancak bunun polis içerisinde özel bir kadro tarafından yürütülmesi yönünde tavsiyelerde bulunnuyordu.¹²⁹⁰

Bu çalışmaların yanı sıra hükümet, uyuşturucunun gençler arasında yaygınlaşmasına engel olmak üzere bazı farklı tedbirler de geliştiriyordu. Bunlardan birisi de 18 yaşından küçüklerin bar, kafe ve kafeşantan gibi yerlere gitmesini yasaklamaktı. Çünkü gençler genellikle bu gibi yerlerde uyuşturucuya alıştıırılıyordu. Hatta Yeşilay Cemiyeti Genel Sekreterliği, Dâhiliye Vekili ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Şükrü Kaya’ya bir dilekçe göndererek 18 yaşın altındaki gençlerin bu gibi yerlere gitmelerinin engellenmesini talep etmesi üzerine,¹²⁹¹ Dâhiliye Vekâleti bütün illere gönderdiği bir genelge ile bar, kafeşantan ve meyhanelere gençlerin devam etmemesi yönünde gereken tedbirlerin alınması talimatını vermişti.¹²⁹² Dönemin Emniyet İşleri Umum Müdürü Şükrü Sökmensüer’de bu sorunun en fazla görüldüğü İstanbul İl Emniyet Müdürlüğüne gönderdiği bir emirle, “mektepli olsun olmasın, 18 yaşından aşağı olan bütün gençlerin meyhane, bar, kafeşantan ve içkili lokanta gibi yerlere gitmelerinin katiyen yasak edildiğini” bildiriyordu.¹²⁹³ Bu talimat üzerine harekete geçen polis ise yoğun bir uygulama başlatıyordu.¹²⁹⁴

Ne var ki, uyuşturucuya karşı verilen çok yönlü bu mücadele, İstanbul ili müstesna olmak üzere diğer illerde sistematik şekilde yürütülemediği için, istenilen oranda başarı sağlanamadı.¹²⁹⁵ Çünkü verilen hapis cezaları ve müsaderelere rağmen, uyuşturucunun getirdiği büyük kar, oldukça cazipti. Afyondan elde edilen ve Türkiye’de 200-250 liraya mal olan eroinin toptan fiyatı Marsilya piyasasında 2500, Mısır piyasasında 7000 Türk lirasına rahatlıkla alıcı buluyordu. Bunun yanı sıra afyonun meşru ticaretinde kilosu 5 lira iken, gayrı meşru ticaretinde fiyatı 25 liraydı. Ayrıca afyon, basit bir yöntemle baz morfine dönüştürüldüğünde, yurt içinde dahi

¹²⁸⁸ EGM Arşivi, Dn: 22131-10, Bn: F 7, 26 Eylül 1939.

¹²⁸⁹ EGM Arşivi, Dn: 22131-10, Bn: F 5.

¹²⁹⁰ EGM Arşivi, Dn: 22131-10, Bn: F 14.

¹²⁹¹ EGM Arşivi, Dn: 21543-1, Bn: A 2, 28 Ocak 1938.

¹²⁹² EGM Arşivi, Dn: 21543-1, Bn: A 3, Nisan 1939.

¹²⁹³ EGM Arşivi, Dn: 21543-1, Bn: A 7, A 8, 21 Nisan 1938.

¹²⁹⁴ “Gençler ve çocukların kahvehane, bar, gazino gibi yerlere gitmeleri yasak edildi”, **Son Telgraf**, 20 Nisan 1938, ss.1-6.

¹²⁹⁵ EGM Arşivi, Dn: 22131-13, Bn:22446, “8 Mayıs 1940.

kilosu 150 – 250 lira arasında alıcı bulmaktaydı. Dolayısıyla çiftçiler tarlasında buğday veya arpa yetiştirmek yerine afyon yetiştirmeyi tercih ediyorlardı.¹²⁹⁶

Ülkede uyuşturucu kullanımında görülen artışın bir başka sebebi de siyasiydi. Yurt dışından Türkiye'ye sokulan uyuşturucu ile gençlik zehirlenerek, ülkenin geleceği sabote ediliyordu. Japonya'nın Çin'de yıllar boyu yaptığı uygulamanın aynısının Türkiye'de de yapılmaya çalışıldığı konusunda Amerikalılar, Türk yetkilileri uyarılmıştı. Hatta Bulgar resmi otoritelerin yardımıyla ülkeye eroin sokulduğu biliniyordu.¹²⁹⁷

Ancak alınan bütün tedbirlere rağmen uyuşturucu madde kaçakçılığı ve iptilası sorunu her geçen gün büyüyerek devam etti. Uyuşturucu maddelerin tarımının sınırlandırılmasına rağmen, kaçak olarak ekiminin yapılmasına veya ülkeye sokulan uyuşturucu maddelerin kanun dışı pazarlanmasına bir türlü engel olunamadı.¹²⁹⁸ Günümüze kadar geçen süreçte her geçen gün biraz daha büyüyerek ilköğretim çağındaki çocuklara kadar inen uyuşturucu sorunu ile mücadele, sadece devletin görevi olmaktan çıkıp, her ferdin bireysel mücadele etmesi gereken bir sorun haline dönüştü.

3.1.4. Silah ve Mühimmat Kaçakçılığı

Dönemin asayişsizlik sorununun en büyük sebeplerinden birisi de ülke genelinde halkın neredeyse tamamının silahlı olmasıydı.¹²⁹⁹ Üstelik bu silahlar birinci sınıf savaş tüfekleriydi.¹³⁰⁰ Özellikle Doğu'da bu silahlara sahip olan aşiretler kışkırtmalar sonucunda devlete karşı ayaklandıklarında, isyanların bastırılması oldukça güç ve kanlı oluyordu. Şeyh Sait İsyanı, Zeylan İsyanı, Nasturi İsyanı, Oramar İsyanı, Ağrı İsyanı ve benzeri tüm isyanların kolaylıkla bastırılmamasının en büyük sebeplerinden birisi de, aşiretlerin ellerindeki harp silahlarıydı.

Halkın silahlı olmasının genel asayiş olayları üzerinde de büyük etkileri vardı.¹³⁰¹ Silahlı olan halk, kan davası sebebiyle pek çok cinayet işlemekteydi. Vakalar trajedi boyutlarına ulaşıyordu. Kan davası aileler arasını aşmış, köyler arasında güdülür hale gelmişti.¹³⁰²

¹²⁹⁶ EGM Arşivi, Dn: 22131-10, Bn: F 12, F 13.

¹²⁹⁷ EGM Arşivi, Dn: 22131-10, Bn: F 13, F 14.

¹²⁹⁸ EGM Arşivi, Dn: 22134-1, Bn: 75527, 25 Aralık 1952.

¹²⁹⁹ BCA., 030.10.00.00.54.360.4-2, 18 Nisan 1933.

¹³⁰⁰ BCA., 030.10.54.359.11, 20 Ağustos 1932.

¹³⁰¹ TBMM. ZC., Devre3, Cilt 8, İçtima 1, s. 253, 26 Mayıs 1932.

¹³⁰² BCA., 030.10.00.00.54.360.4-2, 18 Nisan 1933.

Her ne kadar Osmanlı'dan başlamak üzere çeşitli dönemlerde halkın elindeki bu türden silahların toplanmasına başlanmış¹³⁰³ ve Cumhuriyet döneminde de bu uygulamaya devam edilmiş ise de,¹³⁰⁴ silah kaçakçılığı sebebiyle 1930'lu yıllara gelindiğinde dahi halkın silahtan tamamen arındırılması mümkün olmamıştı.¹³⁰⁵

Bu dönemde Şark'ta silah kaçakçılığı iki şekilde yapılmaktaydı. Doğrudan Türkiye dışından ülkeye toplu olarak silah geçirildiği gibi, diğer emtia kaçakçılığını yapanlar tarafından da birer ikişer olmak üzere ülkeye münferiden silah sokulmaktaydı.¹³⁰⁶

Silah kaçakçılığında özellikle Fransa'nın rolü büyüktü. Suriye'de Manda yönetimi idaresini elinde bulunduran Fransa, kendi mıntıkası içerisinde problem oluşturan Dürzüleri silahsızlandırırken, onlardan toplanan silahları kuzeye göndererek Türkiye hududu içerisindeki eşkıya ve siyasi çeteleri silahlandırmaktaydı. Ayrıca modası geçmiş silahları çok ucuza sınırda açılan ve kaçakçılara mal veren Ermeni Taşnakların işlettikleri dükkânlara el atlından satmakta; Ermeni tacirler ise Türkiye'ye gönderdikleri kaçak malın değerine göre, bu malı götürecekleri yere kadar korumaları için Türkiye'den gelen kaçakçılara silah vermekteydi. Burada silahlanan kaçakçılar ise hududu geçip malı teslim ettikten sonra ellerindeki silahları uygun fiyatlarla Türkiye içerisinde satmaktaydı.¹³⁰⁷

Ancak asıl büyük silah kaçakçılığı, Kürt ayaklanmasında kullanılmak üzere Taşnak ve Hoybun Cemiyetlerinin müşterek organizasyonları ile yapılmaktaydı. Büyük ölçekli olan bu silah kaçakçılık faaliyetleri genellikle Ermeniler eliyle yürütülüyordu. Ermeniler, Hoybun örgütü ile işbirliği içerisine girerek Avrupa'dan (genellikle Hollanda) tedarik ettikleri silahları, önce Lübnan limanlarına¹³⁰⁸ oradan da Taşnak örgütüne mensup Ermeniler aracılığı ile yelkenli gemilerle İskenderun üzerinden Türkiye'ye sokuyorlardı.¹³⁰⁹

¹³⁰³ Musa Çadırcı, "Tanzimat'ın İlanı Sırasında Anadolu'da İç Güvenlik", **Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 13, s. 24, s. 56.

¹³⁰⁴ "Silah toplama", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Birinci Teşrin 1933 s.57-58.

¹³⁰⁵ **EGM Arşivi**, Dn:22123, Bn: Genel Dosya.

¹³⁰⁶ **EGM Arşivi**, Dn:61412-2, Bn: A 13, 7 Aralık 1937; **EGM Arşivi**, Dn: 61412-3, Bn: B 7, 10 Ocak 1938, **EGM Arşivi**, Dn:61412-4, Bn: B 13, 27 Aralık 1937; "Yakalanan kaçakçılar", **Ulus**, 1 Şubat 1935, s. 3.

¹³⁰⁷ **EGM Arşivi**, Dn:61472-4, Bn: B 13, 27 Kasım 1937; Naşit Hakkı, "Kaçakçı Propagandacı", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Birinci Kanun 1931, s. 2.

¹³⁰⁸ **EGM Arşivi**, Dn:12222-9/2, Bn:4/A 1, 5 Nisan 1932.

¹³⁰⁹ **EGM Arşivi**, Dn:12222-9/2, Bn: A 1, 18 Haziran 1932; **BCA.**, 030.10.00.00.113.771.7, 21 Ağustos 1929.

Türkiye’de bulunan Ermeni veya mühtedilerin bir kısmı da Taşnaklarla bağlantılı olarak silah kaçakçılığına vasıta oluyorlardı. Bu kişiler sık sık Suriye’ye geçerek aldıkları silahları küçük partiler halinde Türkiye’ye soktukları gibi, aynı zamanda Suriye’ye giderken Türkiye’den elde ettikleri bilgileri Fransız ve Taşnak istihbarat teşkilatlarına ulaştırıyorlardı.¹³¹⁰

Bu yıllarda Türkiye’de sadece silah kaçakçılığı değil aynı zamanda patlayıcı madde kaçakçılığı da görülmekteye başlamıştı. Bu maddelerin kaçakçılığı, yurt dışından gümrüksüz olarak sınırlardan geçirilmek ya da devletin işletmesinde olan depolardan memurlarca el altından satılmak suretiyle gerçekleştiriliyordu. Ancak barut ve infilaklı maddelerin kaçakçılığının asıl sebebi, Türkiye’de ihtiyacı karşılayacak üretimin olmamasıydı. Çünkü Cumhuriyetin ilk yıllarında bu konuda yaşanan aksaklıklar, piyasada barut ve av fişekleri yoksunluğuna yol açmıştı.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde barut ve patlayıcı maddelerin üretimi ve ticareti, Tophanei Amire Müşürlüğü tarafından 23 İkinci Kanun 1291(4 Şubat 1876) tarihli Barut Nizamnamesine göre yürütülmekte iken,¹³¹¹ sonraki yıllarda Düyûn-i Umûmiye tarafından inhisar (imtiyaz) olarak idare edilmeye başlanmıştı. Ancak Cumhuriyet ile birlikte Düyûn-i Umûmiye’nin kaldırılmasının ardından bu imtiyaz, av mühimmatı ve av saçmalarının ticareti de ilave edilmek suretiyle¹³¹² bir süreliğine askeri idareye verilmiş; fakat 1925 senesinde hazine menfaatine daha uygun olacağı değerlendirilerek 28 İkinci Teşrin 1341(28 Kasım 1925) tarihinde 672 Sayılı Kanun ile patlayıcı maddelerin ticareti Maliye Vekâletine devredilmişti. Maliye Vekâleti ise 3 Haziran 1926 ve 8 Eylül 1926 tarihlerinde yaptığı ihaleler ile bu inhisarların işletilmesi yetkisini; “Barut ve Mevadı İnfilakiye İnhisarı” ve “Av ve Revolver Fişegi İnhisarı” adlarıyla kurulan “Türk Anonim Şirketi”ne devretmişti. Av saçması inhisarı da 17 Temmuz 1927 tarihinde “Barut ve İnfilaklı Maddeler Şirketi”ne ihale edilmişti.¹³¹³

Ne var ki, belirtilen şirketler verimli olarak işletilemediğinden dolayı zarar edince, 1931 tarihinde bu teşekküllerin tamamı yeniden “Barut ve Mevadı İnfilakiye,

¹³¹⁰ **EGM Arşivi**, Dn: 71293, Bn: 2/A 11, 19 Ağustos 1939; **BCA**, 030.18.01.02.79.89.10, 02 Kasım 1937.

¹³¹¹ **Onbeşinci Yıl Kitabı**, Cumhuriyet Halk Partisi Yayınları, 1938, s. 425; H. Basri Erk, **Kaçakçılık İşleri**, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1946, s. 325.

¹³¹² Onuncu Yıl Rehberi (1923-1933), **a.g.e.**, s. 78.

¹³¹³ “Barut ve Av Fişekleri İnhisarı”, Hâkimiyeti Milliye, 19 Ağustos 1931, s.3; Barut, Güherçile ve Patlayıcı Maddelerle Fişek ve Av Malzemesi ve Av Saçması ve Kullanılması Yasak Olmayan Tabanca Fişekleri ve Şenlik Fişekleri İnhisarı Hakkında 1/898 Numaralı Kanun Layihası”, **TBMM. ZC**, Devre 4, Cilt 22, İçtima 3, Sr.No:148, s.4, 21 Mayıs 1934.

Fişek ve Av Malzemesi ve Av Saçması İnhisarları İşletmeleri Muvakkat İdaresi” adı altında tekrar devlet işletmesi haline getirildi.¹³¹⁴

Ancak bu arada geçen süreçte özellikle fişek ve barut üretiminde aksaklıklar olunca, ülke dışından partiler halinde veya küçük miktarlarda kaçak barut ve fişek ülkeye sokulmaya başlandı. Bu dönemde yakalanan en büyük parti 1930 Yılında İzmir’de ele geçen ellibin fişek ve 52 kutu barut oldu.¹³¹⁵

Ayrıca ülke içerisinde de kaçak olarak kurulan küçük çaplı imalathaneler vasıtasıyla kaçak barut üretimi ve ticareti yapılmaya başlandı.¹³¹⁶ Ancak barut, patlayıcı maddeler ve fişeklerin üretim ve ticaretinin tekrar devlet işletmesine geçmesinden sonra bu maddelerin kıtlığı ortadan kalktı. Küçük imalathanelerin kaçak üretimi ve ülke dışından kaçak mal girişi de azaldı. Fakat bu kez de devletin kontrolünde olan işletmelerden el altından kaçak satış yapılmaya başlanıldığı görüldü.

Barut ve Mevadı İnfilakiye İnhisarları Türk Anonim Şirketi depolarında bulunan inhisar maddelerinin bir mahalden diğer mahale özel bir ruhsat ile nakil mecburiyeti olmasına ve bu maddelerin sadece idarenin depolarında satılmasına rağmen, bazı kişilerin, idarenin acenteleri ile yaptığı sözleşmelerle elde ettiği avantajlardan faydalanarak ve acentelerin sağladığı hakların da ötesine geçerek fazla mal çıkarmaya ve bu malı kaçak olarak satmaya başladıkları tespit edildi.¹³¹⁷ Kaçak çıkarılan bu patlayıcılar bazen zabitanın kontrolü neticesinde, bazen de tesadüflerle ortaya çıkarılıyordu. Örneğin Kırklareli’nde meydana gelen bir patlama sonucunda bir genç kızın hayatını kaybetmesi üzerine genişletilen tahkikatta, patlamanın meydana geldiği evde 104 kilogram kaçak barut bulunmuştu; kaçak barutun sahibinin yapılan sorgulamasında ise, bu barutu vilayette görevli memurlardan el altından satın aldığı anlaşılmıştı.¹³¹⁸

Barut ve patlayıcı maddelerin bu yıllarda sıkı bir şekilde denetlenememesinin sebeplerinden biri de, mevzuatın yeterli olmaması ve uygulamada boşluklar bulunmasıydı. Mesela bir nakliyat sırasında tezkeresiz mal yakalansa bile, yasal olarak bu mal İdare’ye ait olduğundan müsadere edilememekte, mahkemeler yakalanan patlayıcıları hüküm verilmeksizin malı taşıyan aracı acenteye aynen iade

---

¹³¹⁴ A.y.

¹³¹⁵ “Cephane Siparişi de Ne Oluyor?”, **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Teşrinievvel 1930, s. 1.

¹³¹⁶ “Kaçak silah imalcileri”, **Hâkimiyeti Milliye**, 12 İkinci Kanun 1934, s. 2.

¹³¹⁷ **Düştur**, Tertip 3, Cilt 15, s.518; **Resmi Gazete**, No: 2711.

¹³¹⁸ “Kırklareli’ndeki infilak”, **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Şubat 1932, s. 3

etmekteydi. Beyiye (navlun) tezkeresi almaksızın inhisar mallarını satanlara ise Kaçakçılığın Men ve Takibi Hakkındaki Kanun'da bu kapsamda düzenleyici bir hüküm bulunmadığından ceza verilememekte, bunlar da kaçak ticaretlerine devam etmekteydiler.¹³¹⁹

Gerek mevzuatta görülen bu boşluğu gidermek, gerekse ekonomik kaybın önüne de geçmek üzere 23 Mayıs 1934 tarihinde "2441 Sayılı Barut ve Patlayıcı Maddelerle Av Malzemesi Fişek ve Revolver İnhisarı Kanunu" yürürlüğe konuldu.¹³²⁰

Uygulamaya konulan bu kanun Türkiye içerisindeki barut ve diğer patlayıcı maddelerin denetime alınmasında önemli ölçüde katkı sağladıysa da, silah ve mühimmat kaçakçılığının önüne geçilmesine kifayet etmedi. Çünkü diğer iç güvenlik sorunları gibi silah ve mühimmat kaçakçılığı da aslında büyük ölçüde dış kaynaklı bir sorundu ve belirli dönemlerde artış gösteriyordu. Örneğin Hatay sorununun gündeme gelmesiyle birlikte silah kaçakçılığında önemli oranda artış olduğu gözleniyordu. Bu sorun daha önce değinilen kaçakçılık ve iç güvenlik sorunlarına paralel olarak İkinci Dünya Savaşı sırasında önemli ölçüde azaldıysa da, sonraki yıllarda inişli çıkışlı olarak varlığını korumaya devam etti. Silah kaçakçılığında Türkiye hem hedef ülke, hem de köprü olarak kullanıldı.¹³²¹

3.1.5. Canlı Hayvan Kaçakçılığı

Cumhuriyet yıllarının Türkiye'sinde canlı hayvan kaçakçılığı bir dönem ülke dışından ülke içerisine olurken, bir dönem ise tam tersi istikamete doğru yapılmaktaydı. Türkiye'de et ihtiyacının artış gösterdiği günlerde Suriye, Irak ve İran üzerinden ülkeye canlı hayvan sokulurken, etin bol olduğu dönemlerde Türkiye'den Güney ve Doğu komşu ülkelere canlı hayvan kaçırılmaktaydı. Her iki kaçakçılık türü ilk bakışta basit asayiş hadiseleri gibi görünse de, ilişkili olduğu diğer suçlar göz önüne alındığında, iç güvenlik açısından oldukça önemli sonuçlar doğurmaktaydılar. Çünkü Türkiye'den dışarıya doğru canlı hayvan kaçakçılığı yapanlar, ülkeye dönüşlerinde silah, cephane ve diğer emtiayı da memleket içerisine taşıyarak,

---

¹³¹⁹ "Barut ve Mevadı İnhisarı İdaresince Verilecek Ruhsat ve Nakliye Tezkereleri Hakkında 1/888 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi", **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 22, İçtima 3, Sr. No:148, 21 Mayıs 1934.

¹³²⁰ **Düster**, Tertip 3, Cilt 15, s.518; **Resmi Gazete**, No: 2711.

¹³²¹ **EEM Arşivi**, Dn: 22123, Bn: 33988, 3 Haziran 1953; **EEM Arşivi**, Dn: 22123, Bn: 61432-1, 12 Mayıs 1948; **EEM Arşivi**, Dn: 22123, Bn: 23454, 22 Nisan 1948.

asayişin bozulmasında önemli rol oynadıkları gibi, bu olaylar sırasında çıkan silahlı çatışmalarda pek çok vatandaşı ve güvenlik görevlisi hayatını kaybetmekteydi.¹³²²

Olayın bir başka boyutu ise sağlık ile ilgiliydi. Dış ülkelerden Türkiye'ye yapılan canlı hayvan kaçakçılığında kontrolsüz olarak ülkeye sokulan hayvanlar, şarbon ve benzeri hastalıkları da beraberinde getirmekte; bu hayvanlar ülke içerisindeki besicilerin hayvanlarıyla temas ettiğinde büyük maddi kayıplar yaşanmakta, ayrıca bu hayvanları tüketen insanlar da ciddi sağlık sorunlarıyla karşılaşmaktaydı.¹³²³

Ancak asıl dikkat çekecek boyutlarda canlı hayvan kaçakçılığı 1932'li yıllardan itibaren yavaş yavaş görülmeye başladı. Bir yandan Dünya Ekonomik Buhranı'nın etkilerini azaltmak için alınan ekonomik tedbirler kapsamında hayvan üretimine getirilen ek vergiler,¹³²⁴ diğer taraftan 22 Temmuz 1931 tarih ve 1873 Sayılı Kanun¹³²⁵ ve bu Kanun'un 2'nci maddesine istinaden çıkarılarak 16 Kasım 1931 tarihinde uygulamaya geçilen "Memleket İktisadiyatını Koruma Kararnamesi"¹³²⁶ ne istinaden canlı hayvan ve hayvansal ürünlerin ithalatına getirilen tahdit,¹³²⁶ üstüne üstük salgın hayvan hastalıkları sebebiyle¹³²⁷ hayvan üretiminin giderek azalması sonucunda, 1932'li yıllardan itibaren canlı hayvan ve hayvansal ürünlerde azalma görüldü.¹³²⁸ Bu azalmayla birlikte et fiyatları hemen tırmanışa geçti. Et tüketimi gittikçe düştü. Bazı yerlerde kişi başı günlük et tüketimi 14 grama

¹³²² **EGM Arşivi**, Dn:61472-2, Bn: A 11, 14 Aralık 1937; **EGM Arşivi**, Dn: 71293, Bn: 2 C 10, 18 Ocak 1938; **EGM Arşivi**, Dn:71293, Bn: Genel Dosya;71128, Bn: Genel Dosya; **EGM Arşivi**, Dn:71125; Genel Dosya; **EGM Arşivi**, Dn:71126; Bn: Genel Dosya; **EGM Arşivi**, Dn:71374, Bn: Genel Dosya; **EGM Arşivi**, Dn:71293, Bn:1 E 2, 16 Ocak 1939; **EGM Arşivi**, Dn:71293, Bn:1/B 14, 1/B 13, 17 Aralık 1938; **EGM Arşivi**, Dn:71293, Bn:2/C 7, 05 Ocak1939.

¹³²³ **EGM Arşivi**, Dn:71118; Bn: Genel Dosya, **EGM Arşivi**, Dn:71218, Bn: Genel Dosya, **EGM Arşivi**, Dn:71318, Bn: Genel Dosya; **EGM Arşivi**, Dn:71418, Bn: Genel Dosya.

¹³²⁴ Hayvanlardan alınan vergi 7 Haziran 1931 tarih ve 1839 sayılı "Hayvan Vergisi" Kanununa istinaden alınmaktaydı. Bu Kanun tanzim edildiği tarihte hayvan ve hayvandan elde edilen ürünler dikkate alınarak hayvan başına alınabilecek vergi miktarları, biri 1931 senesine mahsus ve geçici olmak üzere, diğeri ise 1932 senesinden itibaren uygulanmak üzere iki dereceli yapılmış ve 1932 senesinden itibaren alınacak vergiler daha hafif olarak tespit edilmişti. Ancak 1929 Dünya Ekonomik Buhranı etkisi ile 1931 ve onu takip eden senelerde vergi oranları artırılmış ise de, bu vergilerin hayvancılık sektörü üzerindeki ağır tesirlerinin görülmesi üzerine, 1936 senesinde hayvan vergilerinde indirimle gidilmiştir. Bkz: "Hayvan Vergisi Kanunu Layihası", **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 8, İçtima 1, Sr. No:72, 13 Ocak 1936.

¹³²⁵ "Ticaret Mukavelesi veya Modüs Vivendi Akdedilmeyen Devletler Ülkesinden Türkiye'ye Yapılacak İthalata Memnuiyetler Veyahut Takyitler Tatbikine Dair Kanun", **Düştur**, Tertip 3, Cilt 12, s. 1013; **Resmi Gazete**, No: 1861; **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 3, Fevkalade İçtima, s.314, 22 Temmuz 1931.

¹³²⁶ "Memleket İktisadiyatını Koruma Kararnamesi", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Teşrinisani 1931, ss.1-4

¹³²⁷ "Salgın hayvan hastalıkları", **Hâkimiyeti Milliye**, 18 Teşrinisani 1931, s. 2; "Şark vilayetlerinde hayvan hastalığı kalmadı", **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Nisan 1930, s. 3.

¹³²⁸ **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 3, Fevkalade İçtima , s.163 , 22 Mayıs 1935.

kadar geriledi. Bu yıllarda ülkeye dışarıdan kaçak canlı hayvan girişinde artış oldu.

1329

Ülkeye kaçak olarak canlı hayvan girişini engel olabilmeyen tek yolunun hayvancılık sektörünün canlandırılması olduğunu anlayan hükümet, hayvan üretimi önündeki engelleri süratle kaldırmaya başladı.

Bu kapsamda ilk olarak 7 Haziran 1931 tarih ve 1839 sayılı Hayvan Vergisi Kanununun sektör üzerindeki ağır tesirlerinin görülmesi üzerine, 1936 senesinde hayvan vergilerinde indirimle gidildi.¹³³⁰ Vergi indirimleri ile birlikte getirilen ek tedbirler sonucunda, ülkede et sıkıntısı azaldı. Ancak bu yıllardan itibaren yeniden ve özellikle Güney sınırlarında ülke dışına canlı hayvan kaçırılmaya başlandı.¹³³¹

Güney’de yapılan canlı hayvan kaçakçılığı, genellikle gece saatlerinde çok sayıda hayvanın sınıra getirilerek, geçitlerden veya Fırat veya Dicle ırmakları üzerinden sınır ötesine taşınarak, sınırın karşı tarafında bulunan ülke vatandaşlarına teslim edilmesi şeklinde yapılmaktaydı. Ancak bazen de sınır ötesinden gelen alıcıların Türkiye’den canlı hayvan sürülerini alarak bizzat sınır ötesine geçirdikleri de görülmekteydi.¹³³²

Canlı hayvan kaçakçıları, gümrük muhafaza memurları veya jandarmayla karşılaştıklarında güvenlik kuvvetlerine silahlı mukavemet etmekten çekinmiyor ve silahlı çatışmalar sırasında can kayıpları yaşıyordu.¹³³³

Alınan tedbirlere rağmen canlı hayvan kaçakçılığının bu kadar kolay yapılabilmesinin en büyük sebebi sınırların uzunluğu ve bundan kaynaklanan denetim zorluğuydu. Bir başka önemli sebep de kamu görevlilerinin yapılan kaçakçılığa menfaat mukabili göz yummalarıydı. Özellikle sınır boylarında bulunan gümrük muhafaza görevlileri ile askeri birliklerin komutanları kaçakçılarla işbirliği

---

¹³²⁹ “Balıkesir’de et sarfıyatı”, **Cumhuriyet**, 11 Şubat 1933, s. 5; “İstanbul’da et fiyatları”, **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Mayıs 1931, s. 3 ; “İstanbul’da et fiyatları”, **Hâkimiyeti Milliye**, 15 Teşrinisani 1931, s. 3; “Et kaçakçıları yakalandı”, **Cumhuriyet**, 12 Şubat 1933, s: 6; “Yakalanan kaçak etler”, **Cumhuriyet**, 22 Şubat 1933, s.2.

¹³³⁰ “Hayvan Vergisi Kanunu Layihası”, **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 8, İçtima 1, Sr. No:72, 13 Ocak 1936.

¹³³¹ **EGM Arşivi**, Dn:71293, Bn:2/B 6, 04 Kasım 1938; **EGM Arşivi**, Dn:71293, Bn: 2/C 4, 26 Aralık 1938.

¹³³² **EGM Arşivi**, Dn:71293, Bn:1/B 9-12, 11 Kasım 1938; **EGM Arşivi**, Dn:71293, Bn:1/C 4, 21 Aralık 1938; **EGM Arşivi**, Dn:71293, Bn:1/C 1, 1 C 2, 15 Kasım 1938; **EGM Arşivi**, Dn:71293, Bn:2/C 9, 17 Ocak 1939.

¹³³³ **EGM Arşivi**, Dn:71293, Bn:2/B 5, 04 Kasım 1938.

yaparak karakollarının mıntkasından canlı hayvan geçirilmesine müsaade ediyorlardı.¹³³⁴

Kaçakçıları cesaretlendiren bir başka etken de bu husustaki mevzuatın yetersizliğiydi. Türk vatandaşlarının karıştıkları canlı hayvan kaçakçılığı ile ilgili suçlara ihtisas mahkemeleri bakarken, yabancı ülke uyruklu suçlulara ancak Pasaport Kanununa muhalefetten işlem yapılarak bir ay hapis cezası veriliyor, yakalanan hayvanlar da gümrük işlemlerine tabi tutulduktan sonra sahiplerine iade ediliyordu. Bu cezanın hafifliği de yabancı uyruklu kaçakçıları cesaretlendiriyordu¹³³⁵

Canlı hayvan kaçakçılığının önlenememesinin bir sebebi de, bu dönemde hayvancılığın henüz bir sektör olarak görülmemesi ve dolayısıyla kayıt altına alınmamasıydı. Hayvanların kayıt altına alınmaması ise canlı hayvan hırsızlığını tetikliyordu. Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele sonrasında askerden kaçarak dağlarda barınan kişiler, her türlü kanunsuzluğun yanı sıra, hayvan hırsızlığı da yapmakta, çaldıkları bu hayvanları sınır ötesine geçirerek pazarlamakta, kazandıkları paralarla sınır ötesinden aldıkları kaçak malı veya silahı ülkeye sokmaktaydılar. Cumhuriyetin ilanından sonra da geçen yıllara rağmen bu gibi kimseler hala temizlenmediğinden, bunlar kanunsuz davranışları sürdürmeye devam edebilmişlerdi.¹³³⁶

Aslında hayvan hırsızlığı Türkiye’de öteden beri büyük bir dert olmuştu. Meşrutiyetten evvel, Meşrutiyet zamanında ve sonraki yıllarda da durum hep böyle idi. Bu husus çiftçiyi en çok muzdarip eden meselelerden biriydi. Ancak hırsızlığın sebeplerinden en önemlisi, üreticinin yeterli tedbir almamasıydı. Örneğin Çarşamba’da hayvanlar ormanda, bataklıkta ve ırmakta bulunur, müşteri çıktığı zaman oraya gidilir, orada iplerle tutulurlardı. Bunların başında ne bekçi ne de sığırtmaç vardı. Bu hayvanların çalındığı ancak o zaman öğrenilir ve kimin tarafından çalındığı ise belli olmazdı. Bu yörelerde ne ağıl, ne de mandıra vardı. Esasen Anadolu diğer vilayetlerinde de durum pek farklı değildi. Hayvanlar ağıllara alınmaz, birçok yerde dağ başında ve bir çoban elinde kalırdı. Mesela Antalya’da hayvanlar, sığırlar dağlarda çobansız yaşarlar, ancak Mısır ve Kıbrıs’tan müşteri çıktığı zamanlar gidilir, bakılırdı. Ve ancak gidildiğinde hayvanların bir kısmın

---

¹³³⁴ EGM Arşivi, Dn:71293, Bn: 2/A 10, 18 Ağustos 1939; EGM Arşivi, Dn:71293, Bn: 1/G 7; EGM Arşivi, Dn: 71219, Bn: 1/G 8, 20 Haziran 1939.

¹³³⁵ EGM Arşivi, Dn: 71293-6, Bn: 2/C 12, 03 Temmuz 1939; EGM Arşivi, Dn:71293, 11 Kasım 1938.

¹³³⁶ TBMM.ZC., Devre 4, Cilt 19, İçtima 3, s. 53, 11 Aralık 1933 .

çalındığı anlaşılabilirdi. O zaman da kimin çaldığı belli olmazdı. Özetle ülkede hayvan hırsızlığını teşvik eden uygun zeminler vardı.¹³³⁷

Hayvan hırsızlığı sorunu ile ilgili kanun tasarısının Mecliste görüşülmesi esnasında söz alan Samsun Mebusu Hacı Yunus Bey yaptığı konuşmasında “... Hırsızlık zannedirim ki 40-50 seneden beridir devam edip duruyor. Geçenlerde bu kürsüden Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya Bey buyurdular ki, Türkiye Cumhuriyetinin her noktasındaki hırsızlık ayrı ayrıdır. Çünkü birçok vilayetteki halkın hayvanatı, çobanlarla muhafaza edilerek geceleri ağıllarda, ahırlarda muhafaza edilmektedir. Fakat Samsun gibi bazı vilayette bu şekilde idare olunmamaktadır. Samsun’un üç kazası vardır ki, bunlardan birisi Bafra, birisi Çarşamba, diğeri ise Terme’dir. Harbi Umumi’de bu kazalar hükümete öyle bir yardım etmiştir ki, bunların verdiği hayvanatın miktarını tadat etmek imkânsızdır. Böyle olmakla beraber bu memlekette hayvanlar günden güne ilerlemektedir ve aynı zamanda vebayı bakari de bu memlekete girdiği halde hayvanatın miktarını tenakus ettirememiştir. Fakat bu memlekette yetişen insanlar- söylemeye utanıyorum; vallahi utanıyorum- hırsızdır. Hatta hırsızın adedini saymak mümkün değildir. Çalınan hayvanlar sürek halinde Sivas, Çorum, Sinop, Ordu, Karahisar ve Trabzon’a kadar gider. Halk bundan çok müteessir ve mutazarrırdır” diyerek hayvan hırsızlığının boyutlarını dile getiriyordu.¹³³⁸

Oysa “Hayvan Sirkatinin (hırsızlığının) Memnuiyeti Hakkındaki Kanun”, çıkarıldığı dönemde gerek önemine, gerekse bu kanuna duyulan ihtiyaca binaen “fevkalade kanunlardan” biri olduğu ifade edilmiş ve titizlikle uygulandığı zamanlar gerçekten de etkili olmuştu. Ancak geçen süreç içerisinde kanunun uygulanmasında gösterilen gevşeklik yüzünden bu yasa etkisini kaybetmiş; zaten ülkede çoğu yerde ahırların olmaması, hayvanların ormanlarda, bataklıklarda ve dağ başlarında başıboş halde bırakılmaları hayvan hırsızlığını yeniden teşvik etmişti. Çiftçinin bu sorununu bildikleri halde asayiş muhafaza etmekle görevli çeşitli kademedeki devlet memurlarının sorun duyarsız kalmaları meseleye iyice içinden çıkılmaz bir hale getiriyordu. Özellikle hayvancılıkla uğraşan halk bu durumdan o kadar muzdaripti ki, onların sıkıntılarının giderilmesi için ilgili memurların görevlerini daha ciddi yapmalarını sağlamak üzere Meclis’e bir kanun teklifi dahi getirilmişti. Tasarıyı Meclis’e sunan Samsun Mebusu Mehmet Hacı Yunus Bey; hayvan hırsızlığı

¹³³⁷ A.y.

¹³³⁸ TBMM.ZC., Devre 4, Cilt 19, İçtima 3, s.48, 11 Aralık 1933.

yapıldıktan sonra 20 gün zarfında mağdurun hayvanının bulunup hayvan sahibine teslim edilmediği takdirde, vazifesini ihmal eden müdür, jandarma kumandanı, kaymakam ve başta vali olduğu halde bu görevlilerin hayvanın bedelini ödemesini sağlayacak yasal bir düzenleme yapılmasını talep ediyordu.¹³³⁹

Gerçi Meclis'te yapılan oylama sonucunda bu madde kabul edilmemişti; ancak, görüşmeler sonucunda 6 Nisan 1329 (19 Nisan 1913) tarihli Hayvan Sirkatinin Meni hakkındaki Kanunun 6'ncı maddesi değiştirilerek; çalınan hayvanın izinin bulunduğu bir köy, aşiret, tek ev veya mandırada oturanların hayvanın kendi hudutları haricine çıktığını ispat edemedikleri veya çalınanı ihbar edemedikleri takdirde hayvanın değerini aralarında dağıtarak ödemeye mecbur tutulmalarına dair bir yasal düzenleme yapıldı.¹³⁴⁰

Günümüz ceza hukuku mantığına aykırı olan bu uygulama, esasında 1913 tarihli kanundaki boşluklardan kaynaklanan sıkıntıların giderilmesi amacıyla çıkarılmıştı. Çünkü kanunun köy ihtiyar meclislerine yüklediği ve hırsızların yakalanmasını temin edebilecek zabıt varakalarının tutulmaması sebebiyle kovuşturmalar neticesiz kalmakta ve hırsızlar ise bu durumdan cüret almaktaydı. Yürürlükteki kanunda var olan hükümlere bu fıkranın eklenmesi ile topyekün sorumluluk yüklemek suretiyle hırsızlığın önünün alınması amaçlanıyordu.¹³⁴¹ Ne var ki, bu kanun da hayvan hırsızlığı ve dolayısıyla bağlantılı olarak canlı hayvan kaçakçılığının önünün alınması için yeterli olmadı. Sonraki yıllarda da hayvan kaçakçılığı devam etti ve bu suçun işlenmesi esnasında pek çok güvenlik görevlimiz ve vatandaşımız çıkan silahlı çatışmalarda hayatını kaybetti.¹³⁴²

---

¹³³⁹ **TBMM.ZC.**, Dever 4, Cilt 19, İçtima 3, ss.48-52, 11 Aralık 1933.

¹³⁴⁰ **A.y.**

¹³⁴¹ "Hayvan Hırsızlığının Önüne geçilmesi Hakkında Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair 1/747 numaralı Kanun Layihası Dâhiliye Vekili Encümeni Mazbatası", **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 19, İçtima 3, Sr.No:25, 11 Aralık 1933.

¹³⁴² **EGM Arşivi**, Dn:71293, Bn: Genel Dosya;71128, Bn: Genel Dosya; **EGM Arşivi**, Dn:71125, Bn: Genel Dosya; **EGM Arşivi**, Dn:71126; Bn: Genel Dosya; **EGM Arşivi**, Dn:71374, Bn: Genel Dosya; **EGM Arşivi**, Dn:71293, Bn: 2/B 6, 4 Kasım 1939; **EGM Arşivi**, Dn:71317-22, Bn: G 7, 28 Ağustos 1963.

3.2. Kamu İdaresinin Güvenilirliğine ve İşleyişine Karşı Suçlar

3.2.1. İhtikâr (vurgunculuk, karaborsa, istifçilik)

İhtikâr (vurgunculuk, karaborsa, istifçilik),¹³⁴³ çok eski çağlardan beri bütün milletlerin başına bela olmuş bir konudur. Neredeyse tarihin bütün devirlerinde milletler ve devletler bu hastalıkla uğraşmıştır. İhtikârın geçmişinin Babil'den eski dönemlere kadar uzandığı bilinmektedir. Mısır firavunları, çarşı pazarda ihtikâr yapanları cezalandırmak için eli kazıklı generaller dolaştır ve suç işleyenleri kazığa vururlardı. Ondördüncü Lui'nin zaptiye nazırı, ihtilalcılardan çok ihtikârcularla uğraşmıştı. Dördüncü Murat, Sekizinci Filip, Otuzaltıncı Leopold ise vurgunculuk yapanların kafasını uçururlardı. Sultan Mahmut, tebdil dolaşır, ihtikâr yapanları cezalandırırdı. Tanzimat'tan sonra ise bu işle alakalı olarak komisyonlar kurularak ihtikârla mücadele edilmeye çalışıldıysa da, bu hastalığın önüne bir türlü geçilemedi.¹³⁴⁴

Osmanlı'da 1908'den önce vurgunculuk, istifçilik ve karaborsacılık yapanlar genellikle Hıristiyan veya yabancıları. Türkler arasında ise ihtikâr vurguncu tipler Birinci Dünya Savaşı yıllarında ortaya çıkmaya başlamıştı. İttihat Terakki, tüccarlık ile geçinen bir Türk sınıfı yaratmak istemiş, fakat onlar da yanlış yol tutarak vurgunculuğa sapmışlardı.¹³⁴⁵

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ihtikâr varlığını muhafaza etmiş, ancak asıl patlama 1929 Ekonomik Buhranından sonra yaşanmıştı. Ekonomik krizin olumsuz etkilerinden korunmak ve dış ticaret açığını kapatmak için hükümet bir takım tedbirler almış ve bazı uygulamalar başlatmıştı. Bu kapsamda çıkarılan 22 Temmuz 1931 tarih ve 1873 Sayılı Kanun ile¹³⁴⁶ “Türkiye ile ticaret sözleşmesi yapmış olan veya böyle bir mukaveleye başlanması yolunda hükümet tarafından vaki teklif ve teşebbüsleri neticesiz bırakılan veyahut ticaret mukavelesinin akdine rağmen “modüs vivendi” yapmaktan imtina eden yabancı devletlerden Türkiye'ye yapılacak ithalatı tamamen veya kısmen menetmeye veya bu ithalatı

¹³⁴³ İhtikâr: Pahalılık temini maksadı ile bir şeyi toplamak ve saklamak, ihtiyaç maddelerini toplayarak darlık anında satma, vurgunculuk, spekülasyon. Bkz.: **Türkçe Sözlük 1**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu-Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara 1988, s. 686.

¹³⁴⁴ Aka Gündüz, “İhtikâr Masalı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Ağustos 1934, s. 3.

¹³⁴⁵ Falih Rıfkı (Atay), “Kazanççılık”, **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Kânunusani 1931, s.2.

¹³⁴⁶ “Ticaret Mukavelesi veya Modüs Vivendi Akdedilmeyen Devletler Ülkesinden Türkiye'ye Yapılacak İthalata Memnuiyetler veyahut Takyitler Tatbikine Dair Kanun”, **Düster**, Tertip 3, Cilt 12, s. 1013; **Resmi Gazete**, No: 1861; **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 3, Fevkalade İçtima, s.314, 22 Temmuz 1931.

sınırlandırmaya” dair hükümete yetki verilmişti.¹³⁴⁷ Bu Kanun’un 2’nci maddesine istinaden de 12 Kasım 1931 tarihinde çıkarılan 11940 Sayılı “Memleket İktisadiyatını Koruma Kararnamesi” olarak da bilinen altı maddelik kararname ile birçok malın Türkiye’ye girişi kısmen, birçoğunun girişi ise tamamen yasaklanmıştı.¹³⁴⁸ Ne var ki, Avrupa devletlerinin ekonomilerini korumak için kambiyo vasıtasıyla başvurdukları bu yöntemi Türkiye, doğrudan doğruya ithalatı sınırlandırmak ve katı bir kontenjan usulü tatbik etmek biçiminde uygulamıştı.¹³⁴⁹

İthalatın tahdidine yönelik çok katı kararlar içeren bu kararnamenin ihtikârı (vurgunculuk, karaborsa, istifçilik) arttıracığı yönünde uyarıları dikkate almayan¹³⁵⁰ hükümet, kararnamenin hemen ardından piyasada görülen bazı maddelerdeki azalmaları ve aşırı fiyat artışlarını da doğru yorumlayamamış, bu işaretlerin stokçuluk ve karaborsanın ilk sinyalleri olduğunu fark edememişti.¹³⁵¹ Oysa temel gıda maddelerinde aniden görülen birkaç kat artış, ihtikârın en belirgin ayak sesleriydi.¹³⁵²

Kararnameye bağlı kontenjan listelerinin yayınlanması ile birlikte, hükümetin kota koyduğu veya yasakladığı ithal maddelerinin fiyatları aniden fırladı. Örneğin çayın listelerde yer almadığının anlaşılması üzerine bir günde çay fiyatlarında % 50 artış oldu.¹³⁵³ Çuval ithalatına konulan kota sebebiyle de yine bir günde çuval fiyatları % 30 arttı.¹³⁵⁴ Yine şeker ithalatına getirilen kota sebebiyle şeker fiyatları da bir anda arttı.¹³⁵⁵ Çay, kahve gibi maddelerin üzerine milli müdafaa vergisi getirileceğinin duyulmasının sonucunda ise bu maddeler karaborsaya düştü veya aşırı değerlendirildi.¹³⁵⁶ Bunun yanı sıra yılın belli dönemlerinde az bulunan maddeler

¹³⁴⁷ **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 3, Fevkalade İçtima, s.314, 22 Temmuz 1931.

¹³⁴⁸ “Memleket İktisadiyatını Koruma Kararnamesi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Teşrinisani 1931, ss.1-4

¹³⁴⁹ Reşit Hayri, “İktisadi Müdafaa”, **Hâkimiyeti Milliye**, 17 teşrinisani 1931, s. 2.

¹³⁵⁰ **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 4, İçtima 1, s. 65 , 29 Kasım 1931; **TBMM. ZC.**, Dere 4, Cilt 5, İçtima 1, s. 120, 28 Aralık 1931.

¹³⁵¹ İstanbul’da görülen tuz sıkıntısının balıkların çokluğundan dolayı fazla tuz kullanılmasına bağlanmış, bunun bir stokçuluğun başlangıcı olabileceği anlaşılamamıştır. “Tuz İstihlâki”, **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Teşrinisani 1929, s. 3;

¹³⁵² Ortada hiçbir sebep olmadığı halde makarna fabrikatörleri, makarnanın fiyatını sekiz kuruş yükselmişlerdi. Bakkallara göre yapılan bu yükseltme ihtikârdı ve birtakım tedbirler alınması gerekiyordu. Bkz: “Bakkalların İçtimai”, **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Teşrinisani 1929, s. 3.

¹³⁵³ “İstanbul’da çay fiyatları yükselmiş”, **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Birinci Kanun 1931, s. 3; “Çay fiyatları”, **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Mayıs 1932, s. 3.

¹³⁵⁴ “Çuval azalmış”, **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Birinci Kanun 1931, s. 3.

¹³⁵⁵ “Şeker niçin fiyatlandı?”, **Hâkimiyeti Milliye**, 11 İkinci Kanun 1932 s. 4; “İstanbul’da şeker fiyatları yükselmektedir. Bugün şekerin okkası 56 kuruşa kadar çıkmıştır”, **Hâkimiyeti Milliye**, 12 İkinci Kanun 1932, s. 3.

¹³⁵⁶ “İhtikâra doğru mu gidiyorlar? **Hâkimiyeti Milliye**, 30 Mayıs 1934, s. 3.

üzerinde de olağanın çok üstünde fiyat artışlarının olduğu da görüldü.¹³⁵⁷ Bu dönemde ülkede ihtikâr yapılan maddelerdeki yelpazenin genişliği de dikkat çekicidir.¹³⁵⁸

Ekonomik krizi takip eden sonraki yıllarda da fiyat dalgalanmaları devam etti. 1932 Senesinde gümrük ve şeker fabrikalarının depoları şeker dolu olduğu halde,¹³⁵⁹ kıtlık olduğuna dair çıkan haberler sebebiyle şeker fiyatları tepe yaptı ve karaborsaya düştü.¹³⁶⁰ İlaç sektöründe de durum farklı değildi. Aşırı yükselen ilaç fiyatları karşısında dönemin Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Yunus Nadi, halka hastalanmamayı tavsiye ediyordu.¹³⁶¹ Bu spekülâtif hareketler ekonomiyi menfi yönde etkilemeye başlayınca devlet çay, şeker ve kahve gibi bazı maddelerin ticaretine bizzat el atmak zorunda kaldı.¹³⁶²

Ancak ekonomik kriz her geçen gün etkisini daha da arttırarak hükümeti yeni tedbirler almaya zorluyordu. 1932 Yılında ihracat- ithalat arasındaki ticaret açığını kapatmak isteyen hükümet, yürürlüğe koyduğu bir kararname ile bazı ithal maddelerinin girişine yeni sınırlamalar getirdi. Ancak kararın hemen ardından sınırlama getirilen maddelerin fiyatları tekrar yükselmeye başladı. Alınan başka tedbirler de bu artışı önleyemedi.

Ekonomik krizin ağırlığını daha fazla hissettirmeye başladığı 1933 senesinde¹³⁶³ fiyat dalgalanmalarında yine bir değişiklik olduğu söylenemez. Ancak ihtikârî körükleyen yegâne sebep, sadece ekonomik bunalım değildi. Uluslar arası standartları yakalamak amacıyla getirilen ve 1 Ocak 1934 senesinden itibaren uygulamaya konulan 1782 Sayılı Ölçüler Kanunu'nun¹³⁶⁴ ardından okkadan kiloya geçişte de birçok tüccarın ihtikâra saptığı görüldü.¹³⁶⁵ Velhasıl alınan her tedbir bir başka vurgunculuğu doğurdu. Örneğin Ölçüler Kanunundan sonra vurgunculuk

---

¹³⁵⁷ “İhtikâra meydan verilmemeli”, **Yarın**, 12 Şubat 1931, s. 1.

¹³⁵⁸ “Gaz ihtikârî”, **Cumhuriyet**, 30 Ağustos 1932, s. 4; “İzmir’de ihtikârla mücadele”, **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Mayıs 1932, s.2; “Yeni ihtikâr mı var?”, **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Şubat 1932, s. 3.

¹³⁵⁹ “Gümrüklerde 6 milyon kilo şeker var”, **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Haziran 1932, s. 3; “Kontenjan harici şeker ve kahve”, **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Haziran 1932, s. 2; “Altı aylık stok varken şeker fiyatları yükseliyor”, **Cumhuriyet**, 23 Eylül 1932, s. 1.

¹³⁶⁰ “Yeni ihtikâr mı var?”, **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Şubat 1932, s. 3.

¹³⁶¹ Peyami Safa, “İlaç pahallılığı”, **Cumhuriyet**, 23 Kânunusani 1933, s.3.

¹³⁶² **Düstur**, Tertip 3, Cilt 13, s.1171; **Resmi Gazete**, No: 2143.

¹³⁶³ “İzmir Mebusu Halil Bey’in Gümrük Tarife Kanununa Müzeyyel 2/19 Numaralı Kanun Teklifi Esbabı Mucibesi,” **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 19, İçtima 3, Sr.No:14, 2 Aralık 1933.

¹³⁶⁴ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 12, s. 250; **Resmi Gazete**, No: 1779.

¹³⁶⁵ “Çarşıda ihtikâr mı?”, **Ankara Haftası**, Sayı: 65, 11 Sonkanun 1934, s. 1; “Okkadan kiloya geçerken ihtikâr yapılmaması için belediye encümeni şiddetli tedbirler aldı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 3 İkinci Kanun 1934, ss. 1-2.

yapmak isteyen satıcıların halkı aldatmasının önüne geçmek için İktisat Vekâleti bir tebliğ yayınlarak menşursuz el terazilerinin kullanılmasını yasaklamış, fakat bu defa da kantarcılar ihtikâra başlamış, 120 kuruşa satılan el terazileri 4-5 liraya çıkmıştı.¹³⁶⁶

Hükümet ise ihtikârla mücadele edebilmek için Tanzimat'ın bir geleneği olan ihtikâr komisyonları kurmaya devam ediyordu.¹³⁶⁷ Ancak bu komisyonlar çok ağır işliyor ve genellikle somut önlemler ortaya koyamıyorlardı.¹³⁶⁸ Gerçi Türk Ceza Kanununa ihtikârı cezalandırmaya yönelik olarak bazı hükümler konulmuş, ayrıca 1873 Sayılı Kanunun¹³⁶⁹ ile de gayrimeşru kazanç elde eden vurguncularla mücadele etmeye üzere birtakım yaptırımlar da getirilmişti.¹³⁷⁰ Ne var ki, hükümet kanunları, iktisat kanunlarının tabii seyrine mani olamazdı. Zira herhangi bir malın azalma ihtimali, o malın fiyatının yükselmesi sonucunu doğal olarak doğururdu.¹³⁷¹ Nitekim de öyle oldu. İthalata getirilen kısıtlamanın devam ettiği süre içerisinde, ihtikâr da devam etti. 1935'li yıllara gelindiğinde ekmeğin dahi karaborsaya düştüğü görüldü. Hatta halkın ekmek ihtiyacını karşılayamadığını ve karaborsacıların eline düştüğünü belirten İzmir Valiliği, Dâhiliye Vekâletine gönderdiği bir yazı ile kanuni yaptırımlarla karaborsacılığın önüne geçilemediğini, son çare olarak Ziraat Bankasının piyasaya sevk ettiği buğdayın belediyenin un fabrikasına gönderilerek una çevrilmesini ve halka dağıtılmasını, diğer ekonomik sıkıntılara bir de ekmek karaborsasının eklenmemesi için gerekli tedbirlerin alınmasını talep ediliyordu.¹³⁷²

Şark'ta ise Birinci Umum Müfettişlik ve diğer iller şeker karaborsası karşısında bir önlem olarak hükümetin acilen şeker göndermesini talep ediyor, ancak

¹³⁶⁶ “Terazilerin hilesi”, **Son Posta**, 3 Temmuz 1934, s.1.

¹³⁶⁷ “Gaz ihtikârı-ticaret odasında bir heyet teşkil edildi”, **Cumhuriyet**, 5 Eylül 1932, s. 4; “İhtikâr tetkikatı”, **Cumhuriyet**, 28 Eylül 1932, s. 2; “İhtikâr komisyonu”, **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Şubat 1932, s. 3 ; “İhtikârla mücadele komisyonu tetkikatını bitirdi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Ağustos 1934, s. 3.

¹³⁶⁸ Peyami Safa, “İlaç pahallılığı”, **Cumhuriyet**, 23 Kânunusani 1933, s.3.

¹³⁶⁹ “Ticaret Mukavelesi veya Modüs Vivendi Akdedilmeyen Devletler Ülkesinden Türkiye'ye Yapılacak İthalata Memnuiyetler veyahut Takyitler Tatbikine Dair Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 12, s. 1013; **Resmi Gazete**, No: 1861; **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 3, Fevkalade İçtima, s.314, 22 Temmuz 1931.

¹³⁷⁰ “22 Temmuz 1931 Tarih ve 1873 Numaralı Kanuna Müzeyyel 1/186 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 5, İçtima 1, Sr. No: 35, 21 Aralık 1931; “İhtikârla mücadele”, **Hâkimiyeti Milliye**, 19 Birinci Kanun 931, s. 3.

¹³⁷¹ “Kocaeli Mebusu Sırrı Bey'in TBMM'deki konuşması”, **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 5, İçtima 1, s. 123, 28 Aralık 1931.

¹³⁷² **BCA.**, 030.10.00.00.57.388.4, 19 Ekim 1935.

kışın erken gelmesi üzerine ihtiyacın çok altında gönderilen şeker, sıkıntıya çare olmuyordu.¹³⁷³

İkinci Dünya Savaşının ayak seslerinin duyulmaya başladığı günlerde ise ihtikârın daha organize olarak yapılmaya başlanıldığı görülüyordu. Bazı tüccarlar ileride büyük kazanç sağlamak amacıyla mevcudu azalmakta olan malları piyasadan toplayarak, özel depolarda saklamak suretiyle bir kısım ihtiyaç maddelerinin fiyatlarının aniden yükselmesine sebep oluyorlardı. Örneğin İstanbul'da şubesi olan ve İzmir'de iplik ticareti yapan Ralermo Politi adındaki tüccar, bir hafta içerisinde İstanbul'da 80.000 liralık iplik makarası toplamış, bununla bağlantılı olan İzmir'deki bir kısım tüccar da diğer vilayetlere yayılarak makara, aspirin, hint yağı ve benzeri şeyleri toplayarak bu malların fiyatlarının aniden yükselmesine neden olmuşlardı.¹³⁷⁴

Bu tür organize faaliyetlerin önünün alınması için illere bir tamim yayınlayan Dâhiliye Vekâleti, her türlü eşya fiyatlarının üzerinde kötü tesir yapacak spekülâtif hadiselerin faillerinin veya bu niyetle hareket eden kimselerin takip edilerek, herhangi bir surette kanuna aykırı halleri görüldüğü takdirde derhal gerekli işlemlerin başlatılmasını ve ayrıca önleyici tedbirlerin alınmasını istiyordu.¹³⁷⁵

Ancak alınan polisiye tedbirlere rağmen, ihtikâr sonraki yıllarda da görülmeye devam etmişti.¹³⁷⁶ Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Türkiye'nin ithalat imkânının azalması ihtiyaçların iç pazardan karşılanması zorunluluğunu doğurmuştu. Fakat halkın ihtiyacı olan temel gıda ve ihtiyaç maddelerinin devlet tarafından stoklanması¹³⁷⁷ ve zaten kısıtlı olan bu maddeleri piyasadan toplaması sebebiyle pek çok madde karaborsaya düşmüştü. İsmet İnönü'nün tabiriyle¹³⁷⁸ “bulanık zamanı bir daha ele geçmez fırsat sayan eski batakcı çiftlik ağası ve elinde gelse halkın teneffüs ettiği havayı ticaret metayı yapmaya yeltenen gözü doymaz vurguncu tüccar ve bu işlere bulaşan politikacılar, buldukları her uygun durumda vurgunculuk yapmaya ve halkı sövmeye” devam ediyordu.¹³⁷⁹

¹³⁷³ **BCA.**, 030.10.00.00.18.248.10, 30 Aralık 1935.

¹³⁷⁴ **EGM Arşivi**, Dn: 21331-1, Bn: G 2, 14 Aralık 1932.

¹³⁷⁵ **EGM Arşivi**, Dn: 21331-1, Bn: F 14, 18 Aralık 1939.

¹³⁷⁶ **EGM Arşivi**, Dn: 21331-1, Bn: F 4, 30 Mart 1940; **EGM Arşivi**, Dn: 21331-1, Bn: E 10, 27 Eylül 1940; **TBMM. ZC.**, Devre: VI, Cilt: 28, İçtima: 4, ss. 17-18, 11 Kasım 1942; “İhtikârla Mücadele”, **Cumhuriyet**, 12 Aralık 1939, s. 2; “İhtikâr İhbarları”, **Cumhuriyet**, 7 Ekim 1939, s. 2; Hacim Çarıklı, “Harp ve İhtikâr”, **Cumhuriyet**, 18 Eylül 1941.

¹³⁷⁷ **BCA.**, 030.18.01.02.93.107.10-11, 28 Kasım 1940.

¹³⁷⁸ “İsmet İnönü'nün konuşması”, Bkz: **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 28, İçtima 4, s. 4, 1 Kasım 1942.

¹³⁷⁹ “İhtiyaç maddelerinin aramak, bunlara el koymak için hükümete salahiyet verildi. Gizli stoklar meydana çıkarılacak”, **Ulus**, 20 İkinci Kanun 1941, s. 1; “bir muhtekir iki sene sekiz ay için Kemah'a sürülecek”, **Cumhuriyet**, 18 Eylül 1942, s. 1.

3.2.2. Tefecilik

Ekonomik buhrandan sonra bütün iktisadi hayatta görülen bozukluk, pek tabii olarak kredi sağlama konusunda da kendisini göstermişti.¹³⁸⁰ 1929 Dünya Ekonomik Buhranı bütün dünyayı olduğu gibi, Türkiye’yi de mali ve iktisadi yönden derinden etkilemiş, piyasadaki para darlığı her ülkede olduğu gibi Türkiye’de de kredi pahallılığına ve neticesinde kredi ihtikârına yol açmış, yükselen faizler üretici kesimin yükünü gitgide arttırmıştı.¹³⁸¹

İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük birkaç şehir müstesna olmak üzere ülkenin diğer şehirlerinde bankaların resmi faiz oranları yüzde otuz sekizlere kadar çıkmıştı. Ancak asıl vahim olan nokta, yüzde otuz sekizin fiilen normal addedilmesi; bunun üzerinde olan miktarın tefecilik olarak kabul edilmesiydi. Milli üreticimiz ise bu ağır faizlerin altında her geçen gün biraz daha eziliyordu. Fakat en ağır kredi şartları içinde ezilenler, küçük krediye ihtiyacı olanlardı. Çünkü çeşitli faktörlerin etkisi ile büyük bir kısmı bankaların faaliyet sahaları dışında kalan tacir, küçük sanatkâr, küçük esnaf, memur ve diğer halk kesimleri için sınırlı miktardaki küçük kredi müesseseleri istisna edilecek olursa; bu kesimin hemen hemen tefeciden başka müracaat edecek kapısı yoktu. Bunların aldıkları faiz ise ayda olmak şartıyla en aşağı yüzde beşten başlayarak, yüzde yirmi raddelerine ulaşmaktaydı.¹³⁸² Böyle ağır faizleri ödeyebilecek tabii kazanç vasıtaları bulunmadığından, bu tefecilere yakasını kaptıran vatandaşlar doğal olarak iflas ediyorlardı.¹³⁸³

Emekli, dul ve yetimler kredi alamadıklarında dolayı maaşlarını çok yüksek faizle tefecilere kırdırıyor;¹³⁸⁴ maaşla çalışan vatandaşlar kolaylıkla kredi bulamadığından tefecilere müracaat etmek zorunda kalıyor, tefeciler de aylık yüzde otuz üzerinde kırım yapmak suretiyle bu kişilere para veriyorlardı. Hükümet ise bu tefeciler ile mücadele edebilmek için bir yandan Emlak Bankası gibi yeni kredi

¹³⁸⁰ “Ödünç Para Verme İşleri, Halk Bankası ve Sandıkları Hakkında 1/738 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 16, İçtima 2, Sr.No: 294, 8 Haziran 1933.

¹³⁸¹ “Ödünç Para Verme İşleri, Halk bankası ve Sandıkları Hakkında 1/738 Numaralı Kanun Layihası Adliye ve İktisat Encümenlerinden Mürekkep Muhtelit Encümen Mazbatası”, **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 16, İçtima 2, Sr.No:294, s.4, 8 Haziran 1933; Siirt Mebusu Mahmut (Soydan), “Türkiye’de Faizler Niçin Pahalıdır?”, **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Eylül 1930, s.1.

¹³⁸² “1/738 Numaralı Kanun Layihası-Esbabı Mucibesi”, **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 16, İçtima 2, Sr.No:294, 8 Haziran 1933; “Tefecilerle Mücadele-Celal Bey’in mühim bir tamimi”, **Ankara Haftası**, Sayı: 67, 25 Kanun 1934, s. 2.

¹³⁸³ “Ödünç Para Verme İşleri, Halk Bankası ve Sandıkları Hakkında 1/738 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 16, İçtima 2, Sr.No:294, 8 Haziran 1933.

¹³⁸⁴ **BCA.**, 030.10.00.00.134.966.3, 20 Temmuz 1932.

müesseseleri tesis etmek suretiyle fiilen vatandaşın kredi ihtiyacını karşılamaya çalışırken, diğer yandan tefeciliği ortadan kaldırmak için idari ve polisiye tedbirlere başvuruyordu.¹³⁸⁵

Hükümetin elindeyse bu gidişatı engelleyebilecek 1303 tarihli “Murabaha Nizamnamesi” dışında yasal bir düzenleme yoktu. Ancak Murabaha Nizamnamesinde ise her ne kadar faizlerin yüzde dokuz olacağı belirtilmekteyse de, cari faizde bu sınırlamanın gerçekte hiçbir zaman uygulanmadığını söylemek mümkündür.¹³⁸⁶

Bu kötü gidişatı durdurmak ve memleketi iktisadi olarak felce uğratarak sosyal yaşantıyı sarsan kredi ihtikârı ve tefecilik karşısında bir an önce bazı tedbirleri alınmak gerekiyordu. Bu amaçla hükümet bir taraftan tefecilerle mücadele edebilmek, diğer taraftan yeni kredi müesseseleri kurmak ve piyasadaki kredi ihtiyacını karşılamak amacıyla öncelikle 2279 Sayılı Ödünç Para Verme Kanunu’nu¹³⁸⁷ yürürlüğe koydu.¹³⁸⁸

Bu kanun ile birlikte ödünç para verme işlerini meslek edinen kimselerin kayıt altına alınması uygulaması getirdi. Ayrıca anonim, limitet ve kooperatif şirketlerinin haricinde kalan bütün gerçek ve tüzel kişilerin ödünç para verme işi yapabilmesi İktisat Vekâletinin vereceği izine tabi tutuldu. Yine 2779 Sayılı Kanun ile ödünç para verme işleriyle iştigal edenlerin İktisat Vekâletine verdikleri beyannamelerde belirttikleri şartlar dışında halka daha ağır faiz oranları uyguladıklarının tespit edilmesi halinde, bunların tefeci olarak addedilmesine ve hapis cezası ile cezalandırılmalarına ve bu cezaların tecil edilmemesine yönelik hükümler getirildi.

Ancak kanunda bazı boşluklar vardı. Ödünç para verme işlerinden alınacak faizin üst sınırı, komisyonlar ve masraflar dâhil olmak üzere en fazla yüzde oniki olarak belirtiliyor ise de, bunun üzerinde de faiz alınması kesin olarak engellenmiyor, ancak fazla alınan faizin vilayet hususi idarelerine verilmesi hükmü getiriliyordu.¹³⁸⁹

---

¹³⁸⁵ “Tefecilerle mücadele”, **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Birinci Kanun 1932, s. 1; “Tefecilere karşı tedbir”, **Cumhuriyet**, 8 Teşrinievvel 1932, s. 2.

¹³⁸⁶ **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 16, İçtima 2, s. 96, 5 Haziran 1933.

¹³⁸⁷ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 14, s.1429; **Resmi Gazete**, No:2430.

¹³⁸⁸ “Ödünç Para Verme İşleri, Halk Bankası ve Sandıkları Hakkında 1/738 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **a.g.e.**, s. 2.

¹³⁸⁹ “Madde 9: Ödünç para verme işlerinde 16’ncı maddede yazılı komisyon ve hesap masrafları da dâhil olmak üzere en çok %12 ‘ye kadar (12 dâhil) faiz alınabilir. Bundan fazla alınan faizlerin aşağıda gösterilen nispetler dahilindeki miktarları vilayet hususi idarelerine ait olup, bu idareler

Fakat kanunun getirdiği sınırlamalar sebebiyle, Türkiye genelinde kredi işiyle uğraşan sadece seksen kişi müracaat ederek “ödünç para verme (kredi) izin belgesi” alıyordu.¹³⁹⁰ Yani getirilen yasal düzenleme, faiz oranlarının tepe sınırını kesin olarak belirleyemediği gibi, bu işle meşgul olan kişileri de kayıt altına almayı sağlayamıyordu.

Bunun üzerine İktisat Vekâleti başvuru süresini uzatıyor ve vilayetlere bir tamim göndererek, ikraz muamelatıyla uğraşacakların müsaade almak için 18 Eylül 1933 akşamına kadar müracaat etmelerinin sağlanmasını istiyordu. Ancak yine oldukça az kişinin başvuruda bulunması üzerine, bu safhadan sonra hükümet tefecilere karşı şiddetli bir mücadele başlatıyor, hatta ruhsatsız faizcilik yapanları meydana çıkaracak memurları mükâfatlandıracağını bildiriyor ve valilerin bu işe gerekli önemi vermeleri hususunda özel talimatlar veriliyordu.¹³⁹¹

Bu tedbirlerin yanı sıra vatandaşın kredi ihtiyacını fiilen karşılamak üzere 2284 Sayılı Halk Bankası ve Halk Sandıkları Kanunu ile yeni kredi müesseseleri kurarak, ihtiyaç sahiplerine kredi verilmesi; bu kaynaklardan ipotek yoluyla alınan kredilerin geri ödenememesi halinde ise beş sene borç tecili yapılmasına dair bir yasal düzenlemeyi hayata geçiriyordu.¹³⁹²

Fakat alınan tedbirlere rağmen kredi ile ilgili işlemler tam bir düzene oturtulamadı.¹³⁹³ Sıkıntılar sürmeye ve halk mağdur olmaya devam etti. Bunun üzerine Meclis, 1 Haziran 1936 tarihinde 2999 Sayılı Bankalar Kanununu yürürlüğe soktu.¹³⁹⁴

Ancak bu kanunun da tam olarak sorunları çözdüğü söylenemez. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında piyasada oluşan para darlığı sebebiyle tefecilik yapılmaya devam edildi.

---

tarafında takip ve tahsil olunur:...”, Bkz: **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 16, İçtima 2, s.91, 8 Haziran 1933.

¹³⁹⁰ “Tefecilikle mücadele”, **Ulus**, 29 İlkteşrin 1936, s. 20.

¹³⁹¹ “Tefecilerle mücadele- Celal Bey’in mühim tamimi”, **Ankara Haftası**, Sayı: 67, 25 Sonkanun 1932, s. 2.

¹³⁹² **Düstur**, Tertip 3, Cilt 14,s. 1436; Resmi Gazete No: 2430; Küçük girişimcilerin kredi sorunlarını çözmek üzere halk sandıkları ile ilgili ilk yasal uygulama 8 Haziran 1933 Tarihli Kanun ile getirilmemiştir. Bu yöndeki ilk yasal düzenleme 14 Şubat 1332 (27 Şubat 1917) Tarihli yasadır. Bkz: **Düstur**, Tertip 2, Cilt 9, s. 205.

¹³⁹³ “Bankalar Kanunu Layihası ve İktisat, Maliye, Adliye ve Bütçe Encümenleri Mazbataları”, **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 12, İçtima 1, Sr. No: 204, 1 Haziran 1936.

¹³⁹⁴ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 17, s. 1072; **Resmi Gazete**, No: 3325.

3.2.3. Kalpazanlık

Birinci Meşrutiyet döneminde, Osmanlı-Rus savaşı sonrasında ortaya çıkan mali sıkıntıları gidermek ve harp masraflarını karşılamak amacıyla, Osmanlı'nın ilk kâğıt parası bastırılarak piyasaya sürülmüştü. Mutlakiyet devrinde de iki defa kâğıt para çıkarılmış, ancak karşılıksız olarak çıkarılan bu paraların piyasaya sürülmesi ve imhası sırasında yapılan yolsuzluklar sebebiyle ülkede kâğıt paraya karşı olan güven oldukça sarsılmıştı. Bu kötü intibayı silmek için 30 Mart 1915 tarihinde çıkarılan ilk tertip 6,5 milyon liralık kâğıt paranın karşılığı, Almanya ve Avusturya tarafından Düyûn-i Umûmiye İdaresi adına Alman ve Avusturya bankalarına altın olarak yatırılmıştı. Ancak Birinci Dünya Savaşı boyunca ihtiyaca binaen piyasaya sürülen toplam yedi tertip banknotla birlikte, piyasada 158.748.563 liralık kâğıt para dolaşmaya başlamıştı. Birinci tertipten sonra çıkarılan kâğıt paralara karşılık olarak ise sadece Alman hazine tahvilleri temin edilebilmişti. Bütün bu teminattan yoksun paralar, Cumhuriyet döneminde 1925 senesinde 701 sayılı “Mevcut Evrakı Nakdiyenin Yenileri ile Sureti Tebdili Hakkında Kanun”¹³⁹⁵ ile hükümete verilen yetkiyle 1927 ve 1928 senelerinde aynı miktarda kâğıt para ile değiştirilmiş; 1930 yılında kabul edilen kanunla kurulan Cumhuriyet Merkez Bankası ise banknot işlerinin yürütülmesi görevini tamamen üzerine almıştı.¹³⁹⁶

Cumhuriyet idaresi kâğıt paraya karşı önceki dönemlerden kalan güvensizliği yıkmak ve yeni Türk lirasına karşı itibarı arttırmak için özel gayret ve ihtimam göstermekteydi. Bunun yanı sıra hükümet, beşinci kol faaliyetleri içerisinde yer alan ve ekonomik savaşın argümanlarından birisi olan piyasaya sahte para sürülerek ülkenin iktisadi olarak çökmesi ve istikrarsızlığa yol açılarak iç hadiseler çıkarılması¹³⁹⁷ yöntemine karşı, Lira'ya olan güveni sarsacak her türlü hareketi dikkatlice takip ediliyordu. Bu kapsamda Türk parasının değerinin düşürülmesine yönelik tedbirlerin yanı sıra, özellikle kalpazanlığa karşı iç güvenlik birimleri sürekli teyakkuz halinde bulunduruluyordu. En küçük sahtecilik olayları dikkatlice araştırılıyor ve kalp parayı piyasaya sürenlerle birlikte, bunları basanlar sürekli

¹³⁹⁵ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 7, s. 320; **Resmi Gazete**, No: 269.

¹³⁹⁶ Onbeşinci Yıl Kitabı, **a.g.e.**, ss.140-141;

¹³⁹⁷ Beşinci kol faaliyetlerinden biri olan bir ülkenin parasının sahtelerini yaparak piyasaya sürülmesi tekniğini Almanlar İkinci Dünya Savaşında İngiltere'ye karşı denemişlerdir. Bkz: Ali Dikici, “İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin İç güvenliği”, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 256.

olarak takip altında tutuluyordu. Ancak alınan bütün tedbirlere rağmen zaman zaman bazen küçük, bazen de uluslar arası boyutta kalpazan çeteleriyle karşılaşılıyordu.

1929 Ekonomik Buhranını takip eden 1931-1932 yılları arasında sadece bozuk paraların (25-50 kuruşlukların) sahteleri yapılarak piyasaya sürülmesine karşılık,¹³⁹⁸ ilerleyen yıllarda kâğıt paraların da sahtelerinin piyasaya sürülmeye başlanıldığı görüldü. 1933 Yılıının ortalarında görülmeye başlanılan kâğıt para kalpazanlığı, büyük boyutlarda olmasa da, bu kalpazanlık, halkın “kayme”ye (kâğıt paraya) olan güvenin sarsılmasına ve zaten sürekli değer kaybetmekte olan “Lira” ya karşı güvensizlik doğmasına ve dolayısıyla Lira’dan kaçışa yol açabilirdi. Bu sebeple 1933 senesinde görülen kalpazanlık olayının üzerine süratle gidildi.

Tedavülde olan kâğıt paraların bir kısmının sahtelerinin basıldığı öğrenilmesinden sonra yapılan tahkikat neticesinde, İstanbul İş Bankası ve Adapazarı Bankası’na bozdurulmak istenilen birer adet kâğıt yüzlük banknot ele geçirildi. Ayrıca Flemenk Bankasına verilen üçbin liranın içerisinde de üç adet sahte yüzlük lira tespit edildi. İstanbul Balıkpazarı sarraflarına da sahte elli liralık banknot verildiği ihbar edildiyse de, yapılan araştırmalar sonucunda daha önce ele geçirilen yüzlük banknotların dışında, başka sahte lira basıldığına dair bir bulguya rastlanılmadı.¹³⁹⁹ Bunun üzerine başlatılan tahkikatta Adapazarı, Ticaret, Flemenk, Banca Di Roma, Selanik, Cumhuriyet Merkez, Deutsche Orient ve Emlak Bankaları ile diğer birkaç mali müesseseye toplam 14 adet yüz liralık sahte banknot verildiği, bu sahte paraların bankaya yatırıldıktan bir süre sonra yerlerine hakiki para çekildiği anlaşıldı.¹⁴⁰⁰

Genişletilen polis tahkikatı sonucunda, sahte paraların ülke dışında basıldığı kanaatine ulaşıldı. Zira bu paralar ileri teknoloji kullanılan bir matbaada basılmış kaliteli kopyalardı.¹⁴⁰¹

Bununla birlikte kalp paralar sadece matbaalarda basılmıyordu. Bazen eski sabıkalılarca elle kopya edilmek suretiyle de hazırlandığı oluyordu. Ancak bu tür kalpazanlıklar önemli boyutlarda değildi. Failleri ise derhal yakalanıyordu.¹⁴⁰²

¹³⁹⁸ “Kalp 25 kuruşluklar”, **Hâkimiyeti Milliye** 4 Teşrinisani 1931, s. 3; “İzmir’de üç kalpazan yakalandı”, **Cumhuriyet**, 3 Teşrinievvel 1932, s. 4; “Kalpazanlar yakalandı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Şubat 1933, s. 2; “Yakalanan sahte paralar”, **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Temmuz 1933, s. 2.

¹³⁹⁹ “Sahte paralar çıktı-yerde sahte 100 liralık sürülürken yakalandı”, **Cumhuriyet**, 30 Mart 1933, ss.1-6; “Sahte 50 liralık yok”, **Cumhuriyet**, 1 Nisan 1933, s. 1.

¹⁴⁰⁰ “37 Kişinin ifadesi alındı”, **Cumhuriyet**, 1 Nisan 1933, s. 1.

¹⁴⁰¹ “Sahte yüz liralıklar”, **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Temmuz 1933, s.1.

¹⁴⁰² **EGM Arşivi**, Dn: 22222-1, Bn: A 3, 2 Mart 1938.

Bu dönemde yalnızca kâğıt paraların veya bozuk paraların sahteleri yapılmıyordu. Altın ve gümüş paralarda da kalpazanlık olaylarına rastlanmaktaydı. Kalp olarak değeri düşük altın para üretmek veya gümüş paraları altın suyuna batırarak, altın para olarak köylülere satmak şeklinde kalpazanlık hadiselerine de rastlanmaktaydı.¹⁴⁰³ Ayrıca bu yıllarda Türkiye'ye sınırlı da olsa sahte ABD doları sokulduğu da görülmekteydi.¹⁴⁰⁴

Ancak ekonomik krizin bütün ağırlığına rağmen Türkiye'de bu dönemde kalpazanlık olaylarına çok sık rastlandığı söylenemez. Bunun başlıca sebepleri matbaacılıkta gereken ileri teknolojinin henüz Türkiye'ye getirilmemiş olması ve iç güvenlik birimlerinin bu konu üzerinde hassasiyetle durmasıydı. Bundan dolayı 1930-1940'lı yıllar arasında kalpazanlık suçları tırmanış göstermemiş, yıllara göre inişli çıkışlı bir seyir içerisinde bulunmuştur. Örneğin 1935 senesinde kalpazanlık suçundan ülke genelinde toplam 15 kişi mahkûm edilmişken, 1936 senesinde bu sayının 5'e indiği, ancak 1937 senesinde yine bu suçtan verilen mahkûmiyetin 10'a çıktığı görülmüştür.¹⁴⁰⁵ İnişli çıkışlarla seyreden bu türden kalpazanlık hadiselerine sonraki yıllarda da nadire rastlanılmış, ancak bu hadiseler ülkede paraya karşı güven sorunu oluşturacak boyutlara ulaşmamıştır.

Ancak milletlerarası iktisadi münasebetlerin günden güne daha fazla gelişmesinin bir sonucu olarak, en geçerli mübadele vasıtası olan paranın sahtesinin imali ve piyasaya sürülmesinden ileri gelen zararların, yalnız parası taklit edilen devlete sınırlı kalmaması ve, aynı zamanda diğer memleketleri de etkilemesi sebebiyle sahte para yapanlar ve sürenlere karşı Türkiye uluslar arası işbirliği içerisine gitmenin gerekliliğini görerek,¹⁴⁰⁶ kalpazanlıkla mücadele edebilmek için 4 Mayıs 1936 tarihinde kabul edilen 2963 Sayılı yasa ile 20 Nisan 1929 tarihli Cenevre sözleşmesine dâhil olmuştur.¹⁴⁰⁷

---

¹⁴⁰³ “Trabzon’da bir kalpazan yakalandı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Mayıs 1934, s. 4; “Trabzon’da yakalanan kalpazanlar”, **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Mayıs 1934, s. 6; “Kalpazanlar mahkûm oldular”, **Ulus**, 8 Nisan 1935, s. 2.

¹⁴⁰⁴ **EGM Arşivi**, Dn: 22222-1, Bn: B 12.

¹⁴⁰⁵ **Adliye İstatistikleri-1938**, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 148, Mehmet İhsan Matbaası, Ankara 1939, s.376.

¹⁴⁰⁶ “Kalpazanlığın Cezalandırılmasına Dair Cenevre’de İmza Edilmiş Olan Beynelmillel Mukavelename ile Merbutu Protokol ve Nihai Senede İltihak Edilmesi Hakkında Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 10, İçtima 1, Sr. No: 161, 27 Nisan 1936.

¹⁴⁰⁷ Kalpazanlığı Cezalandırılmasına Dair 20 Nisan 1929 Tarihli Cenevre’de imza edilmiş olan Beynelmillel Mukavelename ve Merbut Protokol ve Nihai Senede İltihak Edilmesi Hakkında Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 17, s. 534; **Resmi Gazete**, No: 3299.

Gerçi Türkiye kalpazanlık suçlarının cezalandırılmasına yönelik bu sözleşmenin hükümlerinin bir kısmını 1933 yılında Türk Ceza Kanununda yapılan bir düzenleme iç hukuka aktarmıştı.¹⁴⁰⁸ Bu bağlamda kanunda yapılan değişikliklerle, sahte para imalinin yabancı memleketlerde işlenmiş olması veya failin tabiiyetine bakılmaksızın Türkiye’de yasal işlem yapılmasına yönelik, Türk Ceza Kanununun 6’ncı maddesine bir hüküm eklenmiş, yine TCK’nun 872’nci maddesine ilave olunan bir fıkra ile de kalpazanlık suçlarından dolayı yabancı ülke mahkemelerinde verilen hükümlerin tekerrüre esas tutulması temin edilmişti. Ayrıca TCK’nın 6’ncı babı (kalpazanlık ve evrakı nakdiye sahtekârlığı) altındaki 1’nci faslı ile “Devlete ait mühür ve damgalarla sair alametlerin taklidi” başlıklı faslına dâhil suçların tertip ve tasnifinde bazı karışıklıklar bulunduğu, mühür ve damga taklidi hakkındaki faslın ihtiva etmesi gereken bazı hükümlerden yoksun olduğunun görülmesi üzerine de, mukaveleyi imza eden İtalya’nın sözleşmeyi imza etmesinden sonra yürürlüğe koyduğu İtalyan Ceza Kanunu örnek alınarak, 1 ve 2’nci fasıllar yeniden tanzim edilmiş ve bu surette takip ve cezalandırma hususunda milli ve yabancı paralar arasındaki fark tamamıyla kaldırılmıştı.¹⁴⁰⁹

Ancak bütün bu düzenlemelere rağmen uluslar arası işbirliği kapsamında eksik kalan noktalar vardı. Çünkü daha önce Türkiye’nin katıldığı ve nihai senedine imza koyduğu, fakat (protokolünü) imzalamadığı¹⁴¹⁰ Cenevre sözleşmesinde yer alan hukuki ve idari yaptırımlara dair bazı hükümlerin uygulanması kapsamında Türk Ceza Kanununun ilgili maddeleri ihtiyaca cevap veremiyordu. Bu bağlamda, iki kısımdan meydana gelen Cenevre Sözleşmesinin hukuki kısmında, akit tarafların sahte paralara yönelik olmak üzere iç hukuklarını yeniden düzenlenmesi; idari hükümler içeren ikinci kısmında ise sahte para imal edenlerle, bunları piyasaya sürenlerin takip ve yakalanmalarına dair zabıta teşkilatlarının yeniden düzenlenmesi isteniyordu.¹⁴¹¹

---

¹⁴⁰⁸ “Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında 1/645 Numaralı Kanun Layihası, 4. Maddenin Esbabı Mucibesi”, **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 16, İçtima 2, Sr. No: 262; 5 Haziran 1933.

¹⁴⁰⁹ “Kalpazanlığın Cezalandırılmasına Dair Cenevre’de İmza Edilmiş Olan Beynelmillel Mukavelename ile Merbutu Protokol ve Nihai Senede İltihak Edilmesi Hakkında Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 10, İçtima 1, Sr. No: 161, 27 Nisan 1936.

¹⁴¹⁰ “Kalpazanlığın Cezalandırılmasına Dair Cenevre’de İmza Edilmiş Olan Beynelmillel Mukavelename ile Merbutu Protokol ve Nihai Senede İltihak Edilmesi Hakkında Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 10, İçtima 1, Sr. No: 161, 27 Nisan 1936.

¹⁴¹¹ 20 Nisan 1920 Tarihinde Cenevre’de Tanzim ve İmza Edilmiş Olan Uluslar arası Sözleşme İle Merbut Protokol ve Nihai Senede İltihak Edilmesi Hakkında Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 17, s. 534; **Resmi Gazete**, No: 3299.

İşte sözleşmede istenilen, ancak Türk hukukunda bulunmayan bu hususlara yönelik düzenlemeleri 2963 Sayılı Kanun ile hayata geçirildi.¹⁴¹² Zabıta teşkilatının düzenlenmesi kapsamında ise uluslar arası polis teşkilatı ile entegre olarak “Interpol”e üye olundu.¹⁴¹³

Bu yıllardan sonra kâğıt para kalpazanlığına çok nadir rastlansa da, organize olmayan bu suçlar, iç güvenlik açısından önemli boyutlara ulaşmadı ve bireysel eylemler olarak adli istatistiklerde yerini aldı.

3.2.4. Yolsuzluk ve Rüşvet

1929 Ekonomik Buhranından kaynaklanan ve bütün dünyada hüküm süren mali sıkıntıdan Türkiye'nin de çok büyük ölçüde etkilendiğinden şüphe yoktur. Krizin etkisiyle vilayetlerin birçoğunda tahsilât yapılamıyor ve zaruri masraflardan dahi sarfı nazar edilmek durumunda kalınıyordu. Ekonomik bunalımın etkisini bütün şiddetiyle hissettirdiği bu dönemde, mali yılın sonuna gelindiği halde muallimlere daha ilk maaşını bile veremeyen vilayetlerin olduğu görülüyordu.¹⁴¹⁴

Ekonomik yapıda meydana gelen bozulma, tüm toplum kesiminde olduğu gibi, kamu görevlileri üzerinde de olumsuz etkilerini büyük ölçüde hissettiriyordu. Belki ekonomik krizin etkisi ile belki de Osmanlı'dan beri süre gelen hastalığın yeniden nüksetmesi sebebiyle kamunun her alanında ve devletin her kademesinde yolsuzluk olayları yeniden görülmeye başlıyordu.¹⁴¹⁵ Yolsuzluk¹⁴¹⁶ yapılan sahadaki yelpazenin genişliği ise oldukça dikkat çekiciydi.¹⁴¹⁷

---

¹⁴¹² A.y.

¹⁴¹³ Interpol ile ilgili ilk adım , “Beynelmilel cürüm sahiplerinin tutulmalarını kolaylaştırmak için” Viyana’da teşkil edilen ve 1928 senesinde İsviçre’de toplanan kongreye, Türkiye’yi temsilen Bern büyükelçisi Münir Bey’in katılımı ile atılmıştır. Burada alınan kararla ahiliye Vekâleti’nin 5 Ocak 1930 tarih ve 46 numaralı tezkeresi ile İcra Vekilleri Heyeti’ne sunulmuş, kabul edilen teklif 8 Ocak 1930 Tarihinde Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından imzalanarak yürürlüğe konulmuştur. Çevrimiçi : <http://www.egm.gov.tr/interpol>, 01 Temmuz 2010.

¹⁴¹⁴ “Muallim Maaşları İçin Vilayetlere Yapılacak İkras Hakkında 1/735 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 16, İctima 2, Sr. No:310, 12 Haziran 1933.

¹⁴¹⁵ **BCA.**, 030, 10.00.00.83.548.22, 8 Mayıs 1930; **BCA.**, 030.18.01.02.06.60.17, 27 Kasım 1929; **BCA.**, 030.18.01.02.7.62.10, 18 Aralık 1929; “Memurin Kanununa Müzeyyel 1/548 Numaralı Kanun Layihası ve Adliye, Dâhiliye ve Memurin Kanunu Muvakkat Encümeni Mazbataları”, **TBMM. ZC.**, Devre 3, Cilt 18, İctima 3, Sr. No: 124, 26 Nisan 1930; **TBMM ZC.**, Devre 4, Cilt 19, ss. 4-18, 1 Mayıs 1930.

¹⁴¹⁶ Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte “yolsuzluk” kelimesi, “bir görevi, bir yetkiyi kötüye kullanma” olarak tanımlanmıştır. Dünya Bankası yolsuzluğu, “kamu gücünün özel çıkar için kullanılması” şeklinde tanımlamıştır.4 Ocak 1999 tarihli Avrupa Konseyi Yolsuzlukla Mücadele Özel Hukuk Sözleşmesi’nin 2 nci maddesinde yolsuzluk; “...doğrudan doğruya ya da dolaylı yollardan rüşvet ve yasadışı bir menfaat temin eden kişinin yürüttüğü görevlerin veya gerekli davranışların yasalara uygun bir şekilde yerine getirilmesinde sapmalara yol açan rüşvet veya başka her türlü yasadışı menfaatin talep edilmesi, teklif edilmesi, verilmesi ya da kabul edilmesi” şeklinde

Bu vaziyet içerisinde İsmet Paşa'nın herhâlde en zor işlerinden birisi de, hükümeti rüşvetçilerden, fırkayı kazançılardan kurtarmaya çalışmak olmuştur.¹⁴¹⁸ Çünkü 1930'lu yıllarda, birçok üst düzey devlet görevlisinin kurduğu veya ortak olduğu şirketler vasıtasıyla bizzat devlet ihalelerini almak bir temayül haline gelmiş,¹⁴¹⁹ üst kademe görevlilerin aldıkları rüşvet'in adı "komisyon";¹⁴²⁰ alt kademede memurların aldığı rüşvetin adı ise "bahşiş" olmuştur.¹⁴²¹

Oysa "bahşiş", devlet memurlarının huyunu bozan, haysiyetini kıran bir alışkanlık olduğu gibi, aynı zamanda kamu hizmetlerinin görülmesinde vatandaşa ek mali yük getiren bir uygulamaydı. İş görüldükten sonra ve sözleşilmeden alınıp verilmesi dolayısıyla mahkemelerce rüşvet sayılmayan bu kötü alışkanlık, müeyyidesiz kalıyor ve bu yüzden de her geçen gün yaygınlaşıyordu. Ancak meselenin asıl vahim tarafı iş sahiplerinin de memura bu paranın verilmesinde beis görmemeleriydi. Hatta bazı kesimlerde görevli devlet memurlarının aldıkları bu para, aylıklarının derecesini dahi geçiyordu. Hal böyle olunca, memurlar da artık bunun haysiyeti kıran bir şey olduğunu umursamıyor ve bütçesini aylığının dışında gelen bu gelire göre ayarlıyorlardı. Bu alışkanlık artık töre şekline geldiğinden bazı iş sahipleri hiçbir özel maksat gütmeseler dahi gümrük vergisi verir gibi, bahşiş

---

tanımlanmıştır. Birleşmiş Milletler Bölgeler Arası Suç ve Adalet Araştırmaları Enstitüsü (UNICRI) tarafından yolsuzluk; "kamu ve özel kuruluşların karar verme mekanizmalarındaki yozlaşma ve bozulma" şeklinde özel kesimi de kavrayacak şekilde tanımlanmıştır. Birleşmiş Milletler Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesi hazırlık aşamalarında da genel bir yolsuzluk tanımına ulaşılamamış; bunun için Sözleşmede yolsuzluk tanımı yerine temel yolsuzluk fiil ve tiplerinin listelenmesi yöntemi seçilmiştir. Türk hukukunda da "yolsuzluk" tanımı veya bu adda bir suç yoktur. 3628 sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanununda yolsuzluk ayrı bir suç olarak değil, bir suç kategorisi olarak ele alınmıştır. Kanun, aslında bir yolsuzluk türü olan rüşveti ayrıca zikretmiştir. Refik Çulpan, "kamu görevlilerinin yapılmaması gereken işleri yapmaları ya da yapmaları gereken işlemleri çabuklaştırmaları karşılığı çıkar sağlamalarını, yolsuzluk olarak adlandırılmakta, bu genel deyim içerisinde "rüşvet", zimmete para geçirme", irtikâp, "memuriyet mevkiinin ve nüfuzunun kötüye kullanılması" gibi dürüstlük ve ahlak kurallarına aykırı davranışların tümü toplamaktadır. Bkz: Refik Çulpan, "Bürokratik Sistemin Yozlaşması", **Amme İdare Dergisi**, Cilt 13, Sayı 2, Haziran 1980, s. 34; M. Hakan Özbaran, "Yolsuzluk ve Bu Alanda Mücadele Eden Örgütler ve Birimler", **Sayıştay Dergisi**, Temmuz-Aralık 2003, Sayı:50-51, ss. 17-18; <http://www.mtk.gov.tr/Detay.aspx?contentID=188>, Çevrimiçi, 13 Haziran 2010

¹⁴¹⁷ "Beykozyolu suiistimali", **Cumhuriyet**, 30 Ağustos 1932, s. 2; "İşkânda yolsuzluk", **Cumhuriyet**, 30 Ağustos 1932, s. 4; "Haydarpaşa gümrüğünde mühim bir suiistimal meydana çıkarıldı", **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1932, s.2; "İşkân işlerinde suiistimal", **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1932, s. 2; "Kartal'da mühim bir suiistimal", **Cumhuriyet**, 28 Eylül 1932, s. 2; "Buğday tahkikatı. Şimdiye kadar beş memura işten el çektirildi", **Ulus**, 13 Şubat 1935, s. 1.

¹⁴¹⁸ "Kazanççılık", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Kânunusani 1931, s. 1

¹⁴¹⁹ **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 16, İçtima 2, s.47, 5 Haziran 1933.

¹⁴²⁰ **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 16, İçtima 2, s.47, 5 Haziran 1933.

¹⁴²¹ "Rüşvet ve bahşiş", **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Birinci Teşrin 1931, s. 2.

vermeye kendilerini mecbur hissediyor ve bahşış vermediği takdirde işinin güçleşeceği inancı, bu kesim içerisinde yerleşik hale geliyordu.¹⁴²²

Özellikle gümrüklerde salgın bir hastalık halinde görülen bahşış, memurluk vazifelerini suiistimale sevk edecek bir hale gelmişti. Kanun nazarında rüşvet olarak kabul görmeyen ve bahşış olarak adlandırılan bu edimler; gümrük memurlarının aramaya mecbur oldukları herhangi bir sandığı didik didik ederek araması veya sadece yüzeysel olarak aramasından kaynaklanıyordu. Yolcular malının çok aranmaması, işinin çabuk görülmesi veya eşyasının bozulmaması için memurun bahşış almak eğiliminden istifade ederek, ona bir şey verme arzusunu gösteriyor ve o suretle malını ve eşyasını yüzeysel olarak aranmasını temin etmeye çalışıyorlardı. Diğer bir ifadeyle gümrük memurunun yolcuya müşkülât çıkarmaması için verilen paranın adı idi bahşış.¹⁴²³

Bunun dışında, memurla iş sahibi arasında ileride yapılması düşünülen yolsuzluklar etrafında anlaşmaya bir başlangıç olarak da bahşış verilmekteydi. İleride yürütülmesi istenilen bir işlem için, öncelikle bahşış verilerek rüşvet suçunun ana unsuru ortadan kaldırılmakta ve bu yönde maddi delil oluşmasına mani olunmaktaydı.¹⁴²⁴

Rüşvetçi memurların bu alışkanlıklarını ceza korkusu olmadan bırakmaları da ihtimal dâhilinde değildi. Gerçi bu kapsamda yürürlükte olan birtakım yasal düzenlemeler vardı. Cumhuriyetin ilanından önce Osmanlı hükümetince yasama organlarından geçmeden 17 Şubat 1913 tarihinde çıkarılarak, 24 Şubat 1913 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren ve bazı değişikliklerle 18 Mart 1926 tarihinde BMM tarafından kabul edilen 788 sayılı “Memurin Kanunu”,¹⁴²⁵ 4 Şubat 1329 (17 Şubat 1914) tarihli “Memurin Muhakematı Hakkında Kanunu Muvakkat”,¹⁴²⁶ 1609 sayılı “Bir Cürümden Dolayı Memurlar ve Şerikleri Hakkında

---

¹⁴²² “Gümrük Memurlarından Vazifei Memuresini Suiistimal Edenlere Vazife veya Mesleklerinde Kendilerinden İstifade Edilemeyenler Hakkında Yapılacak Muameleye Dair Olan Kanuna Müzeyyel 1/759 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 19, İçtima 3, Sr.No:17, 7 Aralık 1933.

¹⁴²³ **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 19, İçtima 3, s. 19, 4 Aralık 1933.

¹⁴²⁴ “Gümrük Memurlarından Vazifei Memuresini Suiistimal Edenlere Vazife veya Mesleklerinde Kendilerinden İstifade Edilemeyenler Hakkında Yapılacak Muameleye Dair Olan Kanuna Müzeyyel 1/759 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 19, İçtima 3, Sr.No:17, 7 Aralık 1933.

¹⁴²⁵ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 7, s.1065; **Resmi Gazete**, No:336.

¹⁴²⁶ **Düstur**, Tertip 2, Cilt 6, s.207.

Takib ve Muhakeme Usulüne Dair Kanun (İrtikâp ve İrtişa Kanunu)”,¹⁴²⁷ 2 Teşrinievvel 1333 (2 Ekim 1917) Tarihli Memurinin Ticaretle İştigalinden Men’i Hakkında Kararname¹⁴²⁸ ve Cumhuriyet döneminde bunun devamı olarak çıkarılan 1497 Sayılı Yasa¹⁴²⁹ ile memur suçlarına cezai yaptırımlar getirilmişti. Ayrıca bu yasal düzenlemelerin yanı sıra yolsuzluk suçlarının cezalandırılmasına ilişkin olarak, Ceza Kanununda da bazı hükümler mevcuttu. Ancak mevzuattaki hükümlerle rağmen yolsuzluk suçların önü bir türlü alınamıyordu.¹⁴³⁰

Toplumu saran bu hastalık ile daha etkili mücadele etmek ve kamuda yolsuzluğu azaltmak için hükümet, ilk önce devlet memurlarının kurdukları veya ortak oldukları şirketler aracılığı ile “komisyon” adı altında aldıkları rüşvetin önünü kesmeye çalıştı. Çünkü “komisyon”, kamu ihalelerinde neredeyse artık bir gelenek haline gelmişti. Bu kapsamda Türk Ceza Kanunu’nun 208. Maddesinde bir değişiklik yapılarak devlet memurlarının “komisyon” adı altında elde ettikleri edimler için üç seneden beş seneye kadar hapis cezasıyla cezalandırılmalarına dair hüküm konuldu.¹⁴³¹

Bahşiş alışkanlığının önünün alınması için de 7 Ocak 1932 yılında kabul edilen “Gümrük Memurlarından Vazife Memuresini Suiistimal Edenlere Vazife Veya Mesleklerinde Kendilerinden İstifade Edilemeyenler Hakkında Yapılacak Muameleye Dair Kanun” ile görevini kötüye kullandıkları veya istenilen faydayı sağlayamadıkları teftiş raporlarıyla anlaşılan memurların 1683 Sayılı Kanun’un 13’ncü maddesine göre inzibat komisyonları tarafından memurluktan ilişkilerinin kesilmesinin önü açıldı.¹⁴³²

---

¹⁴²⁷ 1930 senesinde çıkarılan 1609 Sayılı Kanun ile; irtikap, rüşvet, ihtilas, zimmete para geçirme, ihaleye fesat karıştırma ve kaçakçılıktan sanık olanlar hakkında Memurinin Muhakematı Hakkında Kanun’un uygulanmaması kabul edilerek, belirlen suçlarla ilgili olarak şüpheli durumunda olan memurların doğrudan cumhuriyet savcılığı tarafından sorgulanmasına imkan tanındı. Bkz. “Bazı Cürümlerden Dolayı Memurlar ve Şerikler Hakkında Takip ve Muhakeme Usulüne Dair Kanunu”, (İrtikâp ve İrtişa Kanunu Madde 1) **Düştur**, Tertip 3, Cilt 11, s.391; **Resmi Gazete**, No:1498.

¹⁴²⁸ **Düştur**, Tertip 2, Cilt 9, s. 737.

¹⁴²⁹ “788 Numaralı Memurinin Kanununun 8 ve 32’nci Maddelerine Birer Fıkra İlavesi ve 2 Teşrinievvel 1333 Tarihli Kararnamenin ilgası Hakkında Kanun”, **Düştur**, Tertip 3, Cilt 10, s.1593; **Resmi Gazete**, No: 1210.

¹⁴³⁰ **TBMM. ZC.**, Devre 3, Cilt 18, İçtima 3, 26 Nisan 1930, ss.139- 140.

¹⁴³¹ “Devlet memurlarından her kim idaresine ve nezaretine memur oldukları işlerde Devlet için az veya çok eşya ve malzeme alım ve satımında gizli ve aşikâr; gerek doğrudan doğruya kendisi ve gerek başkası vasıtasıyla veya ortaklık suretiyle kendi kazancı için ticaret eder veya imalat veya inşaatı götürü şekilde deruhte edenlere ortak olursa bir seneden beş seneye kadar hapis cezasıyla cezalandırılır ve bir seneden iki seneye kadar memuriyetten men olunur. Eğer bu alışverişten komisyon alır, yahut nakit ve meşukat mübadelesinde kazanç yaparsa üç seneden beş seneye kadar hapis cezasıyla cezalandırılır ve bir seneden üç seneye kadar memuriyetten mahrumiyet cezası da hükmolunur”, Bkz: **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 16, İçtima 2, s.47, 5 Haziran 1933.

¹⁴³² **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 5, İçtima 1, ss.195-196, 7 Ocak 1932.

Devlet memurların işledikleri zimmet ve ihtilas suçlarının¹⁴³³ önünün alınması için ise, yürürlükte bulunan bu suçlara karşılık gelen ceza hükümlerinin caydırıcı biçimde uygulanmadığı değerlendirilerek¹⁴³⁴ daha sert uygulanması yönünde tedbirler alındı.¹⁴³⁵

Ancak alınan tedbirlere rağmen rüşvet suçunun önüne geçilemedi. Hatta hayali ihracat da ilk defa bu yıllarda ortaya çıktı. Ekonomik buhrana karşı alınan tedbirler kapsamında geliştirilen kliring (takas) usulü çerçevesinde yürütülen ticari faaliyetlerde yolsuzluk yapılarak, Türkiye’den ihraç edilen mal miktarı veya malın değeri fazla gösterilerek veya hiç ihraç yapılmadığı halde sahte belge tanzim ederek ihracat yapılmış gibi gösterilerek bunun karşılığının çok üstünde mal ithal etmek suretiyle yolsuzluk yapan tüccarlar ve bunlardan rüşvet alan kamu görevlileri ortaya çıkarıldı.¹⁴³⁶ Bu konuyla ilgili olarak yürütülen soruşturma sonucuna 2,5 milyon lira yolsuzluk yapıldığı tespit edildi.¹⁴³⁷

Bu dönemde organize halde ve büyük miktarlarda rüşvet verilerek, kamu kaynaklarının kendi lehinde kullanılmasını sağlamaya çalışanların genellikle gayrimüslim ve yabancılar olduğu görülmekteydi. Bu kapsamda basına yansıyan en önemli rüşvet hadisesi de, İstanbul Telefon Şirketi’ne verilmek istenilen rüşvet olayıydı. Metr Salem ve Leon Faraci isimdeki iki işadamı, İstanbul Telefon Şirketi’nin sermayesi ile ilgili kurulan komisyonda görevli kişilere, kendi çıkarlarına bir düzenleme yapmaları halinde onbin lira rüşvet teklif etmiş ve avans olarak da bir miktar para vermişlerse de, komisyon başkanının durumu polise bildirmesi üzerine yakalanarak adliyeye sevk edilmişler ve muhakemeleri sonucunda muhtelif cezalara çarptırılmışlardı.¹⁴³⁸

Bir başka önemli yolsuzluk olayı da Sirkeci Garı’nda ortaya çıkarıldı. Şark Demiryolları Kumpanyasının Sirkeci’de bulunan birinci ve ikinci mevki bilet

¹⁴³³ “Bir ihtilas”, **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Ağustos 1931, s. 1; “İhtilas”, **Ankara Haftası**, Sayı: 109, 25 Sontesrin 1934, s. 3; “Vazifelerini suiistimal edenler mahkûm oldular”, **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Temmuz 1934, s. 5.

¹⁴³⁴ “Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında 1/645 Numaralı Kanun Layihası (202, 204, 208, 212, 213, 214, 220, 221. Maddelerinin) Esbabı Mucibesini”, **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 16, İçtima 2, Sr. No: 262, 5 Haziran 1933

¹⁴³⁵ “Bahşış kanunu münasebetiyle”, **Hâkimiyeti Milliye**, 15 İkinci Kanun 1934, s. 2.

¹⁴³⁶ “Takas işlerinde mühim bir yolsuzluk ortaya çıktı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 24 İkinci Kanun 1934, s.1; “Takas suiistimali meselesi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 26 İkinci Kanun 1934, s. 2; Takas suiistimali meselesi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 19 Haziran 1934, s. 3.

¹⁴³⁷ Takas suiistimali hakkında”, **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Nisan 1934, s. 3; “Takas suiistimali tahkikatı bitti”, **Ulus**, 27 Son Kanun 1935.

¹⁴³⁸ “Rüşvet davası dün başladı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Haziran 1934, s. 1; “Rüşvet davası kararı verildi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Temmuz 1934, s. 3

gişelerinde yapılan ihtilas dolayısıyla kontrol dairesi müdürü Muiz Kohen Efendi, Başmüfettiş Refet, memurlardan Asım, Murat, Alçi Efendi ve gişe memuru Suat Bey şebeke halinde ihtilas yapmaktan sanık olarak İstanbul Emniyet Müdürlüğü İkinci Şube Müdürlüğünde sorgulandıktan sonra adliyeye sevk edildiler.¹⁴³⁹

Neticede bu yolsuzlukların ortaya çıkardığı sonuçlar, sadece kamu gücünü kötüye kullanan görevlinin elde ettiği özel çıkarla sınırlı kalmadı. Yolsuzluk, toplumun her alanında önemli sorunları da beraberinde getirdiği gibi, Cumhuriyeti kuran CHF'na olan inancının zayıflamasına da sebep oldu.¹⁴⁴⁰ Bunu algılayan dönemin hükümetleri yolsuzluğu, sadece zimmete geçirilen kamu kaynağıyla sınırlı ekonomik bir suç olarak görmeyerek, aynı zamanda siyasi, hukuki ve toplumsal açıdan derin sonuçları olduğunu da kabul etti. Yolsuzlukla mücadeleyi, aynı zamanda yoksulluk ve adaletsizlikle mücadele olarak, çok boyutlu ele alıp, bu kapsamda pek çok yasal düzenlemeyi hayata geçirdi.¹⁴⁴¹

Ancak alınan tüm tedbirlere ve hayata geçirilen bütün yasal düzenlemelere rağmen yolsuzluğun önü yine de alınamadı. Rüşvet, irtikâp ve zimmete para geçirme suçlarında her geçen yıl artış oldu.¹⁴⁴² Hatta Bu suçlarla mücadele edenler veya bu suçluların muhafazasından sorumlu olanların dahi bu suçları işlemeye meylettikleri görüldü.¹⁴⁴³

Adliye istatistikleri kayıtlarına göre yolsuzluk suçundan dolayı 1935 ve 1937 yılları arasında mahkûm edilen kişilerin sayıları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo: 5

Zimmet, irtikâp ve rüşvet suçlarından
mahkûm edilenlerin istatistiği

Suçun Nev'i	1935	1936	1937
Zimmete para geçirme ve ihtilas suçları	156	201	217
İrtikâp suçları	36	27	45
Rüşvet suçları	132	132	215

Kaynak: **Adliye İstatistikleri**, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 148, Ahmet İhsan Matbaası, Ankara 1939, ss.360-362.

¹⁴³⁹ “Sirkeci Garı suiistimali”, **Cumhuriyet**, 28 Mart 1933, s: 1; “Hesap vermemek için evrak okka ile satılmış”, **Cumhuriyet**, 30 Mart 1933, s. 1; “Şark şimendiferi suiistimali adliyede”, **Cumhuriyet**, 31 Mart 1933, s. 2.

¹⁴⁴⁰ **Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumi Tebligatı**, Cilt 1, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1933, s. 195.

¹⁴⁴¹ TBMM'nin bu dönemde memur suçlarıyla ilgili hayata geçirdiği düzenlemeler için bkz: **Üçüncü Tertip 1-18'nci Cilt Düsturlara ait Umumi Tahlilli Fihrist**, Başvekâlet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, Başvekâlet Matbaası, Ankara 1938, ss.325-332.

¹⁴⁴² **Adliye İstatistikleri**, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 148, Ahmet İhsan Matbaası, Ankara 1939, ss.360-362.

¹⁴⁴³ “Üç polis komiseri tevkif edildi”, **Cumhuriyet**, 24 Kânunusani 1933, s. 2 ; “Hapishane müdürü tevkif edildi”, **Ankara Haftası**, Sayı: 92, 12 Temmuz 1934, No:92, s. 1; “İstanbul hapishanelerinde yolsuzluk yapanlar”, **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Haziran 1934, s. 3.

3.2.5. Kadın Ticareti ve Fuhuş

Fuhuş, ilk bakışta bireysel bir sorun gibi görünse de, aslında toplumu bir arada tutan değerleri erozyona uğratarak toplumsal çözülmeye yol açması itibarıyla sosyal; beraberinde getirdiği bulaşıcı hastalıklar, tedavi giderleri, iş gücü kaybı ve benzerleri sonuçları itibarıyla kamusal; fuhuşta istismar edilen insanların (çocuk, kadın ve erkek) ticari birer meta olarak alınıp satılması açısından ele alındığında isekriminal bir sorundu.¹⁴⁴⁴

Beraberinde getirdiği bu çok yönlü sorunlar sebebiyle çağdaş hiçbir devletin fuhuş meselesine karşı tepkisiz ve duyarsız kalması düşünülemez. Elbette Türkiye Cumhuriyeti de ahlaki ve toplumsal çözümlere yol açan fuhuş sorunuyla ilgilenmiş ve mücadele etmiştir. Hatta Türk Milleti'nin var olma savaşı verdiği Milli Mücadele yıllarında dahi fuhuş, önemli bir sorun olarak görülmüş ve denetim altına alınabilmesi için gayret sarf edilmişti.¹⁴⁴⁵

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren zührevi hastalıklar ile birlikte fuhuşla mücadeleye devam edilmişse de de, fuhuşun ve dolayısıyla beraberinde getirdiği sağlık sorunların önü alınamamıştır.¹⁴⁴⁶ Hatta zührevi hastalıklar ve fuhuş, bu

---

¹⁴⁴⁴ Mevzuatımızda fuhuşun tanımı yapılmamıştır. Ancak Yargıtay 5. Dairesi'nin 30.03.1976 tarih ve 1002 Esas, 979 sayılı kararında fuhuş, "bir kadının menfaat karşılığı veya alışkanlık suretiyle, vücudunu başkalarının cinsel zevkine teslim etmesi ve bu suretle birçok erkekle cinsel ilişkide bulunması sanatı" olarak tanımlamıştır. Bkz: Halil Yılmaz, **Açılması İzne Bağlı Yerler**, Yenilenmiş 3. Baskı, Baskı Ofisim, İstanbul 2004, s. 61.

¹⁴⁴⁵ Birinci Cihan Harbi'nden sonra her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de zührevi hastalıklarda ani ve büyük bir artış görülmüştü. Ancak, bu sorunla mücadele halen Osmanlı Devleti döneminde yürürlüğe konulan ve daha çok İstanbul'a münhasır olmak üzere yapılan 5 Teşrinievvel 1331 (1915) tarihli "Emraz-i Zühreviyenin Men-i Sirayeti Nizamnamesi" ile yürütülmekteydi. Milli Mücadele yıllarında sorunun giderek büyümesi üzerine sorunun önünün alınması amacıyla 1331 Tarihli Nizamname yeterli görülmemekle, fuhuşla bulaşan zührevi hastalıklarla mücadele edebilmek için bu yönetmeliği desteklemek üzere 20 Ekim 1920 tarihinde Bolu Mebusu Dr. Fuat Bey tarafından hazırlanan ve Büyük Millet Meclisine sunulan "Frenginin Men ve Tahdidi Sirayeti Hakkındaki Kanun" teklifi, 5 Şubat 1337 (1921) tarihinde kabul edilerek 7 Mart 1921 tarihinde 90 Sayılı Kanun olarak yürürlüğe sokuldu ve bu tarihten itibaren zührevi hastalıklarla mücadele, uzun bir süre bu kanun ve yönetmeliğe göre yürütüldü. Bkz: "Umumi Hıfzıssıhha Kanunu Esbabı Mucibesi", **TBMM. ZC.**, Devre 3, Cilt 18, İçtima 3, Sr. No:115, 17 Nisan 1930; **TBMM. ZC.**, Devre 1, Cilt 8, İçtima 1, s.89, 5 Şubat 1337 (1921); "Emraz-i Zühreviyenin Men-i Sirayeti Nizamnamesi", **Düstur**, Tertip 2, Cilt 1, s. 769; "Frenginin Men ve Tahdit-i Sirayeti Hakkındaki Kanun", **Düstur**, Tertip 3, Cilt 1, s. 206; **Resmi Gazete**, No: 5.

¹⁴⁴⁶ Fuhuşun artışına dair en güvenilir kaynaklar genellikle tedavi amaçlı istatistik verilerden elde edilmektedir. Bu bağlamda frengi hastalığıyla ilgili kayıtlı olarak tedavi gören hasta sayısının 1926 senesi içerisinde 84.662 iken, bu sayının 1927 yılında 96.096'a, 1929 yılında 97.657'ye ve 1930 yılında ise 97.837'ye ulaştığı görülmektedir. Yapılan tedavilere rağmen bu hastalıktan hayatını kaybeden kayıtlı hasta sayısının ise 1926 senesinde 402 iken, 1927 yılında 625 ve 1930 yılında ise bu sayının 1.073 kişiye ulaştığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlardan fuhuş ile birlikte bağlı hastalıkların da giderek yaygınlaştığı anlaşılmaktadır. Bkz: **İstatistik Yıllığı**, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Dördüncü Cilt-1930/1931, İstanbul Hüsnütabiat Matbaası, 1931, s.144.

dönemde sadece büyük şehirlerin bir sorunu olmaktan çıkarak, küçük yerleşim yerlerinde dahi görülmeye başlamıştır.¹⁴⁴⁷

Ancak neslin istikbalini, kuvvet ve kudretini tehdit edebilecek zührevi hastalıklar ve onun yaygınlaşmasının en büyük sebebi olan fuhuşla mücadele ise hala 5 Teşrinievvel 1331 (1915) tarihli Nizamname ve talimatnameler ve Frenginin Men ve Tahdidi Sirayeti Hakkındaki 90 Sayılı Kanun ile yürütülmekteydi.¹⁴⁴⁸ Bu mevzuata göre fuhuş yapanlardan hasta olanlar veya hastalık taşıma ihtimali bulunanlar hastaneye sevk edilerek tedavi altına alınmakta; rızasıyla gelmeyenler ise polis zoruyla götürülmekteydi. Özellikle zührevi hastalık taşıyan ve fuhuş yapan kadınların kontrolü açısından büyük şehirlerde çok faydası görülen polis zoruyla muayene ve tedaviye sevk uygulaması, bu Nizamnamenin 33'ncü maddesi (Emrazı zühreviye mensuplarının muayene ve tedavi için hastanelere cebren sevk olunacağı) hükmüne istinaden yerine getirilmekteydi. Ancak 1929 senesinde Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu gereğince zührevi hastalıklardan dolayı mahkeme kararı olmadan kişilerin zorla götürülemeyeceğine dair bir yargı kararı çıkmasından sonra polis, fuhuşla uğraşan kişileri zorla doktor kontrolüne sevk edemediğinden, büyük şehirlerde fuhuşla ve zührevi hastalıklarla mücadelede aksamalar meydana geldi.¹⁴⁴⁹ Hatta Anadolu'nun Sivas, Ordu ve gibi küçük şehirlerinde halkın frengi hastalığından muzdarip hale geldiği görüldü.¹⁴⁵⁰

Bu aksaklıklarla ilgili olarak Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletinin Başvekâlete yazdığı, 20 Ekim 1929 tarihli ve “cebren muayeneye sevk edilemeyen emrazı zühreviye mensuplarının men'i mazarratı için bir tedbir ittihazı” konulu yazısında; “...Büyükşehirlerde adetleri önemli bir yekûna ulaşan bu gibi şahısların muayene ve tedaviye sevkleri için ayrı ayrı mahkeme kararı alındığı takdirde zührevi hastalıklarla mücadele işlerinin tamamen akim kalacağı; zira mevcut teşkilatın her şahıs için ayrı ayrı karar almak ve bunu takip ederek sonuçlandırmak imkânından mahrum olduğu” belirttikten sonra, o gün itibarıyla zührevi hastalıklarla mücadelenin artık yürütülemediği ve özellikle büyük şehirlerde fuhuş ve zührevi hastalıklarla

---

¹⁴⁴⁷ **BCA.**, 030.10.00.00.177.220.01, 18 Şubat 1928.

¹⁴⁴⁸ “Umumi Hıfzıssıhha Kanunu Esbabı Mucibesi”, **TBMM. ZC.**, Devre 3, Cilt 18, İçtima 3, Sr. No:115, 17 Nisan 1930.

¹⁴⁴⁹ **BCA.**, 030.10.00.00.177.220.11, ss.2-3, 20 Ekim 1929.

¹⁴⁵⁰ “Devlet sıhhiye teşkilatı elindeki vesait nispetinde azami gayretle milletin hayat ve selametini koruyacak olan tedbirleri ihmal etmemektedir”, **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Mart 1929, s.1.

mücadelede “ aciz” kalındığı, toplum sağlığının tehlikeye girdiği; bu sebeple acilen yeni bir düzenlemenin yapılması gerektiği belirtiliyordu.¹⁴⁵¹

Bu arada 1929 Ekonomik Bunalımın da tesiriyle fuhşa alet olanların yaşlarında da düşüş olduğu görülmekteydi. Bu yıllarda bir yandan küçük illerden kandırılan kadınlar İstanbul’a götürülürken, diğer yandan tersine olarak İstanbul’dan getirilen 13-14 yaşlarında kızlar, kiralanan randevu evlerinde gruplar halinde çalıştırılmaya başlanmıştı.¹⁴⁵² Ayrıca yine Ekonomik Buhranın tesiriyle başta Macaristan, Bulgaristan ve Avusturya olmak üzere Avrupa ülkelerinden gruplar halinde fuhuş yapmak amacıyla Türkiye’ye oldukça fazla kadın geliyordu.¹⁴⁵³

Bu kadınlarla birlikte yaygınlaşan fuhşun, gençliğin ahlak ve sıhhatini tehdit eder hale gelmesi, ayrıca büyük şehirlerde görülmeye başlayan sefahat hayatı ve bu kadınların üzerinden elde edilen kazançların büyük boyutlara ulaşması üzerine hükümet, ülkenin ahlak yapısını korumak ve milli servetin bu yolla ülke dışına çıkarılmasını engellemek üzere harekete geçti.¹⁴⁵⁴ Bu kapsamda ilk önce fuhuş meslek haline getirdiği tespit edilen yabancı uyruklu kadınların, seyahat ve ikamete dair kanun çerçevesinde hudut dışarısına çıkarılması talimatı verildi. Ne var ki bu uygulamanın başlamasından bir süre sonra bu kadınların mensup oldukları ülkelerin sefaretlerinden gelen şikâyetler üzerine; uygulama önce artist namı altında ülkeye girmek isteyen kadınlara vize verilmesi¹⁴⁵⁵ daha sonra ise “artist ve şarkıcı namı altında ülkeye alınacak sanatçıların beynelmilel tanınmış olmaları” şartı getirildi.¹⁴⁵⁶

Ancak milletin sıhhatini koruma işinin devletin umumi hizmet ve vazifelerinden olduğu ve koruma işinin bireyin varlığından itibaren ölümüne kadar geçen süreyi kapsadığı, bunun yanı sıra ferdin sağlığı ile birlikte toplumun da sağlığının korunmasının devletin görevlerinden olduğunu kabul eden hükümet, Alman mevzuatını da örnek almak suretiyle¹⁴⁵⁷ 24 Nisan 1930 tarihinde 1593 Sayılı Hıfzıssıhha Kanunu¹⁴⁵⁸ yürürlüğe soktu. Bu yasal düzenlemeyle birlikte fuhuşla ve zührevi hastalıklarla mücadeleyi sertleştiren Dâhiliye Vekâleti, 1930 senesinde bir

¹⁴⁵¹ **BCA.**, 030.10.00.00.177.220.11, ss.2-3, 20 Ekim 1929.

¹⁴⁵² “Ankara’da Beyaz ticareti mi?”, **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Kânunuevvel 1930, s. 2.

¹⁴⁵³ **BCA.**, 030.10.00.00.107.705.21, 26 Temmuz 1931.

¹⁴⁵⁴ **A.y.**

¹⁴⁵⁵ **BCA.**, 030.10.00.00.107.705.21, 26 Temmuz 1931.

¹⁴⁵⁶ “Küçük Sanatların Türklere Hasrı-Talimatın Esasları Nelerdir?”, **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Kânunusani 1931, s. 2.

¹⁴⁵⁷ **TBMM. ZC.**, Devre 3, Cilt 18, İçtima 3, s.63, 17 Nisan 1930.

¹⁴⁵⁸ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 11, s. 324; Resmi Gazete No: 1489.

talimat yayımlayarak, illerdeki genelevlerin kapatılması talimatını verdi.¹⁴⁵⁹ Ancak iki büyük şehir dışında illerdeki sayıları bir ikiyi geçmeyen umumhanelerin kapatılması fuhşun azalmasını sağlamadığı gibi, tam tersine buralarda bulunan kadınların mahalle aralarında tedarik ettikleri evlerde işlerini sürdürmelerine neden oldu. Bu şekilde fuhuş yapmayı meslek haline getirenlerin polisin ve sağlık kuruluşlarının denetimi dışına çıkmalarıyla, frengi hastalarında yeniden artış görüldü. Örneğin Samsun ilinde bir frengi hastanesi son beş senede görülen frengili hasta sayısının toplamı kadar, altı ay içerisinde yeni frengili hasta müracaatı oldu. İstanbul Emrazi Zühreviye Hastanesinde de aynı şekilde artışlar olduğu görüldü.¹⁴⁶⁰

Aniden artan fuhuş ve bağlı olarak zührevi hastalıkların bir an evvel önünün alınması amacıyla yeni bir uygulamaya geçilmesi zaruret halini alınca, öncelikle Türk Ceza Kanununun 6, 435 ve 436'ncı maddelerinde değişiklik yapan 2275 Sayılı Kanun kabul edilerek,¹⁴⁶¹ beyaz kadın ticareti ve fuhuş suçlarını düzenleyen cezai hükümlere yenileri eklendi. Ardından da 1593 Sayılı Hıfzıssıhha Kanununun 128'nci maddesine göre¹⁴⁶² yeni bir nizamname yapılması konusu gündeme geldi.

Ne var ki, yeni bir yönetmelik yapılması kapsamında başlayan görüşmeler esnasında ilgili bakanlıklar arasında büyük bir tartışma başladı. Zührevi hastalıklarla mücadele etmekle mükellef olan Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti bulaşıcı hastalıkların kontrol altına alınması için, denetim altında fuhşa izin verilmesinin uygun olacağını ileri sürerken, fuhuşla mücadeleden sorumlu olan Dâhiye Vekâleti, aksi görüşteydi. Başvekâlete sunulan Dâhiliye Vekâleti'nin 21 Ocak 1932 tarihli yazısında, medeni milletlerin genelinin fuhşun bazı usul ve kaideler içerisinde dahi olsa denetimli müsadeseinde fayda olmadığı görüşünde olduklarını ve bu bağlamda Türkiye'de genel evlerin açılmasının sosyal ve ahlaki açıdan memleket için faydadan çok zarar getireceğini ve ayrıca fuhuşla mücadele nizamnamenin bir komisyon

¹⁴⁵⁹ Fuhuşla Mücadele Hakkında 12 Nisan 1930 Tarihli Tamim", **Kanunlar II**, Dâhiliye Vekâleti Vilayetler İdaresi Umum Müdürlüğü Yayınları Cilt 2,1930, ss.1072-1079.

¹⁴⁶⁰ **BCA.**, 030.10.00.00.177.221.5, s. 6, 4 Nisan 1932.

¹⁴⁶¹ "Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında 1/561 ve Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında 1/645 Numaralı Kanun Layihaları", **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 16, İçtima 2, Sr. No: 262, 5 Haziran 1933; **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 16, İçtima 2, ss.44-63, 5 Haziran 1933; **Düstur**, Tertip 3, Cilt 14, s. 1343; **Resmi Gazete**, No:2432.

¹⁴⁶² Madde 128: "Sıhhat ve İçtimai Muavenet ve Dâhiliye Vekâletleri müştereken bir nizamname neşrederek umumi kadınlar ve evlerin tabi olacakları hükümler ve bu fuhuş yüzünden intişar eden hastalıkların ve bilhassa zührevi hastalıkların sirayetini mani olacak tedbirleri tespit ve yine müştereken tatbik ederler. Umumi Kadınlarla umumi evler ve bunlara benzer mahaller bu nizamnamede tarif ve tahdit olunur". Bkz: **Düstur**, Tertip 3, Cilt 11, s. 324; **Resmi Gazete**, No: 1489.

tarafından hazırlanmasının uygun olacağını bildirdi.¹⁴⁶³ Bunun üzerine bizzat Başvekil tarafından Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâletinden seçilen Dr. Hüsamettin, Dr. Asım İsmail, Dr. Hulusi Behçet Beyler ile¹⁴⁶⁴ Dâhiliye Vekâletince belirlenen Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü İkinci Şube Müdürü İhsan ve Beşinci Şube Müdürü Necmettin Beylerden oluşan ve Başvekâlet Müsteşarı Kemal Beyin başkanlığında kurulan komisyon da farklı kanaatlere sahip olduklarından anlaşmazlığa düştüler.¹⁴⁶⁵

Bu komisyondaki Dâhiliye Vekâleti temsilcileri, “milletin bünyesini her türlü tehlike, hastalık ve sarsıntılardan korumakla mükellef olan çağdaş devlet anlayışının, fuhşu da milletin içtimai bünyesini, hatta varlığını tehdit eden bir maraz addettiğini” belirterek; “uzun süren tecrübelerin ve muhtelif sistemlerdeki tedbirlerin verilerine göre devletin fuhşun men’i hususunda bulabildiği en etkili çarenin fuhşa vasıta olanların takip ve tecziyesi ve fuhuşhanelerin men’i ile fuhşun hiç olmazsa bir kazanç vasıtası olması ve fuhuşhanelerin de bir pazar borsası haline gelmesine mani olunmasının devletin asli görevi olduğunu” savundular. Ayrıca fuhuşhanelere müsaade etmenin, aynı zamanda fuhşu himaye etmek anlamına geleceğini, birtakım kişilerin çeşitli şekillerde işgal edilerek tedarik edilecek kadınları istismar edecekleri, Oysa Lozan Anlaşması gereğince Türkiye’nin de kabul ettiği beyaz kadın ticaretinin yasaklanmasına dair protokolde, kadın ticaretine sebep olan ortamların ortadan kaldırılmasının uluslar arası anlaşmanın bir gereği olduğunu; bunun yanı sıra eski idarelerin halkın tüm karşı koymalarına karşı hükümet kuvvetlerinin desteğiyle cebren genelev açılmalarının tepkiye yol açtığını, bu sebeplerle genelevlerin kaldırılarak hukukun işletilmesi suretiyle fuhuşla ve dolayısıyla zührevi hastalıklarla mücadele edilmesi gerektiğini ileri sürdüler.

Gerçekten de Türkiye “Beyaz Kadın Ticareti” ile ilgili olarak 18 Mayıs 1904 ile 4 Mayıs 1910 tarihlerinde Paris’te ve 30 Eylül 1921 tarihinde Cenevre’de imza edilmiş olan kadın ve çocuk ticaretinin yasaklanmasına dair anlaşmaları 27 Nisan 1932 tarih ve 12717 Sayılı Vekiller Heyeti Kararı ile uyacağını ve uygulayacağını kabul etmişti. Üstelik 11 Ekim 1933’te Cenevre’de imza ettiği reşit kadın ticaretinin

¹⁴⁶³ **BCA.**, 030.10.00.00.177.221.5/15, 21 Ocak 1932.

¹⁴⁶⁴ **BCA.**, 030.10.00.00.177.221.5/14, 22 Şubat 1932.

¹⁴⁶⁵ **BCA.**, 030.10.00.00.177.221.5/1-10, 5 Nisan 1932.

men'ine dair uluslar arası anlaşmayı da 2693 Sayılı Kanun olarak mevzuatına almıştı.¹⁴⁶⁶

Ancak buna rağmen komisyonda bulunan Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti temsilcileri Avrupa'da pek çok devlet tarafından denetim altında olan genelevlerde fuhuş yapılmasına müsaade edildiği, hatta bir ara Belçika'nın 1927 senesinde genelevleri ve fuhuşu yasakladığı, fakat altı ay süren bir deneme neticesinde 1928 senesinde yeniden ve devletin denetiminde fuhuşa müsaade etmek zorunda kaldığını belirtilerek; Türkiye'de fuhuşu başıboş bırakmanın zührevi hastalıkların alabildiğince yayılıp gitmesine müsamaha etmekten başka bir işe yaramayacağını, nitekim bunun geçen senelerde denendiğini ve zührevi hastalıklarda patlama meydana geldiğini genelevlerin veya randevu evlerin devletin denetiminde faaliyetlerini yürütmesi gerektiğini ifade ettiler.¹⁴⁶⁷

Bir uzlaşmaya varamayan komisyon, çalışmalarının sonucunda detaylı bir rapor hazırlayarak Başvekâlet Müsteşarlığına sundu. Raporu tetkik eden Başvekâlet Müsteşarlığı ise her iki görüşün de haklı tarafları olduğunu belirtmekle birlikte, ülke halkının eğitim seviyelerinin çok düşük olduğu, özellikle işçi ve köylülerin zührevi hastalıklar hakkında bilgi sahibi olmadıklarını, bu sebeple kolaylıkla hastalıklara yakalanma ihtimalinin bulunduğunu, her ne kadar kendilerini fuhuş girdabına kaptırılmış bulunan kadınları genelevlerde sefalet içerisinde bırakmanın insaniyet ve medeniyetle bağdaşamayacağını, ancak bu müesseselerin kapatılmasının Türkiye'de henüz zamanının gelmediğini, bu sebepten ötürü ihtiyaç duyulan yerlerde belirli kurallar ve denetimler altında genelevlerin açılması ve bu suretle hayat kadınlarının denetim altında tutulmasının zaruri olduğunu belirten görüşüyle birlikte komisyon raporunu Başvekâlete sundu.¹⁴⁶⁸ Gerekli değerlendirmeler sonucunda yeni genelev açılmamasına; var olanlara ise yeni çalışan alınmamasına karar verildi. Bununla ilgili olarak da 12 Kasım 1933 tarihinde "Fuhuş ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Nizamnamesi" yürürlüğe konuldu.¹⁴⁶⁹ Ancak bu nizamname de ihtiyaçları karşılamakta yeterli olmadı. Hatta İzmir'de de fuhuşun armasına paralel

---

¹⁴⁶⁶ "Reşit Kadın Ticaretinin Men'ine Dair 11 Teşrinievvel 1933'de Cenevre'de İmzalanan Beynelmilel Mukavelenamenin Tasdikine Dair Kanun", **Düster**, Tertip 3, Cilt 16, s. 706; Resmi Gazete No: 2984

¹⁴⁶⁷ **BCA.**, 030.10.00.00.177.221.5/1-10, 5 Nisan 1932.

¹⁴⁶⁸ **BCA.**, 030.10.00.00.177.221.5/1, 5 Nisan 1932.

¹⁴⁶⁹ **Düster**, Tertip 3, Cilt 15, Sahife 21; **Resmi Gazete**, No:2560.

olarak frengi hastalığında artış görülmesi üzerine İzmir Belediyesi münhasıran fuhuşla mücadele için bir talimat yayınlamak durumunda kaldı.¹⁴⁷⁰

Gerek Nizamnamede görülen eksikliklerin giderilmesi gerekse ülke genelindeki uygulamalarda bütünlüğün sağlanması için “Fuhuş ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi hastalıklarla Mücadele Nizamnamesinin Bazı Maddelerini Değiştiren Nizamname”¹⁴⁷¹ yürürlüğe konularak bu aksaklıklar ve eksiklikler giderilmeye çalışıldı. Ayrıca bu nizamnamenin nasıl uygulanacağını gösteren bir de “Fuhuşla Mücadele Talimatnamesi” vilayetlere tamim edildi. Fuhuş yapan yerlerin polisçe veya mahallin en büyük mülki amirince verilmiş yetki belgesine sahip sivil memurlarca sürekli olarak araştırılmasına dair talimat verildi.¹⁴⁷² Ayrıca “Fuhuş sebebiyle bulaşan zührevi hastalıkların yayılmasına mani olmak üzere ve bu yüzden amme intizamının bozulmamasını temin ve fuhuşu murakabe eylemek üzere” Nizamnamenin birinci maddesine istinaden iki teşkilat oluşturuldu. Bu teşkilatlardan birisi “Zührevi Hastalıklar ve Fuhuşla Mücadele Komisyonu”, diğeri ise “zührevi Hastalıklar ve Fuhuşla Mücadele Komisyonlarına Yardım Heyetleri” idi.¹⁴⁷³

Ancak ülkenin her yerinde, hatta başkent in göbeğinde alınan tüm tedbirlere rağmen gizli fuhuşun önünü bir türlü alınamıyordu. Çünkü bu işi meslek edinen kadınlar tarafından tuzağa düşürülen ve fuhuşa alet edilen kadın ve kızlar sektöre sunulmaya devam ediliyordu. Bu gençlerin tuzağa düşürüldükleri yerler ise genellikle Beyoğlu’ndaki dans evleri, kadın terzihaneleri, iş yazıhanesi süsü verilen yerlerdi. Buralar adeta fuhuşa giden tabii istasyonlar gibiydi. Özellikle kadın terzihaneleri o günlerde fuhuşun ilk basamağı şeklini almıştı. Hatta eski seyyar muhabbet telalar lının vazifesini bu terzihanelerin daha donanımlı bir şekilde yaptıkları söylene bilirdi. Bunlara son zamanlarda bir de gizli daktilo evleri ve model kızlar yazıhaneleri eklenmişti. Tuzağa düşürülen genç kızlar ise ekseriyetle işçi, fakir veya orta tabakaya mensup ailelerin çocuklarıydı.¹⁴⁷⁴ Bu şekilde tuzağa düşürülen kızlar Anadolu’nun her köşesine sermaye olarak gönderiliyordu. Türkiye’nin

¹⁴⁷⁰ “Memleket Postası-İzmir”, **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Mayıs 1934, s. 4.

¹⁴⁷¹ **Düştur**, Tertip 3, Cilt 15, Sahife 1512; **Resmi Gazete**, No:2797.

¹⁴⁷² Ayın Tarihi, Dâhiliye Vekâleti Matbuat Umum Müdürlüğü, Ankara İkinci Kanun 1934,s.3; “Fuhuş ile Mücadele”, **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Mayıs 1934, s. 5.

¹⁴⁷³ “Fuhuş ve Fuhuş yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Nizamnamesi”, **Kanunlar IV**, Dâhiliye Vekâleti Vilayetler İdaresi Umum Müdürlüğü, Köy Hocas ı Matbaası, Ankara 1934, s. 760.

¹⁴⁷⁴ “Fuhuşla mücadele neden müspet netice vermiyor”, **Yeni Sabah**, 26 Aralık 1938, s.1.

başkenti olan Ankara'nın göbeğinde bile tuzağa düşürülen küçük yaştaki kız çocukları, gizli fuhuş evlerinde çalıştırılıyordu.¹⁴⁷⁵

Gizli randevuevleri ile birlikte yaygınlaşan zührevi hastalıklar artık Anadolu'nun küçük kentlerinde bile bir soru haline gelmeye başlamıştı. Küçük bir kent olan Aydın ilinde 1934 Senesinde frengiden yatarak 10; ayakta 30-40 hasta tedavi gördüğü halde, başvuruların çokluğundan kapasite yetmemekte ve acilen bir dispansere ihtiyaç duyulduğu bildirilmekteydi.¹⁴⁷⁶

Gizli fuhuş yerlerinin açılmasının önünün alınamaması ve zührevi hastalıklarda patlama görülmesi üzerine Fuhuş ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Nizamnamesi'nin ilgili hükümleri çerçevesinde,¹⁴⁷⁷ genelevlerin üzerindeki sınırlamalar kaldırılarak, yeni genelevler açılmasına karar verildi. Bu kapsamda İstanbul'da Sıhhiye Müdürlüğünde yapılan toplantıda, fuhuşla mücadele komisyonu Beyoğlu ve Galata'da daha önce izin verilen mıntıkalara ek olarak, İstanbul Gedikpaşa'da birer randevuevi açılmasını kararlaştırdı. Böylece İstanbul'da izinli olarak üç mıntıkada fuhuş yapılmasına başlanıldı.¹⁴⁷⁸

Ayrıca fuhuşla mücadelenin yanı sıra, zührevi hastalıklarla mücadele edilmesi hususunda da polise pek çok yeni görev yüklendi. Fuhuş ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Nizamnamesi'nde yapılan değişikliklerle birlikte, umumi kadınların ve umumi evlerin tespit ve tescili, gizli fahişelerin ve fuhuş yerlerinin meydana çıkarılması görevi, polis amirlerinin nezareti altında ahlak zabıtasında görevli sivil polisler verildi.¹⁴⁷⁹

Bunun yanı sıra fuhuşun belirli bölgelerde toplanarak kontrol altına alınması yoluna gidildi. Örneğin zührevi hastalıkların etkilerini arttırdığı Samsun'da, şehirdeki uygunsuz kadınların bir semte yerleştirilmesine ve zabitanın denetimi altında genel evler açılmasına; özellikle serbest fuhuş yapan kadınların bulunduğu ve öğrencilerle işçi sınıfın kullandığı ana yollara yakın olan sokakların (en bilineni Ünye sokağıdır) boşaltılmasına karar verildi.¹⁴⁸⁰

¹⁴⁷⁵ “Fuhuş teşvik”, **Ankara Haftası**, Sayı: 92, 12 Temmuz 1934, s. 3.

¹⁴⁷⁶ “Memleket postası”, **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Ağustos 1934, s. 4.

¹⁴⁷⁷ “Fuhuş ve Fuhuş yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Nizamnamesi”, **Kanunlar IV**, Dâhiliye Vekâleti Vilayetler İdaresi Umum Müdürlüğü, Köy Hocası Matbaası, Ankara 1934, ss. 760-814.

¹⁴⁷⁸ “İstanbul'da fuhuş mıntıkları”, **Hâkimiyeti Milliye**, 12 İkinci Teşrin 1934, s. 2; “Fuhuş mıntıkları”, **Hâkimiyeti Milliye**, 16 İkinci Kanun 1934, s. 2.

¹⁴⁷⁹ “Fuhuşla ve Zührevi Hastalıklarla Mücadele Nizamnamesi, Md. 8”, **Kanunlar IV**, Dâhiliye Vekâleti Vilayetler İdaresi Umum Müdürlüğü Yayınları, Köy Hocası Matbaası, Ankara 1934, s.763.

¹⁴⁸⁰ “Fuhuşla mücadele”, **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Şubat 1934, s. 5.

Bu arada Türkiye kadın ticaretinin yasaklanması için diğer devletlerle de işbirliğine içerisine gitti. Milletler Cemiyeti'nin 9-11 Ekim 1933 tarihleri arasında Cenevre'de toplanan uluslararası konferansına katılan Türkiye, "Reşit Kadın Ticaretinin Men'i Hakkında Beynelmilel Mukavelename"yi imzalayarak¹⁴⁸¹ bu sözleşmeyi 8 Nisan 1935 tarihinde 2693 Sayılı Kanun olarak iç hukuka aktardı.¹⁴⁸² Ancak bu sözleşmenin daha önce yapılan diğer sözleşmeden bazı farkları vardı: Örneğin Lozan Anlaşmasının¹⁰⁰ncü maddesinde geçen üç sözleşmeden 1910 Paris Sözleşmesi yirmiden aşağı; 1921 tarihli Cenevre Sözleşmesi ise yirmibir yaşını ikmal etmeyen kız ve kadınların fuhuşta kullanılmayacağını belirtilmekteyken; 1933 sözleşmesi kadın ticareti hakkındaki yasaklamanın, yaş farkı gözetilmeksizin bütün kadınlar için geçerli olacağına hükmediyordu. Sözleşmenin 1 ve 2'nci maddelerinde ise fuhuş yaptırmak maksadıyla reşit bir kadın veya kızı başka bir memlekette kullanan, sürükleyen veya ayartan kimselerin suçun unsurlarını teşkil eden fiiller muhtelif memleketlerde yapılmış veya yapılmaya teşebbüs edilmiş olursa dahi, bu fiillerin cezalandırılacağı belirtiliyordu. Ayrıca bu suçları cezalandırmaya kanuni mevzuatı halen kâfi gelmeyen sözleşmeye dâhil olan tarafların da bu kapsamda gereken tedbirleri bir an önce almaları isteniliyordu. Sözleşmenin üçüncü maddesi ise, kadın ve çocuk ticaretinin men'i hakkında sözleşmelerde yer almış olan suç unsurlarının başka başka memleketlerde işlenmesi halinde alakadar devletlerin arasında işbirliği yapılmasını düzenliyordu.¹⁴⁸³

Ne var ki, oluşturulan komisyonlar, çıkarılan talimatlar ve hayata geçirilen tüm uygulamalara rağmen bu dönemde fuhuş ve fuhuş sebebiyle bulaşan hastalıklar her geçen gün artmaya devam etti.¹⁴⁸⁴ Fuhuş ile bulaşan zührevi hastalıklarla mücadele devlete mali açıdan da önemli külfetler getirdi.¹⁴⁸⁵ Polis teşkilatının bir kısmı iç güvenlikten alınarak, bu sorunla mücadele edebilmek için oluşturulan özel birimlerde görevlendirilmek durumunda kalındı. Ne yazık ki, alınan tedbirlere ve hayata geçirilen tüm uygulamalara rağmen sonraki yıllarda da fuhuş ve dolayısıyla

---

¹⁴⁸¹ "11 Teşrinievvel 1933'de Cenevre'de İmzalanan Reşit Kadın Ticaretinin Men'i Hakkındaki Beynelmilel Mukavelenin Tasdikine Dair Kanununun Esbabı Mucibesi", **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 2, Fevkalade İçtima, Sr. No: 26, 8 Nisan 1935.

¹⁴⁸² **Düştur**, Tertip 3, Cilt 16, s. 706; **Resmi Gazete**, No: 2984.

¹⁴⁸³ "11 Teşrinievvel 1933'de Cenevre'de İmzalanan Reşit Kadın Ticaretinin Men'i Hakkındaki Beynelmilel Mukavelenin Tasdikine Dair Kanununun Esbabı Mucibesi," **a.g.e.**, Sr. No:286.

¹⁴⁸⁴ Bkz: Tablo: 6.

¹⁴⁸⁵ Bkz: Tablo: 7.

insan ticareti sorunu artarak devam etti.¹⁴⁸⁶ Belki bu konuda mevzuatta yer alan önleyici tedbirler ve caydırıcı müeyyidelerin yeterli olmaması, belki de her şeye rağmen getirisinin yüksek olması sebebiyle fuhuş ticareti bir sektör olarak varlığını sürdürdü. Bugün bile Türkiye'nin bu konuda sicili oldukça kötüdür. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın 2010 İnsan Kaçakçılığı Raporunun Türkiye ile ilgili bölümünde "Türkiye'nin fuhşa zorlanma ve zorla çalıştırmanın da dâhil olduğu insan kaçakçılığına maruz kalan kadın ve çocuklar için varış yeri ve transit ülke konumunda olduğu" belirtilmektedir.¹⁴⁸⁷

1926 -1935 Seneleri arasında frengi hastalığından tedavi olan hastaların sayısal istatistikleri Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo: 6.

Frengi Mücadelesi

Seneler	Kayıtlı olanlar				Genel Toplam	Çıkışlar			
	Kayıtlı olan		Yeni kayıt			Tedavisi yapılan	Ölen	Mıntıka haricine giden	Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın					
1926	38.524	42.013	1.856	2.269	84.662	629	402	1.805	2.836
1927	38.922	42.904	6.982	7.284	96.092	804	625	2.612	4.041
1928	43.916	48.135	2.852	2.754	97.657	220	186	715	1.121
1929	46.752	49.784	5.873	5.082	107.491	1.706	974	2.686	5.366
1930	48.663	53.462	5.982	6.623	114.730	1.990	1.073	2.875	5.938
1931	49.979	58.713	5.547	4.493	118.832	1.355	1.264	846	3.465
1932	53.794	61.573	19.786	20.331	155.484	4.621	2.002	3.683	10.486
1933	68.337	76.661	12.985	12.312	170.295	5.569	1.644	11.463	18.676
1934	70.963	80.856	6.715	6.289	164.623	5.107	1.580	3.657	10.254
1935	73.461	80.908	9.331	9.878	173.578	6.975	1.544	3.306	11.825

Kaynak: İstatistik Yıllığı, Başbakanlık İstatistik G.D Yayınları, Yayın No: 88, Cilt 8, Devlet Basımevi, Ankara 1936, s. 152.

1925-1935 Tarihleri arasında frengiyle mücadeleye harcanan ödenek miktarı Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo: 7.

Frengi ile mücadele sarfiyatı (Bin lira hesabı ile)

1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
63	127	95	127	97	245	194	168	193	212	197

Kaynak: İstatistik Yıllığı, Başbakanlık İstatistik G.D Yayınları, Yayın No: 88, Cilt 8, Devlet Basımevi, Ankara 1936, s. 152.

¹⁴⁸⁶ "Fuhuşla mücadele böyle yapılmaz", **Yeni Sabah**, 25 Aralık 1938, ss.1-3; "Beyaz kadın ticareti", **Tan**, 8 Temmuz 1938.

¹⁴⁸⁷ "Türkiye'de fuhuş trafiği arttı", **Hürriyet**, 16 Haziran 2010, s. 4.

3.3. Kamu Barışını Bozan Ekonomik Sebepli Toplumsal Olaylar (Trakya Olayları)

Ekonomik krizler, toplumun hassasiyetlerini arttırır ve çoğu kez toplumsal şiddet eylemlerine uygun zeminler yaratır. Bu eylemlerin gerçekleşmesi için ise genellikle küçük bir kıvılcım yeterli olur. Mevcut koşullardan memnun olmayan az gelirli kitleler ekonominin çıkmaza girdiği dönemlerde, özellikle azınlıkların elinde bulunan kaynaklara göz dikerek, toplumdaki kötü gidişattan bu unsurları sorumlu tutarlar. Bu türden algıların yükseldiği ortamlarda, toplumun hezeyanlı bir saldırganlık potansiyeline büründüğü görülür. Milletın egemen sınıfı, milliyetçi bir otoriterlik eşliğinde ve şiddete başvurarak öncelikle ideolojik baskı ve ayrımcılıklar, ardından baskıcı sert yasalar ve en sonunda da toplumsal patlamalarla azınlıkların elinde bulunan ekonomik kaynakları yağmalar ve bunu da milliyetçi bir kılıf içerisinde mazur göstermeye çalışır.

1934 Yılında Trakya’da Türkiye’nin Yahudi Türk vatandaşlarına karşı önce ekonomik boykot olarak başlayan, ancak sonraki günlerde sindirme, yıldırma ve yağma olayları ile sonuçlanan ve “Trakya Olayları” olarak tarihe geçen hadise de, esasen milliyetçi hareketlerden kaynaklanmayan, yukarıda bahsedilen mantıksal paradigmanın canlı bir örneği olan ekonomik krizin sonucudur.

1930’lu Yılların başlarında bütün dünyada yaklaşık 17 milyon Yahudi vardı. Bunlardan 45.000’i İstanbul’da, 15.000’i İzmir’de, 2.000 kadarı ise Edirne’de olmak üzere yaklaşık olarak 60.000 Yahudi Türkiye’de bulunmaktaydı. Geri kalan Yahudi nüfusun ise 5 milyonu Kuzey Amerika’da, 1 milyonu Güney Amerika’da, 500.000’i Fransa’da, 500.000’i İngiltere’de, 3 milyonu Lehistan’da, 2 milyonu Rusya’da, 1 milyonu Romanya’da, 1 milyonu Avusturya’da, 2,5 milyonu Almanya’da, 1 milyonu Çekoslovakya’da, 200.000’i Filistin’de, 50.000 kadarı ise Yunanistan’daydı.¹⁴⁸⁸

1929 Ekonomik Buhranı ile birlikte ortaya çıkan ekonomik bunalımla birlikte bu ülkelerin bazılarında Yahudi karşıtı hareketler görülmeye başladı. 25 Mart 1931’de Yunanistan’da bazı Rum gurupların Yahudi evlerine tecavüzleriyle başlayan olaylar, 1931 Haziran ayının son haftası içerisinde Selanik’te milliyetçi Rumların Yahudi mahallelerine saldırarak evlerini tahrip etmeleri ve yakmaları ile sonuçlandı. Yapılan saldırıda 11 ikametgâh, bir sinagog ve bir Yahudi okulu yakıldı.¹⁴⁸⁹

¹⁴⁸⁸ “Dünyadaki Museviler nerede?”, **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Ağustos 1933, s. 2.

¹⁴⁸⁹ “Selanik’te Yahudilere yapılan taarruz”, **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Temmuz 1931, s. 2.

Lehistan'da ise üniversitelerde başlayan Yahudi aleyhtarlığı, kısa zamanda Yahudilere karşı saldırılara dönüştü.¹⁴⁹⁰ Cezayir'de de Yahudiler ile yerli halk arasında çıkan olaylarda her iki taraftan 20 kişi hayatını kaybetti; 70 kişi yaralandı.¹⁴⁹¹ 1933 Yılında Bulgaristan'da da Yahudi karşıtı eylemler görülmeye başladı.¹⁴⁹²

Yahudi aleyhtarlığında görülen artışa paralel olarak Filistin ve Suriye'ye doğru Yahudi göçü hızlandı. Ne var ki, bu yerlerde toprak almaya başlayan göçmenlerin sayılarında artış görülmesi üzerine, Filistin ve Suriye'de de antisemitik hareketler görülmeye başladı.¹⁴⁹³ Ancak bu yıllarda Yahudi karşıtlığının en fazla görüldüğü ülke, Almanya oldu. 1933 Senesinin hemen başında Nazilerin iktidara hâkim olmasından sonra¹⁴⁹⁴ Almanya'da Yahudilere yönelik başlatılan sistemli sindirme ve yıldırma politikaları karşısında¹⁴⁹⁵ toplanan Uluslararası Yahudi Kongresi, Yahudilerin haklarını korumak için Almanya ve diğer ülkelerde etkili olacak bir organizasyonun kurulmasını kararlaştırdı.¹⁴⁹⁶ Bu kapsamda "Yahudi Aleyhtarlığına Karşı Mücadele Birliği" kuruldu.¹⁴⁹⁷ Ayrıca Yahudi haklarını savunmak üzere Danziger Judische Stimme (Danzig'li Yahudilerin Sesi) gibi dergiler çıkarılarak Yahudilerin içerisinde buldukları sorunlar bütün dünyaya duyurulmaya¹⁴⁹⁸ ve ayrıca belirli aralıklarla uluslar arası Yahudi kongreleri organize edilerek, Yahudilere karşı uygulanan hukuka aykırı davranışlara karşı mekanizmalar geliştirilmeye çalışıldı.¹⁴⁹⁹

Türkiye'deki antisemitik hareketler ise büyük ölçüde yine Türkiye'de yaşayan Almanlar tarafından organize ediliyordu. 1933 Senesinde Almanya'nın Yahudi mallarının boykot edilmesi kararına, Türkiye'de ikamet etmekte olan Almanlar da iştirak ettiler. Ayrıca bu karara paralel olarak, İstanbul'da bulunan Almanlar bir bildiri dağıtarak, 1 Nisan 1933 tarihinde Beyoğlu'nda bir miting

¹⁴⁹⁰ "Lehistan'da Yahudi aleyhtarlığı", **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Teşrinisani 1931, s. 2.

¹⁴⁹¹ "Cezayir'de kanlı bir hadise", **Hâkimiyeti Milliye**, 8 Ağustos 1934, s. 1; "Cezayir hadisesinde ölenlerin cenaze merasimi", **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Ağustos 1934, s. 2.

¹⁴⁹² **BCA**, 0030.10.00.00.241.627.12, 18 Nisan 1933.

¹⁴⁹³ "Suriye'de Yahudi düşmanlığı", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Şubat 1934, s. 2.

¹⁴⁹⁴ "Hitler başvekil oldu", **Hâkimiyeti Milliye**, 31 Ocak 1933, s. 1.

¹⁴⁹⁵ "Berlin'de Yahudi avcılığı", **Cumhuriyet**, 29 Mart 1933, ss.1-5; "Alman Yahudileri telaş ve endişe içerisinde", **Cumhuriyet**, 30 Mart 1933, s. 1.

¹⁴⁹⁶ "Yahudi Kongresi", **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Eylül 1933, s. 2; "Yahudi kongresinde", **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Eylül 1934, s. 1.

¹⁴⁹⁷ "Almanya'daki Yahudi düşmanlığı", **Cumhuriyet**, 28 Mart 1933, s. 5; "Yahudi aleyhtarlığı meselesi", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 İkinci Kanun 1934, s. 2.

¹⁴⁹⁸ "Bir Yahudi mecmuası", **Hâkimiyeti Milliye** 7 Nisan 1934, s. 2.

¹⁴⁹⁹ "Yahudiler-Beynelmül kongre Almanya'ya boykotaja karar veriyor", **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Ağustos 1934, s. 1.

yapmak istediler. Ancak Hitler taraftarlarının organize ettikleri ve Beyoğlu'nda Tünel önünden başlayarak, İstiklâl Caddesini takiben Alman konsolosluğu önünde son bulacak bu eyleme, polis izin vermedi. İstanbul'da bulunan Almanlarca kurulan "Türkiye Nazileri" isimli örgütün Yahudilere karşı eylemler yapabileceği değerlendirilmesi ile¹⁵⁰⁰ Hitler taraftarı Almanların faaliyetleri gözlem altına alındı.¹⁵⁰¹ Ayrıca Emniyet Umum Müdürlüğü "Hitlercilik" olarak adlandırılan Nazi ideolojisinin Türkiye'de ilgi çekmesi ve sempati kazanmaya başlaması karşısında, bu akımın sempatanlarını da takip altına aldı.¹⁵⁰² Aynı zamanda Emniyet Umum Müdürlüğü tarafından Türkiye dışındaki Nazi faaliyetleri de yakından izlendi.¹⁵⁰³

Ancak ne yazık ki, ekonomik krizin etkilerinden en fazla etkilenen bölgelerden olan Trakya Bölgesi'nde¹⁵⁰⁴ Almanların Türkiye'de yürüttükleri yoğun propaganda faaliyetlerinin de etkisiyle, bu gün dahi halen tartışma konusu olan etnik milliyetçi hareketlerin meydana gelmesine engel olunamadı. 21 Haziran 1934 tarihinde Çanakkale'de başlayan; ardından Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerine yayılan ve bu yörede yaşayan Türk vatandaşı Yahudilere yönelik boykot, taciz, fiili saldırı ve yer yer görülen yağmayı da içeren hadiseler, tarihe "Trakya Olayları" olarak adını yazdırdı.

Yahudi aydınlarına göre Trakya Olayları, uluslar arası antisemitik hareketlere paralel olarak birtakım çevrelerin de Türkiye içerisinde başlattığı propaganda faaliyetleri doğrultusunda Yahudilerin ülkenin emniyeti açısından sakıncalı oldukları ve casusluk yaptıkları yönündeki yanlış bilgilendirmeler ile 1933 senesinin Haziran ayı ortalarından itibaren halk arasında, hükümetin Yahudileri Trakya'dan kaldırmak istediği, fakat bu hareketin açıktan açığa değil, hususi tertipler ve tazyiklerle yapılmasını el altından desteklediği söylentileri ile birleşmesi sonucunda meydana gelmişti.¹⁵⁰⁵

Gerçi azınlıkları Türkleştirme siyaseti Cumhuriyetin ilk yıllarındaki uluslaşma sürecinin bir parçasıydı. Ancak bu siyasetle gerçekleştirilmek istenilen; Müslim, gayrimüslim ve değişik etnik kökenlere mensup vatandaşları "Türk" üst kimliğinde birleştirmektir. Türkleştirme siyaseti azınlıkların Türk dilini, Türk

¹⁵⁰⁰ "Almanya'da Yahudilere karşı boykot bugün başlıyor", **Cumhuriyet**, 1 Nisan 1933, ss. 1-3

¹⁵⁰¹ **EGM Arşivi**, Dn: 12443, Türkiye'deki Hitlerciler dosyası.

¹⁵⁰² **EGM Arşivi**, Dn:12441, Genel yazışmalar dosyası.

¹⁵⁰³ **EGM Arşivi**, Dn: 12442, Türkiye Haricindeki Hitlerciler dosyası.

¹⁵⁰⁴ "Trakya'nın buhrandan gördüğü zarar", **Cumhuriyet**, 10 Teşrinievvel 1932, s. 4.

¹⁵⁰⁵ **Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumi Tebligatı**, Cilt 5, Ulus Matbaası, Ankara 1935, s.40.

lksn ve kültürünü içtenlikle benimseyip Türk milli kültürü içerisinde eriyip, İslam dinine mensup Türklerle eŖit haklara sahip Musa veya İsa dininden birer Türk olarak yeniden doğmalarını amaçlayan bir siyasetti.¹⁵⁰⁶ Zaten Dâhiliye Vekili Ŗkr Kaya da 14 Haziran 1934 tarihinde İskân Kanunu'nun grŖlmesi esnasında TBMM'de yaptığı konuşmasında “Bu kanun, tek dille konuşan, bir dŖnen, aynı hissi taşıyan bir memleket yapacaktır” sözleriyle hükümetin politikasını açıkça ortaya koyuyordu.¹⁵⁰⁷

Türkiye'nin bu yıllarda inŖa etmeye alıŖtıęı ulus devlet süreci içerisinde homojen bir halk oluŖturma gayretleri ile geliŖtirilen uygulamaya en fazla uyum göstermeye alıŖan unsurların baŖında ise, aslında Yahudi cemaati geliyordu. “TrkleŖmek ve TrkeleŖmek” kapsamında yürütülen alıŖmalar içerisinde 1933 yılından itibaren Bursa ve Ankara Musevilerinin Türkçe konuşmaya karar vermesi, İstanbul'daki Museviler tarafından olumlu karŖılanmıŖtı. Musevi cemaatinin önde gelen isimlerinden Soryano Bey, bir program halinde Musevilerin Türkçe konuşabilmeleri için okullarda Türkçe dersleri verildiğini, gençler için ise haftada birkaç gün bilimsel, sosyal ve iktisadi konularda Türkçe toplantılar tertip edildiğini, bu Ŗekilde gençlerin çok kısa bir süre içerisinde Türkçeyi ana dili gibi konuşacaklarını ifade ediyordu.¹⁵⁰⁸ Ankara ve İzmir'den sonra Edirne Musevileri de Türk Kültür birliği adı altında bir oluŖum meydana getiriyor; hükümete kuruluşunu bildiren dernek, amacının Museviler arasında Türkçeyi yaymak ve Musevilere Türk kültürünü benimsetmek olduğunu belirtiyordu.¹⁵⁰⁹ Hatta kimi Musevi vatandaşların isimlerini Türkçe adlarla deęiŖtirdikleri dahi görülüyordu.¹⁵¹⁰

Ne var ki, hükümetin homojen bir ulus devlet yaratma amacıyla baŖlattığı TrkleŖtirme faaliyetleri, bazı gazetelerin Yahudi cemaati aleyhindeki haberleri birbiriyle eliŖiyor; yurt genelinde aynı içerikli antisemitik yazılar, yıllardır bir arada ve hoŖ görüyle yaŖayan insanların arasına ilk ayırıştırma tohumlarını serpiyordu.

Szbirliği etmiŖesine yapılan bu olumsuz yayınların da etkisiyle kısa bir süre içinde ekonominin bozuk olmasının yegâne sebebi ve ekonomik suçlarının kaynağı Yahudiler olarak görülmeye baŖlandı. 1934 Tarihinde Ankara Postası'nda çıkan bir

¹⁵⁰⁶ Rifat N. Bali, **1934 Trakya Olayları**, Kitapevi Yayınları, İstanbul 2008, s.5.

¹⁵⁰⁷ Ŗkr Kaya'nın bu konudaki ayrıntılı konuşması için Bkz: **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 23, İçtima 3, s.141, 14 Haziran 1934.

¹⁵⁰⁸ “Bursa Musevileri ve İspanyolca konuşanlar”, **Cumhuriyet**, 25 Ŗubat 1933, s. 5; “Musevilerin Türkçe konuşması”, **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Temmuz 1933, s. 2.

¹⁵⁰⁹ “Edirne Musevilerinin bir teŖekkl”, **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Birinci Kanun 1933, s. 2.

¹⁵¹⁰ “Museviler ve dil davamız-İsimlerini z Türkçeye eviren Musevi talebe”, **Cumhuriyet**, 27 Mart 1933, s. 2.

haberde “Yahudi vatandaşlar eyi çalışıyor. İstanbul’da döviz, Ankara’da müskirat kaçakçılığı; etiketsiz fanila satışları; dükkândaki Türk müşteriye dayak; Türk mağazaları aleyhine propaganda yapmak; bayrağa oturarak...” şeklinde uzayan olumsuz yazıların ardından, “...Vazifemizi bu fırsatla daha iyi hatırlayacağız. Türk dükkânları bizi bekliyor. Milli vazifemiz, paramızı Türk dükkânına, Türk malına vermektir. Her hadise bu iddiamızın heyecanını tazelemelidir. Burada en büyük rol gençliğindir...”¹⁵¹¹ denilerek, Yahudi tacirlerin mallarına karşı örtülü bir boykot başlatılıyordu.

Bu paralelde yayınlar yapan *Orhun* ve *Milli İnkılâp Dergileri* ve aynı zamanda Nihal Atsız’ın Edirne ve Çanakkale’deki Yahudilere yönelik antisemitik propagandaların da¹⁵¹² etkisi ile yurt genelinde ve özellikle de Trakya’da ekonomiyi elinde tutan ve resmi beyanlara göre sayıları onüçbin civarında¹⁵¹³ olan Yahudi cemaate karşı bir tepki oluştu.

Aslında antisemitik fikirlerin Trakya’da bu kadar hızlı yaygınlaşması aslında bir tesadüf eseri değildi. Her şeyden önce Trakya Bölgesi, 1929 Ekonomik Buhran’ından en fazla zarar gören bölgelerden biri olmuştu. Ekonomik krizin sebebiyle bu bölgede birçok iktisadi merkez, ticari kabiliyetini ve dolayısıyla önemini kaybetmiş; buralarda çalışan ve işlerini kaybeden insanlar iş bulmak amacıyla limanı olan büyük illere giderek çalışmak durumunda kalmışlardı.¹⁵¹⁴ Oluşturulmaya çalışılan küçük ticari girişimler de bu bölgede ticari gücü ellerinde bulunduran Yahudi cemaati tarafından rekabet endişesi ile ortadan kaldırılmıştı. Örneğin peynircilik ile ilgili teşebbüsler, bu sektörü elinde bulunduran Yahudi cemaatinin rekabeti engelleyici faaliyetleri sebebiyle başarısızlıkla sonuçlanmıştı.¹⁵¹⁵

---

¹⁵¹¹ “Bir kaçakçı Yahudi”, *Ankara Haftası*, Sayı: 67, 25 Son Kanun 1934, s. 4.

¹⁵¹² İlgili yazılar için Bkz: Nihal Atsız, “Komünist, Yahudi, Dalkavuk”, *Orhun*, Sayı 2, 21 Mart 1934, ss. 93-94; “Musa’nın Necip (!) Evlatları Bilsinler ki”, *Orhun*, Sayı 7, 25 Mayıs 1934, ss.139-140; *Milli İnkılâp Dergisi*, Yıl 2, Sayı 4, 15 Haziran 1934, s.9.

¹⁵¹³ **CHF Genel Kâtipliğinin Fırka Teşkilatına Umumi Tebligatı** (Temmuz 1934’den Birinci Kanun 1934 Sonuna Kadar), Cilt 5, Ulus Matbaası, Ankara 1935, s.39-42.

¹⁵¹⁴ “Trakya’nın buhrandan gördüğü zarar”, *Cumhuriyet*, 10 Teşrinievvel 1932, s. 4.

¹⁵¹⁵ Bölgede yaptığım ikili görüşmeler esnasında Trakya’daki peynircilik sektörünün zaman içerisinde Türklerden Yahudilere geçtiği, meşhur “Edirne Peynirleri” olarak ün salan ve dünyanın pek çok ülkesine buradan ihraç edilen peynirlerin tekrar Türk köylüsü tarafından üretilmesi için Kırklareli’nde bir girişimci tarafından küçük bir tesisin açıldığı, faaliyete geçmesinin ardından bu tesisin önce Yahudi cemaati tarafından satın alınmaya çalışıldığı, ancak satılmaması üzerine ekonomik gücü elinde tutan Yahudi cemaatinin bu tesise süt veren köylülere daha fazla ücret vererek çevre bölgelerin sütünü topladığı, hammadde bulamayan girişimcinin ancak altı ay ayakta kalabildiği, iflas etmesinin ardından da tekrar süt fiyatlarının eski haline döndüğü ve böylece peynir üretim sektörünün bir tekel halinde faaliyet gösteren Yahudi cemaatinin elinde kalmaya devam ettiği, ancak bu hadisenin Yahudilere karşı bir antipati doğurduğu anlatılmaktadır.

Olayların meydana gelmesinden yaklaşık iki ay kadar önce Vakit gazetesinde yayımlanan bir makale, aslında yaklaşmakta olan fırtınanın belki de ilk habercisiydi. Makalede; “Bugün bi’la mübalağa söyleyebilirim ki, Çanakkale vilayeti iktisadi cepheden tamamıyla Yahudilerin eline geçmiştir. Bütün köyler ve hatta şehir halkı bile bu bir avuç “Beni İsrail”in esareti altına girmişlerdir. İkiyüzbinlik koca bir vilayet, bu bezirgânların elinde inlemektedir. İcra dairelerinin dosyaları meydandadır. Bu dosyalar içinde en çok alacaklı olanlar Yahudilerdir. Bezirgânlar 60 liralık senetleri 300 liraya çıkarmışlardır. Köylerde bütün tarlalar Yahudilerin eline geçmiştir. Köylüler bu tarlaları icarla kullanmaktadırlar” ifadeleriyle Museviler ekonomik krizin müsebbibi olarak hedef gösterilmekteydi.¹⁵¹⁶

Yahudi karşıtı bu yayınlara karşı bazı akliselim yayın organları, vatandaşlar arasında husumet oluşturacak neşriyat yapılmaması konusunda antisemitik yayın yapan basını ikaz ettilerse de,¹⁵¹⁷ ikazları pek fayda etmedi. 1934 Yılı'nın başlarında Ankara’da başlayan¹⁵¹⁸ ve Mart- Nisan 1934 tarihinde Çanakkale’de sürdürülen “Vatandaş Türkçe Konuş, Vatandaş Türk’ten Alış-Veriş Yap” kampanyaları neticesinde, önce Yahudi dükkânlarından alışveriş yapılmasının engellenmesi şeklinde başlayan eylemler, daha sonra tehdit ve mala zarar verme olaylarına dönüştü. Yahudi vatandaşlara karşı başlatılan fiili cebir üzerine 30-40 aile mülklerini satarak Çanakkale’yi terk etti. Aynı şekilde Edirne’de halkın Yahudi esnaftan alışveriş etmemesi şeklinde başlayan eylemler, Yahudi kasapların mezbahada “kaşeret” kesimi yapmalarının yasaklanması, Yahudi müstahdem, işçi ve esnafın işlerine gitmelerinin engellenmesi biçimine dönüşünce, haklı olarak Yahudi aileler ciddi endişelere kapıldı. Bu eylemlerin geniş bir tabana yayılması üzerine pek çok Yahudi aile, 3 Temmuz 1934 tarihinde Edirne’yi terk ederek trenlerle İstanbul ve Yunanistan’a göç etti.¹⁵¹⁹

Çanakkale’de başlayan ve Edirne’ye sıçrayan bu yangın, kısa zamanda Keşan ve Uzunköprü ilçelerine yayıldı. Buralarda ikamet eden 30-40 Yahudi ailesi de mülklerini satarak buldukları yerleri terk ettiler. Ancak en vahim olaylar Kırklareli’de meydana geldi. 3 Temmuz 1934 akşamı bir grup lise öğrencisinin Yahudilerin evlerini taşlamalarıyla başlayan eylemler bir süre sonra yağmalamaya

¹⁵¹⁶ Ragıp Kemal, “Köylü Bu Bezirgânların Elinden Kurtarılmalıdır”, **Vakit**, 6 Mayıs 1934.

¹⁵¹⁷ “Taşra Mecmualarını Karıştırırken”, **Son Posta**, 13 Mayıs 1933; Mehmet Asım, “Türkiye’de antisemitizm var mıdır?”, **Vakit**, 20 Mayıs 1934, s. 1.

¹⁵¹⁸ “Bir kaçakçı Yahudi”, **Ankara Haftası**, Sayı: 67, 25 Son Kanun 1934, s. 4.

¹⁵¹⁹ Rıfat N.Bali, **a.g.e.**, ss.119-244.

dönüştü. Bu olaylarda 65 kadar ev yağmalandı; bu evlerin sahiplerinin bir kısmı da dövüldü. Bu ilde, Trakya'daki diğer illerden daha fazla olay meydana geldi. Olaylardan hemen sonra Kırklareli'nde ikamet eden 400 Yahudi, trenle İstanbul'a gitmek zorunda kaldı.¹⁵²⁰

Tekirdağ'da bu şekilde bir hadise yaşanmadıysa da, yakın illerde cereyan eden olaylardan etkilenerek korkuya kapılan Tekirdağ, Çorlu, Babaeski ve Lüleburgaz Yahudilerinin bir kısmı da mallarını satarak İstanbul ve diğer illere taşındılar.¹⁵²¹

Meydana gelen bu olaylar hakkında illerdeki parti teşkilatları sorumluluklarını yerine getirmeyerek, merkezi bilgilendirmediler ve genel merkeze hiçbir şey yazmadılar.¹⁵²² Ancak Trakya'da Türk vatandaşı Yahudilerin yanı sıra; Alman¹⁵²³ Avusturya,¹⁵²⁴ Yunan,¹⁵²⁵ Bulgar,¹⁵²⁶ İspanya,¹⁵²⁷ İtalyan,¹⁵²⁸ Çekoslovak¹⁵²⁹ ve Romen¹⁵³⁰ tebaalı (ancak Türkiye doğumlu) çok sayıda Yahudi ikamet ettiğinden, meydana gelen olaylar bunların vasıtasıyla yabancı basına yansıdı.¹⁵³¹

Olayların yabancı basında yer bulması üzerine Başvekil İsmet İnönü, 5 Temmuz 1934 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmasında; Trakya'da meydana gelen ve mahalli tertipler sonucunda meydana geldiği iddia edilen olaylardan dolayı bazı Yahudi vatandaşların evlerini terk etmek zorunda kaldıklarını, ancak duruma hâkim olduğunu ve olayın mesullerinin mahkemeye sevk edildiklerini, bunların şiddetle cezalandırılacaklarını belirterek, göç etmek zorunda kalanların geriye dönmelerini,

---

¹⁵²⁰ A.y.

¹⁵²¹ A.y.

¹⁵²² CHF Genel Kâtipliğinin Fırka Teşkilatına Umumi Tebligatı, Cilt 5, Ulus Matbaası, Ankara 1935, s.37-38.

¹⁵²³ EEM Arşivi, Dn: S.D., "20/77, 20/85, 20/86 sayılı ikamet tezkereleri ile oturmakta olan Alman tebaalı Yahudi ailesi".

¹⁵²⁴ EEM Arşivi, Dn: S.D., "20/15, 20/143, 20/160 ikamet tezkereleri ile oturma müsaadesi verilen Avusturya tebaalı Yahudiler".

¹⁵²⁵ EEM Arşivi, Dn: S.D., "20/21, 20/35, 20/36, 20/76. ikamet tezkereleri ile oturma müsaadesi verilen Yunan tebaalı Yahudiler".

¹⁵²⁶ EEM Arşivi, Dn: S.D., "20/143, 20.160.20.198 ikamet tezkereleri ile oturma müsaadesi verilen Bulgar tebaalı Yahudiler".

¹⁵²⁷ EEM Arşivi, Dn: S.D., "20/1, 20/29, 20/56, 20/59 ikamet tezkeresi ile oturma müsaadesi verilen İspanya tebaalı Yahudiler".

¹⁵²⁸ EEM Arşivi, Dn: S.D., "20/5, 20/6, 20/9, 20/11 ikamet tezkereleri ile oturma müsaadesi verilen İtalyan tebaalı Yahudiler".

¹⁵²⁹ EEM Arşivi, Dn: S.D., "20/16, 20/17,20/46 ikamet tezkereleri ile oturma müsaadesi verilen Çekoslovak tebaalı Yahudiler".

¹⁵³⁰ EEM Arşivi, Dn: S.D., "20/36, 20/39 ikamet tezkereleri ile oturma müsaadesi verilen Romen tebaalı Yahudiler".

¹⁵³¹ Rifal N.Bali, a.g.e., s.246.

Türkiye’de her ferdin Cumhuriyet kanunlarının emniyet ve muhafazası altında olduğunu belirtti. Ayrıca Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya’yı,¹⁵³² devlet memurlarının da karıştığı iddia edilen bu olayları araştırması için Trakya’ya gönderdi.¹⁵³³

Dönemin Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, Mülkiye Teftiş Müfettişleri ve Trakya Umumi Müfettişi İbrahim Tali ile birlikte¹⁵³⁴ Trakya’nın il ve ilçelerinde bir araştırma yaptı. Teftiş sonucunda Vekiller Heyeti’ne sunulan raporda, son zamanlarda yaygın organlarının Yahudi düşmanlığı üzerine yazdıkları yazıların halk üzerinde etkili olduğu, Haziran ortasından itibaren halk arasında hükümetin Yahudileri Trakya’dan kaldırılmak istediği, ancak bu hareketin açıktan değil hususi tertipleri ile yapılmasını işaret ettiğine dair şayialar çıktığı, bu söylentiler üzerine 24 Hazirandan itibaren Çanakkale’de, 30 Hazirandan itibaren de Trakya’nın diğer vilayetlerinde Yahudilere karşı birtakım eylemlerin başladığı, bu eylemlerin ilk safhasında 100 kadar Yahudi’nin İstanbul’a hareket ettiğinin anlaşıldığı, 3 ve 4 Temmuzda olayların aniden yükselişe geçtiği, ancak 4 Temmuz günü hükümetin aldığı tedbirler sonucunda hadiselerin kesin olarak önünün alınmış olduğunu rapor etti.¹⁵³⁵

Yine aynı teftiş raporunda, meydana gelen olaylar neticesinde Trakya’da ve Çanakkale’de ikamet etmekte olan yerli ve yabancı onüçbin kadar Yahudi’nin, üçbin kadarının İstanbul’a hareket ettiğinin tahmin edildiği, Edirne ve kazalarındaki boykot teşebbüslerinde mektep çocuklarının kullanılmak istenildiği, Kırklareli’de Yahudilerin evlerine tecavüz edilerek toplam altmışbeş evin yağmalandığı, bu olaylar esnasında bir Yahudi’nin yaralandığı, çıkan olaylarda bir jandarmanın şehit edildiği; ancak alınan tedbirler sonucunda evleri yağmalananların çalınan eşyalarının büyük bir kısmının bulunarak sahiplerine iade edildiği, bu olayları tahrik edenlerin ise adliyeye sevk edilerek haklarında yasal takibata başlanıldığı belirtiliyordu.¹⁵³⁶

Gerçektende yürütülen tahkikatta Kırklareli’de Belediye Başkanı, Ticaret Odası Başkanı ve evinde çalıntı eşyalar bulunan Polis Komiseri de olmak üzere pek

---

¹⁵³² “Başvekâletin Bir Tebliği”, **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Temmuz 1934, s. 1; “Türkiye Büyük Millet Meclisi Başvekil Hazretlerinin çok değerli bir nutku ile yaz tatiline dün başladı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Temmuz 1934, ss. 1-5; “Trakya Yahudilerinin hicretine sebep ne?”, **Akşam Postası**, 6 Temmuz 1934; “Dâhiliye Vekilimiz Şükrü Kaya Bey Trakya’ya giderken mühim bir beyanatta bulundu”, **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Temmuz 1934, s. 1.

¹⁵³³ “Yahudi aleyhtarlığına karşı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 8 Temmuz 1934, s. 2.

¹⁵³⁴ Dâhiliye Vekili tahkikat için Trakya’ya gitti”, **Cumhuriyet**, 7 Temmuz 1934, s. 1.

¹⁵³⁵ **CHF Genel Kâtipliğinin Fırka Teşkilatına Umumi Tebligatı**, Cilt 5, Ulus Matbaası, Ankara 1935, s.39-42.

¹⁵³⁶ **A.y.**

çok kişi tutuklandı¹⁵³⁷ ve yargılama neticesinde suçlu görülenler muhtelif hapis cezalarına çarptırıldı.¹⁵³⁸ Ayrıca Milli İnkılâp isimli derginin yayınları, “memleket içinde veya dışında fena bir cereyan husule getirmek ve milli vahdeti bozmak gayesini takip etiğinden”, Matbuat Kanunu’nun 50. Maddesine istinaden 17 Temmuz 1934 tarih ve 2-962 sayılı İcra Vekilleri Heyeti Kararı ile;¹⁵³⁹ Orhun Dergisi’nin yayınları ise “Türkiye Cumhuriyeti’nin dâhili ve harici politikasını teşevvüş ve ihlal edecek mahiyette muzır neşriyatta bulunduğu” gerekçesiyle, 14 Temmuz 1934 tarihinde 2-1024 sayılı İcra Vekilleri Heyeti Kararı kapatıldı. Aynı paralelde yayınlar yapan “Birlik” isimli Milli Talebe Birliği’nin yayınladığı dergi ise “edebi yayın yapması gerekirken siyasi yayın yapması” sebebiyle faaliyetten men edildi.¹⁵⁴⁰ Ayrıca Hükümet, yaptığı tahkikat sonrasında bir de bildiri yayınlamak durumunda kaldı. Yayımlanan bildiri; “Yeni Türkiye’nin milli hayat için lüzumlu gördüğü tedbirleri kanun yolu ile alan, dürüst bir devlet olduğu” belirtiliyordu.¹⁵⁴¹

Olaylardan sonra İstanbul ve diğer yerlere göç eden Edirneli Yahudilerin bir kısmı ikametlerine dönmüşlerse de,¹⁵⁴² Çanakkale, Kırklareli ve Uzunköprü’den giden Yahudi aileler geriye dönmediler.¹⁵⁴³ Bunların bir bölümü İstanbul, Filistin, Yunanistan ve Bulgaristan’a yerleşmeyi tercih ettiler.¹⁵⁴⁴ Bu hadiselerden sonra, Yahudilerin haklarını korumak amacıyla oluşturulan organizasyonun Cenevre’de tertip ettiği Üçüncü Büyük Yahudi Kongresi’nde; Türkiye’de Yahudi aleyhtarlığının giderek arttığı ve Yahudilerin işkencelere, haksızlıklara mahkûm edildiği bir ülke haline geldiği ifade edildi.¹⁵⁴⁵

Bu yıllardan sonra hükümet Yahudi aleyhtarı yayın veya organizasyonlara fırsat tanımadı ve bu yola tevessül edenler derhal adli makamlara teslim edildi.¹⁵⁴⁶

---

¹⁵³⁷ “Kırklareli’nde üç kişi daha tutuklandı”, **Milliyet**, 13 Temmuz 1934, s.1.

¹⁵³⁸ “Yahudi Hicreti”, **Akşam Postası**, 26 Temmuz 1934.

¹⁵³⁹ **EGM Arşivi**, Dn: 91173-1, Bn: A 5, 12 Mart 1949; “Kapatılan Mecmua”, **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Temmuz 1934, s. 3.

¹⁵⁴⁰ **EGM Arşivi**, Dn: 91173-1, Bn: B 10, 12 Mart 1949; **Cumhuriyet**, 15 Ağustos 1934; “Orhun kapatıldı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 18 Temmuz 1934, s. 3.

¹⁵⁴¹ **CHF Genel Kâtipliğinin Fırka Teşkilatına Umumi Tebligatı**, Cilt 5, Ulus Matbaası, Ankara 1935, s.37-38.

¹⁵⁴² “Trakya’daki Yahudiler meselesi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 8 Temmuz 1934, s. 3.

¹⁵⁴³ Rıfat N. Bali, **a.g.e.**, s.324.

¹⁵⁴⁴ **EEM Arşivi**, Dn: 41942, Bn: 51713, 26 Aralık 1941.

¹⁵⁴⁵ “Kemalist rejimde Yahudilerin vaziyeti”, **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Eylül 1934, s. 1.

¹⁵⁴⁶ “İzmir’de İkiçişmelik Nahiyesi Hacı Mahmut Ocağı üyelerinden 1041 numaralı kimyager A.A tarafından Parti’nin malumatı olmaksızın kendi imzası altında Yahudilik aleyhinde beyanname tertip ve tabederek bazı parti ocaklarına ve eşhas adresine posta ile tevzi ettiği anlaşılmıştır. A.A hakkında kanuni takibat yapılmaktadır. Bu beyannamelerden Vilayetlerin Halk Partisine veya diğer eşhas adresine gönderildiği tespit edilirse elde dolaşmasında meydan verilmeden toplanarak Vekâlete

Sonraki dönemlerde Trakya'da artakalan Yahudilerin küçük gruplar halinde İstanbul'a veya Filistin'e göç ettikleri görülmekle birlikte, bölgede nüfus yoğunluklarında önemli bir değişiklik olmadı. Ancak "Varlık Vergisi" olarak adlandırılan uygulamanın hayata geçirilmesiyle birlikte başta İstanbul üzere, Türkiye'de oturmakta olan pek çok Yahudi vatandaşın Suriye ve Filistin'e gizlice gittikleri görüldü.¹⁵⁴⁷ İlerleyen yıllarda İsrail devletinin kurulmasından sonra buradaki Yahudilerin çağrılarının da büyük etkisi ile¹⁵⁴⁸ Türkiye Yahudileri kabileler halinde İsrail'e göç ettiler.¹⁵⁴⁹

---

irsalini rica ederim." Dâhiliye Vekili Y. R. Çevik İmzalı Dâhiliye Vekâleti emri, Bkz: **EEM Arşivi**, Dn:12282-240, Bn:51063, 23 Aralık 1941.

¹⁵⁴⁷ **EEM Arşivi**, Dn: H.İl. Dosyası, Dâhiliye Vekâletinin 14 Ocak 1943 gün ve Ş.7. 2053 sayılı emirleri, "Varlık vergisi mükelleflerinden yüksek gelirli bazı Ermenilerin menkul mallarını burada istinat ettikleri şahıslara bırakarak sefer küçük motör ve kayıklarla Romanya'ya veya kara hudutlarımızda Bulgaristan'a ve bazı Musevilerin de kara hudutlarımızda Suriye'ye firar etmek üzere tertibat almaya çalıştıkları..."

¹⁵⁴⁸ 14 Mayıs 1948'de İsrail Devletinin kuruluşunun dünyaya ilan edilmesinden sonra hız kazanan Arap-İsrail çatışmalarının tırmanışa geçtiği sıralarda, 1948 Tarihinde Ekim ayında Edirne Emniyet Müdürlüğü tarafından ele geçirilen ve "Filistin Fedaileri" imzasını taşıyan beyannamelerde "Kahraman kardeşler; Hür ve müstakil vatanımız buradakileri de (Edirne kastediliyor) bağrına basmak istiyor. Hepimiz oraya koşalım ve onlara katılalım. Ecdadımızın ruhları heyecanla bizleri beklemektedir. Şuna ant içeriz ki, bir tek can kalıncaya kadar çarpışacak, mukaddesi toprakları kanımızla kıp kıp kızıl yapıp ateşten bir hudut çizeceğiz. Arkadaşlar, asil milletimiz zafer menkıbeleri yaratarak tarihe şanlı sayfalar katıyorlar. Durmayalım, artık kendimizi gösterme zamanı gelmiştir. Binlerce yüz binlerce akın edelim. Zamanla tarih bile bize parmak ısırarak. İcap ederse dünyaya hiçbir zaman sulh yüzü göstermez, kan ve ölüm saçarız. İçi şan ve şeref dolu bayrağı, taa göklerde dalgalandırarak buralara kadar gölge verdirmeye çalışalım. Allah yardımcımızdır. Kalanlar Adato'nun etrafında toplansınlar". **EEM Arşivi**, Dn: B. Nt., 20 Ekim 1948.

¹⁵⁴⁹ Rifat N. Bali, **Aliya: Bir Toplumun Göç Öyküsü (1946-1949)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2003; ss.229-248; Avner Levi, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler**, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, ss.156-159; Şükrü Yarcın, "Balat ve Galata'da Yahudi Kültürü Üzerine Bir Gezi", **İstanbul Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını**, İstanbul 2009, s.328

IV. BÖLÜM

HAYATA GEÇİRİLEN İÇ GÜVENLİK PROJELERİ

Askeri güç ile ekonomik güç, milli güvenliğin vazgeçilmez iki boyutunu oluşturmaktadır. Milli güvenliğin bu iki boyutu arasında aynı zamanda hem önemli bir rekabet vardır, hem de birbirine güç katan bir ilişki mevcuttur. İşte bu nedendir ki, ekonomik öğeler ile askeri güç arasındaki ilişkiler, genel güvenlik konularının irdelenmesinde kaçınılmaz şekilde karşımıza çıkarlar.¹⁵⁵⁰

Ekonomi ile güvenlik arasındaki bu ilişkiler, devletlerin karşılardaki hasmın ya da ortağı olan gücün kendisine karşı oluşturabileceği tehdidi ya da ortaklık katkısının değerlendirilmesinde ve alınabilecek riskler hakkında karar verilebilmesinde; ayrıca silahlı çatışmaya girip girmeme hesaplarında önemle dikkate aldığı kriterlerdir.¹⁵⁵¹ Bu bağlamda devletler askeri sahada etkili ve güçlü olmak için iktisadi sahada da güçlü olmak ve istikrarını bozabilecek her türlü müdahaleden ve krizden ekonomilerini korumak zorundadırlar. Çünkü mali ve iktisadi krizler, genellikle siyasi krizleri de beraberinde getirir ve çok kere bunlar birbirleriyle sarmaş dolaş olurlar. Birinin nerede başladığı, ötekinin nerede bittiğini ayırt etmek genellikle çok kolay değildir.¹⁵⁵² Sürekli olarak siyasi ve iktisadi krizlerle karşı karşıya kalan bir devletin ise askeri olarak güçlü olmasını beklemek fazlaca iyimserli olur.

İç güvenlik açısından da benzeri bir durum söz konusudur. İktisadi krizler vergi mükelleflerinin verim kabiliyetlerini azaltır. Gelir noksanını telafi etmek için hükümet, vergilere zam yapar veya yeni vergiler koyar. Bu da netice itibarıyla zaten hasta olan memleket iktisadiyatını bir kat daha sıkıntıya sokar.¹⁵⁵³ Ekonomisi bozulan halk, geçim sıkıntısı içerisinde hükümete karşı agresif davranışlar sergilemeye başlar. Hükümetler ise çoğu zaman sert tedbirlerle bu hareketleri bastırmaya çalışır. Ancak sertlik, sertliği doğurur. Ülkede sivil itaatsizlikler ve hatta silahlı kalkışmalar görülür. Bu kargaşa içerisinde ülke istikrarsızlığa sürüklenerek, iç ve dış tehditlere açık hale gelir. Bu açıdan bakıldığında mali ve iktisadi olayların ve kararların, iç güvenliği doğrudan ilgilendirdiğini söylemek mümkündür.

¹⁵⁵⁰ Tuncer Topur, **Milli Güvenlik ve Türkiye**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 181

¹⁵⁵¹ Tuncer Topur, **a.g.e.**, s. 183.

¹⁵⁵² Zeki Mesut (Alsan), "Almanya'da Buhran", **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Ocak 1931, s. 1.

¹⁵⁵³ **A.y.**

Cumhuriyeti kuran lider kadro da bu ilişkinin farkındadır. Bu bağlamda ülke ekonomisini bir türlü rayına oturtamamanın sancısını yaşamaktadır. Bir vatan kurtarmak, fakat bir fabrika kuramamak; bir fabrika veya banka işletmemek... İşte zaferin verdiği üstünlük duygusu ile iktisadi bağımlılığın doğurduğu bu esaret duygusunun çatışması, 1930'lu yıllarda halen devam ediyordu. Ancak her şeyden önce bozguncu duyguların yenilmesi ve Türk Milleti'nin büyük bir süratle bilmediği şeyleri bir an önce yapmaya koyulması gerekiyordu. Türk'ün parası varsa, Türk; Türk'ün parası yoksa bunları bir an önce devlet yapacaktı. Her şey yapılmalı ve yapılanların sahibi ise Türk Milleti olmalıydı. Doğru, eksik, eğri fakat "Türk'ün yapamayacağı" sabit fikri her ne pahasına olursa olsun yenilmeliydi. Çünkü Kapitülasyonların kâbusu henüz milletin üzerinden kalkmamıştı. Bu anlayış içerisinde Meclis kürsüsünde beliren "üç beyaz" parolası revaç buluyordu. Ekmeğimizi kendi unumuzdan yoğurmak, şekerimizi kendi pancarımızdan almak, bezimizi kendi pamuğumuzdan dokumak... Cumhuriyeti kuranların iradesi bu anlayış içerisinde bütün imkânsızlıklara meydan okuyordu.¹⁵⁵⁴

Ancak bu işlerin hangi ekonomik sistem içerisinde yapılacağı hakkında tereddütler vardı. Liberal ve devletçi ekonomiler üzerine tartışmalarının yoğunlaştığı bu yıllarda İsmet Paşa, liberal görüşlere karşı 12 Şubat 1929'da yerli malları haftasının açılışı dolayısıyla söylemiş olduğu nutkunda, devletin iktisadi hayata müdahalesini arttırmasının gerekliliğinden bahsediyordu.¹⁵⁵⁵ Tekeller ve demiryollarının yapımı gibi somut konularla beraber, 1929-1930 yıllarında, "devletçilik" terimi kullanılmadan devlet müdahalesine dair ilk tartışmalar başlıyor ve Serbest Fırka'nın kuruluşu ile de liberalizm ve devletçilik tartışmaları iyice gün yüzüne çıkıyordu.¹⁵⁵⁶ Fakat 30 Temmuz 1930 tarihinde İsmet Paşa, Sivas nutkunda liberalizmin memleketin o günkü iktisadi şartlar içerisinde anlaşılmasının güç olacağını belirtiyor; "Biz iktisadiyatta hakikaten mutedil devletçiyiz" ifadesini kullanarak resmi ağızdan ilk olarak Hükümetin devletçi politikayı benimsediğini deklare ediyordu.¹⁵⁵⁷ 1931 Yılı Ocak ayında, Mustafa Kemal Paşa'da İzmir'de, "Fırkamızın takip ettiği program... İktisadi noktai nazardan devletçidir..." sözleriyle ilk kez Halk Fırkası programının bir unsuru olarak devletçiliğe işaret ediyor ve

¹⁵⁵⁴ Falih Rıfki (Atay) "İkinci Beyaz", **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Birinci Kanun 1933, s. 1; Falih Rıfki Atay, **Çankaya**, Bateş Yayıncılık, İstanbul 1980, s.452;

¹⁵⁵⁵ Korkut Boratav, **Türkiye'de Devletçilik**, 2. bsk, Savaş Yayınevi, Ankara 1982, s. 51.

¹⁵⁵⁶ **A.y.**

¹⁵⁵⁷ Sivas İstasyonu dün büyük bir merasimle açıldı ve muhterem Başvekilimiz atideki mühim nutuklarını irat ettiler", **Hâkimiyeti Milliye**, 31 Ağustos 1930, s.3.

biçimsel anlamda devletçilik, fırka programına giriyordu.¹⁵⁵⁸ Bu tarihten itibaren bit yandan devletçilik kavramı ve düşüncesi halka benimsetilmeye çalışılıyorken,¹⁵⁵⁹ diğer yandan Ankara’da toplanan CHF Üçüncü Kongresi’nde, İkinci kongre’nin kabul ettiği cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık ve laiklik prensiplerine inkılâpçılık ile beraber, devletçilik ana ilkesi de ekleniyordu.¹⁵⁶⁰

Milli Kurtuluş Hareketinin bir uzantısı olarak benimsenmeye başlayan ve döneme damgasını vuran devletçilik uygulamaları,¹⁵⁶¹ aynı zamanda iç güvenlik politikalarında da belirleyici rol oynamaya başlıyordu. Zira devletçilik, yalnızca bir iktisat siyaseti değildi. Aynı zamanda merkezin toplumsal güçleri kontrol etme projelerini de bünyesinde barındırmaktaydı. Hal böyle olunca, iktisatta hayata geçirilen devletçi vurgu elbette ki, iç güvenlik siyasetinde de etkisini gösterecekti.

Devletçiliğin siyasi uzantısı olan, merkezin toplumsal güçleri kontrol etmesi rolünün bir gereği olarak Hükümet, basını ve sivil toplum örgütlerini denetimi altına aldıktan sonra, özellikle Doğuda başlatılan aşiretlerin denetim altına alınması çabaları ile birlikte, halkın silahtan arındırılması faaliyetleri başta olmak üzere, aşiret iskânları, yasak bölge uygulamaları, ikamet, dolaşım ve çalışma hayatının denetim altına alınması gibi liberal görüşe aykırı olan bazı devletçi uygulamaları da bir proje dâhilinde hayata geçirmeye başladı.

4.1. Özgürlüklerin Denetim Altına Alınması

Cumhuriyetin ilanından itibaren gelişen Kemalist devrimlerin bazı toplum kesimlerince tepkiyle karşılanması ve 1929 Ekonomik buhranının da etkisi ile zaten kötü durumda olan ekonominin daha da kötüye gitmesi, halkın iktidara bakışını değiştirmesine sebep olmuştu. Türkiye’nin siyasal ve sosyal yapısında kendini oldukça belirgin bir şekilde göstermeye başlayan bu tepkileri bastırmak için hayata geçirilen mekanizmalar ise ülke genelinde görülen hoşnutsuzluğu iyiden iyiye körüklemişti.

Bu hoşnutsuzluğu ortadan kaldırmak ve toplumdaki tansiyonu düşürmek amacıyla siyasi irade öncelikle liberal bir siyaset gütmeyi denemiş ve 1930 yılında çok partili hayata geçmek üzere bir muhalefet fırkası olarak Serbest Cumhuriyet

¹⁵⁵⁸ “Fırka programında devletçilik”, **Cumhuriyet**, 5 Mart 1933, s. 1; Korkut Boratav, **a.g.e.**, s.59

¹⁵⁵⁹ “Devletçilik Sayfası-Umumi bilginizi arttırmak ve dünya gidişine ayak uydurmak isterseniz her gün bu sayfayı okuyunuz”, **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Kânunusani 1931, s. 6.

¹⁵⁶⁰ **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Birinci Teşrin 1933, s. 7.

¹⁵⁶¹ Vedat Nedim (Tör), “Devletçilik Milli Kurtuluş Hareketinin Zaruri Bir Neticesidir”, **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Eylül 1930, s. 4.

Fırkası'nın kurulmasını sağlamıştı. Ancak liberalizmi esas alan Serbest Fırkanın kısa zamanda radikal dinci birçok muhalif grubun ümidi haline dönüşmesi, Fethi Okyar'ın yaptığı İzmir gezisinde güvenlik kuvvetleriyle halkın çatışması sonucunda bir kişinin ölmesi,¹⁵⁶² ayrıca bu olay sonrasında meydana gelen diğer hadiseler sebebiyle kurulan parti kendini feshetmek zorunda kalmıştı.¹⁵⁶³

Gerek Serbest Fırka denemesi, gerekse aynı dönemde meydana gelen Menemen Olayı sonrasında potansiyel muhalefetin gücünün farkına varan rejim, kendini emniyete almak amacıyla liberalleşme tercihinden uzaklaşarak, ülkenin idaresini sıkılaştırmaya ve özgürlükleri sınırlamaya dönük adımlar atmaya başlamıştı. Bu adımların ilki ise basının özgürlük sınırlarını çizmek olmuştu.

4.1.1. Basının Denetim Altına Alınması

Cumhuriyetin ilk yıllarında rejim karşıtı propaganda faaliyetleri ve iç isyanları kışkırtıcı yayınların dışında,¹⁵⁶⁴ yürütmenin işlemlerinin eleştirilmesi bağlamında basın üzerinde bariz bir sansür uygulandığı söylenemez. Ancak 1929 Ekonomik Buhranı ile birlikte basının eleştirilerinin sertleşmeye başlaması üzerine, rejimin kurucuları basını ölçülü olması konusunda ilk defa uyarma ihtiyacı hissettiler.

Gazi Mustafa Kemal Paşa, “Türk Matbuatı, milletin hakiki sada ve iradesi olan Cumhuriyetin etrafında çelikten bir kale vücuda getirmelidir: Bir fikir kalesi, bir zihniyet kalesi... Matbuattan bunu istemek Cumhuriyetin hakkıdır” sözü ile,¹⁵⁶⁵ Adliye Vekili Mahmut Esat Bey ise, “Dünyanın en hür, halkçı bir cumhuriyetini yaşayan Türkiye, hürriyeti kendisine sıkılabilecek bir silah olarak kullanmaz”¹⁵⁶⁶ ifadesi ile hükümetin basının özgürlüğüne sınırlama getirilebileceğine dair ilk işareti veriyordu.

Ancak bu ikazı dikkate almayan basın, Serbest fırka'nın kurulmasıyla birlikte eleştirinin dozajını iyice arttırarak, muhalefetin yayın organı gibi çalışmaya devam etti. İstanbul'da çıkarılan Cumhuriyet Halk Partisi'nin iştiraki olan Karagöz ve

¹⁵⁶² “İzmir’de şayanı teessür ve teessür hadiseler”, **Hâkimiyeti Milliye**, 6 Eylül 1930, s. 1.

¹⁵⁶³ “Fethi Bey ve arkadaşları firkalarını feshettiler”, **Hâkimiyeti Milliye**, 18 Teşrinisani 1930, s. 1; “Serbest fırka infisah etti”, **Milli Gazete**, 19 Teşrinisani 1930, s. 1.

¹⁵⁶⁴ Halifeliği ve komünizmi övücü yayınlar ve Şeyh Sait İsyanı sonrasında 4 Mart 1925 tarihinde çıkarılan Takriri Sükûn Kanunu ile basın özgürlüğünün kısıtlanması istisnai bir durumdur.

¹⁵⁶⁵ “Gündelik”, **Hâkimiyeti Milliye**, 22 Kânunusani 1929.

¹⁵⁶⁶ “Yalan haber veren gazeteler aleyhinde takibat münasebetiyle Adliye Vekilinin Beyanâtı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Şubat 1929, s. 1.

Akbaba¹⁵⁶⁷ gibi yayınlarla birlikte Akşam, Milliyet, Cumhuriyet, Vakit; Ankara’da Hâkimiyeti Milliye ve İzmir’de çıkarılan bir iki gazete hükümet lehine yazılar yazarken;¹⁵⁶⁸ Mecliste İkinci Gurup olarak adlandırılanlar memleket içerisinde gizliden gizliye teşkilatlanmaya başlıyor ve Vatan, Tanin, Tevhidi Efkâr, Son Posta Halkın Sesi, Hizmet, Yeni Asır, Adana’da Abdülkadir Kemali Bey tarafından çıkarılan Tok Söz gibi gazeteler ile işbirliği içerisinde girerek, bu gazetelerde imzasız yazılarla hükümete saldırıyor,¹⁵⁶⁹ karşı taraf gazeteleri olarak adlandırılan bu gazeteler, tenkidi çok keskin bir silah olarak ulu orta kullanıyor,¹⁵⁷⁰ hatta bazen ölçüyü kaçırarak Cumhurbaşkanı ve Türklüğü tahkir eden yazılar yazabiliyorlardı.¹⁵⁷¹ Bu yayınlarından dolayı bazı basın mensupları yargı tarafından muhtelif cezalara çarptırılıyorsa da¹⁵⁷² rejim açısından tehdit oluşturabilecek nitelikteki yazıların bir türlü önü alınamıyordu.

Basının organlarının sürekli olarak Meclis üyeleri ile hükümetin icraatlarının ölçüsüzce eleştirilmeye devam etmesi¹⁵⁷³ ve hatta “Yılmaz” gibi gazetelerin daha da

---

¹⁵⁶⁷ **Cumhuriyet Halk fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumi Tebligatı**, Cilt 1, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1933, s. 158; **Cumhuriyet Halk fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumi Tebligatı**, Cilt 3, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1934, s. 87.

¹⁵⁶⁸ “Politika-Yarın’ın Cümbüşü”, **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Temmuz 1931, s. 1.

¹⁵⁶⁹ Mustafa Kemal Atatürk, **a.g.e.**, s. 578; Burhan Asaf (Belge), “İzmir’de vaziyet”, **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Eylül 1931, s. 2; “Bir mahkumiyet kararının tasdiki”, **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Birinci Kanun 1931, s.3; “Son Posta Gazetesi hakkında hükmet otoritesini tahkir cürümünden açılan davaya dün ağır cezada başlandı.” **Hâkimiyeti Milliye**, 10 Ocak 1931, s.3; Mehmet Asım Bey, “Bi’taraflık Maddesi”, **Vakit**, 12 Ağustos 1931, s. 1.

¹⁵⁷⁰ “Dikkat Edelim! Matbuatın Şiarı Samimiyet ve Nezahettir”, **Milli Gazete**, 5 Kânunuevvel 1930,s.1.

¹⁵⁷¹ “Resimli Ay Davası”, **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Şubat 1930, s.3, İzzet Ulvi “Muhalefet değil, kundakçılık”, **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Temmuz 1931, s. 4; “İşin mahiyeti meydana çıktı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Haziran 1931, s. 1.

¹⁵⁷² Çerkez Ehem’in yeğeni ve bir dönem müşavirliğini de yapan Arif Oruç, Yarın gazetesindeki TBMM’nin manevi şahsiyetini tahkir eden ve halkı heyecana düşürücü yayınları sebebiyle bir ay beş gün hapse mahkûm olduysa da, Yargıtay bu kararı bozdu. Yine başka bir davada Kayseri Valisi Fuat ve Cumhuriyet Savcısı Rifat Bey hakkında gerçeğe aykırı ve kişilik haklarını zedeleyici yayından dolayı Yarın gazetesi mesul müdürü Süleyman Tevfik bir sene altı ay hapse ve Arif Oruç tazminata mahkûm edildiler. İzmit valisiyle ilgili bir karikatürden dolayı Arif Oruç ile gazetenin yazı işleri müdürü Süleyman Tevfik (Zorluoğlu) tutuklandılar. Genel adaba aykırılık suçlamasıyla açılan dava, Ocak 1931 sonunda karara bağlandı. Arif Oruç 1 yıl 3 ay 15 gün hapis ve 312 lira para cezasına, 2500 lira manevi tazminat ödemeye mahkûm edildi. Süleyman Tevfik ise 7 ay 1 gün hapis ve 222 lira para cezasına çarptırıldı. Gazeteci Şemsettin Ertuğrul’da hükümeti tahkir suçundan 3 yıl 10 gün hapis cezasına çarptırıldı. İstanbul’a çıkarılan muhalif Yılmaz gazetesine de dava açıldı . Bkz: “Menemendekiler de kimlerdir? Elle tutulamayacak hüviyetteki adamlar”, **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Eylül 1930, s. 3; “Yarının sahibinin tahliye talebi reddedildi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Nisan 1930, s.3; “Yarınçılar mahkûm oldular”, **Hâkimiyeti Milliye**, 19 Mayıs 1930, s.3; “Yarın gazetesinin yeni mahkûmiyeti”, **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Ağustos 1931, s.2; **Cumhuriyet**, 1 Şubat 1931; **Vakit**, 18 Mayıs 1931; “Yılmaz aleyhine dava”, **Hâkimiyeti Milliye**, 15 Temmuz 1931, s. 3.

¹⁵⁷³ “Adana’da bir dava-Millet Meclisi’nin manevi şahsiyetini tahkir davası”, **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Mart 1931, s.1.

ileri giderek Atatürk'ü dahi itham etmeye başlamaları üzerine¹⁵⁷⁴ Elazığ mebusu Fazıl Ahmet, Aksaray mebusu Ahmet Süreyya ve Ordu mebusu Ahmet İhsan Bey 5 Temmuz 1931'de Meclise bir soru önergesi verdi.

Önergede bu gazetelerin yazılarının vatandaş üzerindeki olumsuz etkilerinden ve bunun doğuracağı zarardan bahsediliyor ve hükümetin basınını suiistimaline karşı bir tedbir alıp almayacağı soruluyordu. Önergeye karşılık, Başvekil İsmet Paşa'nın (İnönü) verdiği cevap¹⁵⁷⁵ ile Meclis'te yoğun tartışmalar başlıyordu.¹⁵⁷⁶ Tartışmanın uzaması üzerine söz alan önerge sahiplerinden Aksaray Mebusu Ahmet Süreyya (Örgeevren) Bey, önergenin konusunun esasen basın özgürlüğü olmadığını, asıl konunun milleti bozguna uğratmaya, memleketin huzur ve güvenliğini kaldırmaya yönelik, devrimlere ve cumhuriyete karşı amaçlı yayınlar yapan ve basın özgürlüğü adı altında düşmana hizmet eden matbuatın bozuncu ve fesatçı ruhuna karşı kati tedbirler alınması için bu önergenin verildiğini ifade ediyordu.¹⁵⁷⁷

Denizli Mebusu Mazhar Müfit (Kansu) ise basın hürriyeti maskesi altında vatandaşların şan, şeref ve haysiyeti ile uğraşıldığını; rejime, Devlete ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya dahi dil uzatıldığını, böyle bir basın özgürlüğü olamayacağını, Şeyh Sait isyanı ve Menemen'deki Kubilay meselesinin bu gibi yayınların etkisi altında meydana geldiğini ve Anadolu'da meydana gelen hadiselerin çoğunluğunun da bu tür yayınların eseri olduğunu ifade ediyordu.¹⁵⁷⁸

Urfa Mebusu Ali Saip ise, gazetelerin tesirini daha fazla izah edebilmek için “Şeyh Sait İsyanı'nda Şeyh Sait'e sormuştum. Bana dedi ki, ‘Gazetelerin yazdıklarından cüret aldım. Gazetelerin yazılarından hükümet yoktur zannettim. Onun için isyan ettim’ dedi. ... Eğer müsaade ederseniz bunların (gazetecilerin) kim olduğunu bir defa efkârı millete vaziyetlerini ve şahsiyetlerini tahlil edelim” dedikten sonra bu gazetecilerden birinin Arif Oruç olduğunu, belirterek,¹⁵⁷⁹ sınır dışına çıkarılmasını teklif ediyordu.¹⁵⁸⁰

¹⁵⁷⁴ “İşin mahiyeti meydana çıktı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Haziran 1931, s. 1.

¹⁵⁷⁵ **TBMM ZC**, Devre 4, Cilt 3, Fevkalade İçtima. ss.2-3, 5 Temmuz 1931.

¹⁵⁷⁶ “Meclis'te matbuat hürriyetinin suiistimali karşısında cereyan eden müzakereler”, **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Temmuz 1931, ss. 1- 4.

¹⁵⁷⁷ **TBMM ZC**, Devre 4, Cilt 3, Fevkalade İçtima. ss.3-6, 5 Temmuz 1931.

¹⁵⁷⁸ **TBMM ZC**, Devre 4, Cilt 3, Fevkalade İçtima. ss.6-8, 5 Temmuz 1931

¹⁵⁷⁹ İstanbul'un işgal edilmesi üzerine Anadolu'ya geçen Arif Oruç'un Milli Mücadeleye destek vermek için değil, bu amaçla Anadolu'ya geçenleri soymak için gittiğini; Kandıra'da bu hususta İpsiz Recep'e işbirliği teklifinde bulunduğunu, ancak buna İpsiz Recep'in müsaade etmediğini, bu konuya tanık olanların halen yaşadıklarını, burada istediğini elde edemeyen Arif Oruç'un amacını gerçekleştirmek için Çerkez Ethem için çalışmaya başladığını ve birlikte Seyyareyi Yeni Dünya isimli gazeteyi çıkararak Milli Mücadeleye karşı faaliyette bulunduğunu, mücadeleyi kaybeden Çerkez

Aslında basın da eleştiri konusunda kantarın topuzunu kaçırdığını kabul ediyordu. Vakit gazetesinin yazarı Mehmet Asım Bey, bazı gazetelerin yayınlarından dolayı Mecliste ihanetle suçlandıklarını, ancak muhalif gazetelerin bütün yayınlarının ihanet olarak yorumlanmasının doğru olmayacağını, buna karşın bir kısım gazetelerin yayınlarının gerçekten de ihanetten başka bir şey olmadığını belirtiyordu.¹⁵⁸¹

Bu bakış açısı ve Mecliste yükselen tansiyonun da etkisi ile alel acele hazırlanan kanun tasarısı¹⁵⁸² süratle encümende tetkik ediliyor,¹⁵⁸³ 16 Temmuz 1325 (29 Temmuz 1909) tarihli Matbuat Kanunu'nun¹⁵⁸⁴ yerine 25 Temmuz 1931'de 1881 sayılı Matbuat Kanunu çıkarılıyordu.¹⁵⁸⁵

Bu Kanun'un en çok tartışılan maddelerinden birisi olan 50. maddedeki "Memleketin umumi siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı İcra Vekilleri Heyeti kararıyla gazete ve dergiler muvakkaten tatil olunabilir..." muğlâk hükmü ile hükümete geniş bir yetki veriliyordu. Oldukça büyük tartışmalara sebep olan ve sınırları çizilmeyen bu (memleketin umumi siyasetine dokunmak) kavram, Başvekil İsmet Paşa tarafından 25 Temmuz 1931 günü BMM' de yapılan konuşmasında şöyle açıklanıyordu: "... propaganda henüz bütün ihtimalatı, tarif ve tespit olunan bir fen olarak gösterilmediği için, propagandanın tahavvülatı evvelden tahmin edilmez. Binaenaleyh Cumhuriyetin müdafaası her Cumhuriyet hükümetinin hassas bulunacağı ilk ve en mühim vazife olacaktır... Kezalik bu memleketin en mühim

---

Ethem'in kaçmayı başardığını, ancak Arif Oruç'un yakalandığını, uzun süre hapiste yattıktan sonra gençliğine acınarak affedildiğini, bunun üzerine İzmir'e geçen Arif Oruç'un orada Turan isimli gazeteyi çıkardığını, ancak İzmir'de de Nalbant Hulusi'yi dolandırmaktan ötürü üç ay hapse mahkum olduğunu ve gazetesinin kapatıldığını belirten Urfa Mebusu Ali Saip Bey, konuşmasının devamında Son Posta gazetesinin sahibi Zekeriya (Sertel) için; Dumlupınar'daki Meçhul asker aleyhinde yazı yazan ve Amerika'da yetiştirilerek misyonerlik faaliyetlerinde bulunak üzere Türkiye'ye gönderilen bir kişi olduğunu; Alemdar Gazetesinde çalışan Ahmet Kadri'nin de Sait Molla ve Refi Cevat ile birlik olduğunu; İzmir'deki gazeteci Zeynel Besim'in ise "Fırıldakzade Dönek" lakabı ile tanındığını ve Kambur İzzet'in adamı olduğunu, işgal altındaki Alaşehir'de altı ay kadar Yunanlılara hizmet ettiğini; Hakkın Sesi Gazetesini çıkaran Sakızlı Kiriye lakaplı Sırrı'nın da işgal yıllarında "Kos mos" isimli gazeteyi yayınladığını, burada Milli Mücadele aleyhinde yazılar yazdığını, "Mukaddes mavi bayrak dururken nasıl olur da bu kirli Türk bayrağı burada durur" dediğini ve bunların vatan hainleri olduğunu ileri sürdü. Bkz: **TBMM ZC**, Devre 4, Cilt 3, Fevkalade İçtima. ss.16-20, 5 Temmuz 1931.

¹⁵⁸⁰ Arif Oruç sonraki yıllarda Fransa'ya (Paris), Bulgaristan'a (Sofya) ve Suriye'ye geçti. Ancak burada ani bir değişikliklerle Türk istihbarat örgütlerine bilgi göndermeye başladı. Özellikle Ermeni ve Hoybun işbirliği ile Türkiye'ye gönderilen çetelerin yakalanmasında önemli bilgiler ulaştırdı. Bkz: **EGM Arşivi**, 12241-2, Bn: 4/A 5, Şubat 1937.

¹⁵⁸¹ Mehmet Asım Bey, "Hiyanet mi, tenkit mi?", **Vakit**, 15 Temmuz 1931, s. 3.

¹⁵⁸² "Matbuat Kanunu Layihası hazır", **Hâkimiyeti Milliye**, 15 Temmuz 1931, s. 2.

¹⁵⁸³ "Matbuat Kanunu Layihası muhtelit encümence tetkike başlandı", **Hâkimiyeti Milliye**, 19 Temmuz 1931, s. 1.

¹⁵⁸⁴ **Düstur**, Tertip 2, Cilt 1, s.395.

¹⁵⁸⁵ **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 3, Fevkalade İçtima, ss. 357-380, 25 Temmuz 1931; **Düstur**, Tertip 3, Cilt 12, s.1069; **Resmi Gazete**, No: 1867, 8 Temmuz 1931.

mevzuu Büyük Millet Meclisinin itibarıdır... Burada her mesele, her surette tetkik olunacaktır. Her mebus her şeyi söyleyecektir. Teşkilatı Esasiamizin ruhu budur. Bütün kanunların esasları da budur. (Ancak) Bütün bu hükümlere riayet eder görünerek yıldırıcı bir tesir yapmağa çalışmakta olan neşriyata mani olmak vazifemiz olacaktır... Reis-i devlet meselesi de, milli hayatta ve Cumhuriyet hayatımızda nazik bir mevzudur... Hükümetler yalnız böyle sekiz senelik cumhuriyetlerde reiscumhurları aleyhinde propagandalara değil, eski cumhuriyetlerde bile reis-i devlet aleyhinde muttarit bir propaganda yapılmasına müsaade etmezler. Bu şahıs dolayısıyla ve bilvasıta rejim meselesi olabilir... Bir mühim mevzu daha vardır. O da yabancıların memleketin umumi siyasetine tesir edecek bir faaliyet göstermeleridir. Buna müsaade edemeyiz... Ordu aleyhine neşriyat bilhassa dikkatimizi celbeder... Diğer bir nazik mevzu daha vardır ki... o da zabıta kuvvetleri aleyhindeki neşriyattır. ...Polis, jandarma ve saire, mütemadi ve hasmane bir neşriyat karşısında o kadar ürkek bir hale gelmişlerdir ki, cinayet işlemekte olan bir canı kendi göğsüne silahını tevcih etmiş iken kendi silahını çekip hem kendisini, hem de kanunu müdafaa için tereddüt etmiştir... Arkadaşlar umumi siyaset kelimesi üzerinde hatıra gelen maruzatımı zannederim arz ettim... »¹⁵⁸⁶ diyerek bu kapsamda Cumhurbaşkanı, Büyük Millet Meclisi, Ordu ve zabıta kuvvetleri aleyhinde yapılacak yayınların menfi propaganda olarak değerlendirileceğini belirtilerek, kanun maddesinin sınırlarını çiziyordu.

Yasanın diğer maddelerindeki hükümler ise oldukça açıktı. Kanunun 40. Maddesi “Padişahlık ve hilafetçilik yolunda veya komünistlik ve anarşistliğe tahrik eden yayında bulunulamaz. Buna aykırı hareket edenlere altı aydan üç yıla kadar ağır hapis cezası verilir” hükmünü içeriyordu.¹⁵⁸⁷

51. Madde ise belirlenen sınırların dışına çıkan yayınların denetimi hakkında hükümler içeriyordu: “Yabancı bir memlekette çıkan bir gazete veya mecmuaların Türkiye’ye sokulması ve dağıtılması İcra Vekilleri Heyeti kararıyla men olunabilir. Dağıtılan nüshalar karardan evvel İcra Vekilleri Heyetinden müstacelen karar alınmak üzere Dâhiliye Vekilinin emriyle toplatılabilir... »¹⁵⁸⁸

¹⁵⁸⁶ **TBMM. ZC.**, Devre 4, cilt 3, Fevkalade İctima, ss.374-375, 25 Temmuz 1931; “Yeni Matbuat Kanunu kabul edildi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Temmuz 1931, s.1.

¹⁵⁸⁷ **TBMM.ZC.**, Devre4, Cilt 3, Fevkalade İctima, S.No:87 ve devamı, 25 Temmuz 1931.

¹⁵⁸⁸ Kanunun 51’nci maddesi 14 Mayıs 1932 yılında çıkarılan 1959 Sayılı Kanun ile daha kesin ifadelerle kavuşmuştur. Bkz: **Düstur**, Tertip 3, cilt 13, s. 336; **Resmi Gazete**, No: 2102.

Ancak kanunun bu maddesi propaganda içerikli yayınlardan çok, müstehcen yayınlarla mücadele amacıyla kullanılacaktı. Gerçi Birinci Dünya Savaşından sonra diğer ülkelerle birlikte Türkiye’de de artmaya başlayan müstehcen yayınlarla mücadele etmek amacıyla 886 Sayılı “Mugayir-ı Ahlak Neşriyatın Men’i Tedavülü Hakkında Beynelmilel Konferanşça Kabul Edilen Mukavelenamenin Tasdikine Dair Kanun”¹⁵⁸⁹ ve yine bu kapsamda ülkeye giren muzır neşriyatın etkilerinden küçükleri korumak için 1927 senesinde “Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu”¹⁵⁹⁰ kabul edilmişti. Fakat yürürlüğe konulan yasanın 51. maddesini takviye eden 52. maddesi ile bir yenilik olarak, adaba muhalif müstehcen resimleri içeren yayınların cumhuriyet savcılarının emriyle toplatılması uygulaması getiriliyordu.

İlginç olan hususlardan birisi de, yasanın en süratli tatbik edildiği alanların başında müstehcen yayınların gelmesidir. Geçekten de kanunun yürürlüğe girmesinden sonra müstehcen yayınlarından dolayı Akşam Gazetesi hakkında açılan davada, “Rahipler ve Rahibeler Arasında” isimli tefrikadan dolayı Vala Nurettin ve gazetenin mesul müdürü İskender Fahrettin birer ay beşer gün ağır hapis ve 17 lira ağır para cezasına;¹⁵⁹¹ “Kızılperde” isimli kitabın yayından dolayı yazarı Selami İzzet Bey ile yayınevi mesul müdürü Hikmet Feridun Bey bir buçuk ay hapis cezasına çarptırıldılar.¹⁵⁹² “Pst Gazetesi” sahibi Osman Hamit Bey ise müstehcen neşriyattan dolayı cumhuriyet savcılığınca tutuklanırken,¹⁵⁹³ “Bildircın Gazetesi” müstehcen yayından dolayı hakkında açılan dava sonuçlanıncaya kadar kapatıldı.¹⁵⁹⁴ “Allo Allo Gazetesi” ve sahibi Hasan Rasim Bey, hakkında müstehcen resim yayınlamaktan dolayı açılan davada bir ay hapse ve onbeş lira ağır para cezasına çarptırıldı.¹⁵⁹⁵ İstanbul’da yayınlanmakta olan “Cereyan Gazetesi” müdürü de, gazete içeriğindeki müstehcen yazı ve resimler dolayısıyla bir ay hapse ve 15 lira para cezasına çarptırıldı.¹⁵⁹⁶

¹⁵⁸⁹ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 7, s.2611; Kanun No: 886; **Resmi Gazete** No:408.

¹⁵⁹⁰ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 8, s.1735; Kanun No:1117; **Resmi Gazete**, No:627.

¹⁵⁹¹ “Akşam muharrirlerinin mahkûmiyeti”, **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Ağustos 1931, s. 3; Daha sonra bu ceza temyiz olunmuş ve İskender Bey’in cezası bir aya indirilerek tecil olunmuştur: Bkz: “Neşriyat davaları”, **Cumhuriyet**, 14 Ağustos 1932, s. 2.

¹⁵⁹² “Akşam Gazetesinin Mahkûmiyeti”, **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Ağustos 1931, s. 3; “Vala Nurettin Bey’in tevkihi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Ağustos 1931, s. 1.

¹⁵⁹³ “Bir tevkihi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Ağustos 1931, s. 3

¹⁵⁹⁴ “Bildircın Gazetesi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Ağustos 1931, s. 3.

¹⁵⁹⁵ “Allo Allo Gazetesi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Ağustos 1931, s. 2 ; “Bir mahkûmiyet”, **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Ağustos 1931, s. 3.

¹⁵⁹⁶ “Cereyan Gazetesi aleyhine”, **Hâkimiyeti Milliye**, 16 İkinci Kanun 1934, s. 2; Devam eden yıllarda müstehcen yayınlardan dolayı 1935 senesinde dört, 1936 senseninde beş, 1937 senesinde iki kişi hapis cezalarına çarptırıldı. Bkz: Adliye İstatistikleri, **a.g.e.**, s.389.

Fakat bu sıkı denetim sadece yerli basına uygulanmadı; bir kısım yabancı basına da müstehcen yayınların dolayı ülkeye giriş yasağı getirildi. “Sans-Gene, Seduction, Sorire, Paris Plaisire, Paris Magazine, Allo-Allo, Beaute Paris, Sex Appeal, Paravent, Secret de Paris” dergileriyle “Je Suis Partout” gibi bazı gazetelerin müstehcen yayınlarında ötürü ülkeye girişleri yasaklandı.¹⁵⁹⁷

Ancak asıl önemli olan, bu kanun ile birlikte yıkıcı, bölücü ve dinci-misyoner yabancı yayınların ülkeye sokulmasından önce yasaklanmasına imkân tanındı. Bu yasalarla birlikte misyonerlik ve Kürtçülük propagandası yapan basılı eserlerin ülkeye girişleri engellendi.¹⁵⁹⁸

Bu kanunla muhalif gazetelerin yanı sıra milli bütünlüğe aykırı yayın yapan gazetelere de işlem yapıldı. İstanbul’da Ermenice yayın yapan “Astrası Gazetesi” Matbuat Kanunu’na aykırı hareket etmekten dolayı kapatıldı.¹⁵⁹⁹

1881 Sayılı Kanun ile basının ülke ekonomisini kötü yönde etkileyecek, manipülatif veya spekülatif hareketlere sebep olacak yazılar yazılmasına da müsaade edilmedi. Bu yönde yazı yazan gazetelere ağır yaptırımlar uygulandı. Bu kapsamda ilk defa olarak “yazılarıyla iktisadi vaziyetimizi teşviş ettikleri (bulandırdıkları) ve mali müesseselerimize karşı şantaj yaptıkları” gerekçesiyle; Ticaret Gazetesi, Türkiye Sanayi ve Ticaret Gazetesi, İktisadi Türkiye Mecmuası, İcra Vekilleri Heyeti kararıyla kapatıldı.¹⁶⁰⁰ Ayrıca yayınlarını bir iktisadi şantaj aracı haline getiren basın kuruluşlarına da bazı cezalar verildi. Mali müesseselere şantaj yaptığı anlaşılan Balkan Ticaret Gazetesi, Lavikipas, La Vie au Passe, Maarifi Umumiye, Türk ve İzçiler Birliği, İhracat, Kazanç, Görüş, İktisadi Türkiye, Milli Ticaret, Türkiye Ticaret, Türk Sanayi ve Ticaret gibi gazeteler, İcra Vekilleri Heyeti Kararı ile süreli olarak kapatıldı.¹⁶⁰¹

1881 Sayılı Matbuat Kanunu ile basının Türkleştirilmesine de önem verildi. Yapılan düzenleme ile matbaa açacakların Türk olmaları ve daha önce yabancı

---

¹⁵⁹⁷ “Açık resim neşreden gazeteler memleketimize girmeyecek”, **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Temmuz 1934, s. 3; **BCA.**,030.18.1.2.47.56.4, 8 Ağustos 1934.

¹⁵⁹⁸ Roma’da Misyonerlik Cemiyeti Umumi Kâtipliğince çıkarılan kitap ve çevrilerin ülkeye sokulması yasaklandı. Suriye’de Kürt Hoybun Cemiyeti tarafından çıkarılan ve Türkiye aleyhine yazılar ihtiva eden dört kitabın yurda girişi yasaklandı. Bkz: **BCA.**, 030.18.1.2.47.57.1, 13 Ağustos 1934; **BCA.**, 030.18.1.2.47.54.16, 1 Ağustos 1934.

¹⁵⁹⁹ “İstanbul’da kapatılan Ermenice gazete”, **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Teşrinievvel 1931, s. 1.

¹⁶⁰⁰ “Üç gazete kapatıldı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Ağustos 1934, s. 3; **BCA.**, 030.18.1.2.47.55, 8 Ağustos 1934.

¹⁶⁰¹ **BCA.**, 030.18.1.2.47.57.9, 18 Ağustos 1934; “Şantaj yapan gazetelere tebligat yapıldı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Eylül 1934, s. 3.

devletlere çalışmış olmamaları şartı getirildi.¹⁶⁰² Ayrıca Adliye Vekâleti'nde bir matbuat bürosu oluşturularak, Türkiye'de çıkarılan tüm yayınların sürekli olarak denetlenmesine başlandı.¹⁶⁰³

Ancak zaman içerisinde Matbuat Kanunu'nun getirdiği bu kısıtlamalar da yeterli görülmedi.¹⁶⁰⁴ Gerek görülen eksikliklerin giderilmesi, gerekse daha caydırıcı olması için yasa giderek daha katı hale getirildi. Bu kapsamda 1881 sayılı Matbuat Kanunu'nun 51'nci maddesi 14 Mayıs 1932 tarihinde değiştirilerek zararlı olduğuna kanaat getirilen yayınların İcra Vekilleri Heyetinden en kısa sürede karar alınmak kaydıyla, Dâhiliye Vekilinin emri ile toplatılmasına imkân tanındı.¹⁶⁰⁵ Hatta biraz daha ileri gidilerek, basının hangi konuları haber yapacaklarına dahi müdahale edilmeye başlandı. Örneğin 4 Haziran 1932 tarihinde kabul edilen 2001 sayılı Kanun ile gazetelerin intihar ve intihara teşebbüs vakalarını, mahallin en büyük zabıta amirinden izin almadan yayınlamaları yasaklandı. Bu maddeye aykırı hareket edenlere ise bir haftadan bir seneye kadar hafif hapis ile para cezası getirildi.¹⁶⁰⁶

Basının denetlenmesi ile ilgili farklı düzenlemeler de yapıldı. Örneğin İstanbul Valiliği, gazete dağıtıcılarının tek tip elbise giymesini zorunlu tuttu. 25 Ağustos 1934'te İstanbul Emniyet Müdürlüğü bu hususu ilgililere tebliğ ederek, sonraki günlerde gazete dağıtıcılarını tescil etti.¹⁶⁰⁷

Matbuat Kanunu'nun kabul edilmesinden sonra özellikle yurt içinde faaliyette bulunan basına daha fazla hâkim olabilmek amacıyla Hariciye Nezaretine bağlı olan Matbuat Umum Müdürlüğü¹⁶⁰⁸ 2205 Sayılı Kanun ile genel müdürlük haline getirilerek Dâhiliye Nezaretine bağlandı.¹⁶⁰⁹ Yetkileri ise 29 Mayıs 1934 tarihinde 2444 Sayılı "Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun" ile yeniden belirlendi. Yasanın 1'nci maddesiyle Müdürlüğe; "Milli matbuatın inkılâp prensiplerine, devlet siyasetine ve millet ihtiyaçlarına uygun olmasını temin etmek;

¹⁶⁰² **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 3, Fevkalade İçtima, s.357, 25 Temmuz 1931.

¹⁶⁰³ "Adliye vekilliğinde matbuat bürosu", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Ağustos 1931, s. 1.

¹⁶⁰⁴ "Matbuat Kanununun 51'nci Maddesinin Tadiline Dair Olan 1959 Sayılı Kanunun 1'nci Maddesini Değiştiren 1/1175 Sayılı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi", **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 25, İçtima 4, Sr. No:89, 23 Aralık 1934.

¹⁶⁰⁵ "1881 Numaralı Kanunun 1959 Numaralı Kanunla Tadil Edilmiş Olan 51'nci Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında 1959 Sayılı Kanun", **Düstur**, Tertip 3, Cilt 16, s. 462; **Resmi Gazete**, No: 2895.

¹⁶⁰⁶ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 13, s. 520; **Resmi Gazete**, No: 2120, 9 Haziran 1932.

¹⁶⁰⁷ "Gazete müvezzilerinin kıyafetleri", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Ağustos 1934, s. 3.

¹⁶⁰⁸ "Matbuat Umum Müdüriyeti Umumiyesinin Hariciye Vekâletine Bağlanmasına Dair 79 Sayılı Kanun", **Düstur**, Tertip 3, Cilt 1, s. 171; **Resmi Gazete**, No: 10.

¹⁶⁰⁹ "Dâhiliye Vekâleti Merkez Teşkilat ve Vazifeleri Hakkındaki 1624 Numaralı Kanunun Bazı Maddelerinin Tadiline ve Dâhili Matbuat İşlerinin Umum Müdürlük Halinde Dâhiliye Vekâletine Bağlanmasına Dair Kanun", **Düstur**, Tertip 3, Cilt 14, s. 667; **Resmi Gazete**, No: 2412.

memleket içinde milliyet ve demokrasi esaslarına mugayir fikir cereyanlarının yayılmasına mani olmak için tedbirler almak, bu gibi cereyanlar ile neşriyat vasıtasıyla mücadele etmek; radyo, film ve tiyatro gibi efkârı umumiye ile alakadar olan vasıtaları murakabe etmek” görev ve yetkileri verildi. ¹⁶¹⁰

Matbuat Kanununun getirdiği bu katı hükümler karşısında temelli kapanma endişesi ile Yarın gibi bazı muhalif gazeteler yayınlarına ara verdiler. ¹⁶¹¹ Hatta bunlar “Adalet”, ¹⁶¹² “Mücadele” gibi başka isimler ile gazeteler çıkararak hükümete muhalefete devam etmeyi sürdürmeye çalıştılar. ¹⁶¹³

Yeni Matbuat Kanunu ile şekillendirilen basın için, Mücadele gazetesinin ilk sayısının birinci sayfasında büyük harflerle “Her şeyin fevkinde Türkiye: 14 milyon Türk’ü can ve gönülden Halk Fırkası’nın aşığı olarak düşünmek gülünçtür. Bu günkü matbuat, halkın mümessili değildir” ifadesi yer alıyordu. ¹⁶¹⁴

Türkiye’de rejim aleyhinde yayın yapma imkânı kalmadığını anlayan Arif Oruç ¹⁶¹⁵ gibi bazı gazeteciler ise ülke dışına çıkarak, buradan muhalefetlerini sürdürmeye devam ettiler. ¹⁶¹⁶

4.1.2. Sinema, Tiyatro ve Radyo’nun Denetim Altına Alınması

1930’lu Yıllarda sinema, batılı devletlerin en büyük propaganda ve telkin aracı haline gelmişti. Türkiye’de ise sinemaların yüzde sekeneğini gençler teşkil ettiği halde, sinema filmleri yeterince denetlenememekte ve özellikle genç kitle propaganda ve muzır yayınların olumsuz etkilerine açık kalmaktaydı. ¹⁶¹⁷

Oysa her sinema filminin üretildiği memleketin bir propaganda aracı olduğu göz önüne alındığında, Türkiye’de milli sinemacılık doğuncaya kadar, milletin

¹⁶¹⁰ **Düştur**, Tertip 3, Cilt 15, s. 547; **Resmi Gazete**, No: 2713.

¹⁶¹¹ “Yarın gazetesi kapanıyor”, **Hâkimiyeti Milliye**, 19 Ağustos 1931, s. 3.

¹⁶¹² “Yeni bir gazete”, **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Eylül 1931, s. 3.

¹⁶¹³ Gazetenin muvazaalı olarak açıldığı ve Yarın Gazetesinin uzantısı olduğu tespit edildiğinden, yayın hayatı sadece bir gün sürdü. Yayına başladığı günün ertesinde vilayetçe kapatıldı. Bkz: “Mücadele Gazetesi kapatıldı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 8 Eylül 1931, s. 1; “Muvazaa tespit edildi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Eylül 1931, s. 1.

¹⁶¹⁴ “İstanbul’da muhalif bir gazete”, **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Eylül 1931, s. 1

¹⁶¹⁵ Türkiye’de yayın imkânı kalmayan Arif Oruç, ilk önce Bulgaristan’a gitti. Bulgar hükümeti tarafından tahsis edilen ödenekle Sofya’da ücretsiz olarak yayınladığı broşür ve Gümülcine’de Arap harfleriyle çıkardığı Yarın isimli gazete ile Türkiye ve devrimler aleyhindeki yayınlarına devam etti. Ayrıca Bulgar vatandaşlığına geçti. Bkz: **EGM Arşivi**, Dn: 91173-1, Bn: A-7, 12.03.1949; “Arif Oruç Bulgaristan’da himaye mi görüyor?”, **Hâkimiyeti Milliye**, 8 İkinci Kanun 1934, s. 1; “Arif Oruç Sofya’da tutunamadı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 2 İkinci Kanun 1934, s. 2.

¹⁶¹⁶ Arif Oruç sonraki yıllarda ani bir değişiklikle Türk istihbarat örgütlerine bilgi göndermeye başladı. Özellikle Ermeni ve Hoybun işbirliği ile Türkiye’ye gönderilen çetelerin yakalanmasında önemli bilgiler ulaştırdı. Bkz: **EGM Arşivi**, 12241-2, Bn: 4/A 5, Şubat 1937.

¹⁶¹⁷ **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 19, İçtima 3, s.138, 25 Aralık 1933.

yabancı sinemaların tesiri altında bırakılmaması gerekiyordu. Ayrıca dönemin en önemli propaganda aracı olan sinema filmlerinin devletin denetiminden uzak kalması da düşünülemezdi.¹⁶¹⁸ Ancak bu konuda yasal bir düzenleme yoktu. Polisin yaptığı denetleme ise 4 Ağustos 1323 (17 Ağustos 1907) tarihli “Polis Nizamnamesi” hükümleri¹⁶¹⁹ ile 2 Kânunuevvel 1340 (2 Aralık 1924) tarihli “Sinema ve Tiyatroların Sıhhat ve Emniyet Nukati Nazarından Haiz Olmaları Lazım Gelen Şeraiti Gösterir Talimatname” hükümlerine göre¹⁶²⁰ yapılıyordu.¹⁶²¹

Bu yıllarda Türkiye’de gösterilen filmlerin çok büyük bölümü yabancı yapıymıydı. ABD, Avrupa ve Rus film şirketleri tarafından çekilen bu filmler ilk önce İstanbul sinemalarında, daha sonra da Anadolu’da gösterime giriyordu.¹⁶²² Devlet kurumları ise daha çok eğitim amaçlı küçük çaplı filmler yapabiliyor ve bunları sadece okullarda gösteriliyordu.¹⁶²³ Yerli film yapıımı nadiren görülmekle birlikte, bunlar bazen Balkan ülkelerinde ve hatta Avrupa’da sinemacılıkta ileri ülkelerde dahi gösteriliyorlardı.¹⁶²⁴

Türkiye’de 1931 yılında 144 sinema vardı. Birçok vilayette sinema sayısı iki veya ikiden fazlaydı. İstanbul’da 35, İzmir’de 10, Adana’da 4, Trabzon’da ve Eskişehir’de 3 sinema vardı. Bir sinemaya sahip olan 32 kaza merkezi vardı. Bir sene içerisinde bu sinemalarda 7765 defa film gösterimi yapılmıştı.¹⁶²⁵

Ancak daha önce de belirtildiği gibi, bunlar sistemli olarak denetime tabii tutulmuyorlardı. Filmlerinin denetimi kapsamında olmasa dahi, sinemaların denetimi ile ilgili olarak, 1928 senesinde Kırklareli Mebusu Dr. Fuat Bey tarafından

¹⁶¹⁸ Sinema filmleri kontrol edilecek”, **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1932, s. 3.

¹⁶¹⁹ “Tiyatro ve çalgılı kahveler gibi lubiyat (oyun) mahallerinde memurini aidesince piyesi tasdik olunmuş lubiyattan maada olanların oynattırılmamasına ve mugayiri adap ahval vukua gelmemesine dikkat ve nezaret olunacak ve kopyası musaddak olmayan lubiyatın icrası ve münasebetsiz kanto ve şarkıların söylenmesi ve adap ahkâmı umumiyeye mugayir olan evza ve hareket menedilecektir.” **Ceridei Mehakimi Adliye**, Numara 642, s. 629; **Kanunlar II**, Dâhiliye Vekâleti Vilayetler İdaresi Umum Müdürlüğü Yayınları, Cilt 2, 1930, s. 729.

¹⁶²⁰ İcra Vekilleri Heyetininin 2.12.1340 (1924) tarihli içtimasında kabul ettiği ve Başvekâleti Celilenin 13.12.1340 tarihli tezkeresi ile tebliğ olunmuştur. Bkz: **Kanunlar I**, Dâhiliye Vekâleti Vilayetler İdaresi Umum Müdürlüğü Yayınları, Cilt 1, 1929, ss. 812-818.

¹⁶²¹ Bu talimatname daha çok sinemaların sahip olması gereken nitelikleri belirlemektedir. Ancak Halim Alyot, Türkiye’de Zabıta isimli eserinde, polise yetki veren mevzuat içerisinde “Sinema ve tiyatrolar zabıtası” başlığı altında bu talimata yer verdiğinden, bu dönemde sinemaların ve tiyatroların da polis tarafından denetlendiğini anlıyoruz. Bkz: Halim Tevfik Alyot, **Türkiye’de Zabıta-Tarihi Gelişim ve bugünkü durum**, Kanaat Basımevi, Ankara 1937, ss. 637-639.

¹⁶²² “Yeni hazırlanan filmlere dair”, “Şehrimizde oynamaya başlayan filmler”, “İstanbul sinemalarında”, **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Teşrinisani 1931, s. 5.

¹⁶²³ “Sıhhi filmler”, **Edirne Postası**, 4 Mayıs 1931, s.1.

¹⁶²⁴ “Filmler yapılmadan önce ve sonra gözden geçirilecek”, **Hâkimiyeti Milliye**, 12 İkinci Kanun 1934, s. 1; “Aysel filmi Moskova’da beğenildi”, **Ulus**, 6 Nisan 1935, s. 2.

¹⁶²⁵ “Türkiye’de ne kadar sinema var?”, **Cumhuriyet**, 18 Mart 1933, s. 2

çocukların umumi sinemalara girmemesine dair kanun teklifi ise, bir yıldan fazla bir süre geçtiği halde görüşmeye alınmamıştı.¹⁶²⁶ Bu bağlamda yapılan ilk yasal düzenleme 30 Haziran 1932 Senesinde çıkarılan 2049 Sayılı Polis Teşkilat Kanunu¹⁶²⁷ ve beraberinde çıkarılan 2050 Sayılı Kanun¹⁶²⁸ ile başladı. Yapılan yasal düzenleme sonrasında sinema ve tiyatroların denetimi ile ilgili olarak polise ayrıca görev verildi. 20 Temmuz 1932 tarihinde ise “Sinema Filmlerinin Kontrol ve Murakabesine Dair Talimatname” çıkarıldı. Heyeti Vekile tarafından çıkarılan bu talimatnameye göre dâhilde yapılan ve hariçten getirilen bütün filmler halka gösterilmeden önce kontrole tabi tutulacaktı. Filmler, bir defaya mahsus olmak üzere İstanbul’da oluşturulacak bir komisyon tarafından kontrol edilecekti. Bu komisyon din propagandası yapan, askerlik şeref ve haysiyetini rencide eden, genel ahlaka ve adaba aykırı olan ve Türkiye ile diğer devletlerin dostluklarına zarar verebilecek filmlerin Türkiye’de gösterilmesine müsaade etmeyecekti. Ayrıca Türkiye’de yayınlanacak yabancı film afişlerinin üzerinde büyük harflerle yazılı Türkçe anlamları da bulunacaktı. Filmlerin muayenesi ise haftada dört gün yapılacaktı.¹⁶²⁹

Yapılan yasal düzenleme sonrasında bu işle meşgul olmak üzere İstanbul Emniyet Müdürlüğünde Birinci Şube Müdürü Halit Bey’in başkanlığında bir komisyon oluşturularak ilk çalışmalara başladı.¹⁶³⁰ Daha sonra İstanbul’daki bu komisyon Büyük Erkânı Harbiye Reisliğinden, Maarif ve Dâhiliye Vekâletlerinden seçilen birer memurdan oluşan bir heyet halinde görev yaptı.¹⁶³¹

İlerleyen yıllarda zaten oldukça sınırlı sayıda olan kaliteli yerli filmlerin iyice azaldığı ve bunun yerine yapımcıların gittikçe müstehcen filmlere yöneldiği görüldü. Bu gibi filmlerin sayısında görülen artış üzerine hükümet, Sinema Filmlerinin Kontrol ve Murakabesine Dair Talimatname’nin dördüncü maddesinin sonuna bir fıkra ilave ederek, ülke içerisinde yapılacak film çekimlerinden önce, senaryolarının da komisyonlarca incelenmesine ve uygun görülmeyenlerin çekimine müsaade

---

¹⁶²⁶ **TBMM. ZC.**, Devre 3, Cilt 14, İçtima 3, s. 59, 16 Aralık 1929; **TBMM. ZC.**, Devre 3, cilt 14, İçtima 3, s. 68, 23 Aralık 1929.

¹⁶²⁷ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 13, s. 116; **Resmi Gazete**, No: 2143, 6 Temmuz 1932.

¹⁶²⁸ “Dâhiliye Vekâleti Merkez Teşkilat ve Vazifeleri Hakkındaki Kanunun Bazı Maddelerinin Tadiline Dair Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, cilt 13, s. 1131; **Resmi Gazete**, No: 2143, 6 Temmuz 1932.

¹⁶²⁹ **BCA.**, 030.118.1.2.29.45.16, 9 Haziran 1932; “Sinema filmleri kontrol edilecek”, **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1932, s. 3.

¹⁶³⁰ “Poliste yeni teşkilat-Kontrol işleri daha sıkı bir hale getirilecek”, **Cumhuriyet**, 18 Ağustos 1932, s. 2.

¹⁶³¹ “Sinema filmlerinin kontrolüne ait talimatname”, **Polis Mecmuası**, Yıl 20, Sayı1286, 29 Birinci Teşrin 1933, ss. 1676.

edilmemesine; müsaade edilenlerin ise çekiminden sonra tekrar kontrole tabii tutularak uygun olmayan sahnelerin çıkarılmasına karar verdi.¹⁶³²

Aslında bu derece katı denetim sadece Türkiye'ye mahsus bir uygulama değildi. Batı'da da gençliği korumak amacıyla bu tür yöntemlere başvurulmaktaydı. Ayrıca dönemim en büyük propaganda aracı haline gelen sinema filmleri karşısında, her devletin kendi siyasi yapısı ve ideolojik görüşünü korumak için bunları sansüre tabii tutması da o günün şartlarında oldukça doğaldı.¹⁶³³ Uygulamadaki tek fark, Batı'daki sansür talepleri sivil toplum örgütlerinden gelmekte iken, Türkiye'de sivil toplum örgütleri yeterince gelişmediğinden, yasal uygulamalar hükümet tarafından resen yerine getirilmekteydi.¹⁶³⁴

Ne var ki, zaman içerisinde bu denetim gittikçe daha katı bir hale gelmeye başladı. Sinema ve tiyatroların açık olduğu saatlere de hükümet müdahale etti.¹⁶³⁵ Gerçi hükümet için bunun haklı bir gerekçesi de vardı. Zira Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirler müstesna olmak üzere, pek çok şehrin kuruluşu gece hayatına müsait değildi. Nakil vasıtaları çok az ve düzenli sefer yapamıyorlardı.¹⁶³⁶ Ülkenin daha çok üretmek zorunda olduğu bu yıllarda ister memur, ister tüccar olsun, bütün vatandaşların en aşağı saat 8'de kalkmaları gerekirdi. Bunların ve çocuklarının gece yarısı bir buçuklara kadar yollarda bulunması doğru değildi. Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya bu konuyla ilgili olarak Mecliste yaptığı konuşmasında; Cumhuriyet yönetiminin hesapsız mücadeleye sahne olan dünya hayatında ayakta kalabilmesi için çok çalışmak ve zamanı iyi değerlendirmek zorunluluğunun olduğunu, bunun yanı sıra gerek nüfus azlığı, gerekse geçmiş zamanlardaki ihmalkârlık sebebiyle, Türk halkının diğer memleketlerdeki halklardan daha fazla çalışma fedakârlığı yüklenmesi gerektiği ifade ediyordu.¹⁶³⁷ Bu anlayış içerisinde sinema ve kahvelerin 23.00'da kapanması yönünde valiliklere tebligat yapıldı. Her ne kadar basında kararın ertelenmesi ve vatandaşın görüşünün alınmasının uygun olacağı yönünde yazılar yazıldıysa da,¹⁶³⁸ bunlar dikkkate alınmadı ve sinemaların

¹⁶³² **BCA.**, 030.18.1.2.41.91.7, 26 Aralık 1933; "Filmler yapılmadan önce ve sonra gözden geçirilecek", **Hâkimiyeti Milliye**, 12 İkinci Kanun 1934, s. 1.

¹⁶³³ "Almanya'da film yasağı", **Hâkimiyeti Milliye**, 24 Temmuz 1934, s. 2.

¹⁶³⁴ "Gayri ahlaki filmlerle mücadele edilecek", **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Temmuz 1934, s. 2.

¹⁶³⁵ **BCA.**, 030.10.00.00.88.581.13, 13 Aralık 1933.

¹⁶³⁶ **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 19, İçtima 3, s.138, 25 Aralık 1933.

¹⁶³⁷ **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 19,ss. 136-137, 25 Aralık 1933.

¹⁶³⁸ Cumhuriyet Gazetesinin başyazısında, Vekâletin karardan evvel konuyu herkesin tenkit ve takdirine arz etmesi, emri ondan sonra vermesi, hatta kararın en az altı ay sonrasında itibaren tatbik edilmesinin daha uygun olacağı belirtiyordu. Bkz: "Kahve ve sinemaların kapatılması", **Cumhuriyet**, 25 Aralık 1933, s. 1.

kapanma saatleri saat 23 olarak belirlendi. Alınan karar 24 Aralık 1933'ten itibaren uygulanmaya başlandı.¹⁶³⁹

Sonraki yıllarda da hükümetin sinema ve filmlere yönelik müdahalesi artarak devam etti. Çünkü bir yandan Milli Mücadeleden parlak bir zaferle çıkmış olan yeni rejimi içeriden ve dışarıdan yapılan propagandalara karşı korumak, diğer yandan dâhilde matbuat ile birlikte radyo, sinema ve tiyatro gibi geniş kitlelere hitap edebilen araçların, halka rejimin ideolojisini benimsetmek üzere bir telkin ve eğitim vasıtası olarak kullanılabilmesini sağlamak için bir “fikir, siyaset ve ihtisas teşkilatının” oluşturulması gerekiyordu.¹⁶⁴⁰ Bu amacı gerçekleştirmek üzere de 2444 Sayılı Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifelerine dair Kanun ile daha önce bir şube müdürlüğü olan Matbuat İstihbarat Müdüriyeti, genel müdürlüğe dönüştürüldü. Yeniden tertip edilen teşkilata, ülke içerisinde yapılan veya dışarıdan gelen filmlerin senaryolarını denetlemek görevi de verildi.¹⁶⁴¹

Ancak film ve senaryolarının denetimi ile ilgili olarak asıl önemli düzenleme 4 Temmuz 1934 senesinde yürürlüğe konulan 2559 Sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu ile getirildi. 2559 Sayılı Kanun ile film ve senaryolarının tetkiki komisyonlarda kalmak kaydıyla, sinemaların denetim yetkisi artık tamamıyla Polis Teşkilatı'na verildi.¹⁶⁴² Buna göre hazırlanan yeni yönetmelik derhal uygulamaya konuldu.¹⁶⁴³ Ayrıca 19 Temmuz 1939 Tarihinde çıkarılan 2/11551 Sayılı Filmlerin ve Film Senaryolarının Kontrolüne Dair Tüzük¹⁶⁴⁴ ile denetleme artık daha sistematik hale getirildi ve polis bu anlamda neredeyse tek yetkili organ oldu. Bu yeni düzenlemeler ile film ve senaryolarını önceden denetlenecek ve filmlerin ithali, çekilmesi ve gösterilmesi polisin vereceği izin belgesine tabi olacaktı.

Yürürlüğe konulan yönetmeliğe göre; herhangi bir devletin siyasi propagandasını yapan, herhangi bir ırk ve milleti aşağılayan, dost devlet ve

¹⁶³⁹ “Sinema ve kahveler tam 23'te kapanmaya başlandı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Birinci Kanun 1933, ss. 1-5.

¹⁶⁴⁰ “Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında 1/971 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM. ZC**, Devre 4, Cilt 22, İçtima 3, Sr. No: 162, 26 Mayıs 1934; **Cumhuriyet Halk fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumi Tebligatı**, Cilt 4, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1934, s. 91.

¹⁶⁴¹ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 15, s. 547; **Resmi Gazete**, No: 2713, 29 Mayıs 1934; “Matbuat Umum Müdürlüğü - Yeni teşkilata ait kanun layihası Millet Meclisi'ne verildi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Mayıs 1934, s. 1.

¹⁶⁴² “Hariçten gelen filmlerin gösterilmesi ve dâhilde yapılacak filmlerin çekilmesi polisin iznine bağlıdır. Polis filmleri ve senaryoları tetkik ve muayene işini alakalı makamlarla birlikte ve nizamnamesine göre yapar.” (PVSK. Md. 6), **Düstur**, Tertip 3, Cilt 15, s. 1392; **Resmi Gazete**, No: 2751, 14 Temmuz 1934.

¹⁶⁴³ **BCA.**, 030.18.1.2.67.64.16, 29 Temmuz 1936.

¹⁶⁴⁴ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 20, ss.1010-1014; **BCA.**, 030.18.1.2.87.70.16, 19 Temmuz 1939.

milletlerin hislerini rencide eden, din propagandası yapan, milli rejime aykırı olan; umumi terbiye ve ahlaka aykırı olan filmler ile siyasi, iktisadi ve sosyal ideoloji propagandası yapan filmlerin gösterilmesine müsaade edilmeyecekti. Bunların yanı sıra askerlik şeref ve haysiyetini kıran ve askerlik aleyhinde propaganda yapan, ülkenin asayişi bakımından zararlı olan, suç işlemeye tahrik eden, içinde Türkiye aleyhinde propaganda vasıtası olacak sahneler bulunan filmlerin yapımı ve gösterimi de yasaklanıyordu. Yönetmelik, halk sağlığı yönünden de birtakım hükümler getirmişti. Yıpranmış perde üzerinde veya gözleri yoran derecede eskimiş olan filmlerin gösterilmesi de yasaklanmıştı.

On madde halinde sıralanan bu yasaklar, içerdikleri elastik hükümler dolayısıyla, komisyona oldukça geniş yetkiler tanımaktaydı. Ayrıca yabancı ve yerli filmlerin incelenmesi hususlarında iş bölümüne gidilmişti. Yabancı filmlerin incelenmesini İstanbul vilayetine bağlı komisyon yapmaya devam edecekti. Bu filmler kontrol mahalline bir gümrük memuru nezaretinde ve mühürlü olarak getirilecek, gösterimine izin verildiği takdirde gümrük işlemlerine müsaade edilecekti. Türkçe olmayan filmlerin düzgün ve temiz bir dil ile seslendirmesi yapılacak veya güzel bir yazı ile içeriği alt yazı olarak geçilecekti.¹⁶⁴⁵ İstanbul film komisyonu tarafından yapılan bu işlemlerin tamamı Emniyet Umum Müdürlüğü (9. Şube Müdürlüğü) tarafından takip ediliyordu.¹⁶⁴⁶

Yerli filmlerin kontrolünü ise Ankara'daki komisyon yapıyordu. Yerli sinema yapımcıları, filmlerine başlamadan önce senaryoları ile birlikte Dâhiliye Vekâletine dilekçe ile başvuruyor ve filmlerinin senaryolarının incelenmesinin ardından, uygun görüş bildirilmesi halinde çekimlere başlanıyordu. Senaryolarda düzeltilmesi istenilen hususlar olursa, bunlar komisyonun önerileri doğrultusunda yeniden yazılıyor veya değiştiriliyordu.¹⁶⁴⁷

Fakat senaryoların uygun görülmesi, film çekimine hemen başlanması anlamını taşııyordu. Çünkü bir de film çekilecek yerin mülki amirinden ayrıca izin alınması gerekiyordu. Sinema yapımcıları izin verilen senaryolarıyla birlikte, bir dilekçe ile film çekilecek yerin mülki idare amirine başvuruda bulunuyor ve filmin çekileceği mahal, konusu, sorumluları ve ikametgâhlarını belirten listeleri takdim ediyorlardı. Bu başvurular valilikler tarafından önce Dâhiliye Vekâletine; oradan da

¹⁶⁴⁵ EGM Arşivi, Dn: 91128, Bn: Film işleri ile ilgili genel mevzuat.

¹⁶⁴⁶ EGM Arşivi, Dn: 91126, Bn: Yabancı filmlere ait yazışmalar dosyası.

¹⁶⁴⁷ EGM Arşivi, Dn: 01121, Bn: Film senaryoları tetkik ve kontrol komisyonları hakkında yazışmalar.

Merkez Film Kontrol Komisyonu'na gönderiliyordu. Ancak komisyonun film çekilecek yeri mahsurlu görme ve izin vermeme ihtimali her zaman mevcuttu. Örneğin askeri yasak bölgelerde film çekilmesi yasaktı ve komisyonun bu konuda vereceği karar bağlayıcıydı.¹⁶⁴⁸

Başvuruların uygun görülmesi halinde ise ilgili vilayete gerekli izinin verilmesi hususu bildiriliyor, bu yerin valiliği, talep sahibine il emniyet müdürlüğü tarafından tanzim edilen bir izin vesikası tanzim ediyordu. Ancak iş bu kadarla bitmiyordu. Film çekimine başladıktan sonra her ayın sonunda çekilen bölümlere dair bilgiler bir çizelge halinde mülki idare amirliğine (polise) veriliyor, bu çizelgelerden birisi doğrudan doğruya Dâhiliye Vekâletine gönderilirken, diğer örnek biriminde muhafaza ediliyordu.¹⁶⁴⁹ Merkezde, denetlenen her film için bir kontrol fişi tanzim ediliyordu.¹⁶⁵⁰ Film denetleme kurulunun verdiği bütün izinler de emniyetçe tutulmakta olan bir deftere kaydediliyordu.¹⁶⁵¹ Senaryoların denetimleri için verilen izinler ise ayrı bir deftere işleniyordu.¹⁶⁵²

Verilen izinlerin birer sureti polis tarafından çoğaltılarak, en küçük mülki teşkilata kadar gönderiliyor; taşrada sinemaları kontrol eden polis, izini olmayan filmlerle ilgili olarak Polis Vazife Salahiyet Kanununun verdiği yetki ile işlem yapıyordu. Polis sinemalarda gösterilen filmleri sürekli olarak Emniyet Umum Müdürlüğüne bildiriyordu.¹⁶⁵³ Gösterime giren filmlerin tamamı, bir deftere kaydediliyordu.¹⁶⁵⁴

Sadece eğlence amaçlı olan filmler değil, eğitim amaçlı filmler de komisyonlarca titizlikle takip ediliyor¹⁶⁵⁵ ve hatta yabancı kaynaklı eğitim filmleri dahi çoğu kez iktisadi ve siyasi kaygılar ile kabul edilmiyor ve bunların yerine daha çok yerli yapım eğitim filmler tercih ediliyordu.¹⁶⁵⁶ Oysa Türkiye eğitim maksatlı

---

¹⁶⁴⁸ EGM Arşivi, Dn: 91134, Bn: Yurt içinde çekilen filmler.

¹⁶⁴⁹ EGM Arşivi, Dn: 91134, Bn: Yurt içinde çekilen filmler.

¹⁶⁵⁰ EGM Arşivi, Dn: 91340, Bn: Film kontrol fişleri.

¹⁶⁵¹ EGM Arşivi, Dn: 91138, Bn: Film denetleme Kurulu tutanak Defteri (Filmler için).

¹⁶⁵² EGM Arşivi, Dn: 91137, Bn: Film Denetleme Kurulu Tutanak Defteri (Senaryolar için).

¹⁶⁵³ EGM Arşivi, Dn: 91130, Bn: İllerden gelen film gösterim cetvelleri.

¹⁶⁵⁴ EGM Arşivi, Dn: 91392, Bn: Film Arşiv Defteri.

¹⁶⁵⁵ EGM Arşivi, Dn: 91125, Bn: Yurt dışında çekilerek Türkiye'ye getirilen teknik filmler.

¹⁶⁵⁶ EGM Arşivi, Dn: 91124, Bn: Yerli teknik ve öğretici filmler. Bu uygulama 10 Şubat 1957 tarihinde çıkarılan 3122 Sayılı Öğretici ve Teknik filmler Hakkında Kanun'a kadar sürdürüldü. Bkz: **Düster**, Tertip 3, Cilt 18, ss.118-119.

filmlerin gümrüksüz ithaline imkân veren uluslar arası bir anlaşmaya da taraf olmuştu.¹⁶⁵⁷

Sonuçta sinemaların denetimine yönelik bu katı uygulama İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında da sürdürüldü. Günümüzde sansür olarak adlandırılan bu uygulama, sadece Türkiye’de değil Batı’da da yapıldı. Ancak daha önce de belirtildiği gibi, Batı’daki uygulamalar sivil toplum örgütlerinin talepleri doğrultusunda yapılırken, Türkiye’de resen hükümetler tarafından yerine getirildi.

4.1.3. İkamet ve Dolaşımın Denetim Altına Alınması

Milli Mücadele döneminde casusluk ve diğer nüfus hareketlerinin artması üzerine, bu faaliyetlerin kontrol altına alınması için 20 Teşrinisani 1334 (20 Kasım 1918) Tarihli Pasaport Kanunu ve 1331 Sayılı Kanuna istinaden, 7 Teşrinievvel 1336 (1920) tarihinde çıkarılan “Memaliki Osmaniye Dâhilinde Seyahat Edenlerin Seyahat Varakası Almalarının Mecburi Olduğu Hakkında” 260 Sayılı Kararname ile Osmanlı Devleti dâhilinde seyahat edecek herkesin “Seyahat Varakası”nı Ankara’da, Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü’nden; diğer yerlerde ise polisin yapacağı tahkikat sonucunda, mahallin en büyük mülki idare amirinden almaları zorunluluğu getirilmişti. Ankara Hükümeti, yürürlüğe koyduğu bu kararname ile başta casusluk olmak üzere, toplu halde nüfusun yer değiştirmesi ve benzeri konularda denetimin tek elden yürütülmesi görevini sahil kentlerinde polise, merkezde ise doğrudan Emniyet-i Umum Müdürlüğüne vermişti.¹⁶⁵⁸

Milli Mücadelenin kazanılmasından sonra ise Milli Mücadeleye karşı olan ve hatta bu duruşlarını ihanete kadar vardırıanların ülke dışına kaçmalarına rağmen, her fırsatta rejime yönelik faaliyetlerini sürdürebilmek için ülke içerisine giriş yapmaları;

---

¹⁶⁵⁷ 1933 Sensinde Cenevre’deki yapılan uluslar arası toplantıya Türkiye’yi temsilen Cemal Hüsnü Bey katılmıştı. Ancak bu toplantı sonrasında alınan kararlar TBMM tarafından kanunlaştırılmamıştı. Türkiye bu anlaşmanın sadece eğitici mahiyette olan filmlerin gümrük muafiyetine tabi tutulmasına ilişkin hükümleri için 10 Şubat 1937 tarihinde 3122 Sayılı Yasayı çıkarmıştı. 1938 Senesinde yeniden Cenevre’de yapılan Beynelmilel Terbiyevi Filmler Sözleşmesine katılmak üzere bu kere de Cenevre Başkonsolosu Numan Tahir Seymen katılmış ve mukaveleyi imzalamıştır. Geniş bilgi için bkz: **BCA.**, 030.18.1.2.37.48.15, 24 Haziran 1933; **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 16, İçtima 2, ss.127-139, 10 Şubat 1937; **BCA.**, 030.18.1.2.82.2.15, 7 Ocak 1938; “Terbiyevi mahiyeti Haiz Filmlerin Milletler Arasında İntişarını Kolaylaştırmak İçin Cenevre’de Akdolunan Beynelmilel Mukavelenameye İltihakımız Hakkında Kanun Layihası ve Hariciye ve Maarif Encümeni Mazbataları”, **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 26, İçtima 3, Sr. No: 331, 28 Haziran 1938.

¹⁶⁵⁸ “Yabancıların Türk Vatandaşlığı Mevzubahis Olmayan Tabiiyet Tetkikleri Üzerine Verilen Kararlar aleyhine Şurayı Devlete Müracaat Edilip Edilmeyeceğine Dair Dâhiliye Encümeni Mazbatası”, **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 7, İçtima 1, Sr. No: 55, s. 2, 23 Aralık 1935; “Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 26, İçtima 3, Sr.No: 315, 29 Haziran 1938.

ayrıca aynı zaman dilimi içinde Rusya’da meydana gelen Bolşevik ihtifalinden sonra Türkiye’ye gelen Rus sığınmacıların da, ülkenin iktisadi, içtimai, ekonomik ve ahlaki yapısını bozmaya ve ülkede bir nevi anarşi ortamı meydana getirmeye başlamaları sebebiyle bu unsurların ülkeye giriş ve ülke içinde dolaşımını kontrol altına almak amacıyla hükümet bazı yeni düzenlemeler yapma ihtiyacı duydu. Bu kapsamda atılan ilk adım ise “Seyrüsefer Talimatnamesi” oldu”.¹⁶⁵⁹

10 Temmuz 1340 (1924) tarih ve 663 Sayılı Seyrüsefer Talimatnamesi,¹⁶⁶⁰ aslında Osmanlı’dan kalan 27 Temmuz 1303 (8 Ağustos 1887) tarihli Seyrüsefer Nizamnamesi’nin,¹⁶⁶¹ Emniyet Umum Müdürlüğü tarafından ele alınarak¹⁶⁶² günün ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmesinden başka bir şey değildi. Ancak aradaki en önemli fark Şeyh Sait İsyanı sonrasında veya herhangi bir sebeple Batı vilayetlerine nakledilmiş olanların da, izinsiz olarak geri dönmelerinin önlenmesine dair hükümlerin bu nizamnameye dâhil edilmesidir.¹⁶⁶³

1930 ve 1931 yıllarında gelişen şartlara göre iki kez değiştirilen Seyrüsefer Talimatnamesini desteklemek üzere ayrıca 1704 Sayılı Kanun da yürürlüğe konuldu. Bu kanun, suçlunun yakalanması hususunda sarf edilen faaliyetin faydalı olabilmesi için kişilerin dolaşımlarının takip edilebilmesi ve herhangi bir şahsın gerektiğinde kolayca bulunabilmesi olanağını zabıtaya sağlıyordu.¹⁶⁶⁴

10 Haziran 1930 Tarihinde yürürlüğe konulan ve umumi yerlerde kalan vatandaşların ikametlerini bildirme mecburiyetini düzenleyen 1704 sayılı “Otel, Pansiyon, Ticarethane, Sair Umumi Müesseselerde Oturan ve Çalışanların Hürriyet Varakası Vermeleri Mecburiyetine Dair Kanun”¹⁶⁶⁵ aynı zamanda polise yeniden parmak izi almanın yolunu da açıyordu.¹⁶⁶⁶ Ayrıca Türkiye dâhilinde ikamet ve

---

¹⁶⁵⁹ “Cumhuriyetin İlk On yılında Yapılan Mevzuat”, **Polis Mecmuası**, 29 Birinci Teşrin 1933, Yıl 20, Sayı 286, ss. 1668-1669; “Seyrüsefer Talimatnameleri”, **İdare**, Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü Münasebetiyle Çıkarılan Fevkalade Nüsha, **a.g.e.**, ss.21-22; “Seyrüsefer Talimatnamesi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Kânunuevvel 1930, s. 2.

¹⁶⁶⁰ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 5, s.1177.

¹⁶⁶¹ **Düstur**, Tertip 1, Cilt 5, s. 861.

¹⁶⁶² “Cumhuriyet Polisi Kanun Layihası”, **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Teşrinievvel 1930 s. 2.

¹⁶⁶³ **EGM Arşivi**, Dn:71215-2/2, Bn:4/C 6, 3 Şubat 1944.

¹⁶⁶⁴ “1704 Numaralı Kanun”, **İdare**, Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü Münasebetiyle Çıkarılan Fevkalade Nüsha, **a.g.e.**, s. 22.

¹⁶⁶⁵ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 11, s. 1838; **Resmi Gazete**, No:1542.

¹⁶⁶⁶ Yabancıların ikamet bildirme zorunluluğu, Meşrutiyet sonrasında parmak izi alma ile de ilişkilendirilmiş ve arşiv oluşturulmaya başlanması sonucunda bunun iç güvenliğe getirdiği pek çok fayda yeni yeni görülmeye başlanmış, ancak Harbi Umumi sonrasında İstanbul’un düşman işgaline uğraması ile birlikte polisin teknik kısmı dağıtılmış ve arşivi yakılmıştı. Milli Mücadelenin kazanılmasından sonra yabancıların dolaşım ve ikametlerini kontrol altına almak üzere işgal sırasında kapatılan polisin İstanbul’daki parmak izi alma teknik kısmı tekrar faaliyete geçirildiyse de, önceki mevzuata göre yürütülen uygulamalar Türk Ceza Kanununun yürürlüğe girmesinden sonra tatbikine

seyahat eden yabancıların gerek duyulduğunda ülke dışına çıkarılmalarını sağlayacak bir mevzuat hükmü bulunmaması sebebiyle de 1794 Sayılı Kanun'a bağlı olarak "Ecnebinlerin Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkındaki Kanunu Muvakkatin Uygulanmasına Dair Talimatname" çıkarılıyordu.¹⁶⁶⁷

Bu talimatnamenin gerekçesini açıklamak üzere çıkarılan "Kanuni Mevzuata Göre Ecnebinlerin Türkiye'de Tabi Olduğu Muameleler Hakkında İzahname"de ise uygulamanın amacının, Türkiye'nin iç güvenliği kapsamında zabıta makamlarının yabancıların yurt içindeki seyahat ve ikametlerini çok sıkı bir şekilde kontrol ederek, yabancıların faaliyetlerinin denetim altına alınması olduğu belirtiliyordu. Ayrıca her vilayetin emniyet teşkilatında, yabancılarla ait işlemlerle sürekli ve ciddi bir şekilde meşgul olacak yabancı dil bilen, eğitilmiş ve özellikle el yazıları düzgün, anlayışlı ve görgülü memurlar seçilerek görevlendirilmesi emrediliyordu. Bunun yanı sıra yine her vilayetin emniyet makamında yabancıların iş ve işlemleriyle ilgilenecek şube veya kısımlarda "ecnebinler dosya ve kartotek dairesi" kurulması ve bu daireyi teşkil eden odaların "gizli" olması isteniyordu.¹⁶⁶⁸

Ayrıca dilenci ve serseri takımından olanlar, delilik veya daimi bulaşıcı hastalık taşıyanlar, cinayet yüzünden ağır bir cezaya çarptırılmış olanlar, yanlarında onbeş günlük ihtiyaçlarını giderebilecek parası bulunmayanlar, Türkiye Cumhuriyetinin iç güvenliğini bozmak niyetinde oldukları sezilenler, fahişeler ve kadınları fuhşa teşvik edenlerin de Türkiye'ye girişi yasaklanıyordu.¹⁶⁶⁹ Yine bu düzenlemelere göre Türkiye'ye muntazam pasaport veya vesika ile gelen ecnebinler, kendilerini getiren nakil vasıtalarından indikten sonra ilk geceyi geçirecekleri şehir, kasaba veya köyün en yakın polis karakoluna, bunun bulunmadığı yerlerde ise jandarma karakoluna 24 saat zarfında bizzat müracaat ederek beyanname

---

imkân olmayacağı hakkında yüksek mahkemenin temyiz kararına istinaden durdurulmak zorunda kalmıştı. Bkz: "Ticaretanelerde ve Bilumum Müessesatta Bulunan ve Han, Apartman ve Otellerde Oturanların Vermeye Mecbur Oldukları Hüviyet Varakası Hakkında 1/712 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi", **TBMM. ZC.**, Devre 3, Cilt 20, İçtima 3, Sr. No:252,10 Kasım 1930.

¹⁶⁶⁷ "Ecnebinlerin Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkındaki Kanunu Muvakkatin Uygulanmasına Dair Talimatname", İdare, Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü Münasebetiyle Çıkarılan Fevkalade Nüsha, **a.g.e.**, s.22.

¹⁶⁶⁸ **EGM Arşivi**, Dn: 41132, Bn: Emniyet Umum Müdürlüğünün 9865 No'lu Tamimi, 20 Ağustos 1937.

¹⁶⁶⁹ Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun'un 4'ncü maddesinde sadece "Pasaport Kanununa göre memleketeye girmesi yasak memnu olanlar Türkiye'de ikamet edemezler" denilmekte ise de, Pasaport Kanununda bu kişiler açıkça ifade edilmiş ve dilenciler, serseriler, bulaşıcı hastalık taşıyanlar, fahişeler, Türkiye Cumhuriyetinin Emniyetini veya umumi nizamını bozmak niyetinde oldukları şüphe dilenler...vb. için bkz: Pasaport Kanunu, **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 26, İçtima 3, s. 418, 28 Haziran 1938.

dolduracaklardı.¹⁶⁷⁰ Ancak bu yükümlülüklerin yerine getirilmesi, ecnebilerin ülkenin her yerinde seyahat ve ikamet edebileceği anlamına gelmiyordu. Örneğin ecnebilerin birinci ve ikinci askeri memnu mıntıklarının yanı sıra, askeri gazinolara, kışlalara girmeleri yasaktı. Bunun yanı sıra ecnebilerin Fırat'ın şarkına düşen mıntıklarda seyahat edebilmeleri de yalnızca Dâhiliye Vekâletinin izni ile olabilecekti. Bu talimatta ayrıca; “belirtilen esasların uygulanması esnasında büyük medeni memleketlerde olduğu gibi nezaket, zekâvet ve maharetle davranılmasının Türk Polis teşkilatının en mühim vazifelerinden biri” olduğu hatırlatılıyordu.

Ancak sınırlamalar bununla bitmiyordu. Ecnebilerin Köy Kanunu hükümlerine göre, köy dışında ve sadece kasaba ve şehirlerde ikamet etmeleri mümkündü. 1510 Sayılı İskân Kanunu'na göre de, ecnebilerin kasaba ve şehirlerin genel nüfusunun yüzde onunu geçecek şekilde bir nispete ulaşmaları ve ayrı mahalle veya blok teşkil edecek şekilde yerleşmeleri de yasaktı.¹⁶⁷¹

Bu yasal düzenlemelere ek olarak pasaport işlemlerini düzenleyen yasa da yeniden ele alınmıştı. Çünkü 20 Teşrinisani 1334 (20 Kasım 1918) tarihli Pasaport Kanunu¹⁶⁷² hükümleri artık dönemin ihtiyaçlarını ve Türkiye'ye has olan hususları karşılamıyordu. Cumhuriyet devrinde bazı küçük değişiklikleri içeren 1776 Sayılı Kararname ise daha önce konulmuş olan kaidelerde esaslı bir değişiklik meydana getirememişti.¹⁶⁷³ Bu ve benzeri gerekçelerle¹⁶⁷⁴ günün şartlarına uygun olan ve yeni Türkiye Cumhuriyeti rejimini temsil eden bir pasaport kanunu hazırlandı.¹⁶⁷⁵

Yeni Pasaport Kanunu'yla gerek yabancı, gerekse Türk vatandaşlarının daha seri ve kolaylıkla seyahatlerini temin için pasaportların biçimleri ve içerikleri çağdaş

---

¹⁶⁷⁰ Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatlerine Dair Kanun hükümleri için bkz: **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 26, İçtima 3, 29 Haziran 1938.

¹⁶⁷¹ “Kasabalarda ve şehirlerde yerleşen ecnebilerin tutarı belediye sınırı içindeki nüfus tutarının % 10'unu geçemez ve ayrı bir mahalle kuramazlar”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 15, s. 1156; **Resmî Gazete**, No: 2733.

¹⁶⁷² **Düstur**, Tertip 2, Cilt 11, s. 53.

¹⁶⁷³ 20 Teşrinisani 1334 Tarihli Pasaport Kanunu Cumhuriyet sonrasında da uzun süre küçük değişikliklerle kullanılmaya devam edilmiş, pasaportlardan 1576 Sayılı Kararname ile sadece “nam namii hazreti padişahi” ibaresi kaldırılmış, bunun yerine Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ibaresi eklenmiştir. Bkz: **Düstur**, Tertip 3, Cilt 3, s.81; ayrıca Pasaport Kanunundaki değişiklikler için bkz: “Pasaport Kanununun 17 ve 18'nci Maddelerine Birer Fıkra Tezyidine Dair 840 Sayılı Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 7, s. 1828; “840 Sayılı Kanunun 2'nci Maddesine Bir Fıkra Tezyidine Dair 1798 Sayılı Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 12, s. 410; “1334 Sayılı Pasaport Kanununun 16'nci Maddesini Değiştiren 2437 Sayılı Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 15, s.496; “1798 sayılı Kanunun 1'nci Maddesine Bir Fıkra İlavesine dair 2552 Sayılı Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 15, s. 1353.

¹⁶⁷⁴ Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun Layihası Esbabı mucibesi, 10 Mayıs 1937, Sr. No: 315, **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 26, İçtima 3, 29 Haziran 1938.

¹⁶⁷⁵ “Pasaport Kanunu Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 26, İçtima 3, Sr. No: 310, 28 Haziran 1938.

devletler hukukuyla yeni rejime uygun olmak üzere yeniden düzenlendi. Bu kanun ile Türkiye'ye girişi kayda tabi olan Beyaz Rusların,¹⁶⁷⁶ Ermenilerin,¹⁶⁷⁷ Türkiye'ye girmesi prensip olarak sakıncalı görülen İspanyolların¹⁶⁷⁸ giriş çıkışları yeni kaidelere bağlandı. Gerçi yabancıların ikamet ve dolaşımlarının bu kadar sıkı kaidelere bağlanması Mecliste önce tereddütle karşılanmıştı. Fakat bu düzenlemelerin aslında çok haklı gerekçeleri vardı. Çünkü bir memleketin yabancılara bahşedeceği misafirperverlik, ancak o memleketin yüksek ve milli menfaatlerinin el verdiği ölçüde olabilirdi. Üstelik aynı dönemde yabancılar hakkında en serbest rejimi tatbik eder gibi görünen Batı memleketlerinin bütün mevzuatları da, aynı ölçüde katıydı. Üstelik halen devam eden Dünya İktisadi Buhranı, milletleri her şeyden evvel milli camianın maddi ve manevi selameti ve huzurunun temini endişesine daha da kuvvetle sevk ediyordu. 1930 Tarihinden sonra yapılan yabancı devletlere ait kanunlarda da bu endişenin izleri açık olarak görülüyordu. Fransa, İsviçre ve Belçika gibi yabancıların en fazla ikamet ve seyahat etmekte oldukları Avrupa devletlerinin çıkarmış oldukları kanunlar da oldukça sıkıydı.¹⁶⁷⁹ Bütün bunların yanı sıra Türkiye'de bir memleket meselesi haline gelen kaçakçılık sorununun üstesinden gelmek için yabancıların kazandıkları ile harcadıkları arasındaki farkı kontrol altına alarak, aradaki farkın hangi yoldan kapatıldığını tespit etmek bakımından, polisin yabancıların mali durumlarıyla yakından ilgilenmesi de bir zaruret halini almıştı.¹⁶⁸⁰

Esasen bu dönemde hayata geçirilen ikamet ve dolaşım kısıtlamalarını içeren mevzuat, sadece yabancıları kapsamamaktaydı. Örneğin 2510 sayılı İskân Kanunu hükümlerine göre anadili Türkçe olmayanların veya Türk kültürüne bağlı olup da Türkçeden başka bir dil kullananların bir köy veya mahalle kurmaları da yasaklanmıştı. Örneğin gezgin Çingenerin toplu halde bir mahalle veya köy teşkil edecek şekilde iskânları mümkün değildi.¹⁶⁸¹

Bu türden uygulamalar, İkinci Dünya Savaşı yıllarında ve sonrasında da uzun süre sürdürüldü. Günümüzde de bazı değişikliklerle ikamet ve dolaşım ile

¹⁶⁷⁶ EGM Arşivi, Dn:41972, Bn: Müteferrik Dosya.

¹⁶⁷⁷ EGM Arşivi, Dn:41966, Bn: Müteferrik Dosya.

¹⁶⁷⁸ EGM Arşivi, Dn:41965, Bn: Müteferrik Dosya.

¹⁶⁷⁹ "Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatlerine Dair Kanun Esbabı Mucibesi", TBMM. ZC., Devre 5, Cilt 26, İçtima 3, Sr.No:315, 29 Haziran 1938.

¹⁶⁸⁰ A.y.

¹⁶⁸¹ Düstur, Tertip 3, Cilt 15, s. 1156; Resmi Gazete, No: 2733.

kısıtlamalar Batı'daki örnekleriyle aynı paralelde olmak üzere halen uygulanmaktadır.

4.1.4. Çalışma Hayatının Denetim Altına Alınması

Ekonomik buhrandan sonra dünyanın pek çok ülkesinde, kendi memleketlerinde iş bulamayanlar, başka ülkelere giderek iş bulma ve para kazanma çabası içerisinde girmişlerdi. Bu mecburiyet içerisinde Türkiye'ye de pek çok ülkeden gelen yabancılar bulabildikleri işlerde çalışmaya başlamışlardı. Bilhassa Çinli ve Hintliler, çarşı pazarlarda ve köylerde işportacılık yapıyorlardı. Dâhiliye Vekâleti ise yayınladığı bir tamimle, ülkeye akan bu işsizler ordusunun durdurulmasını ve gelenlerin hudut dışına çıkarılmasını istiyor,¹⁶⁸² ancak yasal boşluklar sebebiyle bu sıkıntının önü tam olarak alınmıyordu.

Oysa Batı'da birçok devlet, 1929 Ekonomik Buhranın sonucunda iktisadi refahın azalması ve işsizliğin artması karşısında bazı sanat ve mesleklerin yabancılar tarafından yapılmasını yasaklama yoluna gitmişti. Türkiye'nin de bir an önce bazı sanat ve mesleklerin sadece Türk vatandaşları tarafından yapılmasını sağlamaya yönelik yasal düzenlemeleri çıkarması gerekiyordu.¹⁶⁸³ Fakat Lozan Anlaşmasına göre yabancıların Türkiye'de çalışmaları mütekabiliyet esasına bağlanmıştı.¹⁶⁸⁴

Lozan anlaşmasının yüklediği bu yükümlülükler sebebiyle, karşılıklı anlaşmalar ve mütekabiliyet esasları da göz önünde bulundurularak yapılan çalışmalar ancak 11 Haziran 1932 tarihinde sonuçlandırılabilir ve 2007 Sayılı "Türkiye'de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun" çıkarıldı.¹⁶⁸⁵ Ancak bu kanunun hükümleri de zamana yayılarak peyderpey uygulanabilir.¹⁶⁸⁶ Bu yasal düzenleme ile gerek işsiz kalan vatandaşların kolayca iş bulmaları, gerekse milli servetin dışa çıkmasının önüne geçilmesi ve aynı zamanda yabancıların Türkiye içerisinde iç güvenlik açısından büyük öneme sahip belli sanatları tekellerine almalarının önüne geçilmesi amaçlandı.¹⁶⁸⁷

¹⁶⁸² **Polis Mecmuası**, Yıl 18, Sayı 264, Ankara, Kânunuevvel 1931, s. 267

¹⁶⁸³ "Türkiye'de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkındaki Kanununun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesine Dair 1/698 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi", **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 15, İçtima 2, Sr. No:261, 31 Mayıs 1933.

¹⁶⁸⁴ "Ecnebilerin İcrayı Sanat Meselesi", **Hâkimiyeti Milliye**, 15 Teşrinisani 1930, s. 4

¹⁶⁸⁵ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 13, s. 649; **Resmî Gazete**, No: 2126.

¹⁶⁸⁶ 14 Haziran 1932 Yılında yayımlanan bu kanun 1933 senesinden itibaren kısmen uygulanmaya başlandı ise de, tam olarak uygulanılmaya başlanması 14 Haziran 1934 tarihindir. "Türlere hasredilen işler", **Cumhuriyet**, 1 Kânunusani 1933, s. 2.

¹⁶⁸⁷ "Bazı Sanat ve Mesleklerin Türk Vatandaşlarına Tahsisi Hakkında Kanun ile Bu Kanunu Tadil Eden 2247 Numaralı Kanun", **İdare**, Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü Münasebetiyle Fevkalade

Ayrıca yürürlüğe konulan 2007 Sayılı Kanuna destek olacak hükümler içeren 1593 Numaralı Umumi Hıfzıssıhha Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun¹⁶⁸⁸ da aynı amaçlarla çıkarılarak uygulamaya konuldu. Bu kanunların büyük ölçüde takibi ve denetlenmesi görevi ise polise verildi.

2007 Sayılı Kanun'a göre yabancılar kendilerine yasak edilenlerin dışındaki meslekleri yapmakta serbest olacaklardı.¹⁶⁸⁹ Ayrıca yaptıkları ve yeniden yapacakları veya ilaveten yürütecekleri diğer işleri de bildireceklerdi. Bu işleri bıraktıklarında ise üç gün içerisinde emniyet amirliklerine veya bu vazifeyi görmekte olan polis karakollarına müracaat ederek, durumlarını beyan edecekler, bu beyanlarını da ikamet tezkerelerine kaydettireceklerdi. İkamet tezkeresi olmayan ecnebilerin ise Türkiye'de iş tutmaları yasaktı. Bu uygulama çerçevesinde müracaatta bulunan ecnebilerin vaziyetleri veya bu vaziyetlerindeki değişiklikler ikamet tezkeresinin ilgili kısmına kaydedildikten sonra üç nüsha olarak tanzim olunacak; formların birisi vilayet maliye dairesine, diğeri vilayet emniyet makamına ve üçüncüsü de doğruca emniyet Umum Müdürlüğü IV. Şube Müdürlüğüne gönderilecekti.¹⁶⁹⁰

Yabancıların Türkiye'de çalışmalarını zorlaştıran bu kanun uygulama konulduktan sonra kısa bir süre için olumu neticeler verdiyse de, İkinci Dünya Savaşı yıllarına doğru yeniden yabancı akını görülmeye başladı. Gelenler iç güvenlik açısından polise ek yük yüklediği gibi, Türk vatandaşların işsiz kalmasına da sebep oldu.¹⁶⁹¹

Nüsha, **a.g.e.**, ss.25-26; "2007 No'lu Kanun", İdare, Cumhuriyetin Onbeşinci Yıl Dönümü Münasebetiyle Fevkalade Nüsha, **a.g.e.**, s. 51.

¹⁶⁸⁸ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 5, s.366; **Resmi Gazete**, No:2680.

¹⁶⁸⁹ Ayak satıcılığı(işportacılık), çalgıcılık, fotoğrafçılık, berberlik, müretteplik, simsarlık, elbise, kasket ve kundura imalatçılığı, borsalarda mubayaacılık devlet tekelinde bulunan maddelerin satıcılığı, seyyahlara tercümanlık ve rehberlik, inşaat, demir ve ahşap sanayi işçilikleri, umumi nakliye vasıtasıyla su, aydınlatma ve ısıtma ve muhabere işlerinde devamlı ve geçici işçilik, şoförlük ve yardımcılığı, genel amelelik, her türlü bekçilik, kapıcılık, odabaşçılık, umuma açık ve umuma mahsus yerlerde hizmetçilik, dansçılık, şarkıcılık, oyunculuk, baytarlık, kimyagerlik, pansiyon işletmeciliği, tayyare makinistliği, pilotluk ve Bakanlar Kurulunun kararıyla belirlenecek diğer işlerde yabancıların çalışmaları yasaktı. Bkz: Türkiye'de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun" Madde 1-2, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 13, s. 649; **Resmi Gazete**, No: 2126.

¹⁶⁹⁰ **EGM Arşivi**, Dn: 41132, Bn: Dâhiliye Vekâleti Emniyet Umum Müdürlüğü IV. Şube 9865 No'lu Tamimi, 20 Ağustos 1937.

¹⁶⁹¹ 1938 Senesinin sonlarına doğru yabancı ülkelerden gelen çok sayıdaki oyuncu ve müzisyen Türk sahne piyasasını süratle ellerine aldılar. Bu konu basında da yer buldu. İstanbul'da ve bilhassa Beyoğlu'nda pek çok müessesenin Türk sanatçıların işlerine son vererek yabancı müzisyen ve sanatçıları işe aldıkları bildirilmekteydi. Türk sanatçılar Beyoğlu kaymakamlığına müracaat etmiş ve yabancı meslektaşlarından şikâyetçi olmuşlardı. Bkz: "Ecnebi sanatçılar İstanbul'da çoğaldı. Türk sanatkarlar işsiz ve emeksiz bir halde kaldılar", **Son Telgraf**, 16 Eylül 1939, s. 1; "Davamız hepimize ait cephesi", **Vakit**, 16 Eylül 1939.

4.1.5. Sivil Toplum Örgütlerinin (Cemiyetler) Denetim Altına Alınması

1930 Yılındaki Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesi ve Menemen Olayı sonrasında, yeni rejim giderek daha otoriter bir yapıya bürünüyor, bu dönüşüm içerisinde 1931 senesi yeni bir dönemin başlangıcı olacağına ilk sinyallerini veriyordu. Rejimin idarecileri, İmparatorluk döneminde büyük hizmetleri olan ayrı ayrı teşekküllere, Cumhuriyet ile birlikte milli bir varlık meydana gelmesinden dolayı artık gerek kalmadığını ifade etmeye başlıyorlardı.

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1931 yılının ilk aylarında yaptığı bir konuşmada, idarenin cemiyetlere karşı takınacağı tavrın çerçevesi çiziliyordu. Bu konuşmasında M. Kemal Paşa: "Milletlerin tarihlerinde bazı devirler vardır ki, muayyen maksatlara erebilmek için maddi ve manevi ne kadar kuvvet varsa hepsini bir araya toplamak ve aynı istikamete sevk etmek lazım gelir. Yakın senelerde milletimiz böyle bir toplanma ve birleşme hareketinin mühim neticelerini idrak etmiştir. Memleketin ve inkılâbın içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı masuniyeti için, bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lazımdır... Aynı cinsten olan kuvvetler müşterek gaye yolunda birleşmelidir"¹⁶⁹² diyordu.

Bu bakış açısıyla yeni rejim Türkiye'de faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerini iki ana grup altında ele alıyordu. Bunlardan birinci guruba girenler, ülke genelinde örgütlenmiş olan ve Ankara'da genel merkezleri bulunan, bir yönetmelik esasına bağlı olarak faaliyetlerini sürdüren Hilâl-i Ahmer, Tayyare, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, İdman Cemiyeti İttifakı, Maarif Cemiyetleri gibi kamu yararına çalışan derneklerdi. Diğer kısım dernekler ise, özel amaçlarla kurulan ve ülke genelinde yaygın örgütlenmesi olmayan, Muallimler Birliği, Kadınlar Birliği, talebe birlikleri, gençler birlikleri, yabancı (ecnebi mektep) okul birlikleri, musiki cemiyetleri, hayır cemiyetleri, işçi birlikleri gibi sivil toplum örgütleriydi¹⁶⁹³

Mustafa Kemal Paşa'nın bu konuşmasını izleyen dönem içerisinde ikinci guruba giren birçok özel amaçlı dernek kapatıldı. Ancak bu dernekler arasında, kapatılması en çok tartışma konusu olanlar Türk Ocakları ve Mason Locaları oldu. İlk kapatılan derneğin Türk Ocakları olmasında, o dönemde en güçlü dernek olması ve muhalefet odağı olabilecek bir izlenim vermesinin etkisi büyüktü. Aslında Türk

¹⁶⁹² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I-III, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1989, s. 130.

¹⁶⁹³ Cumhuriyet Halk fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumi Tebligatı, Cilt 4, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1934, ss. 17-18.

Ocağı, Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesi sırasında, SCF'den yana tavır alarak zaten duruşunu belli etmişti. Bunun yanı sıra Pan-Türkist eğilimleri ve faşizan bir nitelik kazanmaya başlaması da kapatılmasında rol oynayan diğer etkenlerdi.¹⁶⁹⁴

Gazi'nin basına verdiği demeçlere de atıfta bulunan bu cemiyet, 10 Nisan 1931'de toplanarak bütün hak ve borçlarıyla birlikte Cumhuriyet Halk Fırkası'na devir ve fesih kararı aldı.¹⁶⁹⁵ Ancak Türk Ocaklarının kapatılması kolay olmadı. Kapatma kararı, yaklaşık 30 toplantı ve 150 saat süren tartışmalar neticesinde alınabildi.¹⁶⁹⁶ Cemiyetin kapatılması kadar, kapatılması sonrasında derneğin halka olan borçlarının ödenmesinde yaşanan gecikmeler de büyük tepkiye yol açtı.¹⁶⁹⁷

Kapatılması tartışmalara sebep olan bir başka cemiyet ise Mason Cemiyeti oldu. Ancak Mason Cemiyeti'nin kapatılmasındaki gerekçe Türk Ocakları'nınkinden farklıydı. Bu cemiyetin kapatılması, 1929 Ekonomik Buhranı sonrasında başlayan milli ekonomiyi koruma ve geliştirme programı içerisinde, ulusal ekonominin geliştirilmesi çabalarının bir sonucuydu. 1929 Ekonomik Bunalımdan sonra geliştirilmeye çalışılan Türk milli burjuvazisi, birçok hasımla mücadele etmek zorunda kalıyordu. Fakat bunların en başında Türk pazarlarını istismarcılara açan "aracılar" geliyordu. Bu araçlar farklı camia ve cemaatlere mensuptular. Ana esaslarından birisi "tolerans" olan Mason cemaati de bunlardan birisiydi. İnkılâp Türkiye'si ise, her ferdin inkılâp emrine girmesini ve ülke dışındaki hiçbir unsura ekonomik tolerans gösterilmemesini bekliyor ve istiyordu.¹⁶⁹⁸

Bu anlayış içerisinde masonluk aleyhinde yapılmaya başlanılan yayınlar¹⁶⁹⁹ CHP içinde büyük tartışmalar yarattı ve parti içindeki masonlarla, masonluğa düşman olanları karşı karşıya getirdi. Parti içinde ve kamuoyunda, masonlukla ilgili

---

¹⁶⁹⁴ Hakkı Uyar, "Sol Milliyetçi" Bir Türk Aydını: Mahmut Esat Bozkurt, Buke Yayınları, İstanbul, 2000, s. 320; Çetin Yetkin, Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930-1945), Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1983, s. 63.

¹⁶⁹⁵ Cumhuriyet Halk fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumi Tebligatı, Cilt 1, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1933, ss. 259-260; "Kurultay toplandı. Ocağın C.H. Fırkasına intikali kararını veriyor", Hâkimiyeti Milliye, 11 Nisan 1931, ss. 1-5.

¹⁶⁹⁶ "Recep Bey'in mühim nutku", Hâkimiyeti Milliye, 17 Teşrinievvel 1931, s. 3.

¹⁶⁹⁷ Cumhuriyet Halk fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumi Tebligatı, Cilt 1, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1933, ss. 267-268; Cumhuriyet Halk fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumi Tebligatı, Cilt 2, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1933, s. 165; Cumhuriyet Halk fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumi Tebligatı, Cilt 4, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1934, s. 131.

¹⁶⁹⁸ Burhan Asaf (Belge), "Sakarya Şairi ve Masonluk", Hâkimiyeti Milliye, 13 Teşrinievvel 1931 s.1.

¹⁶⁹⁹ "Mahmut Esat Bey'in makalesi", Hâkimiyeti Milliye, 13 Teşrinievvel 1931, s. 4.

tartışmalar devam ederken, İstanbul'daki Masonlar Büyük Loca'yı temsil eden Türk Yükselme Cemiyetinden ayrılarak yeni bir oluşuma gittiler.¹⁷⁰⁰

Buna karşın CHP' de 1935 yılının Mayıs ayındaki dördüncü büyük kurultayında kökü dışarıda olan veya uluslararası bütün cemiyetlerin kapatılmasına dair bir karar aldı.¹⁷⁰¹ Uluslar arası amaçlarla dernek kurulamayacağına ilişkin bu karar, aslında dolaylı olarak Mason localarını hedef alıyordu. Nitekim bu tarihten kısa bir süre sonra, 9 Ekim 1935 tarihinde Anadolu Ajansı aracılığı ile yayınlanan bir haberde, Türk Mason Cemiyeti'nin kendi kendini feshettiği belirtiliyor ve şu bilgi veriliyordu: "Mesul ve maruf imzalar altında ajansımıza verilen bir haberde Türk Mason Cemiyeti memleketimizin sosyal tekâmülünü ve günden güne artan muazzam terakkilerini nazarı itibara alarak ve Türkiye Cumhuriyetinde hâkim olan demokratik ve cidden laik prensiplerin tatbikinden doğan iyilikleri müşahede ederek faaliyetine bu hususta hiçbir kanun olmaksızın nihayet vermeye ve bütün mallarını memleket sosyal ve kültürel kalkınmasına çalışan halkevlerine bağışlamaya" karar verdi.¹⁷⁰² Ne var ki, bu bildiriden sonra faaliyetlerine bir süre ara veren Mason Cemiyeti¹⁷⁰³ "Zuhal Kulübü" adıyla 1936 yılında yeniden faaliyete geçiyordu.¹⁷⁰⁴

1935 yılında kapatılan derneklerden biri de Kadınlar Birliği oldu. 8 Nisan 1935'te İstanbul'da toplanan Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi¹⁷⁰⁵ sonrasında, Kadınlar Birliği, Türk kadınının Türk Devrimi ile bütün haklarını aldığı ve bu nedenle de Kadınlar Birliği'ne gerek kalmadığı gerekçesiyle 10 Mayıs 1935'te kendini feshediyor; birliğin parası Esirgeme Kurumuna, eşyaları da Cumhuriyet Halk Partisine veriliyordu.¹⁷⁰⁶

Rejimin genel hayır cemiyetleri kapsamında değerlendirdiği Türk Hava Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu ve Kızılay gibi hayır cemiyetleri ise doğrudan Cumhuriyet Halk Fırkası himayesine alınıyor; bunların yönetimlerine de parti görevlileri atanıyor ve bu dernekler, zaman zaman CHP binalarında varlıklarını sürdürüyorlardı.

---

¹⁷⁰⁰ "İstanbul'daki Masonlar", **Hâkimiyeti Milliye**, 3 Mayıs 1932, s. 3.

¹⁷⁰¹ "Arşulusal erkelerle cemiyet yapılamayacağı gibi, kökü yurt dışında olan cemiyetler kurmak da yasak olacaktır. Uluslar arasında beraberlik yapmakta devletin ... fayda göreceği erkelerle cemiyet kurmak veya kurulu şubelerini açmak için bakanlar kurulunun kararı lüzumludur", CHP Programı (madde 69). Bkz: Hakkı Uyar, **a.g.e.**, ss. 322, 361.

¹⁷⁰² Uyar, **a.g.e.**, ss. 322-323.

¹⁷⁰³ "Mason Locaları", **Ulus**, 14 İlk Teşrin 1935, s. 3; "Türkiye'de Mason Locaları bir emirle kapatıldı", **Cumhuriyet**, 14 Ekim 1935.

¹⁷⁰⁴ **BCA.**, 490.01.00.00.611.123.1, 13 Mart 1936.

¹⁷⁰⁵ "Feminizm kongresi", **Ulus**, 9 Nisan 1935, s. 2.

¹⁷⁰⁶ "Türk kadınlığı ülkelerine kavuştuğu için kadınlar birliği kapandı", **Ulus**, 11 Mayıs 1935, s. 2.

Hayır dernekleri ile birlikte sivil toplum kuruluşları olan kültür ve spor kulüpleri de Parti'nin müdahale alanı içerisine sokuluyordu.¹⁷⁰⁷

Aslında bu ve benzeri cemiyetlerin kapanmasına dair bir yasal düzenleme yoktu. Cemiyetlerin kuruluş ve işleyişleri bu yıllarda halen 3 Ağustos 1335 (1919) tarihli Cemiyetler Kanunu'na¹⁷⁰⁸ göre yürütülüyordu. Gerçi Dâhiliye Vekâleti'nce hazırlanan ve İcra Vekilleri Heyeti'nin 14 Mayıs 1930 tarihli toplantısında görüşülerek Meclise görüşülmek üzere gönderilen "Cemiyetler Kanun Layihası",¹⁷⁰⁹ aradan üç sene geçtikten sonra Meclis'e gelmiş ve ancak 1938 yılında görüşmeye alınmıştı.¹⁷¹⁰ Bu kanun çıkarılıncaya kadar geçen süre içerisinde ise yetkili kurul kararlarıyla kapanan cemiyetlerin, aslında telkinlerle veya zorlamalarla kapatıldığı söylenebilir. 28 Haziran 1938 tarihinde çıkarılan 3512 Sayılı Cemiyetler Kanunu ise bu uygulamayı yasal bir çerçeveye büründürmekten öteye geçmemiştir.

3512 Sayılı Kanun ile birlikte, özgürlüklerin geriye götürüldüğü ve rejimin iyice despotik bir yapıya büründürüldüğü düşünülebilirse de; aslında bu kanun içeriği ve gerekçeleri göz önüne alındığında, getirilen katı hükümlerin sadece din, mezhep ve tarikat, aile, cemaat, ırk ve bölgecilik esasına dayanan cemiyetlerin yasaklanması konularında olduğu ve bu kısıtlamaların da ülkenin içerisinde bulunduğu durum ve şartların bir gereğinden kaynaklandığı görülebilir.

4.2. Halkın Silahtan Arındırılması (Silah Toplama Faaliyetleri)

Halkın silahtan arındırılması kapsamında başlatılan silah toplama faaliyetleri aslında Cumhuriyet ile başlamış bir uygulama değildir. Bu uygulamaya Osmanlı döneminde de zaman zaman şehirlerde güvenliğin sağlanması için başvurulduğu bilinmektedir. Daha çok Müslüman olmayanlar için başvuru amaçlı bu yöntem, 1822'de Ankara'da Rum ve Ermenilere uygulanmış; bu unsurların ellerinden toplanan 177 adet tabanca, 146 adet tüfek, 104 bıçak ve kılıç sayılıp tasnif

---

¹⁷⁰⁷ **Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumi Tebligatı**, Cilt 1, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1993, ss. 217-218; **Cumhuriyet Halk fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumi Tebligatı**, Cilt 3, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1934, ss. 61-68.

¹⁷⁰⁸ **Düstur**, Tertip 2, Cilt 1, s.604.

¹⁷⁰⁹ "Bazı Müesseselerin İdaresi Hakkında Kanun Layihası ile Cemiyetler Kanunu Layihası ve Dâhiliye ve Adliye Encümenleri Mazbataları", **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 26, İçtima 3, Sr. No: 303, 28 Haziran 1938.

¹⁷¹⁰ **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 26, İçtima 3, s. 412, 28 Haziran 1938.

edildikten sonra, kadı ve hazır bulunanların huzurunda deftere geçilmiş, sonra kale dizdarına teslim edilmişti.¹⁷¹¹

İttihatçılar döneminde de silahların toplanması meselesi ile oldukça yakından ilgilenilmişti. Çünkü İttihat ve Terakki yönetimi, halkın silahtan arındırılmasını merkezi yönetimin karşı karşıya kaldığı en önemli sorunlardan birisi olarak değerlendirmiş ve “devlete karşı toplumda hiçbir güç olmaması” gerektiği görüşünen hareketle politikalarına yön vermişti.¹⁷¹² Bu dönemde diğer bölgelerle beraber, özellikle Balkanlarda silahlanan komitacıların silahları toplanılmaya çalışılmış ve sadece Bulgar komitacıların köylerinden iki ay içerisinde türlü tipte 2000 silah, 10.000 mermi ve 59’a yakın bomba müsadere edilmişti.¹⁷¹³

Ne var ki, Birinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan otorite boşluğundan faydalanan azınlıklar yeniden silahlanmaya başlamış ve özellikle Patrikhane ve bağlı kuruluşlar silah ve cephane deposu haline gelmişti.¹⁷¹⁴ Rumların yanı sıra, Ermeni komitacılar da kurdukları okul, kulüp ve dernekleri adeta silah deposu haline getirmişlerdi. Bunların bir kısmını Milli Mücadele sırasında ve Cumhuriyetin ilk yıllarında toplamak mümkün olmuş ise de, çoğu gizlenebilmişti. Örneğin Erzurum’da vaktiyle Ermeni Gençler Kulübü olarak kullanılan ve Sarmukaş adlı bir Ermeni’ye ait 80 numaralı evin samanlık deposunda onarım yapılırken tesadüf eseri olarak, 9 İngiliz bombası, 2 tüfekçiver bombası, 6 maşalı İngiliz kapsülü, 34 maşasız tüfekçiver bombası, 2 nordanfil mermisi, 40 bomba kapsülü, 9 teneke tahrip kapsülü, 28 teneke patlayıcı fitil, 68 dinamit, 1 torba toz halinde patlayıcı, 2 kangal patlayıcı fitili, 1 kütük berga fitili, 1 adi fitil, 100 çekme fünyeli kapsül, 7,65 çapında 12 gözlü mermi kalıbı ele geçirilmişti.¹⁷¹⁵

Ne var ki, ülkenin iç güvenliği açısından sadece azınlıkların elinde bulunan silahlar sorun teşkil etmiyordu. Müslüman halkın elindeki silahlar da hükümet otoritesinin sağlanmasının karşısında duran oldukça önemli bir sorundu. Mili Mücadelenin devam ettiği sırada 4 Temmuz 1336 (1920) tarihinde BMM’de, ordu

---

¹⁷¹¹ Musa Çadırcı,” a.g.e, s. 58.

¹⁷¹² Ferdan Ergut, **Modern Devlet ve Polis-Osmanlıdan Cumhuriyete Toplumsal Denetimin Diyalektiği**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s.165.

¹⁷¹³ Tahsin Uzer, **Makedonya Eşkyaçılık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987, s.128.

¹⁷¹⁴ Sabahattin Özel, “Milli Mücadelede Yunanistan ve Fener Rum Patrikhanesinin İstanbul’daki Faaliyetleri ve Atatürk’ün Patrikhane Konusundaki Görüşleri”, **Askeri Tarih Bülteni**, Sayı 40, Şubat 1996, Ankara, s.1.

¹⁷¹⁵ **EEM Arşivi**; Başvekâlete yazılan 2.Şube Müdürlüğü mahreçli 23 Ağustos 1937 tarih ve 3128/17272 sayılı yazı.

teşkilatının yeniden düzenlenmesi üzerine yapılan gizli görüşmeler esnasında İstanbul Mebusu Ferit Bey, halkın elindeki silahların toplanması gerektiğini, ancak bunları toplayabilecek kuvvetli bir teşkilatın olmadığını, bu vaziyet içerisinde yapılacak silah toplama harekâtında zaten muvaffak olunamayacağını, zira ahalinin silahını toplamak üzere yapılacak bir harekâta mukavemet göstereceğini belirttiikten sonra, ileride muntazam bir kuvvete sahip olduğunda bu işin yapılmasını ümit ettiğini ekliyordu.¹⁷¹⁶

Takip eden süreçte ise Mustafa Kemal Paşa: “Ahalinin elinde bulunan silahları almak, mahallinde istimal etmek için lazım gelen teşebbüsat tehir edilmiş değildir ve bunda müsamaha edilmekte de değildir... Fakat şunu itiraf etmek mecburiyetindeyiz ki, bu imkân hâsıl olan yerlerde olur. Mesela Biga havalisinde alınmıştır. Düzce havalisinde alınmıştır. Bolu havalisinde alınmıştır. Fakat silahını alabilmek için vurmak lazım gelse bunu biz yapmayız”¹⁷¹⁷ diyerek, silah toplamanın gerekliliğini belirtiyor, ancak imkânlar elverdiği ölçüde ve halka zarar verilmeden silah toplanacağını ilk işaretlerini veriyordu. Karahisarşarki Mebusu İsmail Şükrü Efendi ise silah toplama yerine başka yasal önlemlerin alınmasını öneriyordu.¹⁷¹⁸

Ancak hükümetin yeterli gücü olmaması ve şartların müsaade etmemesi sebebiyle Cumhuriyet kurulduktan sonra da sistemli bir silah toplama faaliyetine girişilemedi. Fakat aniden patlak veren Şeyh Sait İsyanı, yeniden halkın ve özellikle de aşiretlerin silahtan arındırılması gerektiği gerçeğini bir kez daha göz önüne serdi. Çünkü şark illerindeki asayişsizliğin en büyük etkenlerinden birisi¹⁷¹⁹ ve merkezi yönetimin toplumsal güçleri kontrol edememesinin başlıca sebebi, gerçekten de feodal yapı halinde bulunan aşiretlerin tamamının silahlı olmasıydı. Ayrıca özellikle Menemen olayı sonrasında bir kez daha görüldü ki, toplumsal güçlerin silahtan arındırılması, asayişin sağlanmasının ön koşuluydu.

Bu bakış açısı ile verilen iç güvenlik raporları da hep aynı konu üzerinde odaklanıyordu. Örneğin Birinci Umum Müfettişlik Adliye Müşavirliğinin Başvekil İsmet Paşa'ya yazdığı 12 Şubat 1931 tarihli raporda, Umumi Müfettişlik mıntikasındaki asayişsizliğin en büyük sebebi, halkın neredeyse tamamının silahlı olmasına bağlanıyor ve “eşkıyalık, isyan ve devlet kuvvetlerine karşı mütecaviz ve küstah hane vaziyet alınmasının ve cinayetlerin başlıca sebebinin” silah olduğu

¹⁷¹⁶ TBMM. GCZ., Devre 1, Cilt 1, İçtima 1, s. 82, 4 Temmuz 1336 (1920).

¹⁷¹⁷ TBMM. GCZ., Devre 1, Cilt 2, İçtima 2, s.195, 8 Ağustos 1337 (1921).

¹⁷¹⁸ TBMM. GCZ., Devre 1, Cilt 2, İçtima 2, s.201, 11 Ağustos 1337 (1921).

¹⁷¹⁹ BCA., 030.10.00.00.128.923.6, 1933, s.21; BCA., 030.10.00.00.54.359.14, 1932.

vurgulanarak, hükümetçe teslim edilenler müstesna olmak üzere, halkın bir an önce silahtan tecrit edilmesi gerektiği belirtiliyordu. Ayrıca arada bir yapılan silah toplama faaliyetlerinin, yoğun kaçakçılık faaliyetleri ve Türk Ceza Kanunu'nun 264. Maddesinin tayin ettiği cezanın yetersiz olması sebebiyle etkisiz kaldığı ve halkın her silah toplama faaliyetinden sonra kolaylıkla yeniden silahlandığı ifade ediliyordu. Evinde veya işyerinde silah bulundurmanın Türk Ceza Kanununda suç olarak tanımlanmamasının da bu bakımdan önemli bir eksik olduğu vurgulanarak, meskende veya ticarethanede silah bulundurmanın da TCK 264 kapsamına alınmasının gerektiği ve bu sebebe bağlı vakaların azalmasının ancak kanun kuvvetiyle sağlanabileceği belirtiliyor; bu gibi suçların önlenmesi amacıyla her şeyden önce TCK'nun 494 ve 495. maddelerinin yeniden düzenlenilmesi öneriliyordu.¹⁷²⁰

Verilen bu raporlar doğrultusunda hükümet bir yandan kırsal alanlarda askeri harekâtlar ile silah toplamaya başlarken, diğer taraftan Polis Vazife ve Salahiyet Kanununda yapılan değişikliklerle şehirlerde de silah toplama faaliyetleri başlatılıyordu.

4.2.1. Askeri Harekâtlar ile Silah Toplama Faaliyetleri

Şark illerinde asayiş ve sükûnun istikrarının ön koşulu olarak görülen silah toplama faaliyetleri, Cumhuriyet döneminde ilk olarak Şeyh Sait İsyanı'nın hemen sonrasında başlatılmış¹⁷²¹ ve Başvekil İsmet (İnönü) tarafından bizzat takip edilmişti.¹⁷²²

Şeyh Sait İsyanı sonrasında başlatılan silah toplama faaliyetleri askeri harekâtlar ile yapılırken,¹⁷²³ ilerleyen süreçte yürütülen silah toplama faaliyetleri daha çok Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu kapsamında gerçekleştirilmiştir.¹⁷²⁴

Askeri harekâtlarla silah toplama faaliyetleri 6136 sayılı Ateşli Silahlar ve bıçaklar Hakkında Kanunun 8. Maddesi kapsamında yapılıyor ve bu toplu silah aramaları için Vekiller Heyetinden ayrıca izin alınmıyordu.¹⁷²⁵

Ancak silah toplama faaliyetleri hiç de kolay olmuyordu. Silahlarını teslim etmek istemeyen aşiretler, yer yer hükümet kuvvetlerine direniyor ve hatta isyanlar

¹⁷²⁰ BCA.030.10.00.00.69.455.2, 12.Şubat 1931.

¹⁷²¹ BCA., 030.10.00.00.128.923.6/21 , 1933.

¹⁷²² BCA., 030.10.00.00.54.359.14 , 1932.

¹⁷²³ EGM Arşivi, Dn:62121, 62122, Genel dosya.

¹⁷²⁴ EGM Arşivi, Dn:62111, 62112, 62113, 62114, Genel dosya.

¹⁷²⁵ EEM Arşivi, Dn: 62152/31, Bn:39898, 14 Haziran 1954.

çıkıyorlardı.¹⁷²⁶ İçişleri Bakanlığının 26 Mayıs 1925 tarihli genelgesi kapsamında Erzurum, Mardin Tunceli, Van, Malatya, Diyarbakır, Muş, Bitlis, Elazığ, Siirt, Ergani, Genç ve Beyazıt'ta silah toplanması amacıyla başlatılan askeri faaliyetler karşısında, Beşiri bölgesindeki Raman, Garzan ve Raçkotan aşiretleri ile Silvan ve Kulp civarında bulunan Bükran aşiretleri ayaklanarak, 9-12 Ağustos 1925 tarihleri arasında Raçkotan ve Raman olaylarını gerçekleştiriyorlardı.¹⁷²⁷ 26 Mayıs 1927 tarihinde ise Sason bölgesinde Hersan ve Silent aşiretlerinden silah toplanması ve bu aşiretin bir kısmının yer değiştirilmesi esnasında aşiretler ayaklanıyor ve çıkan olaylar ancak 25 Ağustos 1927 tarihinde bastırılabilirdi. Van ve Hakkâri'de de aşiretler silahlarını devlete teslim etmemek için yoğun çaba gösteriyor; Mervane bölgesinde sırf bu yüzden bir ayaklanma çıkıyordu.¹⁷²⁸

Fakat bütün dirence rağmen 1925-1927 yılları arasında hükümet silah toplama faaliyetlerini ısrarla ve şiddetle sürdürüyor, ancak istenilen sonuca ulaşamıyor ve Doğu'daki aşiretlerinin elindeki silahların yüzde doksanı toplanamıyordu.¹⁷²⁹

Ancak bu gösterilen direnişe ve elde edilen sonuca rağmen yönetim silah toplama faaliyetlerine son vermiyordu. Sonraki yıllarda yürütülen askeri operasyonlar ile Birinci Umum Müfettişlik mıntıkası içerisinde silah toplanılmasına devam ediliyordu.¹⁷³⁰ Ülkenin içerisinde bulunduğu Dünya Ekonomik Buhranı yıllarında askeri operasyonlar hız kesmeden sürdürülüyor, hükümet bütçe açıkları sebebiyle pek çok zaruri ihtiyacı karşılayamazken dahi, silah toplama harekâtlarına ara vermiyordu.¹⁷³¹ Hatta 1930 Senesinden itibaren I.Umum Müfettişlik Bölgesinde

---

¹⁷²⁶ **Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-1938)**, Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Seri No:8, Ankara, 1972, s.193.

¹⁷²⁷ Bölgede meskûn Rackotan ve Reman Aşiretleri üzerindeki silahları toplamaya başlayan jandarma birliklerine ateş açılması üzerine Üçüncü Ordu Müfettişliğine bağlı 41. Alay birlikleri Reman aşireti bölgesine harekât başlattı. Harekât sonrasında 16 köyün silahları toplandı. Bu harekât sırasında üç erimiz şehit oldu. Bkz: **Genel Kurmay Belgelerinde Kürt İsyamları**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1992, ss.197-207; Ayrıca Rackotan ve Raman İsyamları için Bkz: Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-1938), **a.g.e.**, ss.145-148.

¹⁷²⁸ Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-1938), **a.g.e.**, s.193; Ergun Aybars, **İstiklâl Mahkemeleri**, Milliyet Yayınları, İkinci Basım, İstanbul, 1998, s.289.

¹⁷²⁹ "İstanbul'da İngiliz Maslahatgüzarı Mr. Hoare'dan İngiltere Dışişleri Bakanı Sir A. Chamberlain'e yazılan 14 Aralık 1927 tarihli yazı", Bilal N. Şimşir, **a.g.e.**, s.114

¹⁷³⁰ **BCA.**, 030.10.128.923.6/31, 1933 ; "Silah toplanması", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Birinci Teşrin 1933, s. 57.

¹⁷³¹ **BCA.**, 030.10.00.00.54.359.5, 30 Nisan 1931; **BCA.**, 030.10.00.00.54.359.10/1-2, 10 Ağustos 1932.

silah toplama faaliyeti beş yıllık bir program dâhilinde tatbik edilmeye başlanıyordu.¹⁷³²

Silah toplama faaliyetlerini ise hükümetin başı olarak bizzat Başvekil İsmet Paşa (İnönü) takip ediyor; Umum Müfettişlikler ile Dâhiliye Vekâletinden, yapılan askeri harekâtların sonuçlarını günü gününe soruyordu.¹⁷³³ Aslında bu konudaki hassasiyetinde ne kadar haklı olduğunu da zaman gösterecekti. Çünkü bu silahlar, Taşnak ve Hoybun Cemiyetlerinin müştereken organize ettikleri Kürt ayaklanmasında kullanılmak üzere ve bu örgütlerce ülkeye sokuluyordu. Bu gaye etrafında birleşen Ermeni ve Hoybuncuların yanı sıra, Yüzellilikler de Doğu'daki aşiretlerin silahlandırılmasında önemli roller üstleniyorlardı.¹⁷³⁴ Çeşitli yollardan ülkeye gizlice sokulan silahların büyük ise birinci sınıf harp tüfekleriydi.¹⁷³⁵ Yürütülen silah toplama faaliyetlerinin sonuçları da bunu açıkça ortaya koyuyordu. Örneğin 1931 senesinde sadece Mazı Dağı mıntıkasında, 8 Eylül- 21 Kasım tarihleri arasında yapılan aramalarda ele geçirilen 700 tüfek, birinci kalite harp tüfeğiydi.¹⁷³⁶ Birinci Umum Müfettişi İbrahim Tali tarafından Başvekil İsmet Paşa'ya yazılan raporda da, toplanan silahların neredeyse tamamının harp silahları olduğu belirtilerek Hükümetin bu konuda özellikle dikkati çekiliyordu.¹⁷³⁷

Bu şartlar altında başlatılan beş yıllık program çerçevesinde yürütülen askeri operasyonlarda 1930 yılında 4070 tüfek, 1931 yılında 3172 tüfek, toplandı.¹⁷³⁸ Ancak silah toplama ile ilgili en kapsamlı askeri operasyonlar 1932 yılında gerçekleştirildi. Bu sene içerisinde I.Umum Müfettişlik Bölgesinde yapılan kapsamlı askeri operasyonlar ile özellikle sıkıntı çıkarabilecek aşiretlerin ellerindeki silahların büyük kısmı toplandı.¹⁷³⁹ Diyarbakir, Viranşehir, Siverek ve Urfa mntıklarında Haziran ayında başlatılan silah toplama harekâtına 28 Ağustos 1932 tarihinde son verildiğinde, üç ay içerisinde bu bölgeden biri otomatik olmak üzere toplam 5707

¹⁷³² **EGM Arşivi**, Dn: 62121, Bn: Askeri Harekâtlarda toplanan silahlara ait genel yazışmalar **BCA.**, 030.10.00.00.128.923.6; "Silah toplanması", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Birinci Teşrin 1933, s.57.

¹⁷³³ **BCA.**, 030.10.00.00.54.359.14, 29 Kasım 1932.

¹⁷³⁴ **EGM Arşivi**, Dn:12222-9 Umumi dosya; **EGM Arşivi**, Dn:12222-9/2, 01 Ağustos 1935. limanından Türkiye'ye sokmuşlardı. Bkz: **EGM Arşivi**, Dn:12222-9/2, Bn:4/A 1, 5 Nisan 1932; **EGM Arşivi**, Dn:12222-9/2, Bn: A 1, 18 Haziran 1932.

¹⁷³⁵ **BCA.**, 030.10.00.00.113.771.7, 21 Ağustos 1929 .

¹⁷³⁶ **BCA.**, 030.10.54.359.8, 24 Kasım 1931.

¹⁷³⁷ **BCA.**, 030.10.54.359.11 20 Ağustos 1932

¹⁷³⁸ **EGM Arşivi**, Dn: 62121, Bn: Askeri Harekâtlarda toplanan silahlara ait genel yazışmalar **BCA.**, 030.10.00.00.128.923.6; "Cumhuriyet Jandarması-Silah Toplama", **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Birinci Teşrin 1933, s.57.

¹⁷³⁹ "Hoyboncular rahat durmuyor", **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1932, s. 2.

silah toplandı.¹⁷⁴⁰ Ancak bu faaliyetler esnasında da bazı aşiretler silahlarını vermemekte direnerek, güvenlik kuvvetleriyle çatışmaya girdiler.¹⁷⁴¹

Yine aynı dönemde Bitlis, Mutki ve Sason bölgesi altı harekât mıntıkasına ayrılarak, bu mıntıklarda silah toplama harekâtı yapıldı. Belirlenen bölgelerden birincisi; Bitlis'in güney batısında Kambos Dağı, Kaşak Deresi, Pordak Dağı, Arziyo Dağı; ikinci mıntika, Mutki merkezi, Köse Dağı, Kanibirin Dağı; Mozor Deresi; üçüncü mıntika Mutki merkezi, Mozor Deresinin kuzeyi, Koç Dağı, Hucreş dağları; dördüncü mıntika Kani Pirin Dağları, Zupser Dağı, Doğniye Tepeleri, Sason Dağları; beşinci mıntika, Talori, altıncı mıntika ise Hazo mıntikası olarak tespit edildi.¹⁷⁴²

Yapılan planlama doğrultusunda silah toplama harekâtına 8 Ekim 1932 yılında Mutki'den başlandı. Ekim ayının ilk günlerinde bu harekât Sason'a kaydırıldı. 27 Ekim 1932 tarihinden itibaren de Beşiri, Garzan mıntıklarına geçildi.¹⁷⁴³ Gerçekleştirilen bu kapsamlı harekâta büyük askeri kuvvetler katıldı. İkinci Fırka Kumandanı emrindeki Birinci ve Onsekizinci Alay'lar ile Beşinci ve Sekizinci Dağ Bataryaları bölgede tarama yaparken, Onuncu Seyyar Jandarma Taburu Veyselkarani ve Silvan hattında Mutki ve Sason geçitlerini kapattı.¹⁷⁴⁴ 26 Eylül 1932 tarihine kadar sürdürülen operasyonda 125 tüfek, 363 fişek ele geçirildi.¹⁷⁴⁵ Sam mıntikasında 2 Ekim 1932 tarihine kadar gerçekleştirilen silah toplama harekâtının sonucunda toplam 299 tüfek, 770 fişek;¹⁷⁴⁶ Kulp, Garzan ve Beşiri mıntıklarında ise 1 Kasım 1932 tarihine kadar yürütülen silah toplama harekâtında 1541 tüfek, 50 tabanca, bir otomatik tüfek ve 2175 fişek toplandı. Suruç ve Birecik mıntıklarında da 794 tüfek, 4 otomatik tüfek, 26 bomba ve 18 tabanca ele geçirildi.¹⁷⁴⁷

Sason'da 29 Eylül 1932 tarihinde Şigoli aşiretinden başlanan silah toplama faaliyetini sonucunda, toplam olarak 1633 silah ve 2175 fişek ele geçirildi.¹⁷⁴⁸ Yine aynı dönemde asayışı bozan vakalar en fazla Urfa ve Diyarbakır vilayetlerinde görüldüğünden,¹⁷⁴⁹ Urfa'nın sabit ve seyyar aşiretleriyle Derik Kazasının batı

¹⁷⁴⁰ **BCA.**, 030.10.00.00.54.359.14, 06 Eylül 1932.

¹⁷⁴¹ "Bir Çete temizlendi, üç askerimiz öldü", **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 1932, s. 3.

¹⁷⁴² **BCA.**, 030.10.00.00.054.359.14, 10 Eylül 1932.

¹⁷⁴³ **BCA.**, 030.10.00.00.54.359.14/2, 29 Kasım 1932.

¹⁷⁴⁴ **BCA.**, 030.10.00.00.54.359.14/1, 10 Eylül 1932.

¹⁷⁴⁵ **BCA.**,030.10.00.00.54.359.14, 28 Kasım 1932.

¹⁷⁴⁶ **BCA.**,030.10.00.00.54.359.14, 09 Kasım 1932; **BCA.**,030.10.00.00.54.359.14, 11 Kasım 1932.

¹⁷⁴⁷ **BCA.**,030.10.00.00.54.359.14, 15 Aralık 1932.

¹⁷⁴⁸ **BCA.**,030.10.00.00.54.359.14, 29 Kasım1932; **BCA.**,030.10.00.00.54.359.14, 16 Kasım 1932

¹⁷⁴⁹ **BCA.**,030.10.00.00.128.923.2/2, 9 Kasım1932.

tarafından, Karakeçili¹⁷⁵⁰ aşiretinden başlanılan silah toplama faaliyetleri neticesinde, yöredeki aşiretlerden toplam 4050 silah toplandı.¹⁷⁵¹

Hükümet, askeri operasyonlar ile bölgede aşiretleri silahtan tecrit ederken; aynı zamanda devletin bölgede nüfuzunu tesis etmeye, Cumhuriyet idaresinin halk nazarında kabul edilmesini sağlamaya; bölgeyi yapılan ve yapılacak devrimlere hazır hale getirmeye çalışıyordu. Bunu yaparken yeni rejimi benimsemeyen, hükümet otoritesine direnen, bölgede müstakil bir feodal güç olmaya devam etme temayülünde olan aşiretleri ve aileleri de batıya naklediyor ve bölgede yıllardan beri hüküm süren çeteleri birer birer ortadan kaldırılıyordu.

Bu anlayış içerisinde yürütülen askeri harekâtlarda 1932 yılı içerisinde 14.949 birinci sınıf harp tüfeği olmak üzere toplam 22.949 tüfek toplandı.¹⁷⁵² Aynı zamanda Yedinci Kolordu bölükleri tarafından Karacadağ, Mutki ve Sason mıntıkları ile Diyarbakır ve Mardin dâhilinde yürütülen operasyonlarda,¹⁷⁵³ Sason ve Mutki kazalarında “şekavede yuva olmaktan başka mahiyete malik olmayan ve topraksız olmakla beraber, öteden beri yasak bölge olarak kabul edilen saha dâhilinde hükümet emrine muhalif olarak yerleşip silahlandıkları anlaşılan ahaliden 404 nüfus”, buldukları bölgeden kaldırılarak Trakya bölgesine sevk edildi. Yine aynı bölgede öteden beri eşkıyalık yapan Seyit ve Tevfik Çeteleri ile Hazro mıntığında faaliyetini sürdüren Haydar Çetesi ortadan kaldırıldı. Bu tarihten itibaren Mutki ve Sason Kazaları devlet nüfuzunun artık müessir olabileceği her türlü ıslahata müsait bir vaziyete getirilerek, Cumhuriyetin kuvvet ve adaleti halk nazarında tecelli ettirildi.¹⁷⁵⁴

Mutki mıntığında yürütülen harekât esnasında tüfek ile kaçma, askere münferiden silah atmak gibi sebeplerden dolayı 12 kişi ölü olarak ele geçirildi; ölenlerden dördünün Nemrut Dağı müsademesine iştirak eden, diğerlerinin ise Mutki-Bitlis yolu üzerinde soygunculuğu itiyat edinen kimseler olduğu anlaşıldı. Şakilere ait olduğu tespit edilen 10 ev yakıldı.¹⁷⁵⁵ Ayrıca Suriye'deki Hoybun örgütünün teşvik ve kışkırtmalarıyla bölgede terör eylemleri gerçekleştiren siyasi

¹⁷⁵⁰ “Karakeçili reisi cenuba kaçtı”, **Hâkimiyeti Milliye** 14 Teşrinievvel 1930, s. 2.

¹⁷⁵¹ **BCA.**, 030.10.00.00.54.359.11, 20 Ağustos 1932.

¹⁷⁵² **EGM Arşivi**, Dn: 62121, Bn: Askeri Harekâtlarda toplanan silahlara ait genel yazışmalar **BCA.**, 030.10.00.00.128.923.6; 1933; “Cumhuriyet Jandarması-Silah Toplama”, **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Birinci Teşrin 1933, s.57.

¹⁷⁵³ **BCA.**, 030.18.01.02.37.41.11, 13 Mayıs 1933.

¹⁷⁵⁴ **BCA.**, 030.10.00.0054.359.14/1-2, 16 Kasım 1932.

¹⁷⁵⁵ **BCA.**,030.10.00.00.54359.14, 09 Ekim 1932.

çetelerden 20 kişilik Tevfik Çetesi tamamen imha edildi;¹⁷⁵⁶ Reşo ve Brendo gibi çetelere de etkisiz hale getirildi.¹⁷⁵⁷ Urfa ve Diyarbakir çevresinde yapılan faaliyetlerde ise, 14 ölü, 32 diri, 5 yaralı şaki yakalandı. Bu operasyonda iki jandarma ve iki milis şehit oldu; iki jandarma ile iki köylü yaralandı.¹⁷⁵⁸ 1934 Senesi içerisinde sadece Birinci Umum Müfettişlik mıntıkası içerisinde yürütülen silah toplama faaliyetlerinde ise 11 çete çökertilirken, son beş yıl içerisinde bu mıntıkada jandarma birlikleri 53.989 harp ve adi silah topladılar.¹⁷⁵⁹

Bu dönemde çeşitli sebeplerle Cumhuriyet rejiminin denetimi dışında kalan Dersim mıntıkasında¹⁷⁶⁰ 1937-1938 yıllarında Dersim isyanı sırasında yapılan harekât neticesinde bu mıntıkadan da 12.000 silah ele geçirildi.¹⁷⁶¹

Ancak tüm çabalara rağmen halk bir türlü silahtan tecrit edilemiyordu. Özellikle Hatay'ın bağımsızlığının gündeme geldiği andan itibaren bir yandan Fransız ve Taşnak istihbarat teşkilatları ve bunlara bağlı gizli örgütler vasıtasıyla Suriye'den Türkiye'ye kaçak yollardan silah sokulurken,¹⁷⁶² diğer yandan Suriye'de yerleşik siyasi çeteler veya aşiretlerin saldırısı karşısında silahsız ve korumasız kalan vatandaşın kendilerini koruyabilmeleri için hükümet bu yerlerden topladığı silahları geri dağıtmak zorunda kalıyor¹⁷⁶³ ve bu kısır döngü içerisinde Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu bölgeleri hiçbir dönemde tam olarak silahtan arındırılamıyor.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında silah toplama faaliyetlerine bir süre ara verildiyse de, ileriki dönemlerde silah toplama faaliyetlerine vilayetlerin talepleri doğrultusunda devam edildi. Ancak bu faaliyetlerin askeri harekâtlar ile yürütülmesi hususunda önemli kıstaslar getirildi. 6136 sayılı Ateşli silahlar ve Bıçaklar Hakkında Kanun kapsamında yürütülen silah toplama faaliyetlerinin askeri harekât ile yapılabilmesi için, öncelikle harekât yapılması talep edilen bölgenin asayişinin normal gitmemesi ve siyasi emniyet bakımından o andaki ve gelecekteki durumun ciddi olarak tehlikeli bir mahiyet arz etmesi, bunun yanı sıra her türlü tedbirin

¹⁷⁵⁶ “Bir çete imha edildi”, **Cumhuriyet**, 4 Teşrinievvel 1932, s. 4; **BCA.**,030.10.00.00.128.923.6/43 1933.

¹⁷⁵⁷ **BCA.**, 030.18.1.2.42.2.13, 15 Ocak 1934.

¹⁷⁵⁸ **BCA.**, 030.10.00.00.128.923.2/2, 9 Kasım 1932.

¹⁷⁵⁹ “İçişlerimiz-Jandarma”, **Ulus**, 29 İkteşrin 1935, s. 10.

¹⁷⁶⁰ “İstanbul'da İngiliz Maslahatgüzarı Mr. Morgan'dan İngiltere Dışişleri Bakanı Sir J. Simaon'a yazılan 24 Ekim 1934 tarihli rapor”, Bilal N. Şimşir, **a.g.e.**, s. 298.

¹⁷⁶¹ “İngiltere'nin Türkiye Ateşemilteri Yarbay Ross'tan İngiliz Maslahatgüzarı Mr. Morgan'a yazdığı 5 Eylül 1938 tarihli rapor”, Bilal N. Şimşir, **a.g.e.**, ss.310-311.

¹⁷⁶² **EGM Arşivi**, Dn:71167, C 6, 26 Ağustos 1938 ; **EGM Arşivi**, Dn:71167, C 7, 14 Eylül 1938 ; **BCA.**, 030.18.01.02.79.89.10, 02 Kasım 1937.

¹⁷⁶³ “Cenup'ta bir çete imha edildi”, **Cumhuriyet**, 6 Teşrinievvel 1932, s. 5.

alınmasına rağmen silahla işlenen suçların önünün alınamamış olması gibi gerekçeler arandı.¹⁷⁶⁴

Sosyal ve siyasi tesirleri çok fazla olan askeri harekâtlar ile silah toplanmasının teklifine mecbur kalınması halindeyse, Vekâlete yapılacak müracaatta vilayetçe siyasi ve idari (emniyete ve asayişe müteallik) bakımdan silah aranması için lüzum görülen sebep ve mahiyeti ile hal ve gelecekte mahzurları açıkça belirtilmesi; bu mahzurları, müspet hadiseleri (silahlı öldürme, yaralama, silahlı kavga, silahlı itilaflar, zabıtaya silahlı mukavemetler, emniyet ve asayiş tehdit edici diğer haller) delillerle izah edilecek surette detaylı bir rapor sunulması ve bu rapora toplu silah aranması istenilen mıntıkanın her köyünde ve kimlerin elinde ne cins ve miktar silahın bulunduğunu gösterir bir cetvel eklenmesi; bunun yanı sıra hududa yakın mıntikalarda arama yapılması istenilecekse hududun hususiyetlerinin de göz önüne alınarak silah tespitine başlandığı tarihten itibaren yapılan işlemlerin çok gizli olarak uzman görevlilerce yürütülmesi şart koşuluyordu.¹⁷⁶⁵

Bu sebeplerle sonraki yıllarda Cumhuriyet hükümetleri, toplum üzerinde geniş tesirler bırakan askeri harekâtlarla silah toplama faaliyetlerine çok zorunlu görülmedikçe müracaat etmedi. Bunun yerine daha çok Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu kapsamında silah toplanmasına ağırlık verildi.

4.2.2. Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu'na Göre Silah Toplama Faaliyeti

Daha önce de belirttiğimiz gibi, ülkedeki asayişsizliğin en büyük sebebi halkın neredeyse tamamının silahlı olmasıydı. Ülkenin sadece doğu kesiminde ve kırsal alanlarda değil, büyük şehirlerde de neredeyse her evde bir ateşli silah vardı. Bunu olur olmaz zamanlarda kullanan halk büyük tehlike yaratıyordu. Örneğin İstanbul'da 27-28 Eylül 1931 tarihinde meydana gelen ay tutulmasında cahil halk sokaklara çıkarak havaya ateş açmış, olay sonrasında saece bir-iki saat içerisinde yüz kadar kişi yakalanmıştı.¹⁷⁶⁶

Karadeniz Bölgesinde de neredeyse tamamı silahlı olan halkın bu durumu ise başka bir asayiş sorununa yol açıyordu. Özellikle bazı mıntikalarda hava karardıktan sonra her taraftan silah sesleri işitilir; hükümet memurları bunun bir türlü önüne geçemezlerdi. Jandarma kuvvetleri ise zaten noksandı. Bazı yerlerdeki polis

¹⁷⁶⁴ EEM Arşivi, Dn:62152/31, Bn:39898, 14 Haziran 1954.

¹⁷⁶⁵ EGM Arşivi, Dn: 62111, Emniyet 6. Şube 2633 sayılı tamim, 14 Ocak 1953.

¹⁷⁶⁶ “Ay tutulurken silah atanlar”, Hâkimiyeti Milliye, 28 Eylül 1931, s. 3.

kuvvetini de Dâhiliye Vekâleti büsbütün kaldırmıştı.¹⁷⁶⁷ Bu bölgelerde kan davası sebebiyle pek çok cinayet işlenmekteydi. Vakalar ise vahşiyane ve trajedi boyutlarındaydı. Hatta kan davası aileler arasını aşmış, köyler arasında güdülür hale gelmişti. Bu mıntıkada özellikle Yomra ve Vakfikebir'in Tonya nahiyesinde çok fazla adam öldürme hadisesi meydana gelmekteydi. Bu sebeple güvenliğin sağlanması için bölgede silah toplamak bir zaruret halini almıştı.¹⁷⁶⁸

Türkiye'nin doğusunda olduğu gibi batısında da ülkenin genel asayişini ve iç güvenliğini etkileyen silah sorununu kökünden halletmek için hükümet, 1932 tarihinde çağdaş polis örgütlenmesine ilişkin ilk yasa olan "Polis Teşkilatı Kanunu"nu çıkarmaya hazırlanırken, "Şüpheli eşhas üzerinde tutulan silahlar hakkında" başlığını taşıyan Dâhiliye Vekâleti genelgesi ile silah toplama faaliyetini yurt çapına yaydı.¹⁷⁶⁹ Bu genelge ile bütün valilikler, sorumlu oldukları vilayetlerde silah toplama faaliyetleri başlattı.¹⁷⁷⁰

Karadeniz Bölgesi'ndeki silah toplama faaliyetlerine, kan davasının ve cinayetlerin en çok görüldüğü bölgeler olan Yumra, Vakfikebir, Of, Rize yöreleri ile Kalapotamos Deresi üzerindeki köylerden başlandı.¹⁷⁷¹ Diğer illerde ise özellikle iş güç sahibi olmayan veya muayyen bir yeri bulunmayan şüpheli ve sabıkalı kimselerin toplandıkları yerlerde silah aramaları yoğunlaştırıldı. Dâhiliye Vekâletinin genelgesine istinaden yürütülen ülke genelindeki aramalarda ilk altı ay içerisinde illerden 1836 tabanca, 1472 harp silahı, 1623 bıçak, 565 kama, 195 saldırma, 10 süngülü baston, 66 kasatura, 10 sustalı çakı, 32 av tüfeği, 1 kılıç ele geçirildi.¹⁷⁷² Ancak bu illerin içerisinde, en fazla silahın Giresun ilinden toplandığı görüldü. Bu vilayette ilk altı ay sonunda 652 tabanca ve 1308 tüfek toplanmışken, senenin sonuna gelindiğinde toplanan tabanca miktarı 1048'e; tüfek miktarı ise 2134'e ulaştı.¹⁷⁷³

Ancak Karadeniz Bölgesi köylerinde yürütülen silah toplama faaliyeti, köyleri oluşturan evlerin kilometrelerce aralıkta olması ve dağınık halde bulunması sebebiyle zor oluyordu. Bu sebeple iç güvenlik birimleri buralarda projeli silah toplama çalışmasına başladı. Bu çalışmalarda öncelikle kimlerde silah bulunduğu dair istihbarat yapılıyor, daha sonra arama faaliyeti başlatılıyordu. Nitekim projeli

¹⁷⁶⁷ TBMM.ZC., Devre 3, Cilt 8, İçtima1, 26 Mayıs 1932, s. 253.

¹⁷⁶⁸ EGM Arşivi, Dn:62111, Bn:6.Şube 214/2278 sayılı yazısı, 18 Nisan 1933.

¹⁷⁶⁹ EGM Arşivi, Dn: 62111, Bn: PVSK'na göre silah toplama ile ilgili genel yazışma dosyası.

¹⁷⁷⁰ EGM Arşivi, Dn: 62112, Bn: PVSK'na göre silah toplama hakkında il sırasına göre yazışmalar dosyası; "Kaçakçı mahkûm oldu", Cumhuriyet, 26 Temmuz 1932, s. 2.

¹⁷⁷¹ EGM Arşivi, Dn:62111, Bn:6.Şube 214/2278 sayılı yazısı, 18 Nisan 1933.

¹⁷⁷² EGM Arşivi, Dn:62111, Bn:2.Şube 2039/11866 sayılı yazısı, 29 Aralık 1932.

¹⁷⁷³ BCA., 030.10.00.00.54.360.3 19 Ocak 1933.

çalışmalar semeresini kısa sürede gösterdi. Aramalarda birkaç gün içerisinde 319 harp tüfeği ve 187 büyük çaplı revolver (tabanca) toplandı. Yumra merkezi ile kazalarında yapılan aramalarda ise 500 harp tüfeği ele geçirildi. Of'un Rize ile hemhudut olan ve aralarında kan davası bulunan Kalapotamos Deresi tarafındaki köylerde, Rize Vilayeti ile müştereken yapılan aramada, bir gün içerisinde Rize tarafından 50 mavzer ve 100 tabanca; Of mıntikasındaki üç köyden ise 43 tüfek ile 50 tabanca toplandı.¹⁷⁷⁴

Fakat ısrarla yürütülen silah toplama faaliyetlerine rağmen halk bir türlü silahtan tamamıyla arındırılmıyordu. Çünkü kaçakçılık suretiyle tedarik imkânının kolay olması sebebiyle, silah toplanmasına müteakip, halk yeniden silah elde edebiliyordu. Ayrıca Türk Ceza Kanununun 264'üncü maddesinin tayin ettiği ceza da yeterince caydırıcı olmadığından, bu meselenin önünü bir türlü alınamıyordu. Zira bir veya iki ay hapis kararının vatandaş açısından bir ehemmiyeti yoktu. Ayrıca hepsinden önemlisi, kişilerin evinde silah bulundurması da kanunen suç teşkil etmiyordu.¹⁷⁷⁵

Bu dönemde hükümetin silah taşımaya olan tavrı da başka bir çelişki konusuydu. 1934 senesinde polis aralıksız olarak silah araması ve el koyması yaparken,¹⁷⁷⁶ diğer taraftan yakalanan bu silahlar yeniden halka satılıyordu. Oysa ülkede işlenen suçların hemen hepsi, yanlarında silah taşıyan sabıkalılar tarafından işlenmekteydi ve bunların ellerindeki silahlar da Maliye tarafından satılan ancak bir şekilde sabıkalıların eline geçen silahlardı.¹⁷⁷⁷

Görülen bu eksikliklerin ve çelişkilerin ortadan kaldırılması amacıyla taşınması yasak olmayan silahların ne suretle satılabileceği hakkında hükümetçe bir kanun tasarısı hazırlandı ve 8 Kasım 1934 tarihinde Meclis'e sunuldu.¹⁷⁷⁸ Kanun tasarısının gerekçesinde, 1934 senesi zarfında sabıkalılardan 13.188 harp tüfeği, 7.070 adi silah ve 500 yaralayıcı silah toplandığı belirtilerek, ülkede asayişe müessir olayların azaltılması için halkın silahtan tecrit edilmesi ve silah taşımının ilgili merciden verilecek izne tabi tutulmasına dair düzenlemenin bir an önce kanunlaştırılması gerektiği belirtilmekteydi. Bu kapsamda hazırlanan kanun

¹⁷⁷⁴ **BCA.**, 030.10.00.00.54.360.4, 18 Nisan 1933.

¹⁷⁷⁵ **BCA.**, 030.10.00.00.69.455.2/2, 12 Şubat 1931.

¹⁷⁷⁶ "Silah araştırmaları", **Son Posta**, 3 Temmuz 1934, s. 2.

¹⁷⁷⁷ "Memnu Olmayan Silahların Ne Suretle Satılabileceğine Dair 1/1121 Sayılı Kanun Layihası", **TBMM ZC**, Devre 4, Cilt 25, İçtima 4, Sr. No: 72, 22 Aralık 1934.

¹⁷⁷⁸ **TBMM ZC.**, Devre 4, cilt 25, İçtima 4, 8 Kasım 1934; "Silah taşımak yasak", **Ankara Haftası**, Sayı: 108, 8 Son Teşrin 1934, s.2.

tasarısının ihtiva ettiği esaslar ise şunlardı; Silah taşımak ruhsatname ile olacak ruhsatnamesi olmayanlara silah satılmayacaktı. Halk arasında silah tedavülü (el değiştirmesi) ruhsatname kaydına tabi olacaktı. Silah dükkânları silahlarının nevi, cinsi ve çapını mahallin mülki amirine beyanname ile bildirecekti. Hükümetçe, hangi suretle olursa olsun toplanacak silahlar Milli Müdafaa Vekâletine teslim edilecekti. Ruhsatsız silah taşıyan ve satanlara sulh mahkemelerince bir aya kadar hapis veya 100 liradan 500 liraya kadar ağır para cezası verilecekti.¹⁷⁷⁹

Ancak tasarıdaki bu ceza hükümleri Adliye Vekâleti encümeni tarafından ağır bulundu ve ruhsatsız silah taşıyanlara verilecek ceza “yedi günden bir aya kadar hapis ve 50 Liradan, 200 Liraya kadar hafif para cezası verilmesi şeklinde düzeltildikten sonra 27 Aralık 1934 tarihinde tasarı yaslaştı.¹⁷⁸⁰

Aslında 23 Nisan 1325 (6 Mayıs 1909) tarihli “Serseri ve Mazannaisui Eşhas Hakkındaki Kanun”, polise serserilerin¹⁷⁸¹ üzerinde bulunan mevzuata aykırı silahları zapt etme yetkisi veriyordu. Mevzuata aykırı silahlar ise, Ceza Kanunu’nun 189 ve 265. Maddelerinde açıklanıyordu. Şişli baston ve buna benzeyen gizli silahlar, ateş çıkaran aletler ve bunların dışında cebir ve tehdit için taşınan bıçak, kama vesaire aletler ile askere ve zabıta memurlarına tahsis edilen silahlar, harp tüfekleri ve namlusu 15 santimetreden uzun olan tabancalar taşınması yasak olan silahlar olarak sınıflandırılıyordu.¹⁷⁸² Parabellum, Şnayder (Schneider), uzun namlulu ve kundaklı Mavzer (Mauser), Bergman, Parabellum fişeği atan otomatik makineli kırma tabancalar zabıta ve askerlere resmen tahsis edilen silahlar olduğundan, bunlar “esliha-i memnu” olarak kabul ediliyordu.¹⁷⁸³ Ancak Ceza Kanununda taşınması yasak olan silahlar açıkça sayılmakta ise de, yasak olmayan silahların taşınması ve kullanılmasını belirleyen yasal bir düzenleme yoktu. Örneğin namlusu 15 santimetreden kısa olan tabancalar “memnu silah” olarak görülmediğinden dolayı

¹⁷⁷⁹ “Memnu Olmayan Silahların Ne Suretle Satılabileceğine Dair 1/1121 Sayılı Kanun Layihası”, **TBMM ZC**, Devre 4, Cilt 25, İçtima 4, Sr. No: 72, 22 Aralık 1934.

¹⁷⁸⁰ “Taşınması Yasak Olmayan Silahların Alım Satımı Hakkında Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 16, s. 104; **Resmi Gazete**, No: 2891.

¹⁷⁸¹ “Hiçbir vasıtai maişeti bulunmadığı ve çalışmağa kudreti olduğu halde lâakal iki aydan eri bir guna kar ve kisip veya san’atla meşgul olmayan ve bu müddet zarfında iş bulmak için teşebbüsâtı lâzımede bulunduğunu dahi ispat edemeyip şurada burada dolaşan kimselere serseri itlak olunur. Çalışmağa muktedir iken teseülü vesilei maişet ittihaz edenler dahi serseri addonulurlar”, **Serseri ve Mazannei Su Eşhas Hakkında Kanun**, Mad. 1. Bkz: **Kanunlar II**, Dâhiliye Vekâleti Vilayetler İdaresi Umum Müdürlüğü, 1930, s.1025.

¹⁷⁸² **Düstur**, Tertip 3, Cilt 7, s.850; **Resmi Gazete**, No: 320.

¹⁷⁸³ Cemalettin Fazıl, **Zabıta Kılavuzu- Polislin Sokak ve Karakol Hizmetlerinde Vazifelerini Kolaylaştıran Rehber**, Akşam Matbaası, İstanbul 1934, s.76.

herkes tarafından taşınabiliyordu. Bunlar sadece bir suçta kullanılmaması durumunda müsadere edilebiliyordu.¹⁷⁸⁴

Bu eksikliğin giderilmesi ve toplumsal açıdan önemli bir sorun olan ruhsatsız silahların denetim altına alınması için Türk Ceza Kanununa bir ekleme daha yapıldı. Bundan böyle taşınması yasak olmayan silahlar da, artık herkes tarafından her zaman taşınabilir anlamına gelmeyecek, bu silahların da taşınması için mutlaka izin alınacak, taşınması yasak olmayan silahların ruhsatsız taşınması halinde ise zapt ve müsaderesine hükmolunacaktı.¹⁷⁸⁵

4 Temmuz 1934 tarih ve 2559 sayılı Polis Vazife Salahiyet Kanunu ile polise tanınan zapt yetkisi biraz daha genişletildi. Polise yasak ve izinsiz taşınan silahların yanı sıra, umuma ve adaba aykırı film gramofon plakları ile basma yazı ve resimlerin müsadere edilmesi, serseri ve sabıkalıların şüphe üzerine üzerlerinin aranması ve gecikmesinde sakınca umulan hallerde bu şahısların gözaltına alınması yetkisi verildi.¹⁷⁸⁶

22 Aralık 1934 tarihinde silah alımı ve satımını iyice zorlaştıran bir de yasa kabul edildi.¹⁷⁸⁷ 2637 Sayılı “Taşınması Yasak Olmayan Silahların Alım Satımı Hakkında Kanun”a göre artık herkes istediği silahı alıp taşıyamayacaktı. Silah taşımaya izini olamayan kişilerin silah alıp sattıkları veya taşıdıklarının tespit edilmesi halinde Türk Ceza Kanunu’nun 549’uncu maddesine göre cezalandırılacaklardı. Ayrıca bu kanuna aykırı davranan silah satıcıları da 7 günden bir aya kadar hafif hapis veya elli Liradan ikiyüz Liraya kadar hafif para cezasına mahkûm edilecekti.¹⁷⁸⁸

Bu yasal düzenlemeler ışığında Polis Vazife Salahiyet Kanununa göre ülkenin hemen her şehrinde silah toplanmaya başlandı. Ancak daha önce de belirtildiği gibi, gerek askeri harekâtlar, gerekse PVSİ kapsamında yürütülen silah toplama faaliyetlerinin en geniş çaplısı 1932 yılında yapıldı. Bu tarihteki silah toplama faaliyeti, bir seferberlik havası içinde geçti. İlerleyen yıllarda da dönem dönem silah toplama faaliyetleri devam edildi.¹⁷⁸⁹

---

¹⁷⁸⁴ “Türk Ceza Kanunu’nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında 1/645 Numaralı Kanun Layihası, 36. Madde Esbabı Mucibesi”, **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 16, İçtima 2, Sr. No:262, s.5, 5 Haziran 1933.

¹⁷⁸⁵ **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 16, İçtima 2,s.45, 5 Mayıs 1933.

¹⁷⁸⁶ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 15, s.1392; **Resmi Gazete**, No: 2751.

¹⁷⁸⁷ **Resmi Gazete**, No: 2891, 27 Aralık 1934.

¹⁷⁸⁸ “2637 Sayılı Kanun, Madde 5”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 16, s.104; **Resmi Gazete**, No: 2891.

¹⁷⁸⁹ **EGM Arşivi**, Dn: 62111, Emniyet 6. Şube 2633 sayılı tamim, 14 Ocak 1953.

Emniyet Genel Müdürlüğü verilerine göre silah toplama çalışmaları neticesinde 1932 senesinin sonunda ele geçirilen silahların illere göre dağılımı Tablo:8’de gösterilmiştir.

Tablo:8

1932 Senesinde silah toplama çalışmaları sonunda illerden toplanan silahlar

İller	Bulunan Silahlar	Harp silahları	Bıçak	Kama	Saldırma	Süğülü Baston	Kasatura	Sustalı Çakı	Av Tüfeği	Kılıç
Adana	27	-	95	51	2	-	-	-	-	-
Afyonkarahisar	26	18	60	18	4	1	-	-	-	-
Aksaray	8	-	-	10	-	-	-	-	-	-
Amasya	4	-	4	7	-	-	-	-	-	-
Ankara	39	23	80	34	-	-	-	-	6	-
Antalya	14	-	27	-	-	-	-	-	1	-
Artvin	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Aydın	11	-	24	-	-	-	-	-	-	-
Balıkesir	18	-	16	1	-	-	1	-	-	-
Beyazıt	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bilecik	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bolu	9	1	2	5	1	-	-	-	5	-
Burdur	18	-	5	67	-	-	-	-	-	1
Bursa	53	-	135	14	-	2	-	8	-	-
Cebelibereket	9	-	-	2	2	-	-	-	-	-
Çanakkale	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Çankırı	15	1	15	-	-	-	-	-	-	-
Çorum	31	3	114	49	-	-	-	-	1	-
Denizli	47	4	36	12	-	-	-	6	10	-
Diyarbakir	16	-	11	-	-	-	-	-	-	-
Edirne	-	-	2	1	-	-	-	-	1	-
Elaziz	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Erzincan	108	3	3	4	-	-	-	-	-	-
Erzurum	2	-	-	4	-	-	-	-	-	-
Eskişehir	49	-	43	-	-	-	-	-	-	-
Gaziantep	11	3	-	41	-	-	-	-	1	-
Giresun	652	1308	241	-	-	-	-	-	-	-
Gümüşhane	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hakkâri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İçel	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İsparta	10	2	6	3	-	-	-	1	-	-
İstanbul	71	-	179	37	-	-	1	49	-	-
İzmir	56	-	154	31	-	-	6	-	-	-
Kars	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kastamonu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kayseri	59	5	20	16	-	-	-	-	-	-
Kırklareli	3	3	-	-	-	-	-	-	-	-
Kırşehir	4	-	4	13	-	-	-	-	-	-
Kocaeli	14	-	-	2	-	-	-	-	-	-

Konya	79	-	37	110	-	-	-	-	-	-
Kütahya	4	-	18	1	-	-	-	-	-	-
Malatya	14	1	3	6	-	-	-	-	-	-
Manisa	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kahramanmaraş	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mardin	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Mersin	23	-	17	-	-	1	-	-	1	-
Muğla	13	2	22	5	-	-	1	2	4	-
Muş	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Niğde	33	2	-	10	-	-	-	-	-	-
Ordu	19	1	-	-	4	-	-	-	-	-
Rize	27	-	46	-	-	-	-	-	-	-
Samsun	52	23	103	-	-	-	-	-	-	-
Siirt	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sinop	7	9	2	5	-	-	-	-	-	-
Sivas	27	1	23	-	23	-	-	-	-	-
Şebın K.Hisar	4	5	13	-	-	-	-	-	-	-
Tekirdağ	7	1	2	-	3	-	-	-	-	-
Tokat	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Trabzon	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Urfa	8	2	-	4	-	-	-	-	1	-
Van	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yozgat	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Zonguldak	41	5	61	1	156	5	-	-	-	-
Toplam	1836	1427	1623	565	195	10	66	10	32	1

Kaynak: **EGM. Arşivi**, Dn: 62112, 2.Şube Müdürlüğünün 29 Aralık 1932 tarih ve 2039/11866 sayılı yazısı, ss.2-3

4.2.3. Patlayıcı Maddeler ile Zehirli Gazların Denetim Altına Alınması

Barut ve patlayıcı maddelerin üretimi ve ticareti, İmparatorluk zamanında Tophane-i Amire Müşirliği tarafından idare ediliyordu.¹⁷⁹⁰ Ancak sonraki yıllarda 1287 (27 Ekim 1870) tarihli “Barut Nizamnamesi” ile devlet tekeline alınan patlayıcı maddelerin üretimi ve ticareti, Osmanlı’nın son dönemlerinde Düyûn-i Umûmiye tarafından inhisar (imtiyaz) olarak işletilmeye başlandı.¹⁷⁹¹

Cumhuriyetle birlikte patlayıcı maddelerin üretim ve ticaretinin yanı sıra, av fişekleri, av malzemesi ve av kapsüllerinin ticareti Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü’nün 1340 Senesi Bütçe Kanunu (1924 Bütçe Kanunu) ile yeniden devlet inhisarına alınarak, işletilmesi askeri idareye verildi. 1341 Tarihli (1925) Muvazene-i Umumiye Kanunu’nun 57’nci maddesi ile şenlik fişekleri ve kullanılması yasak olmayan revolverlerin satılması hususları da devlet inhisarı altına alındı.¹⁷⁹²

¹⁷⁹⁰ Onbeşinci Yıl Kitabı, **a.g.e.**, s. 425.

¹⁷⁹¹ Onuncu Yıl Rehberi (1923-1933), **a.g.e.**, s. 78.

¹⁷⁹² “Barut, Güherçile ve Patlayıcı Maddelerle Fişek ve Av Malzemesi ve Av Saçması ve Kullanılması Yasak Olmayan Tabanca Fişekleri ve Şenlik Fişekleri İnhisarı Hakkında 1/898 Numaralı Kanun Layihası”, **TBMM. ZC**, Devre 4, Cilt 22, İçtima 3, Sr. No: 148, 21 Mayıs 1934.

Ancak askeri idare tarafından işletilen bu inhisarlar, 672 Sayılı Kanun ile 28 İkinci Teşrin 1341(28 Kasım 1925) tarihinde hazine menfaatine en uygun olacak şekilde işletilmek üzere Maliye Vekâletine devredildi. Maliye Vekâleti de revolver fişekleri ve av mühimmatları inhisarlarını 3 Haziran 1926 tarihinde; barut ve infilaklı maddeler inhisarlarını ise 8 Eylül 1926 tarihinde ihaleye çıkardı. İhale sonucunda bu inhisarların işletilmesi, sözleşmeleri gereğince “Barut ve Mevadı İnfilakiye İnhisarı” ve “Av ve Revolver Fişeği İnhisarı” adlarıyla kurulan Türk Anonim Şirketi’ne devredildi. Av saçması inhisarı ise 17 Temmuz 1927 tarihinde “Barut ve İnfilaklı Maddeler Şirketi”ne ihale edildi. Fakat belirtilen şirketler de verimli şekilde işletilemeyince zarar ettiler. Bunun üzerine 1931 tarihinde çıkarılan 2436 Sayılı Kanun¹⁷⁹³ ile bu işletmeler birleştirilerek “Barut ve Mevadı İnfilakiye, Fişek ve Av Malzemesi ve Av Saçması İnhisarları İşletme Muvakkat İdaresi” adı altında tekrar devlet işletmesi haline getirildi.¹⁷⁹⁴

Türkiye’de bu yıllarda barut ve benzeri maddelerden yapılan patlayıcıların dışında, patlama özelliğine sahip olan diğer kimyasalların da alım ve satımı serbest olarak yapılabilmekteydi. Fakat 1931 senesinde Galata’da Agopyan Han’da bu maddelerin infilakı sonrasında çıkan yangında üç erkeğin ölmesi ve üç kadının da ağır yaralanması,¹⁷⁹⁵ basında eleştirilere sebep oldu.¹⁷⁹⁶ Ancak kimyasalların denetimi 1934 yılına gelene kadar tam olarak denetim altına alınamadı.

By yıllarda Barut ve Mevadı İnfilakiye İnhisarları Türk Anonim Şirketi depolarında bulunan maddelerin satışları da sağlıklı olarak yürütülemiyor ve kayıtdışı satışların önüne geçilemiyordu. Bu depolarda bulunan inhisar maddelerinin bir mahalden diğer mahale özel bir ruhsat ile nakil mecburiyeti olmasına ve bu maddelerin idarenin depolarında satılmasına rağmen, bazı kişilerin İdarenin acenteleri ile yaptığı sözleşmelerden elde ettiği avantajlardan faydalanarak ve acentelerin sağladığı hakların da ötesine geçerek fazla mal çıkarıyorlardı. Yapılan ise nakliyat sırasında tezkeresiz yakalanan mallar syasal boşluk sebebiyle idare malı

---

¹⁷⁹³ “Tasfiye Edilen Barut ve Mevadı İnfilakiye ve Av ve Revolver Fişekleri ve Av Mühimmatı Şirketlerine Ödenecek Paraların Tediye Şekline dair Kanun”, **Düştur, Tertip 3**, Cilt 15, s. 484; **Resmi Gazete**, No: 2709.

¹⁷⁹⁴ “Barut ve Av Fişekleri İnhisarı”, Hâkimiyeti Milliye, 19 Ağustos 1931, s.3; Barut, Güherçile ve Patlayıcı Maddelerle Fişek ve Av Malzemesi ve Av Saçması ve Kullanılması Yasak Olmayan Tabanca Fişekleri ve Şenlik Fişekleri İnhisarı Hakkında 1/898 Numaralı Kanun Layihası”, **TBMM. ZC**, Devre 4, Cilt 22, İçtima 3, Sr. No: 148, s.4, 21 Mayıs 1934.

¹⁷⁹⁵ “Galata’da Agopyan Han’da çıkan yangın”, **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Kânunusani 1931, s.3.

¹⁷⁹⁶ “İnfilaktan alınacak ders-Ufak bir vergi meselesi yüzünden bin türlü zorluk gösteren belediye, patlamak istidadına haiz maddelere neden bakmıyor?”, **Yılmaz**, 21 Kânunusani 1931, s.1.

oldukları gerekçesi ile mahkemelerce hüküm verilmeksizin aynen sahiplerine iade ediliyordu. Beyiye (navlun) tezkeresi almaksızın inhisar mallarını satarken yakalananlara, Kaçakçılığın Men ve Takibi Hakkındaki Kanun'da düzenleyici bir hüküm bulunmaması sebebiyle kaçakçı olarak ceza verilemiyor ve bunlar aynı işi yapmaya devam ediyorlardı. Kaçak olarak depolardan çıkarılan barut ve benzeri patlayıcı malzemenin uygun olmayan koşullarda (hırdavat eşyası arasında gizlenerek) taşınması ise bir başka büyük sorundu.¹⁷⁹⁷

Yine bu yıllarda dinamit, fitil ve benzeri patlayıcı maddeleri, doğrudan doğruya kullanacak kişi satış mağazasına gidip, istediği maddenin parasını vererek satın alabiliyordu. Belirtilen maddeleri satın alan veya kullanan kişiler hakkında da herhangi bir tahkikat yapılmıyordu.¹⁷⁹⁸

İşte gerek bu boşlukları ve boşlukların doğan tehlikeyi ortadan kaldırmak, gerekse asayiş sağlamaya çalışarak ve aynı zamanda ekonomik kaybın önüne geçmek üzere 1934 yılında 2441 sayılı Barut ve Patlayıcı Maddelerle Av Malzemesi Fişek ve Revolver İnhisarı Kanunu yürürlüğe sokuldu.¹⁷⁹⁹

2441 Sayılı Kanunun ile birlikte patlayıcı maddelerin alım, satım ve ticareti denetim altına alınmaya çalışıldı. Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra patlayıcı maddelere ihtiyacı olan işletmelerin öncelikle inhisarlar müdürlüğüne başvurması, patlayıcıyı teslim alacak şahsın polisçe tahkikatının yapılması, durumunun uygun bulunması halinde kendisine uygun görüş belirtilir belgenin verilmesi ve bu belgeye istinaden kişilere inhisarlardan patlayıcı madde satılması uygulaması getirildi.¹⁸⁰⁰

Bu yıllarda zehirli ve boğucu gazlar ile bunları atan silahların ticaretini düzenleyen bir yasa da yoktu. Oysa ithaline müsaade edilen korkutucu, sersemletici ve göz kamaştırıcı gaz fişekleri atan silahlar kötü amaçlı olarak kullanılabilirlerdi. 1934'lü Yıllarda popüler olmaya başlayan bu maddelerin özel kişiler tarafından serbestçe ithali ve ticareti; mütecavizlerin maksatlarını kolaylıkla temine yarayacağı ve neticesinde de memleketin emniyet ve asayişini bozacağı gerekçesiyle 2399 Sayılı Kanun ile yasaklandı. Ancak bu gibi gazların alınmasına ihtiyaç duyulduğu takdirde polisin vazifelerinde kullanılmak üzere Dâhiliye Vekilliğince veya Milli Müdafaa,

---

¹⁷⁹⁷ “Barut ve Mevadı İnfilakiye İnhisarı İdaresince Verilecek Ruhsat ve Nakliye Tezkereleri Hakkında 1/888 Numaralı Kanun Layihası Mucip Sebepler”, **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 22, İçtima 3, Sr. No:148, 21 Mayıs 1934.

¹⁷⁹⁸ **TBMM.ZC.**, Devre 5, Cilt 3, Fevkalade İçtima., s. 43, 4 Mayıs 1935.

¹⁷⁹⁹ **Düştur**, Tertip 3, Cilt 15, s.518; **Resmi Gazete**, No: 2711.

¹⁸⁰⁰ **TBMM.ZC.**, Devre 5, Cilt 3, Fevkalade İçtima, s. 43, 4 Mayıs 1935.

Sıhhat ve İçtimai Muavenet, Ziraat ve Dâhiliye Vekâletinin ihtiyaçlarına binaen Bakanlar Kurulunun vereceği izinle ithal edilmesine müsaade edildi.¹⁸⁰¹

Bu kadar yasal boşluğa rağmen bu dönem içerisinde veya sonraki yıllarda iç güvenlik kapsamında zehirli gazlar veya bunları atan silahlar ile ilgili önemli bir hadise olmadı.

4.3. Zorunlu İskân ve Sürgün Uygulamaları

Sürgün, sebepleri ve uygulanışı farklı olmakla birlikte, eski zamanlardan beri birçok toplumda rastlanılan, güç ve zora dayalı, münferit ya da toplu halde tatbik edilen bir yaptırımdır. Bu uygulama, bazen başka toplulukları kendilerine yurt açmak üzere yaşadıkları yerlerden zorla çıkarmak şeklinde olabileceği gibi, kimi zaman da yeni kazanılan yerleri yurtlaştırmak amacıyla coğrafyanın etnik yapısını etkileyecek biçimde kitlelerin dağınık şekilde yerleştirilmesi biçiminde olur. Bunun yanı sıra ülkenin huzur ve asayişini korumak amacıyla münferiden ya da gruplar halinde ve hatta bazen de siyasî iktidarın kendisini korumak amacıyla siyasî muhalifleri merkezden uzaklaştırmak amacıyla da sürgün metodunun kullanıldığı görülmüştür.

Osmanlı Devleti zamanında da sürgün veya zorunlu iskân uygulamasına sıklıkla başvurulduğu görülmektedir. Osmanlı'da "iskân ve kolonizasyon metodu" veya "ceza metodu" olarak iki ayrı şekilde tatbik elden bu uygulama, özellikle Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde, fethedilen yerleri Türkleştirmek, İslâmlaştırmak ve homojen bir devlet yaratmak maksadıyla uygulandığı gibi, aynı zamanda adli bir ceza yaptırımı veya siyasi tedbir amaçlı olarak da kullanılmıştır. Örneğin II. Mahmut dönemindeki başlatılan yenileşme hareketleri çerçevesinde yapılan nüfus sayımına katılmak istemeyen aşiretler, devleti uzun süre uğraştırmışlar ve bu yenilik hareketlerinden kuşkulanan derebeylerinin başlattıkları Dersim ve Hani mintikalarındaki isyanlar (1830-1834) Sivas Valisi Reşit Paşa tarafından güçlükle bastırıldıktan sonra aşiretlerin bir kısmı mecburi iskâna tabi tutulmuşlardı.¹⁸⁰²

Osmanlı Devleti'ndeki siyasi sürgünlere daha çok XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren rastlanılmaktadır. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında da siyasi sürgünler son bulmamış, II. Abdülhamit ve ardından İttihat ve Terakki döneminde

¹⁸⁰¹“Zehirli Gazlarla Bunları Kullanmaya Mahsus Vasıtaların Memlekete Sokulmasını ve Memlekette Yapılmasının Men'ine Dair 1/802 Numaralı Kanun Layihası Dâhiliye Encümeni Mazbatası”, **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 21, İçtima 3, Sr. No:87, 2 Nisan 1934; “Zehirli Gazlarla Bunları Kullanmağa Mahsus Vasıtaların Memlekete Sokulmasının ve Memlekette Yapılmasının Men'i Hakkında Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 15, s.319; **Resmi Gazete**, No: 2676 .

¹⁸⁰² Musa Çadırcı, **a.g.e.**, s. 51.

özellikle siyasi muhalefeti seslendiren aydınlar, öğrenciler ve subaylar için bu cezanın uygulandığı sıklıkla görülmüştür.¹⁸⁰³

Cumhuriyet döneminde rastladığımız sürgün olayları ise Osmanlı dönemindekilerden farklı bir karakter sergilemektedir. Osmanlı dönemindeki sürgünler daha çok siyasi muhalifleri merkezden uzaklaştırma amacı taşıdığı halde; Cumhuriyet dönemindeki sürgünler, TCK hükümlerine istinaden adli makamlarca hükmedilen ali cezalar veya bakanlar kurulu (icra vekilleri heyeti) kararları ile siyasî birliği oluşturma, homojen bir toplum yaratma veya iç güvenliği tesis etme amacıyla yapılan zorunlu iskânlardı.

Aslında bu araştırmayı açacak kapasitede başlı başına bir inceleme konusu olan ve kısaca “sürgün” olarak adlandırılan zorunlu iskân ve ikametler üzerinde söylenecek çok şey vardır. Fakat tez konumuzun kapsamı dışına çıkmamak için, sürgün yaptırımının sosyolojik ve diğer boyutları üzerinde çok fazla durulmamış, uygulamalara sadece iç güvenlik çerçevesinde yer verilmiştir. Bu bağlamda sürgün uygulamaları, adli ve idari zorunlu iskân yaptırımları olarak iki kısma ayrılarak incelenmiştir.

4.3.1. Adli Makamlarca Hükmolunan Ceza ve Tedbir Amaçlı Sürgün Cezaları

Cumhuriyet döneminde uygulanan adli sürgün cezaları, işlenen bir cürüm sonrası suçtan zarar görenlerin karşılaşılabilecekleri yeni zararlara karşı mağduriyetlerini önlemek veya suç işleyen kişinin kan davası veya kısas ile zarar görmesini engellemek amacıyla ikamet ettiği yer dışında, belirlenen bir mahalde geçici olarak polis gözetiminde zorunlu olarak ikamete mecbur tutulmalarına dair mahkemelerce hükmedilen yaptırımlardı.

1926 Tarihli ve 765 Sayılı Türk Ceza Yasasında cürüme mahsus cezalar arasında dördüncü sırada gösterilen sürgün cezası; gerek suçun işlendiği ve gerek suçtan zarar gören şahıs ile mahkûmun, ikamet ettiği kazalardan en aşağı 500 km uzakta bulunan nüfusu 10 binden çok ve polis teşkilatı olan ve mahkeme ilamında yazılı bulunan kaza merkezlerinde mahkûmun ikamete mecbur tutulmasıdır. Bu cezanın müddeti ise bir seneden beş seneye kadardı. Sürgün yerinin hava şartları mahkûmun hayatı için kati’ bir tehlike teşkil ederse veya emniyet veya icrasına yönelik mahzur ve maniler bulunursa, cumhuriyet savcısı veya mahkûmun talebiyle

¹⁸⁰³ Salih Özkan, Niğde’ye Yapılan Sürgünler, **Bilig**, Kış 2006, Sayı 36, ss. 188-190.

sürgün cezasının infaz olunduğu yerdeki, hükmü veren mahkeme derecesinde bulunan mahkeme kararı ile sürgün yeri değiştirilebilmekteydi. Aynı derecede mahkeme olmayan yerlerde bu kararlar, o kaza dairesinde bulunan aynı derecedeki yetkili mahkeme tarafından verilirdi.¹⁸⁰⁴ Özellikle kaçakçılığın önlenmesi, şiddet ve süratle cezalandırılması kapsamında 1932 senesinde bazı mıntikalarda kurulan adli ve askeri ihtisas mahkemeleri, sürgün cezalarını sıklıkla kullanmaktaydı.¹⁸⁰⁵

Ancak asıl ilginç olan, bu dönemde sürgün cezasının kişisel bir yaptırım olmanın ötesine geçmesiydi. Yani, sürgün cezası yalnız şahıslara yönelik olarak verilmemekte, kimi zaman suç işleyenlerin ailelerini de kapsamaktaydı. Suçların şahsiliği ilkesi düşünüldüğünde bu uygulama garipsenebilirse de, özellikle kan davalarının sona erdirilmesi veya suçu işleyenin ailesinin korunması göz önüne alındığında, devletin hâkimiyetinin tam olarak sağlanamadığı noktalarda kabul edilebilir bir önlem olarak değerlendirilebilir.

Özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında, hükümetin ülkenin her yerinde henüz muntazam bir devlet teşkilatı kuramadığı düşünüldüğünde, şahsi intikam esasına dayanan ve aileler arasında mevcut husumeti, gün geçtikçe daha da arttırarak her sene yüzlerce insanın öldürülmesine sebep olan bu cinayet geleneğinin¹⁸⁰⁶ başka bir surette engelleyemeyeceği de ortadadır.

Kan davası geleneğinde, herhangi bir sebeple öldürülmüş olan kimsenin kan hısımlarından olan erkekler, bu ananeye göre maktulün bizzat intikamını almak mecburiyetindedirler. Bu gelenkte fiili işlemiş olan suçlunun adliyece takip edilerek mahkûm edilmiş olmasının da bir önemi yoktur. Öldürülenin kanının alınması gerektiğinden, katilin veya kan hısımlarından herhangi bir erkeğin veya kadının derhal öldürülmesi şarttır. Bu sebeptendir ki, her cinayeti mukabil cinayetler takip etmekte ve bu hal ailelerden birisinin içerisinde eli silah tutacak erkek kalmayınca veya aile o memleketten göç edinceye kadar yıllarca sürmektedir.

Cumhuriyet rejimi işte “kan gütme davası” denilen bu kötü geleneğin kökünden kaldırılması ve ocaklar yıkan katliamların önünü alınması için, 1937 senesinden itibaren suçlunun bütün hısımlarının o memleketten uzaklaştırılması esasına dayanan 3236 sayılı “Kan Gütme Sebebiyle İşlenen Adam Öldürme ve Buna

¹⁸⁰⁴ 765 Sayılı TCK Madde 11, Madde 18, **Düster**, Tertip 3, Cilt 7, s. 850; **Resmi Gazete**, No: 320; **TBMM. ZC.**, Devre 2, Cilt 23, İctima 3, Sr. No: 80, 1 Mart 1926.

¹⁸⁰⁵ “Sigara kâğıdı kaçakçılığı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Ağustos 1933, s. 2; “Adana’daki kaçakçılık davası” **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Eylül 1934, s. 3; “Sigara kaçakçılığı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Eylül 1933, s. 2.

¹⁸⁰⁶ **EGM Arşivi**, Dn:62111, Bn:6.Şube 214/2278 sayılı yazısı, 18 Nisan 1933.

Teşebbüs Cürümleri Failleri Hısımları Hakkında Tatbik Olunacak Muameleye Dair Kanun”u çıkararak uygulamaya koymak zorunda kaldı.¹⁸⁰⁷

Çıkarılan bu yasa ile suçlu hakkında Türk Ceza Kanununun geçerli hükümlerinin dışında, kan gütme adedinin uygulandığı yöreleri kapsamak kaydıyla suçlunun, suçun işlendiği yerden en az 500 kilometre uzağa sürgün edilmesi; bölgede ikamet eden yakınlarının da suçlu ile birlikte tedbir amaçlı olarak buldukları yerden en az 500 kilometre uzakta istedikleri herhangi bir yerde zorunlu iskân ve ikamete mecbur tutulması suretiyle bu kötü ananeye uymak eyleminde olanların maksatlarını uygulamaya koymaktan caydırılması, dolayısıyla suçlunun o muhitte kimsesinin kalmayacağı için bu cinayeti başka cinayetlerin takip etmemesi amaçlanmıştı.¹⁸⁰⁸

Bu kanuna göre adam öldüren kimsenin bu fiili evvelce kendi akrabasından birisini öldürdüğünü sandığı kimse veya onun kan ve sıhrî hısımlarından birisi aleyhinde münhasıran kan gütme sebebiyle işlediği sabit olduğu takdirde, failin kan hısımları ile yakın sıhrî hısımları da oradan gönderilecekti. Kan gütme sebebiyle suçluyu cinayet failini işlemeye azim ve tahrik etmiş olanlarla başkalarının azim ve tahrikine bilerek vasıta olanların akrabaları da aynı cezaya tabii tutuluyorlardı.¹⁸⁰⁹

Tatbikatta keyfi muamelelere ve suiistimallere yol açılmaması için, sürgün edilmesi lazım gelenlerin akrabalık dereceleri, fail ile ailenin bir arada yaşayıp yaşamadıkları da göz önünde bulundurulması gerekiyordu. Bir aile halinde yaşayan insanlar arasındaki bağlılık ve yardımlaşma ayrı yaşayan hısımlardan daha kuvvetli bulunduğundan, failin bir aile halinde yaşadığı bütün akrabaları zorunlu iskân ve ikamete tabi tutulduğu halde kendileriyle bir aile halinde yaşamadığı akrabalarıyla ancak birinci maddede gösterilen derecelere dâhil olanlar hakkında bu ceza uygulanabiliyordu. Sıhrî hısımlığın bu hadiselerde o derece kuvvetli bir rol oynamaması sebebiyle, kan hısımlarından dördüncü dereceye kadar olanların sürün

¹⁸⁰⁷ **Düştur**, Tertip 3, Cilt 18, s. 1313; **Resmi Gazete**, No:3638.

¹⁸⁰⁸ “Kan Gütme Sebebiyle İşlenen Katiller Hakkında Kanun Layihası Esbabı Mucibesi, **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 19, İçtima 2, Sr. N:253, 11 Haziran 1937.

¹⁸⁰⁹ 3236 Sayılı Kanunun 1.Maddesi (Kan gütme sebebiyle adam öldüren veya öldürmeye teşebbüs eden veya başkasını bu cürüm işlemeye azmettiren veya tahrik eyleyen kimsen cürüm işlendiği zaman bir dam altında yaşayan usul ve fûruları ve kardeşleri ve karı veya kocası ikametgâhlarının bulunduğu yerden başka bir yere nakledilirler) suçların şahsiliği ilkesine ve Anayasa’ya aykırı olduğu gerekçesiyle 11 Şubat 1964 tarihinde Anayasa Mahkemesi’nin verdiği E: 1963/330, K:1964/15 sayılı karar ile iptal edildi. Bkz:<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.3.3236&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0>.

edilmeleri öngörüldüğü halde sıhrî hısımlardan yalnız ikinci dereceye kadar olanlar sürgüne tabi tutuluyorlardı.¹⁸¹⁰

Kanunun tatbiki için suçun bu mıntıkada işlenmiş olması da şart değildi. Suçlunun kanunun tatbik edildiği bölgede bulunan memleketini geçici olarak terk edip, cinayeti bu bölge haricinde işlemiş veya işlettirilmiş olması halinde de bu kanun hükümleri aynen tatbik ediliyordu. Sürgünün müddetinin tayininde ise, suçluya verilecek cezanın miktarı ve mahiyeti esas alınmıyordu. Sürgün cezası; suçlunun idama mahkûmiyeti halinde müebbet, hürriyeti bağlayıcı ceza ile mahkûmiyeti halinde ise bu ceza miktarından az olmuyordu.¹⁸¹¹

Ancak kanunun esas ilginç tarafı, sürgün veya zorunlu iskân ve ikamet yaptırımının uygulanması için suçun sabit olmasına da lüzum görülmemesiydi. Yani kan davası sonucunda öldürülen bir şahsın yakınlarından birinin kan gütme gayesiyle cinayeti işleyen tarafın ailesinden birini öldüreceği veya öldürteceği hakkında kuvvetli emarelerin bulunması halinde, Cumhuriyet savcısının talebi ve ağır ceza mahkemesinin vereceği karara istinaden şüpheli kişi veya yakınları zorunlu iskân ve ikamete tabi tutulabiliyordu.¹⁸¹²

Bu dönemde kan davası ile ilgili suçların yanı sıra, uyuşturucu suçlarına da 2313 Sayılı Kanun kapsamında sürgün cezasının uygulandığı görülmektedir. TCK'nun 403, 404, 405, 406, 407 ve 408 inci maddelerinde yazılı suçlar, 1918 numaralı kanun hükümlerine göre ihtisas mahkemelerince muhakeme olunmakta ve bu suçları tekrar işleyenler (mükerrirler) hakkında Türk Ceza Kanununun tekrüre bağlı hükümleri tatbik edilmekle beraber ayrıca bir seneden aşağı olmamak üzere geçici sürgün cezası da verilmekteydi.¹⁸¹³ İhtisas mahkemelerinin dışında kalan yargı organları da bu cezayı sık olmasa da uyguladılar. Örneğin 1935-1937 tarihleri arasında çeşitli illerdeki ağır ceza ve asliye ceza mahkemeleri toplam 110 erkek, 8 kadın hakkında sürgün cezasına hükmetmişlerdi.¹⁸¹⁴

Yine bu dönemde Serseri ve Mazannai Sui Eşhas Hakkında Kanun kapsamında da asliye ve ağır ceza mahkemeleri tarafından sürgün cezalarının tatbik edildiği görülmektedir. Adliye Vekâleti istatistikleri 1935-1937 Yılları arasında 98

---

¹⁸¹⁰ “Kan Gütme Sebebiyle İşlenen Katiller Hakkında Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 19, İçtima 2, Sr. No:253, 11 Haziran 1937.

¹⁸¹¹ **A.y.**

¹⁸¹² **A.y.**

¹⁸¹³ “Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkında Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 14, s. 1609; **Resmî Gazete**, 2435.

¹⁸¹⁴ Adliye İstatistikleri, **a.g.e.** s.413.

kişinin serserilikten sürgün ve aynı zamanda hapis cezalarına çarptırıldığını göstermektedir.¹⁸¹⁵

İlerleyen tarihlerde de bazı değişiklikler ve açıklayıcı hükümler getirilerek sürgün cezası uzun süreyle uygulandı. Ancak 1965 yılında çıkarılan 647 sayılı Ceza İnfazı Hakkındaki Kanunu'nun 12'nci maddesi ile bu yaptırımın uygulamasına son verildi.¹⁸¹⁶

4.3.2. İskân Kanunu Çerçevesinde Yapılan Sürgün Uygulamaları

31 Mayıs 1926 Tarihli ve 885 Sayılı İskân Kanununun 3'ncü maddesi hükmüne dayanılarak,¹⁸¹⁷ memleket dâhilinde göçebeliği kaldırmak, sağlık veya geçim zorluğu sebebiyle bazı köyleri başka yerlere götürmek, dağınık köyleri toplamak, casusluklarından şüphe edilenleri memleketin iç kısımlarında iskâna mecbur tutmak veya nüfusu seyrek olan yerlere özellikle muhacirleri toplu halde iskân ederek buraların nüfus yoğunluğunu arttırmak amacıyla Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren birtakım iskânlar yapılmış ve belli bir dönemden itibaren, bu iskânlar hükümet politikası olarak sürdürülmüştür.

Bu dönemde hükümet bazen asayiş sağlama amacıyla Sason,¹⁸¹⁸ Dersim¹⁸¹⁹ ve Zeylan¹⁸²⁰ gibi mıntıkalarında yaşayan aşiretleri bir bütün olarak zorunlu iskâna tabi tutmuş, bazen de homojen devlet yaratmak amacı ile birtakım aşiretleri Batı ve Kuzey Anadolu'ya birer ikişer aileler olarak serpiştirilmek suretiyle zorunlu olarak nakletmiştir.¹⁸²¹ Romanya ve Balkanlardan gelen muhacirler¹⁸²² ile Karadeniz bölgesinden getirilen bir kısım topraksız köylüler Doğu bölgelerine kitleler halinde muhacir olarak yerleştirilirken,¹⁸²³ Doğu'dan gelen Celalilerin bir kolu olan ve 16

¹⁸¹⁵ Adliye İstatistikleri, **a.g.e.**, s. 412

¹⁸¹⁶ "Cezaların İnfazı Hakkında Kanunun Yürürlükten Kaldırılmış hükümleri", **Düstur**, Tertip 5, Cilt 4, s. 2986; **Resmi Gazete**, No: 12050.

¹⁸¹⁷ "Dâhili memleketlerde seyyar aşiretlerle alelumum göçebelerin ve sıhhi esbap dolayısıyla nakli icap eden veya ormanlar dâhilinde vasıtai maişetten mahrum bulunan köylerin münasip v müsait mahallere nakli ve iskânları ve evleri çok dağınık olan bazı köylerin münasip merkezler etrafında teksifi ve casusluklarından şüphe edilen eşhasın hudutlardan uzaklaştırılması İcra Vekilleri kararı ile Dâhiliye Vekâletince icra edilir", Bkz: **Düstur**, Tertip 3, Cilt 7, s.2607; **Resmi Gazete**, No:409.

¹⁸¹⁸ **EGM Arşivi**, Dn:61511; Bn: Batıya Nakledilen Sasonlular Hakkında Genel Yazışmalar Dosyası.

¹⁸¹⁹ **EGM Arşivi**, Dn:61521, Bn: Batıya Nakledilen Dersimliler Hakkında Genel Yazışmalar Dosyası.

¹⁸²⁰ **EGM Arşivi**, Dn: 61531, Bn: Batıya Nakledilen Zeylanlılara Ait Genel Yazışmalar Dosyası.

¹⁸²¹ **BCA.**, 030.18.01.02.40.77.20, 5 Kasım 1933.

¹⁸²² **BCA.**, 030.10.00.00.81.531.8, 24 Haziran 1935.

¹⁸²³ İsmet İnönü, **a.g.e.**, s.270.

yüzyılda Konya civarından İnan taraflarına geöen Halıkanlı aşıreti gibi topluluklar Batı Anadolu'ya yerleştırilmişlerdi.¹⁸²⁴

Göçerleri yerleşik hayata geçirerek bunların kolayca kontrolünü sağlamak, casusluk veya kaçakçılık yaptıkları sabit olanları veya yaptıklarından ve yapacaklarından şüphe edilenleri de bu işleri yapacak ortamdan uzaklaştırmak amacı ile hükümet kararlarına istinaden zorunlu iskânların yapıldığı görölmektedir.

İdari kararlara istinaden yapılan bu iskânları biz homojen devlet yapısı oluşturmak ve iç güvenliği tesis etmek amacıyla yapılan iskânlar olarak iki genel kısma ayırarak ele alacağız.

4.3.2.1. Ulus Devlet ve Homojen Toplum Oluşturma Amacıyla Sürgün

Anadolu'yu homojen bir nüfus yapısına kavuşturmak amacıyla yapılan ilk çalışmalar, aslında İttihat ve Terakki dönemi yönetimine kadar uzanmaktadır. Anadolu'nun batısında Rumlar, Vilayat-ı Sitte'de Ermeniler, Suriye'den itibaren Araplar, Trakya'da Boşnaklar-Arnavutlar, Doğu'da ise Kürtlerin hatırı sayılır oranda nüfuslara sahip olmaları, İttihat Terakki yöneticilerinde Anadolu'yu da tıpkı Makedonya gibi bir kaderin beklediği inancını uyandırıyordu. Balkanlar'dan sonra Anadolu'nun da elden çıkması an meselesi olabilirdi. Bu görüş ve inanç içerisinde İttihat ve Terakki yöneticileri Anadolu'daki etnik topluluklara ilişkin verileri devletin kendi kurumlarından, yabancı kaynaklardan ve teşkilat mensubu araştırmacıların çalışmalarından derleyerek bir veri tabanı oluşturdular. Elde edilen veriler ışığında bölgede yaşayan etnik unsurlara yönelik yayınlar yapılarak, bütün unsurlar öncelikle ortak bir noktada birleştirilmeye çalışıldı. İttihatçıların yaptıkları özellikle etnik kökenlerin araştırılmasına yönelik çalışmalar ve ileri sürdükleri görüşler uzun süre etkisini korudu. Hatta bu görüşlerin bir bölümü yeni kurulan Türkiye'nin de resmi devlet görüşünün temellerini oluşturdu.¹⁸²⁵

Ancak yeni kurulan ve ulusal bir devlet olan Türkiye, artık ne İslamcılık ne de Osmanlıcılık idealini takip eden bir ülkeydi. Cumhuriyet rejimi kendisine artık tamamen milli gayeler doğrultusunda yeni hedefler belirlemişti. Belirlenen bu yeni hedeflere ulaşmak için Osmanlı Devletinin mirasını da tasfiye etmek bir zorunluluk

---

¹⁸²⁴ “İskân edilen bir Türk aşireti”, **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Teşrinievvel 1931, s. 6; “Ankara'da İngiliz Maslahatgüzarı Mr. Morgan'dan İngiltere Dışişleri Bakanı Sir J. Simaon'a yazdığı 30 Aralık 1928 tarihli rapor”, Bilal N. Şimşir, **a.g.e.**, ss.292-293.

¹⁸²⁵ Fuat Dündar, “İttihat Terakki'nin Etnisite Araştırmaları”, **Toplumsal Tarih**, Sayı 91, Cilt 16, İstanbul, Temmuz 2001, ss. 43-50.

olarak ortaya çıkıyordu. İşte bu anlayış içerisinde şekillenen yeni devlet yönetimi 1922 yılından sonra artık tüm Müslüman unsurların dostluğundan çok, Türk unsurunun istek ve haklarından söz etmeye ve bürokrasiye Türk milliyetçiliğini hâkim kılmaya başlıyordu. 1924 Anayasası'nda ise ülkede bulunan diğer unsurların adı hiç geçmiyor,¹⁸²⁶ hatta bundan dolayı 1924 Anayasasına “Türklerin Anayasası” deniliyordu.¹⁸²⁷

Bu yeni yönelimle ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa, “Osmanlı İmparatorluğu içindeki çok çeşitli topluluklar hep milli inançlarına sarılarak, milliyetçilik idealinin gücü ile kendilerini kurtardılar. Kuvvetimizin zayıfladığı anda bizi hor ve hakir gördüler. Anladık ki kabahatimiz kendimizi unutmuş olduğumuzmuş. Dünyanın bize saygı göstermesini istiyorsak, ilk önce biz kendi benliğimize ve milliyetimize bu saygıyı, hissi, fikri ve fiili olarak bütün davranış ve hareketlerimizle gösterelim”¹⁸²⁸ derken, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya “...Bir milletin en büyük borcu, bir hükümetin en yüksek vazifesi memleket dâhilinde milliyet birliğini temin etmektir”¹⁸²⁹ diyerek milli bilinci oluşturup, geliştirecek kurumlar oluşturmaya yönelik adımların atılacağı ve bir ulus devleti oluşturulacağı yönünde ilk işaretleri veriyordu.

İsmet Paşa ise Türk Ocakları delegelerinin kendisini 1925 yılındaki ziyaretlerinde “Milliyet, yegâne vasıta-i iltisakımızdır. Diğer anası, Türk ekseriyeti karşısında haiz-i tesir değildir. Vazifemiz Türk Vatanı içinde bulunanları behemehâl Türk yapmaktır. Türklere ve Türkçülüğe muhalefet edecek anasını kesip atacağız. Vatanı hizmet edeceklerde arayacağımız evsaf her şeyden evvel o adamın Türk ve Türkçü olmasıdır”¹⁸³⁰ diyor; bu konuşmadan sonra 1926 tarihinde çıkarılan 788 sayılı memurin Kanunu'nun 4'ncü maddesine, devlet memuru olacakların Türk olmaları şartı getirilerek, bu düşüncenin tatbikine dair uygulamaların ilki hayata geçiriliyordu.¹⁸³¹

Bu anlayışa paralel olarak, Osmanlı yönetiminin Kürt topluluklarına büyük özgürlük tanıyan ve Kürt önderlerine unvanlar dağıtan politikasının aksine, Türkiye Cumhuriyeti her türlü özerkliğe karşı bir tutumla, merkezi yönetimi güçlendirmeye

---

¹⁸²⁶ Şeref Gözübüyük -Zekai Sezgin, **1924 Anayasası hakkındaki Meclis Görüşmeleri**, SBF Yayınları, Ankara 1957, s.7.

¹⁸²⁷ Martin Van Bruinessen, **Osmanlıcılıktan Ayrılkılığa Şeyh Said Ayaklanması'nın Dinsel ve Etnik Nedenleri**, Birikim Yayınları, Çev. Levent Kafadar, Sayı:32, Aralık 199, s.44

¹⁸²⁸ Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1969, s.182.

¹⁸²⁹ **TBMM ZC.**, Devre 3, Cilt 26, İçtima 4, s.60, 19 Mart 1931.

¹⁸³⁰ Füsun Üstel, **İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları 1912-1931**, İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s.73.

¹⁸³¹ **Düştur**, Tertip 3, Cilt 7, s.1065; **Resmi Gazete**, No:2684.

ve otoritesini pekiştirmeye yönelik adımlar atmaya başlıyordu. Özellikle 1924 yılında İslami unsurların toplum üzerindeki etkinliğini azaltmak, reform hareketleri ile toplumu modernleştirmek ve güçlü bir ulus bilinci meydana getirmek amacı ile yapılan çalışmalar hızlandırılıyordu. Ancak gerek bu uygulamalar, gerekse İngilizler ve Ermenilerin kışkırtmaları sebebiyle de, Doğu Anadolu bölgesinde var olan huzursuzluk gittikçe artıyordu.¹⁸³²

Nitekim bu uygulamalara karşı ilk tepki 1925 yılında geliyordu. Doğu'da çıkan Şeyh Sait Ayaklanması, Türkiye Cumhuriyetinin kurulma, şekillenme ve rejimin gelişmesi aşamasında ortaya çıkardığı sonuçlar bakımından bir dönüm noktası oluyordu. Bu ayaklanma ve devamındaki isyanlarla gün yüzüne çıkan Kürt meselesi, Müslüman etnik toplulukları “Türk harsına” girmiş veya girmeye hazır sayan iyimserlik havasını dağıtıyordu.

İsyanın bastırılmasından sonra ise hükümet, “tek millet” ilkesini gerçekleştirme yönündeki çabalarını daha fazla artırıyor, ülkede küçük büyük var olan birçok etnik topluluğu, çoğunluk olan Türk ulusu ile özdeşleştirerek tek bir ulus haline getirmek ve başta Kürtler olmak üzere yabancı unsurları “Türk harsına” sokmak ve öncelikle de Türkçeyi yaygınlaştırmak için yeniden ve daha büyük bir gayretle harekete geçiyordu.¹⁸³³

Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, 6 Aralık 1927'de TBMM de yaptığı konuşmasında; “...Malumu ilam zaafına düşmeden tekrar edilebilir ki, her ağaç kendi meyvesini verdiği gibi, her rejimin, her tarz idarenin de kendine mahsus semereleri ve eserleri vardır. Cumhuriyetin mantığı da kanunu hâkim kılmak; cehli, taassubu, tahakkümü, tagallübü, haksızlığı, sui idare ve istimali, millet içinde fertlerin ve cemaatlerin imtiyazlarını izale etmektir. Türkiye Cumhuriyeti de ilk günden beri bilatereddüt bu yolu tuttu ve pek tabii idi ki, ihmal ve sui idare yüzünden kanuna karşı hürmetsizliğe alışanların mukavemetine uğradı. En büyük mukavemeti en çok ihmal edilen şark vilayetlerinin bazılarında gördü. Her biri kendi muhitinde metin bir sultan hükmü süren şeyhler, seyitler, kabile reisleri, bu mukavemeti ihzar etti. Şeyh Sait vakasıyla tebarüz eden o taarruzkar kuvvetin mukavemeti kırıldı. Mahiyeti, derece-i kuvveti malum olan esbap ve avamilin tesiri ile isyana saha olan o

---

¹⁸³² Doğu Ergil, **Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi**, Turhan Kitabevi, Ankara 1981, s.248-249.

¹⁸³³ Salhadin Gök, **Tek Parti Döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da İskân Politikaları, (1923-1950)**, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Haziran 2005, ss.111-112.

yerlerde diğerk vilayetlerimiz gibi normal bir idarenin tesisi anı geldi”¹⁸³⁴ diyerek hükümetin bu bölgede köklü bir uygulama başlatacağı hakkında ilk ipuçlarını veriyordu.

Bu anlayış içerisinde 1927 Senesinde çıkarılan 1097 sayılı yasa, “Bazı Eşhasın Şark Mıntıkasından Garp Vilayetlerine Nakillerine Dair Kanun” başlığını taşıyordu. Bu kanunun 1’nci maddesi, idari, askeri ve içtimai sebeplere istinaden, şark idare-i örfiye mıntıkasıyla Beyazıt Vilayetinden bin dörtyüz kadar şahsın ve bu şahısların aileleriyle seksen asi ailesinin ve belirtilen bölgedeki ağır ceza mahkûmlarının batı illerine nakli için hükümete yetki veriyordu¹⁸³⁵

Hükümet, bu kanuna dayanarak ilk önce İran tarafından desteklenen Doğu Beyazıt Kürtlerinin başlattığı ayaklanma¹⁸³⁶ ile ilgili görülen aileleri Batı illerine nakletmeye başladı.¹⁸³⁷ Ağrı İsyanı sonrasında da aynı yöntemle başvuruldu. İsyanı katılan veya destek veren aileler, önce Trabzon’a, buradan da İstanbul’a gönderildiler.¹⁸³⁸ Bu nakiller sırasında aşiretler bazen bir bütün olarak zorunlu iskâna tabi tutulurken, bazen de Sason,¹⁸³⁹ Dersim¹⁸⁴⁰ ve Zeylan¹⁸⁴¹ gibi mıntıklarında yaşayan aşiret mensupları buldukları bölgeler göz önüne alınmak suretiyle, kısmen (aile veya gruplar halinde) iskâna tabi tutuldular.¹⁸⁴²

Daha önceden de ifade edildiği gibi zorunlu iskânlar, sadece asayişini sağlamak amacıyla yapılmadı; homojen devlet yaratmak amacı ile de bu uygulamaya başvuruldu.¹⁸⁴³ Bu kapsamda 1930’lu yıllardan itibaren Kürtçe konuşan vatandaşlar Batı ve Kuzey Anadolu’ya birer ikişer aile olarak serpiştirilmek suretiyle nakledilirken;¹⁸⁴⁴ Karadeniz bölgesinden getirilen bir kısım topraksız köylüler Muş, Van ve Diyarbakır bölgelerine muhacir olarak yerleştirildi.¹⁸⁴⁵ Yine aynı projenin bir uzantısı olarak, isyanlar sebebiyle Batıya sürülen Kürt aşiretlerinin yerine

¹⁸³⁴ **TBMM. ZC.**, Devre 3, Cilt 1, İçtima 1, ss. 83- 84, 5 Kânunuevvel 1927.

¹⁸³⁵ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 8, s.1668; Kanun No:1097; **Resmî Gazete**, No: 624.

¹⁸³⁶ “Trabzon’dan İngiliz Konsolosu Mr. Knibht’tan İstanbul’da Büyükelçi Sir R. Lindsay’ye 10 Haziran 1926 tarihli telgrafi”, Bilal N.Şimşir, **a.g.e.**, s.90.

¹⁸³⁷ “Trabzon’dan İngiliz Konsolosu Mr. Knibht’tan İstanbul’da Büyükelçi Sir R. Lindsay’ye 15 Haziran 1926 tarihli raporu”, Bilal N. Şimşir, **a.g.e.**, s. 9.

¹⁸³⁸ “Trabzon’da İngiliz Konsolosu Matehews’ten İngiliz Büyükelçisi G. Clerk’a yazılan 2 Eylül 1928 tarihli rapor”, Bilal N. Şimşir, **a.g.e.**, s.291.

¹⁸³⁹ **EGM Arşivi**, Dn:61511; Bn: Batıya Nakledilen Sasonlular Hakkında Genel Yazışmalar Dosyası.

¹⁸⁴⁰ **EGM Arşivi**, Dn:61521, Bn: Batıya Nakledilen Dersimliler Hakkında Genel Yazışmalar Dosyası; **BCA.**, 030.10.00.00.81.530.18, 3 Mayıs 1930.

¹⁸⁴¹ **EGM Arşivi**, Dn: 61531, Bn: Batıya Nakledilen Zeylanlılara Ait Genel Yazışmalar Dosyası.

¹⁸⁴² **EGM Arşivi**, Dn: 61541, Bn: Mütferrik Batıya Nakil İşlemlerine Ait Genel Yazışmalar Dosyası.

¹⁸⁴³ “İstanbul’da İngiliz Büyükelçisi Sir Clerk’ten İngiltere Dışişleri Bakanı Sir A.Chamberlain’a yazılan 9 Ağustos 1927 tarihli raporu”, Bilal N.Şimşir, **a.g.e.**, ss.107-109.

¹⁸⁴⁴ **BCA.**, 030.18.01.02.40.77.20, 5 Kasım 1933.

¹⁸⁴⁵ İsmet İnönü, **a.g.e.**, s.270; **BCA.**, 030.10.00.00.68.451.4/1-9, 2 Aralık 1933.

Makedonya'dan, Balkanlardan, Kafkaslardan ve Kıbrıs'tan gelen göçmenlere, Batıya sürülen aşiret beylerinin toprakları dağıtıldı.¹⁸⁴⁶ Bu toprak dağıtımını ise 2 Haziran 1929 senesinde çıkarılan 1505 sayılı kanun kapsamına gerçekleştirildi.¹⁸⁴⁷ Bu proje çerçevesinde mübadeleye tabi olan ve Kozana, Grabene, Nasiç, Kesriye gibi yerlerden gelen Balkan muhacirleri, doğu'da muhtelif yerlerde iskân edildi.¹⁸⁴⁸

Ne var ki, hükümetin bu politikası karşısında Doğu'da yeni ayaklanmalar başladı. Ayrıca bu uygulamaya Halk fırkası içerisinde de yoğun eleştiriler ve tepkiler geldi. Bunun üzerine hükümet, Kürt Politikasını biraz yumuşattı ve bazı sürgün aşiretlerin yurtlarına dönmelerine izin verdi.¹⁸⁴⁹ Bu kapsamda Şeyh Sait İsyanı sonrasında 1097 Numaralı Kanunla Batı Anadolu'ya sürgün edilen 781 Kürt vatandaşın geri dönmesine müsaade edildi.¹⁸⁵⁰ Ancak Kürt beylerinin yerlerine dönmelerine izin verilmediğinden,¹⁸⁵¹ Kayseri'de sürgünde bulunan Haydaranlı aşiretinin reisi Hüseyin Paşa gibi birçok Kürt lider fırsatını bulunca Suriye'ye kaçtı.¹⁸⁵²

Hükümetin sürgündeki Kürtlerin geri dönmesine ilişkin bu yumuşama politikası, Doğu'daki olayların yatıştırılmasında bir nebze faya sağladıysa da,¹⁸⁵³ Fırat ve Doğusunda iç güvenliğin sağlanmasında yeterli olmadı.¹⁸⁵⁴ Bu sebeple Şeyh Sait İsyanı sonrasında başlanılan homojen devlet oluşturma projesinin bir devamı olmak üzere göçebe Çingene, Yörük ve aşiretlerin seyyar halden yerleşik hale getirilerek zirai ve sanayi üretiminin arttırılması, boş kalan toprakların işlenilmesi, iktisadi refahın arttırılması ve Doğu'da asayişin kesin olarak sağlanması amacıyla

¹⁸⁴⁶ **BCA.**, 030.10.00.00.72.474.6, 4 Şubat 1935; "İstanbul'da İngiliz Büyükelçisi Sir R. Lindsay'den İngiltere Dışişleri Bakanı Sir A.Chamberlain'a yazılan 5 Temmuz 1926 tarihli rapor", Bilal N. Şimşir, **a.g.e.**, s.92; "İstanbul'da İngiliz Büyükelçisi Sir Clerk'tan İngiltere Dışişleri Bakanı Sir A.Chamberlain'a yazılan 12 Ocak 1927 tarihli rapor", Bilal N. Şimşir, **a.g.e.**, ss.99-101.

¹⁸⁴⁷ "Şark Mıntıkası Dâhilinde Muhtaç Zürraa Tevzi Edilecek Arazi Hakkında Kanun", **Düştur**, Tertip 3, Cilt 10, s.1793; **Resmi Gazete**, No: 1213.

¹⁸⁴⁸ "Büyük imar ve eşsiz iskân hareketi", **Hâkimiyeti Milliye**, 10. Yıl Özel Sayısı, 29 Birinci Teşrin 1933, s. 59.

¹⁸⁴⁹ "1097 Numaralı Kanunun Refi'ne İcra Vekilleri Heyetinin Mezun Olduğuna Dair (1178 Sayılı Kanun)" **Düştur**, Tertip 3, Cilt 9, s. 29; **Resmi Gazete**, No:759.

¹⁸⁵⁰ "İstanbul'da İngiliz Büyükelçisi Sir G. Clerk'ten İngiltere Dışişleri Bakını Sir A. Chamberlain'a yazılan 11 Ocak 1928 tarihli rapor", Bilal N.Şimşir, **a.g.e.**, ss.114-115.

¹⁸⁵¹ "Ankara'da İngiliz Maslahatgüzarı Mr. Knox'tan İngiltere Dışişleri Bakanı Sir A. Chamberlain'a yazdığı 9 Nisan 1928 tarihli rapor", Bilal N. Şimşir, **a.g.e.**, ss.115-116.

¹⁸⁵² Haydaranlı aşiretinin reisi Hüseyin Paşa, zorunlu iskân edildiği Kayseri'den Çerkez ve Kürtlerden oluşan bir grup tarafından kaçırılmıştır. Bkz: **EGM Arşivi**, Dn: 12241-1, Bn: 1/D 11, 04 Haziran 1937; "Mersin'de İngiliz Konsolosu Mr. Chafy'den Ankara'da Maslahatgüzar Mr. Edmonds'a yazdığı 20 Kasım 1928 tarihli rapor", Bilal N. Şimşir, **a.g.e.**, s.123.

¹⁸⁵³ "İstanbul'da İngiliz Büyükelçisi Sir G. R. Clerk'ten İngiltere dışişleri Bakan Vekili Lord Cushendum'a yazılan 8 Kasım 1928 tarihli rapor", Bilal N.Şimşir, **a.g.e.**, s.122.

¹⁸⁵⁴ "İstanbul'da İngiliz Büyükelçisi Sir g. Clerk'ten İngiltere dışişleri Bakanı Sir A. Chamberlain'a yazılan 26 Haziran 1928 tarihli yazı", Bilal N. Şimşir, **a.g.e.**, s.118.

yeni bir proje hazırlandı. 1934 Senesinden itibaren “mili nüfus siyaseti” adı altında uygulamaya konulan ve bir program dâhilinde halkın karışık olarak iskân edilmesi tezine dayanan¹⁸⁵⁵ bu projeyi uygulamak için de, mevcut İskân Kanunu’nda bazı yeni düzenlemeler yapıldı.

Yapılan yasal düzenlemede iskân aşamaları “dâhili iskân safahatı” ve “harici iskân safahatı” olarak iki kısma ayrıldı. Harici iskân safahatından, yurt dışından gelecek muhacirlerin çeşitli kıstaslara göre kabulleri; dâhili iskân safahatında ise Çingene, Yörük ve aşiretlerin iskânı ve her ne şekil ve isim altında olursa olsun bütün aşiretlerin “fiilen ve maddeten ilgasını” sağlayacak tedbirlere dair hükümler konuldu. “Tatbikatı uzun zamana ve muttarit mesaiye mütevaffık olmakla beraber Türk milli hars birliğinin işlene işlene tekâmülüne ve Türk Vatanında istihsalin unsuru âlisi olan nüfusun kemiyet ve keyfiyete inkişafına hadim olacağına kuvvetli ümitler bağlanarak”¹⁸⁵⁶ hazırlanan kanunda, ülke üç iskân mıntikasına ayrıldı.¹⁸⁵⁷

O döneme kadar muhacir ile mülteci arasında ayırım yapılmamasına rağmen,¹⁸⁵⁸ ilk defa olarak bu yasada muhacir ve mültecinin tanımı yapılarak, aralarındaki farka değinildi.¹⁸⁵⁹ Yasa tasarısında Çingenerin tamamının muhacir olarak kabul edilmemesi önerildiyse de, yapılan tadil ile Müslüman Çingenelerden sadece gezginci olmayanların ülkeye kabul edilmesi karar altına alındı. Aynı yasada, Türk soyundan olan muhacirlerin “Türkçe konuşanlarının” memleketin istediği yerine yerleşmelerine müsaade edilirken,¹⁸⁶⁰ Türkçe konuşmayanların Türklük içerisinde eriyip, kaynaşmaları için hükümetin göstereceği mıntikalara yerleşmeleri zorunlu tutuldu.¹⁸⁶¹

---

¹⁸⁵⁵ **A.y.**

¹⁸⁵⁶ **A.y.**

¹⁸⁵⁷ Kanun teklifinde Türkiye esas olarak dört mıntıkaya ayrılmış ise de, encümen ikinci ve üçüncü mıntıkları bir gördüğünden, bu iki mıntıkayı birleştirmiştir. Bkz: “İskân Kanunu Muvakkat Encümen Mazbatası, 27 Mayıs 1934, **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 23, İçtima 3, Sr. No: 189, s. 8, 7 Haziran 1934
¹⁸⁵⁸ 2510 Sayılı İskân Kanununun 50’nci maddesiyle mülga olan 675 sayılı “Mahalli İskânlarını Bila Mezuniyet Tebdil eyleyen Muhacir Ve Mülteciler İle Aşair Hakkında Kanun”da muhacir ve mülteci tabirleri geçmekte ise de, bunların hukuki tanımları yapılmamış ve aralarındaki farklar belirtilmemiştir. Bkz: **Düstur**, Tertip 3, Cilt 7, s. 187; **Resmi Gazete**, No: 241.

¹⁸⁵⁹ “Türkiye’de yerleşmek maksadıyla dışarıdan, münferiden veya müçtemian gelmek isteyen Türk soyundan meskûn veya göçebe fertler ve aşiretler ve Türk kültürüne bağlı meskûn kimseler, iş bu kanun hükümlerine göre Dâhiliye Vekilliğinin emri ile kabul olunurlar. Bunlara muhacir denir. Kimlerin ve hangi memleketler halkının Türk kültürüne bağlı sayılacağı İcra Vekilleri kararı ile tespit olunur. Türkiye’de yerleşmek maksadıyla olmayıp zir zaruret ilcasıyla muvakkat oturmak üzere sığınanlara mülteci denir.” Bkz: İskân Kanunu 4. Madde, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 15, s.1156; **Resmi Gazete**, No: 2733; **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 23, İçtima 3, s. 142, 14 Haziran 1934.

¹⁸⁶⁰ “Muhacir Türkler Geliyor”, **Ankara Haftası**, Sayı: 105, 18 İlkteşrin 1934, s.2

¹⁸⁶¹ “İskân Kanunu Muvakkat Encümen Mazbatası”, **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 23, İçtima 3, Sr.No: 189, s. 9, 7 Haziran 1934.

Osmanlı'da “hükmi şahsiyet” kavramının kabul edilmediği dönemlerde aşiretlere tahsis edilmiş olan topraklar, ekseriyetle aşiret reisinin adına kaydedildiği halde, yapılan bu yasal düzenleme ile aşiretlerin ilga edilmesiyle birlikte, bunların toprakları da artık devlete geçiyordu. Toprakları devlete intikal eden aşiretlerin her hanesi ayrı ayrı ve dağınık olarak batıya yerleştirilerek, geriye dönmelerine imkân bırakılmıyordu.

Bu kapsamda 1934 senesinde illere gönderilen bir talimatnamede; Türk ırkından olan muhacirlerin tercih ettikleri akrabalarının yanında yerleştirilmesine izin verilmesi, ancak Türk kültürüne bağlı olduğu halde Türkçeden başka dillerde konuşanların serbest iskân edilmemesi, kendi soylarından gelen veya kendi dillerini konuşanların buldukları yerlere yerleştirilmeyerek, sadece Türk köylerine iskân edilmeleri isteniyordu. Ayrıca bunların yerleştirildikleri yerleri terk etmelerine müsaade edilmemesi, yerlerini terk edenlerin tekrar yakalanarak iskân edildikleri yere getirilmesi, iki defa yerini terk edenlerin ise vatandaşlıktan çıkarılma işlemlerinin başlatılması talimatı veriliyordu.¹⁸⁶²

Ne var ki, bütün bu uygulamalar ve çıkarılan iskân kanunları¹⁸⁶³ Doğu'da iç güvenliğin sağlanmasına kifayet etmediği gibi, yöredeki feodal yapının ortadan kaldırılmasını da temin edemedi. Aşiretler, memleket içerisinde müstakil bir unsur gibi hareket etmeyi sürdürdüler.

Aslında bunun beş-on yıl gibi kısa bir süre zarfında gerçekleştirilebileceği fikri de, çok gerçekçi değildi. Zira aşiretleri kendi hallerine bırakmak, hatta reis ve ağaların aşiret üzerindeki nüfuzlarını takviye ederek, onları ağalar ve beyler vasıtasıyla hükümete bağlamak ve gerek birbirleriyle, gerekse meskûn halk ile aralarındaki ihtilafları ağalar vasıtasıyla çözmek Osmanlı döneminin yüzyıllarca uyguladığı bir idare politikasıydı. Osmanlı döneminin bütün kanunları, fermanları ve

¹⁸⁶² “İskân talimatnamesi illere tebliğ edildi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Eylül 1934, s. 3.

¹⁸⁶³ İskân Kanunları için bkz: “885 Sayılı İskân Kanunu”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 7, s.2607; **Resmi Gazete**, No: 409; “885 Numaralı Kanunun 2’nci Maddesine Bir Fıkra İlavesine Dair (2263 Sayılı) Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 14, s. 1296; **Resmi Gazete**, No:2424; “2510 Sayılı İskân Kanunu”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 15, s. 1156; **Resmi Gazete**, No:2733; “2510 Sayılı Kanunun 44’ncü Maddesine Bir Fıkra İlavesine Dair (2650 Sayılı) Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 16, s. 451; **Resmi Gazete**, No: 2892; “İskân Hakkındaki 2510 Numaralı Kanuna Ek (2837 Sayılı) Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 16, s.1659; **Resmi Gazete**, No:3144; “İskân Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair (2848 Sayılı) Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 17, s.28; **Resmi Gazete**, No:3162; “İskân İşlerinin Sıhhat Ve İçtimai Muavenet Vekâletine Devrine Ve Ayrı Bir Bütçe İle İdare Olunmasına Dair (1849 Sayılı) Kanun”, **Düstur** Tertip 3, Cilt 17, s. 31; **Resmi Gazete**, No: 3162; “İskân Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Olan 2848 Sayılı Kanuna Müzeyyel (3123 Sayılı) Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 18, s. 349; **Resmi Gazete**, No: 3537; “İskân Kanununun 31’nci Maddesinin 1’nci Fıkrasının B Kısmının Tefsiri (221 Sayılı) Hakkında Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 18, s. 192; **Resmi Gazete**, No: 350.

hatta fetvaları; aşireti, ağalığı ve beyliği tıpkı bir komün idaresi özerkliği ve belediye reisliği şeklinde görmüş ve tanımıştı. Bu uygulama neticesinde aşiretlerin ve aşiret ağalarının birer hükmi şahsiyet olmaları, adeta müktesep hak halini almıştı.¹⁸⁶⁴

Yüzyıllar boyunca sürdürülen ve müktesep hak halini alan ağalık müessesesini sonlandırmak ve Doğu'daki feodal düzeni tamamıyla kaldırmak elbette ki, hükümetin öngördüğü bu kısa süre içerisinde gerçekleştirilemezdi. Nitekim de öyle oldu. Bu gün bile halen hükümetlerin uyguladığı yanlış politikalar, yörenin geleneksel yapısı, ekonomik gelişmişlik ve benzeri etkenlerden dolayı Doğu'daki aşiret yapısı ve bunun doğal bir uzantısı olan feodalizm, devletin karşısında özel durumunu korumaya devam etmektedir. Doğu gerçeğini bilmeyen ve Anadolu'daki feodal yapı ile Batı'daki feodal yapıyı özdeşleştirerek, suni çözümler üretmeye çalışan aydınımız ise sorunları bir kat daha içinden çıkılmaz hale getirtmektedir.

4.3.2.2. Asayiş Sağlamak Amacıyla Yapılan Sürgünler

Ülkede iç güvenliğin sağlanamamasının sebeplerinden birisi de, yerleşik olmayan halkın devletin otoritesini tanımaması ve üzerlerine kuvvet gönderildiğinde yerlerini değiştirerek ve hatta aşiret halinde ülke dışına çıkarak kanunun yaptırımından kurtulmalarıydı. Merkezi yönetim; askerlik, vergi ve nüfus sayımı konularında başlatılan uygulama ve emirlere uymayan seyyar aşiretlerin bu davranışlarının çıkış noktasını, aşiretlerin yerleşik olamayan yaşam şekillerine bağlıyordu.

Özellikle Ağrı İsyanı sırasında ve sonrasında asayiş sağlamayı zorlaştıran ve güvenlik kuvvetlerini zafiyete düşüren sebepler birer birer tahlil edildiğinde, gerçekten de göçebe olan ve devlet denetimine tam olarak tabi tutulamayan aşiretlerin Doğu'daki olayların pek çoğunun sebebi olduğu görüldü. Bu sorunu ortadan kaldırmanın tek yolunun ise bu aşiretlerin iskân edilmesinden geçtiğine kanaat getirildi. Bu bakış açısı içerisinde hükümet, 30 Temmuz 1930'da Doğu'da genel bir harekât yaparak iskân edilmemiş hiçbir aşiret bırakmamaya ve Şark'taki göçebeliği tamamen sona erdirmeye karar verdi. Böylece Türkiye'nin tek bir düzen içerisinde yaşayan bir ülke haline getirilmesi hedeflendi.¹⁸⁶⁵

¹⁸⁶⁴ “1/335 Numaralı İskân Kanunu Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 23, İçtima 3, Sr. No:189, 7 Haziran 1934.

¹⁸⁶⁵ “Hükümet aşiretleri iskâna karar verdi”, **Cumhuriyet**, 31 Temmuz 1930; s. 1.

Aslında gerçekten de Cumhuriyet'in ilk yıllarında Anadolu'da Türk, Kürt ve Arap olarak büyük miktarlarda nüfusa sahip ve çok fazla aşiret göçebe halinde dolaşmaktaydı. Bunların miktarları tam olarak tespit edilememekle birlikte 51.397 nüfuslu 44 adet Türk, 90.899 nüfuslu 48 adet Kürt ve 25.760 nüfuslu altı adet Arap olmak üzere toplam olarak 168.056 nüfuslu 98 aşiret seyyar halde bulunmaktaydı.¹⁸⁶⁶ Bu aşiretlerin bir kısmı eskiden beri eşkıyalık ve çapulculuğu alışkanlık haline getiren, zaman zaman çevre ovalarında çalışan köylere saldırıp, mal ve hayvan ne toplayabilirlerse çalıp sarp dağlara sığınan topluluklar iken,¹⁸⁶⁷ diğer bir kısım aşiretler vergi vermemek, askere gitmemek veya hükümet emirlerine uymamak eğilimindeydiler. Bu aşiretlerin mensupları ise feodal yapının bir gereği olarak, hükümet emirlerinden çok aşiret reisinin emirlerine uymakta ve merkezi otoriteye itaat etmemekteydiler.¹⁸⁶⁸ Neticede hükümetin bu sorunu çözmek için bulduğu tek çare, buradaki aşiret mensuplarını iskâna tabi tutup, bunların yaşadıkları ulaşılmaz ve denetim altına alınması zor arazileri yasak bölgeler ilan ederek, yerleşime ve kullanıma kapatmak oldu.

Bu kapsamda başlatılan askeri operasyonlarda 885 numaralı İskân Kanununun 3. Maddesine istinaden Dâhiliye Vekâleti'nin 27 Temmuz 1931 tarihli teklifi ve İcra Vekilleri Heyeti'nin 2 Ağustos 1931 tarihli kararına binaen, yazın Niğde yaylalarına çıkan ve kışın Adana'ya inen 150 aileden oluşan 1200 nüfuslu Aydın, Karakeçili, Korzun, Sarıkeçili aşiretlerine mensup göçebeler Niğde vilayetine;¹⁸⁶⁹ İçel vilayetindeki aşiretlerden Erdimli, Koçhasanlı, Yağda, Koyuncu, Ciriş aşiretleri yine aynı ilde satın alınan Erdimli Çiftliği'ne; Kırk haneden oluşan Türkmen göçebelerinden Bahşiş Aşireti, Adana'nın Bebeli ve Adalı köyleri civarına yerleştirilirken;¹⁸⁷⁰ Boynuinceli, Tırtar, Karadedeli, Türkmenli, Kabasakal ve birçok göçer aşiret de iskân programı dâhilinde devletin belirlediği yerlerde iskân edildiler.

1933 senesine kadar bu kapsamda pek çok aşiret mensubu aileden 5544 nüfuslu 1260 aile iskân edildi.¹⁸⁷¹ Bu aşiret iskânları içerisinde Halikanlı Kürtleşmiş

---

¹⁸⁶⁶ "İskân Kanununun 3. Maddesinin Tatbikati", **İdare**, Cumhuriyetin Onuncu Yıl dönümü Münasebetiyle Fevkalade Nüsha, Dâhiliye Vekâleti Aylık Mecmuası, Yıl 6, Sayı 67, 29 Birinci Teşrin 1933, s.159.

¹⁸⁶⁷ Yunus Nadi, "Tunceli Vilayetimizin Islahı ve Medenileştirilmesi", **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1937.

¹⁸⁶⁸ **BCA.**, 030.10.00.00.128.923.22, 2 Eylül 1938.

¹⁸⁶⁹ **BCA.**,030.18.01.02.22.57.2, 2 Ağustos 1931.

¹⁸⁷⁰ "Aşiretlerin iskânı", **Cumhuriyet**, 11 Teşrinievvel 1932, s. 4; "Bir aşiretim iskânı", **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Şubat 1934, s. 4

¹⁸⁷¹ "Göçebelerin yerleştirilmesi", **Hâkimiyeti Milliye**,10. Yıl Özel Sayısı,29 Birinci Teşrin 1933, s.59.

Türk aşiretinin Beyazıt vilayetinden Trakya ve Aydın vilayetine nakil ve oralara serpiştirme suretiyle yerleştirilmeleri bu bağlamda yapılan en büyük boyutlu iskânlardan birisi oldu. Toplam 489 ailede oluşan 2186 nüfuslu bu aşiret Erzurum, Gümüşhane, Trabzon ve oradan denizden Tekirdağ ve İzmir'e hayvanlarıyla beraber nakledilerek, buralarda muhtelif köylere serpiştirilerek yerleştirildiler. Aygar ve Danlı dağları üzerindeki 1910 nüfuslu göçebe aşiretlerin, oba köylerine naklolunmasına çalışıldı. Toplam 58 aileden oluşan 423 nüfuslu Bazıklı Kürt aşireti ile 38 aileden oluşan 189 nüfuslu Alamelik Kürt aşiretinin iskânları da 1933 senesinde yapılan zorunlu göçebe aşiret iskânlardandır.¹⁸⁷²

Bu kapsamda Doğu ve Güney Anadolu'da iskâna tabi tutulan gezgin aşiretlerin göç ettirildikleri yerlere tekrar geri dönmelerini önlemek amacıyla da Erzurum,¹⁸⁷³ Kars,¹⁸⁷⁴ Muş,¹⁸⁷⁵ Tunceli,¹⁸⁷⁶ Ağrı¹⁸⁷⁷ gibi illerde bu aşiretlerin yaşadıkları pek çok bölge yasak bölge olarak ilan edildi. Buralara giriş ve çıkışlar yasaklandı ve bu bölgelere çok uzun süre yeniden iskân izni verilmedi.

Emniyet ve asayiş açısından çok önemli rol oynayan göçebe vaziyetteki Çingenerin de göçebe hayattan meskûn hayata geçirilmesine gayret edildi. Bunlar öncelikle buldukları yerlerde nüfusa kaydettirilerek, oturmaya özendirildi. Ancak Çingene toplulukları müsait zemin ve zamanlar bulduklarında göçebeliğe geri döndüler.¹⁸⁷⁸

İç güvenlik amaçlı olarak idari kararlara istinaden yapılan iskân uygulamalarından en çok dikkat çekenlerinden birisi de, özellikle sınır bölgelerine yabancı unsurların yerleştirilmemesi, var olanların veya ülke aleyhinde faaliyette bulunma ihtimali bulunanların iç kısımlara iskânları oldu.¹⁸⁷⁹ Bunun yanı sıra iç vilayetlerde askeri veya sosyal sebeplerden ötürü durumundan şüphe edilenlerin de yerleri değiştirildi. Özellikle gayrimüslimlerin askeri tesisat ve garnizonların bulunduğu yerlerde ikametleri mahsurlu görüldüğünden, bu unsurlardan şüpheli görülenler daha uzak mahallere nakledildi.¹⁸⁸⁰

---

¹⁸⁷² "Nüfus İşleri", İdare, Cumhuriyet'in Onuncu Yılı Dönümü Münasebetiyle Fevkalade Nüsha, **a.g.e.**, ss.159-160.

¹⁸⁷³ **EGM Arşivi**, Dn: 41451, Bn: Mütferrik Dosya.

¹⁸⁷⁴ **EGM Arşivi**, Dn: 41471, Bn: Mütferrik Dosya.

¹⁸⁷⁵ **EGM Arşivi**, Dn: 41473, Bn: Mütferrik Dosya.

¹⁸⁷⁶ **EGM Arşivi**, Dn: 41475, Bn: Mütferrik Dosya.

¹⁸⁷⁷ **EGM Arşivi**, Dn: 71317-4, Bn: B 6, 28 Mayıs 1940.

¹⁸⁷⁸ "Nüfus İşleri", İdare, **a.g.e.**, s. 160.

¹⁸⁷⁹ **EGM Arşivi**, Dn:71215- 2/2, Bn:4 E 9, 5 Ocak 1945, **BCA.**, 030.10.18.0.02.79.89, 1 Şubat 1937.

¹⁸⁸⁰ **BCA.**, 030.8.0.02.84.79.8, 6 Eylül 1938.

Önceleri 885 Sayılı İskân Kanunu'nun¹⁸⁸¹ 3'ncü maddesine göre,¹⁸⁸² daha sonra da 14 Haziran 1934 tarih ve 2510 Sayılı İskân Kanunu ve bu kanunda bazı değişiklikler yapılmasına dair 18 Kasım 1935 tarihli ve 2848 Sayılı Kanunu'nun 5'nci maddesi¹⁸⁸³ hükmüne istinaden bakanlar kurulu kararları ile pek çok unsur sınırlardan alınarak zorunlu olarak iç bölgelere nakledildi. Sadece Birinci Umum Müfettişlik mıntıkasında emniyet, asayiş, casusluk ve benzeri sebeplerle 1933 senesine kadar Doğudan 29 aileden 180 nüfus Batı veya İç Anadolu'ya zorunlu iskân ettirildi.¹⁸⁸⁴

Bu yıllarda Sovyet Rusya'dan Türkiye'ye iltica eden ancak sınırlarda oturması mahsurlu görülen göçmenlerden, 120 haneden oluşan 430 nüfus sınır boylarından alınarak başka vilayetlere yerleştirildi. Yine özellikle sınıra yakın mıntikalarda sınır güvenliğinin sağlanabilmesi amacıyla İcra Vekilleri Heyetince 3 Kasım 1937'de Sovyet Rusya'dan mülteci kabul edilmemesine, ancak her şeye rağmen geleceklerin ise hudut çizgisinden en az 50 kilometre içerilerde uygun görülecek alanlara yerleştirilmelerine karar verildi.¹⁸⁸⁵

Yine İskân Kanunu'na göre casusluk yaptıkları sabit olanlarla¹⁸⁸⁶ bunların aileleri ve kendilerine bu işlerde yardım ve yataklık yapanlar,¹⁸⁸⁷ casusluğundan şüphe edilenler,¹⁸⁸⁸ yabancı devletler ile ilişkiye girerek Türkiye aleyhinde çalışmış olanlar,¹⁸⁸⁹ komünizm propagandası yapanlar,¹⁸⁹⁰ irticai faaliyette bulunmuş olanlar¹⁸⁹¹ veya göçmen olarak Türkiye'ye gelerek sınır vilayetlerinde yerleşenlerden bu vilayetlerde oturması mahsurlu görülenler İcra Vekilleri Heyeti kararları ile sınır vilayetlerinden daha iç vilayetlere gönderilerek iskân edildiler.¹⁸⁹²

---

¹⁸⁸¹ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 7, s. 2607; **Resmi Gazete**, No:409.

¹⁸⁸² **BCA.**, 030.18.0.02.25.1.10, 3 Ocak 1932.

¹⁸⁸³ "Türkiye tabiiyetinde bulunan gezginci Çingenelerin ve Türk kültürüne bağlı olmayan göçbelerin toplu olmamak üzere kasabalara serpiştirilme suretiyle Türk köylere dağıtılıp yerleştirilmeleri ve casuslukları sezilenlerin sınır boylarından uzaklaştırılmaları, Dâhiliye Vekilliği'nin teklifi ve İcra Vekilleri Heyeti kararı ile Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliği'nce yapılır", **Düstur**, Tertip 3, Cilt 17, s. 28; **Resmi Gazete**, No:362.

¹⁸⁸⁴ Nüfus İşleri, İdare, Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Dönümü Münasebetiyle Fevkalade Nüsha, **a.g.e.**, ss. 161-162.

¹⁸⁸⁵ **BCA.**, 030.18.01.02.79.89, 13 Şubat 1937.

¹⁸⁸⁶ **BCA.**, 030.18.01.02.80.97.10, 01 Aralık 1937.

¹⁸⁸⁷ **EGM Arşivi**, Dn:7125-2/2, Bn:4/D 8, 13 Mart 1944.

¹⁸⁸⁸ **BCA.**, 030.18.01.02.25.1.10, 3 Ocak 1932; **BCA.**, 030.18.01.02.85.114.7, 13 Ocak 1939; **BCA.**,030.18.01.02.85.119.4, 26 Ocak 1939.

¹⁸⁸⁹ **BCA.**, 030.18.01.02.45.39.12, 4 Haziran 1934; **BCA.**, 030.18.01.02.78.80.01, 15 Eylül 1937.

¹⁸⁹⁰ **BCA.**, 030.18.01.02.63.2.2, 20 Mart 1936.

¹⁸⁹¹ **EGM Arşivi**, Dn:71167, Bn:6/F 1, 25 Mart 1939.

¹⁸⁹² **EGM Arşivi**, Dn:71167, Bn:6/F 1, 25 Mart 1939; **BCA**, 030.18.01.02.63.21.12, 20 Mart 1936; **BCA.**, 030.18.01.02.78.80.01, 15 Eylül 1937; **BCA.**, 030.18.01.02.79.89.10, 02 Kasım 1937; **BCA.**,

Ülkede asayişin kalıcı olarak sağlanması amacıyla dağınık köylerin de toplanmasına gayret edildi. Bu kapsamda obaların, huğların ve komların köyler içine alınmasına yönelik uygulamalar yapıldı.¹⁸⁹³

Geçim zorluğu çeken aşiretler de batıya nakledildiler. Bu gerekçeyle 475 nüfuslu Zeylanlı, 220 nüfuslu Sasonlu, 24 nüfuslu Molla Abbasoğulları batıya nakledilerek Trakya, Çanakkale, Bolu ve burdur mıntıklarına dağınık olarak yerleştirildiler. Keza Yozgat'ın Kediler köyünden 17 aileden 94 nüfuslu Kara Haydar ve Gençoğulları da aynı gerekçeyle Kütahya vilayetine nakledildi.¹⁸⁹⁴ Cumhuriyetin ilk on yılında çeşitli sebeplerden dolayı iskân edilenlerin toplamı 1457 evden 8277 nüfusa ulaştı.¹⁸⁹⁵

Hükmet kararlarına istinaden iskân edilen ve belirlenen mıntıklarda zorunlu olarak ikamete tabi tutulan bu aileler uzun bir süre iç güvenlik birimlerince takip altında bulunduruldu. Gönderildikleri yer ile iskân edildikleri vilayetler arasında sürekli olarak muhabere yapılmak suretiyle, iskân edildikleri yerlerden ayrılmamaları hususunda mülki idare amirleri, dikkatli olmaları hususunda uyarıldılar.¹⁸⁹⁶

Bütün bu zorunlu iskân hadiseleri göz önüne alındığında, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki iskân politikalarını belirleyen esas etkenin iç güvenlik kaygıları olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle gelişen şartlara göre her dönem yeniden şekillendirilen zorunlu ikamet ve iskân uygulamalarının tamamı, aslında ülkede iç isyanların önünün alınması, huzurun getirilmesini sağlamaktan öte bir amaç taşımamıyor. Günümüz hukuk sistemi ve insan haklarıyla çelişen bu idari yaptırım, ancak uygulandığı dönemdeki şartlar göz önüne alındığında anlaşılabilir. Devlet ve Millet'in var olma savaşı verdiği bu dönemde uygulanan zorunlu iskân yaptırımlarının insanlık değerleriyle çatışmayan bir nitelik taşımamasına da dikkat edildiğini özellikle belirtmek gerekir. Nakledilen toplulukların aileleri ile birlikte olabilmeye şansına sahip oldukları bu uygulamada, kişiler; ekonomik faaliyette bulunabilme, devletin her türlü hizmetinden yararlanabilme, her türlü vatandaşlık hakkını kullanabilme imkânına sahiptiler. Bu türden uygulamalar, kurum ve

---

030.18.0.2.80.92.5, 11 Kasım 1937; **BCA.**, BCA, 030.18.01.02.80.97.10, 1 Aralık 1937; **BCA.**, 030.18.01.02.85.104.8, 15 Aralık 1938; **BCA.**, 030.18.0.02.86.25.2, 25 Mart 1939.

¹⁸⁹³ **A.y.**

¹⁸⁹⁴ "Nüfus İşleri", İdare, Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Dönümü Münasebetiyle Fevkalade Nüsha, **a.g.e.**, ss. 161-162.

¹⁸⁹⁵ "Göçebelerin yerleştirilmesi", **Hâkimiyeti Milliye**, 10. Yıl Özel sayısı, 29 Birinci Teşrin 1933, s.60.

¹⁸⁹⁶ **EGM Arşivi**, Dn:71215- 2/2, Bn:4/C 6, 3 Şubat 1944.

kuruluşlarını henüz oluşturmakta olan pek çok devletin mecburen başvurduğu olaylar olarak günümüzde dahi karşımıza çıkmaktadır.

4.4. Yasak Bölge Uygulamaları

Cumhuriyet döneminde görülen yasak bölge uygulamaları, iç güvenlik amacıyla belirli mıntikalarda bulunan halkın yöreden boşaltılarak iskâna tabi tutulmaları ve bu bölgelerin yerleşime kapatılması şeklinde kendini göstermiştir. Bu yöntem Genel Kurmay Başkanlığı, Dâhiliye Vekâleti, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti ve İcra Vekilleri Heyeti tarafından ihtiyaç duyulduğu dönemlerde başvurulmuş bir tedbir mekanizması olmuştur.

Yasak bölge uygulaması, önceleri 885 sayılı İskân Kanunu¹⁸⁹⁷ ile başlamış, ardından 110 sayılı Askeri Memnu Mıntikalar Kanunu,¹⁸⁹⁸ 2510 sayılı İskân Kanunu¹⁸⁹⁹ ve bu Kanun'u tadil eden 2848 Sayılı Kanun'un¹⁹⁰⁰ ilgili maddeleri ile sürdürülmüştür. Bu bağlamda yapılan yasak bölge uygulamaları asayişin tesis edilmesi ve casusluğun önlenmesi amacıyla yapılan yasak bölge uygulamaları olarak iki ayrı şekilde tatbik edilmiştir.

4.4.1. Asayişin Sağlanması Amacıyla Yasak Bölge Uygulamaları

İmparatorluğun son dönemlerinden itibaren yoğun olarak görülmeye başlanılan ve Cumhuriyet döneminde de devam eden, bazı bölgelerdeki yerleşik veya göçebe aşiretlerin, merkezi hükümete karşı direnme, askere gitmeme, vergi vermeme ve hatta kimi zaman askeri birliklerle çatışmaya girmeye kadar vardırıdıkları eylemler, ülkenin iç güvenliğini bozmaya ve devlet otoritesini sarsmaya devam ediyordu.¹⁹⁰¹

Aslında büyük ölçüde feodal yapının getirdiği aşiret reisinin emirlerine uyma zorunluluğundan kaynaklanan hükümet emirlerine itaatsizlik eylemleri karşısında¹⁹⁰² hükümet bu sorunu kökünden çözmek için buradaki olayları bastırdıktan sonra merkezi yönetime itaat etmeyen aşiretleri iskâna tabi tutup, bunların yaşadıkları

¹⁸⁹⁷ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 7, s. 2607; **Resmi Gazete**, No: 409.

¹⁸⁹⁸ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 8, s. 1689; **Resmi Gazete**, No: 639.

¹⁸⁹⁹ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 15, s. 1156; **Resmi Gazete**, No: 2733.

¹⁹⁰⁰ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 17, s.28; **Resmi Gazete**, No: 362.

¹⁹⁰¹ **BCA.**, 030.18.0.02.68.79.19, 06 Ekim 1936.

¹⁹⁰² **BCA.**, 030.10.00.00.128.923.22, 2 Eylül 1938.

ulaşılması ve denetim altına alınması zor arazileri yasak bölgeler ilan etmeye ve buraları yerleşime ve kullanıma kapatmaya karar verdi.¹⁹⁰³

Merkezi otoriteyi tanımayan bu aşiretlere karşı öncelikle askeri tedip harekâtları yapıldı ve dirençleri kırıldı. Sonra buldukları yerlerden önce ova köylerine, daha sonra Batı vilayetlerine zorunlu olarak iskân edildiler. Tekrar geri dönüp yerleşmeleri için de, eski yaşadıkları yerler yasak bölge ilan edildi.¹⁹⁰⁴ 27 Haziran 1927 tarihli 1110 Sayılı Askeri Memnu Mıntıklar Kanunu'na istinaden¹⁹⁰⁵ yasak bölge ilan edilen bu yerler kamulaştırılarak,¹⁹⁰⁶ mülkiyetleri sahiplerinden satın alındı ve bedelleri kendilerine belirli bir sürede ödendi.¹⁹⁰⁷

14 Haziran 1934 tarihinde kabul edilen 2510 sayılı İskân Kanunu'nun 10. Maddesi ile aşiret reisliği, beyliği, ağalığı, seyitliği ve bunlara ait yapılarla birlikte aşiretlerin hükmi şahsiyetleri de ortadan kaldırılarak, aşiretlerle birlikte göçebe yaşayış düzenine son verilmesi hedeflendi. Bu çerçevede içerisinde Doğu'da Erzurum Yasak Bölgesi,¹⁹⁰⁸ Kars Yasak bölgesi,¹⁹⁰⁹ Muş Yasak Bölgesi,¹⁹¹⁰ Tunceli Yasak Bölgesi,¹⁹¹¹ Sason-Mutki Yasak Bölgesi gibi mıntıklar yasak bölge ilan edilerek, buralara giriş ve çıkışlar yasaklandı. Bu bölgedeki araziler de devletçe istimlâk edildi.¹⁹¹²

¹⁹⁰³ **BCA.**, 030.18.01.02.68.79.20, 06. Ekim 1936; **BCA.**, 030.18.01.02.68.79.19, 6 Ekim 1936.

¹⁹⁰⁴ **BCA.**, 030.18.0.02.68.79.19, 06 Ekim 1936.

¹⁹⁰⁵ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 8, s. 1689; **Resmi Gazete**, No: 639; Askeri Yasak bölgelerle ilgili diğer yasal düzenlemeler için bkz: "1110 Numaralı Kanunun 7'nci Maddesinin Son fıkrasının Tadiline Dair 1658 Sayılı Kanun", **Düstur**, Tertip 3, Cilt 11, s.1292; **Resmi Gazete**, No: 1509; "1110 Numaralı Kanunun 1'nci Maddesinin (A) Fıkrasıyla 14'ncü Maddesinin Tadili Hakkında 1764 Sayılı Kanun", **Düstur**, Tertip 3, Cilt12, s. 205; **Resmi Gazete**, No:1750;

¹⁹⁰⁶ "Memnu mıntıklarda Yapılan İstimlâk Bedellerinin Tesviyesi Hakkında 1744 Sayılı Kanun", **Düstur**, Tertip 3, Cilt12, s. 55; **Resmi Gazete**, No:1718; "Askeri Memnu Mıntıkada İstimlâk Bedellerinin Tesviyesine dair 1744 Numaralı Kanuna Ek 2595 Sayılı Kanun", **Düstur**, Tertip 3, Cilt 16, s. 33; **Resmi Gazete**, No:2873.

¹⁹⁰⁷ 1927 Senesinde çıkarılan 1110 Sayılı Askeri Memnu Mıntıklar Kanunu çerçevesinde istimlâk edilecek olan arazilerin tutarı 700.000 Lira olarak hesaplanmış, bu istimlâkin karşılığı olarak Milli Müdafaa Vekâleti bütçesine 426.560 Lira konulmuş, geriye kalan 273.440 Liralık istimlâk bedeli bütçeye tahsisat konulamadığı için 1934 yılına kadar ödenememiştir. Bkz: **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 25, İçtima 4, s. 34, 24 Kasım 1934.

¹⁹⁰⁸ **EGM Arşivi**, Dn: 41451, Bn: Mütferrik yazışmalar.

¹⁹⁰⁹ **EGM Arşivi**, Dn: 41471, Bn: Mütferrik yazışmalar.

¹⁹¹⁰ **EGM Arşivi**, Dn: 41473, Bn: Mütferrik yazışmalar.

¹⁹¹¹ **EGM Arşivi**, Dn: 41475, Bn: Mütferrik yazışmalar.

¹⁹¹² "Memnu Mıntıklarda Yapılan İstimlâk Bedellerinin Tesviyesi Hakkında 1744 Numaralı Kanun", **Düstur**, Tertip 3, Cilt 12, s. 55; **Resmi Gazete**, No: 1718; "Askeri Memnu Mıntıklarda İstimlâk Bedellerinin Tesviyesine Dair 1744 Numaralı Kanuna Ek 2595 Numaralı Kanun", **Düstur**, Tertip 3, Cilt 16, s. 33; **Resmi Gazete**, No: 2873; **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 25, İçtima 4, ss. 33-34, 24 Kasım 1934.

4.4.2. Casusluğun Önlenmesi Amacıyla Yasak Bölge Uygulamaları

Yasak bölge uygulamaları sadece hükümet otoritesini tesis etmek amacıyla başvurulan bir yöntem değildi. Bu uygulamaya casusluğun önlenmesi için başvurulduğu da görülmektedir. Cumhuriyet döneminde bu kapsamda yapılan ilk uygulamaların 1925 yılında başladığı görülmektedir. Casusluğun önlenmesi amacıyla çıkarılan 16 Eylül 1341 (1925) tarih ve 2538 sayılı kararname ile yabancıların Fırat Nehri doğusunda kalan vilayetlerde ikamet ve seyahat etmeleri Dâhiliye Vekâletinin iznine tabi kılınmıştı.¹⁹¹³

Bu kararnamenin çıkarılma sebebi; siyaset adamı, bilgin, araştırmacı, öğretmen, gazeteci, öğrenci ve turist kimlikleri ile Türkiye hakkında kitap yazmak, çıkaracağı eserine malumat toplamak, toprak yapısı üzerinde etüt yapmak, halk müziği üzerinde araştırma yapmak, bitki ve kuşlar üzerinde incelemelerde bulunmak, dağcılık-balıkçılık gibi sportif etkinlikler yapmak bahanesi ile hakiki niyetlerini gizleyerek seyahat müsaadesi alan yabancı kişi ve grupların istisnasız olarak Diyarbakır, Muş, Bingöl, Siirt, Tunceli, Elazığ, Ağrı, Van ve Hakkâri bölgelerine gitmeleri ve buralarda Kürtlük, Ermenilik, Süryanilik konuları ve kalıntıları üzerinde çalışma ve propaganda yapmalarıydı.¹⁹¹⁴

Trakya mintikasında da bir kısım arazi¹⁹¹⁵ yasak bölge ilan edilmiş, ancak bu uygulama, Doğu'dakinden biraz farklı şekilde uygulanmıştı. Kuzeyde Karadeniz'den itibaren Meriç'e kadar Bulgar hududu, Meriç'ten Edirne hizasında kadar Yunan hududu; Karadeniz kıyısından İğneada'nın 2 km. güneyi, Demirköy'ün 2,5 km. güneyi, Kurudere (dâhil), Üsküp (hariç), Bayram Dereköy (dâhil), Kavaklı İstasyonu (dâhil), İnece (dâhil), Paşayeri (dâhil), Kızılca Müsellim (hariç), Söğütlüdere (hariç),

¹⁹¹³ EEM Arşivi, Dn: Yasak Bölgeler Dosyası, Bn:1073, 24 Mart 1962.

¹⁹¹⁴ İkinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra başta İngiltere olmak üzere sırasıyla Amerikan, Alman, Fransız, Avusturya ve diğer bazı Avrupa devletleri vatandaşları Fırat'ın doğusunda seyahat ve ikamet talebinde bulunmuş ve müsaade verilenlerin durumları ve temasları mahalli emniyet makamlarınca imkân nispetinde kontrol edile gelmişti. Bu takibat neticesinde İngiliz gazetecisi ve siyaset adamı Lord Kindros'un bölgede yaptığı gezilerde Kürtlük ve Ermenilik mevzuları üzerinde durduğu; Edinburg Üniversitesinden Peters H. Davids'in ise Türkiye'ye yaptığı beş seyahat esnasında ilmi tetkiklerde bulunacağını beyan ettiği halde, Kürtlük ve Ermenilik konularında faaliyetlerde bulunduğu ve Edinburg Üniversitesi Coğrafya Enstitüsünde hazırladıkları ve Hatay'dan başlayarak Diyarbakır, Siirt, Hakkâri bölgelerini içine alan bir sahayı Kürdistan olarak gösteren bir haritayı basarak yayımladıkları; yine aynı kapsamda Fransa'nın Nancy Üniversitesi talebelerinden Michhael BOULANGA adındaki öğrencinin Türkiye'de yaptığı geziler esnasında Kürtlük ve Ermenilik konularında faaliyette bulunduğu görülmüş ve bu faaliyetlerin "psikolojik harp" faaliyetleri olduğu ifade edilmiştir. Bkz: A.y.

¹⁹¹⁵ EEM Arşivi, Dn: Yasak Bölgeler Dosyası, Bn:3284, 16 Eylül 1940; EEM Arşivi, Dn: Yasak Bölgeler dosyası, Bn:3440, 24 Eylül 1940.

Ulupaşa (dâhil) “memnu mıntika” olarak ilan edilmişti.¹⁹¹⁶ Bu sahanın Trakya’daki arazi kısmı üzerinde yalnız Avrupa’ya giden tren yolu ve Edirne asfaltı üzerinden ecnebilerin transit olarak geçmeleri ve bu yolların haricine çıkarılmamaları; asfalt üzerinden Avrupa’ya geçecek olan yabancıların ise ihtiyaçlarını temin için Edirne’de sadece ancak bir gece kalmalarına müsaade edilmişti.¹⁹¹⁷

Ayrıca yasak bölge uygulaması yalnız Trakya’dan transit olarak geçenlere değil, aynı zamanda bu bölgelerde ikamet etmekte olan yabancılara da tatbik edilmiş, hatta şehir içerisinde de yasak bölgeler belirlenmişti. Bu kapsamda Edirne’de oturan yabancıların 27 Haziran 1927 tarihli 1110 Sayılı Askeri Memnu Mıntıklar Kanunu’na göre¹⁹¹⁸ Edirne il merkezinin içerisinde gezebilecekleri yerler belirlenmiş, ilgililere gerekli tebligat yapılmış ve bu alanların girişlerine “yasak bölge” levhaları asılmıştı.¹⁹¹⁹ Yabancılar kendilerine izin verilen bu yasak olmayan yerlerde ve yol dışına çıkmamak şartıyla gezebilecekler, ancak yasak saatlerde köprüleri kullanamayacaklardı.¹⁹²⁰

Yasak bölge uygulamalarında coğrafi şartlar ve imkânların elverişsiz olduğu durumlarda ise bazı esnetmelerin yapıldığı görülmüştür. Örneğin çeşitli sebeplerle Batı sınırlarından gelip İstanbul’a gitmek isteyen yabancıların, Çatalca’nın “müstahkem mevki” dâhilinde olmasından dolayı, bu mıntikadan otomobille geçmeleri Askeri Memnu Mıntıklar Kanununun yedinci maddesine göre yasaktı ve buradan sadece trenle geçmelerine izin verilmekteydi. Zira yabancıların müstahkem mevki mıntikasından geçmeleri hem emniyet noktası bakımından mahsurlu görülmekte, hem de yabancılar buralardan gelip geçerlerken keşif ve istihbarat faaliyeti yapma ihtimalleri bulunmaktaydı. Ancak çeşitli amaçlarla özellikle otomobille gelen yabancıların da İstanbul ve ilerisine kendi otomobilleriyle

¹⁹¹⁶ “İcra Vekilleri Heyeti’nin 22 Temmuz 1940 tarih ve 2/14027 sayılı Kararnamesi”, **EEM Arşivi**, Dn: Yasak Bölgeler dosyası.

¹⁹¹⁷ **EEM Arşivi**, Dn: Hükümet Emirleri, Bn:2, 05 Ağustos 1940.

¹⁹¹⁸ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 8, s. 1689; **Resmi Gazete**, No: 639; “1110 Numaralı Kanunun 7’nci Maddesinin Son fıkrasının Tadiline Dair 1658 Sayılı Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 11, s.1292; **Resmi Gazete**, No: 1509; “1110 Numaralı Kanunun 1’nci Maddesinin A Fıkrasıyla 14’ncü Maddesinin Tadili Hakkında 1764 Sayılı Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 12, s. 205; **Resmi Gazete**, No:1750.

¹⁹¹⁹ İstanbul istikametinden Şehir merkezine doğru giderken Yahudi Maşatlığı tarafına ve iki nehrin (Tunca ve Meriç) birleştiği mahal istikametine giden kısım; Edirne-Karaağaç yolunda, Karaağaç Köprüsü’nün Karaağaç tarafındaki başının sağ ve sol tarafları; Şimendifer hattının Maraş Köprüsü istikametine doğru 1000 metrelik bir hattın son noktasına kadar olan kısım; Gazimihal köprüsünden Yıldırım istikametine giden yolun sağ ve sol tarafları; Saraçhane ve Saray Köprülerinin şehir taraflarındaki başları; Kıyık Polis Karakolunun üst köşesi; İki Nehir Arası (Bülbül Adası); Tunca ve Meriç köprülerinin her iki başından nehir sahiline gidecek kısım yasak bölge olarak gösterilmiş ve buralara Edirne’de ikamet eden yabancıların girmesi yasaklanmıştı. Bkz: **EEM Arşivi**, Dn: Hükümet Emirleri, Bn:2.

¹⁹²⁰ **EEM Arşivi**, Dn: Yasak Bölgeler dosyası, Bn:2932, 21 Eylül 1932.

geçmelerinin de bir şekilde sağlanması gerekiyordu. Bunun için Askeri Memnu Mintikalar Hakkındaki 1110 sayılı Kanunun¹⁹²¹ 7'nci maddesinin son fıkrasında 1930 yılında 1658 Sayılı Kanun ile yapılan bir değişiklikle, yabancıların memnu mintikalar dâhilinden geçen trenlerin yanı sıra, tren hattını takip eden yol güzergâhlarından da istifade etmelerine imkân tanındı.¹⁹²²

Özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarına doğru yasak bölge uygulaması çok daha sıkı tatbik edilmeye başlandı. Trakya-Avrupa arasında seyahat edecek yabancıların bu seyahatlerinde kendilerine polis ve jandarma görevlileri dahi tefrik edildi.¹⁹²³

İstanbul'un pek çok yeri, İzmit, İzmir ve benzeri büyük kentlerin yanı sıra bugün turistik tesislerin bulunduğu Kilyos, Yalova gibi yerleşim yerlerinin birçok kısmı yasak bölge ilan edildi. Hatta Antalya'nın İtalyan işgaline karşı, işgal sırasında düşman kuvvetlerinin Anadolu içlerine kolay ulaşamamaları için pek çok yeri yasak bölge ilan edildiğinden, Antalya- Finike arasına yol yapılmasına dahi izin verilmedi. Bazen aşırı hassas davranılmasından kaynaklanan yasak bölge uygulamaları, ülkenin pek çok yerinin yolsuz, susuz ve nüfussuz kalmasına yol açtı.¹⁹²⁴

16 Eylül 1341 (1925) tarihli kararname ile başlayan ve 1110 Sayılı Askeri Memnu Mintikalar Kanunu¹⁹²⁵ ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaygınlaştırılan bu uygulama, 30 Ocak 1964 tarih ve 6/2633 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla sınırlandırıldı.¹⁹²⁶ Ancak pek çok devlette olduğu gibi Türkiye'de de yurt savunması veya yurt ekonomisi bakımından hayati öneme haiz tesisler ile bölgelerin güvenliğinin sağlanması amacıyla bunların çevreleri, kıyıları ve havalarında, kara, deniz ve hava yasak bölge uygulamasına devam edildi.¹⁹²⁷

4.5. Yeni Vilayetlerin Oluşturulması veya Kaldırılması

Cumhuriyet idaresi tesis edildikten sonra ülkenin birçok bölgesinde nüfus yoğunlukları dikkate alınarak bazı vilayetler nüfusunun azlığı yüzünden kazalara dönüştürülmüş ve birçok yerde yeni idari teşkilat kurulmasına lüzum görülmemiştir.

¹⁹²¹ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 8, s.1689; **Resmi Gazete**, No:639.

¹⁹²² **Düstur**, Tertip 3, Cilt 11, s.1292; **Resmi Gazete**, No:1509; **TBMM.ZC.**, Devre 3, Cilt 19, s.271, 31 Mayıs 1930.

¹⁹²³ **EEM Arşivi**, Dn: Yasak Bölgeler dosyası, Bn:583, 27 Ekim 1941.

¹⁹²⁴ Falih Rıfki Atay, **a.g.e.**, s. 545.

¹⁹²⁵ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 8, s. 1689; **Resmi Gazete**, No: 639.

¹⁹²⁶ **EEM Arşivi**, Dn: Yasak Bölgeler, Bn:16002, 22 Şubat 1964.

¹⁹²⁷ "Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Kanunu", **Düstur**, Tertip 5, Cilt 21, s. 73; **Resmi Gazete**, No: 17552.

Ancak sonraki yıllarda özellikle Doğu illerindeki güvenlik, sosyal ve kültürel işlerin tanzimi ve halk ile hükümet arasındaki bağlılığın pekiştirilmesini sağlamak amacıyla il ve ilçe sayıları yeniden çoğaltıldı.¹⁹²⁸ İç güvenliğin sağlanması amacıyla bazı yolların birleştiği önemli noktalar ile güney hududuna yakın olmaları dolayısıyla güneydeki firarilerin kuzeye geçişlerini önlemek bakımından stratejik noktalarda bulunan yerleşim merkezleri, “kaza” veya “vilayet” haline getirildi.¹⁹²⁹

Özellikle isyan ve asayişsizliğin arttığı dönemlerde nüfus yoğunluğu ve diğer özellikleri müsait olmadığı halde sadece stratejik konumları sebebiyle ilçe veya vilayet haline getirilen pek çok yerleşim yeri oldu. Örneğin 1920’li yıllarda Siirt, Kurtalan ve Garzan bölgesinde Cemil Çeto’nun başlattığı ayaklanma ve ardından Milli Aşiretinin aynı mntıkada başlattığı eylemler sebebiyle, bölgede daha güçlü bir idari yapılanmaya gidilmesi ihtiyacı hissedildiğinden, Van vilayetine bağlı Zilan ve Sarısu nahiyeleri ilçe merkezine dönüştürülürken,¹⁹³⁰ aynı gerekçelerle Siirt¹⁹³¹ ve Genç sancakları ile Muş kazası, il merkezi haline getirildi.¹⁹³²

Aynı anlayış içerisinde ilerleyen yıllarda iç güvenlik sebebiyle Genç ve Çapakçur havalisi asayişinin daha sıkı bir surette temin edilebilmesi ve Erzurum yolunun daima emniyet ve denetim altında bulundurulması, yörede hükümet nüfuzunun tamamen temin edilebilmesi, mahalli cereyanların yakından takip edilebilmesi ve ayrıca güneyden gelen eşkıyanın kontrol altında tutulabilmesi için¹⁹³³ 28 Haziran 1932 tarihli ve 2042 Sayılı Kanun ile Solhan kazası teşkil ediyordu.¹⁹³⁴

Cumhuriyetin ilk yıllarında bölücü terör eylemleri sebebiyle vilayet haline getirilen, ancak 20 Mayıs 1933 yılında kabul edilen 2197 Sayılı Kanun ile ilçeye dönüştürülen Hakkâri;¹⁹³⁵ olayların tekrar artmasıyla birlikte ve stratejik konumu

---

¹⁹²⁸ “Yeniden 4 Vilayet 13 Kaza Kurulmasına ve Bu teşkilat Dolayısıyla Bazı Kazaların Bağlılıklarının Değiştirilmesine ve Ayrıca 17 Merkez Kaymakamlığı İhdasına ve Dâhiliye Vekâleti Kadro Cetvelleriyle Bütçesinde Tadilat İcrasına Dair Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 7, İctima 1, Sr. No: 57, 25 Aralık 1935.

¹⁹²⁹ “Vilayetlerin Umumi İşleri”, İdare, Cumhuriyetin Onbeşinci Yıldönümü Münasebetiyle Fevkalade Nüsha, **a.g.e.**, ss.305-307.

¹⁹³⁰ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 2, s. 128.

¹⁹³¹ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 1, s. 77; **Resmi Gazete**, No: 4.

¹⁹³² **Düstur**, Tertip 3, Cilt 1, s. 157; **Resmi Gazete**, No: 9; **Düstur**, Tertip 3, Cilt 10, s. 1797; **Resmi Gazete**, No: 1213.

¹⁹³³ “Hakkari Vilayetine Tabi Şemdinan Kazasının Nahiyeye Haline Kalb İle, Muş Vilayetine Tabi Solhan Namıyla Bir Kaza Teşkiline Dair 1/399 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 9, İctima 1, Sr. No: 242, ss.403-404, 28 Haziran 1932.

¹⁹³⁴ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 13, s. 1072; **Resmi Gazete**, No: 2141.

¹⁹³⁵ “Bazı Vilayetlerin İlgasına ve Bazılarının Birleştirilmesine Dair Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 14, s. 642; **Resmi Gazete**, No: 2411.

sebebiyle 1935 senesinde tekrar vilayete dönüştürülürken; merkezi Çölemerik olan vilayete, Şemdinan (Şemdinli), Beytüşşebap, Gevar kazaları bağlanıyordu.¹⁹³⁶

Dersim'in güneydoğusunu kuvvetli bir kurumla çevirmek için ise Palu'nun Ohi ve Kiğı'nın Çan nahiyeleri birleştirilerek Zalhıdır köyünde kurulan ve Elaziz'e bağlanan Karakoçan; Antalya'nın Akseki ve Alanya kazaları arasında kalan ve birçok aşiretin muhtelif mevsimlerde uğradığı sahada kuvvetli bir hükümet otoritesinin tesis edilmesi amacıyla Akseki'nin Güzelsu ve Alanya'nın Köprülü ve Kızılağaç nahiyelerinden ayrılarak Ekseriye köyü merkez olmak üzere kurulan Gündoğmuş kazası da iç güvenliğin tesisi kapsamında oluşturulan ilçelerdendi.¹⁹³⁷

Diyarbakır'ın Melkiş köyü (Çınar), Mardin'in Hazak nahiyesi (İdil), Şamrah nahiyesi (Mazıdağı), Tunceli'nin Dirik köyü (Kalan), Erzurum'un Bayraktar köyü (Karayazı) da kaza haline getirilen yerleşim yerleriydi.¹⁹³⁸

Tunceli Kanunu ile oluşturulan Tunceli vilayeti de asayişin tesisi amacıyla kurulan illerden birisiydi. Ancak bu vilayetin oluşturulması sırasında özel bir kanun daha çıkarılarak, idaresi çok geniş yetkilere sahip bir askeri valiye verilmişti.¹⁹³⁹

Bu suretle Cumhuriyet'in ilanından evvel mevcut olan 15 vilayet ve 24 müstakil liva, Cumhuriyetin ilanından sonra 1938 senesine kadar 62 vilayete çıkarılırken; Cumhuriyetin ilanından evvel mevcut bulunan 322 kaza ise, 378'e; 784 nahiye de 894 nahiyeeye yükseltiliyordu.¹⁹⁴⁰

Doğu'da teşkil edilen yeni vilayet ve kaza merkezleri, genellikle iç isyanların önlenmesi amacıyla ile oluşturulduysa da, farklı iç güvenlik kaygılarıyla idari teşkilatlanmaların yapıldığı da görülmektedir. Örneğin Adapazarı kazasına bağlı Karasu nahiyesi; Adapazarı'na uzak olması ve Karadeniz sahilinde bulunması, bu mıntıkada öteden beri meydana gelen kaçakçılık olaylarının önüne geçilememesi, idari ve inzibati noktadan muntazam bir kontrole tabi tutulamaması ve bütün bunların

---

¹⁹³⁶ “Yeniden 4 Vilayet 13 Kaza Kurulmasına ve Bu Teşkilat Dolayısıyla Bazı Kazaların Bağlılıklarının Değiştirilmesine ve Ayrıca 17 Merkez Kaymakamlığı İhdasına ve Dâhiliye Vekâleti Kadro Cetvelleriyle Bütçesinde Tadilat İcrasına Dair Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 7, İçtima 1, Sr. No: 57, 25 Aralık 1935.

¹⁹³⁷ “Yeniden 4 Vilayet 13 Kaza Kurulmasına ve Bu teşkilat Dolayısıyla Bazı Kazaların Bağlılıklarının Değiştirilmesine ve Ayrıca 17 Merkez Kaymakamlığı İhdasına ve Dâhiliye Vekâleti Kadro Cetvelleriyle Bütçesinde Tadilat İcrasına Dair Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM.ZC.**, Devre 5, Cilt 7, İçtima 1, Sr. No: 57, 25 Aralık 1935.

¹⁹³⁸ “Beş Kaza Teşkilî Hakkında Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cit 19, İçtima 2, Sr. No: 183, 2 Haziran 1937.

¹⁹³⁹ “Munzur Vilayeti Teşkilat ve İdaresi Hakkında 1/304 sayılı Kanun Layihası”, **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 7, İçtima 1, Sr.No: 58, 25 Aralık 1935.

¹⁹⁴⁰ “Vilayetlerin Umumi İşleri”, ”, İdare, Cumhuriyetin Onbeşinci Yıldönümü Münasebetiyle Fevkalade Nüsha, **a.g.e.**, ss.305-307.

yanı sıra halkın hükümet ile olan münasebeti ve ihtiyacını kolaylıkla ifasının sağlanması için¹⁹⁴¹ kaza haline dönüştürülmüştü.¹⁹⁴²

Yine bunun yanı sıra Doğu'daki etnik yapı dolayısıyla homojen devlet oluşturma projesi dâhilinde, Türk unsurunun fazla olduğu kentlerin büyütülmesi kapsamında, nüfus yoğunluğu yeterli olmadığı halde bazı yerleşim merkezlerinin idari teşkilat yapısı özel olarak düzenlenmişti. Örneğin “Vilayet hududu pek dar olan ve şarkta en mühim Türk topluluğu halinde bulunan Erzincan Vilayeti'nin büyütülmesi lüzumlu” görülüp,¹⁹⁴³ bu amaçla Erzurum vilayetinin Tercan kazası Erzincan' bağlanmıştı. Van Gölü'nün batısında bulunan Muş vilayetine bağlı bir kaza olan Bitlis'in kuvvetli bir Türklük merkezi olması ve civarındaki dağlı köylerle daima münasebatta bulunarak temsil rolünü layıkıyla yapabilmesi için de, 1935 tarihinde Bitlis, vilayet haline getirilmişti.¹⁹⁴⁴

Ancak ülkede asayişin sağlanması amacıyla yapılan mülki idari değişiklikler, bu kadarla sınırlı kalmadı. Hükümet bir adım daha ileri giderek, sınır hatları üzerinde de bazı değişiklikler yaptı. Örneğin her türlü tedbirin anlamasına rağmen coğrafi imkânsızlıklar sebebiyle asayiş sorununun bir kangren haline geldiği İran sınırındaki olayların kökünden halli için İran hükümetine, Ağrı Dağı mıntikasının bir kısmının Türkiye'ye verilmesine karşılık, eşdeğer nispette arazi verilmesi teklif edildi. Tahran'da yapılan müzakereler sonucunda 23 Kânunusani 1932 tarihinde imzalanan “Türkiye-İran Arasında Hudut Hattının Tayinine Dair İtilafname” ile, İran ile Türkiye arasında yegâne muallâk mesele olarak kalan hudut işi kati şekilde halledildi.¹⁹⁴⁵ Gerçekten de 23 Ocak 1932 tarihinde imzalanan ve 18 Haziran 1932'de TBMM tarafından kabul edilen bu anlaşma ile Türkiye-İran hududundaki asayişsizlik sorunu büyük ölçüde çözülmüş oldu.¹⁹⁴⁶

---

¹⁹⁴¹ “Kocaeli Vilayetine Bağlı 4 Nahiyenin Kaldırılması ve Karasu Namıyla Yeni Bir Kaza Kurulması Hakkında 1/660 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM. ZC.**, Devre 4 ,Cilt 15, İçtima 2, Sr. No: 192, ss.218-251, 20 Mayıs 1933.

¹⁹⁴² **Düştur**, Tertip 3, Cilt 14, s. 654; **Resmi Gazete**, No: 2411.

¹⁹⁴³ “Kemaliye ve Tercan Kazalarının Erzincan Vilayetine ve Ağın Nahiyesinin Elazığ Vilayetinin Keban Kazasına Bağlanmaları Hakkında Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 25, İçtima 3, Sr. No:165, 11 Mayıs 1938.

¹⁹⁴⁴ “Yeniden 4 Vilayet 13 Kaza Kurulmasına ve Bu Teşkilat Dolayısıyla Bazı Kazaların Bağlılıklarının Değiştirilmesine ve Ayrıca 17 Merkez Kaymakamlığı İhdasına ve Dâhiliye Vekâleti Kadro Cetvelleriyle Bütçesinde Tadilat İcrasına Dair Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 7, İçtima 1, Sr. No: 57, 25 Aralık 1935.

¹⁹⁴⁵ “Türkiye Cumhuriyeti İle İran Hükümeti Arasında Akdedilen Hudut Hattının Tayini Hakkında İtilafnamenin Tasdikine Dair 1/323 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 9, İçtima 1, Sr.No.:98, 18 Haziran 1932.

¹⁹⁴⁶ **Düştur**, Tertip 3, Cilt 13, s. 673; **Resmi Gazete**, No: 2132.

Özellikle iç isyanlar ve kaçakçılığın arttığı dönemlerde nüfus yoğunluğu ve coğrafi yapısı itibarıyla vilayet olmaya müsait olmamasına rağmen bazı yerleşim yerlerinin il veya ilçeye dönüştürülmesinin iç güvenlik açısından elbette ki yararları oldu. Buralara gönderilen mülki idare amirleri, iç güvenlik teşkilatları arasında koordinasyonu sağladıkları gibi, aynı zamanda karar mekanizması olarak da yetkiye sahip olduklarından, bürokratik işlemlerin azalmasına ve kolluk kuvvetlerinin süratle çalışmasına imkân sağladılar. Buna mukabil bir zorunluluk olarak il ve ilçeye dönüştürülen yerleşim yerleri, özellikle ekonomik olarak canlandırılmadıkları için, devletin üzerine ek bir maliyet getirmekten öteye geçemediler. Bugün bile aynı iç güvenlik kaygılarıyla durumları müsait olmadığı halde vilayet olan yerleşim yerleri mevcut olup, bu yerler millete iktisadi olarak ek yük getirmeye devam etmektedirler. Tarihi süreç göstermektedir ki, böyle yerlerin tek başına mülki idari teşkilatlanmalarında yapılan değişiklikler iç güvenlik meselelerinin çözülmesinde kalıcı çözümler getirmemekte, yalnızca sıkıntıları ötelemektedir.

4.6. Kaçakçılıkla Mücadele Faaliyetleri

1929 Ekonomik Buhranı'ndan sonra Türkiye'nin ekonomisini korumak için alınan tedbirler kapsamında hayata geçirilen ithalatın tahdidiyle ilgili uygulamalar sebebiyle kaçakçılık her geçen gün artış göstermişti.¹⁹⁴⁷ Artarak büyüyen bu kaçakçılık sorunu devletin hazinesini kemirdiği gibi, yerli üretimi yok ediyor ve her geçen gün normal ticareti söndürüyordu. Özellikle Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda bulunan kentlerdeki esnaf, sadece kendi çevresinden temin edilebilecek zaruri ihtiyaçları satıyor, yasal ticaretin azalmasına paralel olarak kentlerin ve kasabaların çarşıları canlılığını giderek yitiriyordu.¹⁹⁴⁸ Olayın en vahim yanı ise ülkede kaçakçılığın artık ayıplanmıyor ve normal bir iş olarak görülüyor olmasıydı.¹⁹⁴⁹

İşte bu görünüm içerisinde hükümet, kaçakçılığı ülkenin yaşamsal bir sorun olarak kabul edip, kaçakçılığa sebep olan hususları araştırarak, alınacak tedbirleri tespiti etmek amacıyla komisyonlar kurdu. Bu komisyonların çalışmaları neticesinde öncelikle 22 Haziran 1927 tarih ve 1126 sayılı Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair

---

¹⁹⁴⁷ “24 Temmuz 1931 Tarih ve 1841 Numaralı Kanunu Muadil 1/205 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 5, İçtima 1, Sr. No:55, 7 Ocak 1932.

¹⁹⁴⁸ Naşit Hakkı, “Siirt'in kaçakçılıktan ızdırabı çok derindir”, **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Birinci Teşrin 1931, s. 2.

¹⁹⁴⁹ **A.y.**

Kanunun¹⁹⁵⁰ yeterli olmadığı anlaşıldı. Gerçekten de bu kanunun hükümleri çoğu alanda caydırıcı olmadığı gibi, boşlukları da vardı. Örneğin yabancı uyruklular kaçakçılıktan yakalandığında yurt dışına çıkarılmakla yetiniliyor, ancak bunlar her defasında çeşitli yollarla ülkeye yeniden kaçak mal sokabiliyorlardı.¹⁹⁵¹ Bu sebeple 1126 Sayılı Kanun'a oranla daha etkili ve caydırıcı olan 1510 Sayılı Kaçakçılık Kanunu yürürlüğe konuldu.¹⁹⁵²

Hayata geçirilen 1510 Sayılı Kanun ile her şeyden önce gümrük zabıtasına daha geniş yetkiler verildi. Örneğin kaçak eşya bulunduğu şüphesi olan yerlerde arama yapılabilmesi, muhafaza müdürlerinin beyanına ve mülki amirlerin iznine bağlandı. Ayrıca Heyeti Vekile kararı ile gerek gümrük, gerekse muhafaza müdürlerinin kaçak eşya bulunan yerleri tespit etmeleri halinde, mahallin en büyük mülki amirine müracaat ederek jandarma ve polis kuvvetlerinden istifade etmeleri, ihtiyaç duydukları durumlarda muhafaza memurlarının taşıyacakları fotoğraflı bir kimlik belgesini göstermeleri halinde zabıta görevlilerinin bu memurlara yardım etme zorunluluğu getirildi.¹⁹⁵³

Ne var ki, 1510 sayılı Kanunun uygulamaya konulması sonrasında da kaçakçılık hadislerinde bir azalma olmadı. Çünkü bu yasal düzenleme de ihtiyaçlara istenilen ölçüde cevap veremedi. 1510 Sayılı Kanunun yetersiz kalmasının başlıca sebepleri, bu kanunla getirilen cezaların da yeterince caydırıcı olmaması, bazı fiillerin ceza mevzuatı dışında kalması ve bir kısım suçluların meslek ve sıfatlarından doğan özellikleri ve imtiyazları sayesinde suç işlemeğe cüret bulmalarıydı. Ayrıca kaçakçılık olaylarında zabitanın tutmuş olduğu tahkikat evrakının, iddia makamları önünde hiçbir kıymet taşımaması, kaçakçılık sanıklarının tutuksuz yargılanması ve uzayıp giden davaların bu işe meyilli kimseleri cesaretlendirmesi gibi hususlar da diğer önemli aksaklıklardı.¹⁹⁵⁴

Sonuçta önü alınamayan ve Türkiye açısından yaşamsal bir tehdit halini alan kaçakçılıkla ilgili olarak Başvekil İsmet Paşa 12 Aralık 1931 tarihinde yaptığı bir konuşmasında "...Aklınızın erdiği her yerde, sokakta, evde, mektepte ve her köşede; kaçakçıların memleketin dâhilinde mevcudiyetini kıran ve hariçte istila tasallutuna bilerek, bilmeyerek vasıta olan aldanmış ve aldatici adamlar olduğunu anlatacaksınız,

¹⁹⁵⁰ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 8, s.1783; **Resmi Gazete**, No: 629.

¹⁹⁵¹ "Bir kaçakçı hudut haricine çıkarıldı", **Cumhuriyet**, 17 Eylül 1929, s. 2.

¹⁹⁵² **Düstur**, Tertip 3, Cilt 10, s.1798; **Resmi Gazete**, No:1216.

¹⁹⁵³ "Kaçakçılığa karşı tedbirler", **Hâkimiyeti Milliye**, 18 Teşrinievvel 1930, s. 4.

¹⁹⁵⁴ "Kaçakçılık hakkında 1/213 Numaralı Kanun Layihasının Esbabı Mucibesi", **TBMM.ZC.**, Devre 4., Cilt 5, İçtima 1, Sr. No: 56, 7 Ocak 1932.

söyleyeceksiniz, bulabileceğiniz her yerde yakasından tutup devlet kuvvetine teslim edeceksiniz yahut yaşamak hakkından vazgeçeceksiniz” diyerek¹⁹⁵⁵ konunun hassasiyetine dikkat çekiyor ve dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’yı kaçakçılık olaylarında görülen büyük artışı araştırmak üzere Doğu’ya gönderiyordu.¹⁹⁵⁶

Şükrü Kaya çıktığı Doğu seyahati sonrasında hazırladığı detaylı bir raporu Başbakanlığa sunuyor; rapor, Başbakan İsmet İnönü tarafından incelendikten sonra gerekli önlemlerin alınması için C.H.F. Mali Tetkik Komisyonu’na havale ediliyordu. Büyük Millet Meclisi Başkanı Kâzım Paşa’nın başkanlığında toplanan komisyon ise durumun vahametini karşısında, konunun Genel Kurula havale edilmesinin uygun olacağına karar veriyordu.¹⁹⁵⁷

Yapılan görüşmelerde, kaçakçılığın Devletin yalnızca herhangi bir kurumunu ilgilendiren bir mesele olmadığı, bu düşünce ve uygulama ile kaçakçılıkla mücadele edilemeyeceği, mücadelede başarılı olmak için kaçakçılığın bir “memleket meselesi” olarak kabul edilerek, tüm kurumların işbirliği içerisinde çözülmesini sağlayacak yasal düzenlemelerin yapılması gerektiği ve bu kapsamda verimli olmayan Gümrük Kanunu ve Kaçakçılık Kanununun yeniden ele alınarak gerekli düzenlemelerin yapılması sonucuna ulaşıyordu.¹⁹⁵⁸

İşte tespit edilen bu aksaklıkların giderilmesi ve kaçakçılığın azaltılmasını sağlamak amacıyla ilgili mevzuatta süratle yenileme ve eklemeler yapılmaya başlandı. İlk olarak Ceza Muhakemeleri Kanununda değişiklik yapılmasına karar verildi. Bunu sağlamak üzere hazırlanan ve Adliye encümenine 26 Aralık 1931 tarihinde havale edilen kanun tasarısı,¹⁹⁵⁹ Ceza Kanunu ve Ceza Muhakemeleri Kanununun bazı maddelerini tadil mahiyetinde hükümleri ihtiva ettiği gibi, vazifesini suiistimal edecek olan gümrük memurları, adliye memur ve hâkimleri ve diğer kamu görevlilerine daha ağır cezalar verilmesine yönelik hükümler getiriyordu.¹⁹⁶⁰ Ayrıca tasarıda, zabıtanın tutmuş olduğu raporların doğrudan mahkemeye havale edilmesi ve kaçakçılıktan sanık kişilerin tutuklu yargılanmaları, cezaların daha hızlı ve şiddetli

---

¹⁹⁵⁵ “Kaçakçılar”, **Hâkimiyeti Milliye**, 16 Birinci Kanun 1931, s. 1.

¹⁹⁵⁶ “Kaçakçılığa karşı tedbirler”, **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Birinci Kanun 1931, s.1.

¹⁹⁵⁷ **A.y.**

¹⁹⁵⁸ “Kaçakçılık hakkında 1/213 Numaralı Kanun Layihasının Esbabı Mucibesi”, **TBMM.ZC.**, Devre 4., Cilt 5, İçtima 1, Sr. No: 56, 7 Ocak 1932.

¹⁹⁵⁹ **TBMM ZC.**, Devre 4, Cilt 5, İçtima 1, s. 106, 26 Aralık 1931.

¹⁹⁶⁰ “Kaçakçılığın Men’i Layihası”, **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Birinci Kanun 1931, s. 1; “Kaçakçılık Kanunu dün Meclis’e verildi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Birinci Kanun 1931, s. 1.

olması, verilen cezaların tecil edilmemesi yönde düzenlemelere de yer veriliyor.¹⁹⁶¹ Kaçakçılık Kanunun görüşüldüğü aynı gün, Gümrük Tarifesi Kanununda da bazı maddelerin değiştirilmesine ilişkin 1/212 Sayılı kanun tasarısı; gümrük memurlarının kötü niyetli davranışlarından dolayı devleti zarara uğratmaları halinde ihraç edilmelerini sağlayacak 1/201 sayılı kanun tasarısı; inhisara tabi kaçak maddeleri ihbar edenlere verilecek pirimin bir kısmının peşin ödenmesini sağlayacak 1/ 4 sayılı kanun tasarısı da aynı gün Meclis'te görüşmeye alındı.¹⁹⁶²

Meclis, merkezde kaçakçılıkla mücadele kapsamında gereken kanunları süratle hayata geçirirken, hükümet de taşrada bütün illeri teyakkuz haline geçirerek, kendi yönlerinden alınacak tedbirleri belirlemeleri ve çalışmalara başlamaları yönünde vilayetlere talimat veriyordu. Bu kapsamda illerde valinin başkanlığında kurulan kaçakçılık komisyonlarda polis müdürü, jandarma komutanı ve ilgili diğer dair müdürleri görevlendiriliyordu.¹⁹⁶³ Kısaca 1932 senesinin başından itibaren kaçakçılıkla mücadele, ülke çapında bir seferberlik halinde yürütülmeye başlanıyordu.¹⁹⁶⁴

7 Ocak 1932 tarihinde kabul edilen 1918 sayılı Kaçakçılık Kanunu önceki (1510 Sayılı) yasadaki boşlukları giderilmeye çalışılıyor, ayrıca bu kanunun 1'nci maddesi (C fıkrası) kaçakçılık suçlarını beş kategoriye ayırıyordu. Yine önceki yasadaki bürokratik işlemlerin azaltılması amacıyla içinde bulunulan durumun vahameti dolayısıyla, görevli memurlara üst ve eşya arama konularında daha fazla yetki tanınıyordu. Şehir ve kasaba merkezlerinde kaçakçılık ile ilgili şüpheli görülen kişilerin üstlerinin aranmasına izin verme yetkisi en büyük mülki amire verilmişken, köylerde yapılan aramalarda mülki amirlerden alınmış izin olmaması durumunda, muhtarın veya vekilinin ve bunlar da yoksa ihtiyar heyetinden iki kişinin huzuru ile kolluk ve gümrük memurlarının arama yapılmalarına imkân tanınıyordu. Han, hamam, otel ve pansiyonlarda ise, bu gibi yerler umumi yer sayıldığından, zabıta buralarda izinsiz arama yapılabilme yetkisine sahip oluyordu.¹⁹⁶⁵

---

¹⁹⁶¹ “Kaçakçılık hakkında 1/213 Numaralı Kanun Layihasının Esbabı Mucibesi”, **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 5, İctima 1, 7 Ocak 1932.

¹⁹⁶² **TBMM ZC.**, Devre 4, Cilt 5, İctima 1, ss.173-195, 7 Ocak 1932.

¹⁹⁶³ “Kaçakçılığın men'i için”, **Hâkimiyet, Milliye**, 8 Mayıs 1932, s. 1.

¹⁹⁶⁴ “Kayseri, 'de kaçak ve ihtikâra karşı tedbirler”, Muğla muallimlerinin kaçakçılıkla mücadelesi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Birinci Kanun 1931, s. 1; “Şark'ta kaçakçılıkla mücadele”, **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Birinci Kanun 1931, s. 1; “Adana'da kaçakçılıkla mücadele”, **Hâkimiyeti Milliye**, 22 İkinci Kanun 1931, s. 2.

¹⁹⁶⁵ **TBMM. ZC.**, Devre 4, cilt 5, İctima 1, ss..177-194, 7 Ocak 1932.

Örgütlü kaçakçılık suçlarında ise, kaçakçılık fiili meydana gelmemiş olsa dahi, böyle bir teşekkülü kurmak ve onu idare etmek artık suç sayılıyordu. Ayrıca kaçakçılık için bir örgüt kuran ve bu örgütü idare edenlerin “muvakkat (geçici) sürgün” cezasına çarptırılmaları ve kaçakçılık cezalarının mahkemece tecil edilmemesine dair hükümler de getiriliyordu.

Hiç şüphesizdir ki, bu kanunun ulaşmayı hedeflediği gayelerden biri de kaçakçılığı men ve takip etmek vazifesi bulunan bütün memurları, devlet hazinesini tahrip eden kaçakçılıktan ve bu cürüme iştirak ve herhangi bir müsamaha ve suiistimalden uzak tutmaktır. Bu amaçla Kaçakçılık Kanununa göre hapis cezasına çarptırılan memurlara, kamu hizmetlerinden de müebbet yasaklılık veriliyordu.¹⁹⁶⁶

1918 Sayılı Kanun ile aynı gün kabul edilen 1920 Sayılı Kanun ile de, görevlerini suiistimal eden gümrük memurlarının daha ağır şekilde cezalandırılmasına dair hükümler getiriliyordu. Bu kanuna göre memuriyeti itibarıyla gümrük ve inhisar idareleriyle ilintili olanlar ile diğer bütün memurların kaçakçılığı irtikâp ettikleri veya gevşeklik, ihmal, kayıtsızlık ve müsamahaları yüzünden kaçakçılığa sebebiyet verdikleri hallerde vazifelerinin mahiyeti itibarıyla alakadarları derecesine göre cezalandırılmaları ve memurluktan çıkarılmalarına dair yaptırımlar getiriliyordu.¹⁹⁶⁷

Kaçakçılığın önlenmesi amacıyla yürürlüğe konulan bu yasal düzenlemeler elbette ki, sadece memurların cezalandırılmasına yönelik değildi. Aynı zamanda görevini layıkıyla yapan ve devletine bağlı olan memur ve vatandaşların mükâfatlandırılmasına yönelik hükümler de getiriliyordu. Bu yasal düzenlemelerin birisi de ihbar mekanizmasının verimli olarak çalıştırılmasına yönelikti. Zira kaçakçıları yakalayan zabıta görevlileri veya onları bildiren ihbarcılara 1918 sayılı kanun hükümlerine göre mükâfat verilmesi öngörülmesine rağmen, ihbarcılara teşvik parası verilmesi uygulaması, para cezalarının tahsilinin uzun bir zaman almasından ötürü süratle yerine getirilemiyor; ikramiyelerin çok geç verilmesi ise, ihbar mekanizmasından yeterli ölçüde verim alınamaması sonucunu doğuruyordu.¹⁹⁶⁸ Bu aksaklığın giderilerek teşvik paralarının ilgililere zamanında ödenmesi ve böylece ikramiye alan kimselerin diğerlerine anında örnek teşkil etmesi amacıyla Türk Ceza

¹⁹⁶⁶ “Kaçakçılık Hakkında 1213 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM, ZC.**, Devre 4, Cilt 5, İçimal, Sr. No:56, 7 Ocak 1932.

¹⁹⁶⁷ “Gümrük Memurlarının Vazife Memurelerini Suiistimal Edenlere Vazife veya Mesleklerinde Kendilerinden İstifade Edilemeyenler Hakkında Yapılacak Muameleye Dair Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 13, s. 100; **Resmi Gazete**, No: 2000.

¹⁹⁶⁸ “Dâhiliye Vekili'nin tetkik seyahati”, **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Teşrinisani 1931, s. 2.

Kanunun 403, 404, 405, 406, 407 ve 408'nci maddelerinde yazılı para cezalarının 1918 sayılı Kanunun 56'ncı maddesine göre alınması ve 60 ve 61'nci maddelerine göre dağıtılmasının sağlanması için 2313 Sayılı Kanunun 28'nci maddesi değiştiriliyordu.¹⁹⁶⁹

6 Şubat 1935 tarihinde yürürlüğe konulan 2/1959 Sayılı “Kaçakçıların Takibinde ve Muhafaza Hususlarında Büyük Yararlılıkları Görülenlere Verilecek İkramiye Hakkında Nizamname” ile de muhafaza tabur, gümrük müdür ve merkez müdürleri, polis ve jandarma amirlerine kendi teşkilatlarının gördüğü işlerde büyük yararlılık göstererek ikramiyeye hak kazananları her ay bir raporla; askerleşen mıntikalarda muhafaza tabur komutanlıklarına, askerleşmeyen mıntikalarda ise muhafaza başmüdürlüklerine bildirme zorunluluğu getiriliyordu.¹⁹⁷⁰

Bütün bu yasal düzenlemelerin ise süratle ve profesyonelce uygulanması ve kaçakçıların şiddet ve süratle cezalandırılmasını sağlanması amacıyla da bazı mıntikalarda “adli”,¹⁹⁷¹ ve “askeri”¹⁹⁷² ihtisas mahkemeleri kuruluyordu.¹⁹⁷³

4.6.1. İhtisas Mahkemelerinin Kurulması

Bir memleket meselesi haline gelen kaçakçılıkla mücadele edebilmek amacıyla, 7 Ocak 1932 Tarihinde Mecliste kabul edilen “Adliye Vekâleti 1931 Senesi Bütçesine 229.525 Liralık Fevkalade Tahsisat Konulmasına Dair Kanun” ile Adliye Vekâleti kadrosuna 16 hâkim, 16 savcı, 16 müstantik (sorgu hâkimi), 16 başkâtip, 64 kâtip, 64 ondokuz dereceli mübaşir alınarak, kaçakçılığın en yoğun olduğu 16 ile adli ihtisas mahkemesi kuruldu.¹⁹⁷⁴

Kaçakçılığın en fazla olduğu iller dikkate alınarak¹⁹⁷⁵ kurulan bu ihtisas mahkemelerinin yetki alanları Bakanlar Kurulu kararıyla tespit edildi. Diyarbakır

¹⁹⁶⁹ “Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkındaki Kanunun 28'nci Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 12, İçtima 1, Sr. No: 250, 11 Haziran 1936.

¹⁹⁷⁰ **Resmi Gazete**, No: 2937, 23 Şubat 1935.

¹⁹⁷¹ **İstatistik Yıllığı**, Başbakanlık İstatistik G. D. Yayınları, Yayın No: 88, C. 8, Ankara 1936, s.157.

¹⁹⁷² **İstatistik Yıllığı**, 1936, **a.g.e.**, s.180.

¹⁹⁷³ Adliye Vekâletince kurulan Adli İhtisas Mahkemeleri, sırf kaçakçılık davalarını görmek üzere teşkil edilen tek hâkimli asliye mahkemeleriydi. Ölüm ve on sene veya daha fazla ağır hapis cezaları ile ilgili davalar ise, iki hâkimli heyet halindeki mahkemelerde görülürdü. Bu mahkemeler teşekkül şekline göre “ihtisas mahkemesi” veya “askeri ihtisas mahkemesi” unvanı taşırdı. Bkz: Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanun'un 65 ve 66. maddeleri, **Düstur**, Tertip 3, Cilt13, s.75; **Resmi Gazete No: 2000; TBMM. ZC.** Devre 4, Cilt 5, İçtima 1, ss.191-193, 7 Ocak 1932.

¹⁹⁷⁴ “Devlet Memurları Maaşatının Tevhid ve Teadülü Hakkındaki Kanuna Müzeyyel Kanun”, **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt . 5, İçtima 1, s. 195, 7 Ocak 1932.

¹⁹⁷⁵ Gümrükler Umum Müdürlüğü'nün Adliye Vekâleti'ne verdiği bilgide Türkiye'de en çok kaçakçılık Suruç, Nizip, Van, Payas, Urfa, Birecik, Gaziantep, İstanbul, Fethiye, Alaiyye, Bodrum,

(Diyarbakir, Beşiri, Muş, Genç, Çapakçur' bölgelerinde yetkili), Siirt (Beşiri mıntıkası hariç olmak üzere Siirt, Sason, Bitlis, Mutki mıntıkasında yetkili), Muğla (Muğla, Aydın, Bozdoğan, Çine, Karacasu, Denizli mıntıkasında yetkili), Antalya (Antalya, Burdur mıntıkasında yetkili), Adana (İçel, Mersin, Adana, Ceyhan, Bahçe bölgesinde yetkili), Van (Van ve Hakkâri mıntıkasında yetkili), Kars (Kars, Beyazıt, Iğdır, Tuzluca mıntıkasında yetkili), Trabzon (Trabzon, Rize, Gümüşhane, Ordu, Giresun mıntıkasında yetkili), Sivas (Sivas ve Tokat mıntıkasında yetkili), Sinop (Sinop, Samsun, Kastamonu, İnebolu, Cide mıntıkasında yetkili), İstanbul (İstanbul, Zonguldak, Ereğli, Bartın, Kocaeli, Orhangazi, Mudanya, Karacabey mıntıkasında 8 ve 9'ncu olmak üzere iki adet yetkili mahkeme), Lüleburgaz (Edirne, Kırklareli, Tekirdağ mıntıkasında yetkili), Balıkesir (Balıkesir ve Çanakkale mıntıkasında yetkili), İzmir (İzmir, Aydın, Söke, Manisa mıntıkasında yetkili), Malatya illerinde kurulan ihtisas mahkemelerinin kendilerine bağlı olan alanlar içerisinde meydana gelen kaçakçılık davalarına bakacaklardı. Aynı kanuna göre teşkil edilen Cebelibereket (Cebelibereket, Dört Yol ve İslâhiye, Gaziantep, Maraş, Pazarcık mıntıklarında yetkili) ve Urfa askeri ihtisas mahkemesi (Urfa ve Mardin mıntıkasında yetkili) olarak, kendilerine yetki verilen sorumluluk alanı içerisinde görev yapacaklardı.¹⁹⁷⁶

Bölgelerinde hizmet vermeye başlayan ihtisas mahkemeleri, çok süratli ve toleranssız çalışmaya ve en küçük kaçakçılık olaylarını bile şiddetle cezalandırmaya başladılar. Örneğin Gaziantep Adli İhtisas Mahkemesi, bir sepet nar içerisinde şehre kaçak şeker sokmaya çalışan kişinin duruşmasını bir hafta içerisinde sonuçlandırarak, bu kişiye altı ay hapis cezası veriyordu.¹⁹⁷⁷

İhtisas mahkemeleri hapis ve para cezasının yanı sıra sürgün cezası da verebilmekteydi. Mesela Muğla Adli İhtisas Mahkemesi sigara kâğıdı ve iskambil kâğıdı kaçakçılığı yaparken yakalanan kişilere birer sene hapis ve hapis sonrasında da birer sene Dersim'e sürgün;¹⁹⁷⁸ bir başka olayda yine Muğla İhtisas Mahkemesi

---

Midye, İnoz, Kars, Kızıldize, Mardin, Hopa, Kilis, Antalya, Mersin ve Kuşadası'nda yapılıyordu. Bu yerler arasında kaçakçılıkla ilgili en fazla dava gelen il ise Gaziantep'ti. 1931 Senesinde ülke genelinde adliyeye intikal eden dava sayısı 534 olup, bunların 118 adedi Urfa, 60 Mersin, 45'i İstanbul adliyelerine intikal etmiş iken, Gaziantep adliyesine 332 dava gelmişti. Bkz: "Kaçakçılığın men'i için teşkil edilecek münferit hâkimlikler", **Hâkimiyeti Milliye**, 28 Birinci Kanun 1931, s. 3.

¹⁹⁷⁶ "İhtisas Mahkemelerinin salahiyet mıntıkları tespit edildi", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 İkinci Kanun 1932, ss.1-5; "İhtisas hâkimleri", **Hâkimiyeti Milliye**, 8 Şubat 1932, s.1.

¹⁹⁷⁷ "Kaçakçılık vakası", **Hâkimiyeti Milliye**, 7 Şubat 1932, s. 2.

¹⁹⁷⁸ "Sigara kâğıdı kaçakçılığı", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Ağustos 1933, s. 2; "Adana'daki kaçakçılık davası" **Hâkimiyeti Milliye**, 14 Eylül 1934, s. 3.

sigara kaçakçılığı yapan bir kişiye iki sene hapis, iki sene sürgün cezası veriyordu.¹⁹⁷⁹

Büyük bir süratle çalışan adli ve askeri ihtisas mahkemeleri, Türkiye genelinde sayıları 84 olan ağır ceza mahkemelerinin¹⁹⁸⁰ üzerindeki yükü büyük ölçüde kaldırdı. 1932 Senesinde ihtisas mahkemelerinin bulunmadığı yerlerdeki mahkemelerin tamamı, kaçakçılıkla ilgili olarak 1.164 şahıs hakkında davaya bakarken; aynı süre içerisinde adli ihtisas mahkemeleri 4.989, askeri ihtisas mahkemeleri ise 1.296 kişi olmak üzere toplam 6.915 kişi hakkında hüküm verdi.¹⁹⁸¹

Kaçakçılıkla önünü almak için çıkarılmış olan 1918 Sayılı Kanunun tatbiki için bu kanunun beşinci teşkilat faslına göre üç sene için kurulan adli ve askeri ihtisas mahkemeleri, kuruluş amacı doğrultusunda oldukça faydalı oldular ve görev süreleri içerisinde kaçakçılığın azalmasında büyük rol oynadılar. Bu sebeple mahkemeler için kanunda tayin olunan üç yıllık müddet, 1937 yılının Mayıs ayı sonuna kadar uzatıldı. Buna mukabil kaçakçılık suçlarının azaldığı yerlerdeki askeri ve adli ihtisas mahkemelerinin bir kısmı kaldırıldı.¹⁹⁸²

İhtisas mahkemelerinin yargılama sonuçlarından, askeri ihtisas mahkemelerinin adli ihtisas mahkemelerine nazaran daha katı çalıştığı ve baktıkları davalarda daha fazla mahkûmiyet kararı verdikleri görüldü.¹⁹⁸³ Adli ve askeri ihtisas mahkemelerinin baktıkları kaçakçılık davalarından yargılanan kişi sayısı göz önüne alınarak en fazla kaçakçılığın Doğuda Gaziantep, Adana, Mardin ve Urfa illerinde; Batıda ise İzmir ve İstanbul'da olduğunu söylemek mümkündür.

Adli İhtisas Mahkemelerinin kurulmasından sonra baktıkları davalarda haklarında yasal işlem yaptıkları kişilerin illere göre sayısal dağılımını gösteren cetvel Tablo 9'da gösterilmiştir.

---

¹⁹⁷⁹ “Sigara kaçakçılığı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Eylül 1933, s. 2.

¹⁹⁸⁰ Türkiye'deki müstakil ağır ceza mahkemesi sayısı 1927 senesinde 87, 1928'de 89, 1929'da 90, 1930'da 89, 1931'de 84, 1932'de 84, 1933'de 84 ve 1934 senesinde 84'dür. 1935 senesinde ağır ceza mahkemeleri müstakil ve mürettep olarak iki ayrı sınıfa ayrıldı, ancak toplam sayıları yine 85 olarak kaldı. Bkz: **İstatistik Yıllığı**, Başbakanlık İstatistik G. D. Yayınları, Yayın No: 88, Cilt 8, Ankara 1936, s. 157.

¹⁹⁸¹ İstatistik Yıllığı, **a.g.e.**, ss.180-181.

¹⁹⁸² “Kaçakçılığın Men ve takibine dair Olan Kanunun 71'nci Maddesinde Yazılı Müddetin Uzatılması ve Bu Kanuna Bir Madde eklenmesi Hakkında 1/1124 numaralı Kanun Layihisi Esbabı Mucibesi”, **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 25, İçtima 4, Sr. No:71, 22 Aralık 1934

¹⁹⁸³ **İstatistik Yıllığı**, 1936, **a.g.e.**, s.182

Tablo: 9.

Adli İhtisas Mahkemelerinin Kaçakçılık Kanunu Tatbik İstatistiği

Mahkemeler	Hakkında takibat yapılan kişi adedi			
	1932	1933	1934	1935
Diyarbakir	190	283	137	186
Siirt	120	188	144	69
Van	154	126	153	29
Kars	56	62	45	4
Trabzon	214	130	155	143
Sivas	461	405	333	319
Sinop	115	104	79	21
İstanbul (8)	119	250	412	389
İstanbul (9)	362	349	600	475
Lüleburgaz	114	139	100	41
Balıkesir	404	381	390	423
İzmir	834	939	769	445
Muğla	377	242	203	100
Antalya	249	155	132	89
Adana	806	515	588	582
Malatya	323	847	620	349
TOPLAM	4.989	5.115	4.860	3.664

Kaynak: **İstatistik Yıllığı**, Başbakanlık İstatistik G. D. Yayınları, Yayın No: 88, Cilt 8, Ankara 1936, ss.180-181.

Kaçakçılığın en fazla görüldüğü üç ilde görev yapan Adli İhtisas Mahkemelerinin işlem yaptığı kişi adedini gösterir cetvel Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo: 10.

Adli İhtisas Mahkemelerinin Kaçakçılık Kanunu Tatbik İstatistiği

Mahkemeler	Hakkında takibat yapılan kişi adedi			
	1932	1933	1934	1935
Gazi Antep	834	1.404	1.64	1.054
Mardin	531	659	494	279
Urfa	561	661	647	896
TOPLAM	1.926	2.724	2.205	2.229

Kaynak: **İstatistik Yıllığı**, Başbakanlık İstatistik G. D. Yayınları, Yayın No: 88, C. 8, Ankara 1936, s.180.

Adli İhtisas Mahkemelerinin görev yaptığı 1932-1935 tarihleri arasında yaptığı işlemler ve bu işlemlerin sonuçları Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo:11.

Adli ve İhtisas Mahkemelerinin kararları

Mahkemeler	Seneler	Meni Muhakeme	Beraat	Yetkisizlik	Sükût	Af	Mahkûmiyet	Toplam
Adli İhtisas mahkemeleri	1932	8	2.108	239	5	-	2.538	4.898
	1933	3	1839	128	1	194	2.896	5.155
	1934	19	2.156	135	10	21	2.519	4.860
	1935	11	1.888	109	11	2	1.643	3.664
Askeri İhtisas Mahkemeleri	1932	9	616	15	10	-	1.276	1.926
	1933	8	828	4	5	20	1.859	2.724
	1934	8	632	19	12	-	1.534	2.205
	1935	1	704	79	8	-	1.437	2.229
Salâhiyettar İhtisas Mahkemeleri	1932	-	444	78	-	-	642	1.164
	1933	2	397	3	1	53	594	1.050
	1934	-	408	24	2	29	588	1.051
	1935	-	519	22	2	6	739	1.288
Yekûn	1932	17	3.168	332	15	-	4.456	7.988
	1933	13	3.118	135	7	267	5.349	7.889
	1934	27	3.196	178	24	50	4.641	8.116
	1935	12	3.111	210	21	8	3.819	7.181

Kaynak: İstatistik Yılığ, Başbakanlık İstatistik G. D. Yayınları, Yayın No: 88, Cilt 8, Ankara 1936, s.182.

4.6.2. Gümrük Muhafaza Mevzuatı ve Teşkilatında Değişiklikler

Osmanlı’da gümrüklerde bir muhafaza teşkilatı kurmak fikri, 1859’da “Rüsumat Emaneti” adı altında kurulan gümrük teşekkülünün bir kolu olarak teşkil edilen “muhafaza memurluğu” ile başlar. İlk muhafaza teşekkülü yalnız İstanbul limanında çalışan ve İstanbul Gümrük Nazırlığı’na bağlı bir deniz muhafazası şeklinde kurulmuş ve başına Halit Ağa isimli kişi getirilmişti. Bu teşkilat yavaş yavaş genişletilerek İmparatorluğun 17 yerinde rüsumat nazırlığı kurulmuştu. Çok iptidai bir vaziyette görev yapan bu teşkilat 22 sene böylece çalışmasına devam etmişti.¹⁹⁸⁴

1881 Senesinden itibaren gümrük vergilerinin Düyûn-i Umûmiye tarafından tahsil edilmeye başlanmasıyla birlikte, Düyûn-i Umûmiye kendisine bağlı bir muhafaza teşkilatı meydana getirmiş, Devlet muhafaza teşkilatının da kendisine

¹⁹⁸⁴ “Gümrük Muhafaza Teşkilatının çalışmaları”, **Ulus**, 15’nci Yıl İlavesi, 29 İkteşrin 1938, s.73.

yardım etmesini temin etmiş,¹⁹⁸⁵ ancak gümrük işleri ile ilgili bir yasal düzenleme vücuda getirilmemişti. İmparatorluğu son dönemlerinde ise mevcut kapitülasyonlar zaten böyle bir kanunun yapılmasına imkân vermemişti.¹⁹⁸⁶

Bu yıllarda gümrükteki işlerin yürütülmesi 1295 (Miladi: 1879) tarihli bir yönetmeliğe göre yapılıyordu. Bunun ismi de “Hile ve Hud’a”¹⁹⁸⁷ Nizamnamesi” idi. Bu garip isimli nizamnamede suiistimallere karşı birtakım tedbir ve hükümler mevcuttu. Kanunsuz ve tarifersiz olarak bir dönem idare edilen gümrüklerde uygulanmakta olan usul, yalnızca teamüllerden ibaretti. Ancak bu teamülleri bilenlerin pek çoğunun ne yazık ki, okuma ve yazmaları yoktu. “Mubassır”¹⁹⁸⁸ ismi verilen bu mütehasısların teşkilat gereğince birer kâtibi vardı. Her gün gümrük salonlarının köşelerine öbek öbek yığılan eşyanın başındaki on kadar mubassır, bu eşyayı çabuk çabuk tetkik ve rüsum miktarını tayin ederek şöyle bağırdılar: “Yaz kâtip efendi; rugani zeyt (zeytinyağı) iki kuruş, simsarı kadid (demir çivi) üç kuruş, çarubi hasır (hasır süpürge) bir kuruş...”. Ne lisan kavaidini, ne devlet hazinesini memnun edemeyen bu gümrük takdiri merasimine on mubassırın iştirak ettiği ve hepsinin de yüksek sesle nara atar gibi bağırdıkları göz önüne getirilirse, bunun ne kadar rahatsız edici olduğu tahmin edilebilir. İşin daha kötüsü, bu bağırıya ne kadar gürültülü olursa, o kadar makbul sayılır ve salonun üstünde oturan gümrük nazırı memnun olurdu. Evet, tam 1916 senesine kadar gümrük işleri bu iptidai şekil devam etmiş ve bu yasal yoksunluk birçok suiistimallere zemin hazırlamıştı.¹⁹⁸⁹

24 Muharrem 1318 (24 Mayıs 1900) tarihli “Nizamâtı İdarei Rûsumat ” ile kurulan Gümrük Muhafaza Zabıta Teşkilatı ise, yabancı memleketlerden gelen malların gümrük resmi verilmeksizin memlekete sokulmasını önlemek, gümrük dışında cereyan eden muamelelerde gereken denetlemeyi yaparak, gümrüğe tabi eşyanın kaçak olarak ülkeye sokulmasını veya çıkarılmasını engellemek, kaçırılanları takip ve tahkik ile kanuni gereklerinin yapılması için ilgili mercilere bilgi vermekle görevli, Rûsumat Emaneti emrinde hususi bir zabıta teşkilatı olarak kurulmuştu.¹⁹⁹⁰

---

¹⁹⁸⁵ A.y.

¹⁹⁸⁶ “Eski gümrükler nasıl çalışıyordu?”, **Ankara Haftası**, Sayı: 65, 11 Son Kanun 1934, s.2

¹⁹⁸⁷ Genellikle yanlış olarak “hile hurda” diye bilinen deyim in doğrusu. Hud’a, eski dilde aldatmak anlamına gelir. Yani deyim in doğrusu “hile hud’a” şeklindedir.

¹⁹⁸⁸ Eskiden gümrüklerde muhafaza memurları veya okullarda öğrencilerin disiplinine bakan düzeni sağlamakla görevli memur; Bkz: Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlüğü, Çevrimiçi: <http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&ayn=bas&kelime=mubass%FDr>, 27 Haziran 2010

¹⁹⁸⁹ “Eski gümrükler nasıl çalışıyordu?”, **Ankara Haftası**, Sayı: 65, 11 Son Kanun 1934, s.2

¹⁹⁹⁰ **Düştur**, Tertip 1, Cilt 2, s.546.

Bu teşkilatta görevli memurlara “Rüsumat Muhafaza” memurları denilirdi. Rüsumat Muhafaza personeli, sahilde veya hudutta süvari veya yaya olarak devriye kolları dolaştırmak, önemli noktalarda yeteri kadar sürekli veya geçici memur görevlendirmek; denizlere vapur, istimbot, kayık, sandal çıkarmak suretiyle devriye atmak biçiminde görev yapardı. Muhafaza memurlarına görevleriyle ilgili eylemlerinden ötürü verilecek cezalar da “Nizamatı İdarei Rüsumat”da belirtilmişti. Bu memurlar vazifeleriyle ilgili olmayan suçlarından ötür bir aydan çok hapis almaları halinde de memuriyetten çıkarılırlardı. Silahlı olarak görev yapan bu görevliler, kendilerine karşı silah kullanmaya teşebbüs edilmesi halinde, teşebbüs edenleri vurmaya yetkililerdi. Kıyafet değiştirerek vazife gören sivil görevliler ise, ancak kendi hayatlarını korumak zorunda kaldıkları anda silah kullanabilirlerdi.¹⁹⁹¹

İlk milli gümrük tarife kanunu ise ancak Harbi Umumideki durumdan istifade edilerek acele ile ve detaylı bir çalışma yapılmadan ağırlık esasına göre hazırlanarak 10 Mart 1332 (23 Mart 1916) tarihinde yürürlüğe konulmuş¹⁹⁹² ve 11 Nisan 1334 (1918) tarihinde tadil edilmişti.¹⁹⁹³

Milli Mücadele’yle birlikte ekonomik bağımsızlığın da kazanılmasına rağmen, Lozan’da sulh müzakereleri yapılırken bazı emsallerin kambiyo değişiklikleriyle birlikte arttırılıp eksiltilmesi şartıyla beş sene müddetle işgal sırasında yürürlükte olan tarifenin tatbiki barış şartları arasında girdiğinden, yeni bir tarife hayata geçirilemedi.¹⁹⁹⁴ Sonraki yıllarda Cumhuriyet rejiminin gümrük tarifelerini hazırlamak üzere bakanlar kurulu kararı ile kurulan komisyonun yaptığı çalışmalar neticesinde, spesifik sistemi esas alan 1 Haziran 1929 tarihli 1499 sayılı ilk “Gümrük Tarifesi Kanunu” ancak 1 Ekim 1929 tarihinden itibaren uygulanmaya başlandı.¹⁹⁹⁵

29 Aralık 1931 tarihine gelindiğinde ise 1909 Sayılı Kanun’la Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti kuruldu.¹⁹⁹⁶ 3 Mayıs 1933’de yeni bir gümrük tarifesi kanunu

---

¹⁹⁹¹ A.y.

¹⁹⁹² “Gümrük Tarifei Umumiyesine Mütedair 10 Mart 1332 Tarihli Kanunun Tadil ve Tezyili Hakkında Başvekâletten Gelen 11936 Numaralı Kanun Layihası”, **TBMM. ZC.**, Devre 2, Cilt 26, İçtima 3, Sr. No: 231, 5 Haziran 1926.

¹⁹⁹³ **Düstur**, Tertip 2, Cilt 10, s. 459.

¹⁹⁹⁴ “Hür gümrük”, **Ulus**, 29 birinci teşrin 1933, s. 42.

¹⁹⁹⁵ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 10, s.1597; **Resmî Gazete**, No: 1230; **TBMM. ZC.**, Devre 3, Cilt 12, İçtima 2, ss.207-231, 1 Haziran 1929.

¹⁹⁹⁶ “Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti Teşkiline Dair Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 13, s.60; **Resmî Gazete**, No: 1989.

daha yapıldı.¹⁹⁹⁷ Fakat üst üste uygulamaya konulan aşırı korumacı gümrük tarifeleri sonucunda kaçakçılık olayları daha çok arttı. Ancak hükümet, gümrük tarifelerini indirmek yerine, Gümrük Muhafaza Teşkilatının yeniden yapılandırılması yolunu tercih etti.

Sınırları bir kordon şeklinde denetim altına almaya çalışan Gümrük Muhafaza Teşkilatı, deniz yönünden gümrüğün deniz araçları ile güçlendirildiği gibi, kara sınırlarında da sınır askeri kıtaatları tarafından da tahkim edildi. Ancak gümrük muhafazanın ana görevi kaçakçılığın önlenmesi ve izlenmesi ile gümrük idareleri dışında yapılan yükleme, boşaltma, aktarma ve transit işlemlerde gerekli teftiş ve denetlemenin yerine getirilmesinden ibaret olmasına karşın, birlikte görev yaptıkları sınır askeri kıtaatlarının görevi esas itibarıyla sınır güvenliğini sağlamaktı. Belirtilen ana görevler birbirinden ayrı olmakla beraber, kaçakçılığın önlenmesinde birlikte sorumlu olan bu iki kuruluşun aynı hat üzerinde karışık bir durumda bulunuşunun bir sonucu olarak görevin yerine getirilmesinde ve koordinasyonlarında zorluklar yaşanmaya başlamıştı. Oysa kaçakçılığı önleyecek ve izleyecek bu kuvvetlerin bir elden yönetilmesi halinde koordinasyon kargaşasına son verilebilirdi. Ayrıca gümrük muhafaza birimlerinin sınırın ilk hattında bırakılarak, sınır kıtaatlarının toplu bir halde daha gerideki bir hatta alınması ve gerektiğinde verilecek diğer görevleri yapması halinde, uygulamayı daha ekonomik kılacaktı. Zaten Avrupa devletlerinin birçoğunda benzeri bir yapılanma vardı. Örneğin İtalya’da sınırlarda ve diğer yerlerde devletin mali kanunlarını uygulamak ve hazinenin yararını korumak görevi Maliye Nezareti emrinde, Maliye Muhafaza Kıtaatı Umum Kumandanı olarak adlandırılan bir korgeneralin komutasında oluşturulmuş kuvvetlere verilmişti. Bunlar ise piyade sınıfı gibi eğitime tabii tutulmaktaydı.¹⁹⁹⁸

Hukuk sisteminde Batı’yı örnek alan Cumhuriyet idaresi, gümrük idaresinin teşkilatlanmasında da Batı’yı örnek aldı. Bu kapsamda yukarıda belirtilen sebep ve düşüncelerle büyük Erkânı Harbiye Reisliği ve Gümrükler Umum Müdürlüğü yetkililerinden oluşan komisyon tarafından 23 madde olarak hazırlanan bir kanun tasarısı, Meclis Başkanlığına sunuldu.¹⁹⁹⁹ Gümrük muhafaza işlerinde görevlendirilecek teşkilatta, muvazzaf ordu zabitleri ve bunların yeterli gelmemesi

¹⁹⁹⁷ **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 15, İçtima 2, ss. 422.472-494, 31 Mayıs 1933.

¹⁹⁹⁸ “Gümrük Muhafaza Memurlarının Askeri Teşkilata Göre Tensiki Hakkında Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 3, Fevkalade İçtima, Sr. No: 91, 19 Temmuz 1931.

¹⁹⁹⁹ “Gümrük Muhafaza Teşkilatı-Bu Teşkilatın Askeri Usullere Tabi Olması İçin Layiha Encümendedir”, **Hâkimiyeti Milliye**, 12 Teşrinisani 1930.

halinde ihtiyat zabitlerinden istifade edilmesine imkân tanıyan bu yasa tasarısı öncelikle Müdafaayı Milliye Encümeninde ele alındı.²⁰⁰⁰ Daha sonra söz konusu tasarı İktisat ve Bütçe Komisyonlarında incelendikten sonra 19 Temmuz 1931 tarihindeki Meclis bileşiminde 1841 sayılı “Gümrük Muhafaza Memurlarının Askeri ve Mülki Teşkilata Göre Tensiki Hakkında Kanun” olarak kabul edildi.²⁰⁰¹

1841 Sayılı Kanun, gümrük kıtalarının kuruluşunun askeri teşkilatlarda olduğu gibi tabur, bölük, takım ve mangalar halinde yapılandırılmasını öngörüyordu. Bu kıtaların başında bulunan yöneticiler ise ordu kadrolarındaki rütbelere eşdeğer rütbeye haiz (alay, tabur, bölük ve takım kumandanı olarak) kabul ediliyor ve bunlara maaş, terfi, istifa, emeklilik gibi hususlarda ordudaki emsalleri ile eşit haklar tanınıyordu. Bununla birlikte hudut hattı üzerinde bulunan gümrük kıtalarına ait karakollara kaçaklıkla mücadelenin yanı sıra, aynı zamanda hududun emniyetini sağlama görevi de veriliyordu.²⁰⁰²

Gümrük Umum Müdürlüğü emrinde, “Gümrük Kıtaları Kumandanı” unvanı ile liva kumandanı (tugay komutanı) yetkilerine sahip bir komutanın emrinde yeniden yapılandırılan bu teşkilat, tecrübe mahiyetinde ilk olarak güney hudutlarında denendi. Ancak ithalata getirilen sıkı tedbirler sebebiyle kaçakçılığın devletin varlığı açısından ciddi tehdit boyutlarına ulaşacak mahiyet alması sebebiyle, 1931 senesinde yalnız güney hudutlarına konuşlandırılan askeri muhafaza teşkilatı, 1932 senesinde sahiller de dâhil olmak üzere bütün gümrük hudutlarına yayıldı.²⁰⁰³

Teşkilatın genişletilmesinin ardından görülen ihtiyaca binaen koordinasyonu sağlamak üzere, 7 Ocak 1932 tarihinde 1917 sayılı Kanun ile Gümrük ve İhisarlar Vekâletine bağlı ve Fırka (Tümen) kumandanı yetkisine haiz olmak üzere merkezde “Gümrük Muhafaza Umum Kumandanlığı” kuruldu.²⁰⁰⁴

Bu oluşumdan sonra kara ve denizde gümrük bölgeleri içindeki bütün gümrük koruma teşekkülleri, memur ve araçları, ilgili askeri kıtalar ve yetkiler birleştirilerek Gümrük Muhafaza Umum Kumandanının emir ve komutasına verildi. Komutanlık; askeri eğitim, personel, silah, teçhizata ilişkin işleri ile kara ve deniz sınırlarının güvenliğinin sağlanması görevlerinde Büyük Erkâmı Harbiye Reisliği’ne, sahil ve

²⁰⁰⁰ “Millet Meclisinde- Hudut Gümrük Teşkilatı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 29 Mayıs 1931, s. 1.

²⁰⁰¹ **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 3, Fevkalade İctima, ss. 198-200, 19 Temmuz 1931.

²⁰⁰² **Düstur**, Tertip 3, Cilt 12, s.625; **Resmi Gazete**, No:1858.

²⁰⁰³ “24 Temmuz 1931 Tarih ve 1841 Numaralı Kanunu Muadil 1205 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 5, İctima1, Sr. No:55, 7 Ocak 1932.

²⁰⁰⁴ “24 Temmuz 1931 Tarih ve 1841 numaralı Kanuna Müzeyyel Kanun”, **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 5, İctima 1, s.176, 7 Ocak 1932.

sınır üzerindeki kaçakçılığın önlenmesi ve izlenmesinden ibaret olan görevlerinde ise Dâhiliye Vekâletine bağlandı.²⁰⁰⁵

Bu düzenlemeden sonra mülki idare amirlerine verilen sorumluluk kapsamında gümrük muhafaza teşkilatı ile mülki amirler arasındaki münasebetleri düzenleyen bir de yönetmelik çıkarıldı. 16 Şubat 1935 tarihinde çıkarılan 2/1991 Sayılı Nizamname²⁰⁰⁶ ile birlikte valilere askeri ve sivil muhafaza görevlileri hakkında doğrudan takibat başlatma yetkisi verildi.

Gümrük Muhafaza Kıtalarına, 2634 Sayılı Kanun ile ordu kıtaları ile aynı silah ve teçhizatı taşımasına ve harp kuvveti sayılarak kadrosunun gizli tutulmasına da karar verildi.²⁰⁰⁷ Ve nihayet kuruluşundan ancak dört yıl sonra kuruluşun teşkilat ve vazifelerine dair kanun hazırlandı. 9 Ekim 1935 tarihinde çıkarılan 2825 sayılı “Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti’nin Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun” hükümlerine göre, kuruluş sırasında Vekâletin ana hizmet birimleri Gümrükler Umum Müdürlüğü, İnhisarlar Umum Müdürlüğü ve yarı askeri görünümü hüviyetteki Gümrük Muhafaza Umum Kumandanlığı’ndan oluşuyordu.²⁰⁰⁸

Ancak 9 Haziran 1936 Yılında yürürlüğe konulan 3015 Sayılı Kanun ile de Gümrük Muhafaza Komutanlığı emrinde bulunan kaçakçılığın men ve takibiyle görevli olan deniz vasıtalarının sıkı bir disiplin altına alınması, bunların seferde ordu hizmetine girdikleri anda yapacakları mühim vazifelere önceden hazır hale getirilmesi amacıyla²⁰⁰⁹ Gümrük Muhafaza Komutanlığı emrindeki deniz teşkilatı, araç ve personeli ile birlikte askerileştirildi.²⁰¹⁰ 1841, 1817 ve 3015 Sayılı kanunlarla oluşturulan kara ve deniz gümrük muhafaza askeri teşkilatı; 16 Temmuz 1956 tarihine kadar görevini sürdürdü. Görev yaptığı süre içerisinde çok önemli ve faydalı hizmetler veren bu teşkilat, 6815 sayılı “Sınır, Kıyı ve Kara Sularımızın Muhafaza ve Emniyeti ve Kaçakçılığın Men ve Takibi İşlerinin Dâhiliye Vekâletine Devri” hakkında kanun ile kaldırıldı.²⁰¹¹

²⁰⁰⁵ “Gümrük Muhafaza Umum Müdürlüğü”, **Hâkimiyeti Milliye**, 8 İkinci Kanun 1932, s. 3.

²⁰⁰⁶ “Kaçakçılığın Meni ve Takibi Hususunda Gümrük Muhafaza Teşkilatı ile Mülki Amirler arasındaki Münasebetlere Dair Nizamname”, **Resmi Gazete**, No: 2952, 12 Mart 1935.

²⁰⁰⁷ “Muhasebei Umumiye Kanununun Değişik 99’ncü Maddesi Hükümünün Gümrük Muhafaza Genel Komutanlığına Bağlı Asker Kurumu İhtiyaçları Hakkında da Yürümesine Dair 1/265 Sayılı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 7, İçtima 1, Sr. No:39, 20 Aralık 1935.

²⁰⁰⁸ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 16, s.1617; **Resmi Gazete**, No: 3133.

²⁰⁰⁹ “Gümrük Muhafaza Genel Komutanlığı Emrindeki Deniz Teşkilatının Askerileştirilmesi Hakkında Kanun Layihası”, **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 12, İçtima 1, Sr. No:229, 9 Haziran 1936.

²⁰¹⁰ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 17, s. 1212; **Resmi Gazete**, No: 3330.

²⁰¹¹ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 37, s. 2041; **Resmi Gazete**, No: 9363.

4.6.3. Sınır Ek Güvenlik Tedbirleri

Türkiye Cumhuriyeti Devleti bu yıllarda Batı'da Yunanistan ve Bulgaristan; Kuzeydoğu'da Rusya, Doğu'da İran ve Güney'de ise Irak ve Suriye ile kara hudut komşusu olup, kara sınırlarının toplam uzunluğu 2418 kilometreydi. Ancak en uzun sınırı Suriye hudut sınırı olup, toplam uzunluğu 665,5 kilometreydi.²⁰¹²

Bu derece uzun ve özellikle Doğu'nun engebeli arazi şartları içerisinde elbette ki, hudutların güvenliğinin sağlanması çok kolay değildi. Sınır vilayetlerince ve hudut kıtalarınca alınan bütün tedbirlere rağmen, gerek sınırların uzunluğu ve gerekse her noktada bu sınırları kapma imkânsızlığı yüzünden hudutlara tam olarak hâkim olmak mümkün olmuyor; kişiler ve hatta kabileler sınırlardan rahatlıkla geçebiliyordu. Fiziki şartların sunduğu bu olanaklardan yararlananlar, özellikle hududa civar olan köylere kolaylıkla gidebiliyor, kısa bir süre buralarda kaldıktan sonra uygun yollardan geçerek, jandarma ve polis devriyelerine görünmeden şehirlere kadar sokularak, izlerini kolaylıkla kaybettiriyorlardı. Kaçakçı, hırsız ve soyguncular ise işledikleri suçlardan dolayı yakalanmamak için kentlerden sınır köyelerine doğru geçerek, buralarda kendilerine yataklık edecek kimseleri buluyor, sınır köyelerinde uzun süre barınıyor ve gerektiğinde sınır ötesine geçip, uygun zaman bulduklarında yine geri geliyorlardı.²⁰¹³

Bu dönemde sınırlardan çeşitli amaçlarla Türkiye'ye yapılan yasadışı girişlerin büyük bölümü birinci derecede Mardin, ikinci Urfa ve üçüncü derecede ise Siirt vilayeti hudutları üzerinden gerçekleşmekteydi.²⁰¹⁴ Özellikle bu bölgelerde iç güvenliği zafiyet uğratan kaçak girişlerin engellenmesi için başta sınır güvenliği ile görevli teşkilatların takviyesi olmak üzere, bir takım tedbirlerin hayata geçirilmesi gerekiyordu. Dönemin hükümetleri de bu yönde birtakım tedbirler geliştirmeye çalışıyorlardı.

4.6.3.1. Hudut Emniyetinin Takviyesi

Yapılan değerlendirmeler doğrultusunda hudut güvenliğinin sağlanması ve kaçakçılık ile çete faaliyetlerinin önüne geçilmesi amacıyla ilk önce Gümrük Muhafaza Teşkilatının huduttaki kuvvetlerinin takviyesi cihetine gidildi. Çünkü

²⁰¹² Hatay'ın Anavatana dâhil olmadan önceki sınır uzunluğudur; Bkz: **İstatistik Yılığ**, Başbakanlık İstatistik G.D Yayınları, Yayın No: 88, Cilt 8, Devlet Basımevi, Ankara 1936, s. 3.

²⁰¹³ Köy Kanununun 13'ncü Maddesine Ek 1/32 Sayılı Kanun Layihası", **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 2, Fevkalade İctima, Sr.No: 44, 18 Nisan 1935.

²⁰¹⁴ **BCA.**, 030.10.00.00.128.923.19/24, 15 Nisan 1937.

hududun emniyeti, birinci derecede gümrük muhafaza teşkilatına dayanmaktaydı. Payas'tan Cizre'ye kadar olan 800 kilometreyi bulan güney hududunun emniyeti ise 1937 tarihinde dahi halen 1710 er kadrolu üç gümrük muhafaza taburu tarafından yerine getirilmekteydi. Bu mevcudun 600 kadarı geri hizmet ve talim kıtalarında görevli olduğu için, fiilen bu hizmet, gerçekte 1100 er tarafından yürütülüyordu. Bu da genel bir hesap ile hududun kilometre başına bir buçuk erin düştüğü anlamına geliyordu.²⁰¹⁵

Bu genel görünüm içerisinde özellikle hudut tecavüzlerine, eşkıyalığa ve siyasi çetecilik faaliyetlerine en çok maruz kalan Mardin Vilayeti ele alınacak olursa, bu vilayetin 280 kilometre tutan hududunun 274 piyade ve 120 süvari ile sağlıklı bir şekilde denetim altında tutulamayacağı aşikârdı. Üstelik bu kuvvetin yekdiğerinden en az 6 ve en çok 20 kilometre uzaklıkta 35 karakola ayrılmış bulunduğu da göz önüne alınacak olursa, bu mevcutla hududun bu kısmının kâfi derecede örtülemeyeceği ortadaydı.²⁰¹⁶

Bu açığın kapatılması amacıyla Jandarma Umum Kumandanlığı'nın 1937 senesi içerisinde Başvekâlete verdiği bir raporda, en azından Mardin vilayetinin kuvvetlendirilmesi için bu mıntıkada bulunan Üçüncü Gümrük Muhafaza Taburu'nun mevcudunun arttırılarak beş-altı kilometre aralıklarla birer karakol kurulması, Mardin sınırındaki karakolların toplam sayısının 56'ya çıkarılması öneriliyordu. Yine aynı raporda taburun her bölüğünde bulunan birer süvari takımının, üçer takımlı bölükler halinde teşkil edilmesi, ayrıca bu takviye sırasında hizmetlerin daha iyi tanzimi ve kıtaların müdahalesine imkân verilmesini sağlamak için üç bölüklü olan taburun dördüncü bölümünün de teşkil edilmesi de tavsiye ediliyordu.²⁰¹⁷

Bunun yanı sıra Gümrük Kıtalarına yardım etmekle görevli olan Hudut Kıtaları'nın, yerleştiriliş şekli itibarıyla Gümrük Kıtalarına yardım etmeğe elverişli olmadığı da belirtiliyordu. Çünkü Hudut Kıtaları sınırdan uzakta ve toplu garnizonlarda bulunuyorlardı. Ayrıca Payas'tan Cizre'ye kadar olan hududun muhafazası daha önceki tarihlerde 24 bölük tarafından görülmekte iken, siyasi çete faaliyetlerinin azaldığı son yıllarda, bu görev 9 bölükten ibaret bir gümrük alayına

---

²⁰¹⁵ A.y.

²⁰¹⁶ A.y.

²⁰¹⁷ A.y.

göndürülmeye başlanmıştı.²⁰¹⁸ Dolayısıyla bu zaafın telafi edilebilmesi için, acilen geri hatlarda bulunan hudut kıtalarının, gerektiğinde kendilerinden süratle istifade edilebilmesi için hududa daha yakın ve uygun kısımlara kaydırılması gerekiyordu. İlâveten bunların koordinasyonunu temin edecek bir yasal düzenleme de yapılması gerekiyordu. Gerçi bu birliklerin arasında koordinasyonu sağlamak üzere daha önceki tarihlerde yapılmış bir yönetmelik mevcuttu.²⁰¹⁹ Ancak 14809 Sayılı Nizamname, Gümrük Kıtalarının talebine istinaden ve lüzumu halinde Hudut Kıtalarının yardım etmesi hükmünü içeriyor ve yardım sadece hadiselerden sonraki kısmı kapsıyordu. Oysa esas gerekli yardımın, hadisenin olmasından önce önleyici tedbirler kapsamında verilmesi gerekiyordu.²⁰²⁰

Bu tarihlerde vilayetlerdeki jandarma kadroları da yeterli ölçüde bulunmuyordu. Sabit jandarma birlikleri ise genellikle adli ve idari işlerin yoğunluğundan gece vazife görecektir vaziyetten uzak idiler. Seyyar jandarma birlikleri geniş ölçekli harekâtlar ile büyük çete takibinde başarılı olmakla birlikte, küçük çete takiplerinde yeterli başarıyı gösteremiyorlardı.²⁰²¹ Bu aksaklığın giderilmesi için de asayiş bakımından kuvvetli olunması gereken vilayetlerde, seyyar hudut taburlarının uygun mevkilerde müfrezeler halinde gruplandırılması, bu grupların valilerin emrinde münhasıran takip işleri ile meşgul olmaları, kendilerine başka idari vazifeler verilmemesi ve o günkü duruma göre Diyarbakır, Urfa, Mardin ve Siirt Vilayetlerinde bu tertibin alınmasına ihtiyaç vardı.²⁰²²

Ayrıca merkezlerde sabit olarak görev yapan, adli ve idari işlerle meşgul olan jandarma birliklerinden azami fayda sağlamak için kazalarda emniyet teşkilatının arttırılması yönünde çalışmalar yapılması gerekiyordu. Çünkü kanunlara göre polis teşkilatı olmayan yerlerde polise ait vazifelerin, jandarma tarafından görülmesi gerekmekteydi. Fakat bu vazifeler, jandarmayı esas görevlerinden uzaklaştırmakta ve zayıf düşürmekteydi. Ayrıca jandarma, polis gibi siyasi ve istihbarat işleri için yetiştirilmemiş olduğundan, bu vazifeyi gereği gibi de yapamıyordu. Bu sebeple polis teşkilatının kazalara kadar yaygınlaştırılması bir zaruret halini almıştı.²⁰²³

---

²⁰¹⁸ A.y.

²⁰¹⁹ “Gümrük Hudut Kıtalarının Vazifelerine ve Valilerle Münasebetlerine Dair Nizamname”, **Düştur**, Tertip 3, Cilt 14, s. 1665; **Resmî Gazete**, No: 2491.

²⁰²⁰ “Hudut Teşkilatının Vazifelerine ve Gümrük Muhafaza Teşkilatının Kaçakçılığın Men ve Takibi Hususunda Mıntıklarındaki Valilerle Münasebetlerine Dair Nizamname”, **Düştur**, Tertip 3, Cilt 16, s.594; **Remî Gazete**, No: 2952, 12 Mart 1935.

²⁰²¹ **BCA.**, 030.10.00.00.128.923.19/26, 15 Nisan 1937.

²⁰²² **BCA.**, 030.10.00.00.128.923.19/28, 15 Nisan 1937.

²⁰²³ **BCA.**, 030.10.00.00.128.923.19/27-29, 15 Nisan 1937.

Bu eksikliğin giderilmesi amacıyla belirtilen konularda bazı düzenlemeler yapıldı. Ancak İkinci Dünya Savaşı'na doğru çete faaliyetleri ve kaçakçılık olaylarının azalmasıyla birlikte hükmet, daha çok başlayacak savaşa yönelik dış savunmaya odaklandı.

4.6.3.2. Hudut Komisyonları

Hükümet, sınır güvenliğini sağlamak, hudutta çıkan olayları ve ihtilafları tetkik ederek yerinde çözmek ve bürokrasiyi azaltmak amacıyla sınırdaş olunan devletler ile yapılan anlaşmalara istinaden hudut komisyonları kurdu. Kurulan bu komisyonlar sınırlarda meydana gelen asayişe müessir olayların çözümlerinde, kaçakçılığın önlenmesinde ve hudut geçişlerine çözümler üretmekle görevliydi.

Bu komisyonlar iki türlüydü; hadiseleri doğrudan doğruya çözmek durumunda olan kaymakamlar ve kaymakamların maiyetinde çalışan alt kademedeki kamu görevlilerinin oluşturduğu kuruluşlar “birinci derece” komisyonlardı. Valiler ile hükümetin görevlendireceği daha yüksek askeri ve mülki personelden oluşan ve koordinasyonu sağlayan kuruluşlar ise “ikinci derece” daimi hudut komisyonlarıydı. Bu komisyonların üyeleri ve yapıları her ülke ile yapılan anlaşmaya göre farklılık gösteriyordu. Yani Sovyetler Birliği ile yapılan anlaşmaya göre oluşturulan hudut komisyonu ile İran veya diğer ülkeler ile yapılan anlaşmaya göre oluşturan hudut komisyonlarının arasında yapısal olarak farklılıklar görülebiliyordu. Ancak sonuç olarak oluşturulan bu komisyonların tamamının amacı, bürokratik işlemleri azaltarak, sorunların yerinde ve ilk elden çözümünü sağlamaktı.

Bu kapsamda Irak hududunda emniyet ve asayişin sağlanması amacıyla İngiltere ve Irak hükümetleriyle 5 Haziran 1926 tarihinde imzalanan ve 7 Haziran 1926 yılında TBMM tarafından tasdik edilen Ankara Anlaşması'na istinaden kurulan hudut komisyonu,²⁰²⁴ 3162 Sayılı Kanun ile nota teatisi ile sürdürülmek üzere yenilendi.²⁰²⁵ Bu komisyon Van ve Hakkâri illerinin asayiş sorunları²⁰²⁶ ve genel iç güvenlik konularının çözümleri ile ilgili çalışmalar yaptı.²⁰²⁷

---

²⁰²⁴ “Türkiye-İngiltere ve Irak Hükümetleri Beyninde Ankara’da 5 Haziran 1926 Tarihinde Münakid Hudut ve Münasebatı Hasanei Hemcari Muahednamesinin Tasdiki Hakkında 911 Sayılı Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 7, s. 2733, **Resmi Gazete**, No: 423.

²⁰²⁵ “Türkiye-İngiltere ve Irak Hükümetleri Beyninde Ankara’da 5 Haziran 1926 Tarihinde Münakid Hudut ve Münasebatı Hasanei Hemcari Muahednamesinin İkinci Faslı Hükümlerinin Türkiye İle Irak Arasında Nota Teatisi Suretiyle Temdidine Dair 3162 Sayılı Kanun, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 18, s. 566; **Resmi Gazete**, No: 3592; **TBMM.ZC.**, Devre 5, Cilt 17, İçtima 2, Sr.No:149, 28 Nisan 1927.

Sovyetler Birliği sınırında görev yapan hudut komisyonu ise, 6 Ağustos 1928 tarihinde imzalanan ve 16 Şubat 1929'da TBMM'de kabul edilen 1398 Sayılı Kanuna istinaden kuruldu.²⁰²⁸ Daha sonra bu komisyonun görev süresi yenilenen anlaşmalar ile²⁰²⁹ pek çok defa uzatıldı.²⁰³⁰ Bu komisyon daha çok Kars ve Artvin'in asayiş sorunları²⁰³¹ ile Gürcistan-Ardahan arasındaki sınır sorunlarının çözümlerinde görev aldı.²⁰³²

İran hududunun emniyet altına alınması için 23 Ocak 1932 tarihinde²⁰³³ ve 14 Mart 1937 tarihinde Tahran'da imzalanan anlaşmalara istinaden kurulan hudut komisyonu,²⁰³⁴ özellikle Ağrı ilinin asayişi,²⁰³⁵ genel iç güvenlik ve kaçakçılık konularıyla alakalı olarak toplantılar yaptı ve çözümler üretmeye çalıştı.²⁰³⁶

Türkiye-Suriye arasındaki sınır meselelerini yerinde halletmek için de bir hudut komisyonu kurulmuştu. Çünkü her türlü tabii hudut kolaylıklarından mahrum bir alan olan Türkiye-Suriye sınırı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurulduğu ilk günden itibaren, Suriye ve mandater hükümet ile münasebetinin temel noktasını oluşturmuştu. Yapılan görüşmeler ise daha ziyade hudut üzerindeki asayiş ve emniyetin tesisi çerçevesinde gerçekleşmişti. Bu neticenin ancak iki tarafın iyi niyetle ve samimi olarak birlikte çalışmaları suretiyle sağlanacağı bilinci içerisinde hareket eden Türkiye, bu amaçla birçok mukavele ve protokole imza koymuş ve

---

²⁰²⁶ **EGM Arşivi**, Dn: 71232, Bn: Türkiye- Irak Daimi Hudut Komisyon İşleri İçin Van İli Yazışmaları; **EGM Arşivi**, Dn:71233, Bn: Türkiye- Irak Daimi Hudut Komisyon İşleri İçin Hakkâri İli Yazışmaları.

²⁰²⁷ **EGM Arşivi**, Dn: 71235, Bn: Türkiye- Irak Daimi Hudut Komisyonu Zabıtları.

²⁰²⁸ "Türkiye İle Sosyalist Şuralar Cumhuriyeti İttihadı Hududunda Zuhur Eden İhtilafatın Usulü Tetkik ve Halli Hakkındaki Mukavelenin Tasdikine Dair 1398 Sayılı Kanun", **Düstur**, Tertip 3, Cilt 10, s. 429; **Resmi Gazete**, No: 1138; **TBMM. ZC.**, Devre 3, Cilt 8, İçtima 2, s.41, Sr. No: 84, 16 Şubat 1929.

²⁰²⁹ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 14, s. 1616; **Düstur**, Tertip 3, Cilt 15, s. 330; **Düstur**, Tertip 3, Cilt 15, s. 1083; **Düstur**, Tertip 3, Cilt 15, s. 1403; **Düstur**, Tertip 3, Cilt 16, s. 4.

²⁰³⁰ "Hudutta Zuhur Eden İhtilafatın Tetkik ve Halline Müteallik Türkiye Cumhuriyeti ile Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti İttihadı Arasında 6 Ağustos 1928 Tarihinde Aktolunan Mukavelenin Bu Bapta Yeni Anlaşmanın Meriyetine Değın Temdidi Hakkında Teati Olunan Notanın Tasdikine Dair 3075 Sayılı Kanun", **Düstur**, Tertip 3, Cilt 18, s. 156; **Resmi Gazete**, No: 3488.

²⁰³¹ **EGM Arşivi**, Dn: 71432, Bn: Türkiye-Rusya Daimi Hudut Komisyonu Kars İli Yazışmaları; **EGM Arşivi**, Dn: 71433, Bn: Türkiye- Rusya Daimi Hudut Komisyonu Artvin İli Yazışmaları.

²⁰³² **EGM Arşivi**, Dn: 71437, Bn: Gürcistan-Ardahan İli Yazışmaları.

²⁰³³ "Türkiye-İran Hudut Hattının Tayini Hakkında Tahran'da 23 Kânunusani 1932 Tarihinde İmzalanan İtilafnamenin Tasdikine Dair Kanun", **Düstur**, Tertip 3, Cilt 13, s. 673; **Resmi Gazete**, No: 2132.

²⁰³⁴ "Türkiye Cumhuriyeti ve İran Devleti Şeyhınşahisi Arasında 14 Mart 1937 Tarihinde Tahran'da Akid ve İmza Edilen Hudut Mıntıkasının Emniyetine ve Mezkûr Mıntıkada Çıkan Hadise ve İhtilafatın Tesviyesine Ait Mukavelenamenin Tasdikine Dair 3215 Sayılı Kanun", **Düstur**, Tertip 3, Cilt 18, s. 1214; **Resmi Gazete**, No:3636; **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 19, İçtima 2, Sr. No:217, 7 Haziran 1937.

²⁰³⁵ **EGM Arşivi**, Dn: 71332, Bn: Türkiye- İran Daimi Hudut Komisyonu Ağrı İli Yazışmaları.

²⁰³⁶ **EGM Arşivi**, Dn: 71237, Bn: Türkiye- İran Daimi Hudut Komisyonu Zabıtlarına Ait Yazışmalar.

sözleşmelerde üzerine düşen görevleri süratle yerine getirmişti.²⁰³⁷ Ancak Türkiye-Suriye hudut komisyonunun çalışmasından çoğu zaman istenilen verim sağlanılamamıştı. Örneğin Türkiye-Suriye Daimi Hudut Komisyonu'nun altıncı Adana toplantısında, Türkiye'nin temsilci heyeti reisi her iki taraf hudut mıntikasındaki halkın silahtan tecrit edilmesini teklif etmiş ve bu husus Fransız delege heyetince de kabul ve taahhüt edilmişti.²⁰³⁸ Türkiye bu protokole uyararak, pek çok fedakârlık ve masraf ile sözleşmenin hükümlerini yerine getirmiş; ancak Fransa'nın bu istikamette teşebbüste bulunmaması sonucu olarak Türkiye tarafında silahsız bir halk, Suriye tarafında ise silahlı bir halk kitlesi meydana gelmiş ve sözleşmelerden müspet bir sonuç alınamamıştı.²⁰³⁹ Yine asayiş bozan diğer olaylar ve özellikle kaçakçılık sorunuyla alakalı olmak üzere de pek çok toplantı ve yazışma yapılmış,²⁰⁴⁰ ancak bunların pek çoğundan da müspet sonuç alınamamıştı.²⁰⁴¹

Trakya bölgesinde ise yörenin en önemli sorunlardan biri olan kaçakçılık sorunuyla mücadele edebilmek için 15 Ocak 1937 tarihinde Ankara'da imza edilen sözleşmeye istinaden Türkiye ile Yunanistan arasında bir "Daimi Hudut Komisyonu" kurulmuştu. Sözleşme gereğince, her iki devlet suçluların milliyetleri ne olursa olsun, kendi toprakları üzerinde karşı tarafın aleyhinde kaçakçılık faaliyetinde bulunan şahısları veya teşekkülleri engelleyerek, lüzumlu tedbirleri almaları gerekiyordu. Bu hususta yapılacak görüşmeler protokolde gösterilen makamlar arasında yapılıyordu.²⁰⁴² Daha ziyade kaçakçılıkla mücadele kapsamında teşkil edilen bu hudut komisyonu, her haftanın pazartesi günü Edirne'de vilayetten görevlendirilen "Mektupçu" koordinesinde toplanıyordu. Komisyona, "Hudut Bürosu Başkanı" sıfatı ile Emniyet Müdürü, Kaçakçılık Başkanı olarak Gümrük Muhafaza Yar Direktörü, üye olarak da "İnhisarlar Takip Amiri" katılıyordu.²⁰⁴³

Anlaşmalara binaen çalışmalarını sürdüren bütün bu hudut komisyonlarının bazı küçük sorunlara çözümler getirdiği görülmekle birlikte, Türkiye'nin asıl iç

²⁰³⁷ **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 17, İçtima 2, s.18, 7 Nisan 1937.

²⁰³⁸ **EGM Arşivi**, Dn:71165-2, Bn: E 8, 04 Mart 1938.

²⁰³⁹ **BCA.**, 030.10.00.00.128.923.19/6-7, 15 Nisan 1937.

²⁰⁴⁰ **EGM Arşivi**, Dn: 71132, Bn: Türkiye-Suriye Daimi Hudut Komisyonu Gaziantep İli Yazışmaları; **EGM Arşivi**, Dn: 71133, Bn: Türkiye- Suriye Daimi Hudut Komisyonu Şanlı Urfa İli Yazışmaları; **EGM Arşivi**, Dn: 71134, Türkiye- Suriye Daimi Hudut Komisyonu Şanlı Urfa İli Yazışmaları.

²⁰⁴¹ **EGM Arşivi**, Dn: 7131, Bn: Türkiye-Suriye Daimi Hudut Komisyonu Genel Yazışmaları.

²⁰⁴² "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Yunanistan Krallığı Hükümeti Arasında Ankara'da 15'nci Kanun 1937 Tarihinde Akid ve İmza Edilmiş Olan Kaçakçılığın Men ve Takibine İçin Türk Yunan Mukavelesinin Tasdiki Hakkında Kanun Layihası", **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 17, İçtima 2, Sr. No:148 28 Nisan 1937.

²⁰⁴³ **EEM Arşivi**, Dn: Daimi Hudut Komisyonları, Bn:2/1, 4 Aralık 1936.

güvenlik sorunlarına sebep olan sınır ihlalleri, kaçakçılık, siyasi çete faaliyetleri ve benzeri sorunlarına çözüm getirmediklerini ve çoğu zaman sadece zaman ve maliyet kaybına yol açtıklarını söylemek mümkündür.

4.7. İstihbarata Ağırlık Verilmesi

Türkiye gibi uzun kara sınırlarına sahip ülkelerin bugün dahi sınırlarının güvenliğini yalnızca fiziki kuvvetle kapamaya maddeten imkânları olmadığı ortadadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında içinde bulunulan imkânsızlıklar göz önüne alındığında, o günlerde de pek tabii olarak buna imkân yoktu. Bu sebeple sınır güvenliğini ihlal eden her türlü yasa dışı geçişin daha hazırlık safhasında iken haber alınarak gerekli önlemlerin buna göre alınması gerekiyordu.

Gerek 1929 Ekonomik Buhranı sonrasında artan kaçakçılık olaylarına karşı ülkenin ekonomisini korumak, gerekse sınırdaş ülkelere sevk edilen siyasi çetelerin eylemlerine karşı milletin can ve mal emniyetini muhafaza altına almak amacıyla hudutları sıkı bir biçimde kontrol altına alınması gerekiyordu. Bu yıllarda da sınırların fiziki önlemlerle kapatılamayacağı anlaşıldığından, farklı çözüm önerileri getirilmişti. Bu önerilerinden birisi de istihbarata ağırlık verilmesi olmuştu.

Jandarma Umum Kumandanlığının 1937 tarihli raporunda da o dönem için aynı çözüm yolu önerilmiş ve bunu temin için her şeyden evvel hariçte ve dâhilde bir elden idare edilen sağlam ve emin elemanlara sahip bir istihbarat şebekesine ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiş; özellikle bu günkü gerilla tipi terör eylemlerinin bariz bir örneği olan Karaköprü hadisesinde istihbarat zafiyetinin kendini önemli ölçüde hissettirdiğine dikkat çekilmişti.²⁰⁴⁴

O tarihlerde önerilen ve bugünkü şartlar için de halen geçerliliğini koruyan istihbarata yönelik tavsiyeler ise şunlardı:

Devlet her şeyden önce harici istihbarata ağırlık verilmelidir. Umumi müfettişlik merkezinde tesis edilecek teşkilat, müsait bir milli emniyet bürosuna bağlanmalı, bu büro harici istihbaratı resen ve Umumi Müfettişin direktifi ile idare etmeli ve Umumi Müfettişliğin bütün istihbarat kudreti bu merkezde toplanmalıdır.

Mardin, Urfa, Diyarbakır ve Siirt Vilayetlerinde Umumi Müfettişlik istihbarat merkezine bağlı olarak vilayetlerin dâhili istihbarat işleriyle meşgul bulunmak üzere yine MAH'tan birer merkez teşkili de zaruri görülmektedir. Bu merkezler vilayetlerin direktifleri ve ayrıca Umumi Müfettişlik istihbarat merkezinin talimatı

²⁰⁴⁴ BCA., 030.10.00.00.128.923.19/29-30, 15 Temmuz 1937.

dairesinde çalışarak, aldığı haberleri en seri vasıtalarla Umumi Müfettişlik merkezine vermelidir.

Bu görüşlere ek olarak Umumi Müfettişlikler, sınır güvenliğinin yeterince sağlanamadığı mıntikalarda yaşayan halka da bazı istihbarat sorumlulukları yüklenmesi gerektiği görüşündeydi. Gerçi 442 sayılı Köy Kanunu ile sınır köylerine gelip gidenlerin amaçlarını anlamak ve bunlardan şüpheli olanların veya ecnebilerin tespit edilmesi halinde en yakın zabıta birimine haber verilmesini sağlamak hususunda muhtarlara da sorumluluk yüklenmişti.²⁰⁴⁵ Fakat sadece muhtarlara sorumluluk yükleyen kanun, köylülere böyle mecburiyet yüklenmediğinden, muhtarlar birçok durumda köye gelip gidenlerden haberdar olamıyor ve dolayısıyla zabıtaya haber veremiyorlardı. İç güvenlik açısından yaşamsal bir öneme sahip olan bu sorunun çözülmesi amacıyla, Trakya Umumi Müfettişliğinin talebi ile 1935 yılında bir kanun teklifi Meclise getirildi. Bu tasarıyla Köy Kanununun 13'ncü maddesinde yazılı mecburiyetlerin yanı sıra, asayiş ve iç güvenliğin sağlanması bağlamında köylerde oturan arazi sahibi veya müsteciri olan kişilere; köy halkı dışında, her ne maksatla olursa olsun başka yerlerden gelenleri ve gidenleri köy muhtarına hemen haber vermek zorunluluğu getirilmesi teklif edildi.²⁰⁴⁶ Ancak Mecliste bu yasal düzenleme ile ilgili itirazların şiddetlenmesi üzerene, Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, bu kanunun; kamu güvenliğinin sağlanması ve asayişin korunması için köylüye bir külfet yüklediğini; ancak, ülke içerisinde bazı unsurların köyler arasında dolaşarak zararlı propaganda yaptığının pek çok defa görüldüğünü ifade ederek, bu yasal düzenlemenin haklılığını savunudu.²⁰⁴⁷ Neticede bu kanun yasalaşarak, vatandaşa da istihbarat sorumluluğu yüklenmiş oldu.²⁰⁴⁸

---

²⁰⁴⁵ **Düştur**, Tertip 3, Cilt 5, s.696.

²⁰⁴⁶ **TBMM. ZC**, Devre 4, Cilt 2, Fevkalade İçtima., s.102, 18 Nisan 1935.

²⁰⁴⁷ **A.y.**

²⁰⁴⁸ “Köy Kanununun 13'ncü Maddesininin 29'ncü Fıkrasının Tadiline Dair Kanun”, **Düştur**, Tertip 3, Cilt 7, s.198.

V. BÖLÜM

İÇ GÜVENLİK MEVZUAT VE TEŞKİLATLARINDAKİ DEĞİŞİKLİKLER

Menemen Olayı sonrasında Cumhuriyet rejiminin tam olarak oturmadığı ve hatta rejimin varlığının tehlikede olduğu fark edilince, inkılâbın korunması için acilen tedbir alınması ve bazı özgürlüklerin kısıtlanması yoluna gidilmek zorunda kalındı. Bu kapsamda öncelikle basın ve derneklerin faaliyetleri denetim altına alınırken, toplantı ve gösterileri yürüyüşlerinin yapılması, ikamet ve dolaşımın beyana tabi tutulması gibi birtakım kısıtlayıcı yasal düzenlemeler getirildi. Ancak hepsinden önemlisi; Menemen Olayında, Jandarma Teşkilatının gerek alt yapısı itibarıyla, gerekse uzmanlaşmama sorunu nedeniyle rejim karşıtı eylemlere zamanında ve gereği gibi müdahale edemediği, çoğu cahil erlerden oluşan askeri kuvvetlerin, dini propagandalardan kolaylıkla etkilenebildiği görülerek, Menemen Olayına kadar dikkate alınmayan ve Batı'daki emsallerine göre çok fazla ihmal edilen polis teşkilatının rejimin korunması bakımından hayati bir öneme sahip olduğu fark edildi.²⁰⁴⁹

Bu anlayış içerisinde iç güvenliğin sağlanması açısından yetki ve sorumluluk bağlamında yeni düzenlemelere gidildi. Yetki ve sorumlulukların belirlenmesi kapsamında atılan ilk adım ise 1700 sayılı Dâhiliye Memurları Kanunu²⁰⁵⁰ ile geldi. İl idaresi ile ilgili daha önce çıkarılan ve farklı hükümleri içeren mevzuatı²⁰⁵¹ ortadan kaldıran²⁰⁵² bu kanunda valilerin görevleri sıralanırken, ilk sıraya asayiş ve emniyetin sağlanması görevi konuldu.²⁰⁵³ Hemen ardından da yeni Polis Teşkilatı Kanunu ele alınarak, hazırlanan kanun tasarısı ile polisin profesyonelleştirilmesi çalışmalarına başlandı.²⁰⁵⁴

²⁰⁴⁹ “Polis Teşkilatı Kanununun Esbabı Mucibesi”, **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 9, İçtima 1, Sr.No:250, 30 Haziran 1932 .

²⁰⁵⁰ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 11, s. 1795; **Resmi Gazete No**, No: 1524.

²⁰⁵¹ 9 Kânunuevvel 1329 tarihli Dâhiliye Nezareti Teşkilatına Ait Nizamname için bkz: **Düstur**, Tertip 2, Cilt 6, s. 130; Dâhiliye Memurun Nizamnamesi ve 2 Mayıs 1329 tarihli Polis Nizamnamesi için bkz: **Düstur**, Tertip 2, Cilt 5, s. 385; 23 Teşrinisani 1331 tarihli Cem'i İnanat Nizamnamesi için bkz: **Düstur**, Tertip 2, Cilt 8, s. 190.

²⁰⁵² Diğer kanunların bu kanuna muhalif hükümleri 1700 sayılı Kanunun 29'ncü maddesi ile mülga olundu. Bkz: **Düstur**, Tertip 3, Cilt 11, s. 1795.

²⁰⁵³ “1/132 Numaralı Dâhiliye Memurini Kanunu Layihası”, **TBMM. ZC.** , Devre 3, Cilt 20, İçtima 3, Sr No:215, s. 3, 9 Haziran 1930.

²⁰⁵⁴ “Yeni Polis Teşkilatı Layihası”, **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Kânunusani 1931, s. 2.

Bir rejimin karakterindeki değişim, en basit şekliyle iç güvenlik teşkilatlarının yapısında ve yetkilerinde yapılan düzenlemelere bakılarak anlaşılabilir. Menemen Olayı ve Serbest Fırka denemelerinden sonra Cumhuriyet rejiminin karakterinde yaşanan değişiklikleri anlayabilmek için de, elbette iç güvenlik konularında çıkarılan yetki ve teşkilat yasaların incelenmesi gerekecektir. Bu bakımdan araştırılan dönem içerisinde Meclis'in iç güvenlik kapsamında çıkardığı kanunlar, birbirleriyle ilişkili olarak ele alınacaktır.

5.1. İç Güvenlik Mevzuatında Yapılan Değişiklikler

5.1.1. İl İdaresi Kanununda değişiklikler

Asayişsizliğin önlenmesini ve eşkıyaların dağlardaki hâkimiyetinin kaldırılmasını bizzat devletin varlığı meselesi olarak telakki eden hükümet,²⁰⁵⁵ öncelikli olarak ülkenin asayiş ve iç güvenliğinin korunması görevini üstlenen İçişleri Bakanlığı ve bağlı kuruluşların mevzuat ihtiyacını karşılamak üzere gerekli çalışmalara başladı. Bu anlayış içerisinde iç güvenliğin sağlanması açısından kurumların yetki ve sorumluluklarının daha açık belirlenmesi amacıyla yeni düzenlemelere gidilerek, 1700 sayılı Dâhiliye Memurları Kanununun²⁰⁵⁶ hayata geçirilmesi ile ilk adım atıldı. Dâhiliye memurlarıyla ilgili daha önce çıkarılan ve farklı hükümleri içeren mevzuatı ortadan kaldıran bu kanun,²⁰⁵⁷ valilerin görevlerini sıralanırken, ilk sıraya asayiş ve emniyetin sağlanması görevini getiriyordu.²⁰⁵⁸

Yürürlüğe giren bu yasa, mülki idare amirlerinin (valiler ve kaymakamların) yetkilerini oldukça genişletiyordu.²⁰⁵⁹ Artık Vali; ilde Devletin ve bütün vekâletlerin temsilcisi, vekâletlerin siyasi ve idari icra vasıtası, ilde mevcut bütün devlet daire ve kurumlarının teftiş ve denetim amiri oluyordu.²⁰⁶⁰

²⁰⁵⁵ İsmet İnönü, **a.g.e.**, ss.272-273.

²⁰⁵⁶ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 11, s. 1795; **Resmi Gazete**, No: 1524.

²⁰⁵⁷ 1700 sayılı Kanunun 29'ncu maddesi ile "9 Kânunuevvel 1329 tarihli Dâhiliye Nezareti Teşkilatına Ait Nizamname (**Düstur**, Tertip 2, Cilt 6, s. 130), "Dâhiliye Memurun Nizamnamesi ile 2 Mayıs 1329 tarihli Polis Nizamnamesi"(**Düstur**, Tertip 2, Cilt 5, s. 385) ve 23 Teşrinisani 1331 tarihli "Cem'i İnanat Nizamnamesi" (**Düstur**, Tertip 2, Cilt 8, s. 190) ve diğer kanunların bu kanuna muhalif hükümleri mülga olundu.

²⁰⁵⁸ "1/132 Numaralı Dâhiliye Memurini Kanunu Layihası ve Dâhiliye, Memurin Kanunu Muvakkat vebütçe Encümenleri Mazbataları", **TBMM. ZC.** , Devre 3, Cilt 20, İçtima 3, Sr. No: 215, 9 Haziran 1930.

²⁰⁵⁹ "İdare Amirlerinin Salahiyetleri Genişleyecek", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Kânunusani 1931, s. 1.

²⁰⁶⁰ Vilayet İdaresi Kanunun Bazı Maddelerinin Tadili Hakkında 1/43 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi, **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 3, Fevkalade İçtima, Sr.No:58, 20 Temmuz 1931.

Hemen ardından yürürlüğe konulan 1851 Sayılı Kanun ise,²⁰⁶¹ mülki amirler ile iç güvenlik birimleri arasındaki hiyerarşiyi daha keskin olarak ortaya koyuyordu. Gerçi 13 Nisan 1929 tarihli ve 1426 Sayılı Vilayet İdaresi Kanunu Valiye iç güvenlik birimlerini taltif ve tecziye etmek yetkisi tanıyordu.²⁰⁶² Ancak vali, polis müdürleri ve maiyetindekiler hakkında bu yetkilerini doğrudan doğruya kullanabildiği halde, jandarma mensupları hakkında Jandarma Kanununun 14 ve 17'nci maddesinin son fıkralarına göre jandarma mensuplarının taltif ve tecziye edilmesini ancak vilayet jandarma komutanlığından talep edebiliyordu.²⁰⁶³ 1700 ve 1851 Sayılı Kanunlar ile jandarmanın idaresi hususlarında mülki amirlerin yetkileri biraz daha genişletildiyse de, hiyerarşik ilişki bağlamında asıl büyük değişiklik mülki amir -polis ilişkisinin düzenlenmesi kapsamında oldu. Bu kanun ile vali ve kaymakamın emrinde olan polis giderek siyasallaşmaya başlıyordu. Çünkü polisin siyasi irade ile ilişkisini, Türkiye'de artık mülki amirler belirliyor ve tayin ediyorlardı. Hatta bu husus 1937 tarihli Emniyet Teşkilatı Kanunu Layihası taslağının 46. maddesinde biraz daha ileri götürülmek istendi. Tasarıda, Emniyet Umum Müdürlüğünün yapmakta olduğu polis tayinlerinin, valiliklere devredilmesi öngörülmüştü. Ancak Dâhiliye Vekâleti Encümeni, bazı derecedeki polis tayinlerinin vilayetlerce yapılması yönünde bir düzenlemenin sakıncaları olacağı değerlendirmesiyle, ilgili maddeyi, tayinlerin merkez tarafından yapılması şeklinde düzeltti.²⁰⁶⁴

Cumhuriyet rejiminin tam olarak tesis edilmesi ve emniyet altında bulundurulması amacıyla o günlerde yapılan bu düzenlemeler belki rejim açısından gerekiyordu. Ancak bu düzenlemeler, iç güvenlik teşkilatlarının ve özellikle de polisin layıkıyla görev yapmasını engelleyecek bir şekle bürünmüştü. Zira polisin, özlük işleri, tayin, terfi ve diğer hususlarda tamamıyla hükümetin emrinde olması, adli ve idari olaylarda işini tarafsızca yapmasına ve suçluları adalete teslim etmesine engel olabilecek bir mahiyet almıştı. İç güvenlik birimlerinin bu yapılanması ve hükümete göbeğinden bağlı olan valinin emrinde siyasi iktidarın organik bir kolu haline gelmesi, Tek Parti döneminde rejim açısından bir sorun yaratmıyordu. Ancak çok partili döneme geçildikten sonra, her yönüyle mülki idare amirlerine bağlı olan

---

²⁰⁶¹ “1426 Numaralı Kanununun Bazı Maddelerini Muadil Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 12, s. 864; **Resmi Gazete**, No: 1859.

²⁰⁶² **Düstur**, Tertip 3, Cilt 10, s.842; **Resmi Gazete**, No: 1184.

²⁰⁶³ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 13, s. 1845; **Resmi Gazete**, No: 1526.

²⁰⁶⁴ “Polis Teşkilat Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Layihası ve Dâhiliye ve Bütçe Encümenleri Mazbataları (1/625)”, **TBMM ZC.**, Devre 5, Cilt 18, İçtima 2, Sr. No: 172, s. 12, 27 Mayıs 1937.

polisin hükümetin bir kolu gibi çalışması, rejimin sağlığı açısından oldukça önemli sorunlar yaratabilirdi. Çünkü polis, artık rejimin ve devletin değil, hükümetin polisi haline gelmişti.

5.1.2. Polisin Teşkilat, Görev ve Yetki Kanunlarında Yapılan Değişiklikler

Menemen Olayı sonrasında, Jandarma Teşkilatının rejim karşıtı eylemlere zamanında ve gereği gibi müdahale edemediği açıkça görülmüştü.²⁰⁶⁵ Ordu'nun iç güvenlikte kullanılması ise faydadan çok zarar getiriyordu. Çünkü Ordu'nun en kötü kullanımı “içe dönük kullanımı” idi. Özellikle iç isyanlarda ordunun kullanımı, onun gücünü yıprattığı gibi, “talim ve terbiyeden” de yoksun bırakıyor ve işlevi dışında kutsal amacına ters düşen bir hedefe yöneltiyordu.²⁰⁶⁶ Bu sebeple Menemen Olayına kadar Cumhuriyeti koruma ve kollama görevi daha çok askere tevdi edilmiş bir görev olarak görülürken; bu olaydan sonra artık rejimi koruma görevinin ivedilikle polis teşkilatına devredilmesi ve bu konuda gerekli eğitim ve teşkilatlanmanın öncelikle yapılması görüşü hâkim olmaya başlıyordu.²⁰⁶⁷

Ne var ki, polisi alakadar eden mevzuat, ihtiyaçlara göre düzenlenmiş bir halde değildi. Polisin belirli sahalardaki görev ve yetkilerinin sınırı ve kapsamı ise açık olarak tespit edilmemişti. Bu belirsizlik adli ihtilaflara sebebiyet verdiği gibi, zabıtaca alınması gerekli olan birtakım idari ve siyasi tedbirlerin alınamamasına da yol açıyordu. Ayrıca yabancılara dair hususlar ile askeri muntıkalar ve özetle emniyet teşkilatının doğrudan doğruya alakadar olduğu görev sahalarına ait yetki ve sorumlulukları düzenleyen yasalar da ihtiyaçlara cevap veremez haldeydi. Bu itibarla polis gerek kendi yetkilerinin tayininde, gerekse ülkenin güvenliğini sağlamak üzere alınan kararları uygulamakta yetersiz kalmakta; idari ve siyasi sorumluluğunun gereği olarak alınması lazım gelen birçok tedbir, müeyyidesizlik yüzünden tatbik olunamamaktaydı.²⁰⁶⁸

Ayrıca zaman içerisinde polislin önleyici zabıta olarak görevleri eskiye oranla çok daha genişlemesine karşın, çeşitli kanuni düzenlemelerle yetkileri eksiltmişti. 2

²⁰⁶⁵ “Polis Teşkilatı Kanununun Esbabı Mucibesi”, **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 9, İçtima 1, Sr.No:250, 30 Haziran 1932; **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 9, İçtima 1, s.423, 30 Haziran 1932.

²⁰⁶⁶ “Burdur Mebusu İsmail Suphi Beyin konuşması”, **TBMM.ZC.**, Devre 1, Cilt 2, İçtima 1, s. 106, 7 Temmuz 1336 (1920).

²⁰⁶⁷ “Ankara’da Yapılacak Polis Mektebi Hakkında 1/646 Numaralı Kanun Layihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası”, **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 15, İçtima 2, ss.61-62, 13 Mayıs 1933.

²⁰⁶⁸ “Onbeş Yıl Zarfında Cumhuriyet Zabıtasının Çalışmaları Hakkında Rapor”, **a.g.e.**, s. 49.

Mayıs 1329 (1913) tarihli “Polis Nizamnamesi”²⁰⁶⁹ hükümlerine göre vazife yapan polise verilmiş olan yetkilerin daha sonra çıkarılan adli kanunlarla kısıtlanması veya kaldırılması sebebiyle, adli birimler ile zabıta arasında sık sık anlaşmazlıklar çıkıyor, kanunlardaki açık olmayan hükümlerin uygulanması esnasında görevini yapan polisler hakkında kanuni takibat başlatılıyor; bu takibatlar ise polisin cesaretini her geçen gün biraz daha kırıyordu.²⁰⁷⁰

Oysa zabitanın asıl varlık amacı; yasak eylemin işlenmesinin ardından suçlunun yakalanmasından çok, yasak eylemlerin yapılmasını önlemek ve yapılmasından önce de gerekli önlemleri almaktır. Bu bakımdan zabitanın eskiye oranla nitelik ve nicelik olarak artan görevleri karşısında çeşitli kanuni düzenlemelerle eksiltilmiş olan yetkilerinin bir an önce geri verilmesi, memleketin daima muhtaç olduğu huzur ve güvenliğin sağlanması bakımından çok gerekliydi. Ayrıca polise verilen yetkilerin genel bir şikâyete neden olacak şekilde kötüye kullanıldığı da görülmemişti. Üstelik Cumhuriyet Hükümeti, yıkıcı ve bölücü örgütler ile sosyal yapıyı yıkan kumar, uyuşturucu madde, fuhuş, genel ahlakı bozan haller ve yayınlar ve bu gibi eylemleri yapan kişi ve kurumlara karşı sıkı bir mücadeleye girişmişti. İç güvenliği tehdit eden kötü niyetli kişi ve kuruluşların faaliyetlerinin engellenmesi de ancak polise verilecek olan yetkilerin tam olarak kullanılmasıyla mümkün olacaktı. Bu kapsamda daha önce mevcut olan yetkilerinin polise geri verilmesi ve gerek görüldüğünde de yeni yetkililerle donatılması, ülkenin ve milletin güvenliği açısından artık zaruret halini almıştı. Verilecek yetkilerin de zabıta memurlarınca kuşkuya meydan vermeyecek biçimde açık olması gerekiyordu. Çünkü kanunların kararlılıkla uygulanması ve adli görevlerin bir anlaşmazlığa neden olmadan yerine getirilmesi ancak bu şekilde mümkün olabilirdi.²⁰⁷¹

Jandarma ise 1930’lu yıllarda silahlı bir kuvvet olarak daha çok kır zabıtası vazifesi görüyor ve yapısı itibarıyla sorumluluk sahasında meydana gelen inkılâp aleyhindeki hadiselerle layıkıyla müdahale edemiyordu.²⁰⁷² Ayrıca kuruluşu itibarıyla jandarma genel güvenlik ve asayiş korumaya memur ve bu konudaki kanun ve nizamın yerine getirilmesini sağlamakla görevli silahlı bir inzibat kuvveti olduğu halde, daha ziyade genel güvenliği ilgilendirmeyen işlerle meşgul olması sebebiyle

²⁰⁶⁹ **Düştur**, Tertip 2, Cilt 5, s. 385.

²⁰⁷⁰ “Polisin Vazife ve Salahiyetleri Hakkında 1/278 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 23, İçtima 3, Sr. No: 205, 4 Temmuz 1934.

²⁰⁷¹ **A.y.**

²⁰⁷² “Polis Teşkilatı Kanununun Esbabı Mucibesi”, **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 9, İçtima 1, Sr. No: 250, 30 Haziran 1932.

asli ve esas işlerinden uzaklaşmak durumunda kalıyordu. Bütün bunların yanı sıra asayiş kavramı çerçevesinde çoğu meseleler ve özellikle sınır olayları, kaçakçılık, eşkıyalık, suçluların iadesi gibi konularda alınan önlem ve kararların bir kısmının emniyet makamları, bir kısmının ise jandarma makamları tarafından alınmasının karışıklığa sebebiyet veriyordu.²⁰⁷³

Gerçekten de bu çok başlı sistem gerek koordinasyon, gerekse istihbarat konularında karışıklık ve boşluklara yol açıyordu. Vilayetlerde istihbarata yönelik bilgilerin değerlendirilmesinden sorumlu bir mercii de bulunmadığından, elde edilen ham istihbarat verilerinin kıymetlendirilemiyor ve çok önemli olan bazı bilgiler uzman kişiler tarafından değerlendirilemediğinden vilayet yazı işlerinde sıradan evrak gibi muamele görüyor ve arşive kaldırılıyordu. Oysa ülkenin içerisinde bulunduğu çok yönlü ve yoğun iç güvenlik tehditleri karşısında, memleketin yüksek menfaatlerini koruyacak, inkılâbın seyrini takip edecek Cumhuriyet rejimine yönelik faaliyetleri meydana gelmesinden önce tespit ederek, gereken tedbirleri alacak ve belirtilen işlerle sürekli olarak meşgul olacak bir teşkilata kati olarak ihtiyaç duyulmaktaydı. Bunun için de vilayetlerin istihbaratla ilgili bilgi ve talimatlarının bir mercide toplanması ve bu işin istihbarat eğitimi alan uzmanlar tarafından yerine getirilmesi ve bütçenin imkân verdiği ölçüde gereken büyüklükte ve imkânlarla sahip bir teşkilatın acilen kurularak vazifeye başlatılması gerekiyordu.²⁰⁷⁴

Bu gerekçelerle Dâhiliye Vekâleti, memleketin güvenlik ve asayişini hedef alan olaylara ait işlemlerin yalnız bir daire tarafından incelenmesi ve gerekli önlemlerin ve kararların vakit geçirilmeden zamanında alınmasını sağlamak amacıyla bu işlerin bir elden idaresinin daha uygun olacağını değerlendirilerek, Jandarma Umum Müdürlüğü bünyesinde yürütülmekte olan asayiş işlerinin takibi görevinin jandarmadan alınarak Emniyet Umum Müdürlüğüne yürütülmesini sağlayacak bir kanun tasarısı Meclis'e getiriliyordu.²⁰⁷⁵

Polis Teşkilatı Kanununun görüşüldüğü sırada Gaziantep Mebusu Reşit Bey de, bazı kazalarda polis teşkilatının olmadığından bahsederek, jandarmanın bütün gayretine rağmen, usulüne uygun tahkikat yapamadığını ileri sürerek, tahkikatın iyi

---

²⁰⁷³ “Dâhiliye Vekâleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Kanunu 5’nci ve 13’ncü Maddelerinin Tadiline Dair 1/384 Numaralı Kanun Layihası, **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 9, İçtima 1, Sr. No: 258, 30 Haziran 1932.

²⁰⁷⁴ “Polis Teşkilatı Kanununun Esbabı Mucibesi”, **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 9, İçtima 1, Sr. No: 250, 30 Haziran 1932.

²⁰⁷⁵ “Dâhiliye Vekâleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Kanunu 5’nci ve 13’ncü Maddelerinin Tadiline Dair 1/384 Numaralı Kanun Layihası, **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 9, İçtima 1, Sr. No: 258, 30 Haziran 1932.

yapılmasının, asayiş ve inzibatın muhafazası ve bilhassa kaçakçılığın önüne geçilmesi bakımından hayati önem arz ettiğini; bunun sağlamak için de polis teşkilatı olmayan yerlere en azından ikişer polis gönderilmesini talep ediyordu.²⁰⁷⁶

İç güvenlik anlayışında yaşanan bu keskin değişimle birlikte polisi daha etkili hale getirmek amacıyla öncelikle polis teşkilatının Batı'daki örnekleri göz önüne alınarak günün şartlarına göre yeniden dizayn edilmesi yoluna gidildi.²⁰⁷⁷ 30 Haziran 1932 tarihinde kabul edilen 2049 Sayılı Polis Teşkilatı Kanunu ile polislik ilk kez bir meslek (mahsus meslek) olarak kabul edildi.²⁰⁷⁸ Yine ilk defa olmak üzere 2049 Sayılı Kanun ile Polis Teşkilatına bayan amir alımı yapıldı.²⁰⁷⁹

2049 Sayılı Kanun ile aynı gün birlikte kabul edilen 2050 Sayılı Kanun ile Dâhiliye Vekâleti Merkez Teşkilat ve Vazifeleri Hakkındaki Kanun'da da değişikliğe gidildi. Bu değişiklik ile birlikte iç güvenliği ilgilendiren genel asayiş olaylarının takibi görevi, jandarmadan alınarak Emniyet Umum Müdürlüğüne verildi. Bu işlerin takibi için de Emniyet Umum Müdürlüğü içerisinde iki bürodan oluşan Altıncı Şube adıyla yeni bir şube kuruldu.²⁰⁸⁰

²⁰⁷⁶ **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 9, İçtima 1, s.423, 30 Haziran 1932.

²⁰⁷⁷ “Meclis'te Polis Teşkilatı Kanunu kabul edildi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Temmuz 1932, ss. 1-5.

²⁰⁷⁸ **Düştur**, Tertip 3, Cilt 13, s. 1116, **Resmi Gazete**, No:2143.

²⁰⁷⁹ İttihat Terakki döneminde az sayıda kadın mamur, ahlak zabıtası olarak görevlendirilmişti. Ancak bunlar genel polis vazifeleri dışında tutulmuşlardı. Cumhuriyet döneminde ise kadınların polis olma taleplerine dair seslerini yükseltmeleri, ilk olarak 1929'lu yıllara rastlamaktadır. Bu yıllarda İstanbul'da Darülfünun'da yapılan Beynelmilel Kadınlar Kongresine Türkiye adına katılan Efzayiş Suat Hanım, Türk kadınlarının da polis olması gerektiğini belirtmiş, hatta Kadınlar Birliği, bayanların da polis olması hakkında valiliğe bir dilekçe vermiş, fakat bu başvurudan bir sonuç alınamamıştı. Ancak 1932 yılına gelindiğinde 2049 Sayılı Polis Teşkilat Kanununun kabul edilmesiyle birlikte polis olmak için başvuruda bulunan hukuk fakültesi mezunu Hüceste ve Hasibe Hanımların dilekçeleri işleme konuldu. Çünkü yeni teşkilat kanunun onikinci maddesinde “Kadınların boy kaydı hariç olmak üzere iş bu kanunda musarrah evsafi ve şeriatı cami bulunanlar polisin sivil kısmında istihdam edilir” hükmü vardı. Bu hükme göre yapılan başvurular değerlendirildi ve hukuk mezunu olan Hüceste Hanım ile bir başka bayanın başvurusu, ahlak ve pasaport polisi olarak görevlendirilmek üzere kabul edildi. Önceleri polis teşkilatı içerisinde kadın polis memur ve amirleri yadırgansa da, 1933 yılına gelindiğinde kadın polislerin ahlak zabıtası olarak, özellikle genç kızları, kadınları ve çocukları koruma hizmetinde faydalı olacakları düşünülerek, polis mesleğinde kadınlara daha önemli mevkiiler verildi. Bu kapsamda hukuk fakültesinden mezun bir merkez memuru, lise ve orta mektep mezunu üç komiser, üçüncü komiser ve dokuz sivil polis memuru olmak üzere toplam 13 kadın polis olarak emniyet teşkilatında görevlendirilmiş oldu. Bkz: “Kadın Polisler”, **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1929, s.2; “İstidayı verdiler-Kadınlar da polis olmak istiyorlar”, **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1929, s. 2; “Kadınlar polis olacak mı?”, **Cumhuriyet**, 1 Ağustos 1929, s. 2; “Polis olmak isteyen hanımlar”, **Cumhuriyet**, 8 Ağustos 1932, s. 2; “Polis olmak isteyen hanımlar”, **Cumhuriyet**, 14 Ağustos 1932, s.2; “Poliste kadın memurlar”, **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 1932, s. 2; “İlk kadın merkez memuru sözünü dinlemeyen polisi adliyeye verdi”, **Cumhuriyet**, 9 Teşrinievvel 1932, s. 2; Onuncu Yıl Rehberi (1923-1933), **a.g.e.** s. 61; “Onbeş yıl Zarfında Cumhuriyet Zabıtasının Çalışmaları Hakkında Rapor”, **a.g.e.**, s.14.

²⁰⁸⁰ “Dâhiliye Vekâleti Merkez Teşkilat ve Vazifeleri Hakkındaki Kanunun Bazı Maddelerinin Tadiline Dair Kanun”, **Düştur**, Tertip 3, Cilt 13, s. 1131; **Resmi Gazete**, No: 2143.

Sonraki yıllarda Polis Teşkilatının iç güvenlikteki etkinliği her geçen gün arttırıldı. 1934 Senesinde; Suriye, Irak, İran, Rusya, Bulgaristan, Yunanistan ve İtalya ile hemhudut olan Türkiye'nin, bu devletlerin her birisiyle olan hudut işlerinin (Dâhiliye, Hariciye, Gümrük ve İnhisarlar Vekâletleri ile Büyük Erkânıharbiye'yi alakadar eden konuların) hangi makama ait olursa olsun neticesinin, memleket asayiş ve emniyetiyle alakalı olması dolayısıyla bütünlük teşkil etmesi sebebiyle, bir taraftan birbiriyle çelişen kararların alınmasına meydan vermemek, diğer taraftan her hududa ait noksansız ve mütakâmil dosyalar vücuda getirmek suretiyle hudut meselelerine dair temas yapacak heyetlerin vazifesini kolaylaştıracak esaslı ve toplu direktifler hazırlamak; hudut meselesine ait protokol ve anlaşmaların değişiklik ve yeniden akdine sebep olan olayların neticesine ve belgelere göre hedefler tespit etmek, hudut illerini bir elden idare etmek görevleri de Emniyet İşleri Umum Müdürlüğüne verildi.²⁰⁸¹ Bu görevi gerçekleştirmek üzere Dâhiliye Vekâleti Merkez Teşkilat ve Vazifeleri Hakkındaki Kanun'un 5. maddesi 23 Haziran 1934 yılında 2531 Sayılı Kanun ile değiştirilerek Emniyet Umum Müdürlüğü içerisinde bir "Hudut İşleri Şube Müdürlüğü" (Yedinci Şube) kurularak, Genel Müdürlüğün şube sayısı yediye çıkarıldı.²⁰⁸²

Rejimin polise giderek daha fazla önem ve değer vermesi neticesinde nahiye müdürlüklerinin boş bulunanlarının idareleri de polis komiserlerine verilmeye başlandı. Bu kapsamda 2770 sayılı "Nahiye Müdürlerinin Tayini Sureti Hakkında Kanun"un birinci maddesi değiştirilerek, nahiye müdürlerinin mülkiye veya hukuk mektebi mezunları arasından seçilebileceği gibi, yedi senelik idadi veya orta mektep mezunu olan ve sicilleri itibarıyla vazifesinde başarılı olan polis komiserleri arasından seçilmesine dair²⁰⁸³ 2380 Sayılı Kanun hayata geçirildi.²⁰⁸⁴

1934 Senesinde kabul edilen 2559 Sayılı Polis Vazife Salahiyet Kanunu ise, polise o güne kadar görülmemiş şekilde geniş yetkiler tanıdı. Ancak Polise çok

---

²⁰⁸¹ "Dâhiliye Vekâleti Merkez Teşkilat ve Vazifeleri Hakkındaki Kanuna Müzeyyel 1/934, Dâhiliye Vekâleti Merkez Teşkilat ve Vazifeleri Hakkındaki Kanunun 5'nci Maddesini Muadil Kanunun 1'nci Maddesinin Değiştirilmesine Dair 1/969, Emniyet İşleri Umum Müdürlüğünde Bir Şube Müdürlüğü teşkiline dair 1/1030 Numaralı Kanun Layihaları ve Dâhiliye Encümeni Mazbataları ile Polis Teşkilatı Kanununa Bağlı Cetvelde Değişiklik Yapılmasına Dair 1/064 Numaralı Kanun Layihası ve bütçe Encümeni Mazbatası", **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 23, İçtima 3, Sr. No: 237, s. 3, 23 Haziran 1934.

²⁰⁸² "Dâhiliye Vekâleti Merkez Teşkilat ve Vazifeleri Hakkındaki Kanunun Tadiline Dair Kanun", **Düstur**, Tertip 3, Cilt 15, s. 1299; **Resmi Gazete**, No: 2742.

²⁰⁸³ **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 19, İçtima 3, s. 113, 23 Aralık 1933.

²⁰⁸⁴ "Nahiye Müdürlerinin Tayini sureti Hakkında 2270 Sayılı Kanunun Birinci Maddesini değiştiren Kanun", **Düstur**, Tertip 3, Cilt 15, s. 144; **Resmi Gazete**, No: 2595.

önemli yetkiler verilen²⁰⁸⁵ bu kanunun kabul edilmesi, uzun tartışmaların sonucunda gerçekleşti. 2559 Sayılı Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanununun 18'nci maddesi görüşülürken Meclise bir tahrir veren Ordu Mebusu Hamdi Bey, polise ve mülki amirlere verilen yetkinin fazla olduğunu ve suiistimale yol açabileceğini belirterek “salahiyetin biraz tahdidi” yönünde talepte bulundu.²⁰⁸⁶

Yürürlüğe konulan 2559 Sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu ile polis; kamu düzenini sağlamak, kişi ve mesken dokunulmazlığını korumak, halkın ırz, can ve malını muhafaza etmek, kamunun huzurunu temin etmek, yardım isteyenlere ve yardıma muhtaç olan hasta, çocuk, sakat ve güçsüzlere yardım etmek, kanunların ve mevzuatın kendisine yüklediği diğer görevleri yapmak ile görevlendiriliyordu.

Yine bu Kanunla, polisin gerektiğinde parmak izi ve fotoğraf alması; otel, gazino, kahve, bar, tiyatro, sinema, hamam, plaj gibi yerleri denetlemesi; çekilen fotoğrafların kontrolünü yaparak yabancıların ülke aleyhinde propaganda ve casusluk yapılmasına engel olunması, Devletin emniyet ve selameti ve içtimai nizamını tehdit ettiğinden şüphe edilenlerin nezaret altına alınması; gerektiğinde zor ve silah kullanması gibi genel yetkileri genişletilerek, yeniden düzenleniyordu.²⁰⁸⁷

Ayrıca bu kanun ile sosyal yaşantının denetlenmesi konusunda da polise önemli yetkiler ve görevler veriliyordu. Örneğin kanuna göre hariçten gelecek filmlerin gösterilmesi ve dâhilde yapılacak filmlerin çekilmesi polisin iznine tabi tutuluyorken, yerli film senaryolarının da denetlenmesi görevi polise veriliyordu. Hatta gece yapılacak düğün, müsamere ve balolar için de polisten izin almak gerekiyordu.

Açılacak oteli gazino, kahvehane, içkili yerler, tiyatro ve sinema, plaj, hamam ve benzeri umumi yerlerin açılabilmesi ise polisin yapacağı tahkikat sonrasında hazırlayacağı rapora binaen mülki amirin iznine tabi tutuluyordu. Bu gibi yerlerde uyuşturucu madde kullanıldığı, kumar oynandığı, ahlaka aykırı faaliyetlerin görüldüğünün tespiti halinde, bu yerlerin kapatılması da polisin yapacağı tahkikat sonucunda mülki amire bırakılıyordu. Gürültüyle mücadelede de bu kanun bazı yeni hükümler getiriyordu. Daha önceden gürültü edenlerin men işlemleri şikâyet üzerine

---

²⁰⁸⁵ Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nun 9'ncü maddesine göre, polis şüphe üzerine serseri ve sabıkalıların üzerini arayabilecek ve 18. maddesine göre polis fevkalade hallerde devletin emniyet ve selametini ve içtimai nizamını tehdit ve ihlal kabiliyetini haiz hallerde bu hal ve vaziyetleri ihdas edeceklerinde veya devamına müessir olacaklarına şüphe edilenleri, sebep ortadan kalkıncaya kadar, polis nezaret altına alabilecek ve umumi ve hususi nakil vasıtalarına vaziyet edebilecekti.

²⁰⁸⁶ **TBMM.ZC**, Devre 4, Cilt 23, İçtima 3, Sayfa 410, 4 Temmuz 1934.

²⁰⁸⁷ “Polis ve Vazife”, **Ankara Haftası**”, Sayı: 90, 5 Temmuz 1934, s. 1.

mahkeme kararına istinaden yapılabilirken, yeni yasal düzenleme ile gürültüyü men etme görevi de artık doğrudan polisin yetkisine bırakılıyordu.²⁰⁸⁸

Bu kanunla birlikte iç güvenliğin sağlanması amacıyla polise ulusal istihbarata yönelik çalışma yapma imkânı da tanınıyordu.²⁰⁸⁹ Ekonomik kriz ve mali sıkıntılara rağmen her kurumun bütçesinde kısıntı yapılmasına rağmen, polisin istihbarat çalışmalarında yapılan harcamalarda kısıntıya gidilmiyor; hatta bu amaçla konulan ödenek aşıldığında, diğer bütçelerden kesinti yapılarak, istihbarat hizmetlerinin kesintiye uğramaması için ek ödenek tahsis ediliyordu.²⁰⁹⁰

Fakat ülkenin içerisinde bulunduğu yoğun iç güvenlik sorunları ve bunun sonucu olarak rejimin giderek otoriter bir çehreye bürünmesi sebebiyle polise yetki veren bu kanunlar da yeterli görülmemeye başladı. Yaşanan süreçte gerek mevzuatın günün ihtiyaçlarına cevap verememesi, gerekse inkılâbın seyri karşısında bazı yeni durumlar ortaya çıkması üzerine yeni yasal düzenlemeler ile polise münhasıran yetkiler verildi. Bu kapsamda 1935 senesinde 2559 Sayılı Kanunun 5'nci maddesi değiştirilerek, polise ve jandarmaya ağır suçların yanı sıra, ammenin itimadı ve mal aleyhinde işlenmiş suçların ve her türlü kaçakçılığın sanık ve mahkûmlarının, serserilerin ve ayak takımının parmak izini alma yetkisi verildi.²⁰⁹¹

Ancak gerek 2559 Sayılı Polis Vazife Salahiyet Kanunun verdiği geniş kapsamlı görevleri karşılayacak kadronun yeterli olmaması, gerekse Dünya Ekonomik Buhranının tesirlerinin etkisiyle ve belki biraz acele ile yeterince ileriye düşünmeden hazırlanan 2049 Sayılı Polis Teşkilat Kanunu hükümleri, zaman içerisinde ülkenin karşı karşıya kaldığı yeni iç güvenlik meseleleri karşısında yapılan ek ve düzenlemelere rağmen kifayetsiz kalmaya başladı. Aslında 1932 senesinde 2049 sayılı Polis Teşkilat Yasası kabul edildiğinde dahi, o günkü polis kadrosu on yıl önceki polis kadrosundan bile daha düşük derecedeydi. Yine Cumhuriyetin ilk

²⁰⁸⁸ “Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu iyi neticeler veriyor”, **Hâkimiyeti Milliye**, 9 Eylül 1934, s. 4.

²⁰⁸⁹ 1925 senesine istihbarat işleriyle meşgul olmak üzere “istitlaat mütehassıslığı” unvanıyla bir büro ilave edilmiş ve bu büro bir sene sonra şube haline dönüştürülerek dördüncü şube unvanıyla istihbarat işleri ile meşgul olmaya başlamış ise de, faaliyetleri ulusal istihbarata yönelik olmayıp, dar kapsamda tutulmuştur. Bkz: On Beşinci yıl Kitabı, **a.g.e.**, s. 61.

²⁰⁹⁰ “Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü 1934 mali yılı bütçesinin 382'nci istihbarat masrafı faslına konulan tahsisat tamamen sarf edilmiş olduğundan, bu fasla 20.000 Liranın ilavesine ihtiyaç duyulmuş, bunun temini için Düyûn-i Umûmiye bütçesinin 212'nci, 1722 Numaralı Kanunun mucibince kibrit istikrazı faiz ve itfa mürettebatı faslından tasarruf olunan 10.000 Lira ile Dâhiliye Vekâleti Bütçesinin 345'nci mebus seçimi faslından 10.000 Liranın bu fasıldan tenzil edilerek 382'nci fasla ilave edilmesi uygun görülmüştür”. Bkz: “Emniyet İşleri Umum Müdürlüğünün 1934 Yılı Bütçesine 20.000 Liralık Tahsisat Konulmasına Dair 1/1198 Sayılı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 25, İçtima 4, Sr.No: 107, s. 3, 23 Aralık 1934.

²⁰⁹¹ “Polis Vazife ve Salahiyet Kanununun 5'nci Maddesinin “A” Fıkrasını Değiştiren 2770 Sayılı Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 16, s. 1319; **Resmî Gazete**, No: 3029.

yıllarında bile memleketin hiç olmazsa nüfusunun müsait olduğu kaza merkezlerinde polis teşkilatı mevcut iken, sonraki yıllarda bazı kaza merkezlerindeki polis teşkilatları kaldırılmıştı. Bunun yanı sıra on sene önceki polis hizmetlerine taalluk eden memleketin durumu ile son dönemdeki durum arasında büyük değişiklikler yaşanıyordu. Bu değişiklikler sosyal olduğu gibi, iktisadi alandaki inkılâplardan kaynaklanmaktaydı. Örneğin devletçiliğin iktisadi alanda kendini göstermesiyle çoğalmaya başlayan iktisadi müesseselerin sayısı ile birlikte, ülkede işçi sınıfı da doğru orantılı olarak artmıştı. İşçilerin sayısındaki ani ve büyük artış ise, rejim açısından bunların davranışlarının kontrol altında tutulması sorununu gündeme getirmişti.²⁰⁹²

Deniz nakil vasıtalarının, demiryolu ve diğer karayolu vasıtalarının hızlı gelişimi de polisin vazifelerini arttıran bir başka etkendi. Yaşanan gelişmelerdeki sürat göz önüne alındığında, polisin vazifelerinin ve dolayısıyla polise duyulan ihtiyacın birkaç sene içerisinde giderek artacağı da aşikârdı. Buna mukabil polis sayısı günün ihtiyaçlarının çok altındaydı. 1937 Tarihinde bile Afyon Karahisar'da 17, Amasya'da 10, Aydın'da 21, Ağrı'da 16, Bilecik'te 10, Bolu'da 10, Burdur'da 12, Çankırı'da 10, Çorum'da 10, Denizli'de 10, Elaziz'de 15, Giresun'da 17, Gümüşhane'de 13, Isparta'da 12, Kırşehir'de 10, Malatya'da 18, Maraş'ta 14, Muş'ta 10, Ordu'da 10, Rize'de 15, Siirt'de 10, Sinop'ta 13, Tokat'ta 14, Van'da 16, Yozgat'ta 13 polis vardı. Diğer vilayetlerde ise polis mevcutları 15 ile 60 arasındaydı. Özellikle İstanbul, İzmir ve Ankara gibi büyük kentlerdeki polis sayısı ihtiyacın gerçekten de çok altındaydı. Polisin hafta izni, eğitim, kurs, hastalık gibi durumları da göz önüne alındığında eldeki kadroların ancak üçte birinden istifade edilebilmekteydi. Yani polis mevcudu 10 olan bir il merkezinde iş başında ancak 7 polis görülebilmekte; bu yedi polisin de en az üçünün idari, siyasi ve adli şube teşkilatında çalıştırılmak zorunluluğu olduğu hesap edildiğinde, şehrin güvenliği sadece üç-dört polis ile yürütülmek durumunda kalınmaktaydı. Bu yetersiz kadro ile Adliye, Maarif Vekâletleri ile muhasebei umumiye ve diğer vilayet teşkilatlarının polise yüklediği tebligat ve davet görevleri dahi sağlıklı olarak yürütüleliyordu. Yani o günkü şartlar içerisinde bile acil olarak en az ikibin polise daha ihtiyaç duyulmaktaydı.²⁰⁹³

---

²⁰⁹² “Polis Teşkilatı Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 18, İçtima 2, Sr.No:172, 27 Mayıs 1937.

²⁰⁹³ **A.y.**

Oysa polis; kasaba ve şehirlerdeki inzibat kuvveti olarak halkla teması olan ilk devlet memuru, kanunların tatbikinde en ön safta bulunan bir icra vasıtası, inkılâbı ve rejimin uyanık muhafızı,²⁰⁹⁴ memlekette inzibat ve asayişten başka, intizamın da timsali,²⁰⁹⁵ aynı zamanda ülkenin idare şeklinin de ifadesi²⁰⁹⁶ olmak durumundadır. Zabıta teşkilatı, bir memleketin bayrağı ve kanunları gibi, İstiklâl alametlerinden bir alamettir. Bir memlekete göz dikildiği ve parçalanmaya karar verildiği vakit, her şeyden evvel o devletin polis teşkilatının tahrip edildiği de ayrı bir gerçektir. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'nun hazin akıbeti bunu gösterecek manzaralarla doludur.²⁰⁹⁷

Bu yükümlülükleri olan polisin o günkü çalışma ve ekonomik şartları ise çok kötüydü. Meşrutiyet devrinde bir polis memuru 4 altın, komiser muavini 6, ikinci komiser 8, birinci komiser 10, merkez memuru 15 altın almakta ve bir polis memurunun maaşı 1937'li yıllarla kıyaslandığında 65 ila 70 liraya tekabül etmekte iken; Cumhuriyet döneminde polis memurunun eline ancak 42 lira 80 kuruş geçmekte, üst derecelerdeki maaşlar da iki ve beş lira farkla artmaktaydı. Meşrutiyette 15 lira alan merkez memurunun maaşı 165 liraya tekabül etmekte iken, 1937 senesinde aynı memurun eline ancak 61 lira geçmekteydi. Yine Meşrutiyet döneminde bir kaza müddeiumumîsi 10 altın maaş almakta ve aynı dönemde bir birinci komiser de 10 altın almakta iken, bu tarihte aralarında çok büyük oranda fark meydana gelmişti. Bunun için Meşrutiyet döneminde memleketin yüksek tahsil görmüş en kıymetli elemanları polis olmuş ve bu surette meslek çok kuvvetli bir hale gelmiş, polis teşkilatından şurayı devlet reisi ve valiler gibi çok kıymetli devlet adamları yetişmiş ve polislik cazibeli bir meslek haline gelmiş iken, Cumhuriyet döneminde polis maaşları çok azaldığından, mesleğe kıymetli kişilerin rağbeti azalmıştı. Tercih edenlerin büyük kısmıysa millet mekteplerinden veya ilk mekteplerden mezun kişilerdi. Bunlar ise polis mekteplerini ikmal ettikten sonra bile, kanunların tatbiki için gereken asgari polis bilgilerini dahi kavrayamıyorlardı.²⁰⁹⁸

---

²⁰⁹⁴ **A.y.**

²⁰⁹⁵ "Gümüşhane Mebusu Durak Sakarya'nın konuşması", **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 18, İçtima 2, s. 456, 31 Mayıs 1937.

²⁰⁹⁶ "Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'nın konuşması", **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 18, İçtima 2, s. 455, 31 Mayıs 1937.

²⁰⁹⁷ **A.y.**

²⁰⁹⁸ "Polis Teşkilatı Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Layihası Esbabı Mucibesi", **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 18, İçtima 2, Sr.No:172, s. 3, 27 Mayıs 1937.

Polis teşkilatının fiziki imkânları da halen çok kötüydü. Hizmet verilmekte olan binalar sıhhi şartlardan çok uzak, sefalet yerleri halinde idi.²⁰⁹⁹ Ülkenin başkenti Ankara’da dahi polis müdürlüğünün kendine ait bir binası yoktu. 1931 Senesinde halen hükümet binasında defterdarlığın boşalttığı birkaç odada hizmet verilmekteydi.²¹⁰⁰

İşte bu sıkıntıları gidermek ve polisin daha iyi hizmet vermesini sağlamak üzere, 2049 Sayılı Polis Teşkilatı Kanununun yerini alan ve onun hükümlerini yürürlükten kaldıran 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu, Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya zamanında Emniyet Umum Müdürü Şükrü Sökmen Süer’in çalışmaları sonucunda hazırlandı²¹⁰¹ ve TBMM’ de yapılan uzun görüşmeler sonucunda 4 Haziran 1937 tarihinde yasalaştı.²¹⁰²

Bu kanunu getirdiği en önemli yenilik, ülkenin emniyetinin Dâhiliye Vekâletinin mesuliyetine verilmesi ve “Emniyet Şurayı Âlisi” olarak adlandırılacak bir komisyonun kurulmasıydı.²¹⁰³

Kanunun bu önemli hükümleri birinci ve ikinci maddelerinde sıralanıyordu. Birinci maddede ülkenin genel güvenlik işlerinden Dâhiliye Vekili “mesul” tutuluyordu. Bu hükümden de, memleketin genel asayiş ve emniyetinin tek bir odakta toplandığı anlaşılıyordu. Bu düzenleme ile oluşması muhtemel her iç güvenlik sorununun ortadan kaldırılması yetki ve sorumluluğu tek makama yükleniyor ve önceki düzenlemelerdeki yetki kargaşası ortadan kaldırılıyordu. Dâhiliye Vekiline yüklenen bu sorumluluğun karşılığında ise “Emniyet Umum Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve gerektiğinde Ordu kuvvetlerinin (İcra Vekilleri Heyeti Kararı ile) Dâhiliye Vekâleti emrine verilmesine imkân tanınıyordu. Ayrıca yüksek bir komisyonun zaman zaman iç güvenlik meselelerini gözden geçirme ve ihtiyaç duyulan tedbirler ve gereken stratejileri geliştirilmek üzere Dâhiliye Vekili başkanlığında Genel Kurmay’dan üst rütbeli bir temsilci, Jandarma, Gümrük ve Orman Muhafaza Genel Komutanı ve bunların yanı sıra Bakanlıkça seçilecek yeterli sayıda Umumi Müfettiş ve Validen oluşan bir “Emniyet Komisyonu”

²⁰⁹⁹ TBMM. ZC., Devre 5, Cilt 18, İçtima 2, s. 324, 27 Mayıs 1937.

²¹⁰⁰ “Polis Müdürlüğü”, **Hâkimiyeti Milliye**, 1 Eylül 1931, s. 3.

²¹⁰¹ “Polis Teşkilat Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Layihası ve Dâhiliye ve Bütçe Encümeni Mazbataları, **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 18, İçtima 2, ”, Sr. No: 172, 27 Mayıs 1937.

²¹⁰² **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 19, İçtima 2, s. 50, 4 Haziran 1937.

²¹⁰³ **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 15, İçtima 2, s. 455, 31 Mayıs 1937.

oluşturulacaktı.²¹⁰⁴ Oluşturulacak bu komisyonun Ankara’da bulunan üyelerinin her ay; Umumi Müfettiş ve Valilerin iştirakleri ile oluşturulacak genel komisyonun ise yılda en az bir defa Dâhiliye Vekilinin lüzum göreceği zamanlarda toplanması ve ülkenin iç güvenlik meselelerini tetkik ile istişari mahiyette mütalaalarını bildirmesi mecburiyeti getiriliyordu.²¹⁰⁵

Yine bu Kanunun hükümlerine göre özellikle mesleki eğitim alanında eksikliği duyulan konularda nizamnameler yapılarak, polislik mesleğinin kurumsallaştırılması ve iç güvenliğin sağlanmasında ilk öge haline getirilmesi amaçlanıyordu.²¹⁰⁶ 3201 Sayılı Kanun ile 2049 Sayılı Kanunda bulunmayan başka bazı memuriyetler de oluşturuluyordu. Bunlar teftiş reisliği, daire reisliği, önemli işler müdürlüğü, enstitü müdürlüğü ve dâhiliye müdürlüğü idi. Kadın polislerin de başkomiserliğe kadar terfi ettirilmeleri ve önemli yararlılıkları görülmeleri halinde ise daha yüksek rütbelere yükseltilmelerine imkan tanınıyordu.²¹⁰⁷ 3201 Sayılı Emniyet Teşkilatı Kanununun bazı maddelerini değiştiren 15 Haziran 1938 tarih ve 3452 Sayılı Kanun ile Ankara’da bir “Polis Koleji” kurularak²¹⁰⁸ polislik eğitimi de subayların eğitimine benzer bir hale getiriliyordu.

Bunun yanı sıra tam teşekküllü polis karakollarında adli işlerle uğraşmak ve Cumhuriyet savcılarının yalnız adli işlere dair emirlerini yapmak üzere kadrodan bir kısım memurların tefriki ile “adli polis” adı altında bir oluşuma gidilmesi yönünde ilk adım atılıyordu.²¹⁰⁹

1938 senesine gelindiğinde 36 vilayette emniyet müdürlüğü, 26 vilayet ile 17 kazada emniyet amirliği teşkilatı kurulmuştu.²¹¹⁰ Ancak, kanunun yapıldığı sırada polisin kaza merkezlerine kadar yaygınlaştırılması ve polis sayısının en az 12.000 olması hedeflenmişse de, bütçe imkânlarının buna müsait olmaması sebebiyle sadece nüfusu onbine kadar olan kaza merkezlerinde polis bürolarının oluşturulması ve bu

²¹⁰⁴ **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt19, İçtima 2, s. 3, 2 Haziran 1937.

²¹⁰⁵ 3201 Sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu’nun ilgili maddeleri için bkz: **Düster**, Tertip 3, Cilt 18, s.1101; **Resmi Gazete**, No: 3629.

²¹⁰⁶ 3201 Sayılı Kanunun 23, 24,25, 48, 49, 55,58 ve 92. Maddeleri polis stajyerlerinin alımını ve eğitimini düzenleyen hükümler içerirken, 2/7620 No’lu “Polis Mesleğine Giriş ve Poliste Terfi Esaslarını Düzenleyen Nizamname” ile stajyerlerin kayıt ve kabulü dair düzenlemeler getirildi. Bkz: **EGM Arşivi**, Ds. No: A-37, Kılavuz, Dâhiliye Vekâleti Emniyet Umum Müdürlüğü III. Şube Talim ve Terbiye Bürosu, 1938.

²¹⁰⁷ “Polis Teşkilat Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Layihası Bütçe Encümeni Mazbatası”, **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 18, İçtima 2, Sr. N: 172, s. 15, 27 Mayıs 1937.

²¹⁰⁸ “3210 Sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun”, **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 26, İçtima 3, s. 140, 15 Haziran 1938.

²¹⁰⁹ “Polis Teşkilat Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Layihası Bütçe Encümeni Mazbatası”, **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 18, İçtima 2, Sr. N: 172, s. 15, 27 Mayıs 1937.

²¹¹⁰ E.U.M. Onbeş Yıl Zarfında Cumhuriyet Zabıtasının Çalışmaları Hakkında Rapor, **a.g.e.**, s. 32.

bürolarda da polis memuru yerine, şimdiki sivil memurların karşılığı olan “muamelat memurluğu” oluşturularak, evrak işlerinin bu memurlarca yürütülmesi yoluna gidilmek zorunda kalındı.²¹¹¹

Özetle, 1932 Senesinde çıkarılan 2049 sayılı Polis Teşkilatı Kanunu ve onun yerini alan 1937 tarih ve 3201 sayılı “Emniyet Teşkilatı Kanunu”²¹¹² polisin teşkilat yapısını çağın gereklerine uygun hale getirirken, 4 Temmuz 1934 tarih ve 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu²¹¹³ ve 7 Nisan 1938 tarih ve 2/8501 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Nizamnamesi²¹¹⁴ ile polisin görev ve yetkileri yeniden düzenlenerek, polis, çağdaş ülkelerdeki emsalleri gibi iç güvenlikte bulunması gereken konumuna getirilmeye çalışılıyordu.

Ancak Atatürk döneminde yapılan tüm eğitim ve uzmanlaşma gayretlerine rağmen, Büyük Önder’in hayata veda etmesinden sonra polis teşkilatı ihmal edilmeye başlandı. Polisliğin kendine mahsus bilgileri ihtiva eden bir meslek olduğunun hükümetlerce de ifade edilmesine karşın, uzun yıllar boyunca polis teşkilatının önemli mevkilerine dâhiliye memurları atandı.²¹¹⁵ Özellikle İkinci Dünya Savaşının sırasında ve sonrasında polisin iç güvenlikteki yeri ve önemi unutuldu. Askerin ön plana çıkması ve yetki paylaşımı kaygıları ile iç güvenlikte yeniden çok başlı bir yapılanmaya gidildi. Bu sebeple klasik tedbir ve yöntemlerle durdurulabilecek kamu güvenliğini bozan eylemler ve faaliyetlerin önü alınamadı. Devletin zamanı ve Milletin emeği yetki ve etki paylaşım kavgalarıyla heba oldu.

5.1.3. Jandarmanın Teşkilat Yapısındaki Değişiklikler

Jandarma teşkilatı, genel asayiş korumak, yasaların hükümlerini yerine getirmek ve her şeyden önemlisi de, Cumhuriyetin kazanımlarını korumak ve kollamak bağlamında hükümetin en önemli icra vasıtasıydı. Ancak Menemen Olayı, jandarmanın Cumhuriyet rejiminin prensipleri içerisinde yeniden elden geçirilmesi

²¹¹¹ “Polis Teşkilat Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Layihası Bütçe Encümeni Mazbatası”, **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 18, İçtima 2, Sr. N: 172, s. 15, 27 Mayıs 1937.

²¹¹² **Düştur**, Tertip 3, Cilt 18, s. 1101; **Resmi Gazete**, No: 3629.

²¹¹³ **Düştur**, Tertip 3, Cilt 15, s.1392; **Resmi Gazete**, No:2751

²¹¹⁴ **Resmi Gazete No:**3890, 25 Nisan 1938

²¹¹⁵ Bu uygulama uzun süre devam etmiştir. Örneğin hukuk fakültesi mezunu olan ve Kütahya, Aydın, Çankırı ve Kocaeli illerinde valilik yapan Ethem Yetkiner, 1954 senesinde İstanbul’a il emniyet müdürü olarak atanmıştır. Bu uygulamadan anlaşılan bir başka nokta da, İstanbul Emniyet Müdürlüğünün pek çok ilin valilik makamından üst bir konumda olarak değerlendirilmesidir. Bkz: Polis Magazin, Sayı 20, ss.7-8, 28 Şubat 1954.

gerektiğini göstermişti. Bu sebeple jandarma teşkilatı da, tıpkı polis teşkilatı gibi günün şartlarına göre uzmanlaşmalı ve yeniden teçhiz edilmeliydi.

Gerçi 22 Haziran 1930 senesinde jandarmanın ıslahına yönelik ilk adım atılarak 1706 sayılı Jandarma Kanunu yürürlüğe konulmuştu. Bu kanun; jandarmanın vazifeleri, barışta ve savaşta bağlı bulunduğu makamları, jandarma genel komutanının sıfat ve yetkisinin tayini, jandarma okulları ile seyyar birlik subaylarının ordudan tayin usullerini, terfi ve kıyafetlerini, yargılanma usullerini ve benzeri hususları düzenliyordu.²¹¹⁶ Ancak jandarmanın uzmanlaşmasına ilişkin açık bir düzenleme yoktu.

Bu amaçla, Cumhuriyet Ordusu'nun bir bölümü olarak askeri görevlerinden başka yurdun genel güvenlik ve asayişinin korunmasını sağlamak gibi önemli bir görevle yükümlü jandarma sınıfının bütün bireylerinin görevlerinde uzmanlaşmalarını ve Cumhuriyet rejiminin kural ve ilkeleri gereği üstün nitelikte ve bilgili olmalarını temin etmek amacı ile hazırlanan "Cumhuriyet Jandarması Efrat ve Küçük Zabıtları Kanun Tasarısı" Başvekâletin 22 Haziran 1931 tarihli yazısı ile TBMM Başkanlığına sunuldu. Tasarıda, jandarmanın barışta hükümetin halk ile ilk temasını oluşturan araçlardan biri olarak güvenlik ve asayiş işlerinde ve özellikle Cumhuriyet rejiminin şefkat, güven ve kanunlarına göre vatandaşın huzur ve mutluluğunu sağlayan bir güç olduğunu gösterecek yetenekte olması üzerinde hassasiyetle duruluyordu. Ayrıca rejime karşı vatandaşın ruhundaki saygı ve sevgi duygularını daima yaşatacak nitelikte özgün bir kadronun oluşması gereği vurgulanıyordu.²¹¹⁷

Bu temel görüşler esas alınarak hazırlanan kanun tasarı 21 Temmuz 1931 tarihinde Meclis'te ale alınarak,²¹¹⁸ 1861 Sayılı Kanun olarak kabul ediliyordu.²¹¹⁹ Kabul edilen kanun ile Cumhuriyet Jandarması er-erbaş ve astsubaylarının rütbe ve dereceleri, er ve erbaşlar ile astsubay kaynakları, eğitim ve stajları, uzatma koşulları, uzatmalarda ödenecek aylıkları, yükselme usullerini, barınma ve beslenmeleri ile emekliliklerine dair işlemleri düzenliyordu. Jandarma Efradı Kanunu ayrıca jandarmanın noksanlıklarının giderilmesi için gerek ordudan alınan zabıtlar, gerekse gedikli küçük zabıtlara jandarma mevzuatı eğitimi verilmesi için bir okul yapılması

²¹¹⁶ **Düstur**, Tertip 3, cilt 11, s. 1845; **Resmi Gazete**, No. 1526.

²¹¹⁷ "Cumhuriyet Jandarması Efrat ve Küçük Zabıtları Hakkında 1/122 Numaralı Kanun Layihası ve Milli Müdafaa, Dâhiliye ve bütçe Encümeni Mazbataları", **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 3, Fevkalade İçtima, Sr. No: 94, 21 Temmuz 1931.

²¹¹⁸ **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 3, Fevkalade İçtima., ss. 263-266, 21 Temmuz 1931.

²¹¹⁹ "Jandarma Efradı Kanunu", **Düstur**, Tertip 3, Cilt 12, s. 928; **Resmi Gazete**, No: 1860.

hükümünü de getiriyordu. Çünkü böyle bir okul binası olmadığından, ordudan alınan subaylar, vilayet merkezlerinde; astsubaylar ise Ankara’da kira ile tutulan ve ancak 30 kişi alabilecek bir binada eğitim görmekteydi. Jandarma’nın astsubay ihtiyacı göz önüne alındığında bu kiralık binada ve kısıtlı miktarda tahsile tabi tutulacak astsubaylarla bu ihtiyacın ancak 80–90 senede giderilebileceği ortadaydı. Oysa içerisinde bulunulan iç güvenlik sorunlarının boyutu düşünüldüğünde, ülkenin bu gecikmeye tahammülü olamazdı. Bu sebeple ihtiyaç duyulan jandarma personelinin bir an önce yetiştirilmesi için bir jandarma meslek okulunun açılmasına acilen ihtiyaç vardı.²¹²⁰

Bu eksikliğin giderilmesi için her yıl 300–400 astsubay ve 50 subay yetiştirilmesi amacıyla Ankara’da bir Jandarma Okulu yapılması ve inşaat ve sair masraflar için harcama masrafının ihalesi yapılması için Dâhiliye Vekâletine yetki verildi.²¹²¹

İşte 1861 Sayılı Kanunun çıkarılmasındaki esas amaç, jandarmada acemi erlere olan ihtiyacı azaltmak ve bir mesleki jandarma kuvveti vücuda getirmektir. Bu amacı gerçekleştirmek için de jandarma olarak askerliğini yapmış ve başarı göstermiş olan eratin mesleğe alınması hedefleniyordu. Ancak kanunun çıkarılmasını takip eden sonraki yıllarda da ekonomik imkânsızlıklar sebebiyle hedeflenen uzman jandarma kadrosu bir türlü oluşturulamadı.²¹²²

5.1.4. Umumi Müfettişlikler Teşkilat Yapısındaki Değişiklikler

Şeyh Sait İsyanından sonra Doğu Anadolu Bölgesi’nde yürürlüğe konulan idarei örfiye²¹²³ sürelerinin çeşitli defalar uzatılması sonrasında,²¹²⁴ sıkıyönetim

²¹²⁰ “Ankara’da Yapılacak Jandarma Mektebi İçin Gelecek Senelere Sari Taahhüdât İcrası Hakkında 1/718 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM. ZC.**, Devre 4.Cilt 16, İctima 2, Sr.No:252, 3 Haziran 1933.

²¹²¹ “Ankara’da Yapılacak Jandarma Mektebi Hakkında Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 14, s. 1319; **Resmi Gazete**, No: 2424.

²¹²² Halim Tefvik Alyot, **a.g.e.**, ss.349-3650.

²¹²³ “Genç, Muş, Erzincan, Elaziz, Dersim, Diyarbakir, Mardin, Siverek, Urfa, Siirt, Bitlis, Van ve Hakkari Vilayetlerinde ve Erzurum Kiğı ve Hınıs Kazalarında Bir Ay Müddetle İdarei Örfiye İdarei Örfiye İlanına Dair (1547 Sayılı) Kararname”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 6, s 105; “Malatya Vilayetinde Bir ay Müddetle İdarei Örfiye İlanına Dair (1551 Sayılı) Kararname”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 6, s.. 106; “Şark Vilayetlerinin Bir Kısımında İdarei Örfiye İlanına Mütedair (114 Sayılı) Karar”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 6, s. 109; **Resmi Gazete**, No: 85.

²¹²⁴ “1554 ve 1551 Numaralı Kararnameler İle İlan Edilen İdarei Örfiyenin 1 Ay Müddetle Temdidine Dair Kararname”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 6, s. 165; “Şark Vilayetlerinin Bir Kısımında İlan Edilen İdarei Örfiyenin Bir Ay Temdidine Dair Karar”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 6, s.166; **Resmi Gazete**, No: 90; “Şark Vilayetlerinin Bir Kısımında İlan Edilen İdarei Örfiyenin Yedi Ay Temdidine Dair Karar”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 6, s.566; **Resmi Gazete**, No: 96; “İdarei Örfiye Müddetinin Temdidine Dair (163 Sayılı) Karar”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 7, s149.; **Resmi Gazete**, No: 229.

uygulamasına son verilmesine karar verilmiş, ancak bu görevi yürütmekte olan Üçüncü Ordu Müfettişliğinin yerine “bölgede daha güçlü bir yönetim kurulması”²¹²⁵ ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu vilayetlerinin emniyet ve asayişinin bölgesel olarak bir bütün halinde değerlendirilmesi yoluna gidilmişti.²¹²⁶ Bu amacı gerçekleştirmek üzere ise 25 Haziran 1927 tarihinde 1164 sayılı Umum Müfettişlik Teşkiline Dair Kanunu ile Elaziz, Urfa, Hakkâri, Bitlis, Diyarbakir, Siirt, Mardin ve Van illeri, geniş yetkilerle donatılan bir “umumi müfettiş”in koordinesine verilmişti.²¹²⁷

Ancak kurulan teşkilatın adının kısa bir süre sonra “I. Umumi Müfettişlik” olarak değiştirilmesi, bu idari teşkilatın hükümetçe benimsendiğinin ve yaygınlaştırılacağına ilk işaretini vermektedir.²¹²⁸ Nitekim de öyle oldu; Umumi Müfettişlik uygulamasının doğu illerinde müspet sonuçlar vermesi üzerine,²¹²⁹ 19 Şubat 1934 tarihli Bakanlar Kurulu Kararına istinaden; Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Çanakkale illerini kapsayan ve oluşturulma amacı güvenlikten çok, imar ve iskân olan Trakya Umumi Müfettişliği adında ikinci bir genel müfettişlik kuruldu.²¹³⁰ Bu müfettişliğin görevi kararnamede her ne kadar imar ve iskân işleri olarak belirtilmekteyse de, başına İstanbul Mebusu İbrahim Tali'nin atanması,²¹³¹ müfettişliğin yardımcılığına ise (Trakya Umum Müfettişliği Muavinliğine) Emniyet İşleri Umum Müdür Muavini Şükrü'nün verilmesi,²¹³² kurulan müfettişliğin asayiş ve özellikle sınır güvenliği kaygılarıyla kurulmuş olduğunun açık bir göstergesiydi.

1934 Yılında Trakya'da kurulan İkinci Umum Müfettişliği'nin²¹³³ ardından, 1935'e Erzurum, Kars, Erzincan ve Ağrı illerini kapsayan Üçüncü Umumi

²¹²⁵ Başvekil İsmet Paşa (İnönü)'nün konuşmasından. Bkz: TBMM.ZC., Devre, Cilt 4, İçtima 4, s.682-684, 25 Haziran 1927.

²¹²⁶ Abidin Özmen, “Genel Müfettişlikler Hakkında Bir düşünce”, **İdare**, Dâhiliye Vekâletini Aylık Mecmuası, Sayı 184, Ocak-Şubat 1948, ss. 238-247.

²¹²⁷ **Düştur**, Tertip 3, Cilt 8, s.1887; **Resmi Gazete**, No: 634.

²¹²⁸ “1164 Numaralı Kanun Mucibince Teşkil Olunan Umumi Müfettişlik Unvanının Birinci Umumi Müfettişlik Suretinde Tadiline Dair Kararname”, **Düştur**, Tertip 3, Cilt 9, s. 44.

²¹²⁹ **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 20, İçtima 3, s.152, 22 Mart 1934.

²¹³⁰ “İkinci Umumi Müfettişlikle Müşavirlerinin Teşkilat Kadroları Hakkında Kanun”, **Düştur**, Tertip 3, Cilt 17, s.231; **BCA.**, 030.18.01.02.42.08.10, 19 Şubat 1934 “Trakya'da Trakya Umumi Müfettişlik Teşkili kararlaştı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Şubat 1934, s.1; “Trakya Umumi Müfettişlik Teşkilatı Maaş, Ücret ve Masrafları Hakkında Kanun”, **Düştur**, Tertip 3, Cilt 15, s.231; **Resmi Gazete**, No:2662.

²¹³¹ **BCA.**,030.18.01.02.43.15.12., 18 Mart 1934; “İbrahim Tali Bey Edirne'ye gitti”, **Hâkimiyeti Milliye**, 11 Nisan 1934, s. 1; **BCA.**, 030.10.00.00.74.491.8, 30 Nisan 1934; “Türkiye Büyük Millet Meclisinde”, **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Nisan 1934, s. 1; **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 21, İçtima 3, s. 115, 26 Nisan 1934.

²¹³² **BCA.**, 030.10.00.00.72.472.01, 08 Nisan 1934; “Trakya umumi Müfettişlik erkânı”, **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Nisan 1934, s. 5.

²¹³³ **BCA.**, 030.18.01.02.42.08.10, 19 Şubat 1934.

Müfettişliğin²¹³⁴ kuruluş amacı da bölgenin kalkınması olarak gösterilmişse de, 1935-1936 yılları arasında bölgede yapılan operasyonlar ve ele geçirilen çetelerin yoğunluğu göz önüne alındığında, müfettişliğin kuruluş amacının ağırlıklı olarak iç güvenlik olduğunun bariz göstergesiydi.²¹³⁵

6 Ocak 1936 tarihinde kurulan ve Dersim mıntokasını imar etmek için oluşturulduğu ifade edilen Dördüncü Umumi Müfettişlik de tıpkı diğer müfettişlikler gibi aslında iç güvenlik kaygılarıyla meydana getirilmişti.²¹³⁶ 3207 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Kararname ile Bingöl, Tunceli ile Elaziz illerini Birinci Umum Müfettişlikten koparan Dördüncü Umumi Müfettişlik, özellikle “Dersim çevresinde idare ve inzibat işlerinin esaslı surette tanzimi ve hükümet murakabesinin daha yakından ifasını temin için” kurulmuş²¹³⁷ ve teşkilatın başına bir asker olan Korgeneral Abdullah Alpdoğan atanmıştı.²¹³⁸

Umumi müfettişlikler, kuruldukları ilk yıllarda oldukça sıkı çalıştılar. Birtakım imar, iskân, eğitim ve kültür faaliyetleri içerisine girdiler. Ancak bölgenin emniyet ve asayişini sağlamak, kolektif kalkınmayı gerçekleştirmek, Cumhuriyet idaresinin kanunlarını hâkim kılmak, kültürel değişimleri modernize etmek amacıyla oluşturulan umumi müfettişlikler, kuruluşlarındaki iyi niyetlere rağmen hedeflenen hizmetleri dönemin imkânsızlıkları içerisinde arzu edilen şekilde gerçekleştiremediler. Yapılan bütün çalışmalar, bölgede arsilardan beri var olan aşiret kurumunu ve feodal yapıyı ortadan kaldıramadığı gibi, yeni iş kolları yaratılamadığından Doğu’da yerleşik halk, Suriye, Irak ve İran ile kaçakçılığa dayanan ticarete ve dolayısıyla buralardaki unsurların dezenformasyonuna mahkûm kalmaya; Cumhuriyet rejiminin getirmeye çalıştığı kültür yenilikleri yerine, ticari ilişkilerde bundukları toplumların kültürlerinin etkisi altında ülkelerine yabancılaşmaya devam ettiler.

Umumi Müfettişliğin kaldırılmasına ilişkin olarak 1952’de TBMM’ne verdiği kanun teklifinde Diyarbakır Milletvekili Mustafa Remzi Bucak: “Beyinlerinde umumi ve müşterek birtakım menfaatlerin mevcut olabileceği düşünülerek, bazı vilayetlerin bir merkezden ve bir elden idaresini temin maksadıyla kurulan umumi müfettişliklerin kuruluşundan kaldırılmasına kadar geçen zaman içerisinde, bu

²¹³⁴ **BCA.**, 030.18.01.02.57.70.15, 23 Ağustos 1935.

²¹³⁵ Bkz. Tablo 12.

²¹³⁶ **BCA.**, 030.18.01.02.61.01.08, 6 Ocak 1936.

²¹³⁷ **Düster**, Tertip 3, Cilt 17, s.235; Resmi Gazete No: 3207 Dördüncü Umum Müfettişlik Kurulmasına Dair Kararname.

²¹³⁸ **BCA.**, 030.18.01.02.61.02.12, 10 Ocak 1936.

kuruluşların en küçük ümran eserine tesadüf edilmediğini; bilakis, bu teşkilatların görev yaptığı her yerde Hindistan Genel Valiliği idare tarzı ve korkusunu akla getirdiğini; bu sebeple tesis ve teşekkül gayesinden tamamen ayrılarak, hatta aksine bir hedef takip ederek, asgari onaltı vilayette adı ancak iğrenti ve ürperme ile anılabilen Umumi Müfettişlik müessesesinin tarihi rollerini ikmal ettiğini” ileri sürerek bunların kaldırılmasını istedi.²¹³⁹

Bu teklif ile birlikte, Umumi müfettişliklerden beklenen faydanın görülmediği gerekçesiyle Cumhuriyet Halk Fırkası döneminde 25 Haziran 1927’de kurulan müfettişlikler, Demokrat Parti iktidarında 21 Kasım 1952 tarihinde 5990 Sayılı Kanun ile yürürlükten kaldırıldı.²¹⁴⁰

“Genel İnspektörlük” olarak da adlandırılan “Umumi Müfettişlik” kurumu, yakın zamanda Doğu bölgesinde uygulanan “olağanüstü hal bölge valiliği” sistemi ile neredeyse aynıydı. Ancak adı her ne olursa olsun, bu teşkilatlanma biçimi iç güvenliğin sağlanmasında kısa vadeli olarak fayda getirmekle birlikte, oluşturulan teşkilata sağlanan ödeneğin büyük ölçüde askeri amaçlarla kullanılması ve bölgenin refah seviyesini arttıracak üretim araçlarının oluşmasına aktarılamaması sebebiyle sosyal ve iktisadi yapıda köklü bir değişim meydana getirilemedi. Hal böyle olunca da baskı altına alınarak uyumaya bırakılan sorunlar, uygun zaman ve zeminler bulunduğu tekrar gün yüzüne çıkarak, yeniden Devletin ve Milletın başına bela oldu. Özetle eski Demokrat Parti Milletvekili Remzi Bucak’ın ifadesindeki kadar acımasız olmasa bile, bu özel teşkilatlanma, yöre halkı tarafından özgürlüklerinin kısıtlandığı görüşü ile tepkiyle karşılandı.

5.2. Adliye Mevzuatında Yapılan Düzenlemeler

Yeni rejim, devraldığı asayişsizlik ortamını ortadan kaldırmak, ülke genelinde yaygın halde görülen eşkıyalık sorunuyla mücadele etmek, suç ve suçlunun cezalandırılmasında çağdaş metotları kullanarak kamunun güvenliğini temin ederken, yasaların uygulanmasında süratle birlikte caydırıcı olmayı sağlamak için bir an önce yargılama mevzuatında gerekli düzenlemeleri hayata geçirmek mecburiyetindeydi. Çünkü yeni rejimin elindeki yasalar, ya çok eski, ya da rejim ile

²¹³⁹ “Diyarbakır Milletvekili Mustafa Remzi Bucak’ın Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun ile Ek ve Tadillerinin Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Kanun Teklifi Gerekçesi”, **TBMM. ZC.**, Sr. No: 224, Cilt 17, s.245, 22 Kasım 1952.

²¹⁴⁰ “Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun ile Ek ve Tadillerinin Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Kanun”, **Düştur**, Tertip 3, Cilt 34, **Resmi Gazete**, No: 8270, 29 Kasım 1952.

bağdaşmıyordu. Suçluların cezalandırılmasını sağlayacak temel yasa olan ceza kanunu ile ceza muhakemeleri usulü kanunları da bunların arasındaydı.

5.2.1. Ceza Hukuku Mevzuatında Yapılan Değişiklikler

Milli Mücadelenin kazanılmasından sonra Cumhuriyeti kuran yurtseverler, 1810 tarihli Fransız Kanunundan alınan Hicri 1274 (1857-1858) tarihli Ceza Kanunu'nu yürürlükte bulmuşlardı. Ancak bu kanun hazırlanırken özellikle mutlakiyet saltanatını kuvvetlendirecek müeyyidelere önemli derecede yer ayrılmış olduğu halde, kanunun ve devletin hukukuna yönelik kısımlar daha basit bir şekilde bırakılmıştı. Yürürlüğe konulduğu dönemde yeterli kabul edilebilecek hükümler ihtiva etmekte olan bu kanun, aradan geçen bir asırdan fazla zaman zarfında ceza hukukunun evrimini takip edemediğinden bilimsel değerini ve ayrıca zaman zaman ilave olunan maddeler ile de düzen ve tutarlılığını kaybetmişti.²¹⁴¹

Cumhuriyet döneminde ceza hukukunun yenilenmesi ve çağın gereklerine uydurulması sahasındaki ilk adım, 1274 tarihli kanunun yerine hayata geçirilen 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun ile atıldı. 1 Temmuz 1926 senesinde yürürlüğe sokulan 765 Sayılı Türk Ceza Kanunu,²¹⁴² Türkiye'nin şartları da göz önüne alınmak suretiyle İtalyan Ceza Kanunu örnek alınarak ve eski Ceza Kanunnamesinden²¹⁴³ bazı hükümler ile birtakım yeni eklemelerin de yapılmasıyla meydana getirildi.

Ancak zaman çok kısa bir süre içerisinde gelişen şartlara göre yeni düzenlemeler yapılması ihtiyacından dolayı yeni Türk Ceza Kanununda da bazı değişiklikler yapıldı.²¹⁴⁴ Bu değişikliklerden ilki, Serbest Cumhuriyet fırkasının kapatılması ve ekonomik bunalımının halk içerisinde yarattığı hoşnutsuzluğun etkileriyle basında yoğun ve ölçsüz eleştirilerin başlaması ve hatta bu eleştirilerin Cumhurbaşkanıya yöneltilmesi üzerine, basının bir an önce denetim alınması gerektiğine dair verilen bir gensoru²¹⁴⁵ üzerine yapıldı.

Gerçekten de yasada hakarete varan yayınların süratle cezalandırılmasını engelleyen ve dolayısıyla bu suçların işlenmesinde kişileri cesaretlendiren boşluklar vardı. Türk Ceza Kanununun 160'ncı maddesindeki Cumhurbaşkanıya eylemli saldırıda bulunmak suretiyle 157'nci maddedeki suçları işleyenlerle, hakaret edenler veya

²¹⁴¹ **Onbeşinci Yıl Kitabı**, Cumhuriyet Halk Partisi Yayınları, 1938, s. 24.

²¹⁴² **Düster**, Tertip 3, Cilt 7, s. 850; **Resmi Gazete**, No: 320

²¹⁴³ Ceza Kanunnamesi hükümleri için bkz: **Düster**, Tertip 1, Cilt 1, s. 537.

²¹⁴⁴ **Düster**, Tertip 3, Cilt 12, s. 1088; **Düster**, Tertip 3, Cilt 13, s. 727; **Düster**, Tertip 3, Cilt 14, s. 1343; **Düster**, Tertip 3, Cilt 18, s. 298.

²¹⁴⁵ **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 3, Fevkalade İçtima, s. 2, 5 Temmuz 1931.

saldırı niteliğinde yayınlarda bulunanlar hakkında kamu davası açılabilmesi Adalet Bakanlığından; 159'ncu maddede gösterilen eylemler hakkında ise takibat yapılabilmesi TBMM Başkanlığından izin alınmasına bağlı olduğundan, hakaret suçundan dolayı savcılar doğrudan kamu davası açamıyor, bu sınırlama, uygulamada gereksiz işlemlere ve gecikmelere neden oluyordu.²¹⁴⁶ İşte 11 Temmuz 1931 senesinde kabul edilen 1840 Sayılı Kanun, bu boşluğun giderilmesini sağlıyordu.²¹⁴⁷

Bu kapsamda yapılan başka bir değişiklik de, 25 Temmuz 1931 tarihinde kabul edilen 1884 Sayılı Kanun ile TCK'nun 158'nci maddenin düzenlenmesiydi.²¹⁴⁸ Bu düzenleme, Cumhurbaşkanı'nın önünde veya gıyabında, "ima" yolu ile hakareti cezalandırmayı sağlamak amacıyla yapılmıştı.²¹⁴⁹

Ancak Türk Ceza Kanununda yapılan en köklü değişiklik 8 Haziran 1933 senesinde gerçekleştirildi. 2275 Sayılı Kanun ile yürürlükteki Ceza Kanununun 84 maddesi birden değiştirildi. Bu değişiklikler büyük ölçüde devletin emniyetine karşı işlenen cürümlere yönelik oldu.²¹⁵⁰ Ayrıca yapılan değişikliklerle suçluların cezalandırılmasına dair Türkiye'nin dâhil olduğu uluslararası anlaşmaların iç hukukta yerini alması hedefleniyordu. Örneğin Lozan Anlaşmasının 100'ncü maddesin 5'nci fıkrasıyla Türkiye'nin kabul etmeği taahhüt ettiği kadın ve çocuk ticaretinin yasaklanması hakkında 14 Mayıs 1904, 4 Mayıs 1910 ve 30 Eylül 1921 tarihli anlaşmalar gereğince ahlaka aykırı yayınlar ile kadın ve çocuk ticaretinin cezalandırılmasına yönelik hükümler, bu değişikliklerle uluslar arası anlaşmalara paralel olacak şekilde ceza kanununda yeniden düzenleniyordu.²¹⁵¹

Fakat bu büyük değişikliğin üzerinden henüz birkaç sene geçmiş iken, 1936 senesinde büyük bir değişiklik daha yapıldı. Bu defa da kanunun 74 maddesinde yapılan değişiklikle yasanın "Devlet aleyhinde cürümler" başlıklı birinci faslı neredeyse baştanbaşa yeniden düzenlendi. Şiddet kullanarak sosyal bir tabakanın diğer tabaka üzerinde tahakküm kurması ve bu surette sosyal bir zümrenin kaldırılması veya iktisadi ve siyasi düzeni devirmeye veya milli hissiyatı

²¹⁴⁶ "Ceza Kanununun 160'ncü Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında 1/27 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi", **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 3, Fevkalade İçtima, Sr. No: 53, 6 Temmuz 1931.

²¹⁴⁷ **Düştur**, Tertip 3, Cilt 12, s. 625; **Resmi Gazete**, No: 1850, 16 Temmuz 1931.

²¹⁴⁸ **Düştur**, Tertip 3, Cilt 12, s. 1088; **Resmi Gazete**, No: 1863, 3 Ağustos 1931.

²¹⁴⁹ "Türk Ceza Kanununun 158'nci Maddesine Bir Fıkra İlavesine dair 1/145 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi", **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 3, Fevkalade İçtima, Sr. No:84, 25 Temmuz 1931.

²¹⁵⁰ "765 Numaralı Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun", **Düştur**, Tertip 3, Cilt 14, s. 1343; **Resmi Gazete**, No: 14.

²¹⁵¹ "Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında 1/561 ve Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında 1/645 Numaralı Kanun Layihaları Esbabı Mucibesi", **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 16, İçtima 2, Sr. No: 262, 5 Temmuz 1933.

zayıflatmaya veya sarsmayı amaçlayan cemiyetleri tesis, teşkil, tanzim veya sevk ve idare edenlerle bu maksatla propaganda yapanlar hakkında bu tarihe kadar mevzuatta yer almamış olan ceza hükümleri, yapılan değişiklikle kanuna ekleniyordu.²¹⁵² Çünkü rejim, 2275 Sayılı Kanunun getirdiği değişikliklerin özellikle devletin emniyetine karşı işlenen suçlarda yeterli olmadığını görmüştü.²¹⁵³ Önceki düzenlemede tamamıyla başka konulara temas eden ve uzun yıllar boyunca tartışma konusu olacak 141 ve 142'nci maddelerin hükümleri bu değişiklikle TCK'da yerini alıyordu. Bu düzenlemede kaynak olarak gene İtalyan mevzuatı seçilmiş, fakat bu kez Mussolini iktidarı zamanında yapılan 1931 tarihli Yeni İtalyan Ceza Kanunu'ndan faydalanılmıştı. İtalyan Ceza Kanununun 270 ve 272. Maddelerinden alınan hükümler ise bu kanuna 1926 tarihli "Devletin Korunması Hakkında Kanun (La Legge sulla Difesa dello Stato)"dan intikal etmişti.²¹⁵⁴

TCK'nun yeni 141'nci maddesi şöyleydi: "Memleket dâhilinde içtimai bir zümrenin diğerleri üzerinde tahakkümünü şiddet kullanmak suretiyle tesis etmeğe veya içtimai bir zümreyi şiddet kullanarak ortadan kaldırmağa ve memleket dâhilinde teşekkül etmiş iktisadi ve içtimai nizamları şiddet kullanarak devirmeğe matuf cemiyetleri tesis, teşkil, tanzim veya sevk ve idare eden kimse... cezalandırılır". 142'nci Maddenin bir numaralı bendi ise bu hükme paralel olarak, aynı amaçla yapılan propaganda fiillerini suç sayıyordu. Ayrıca yabancı ülkelerde işlenen devlet aleyhine suçların cezalandırılmasına yönelik olarak Ceza Kanuna yeni hükümler konuluyordu. Örneğin yabancı devletin silahlı kuvvetlerine yardım etmek eylemi, devlete karşı silah kullanmak gibi ve hatta ondan daha ağır bir suç olarak kabul ediliyor, yabancı devlet topraklarında Türkiye aleyhinde işlenen suçların faillerinin Türk veya yabancı uyruklu olup olmasına bakılmaksızın faillere idama varan cezalar verilmesi öngörülüyordu. Yapılan bu düzenlemeler ile özellikle yurtdışında işlenen fiillerin cezasız kalmaması sağlanmaya çalışılıyordu. Ayrıca casusluk suçları da savaş ve barış ortamında işlenmelerine göre, müebbet hapis veya ölüm cezası ile cezalandırılıyordu. Yeni düzenlemelerde komünist faaliyetler de

---

²¹⁵² Onbeşinci Yıl Kitabı, **a.g.e.**, s. 24.

²¹⁵³ "Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında 1/495 Sayılı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi", **TBMM.ZC.**, Devre 5, Cilt 12, İçtima 1, Sr.No: 250, 11 Haziran 1936.

²¹⁵⁴ Uğur Alacakaptan, "Demokratik Anayasa ve Ceza Kanununun 141 ve 142'nci Maddeleri", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 22, Sayı 1, Yayın tarihi 1966, s. 5.

anarşist cemiyetler olarak görülüyor ve devletin selamet ve hayatını bozan faaliyetlerden olduğu kabul ediliyordu.²¹⁵⁵

Cemiyetlerin devlet aleyhine işlediği suçların cezalandırılmasına ilişkin olarak da 1937 tarihinde TCK'da bazı düzenlemeler yapıldı. 3112 sayılı Kanun ile TCK 313'ncü maddesinin birinci fıkrasında yapılan değişiklikle, cürüm işlemek için cemiyete dâhil olanlara üç seneye kadar; ikinci fıkrada yapılan değişiklikle de tanımlanan suçlara oniki seneye kadar hapis cezası getirildi.²¹⁵⁶

1938 Senesinde yeniden devlet aleyhinde işlenen suçların cezalandırılmasına ilişkin köklü bir değişiklik daha yapıldı. Gerçi 1936 senesinde TBMM'de kabul edilen 3038 Sayılı Kanun ile devletin emniyetine karşı işlenen cürümlere ait hükümler baştan aşağı değiştirilmişti. Ancak bu tarihten sonra Teşkilatı Esasiye Kanununda yapılan değişiklikle devletçilik, milliyetçilik, inkılâpçılık, halkçılık ve laiklik devletin ana vasıfları olarak kabul edilmişti. İşte bir yandan bu yeni durum ile ahenkli olmak, diğer yandan devletin emniyetini içeriden ve dışarıdan gelecek saldırılara karşı korumak için ceza kanununda da tadilat yapılması gerekiyordu.²¹⁵⁷ Bu gerekçe ile 29 Haziran 1938 tarihinde kabul edilen 3531 Sayılı Kanun ile 3038 Sayılı Kanun ile getirilen 141 ve 142'nci maddelerde bir kez daha değişikliğe gidiliyor ve yapılan tadilat sonucunda “şiddet” unsur çıkartılarak,²¹⁵⁸ hükümlerin kapsamına giren fiiller, bu unsur olmasa bile cezalandırılabilir hale getiriliyordu.²¹⁵⁹

Türk Ceza Kanunda yapılan bu değişiklikler elbette sadece devlet güvenliğini sağlamaya yönelik değildi. Genel asayiş olayları açısından oldukça büyük sorun oluşturan ve toplumun tamamını ilgilendiren uyuşturucu madde ticareti veya kan davası cinayetlerinin cezalandırılması bağlamında daha caydırıcı olabilmek için ağır cezalar da getiriliyordu. Örneğin 6 Haziran 1937 Senesinde çıkarılan 3236 Sayılı Kanun ile²¹⁶⁰ Türkiye içerisindeki cinayetlerin en önemli sebeplerinden birisi olan

---

²¹⁵⁵ Devletin şahsiyetine karşı işlenen cürümler için bkz: “3038 Sayılı Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerini Değiştiren Kanun (Birinci Fasal - Devletin Arşulusal Şahsiyetine Karşı Cürümler- Madde 125 ve sonrası)”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 17, s. 1309; **Resmi Gazete**, No: 3337.

²¹⁵⁶ “Ceza Kanununun Bazı Maddelileriyle 3038 Numaralı Kanundaki Muvakkat Maddeyi Değiştiren Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 18, s. 298; **Resmi Gazete**, No:3531.

²¹⁵⁷ “Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 26, İctima 3, Sr. No: 320, 29 Haziran 1938.

²¹⁵⁸ Şiddet unsuru ağırlaştırılmış sebep sayılmıştır. “Maksada vusül için şiddet kullanmak ta istihdaf edilmiş ise verilecek ceza ...ağır hapidir”, Bkz: **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 26, İctima 3, s. 494, 29 Haziran 1938.

²¹⁵⁹ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 19; **Resmi Gazete**, No: 3961.

²¹⁶⁰ “Kan Gütme Sebebiyle Adam Öldürme ve Buna Teşebbüs Cürümleri Failleri ve Hısımları Hakkında Tatbik Olunacak Muameleye Dair Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 18, s. 1313; **Resmi Gazete**, No: 3638.

kan davasından dolayı işlenen cinayetlerin önü kesilmeye çalışılıyordu. Bu kanun ile kan gütme sebebiyle işlenen adam öldürme veya buna teşebbüs cürümlerinin failleri ile bunların akrabaları hakkında emniyet tedbirleri alınarak, bu kötü geleneğin ortadan kaldırılması amaçlanmıştı.²¹⁶¹

Bunun yanı sıra hükümlülerin lehine de bazı düzenlemeler hayata geçiriliyordu. Bu kapsamda hayata geçirilen 2023 Sayılı Kanun²¹⁶² ile yapılan değişikle ağır hapis cezasına çarptırılmış hükümlülerin çalıştırılacakları yerlerde belirli sıhhi koşullarda çalıştırılması, hükümlülerin beden ve ruh sağlığının korunması, hapisanelerin disiplin ve idari yönden iyileştirilmesi amaçlanıyordu.²¹⁶³

5.2.2. Yargılama Hukuk Mevzuatında Yapılan Değişiklikler

Cumhuriyet döneminde asayişin sağlanmasına yönelik kanunlar süratle çıkarılmış ise de, suç işleyen kişilerin yargılanma usullerini düzenleyen yasaların çıkarılması sonraki yıllara bırakılmıştır. Bu alandaki en önemli yasa ise Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu'dur.

Yeni rejim yönetimi devraldığında, önünde 1879 tarihinden beri uygulanmakta olan ve Fransa'dan örnek alınarak hazırlanan ancak pek çok kez tadil edilen Usulü Muhakematı Cezaiye Kanunu'nu²¹⁶⁴ bulmuştu. Ancak çağın ihtiyaçlarına cevap veremeyen ve kişi hak ve özgürlükleri açısından yeterli olmayan bu kanunun yerine, bir iki faslı müstesna olmak üzere Almanya'dan iktibas edilen²¹⁶⁵ ve 4 Nisan 1929'da kabul edilen 1412 Sayılı Ceza Muhakemeleri Kanununu yürürlüğe konuldu.²¹⁶⁶ Bu kanun ile kişilerin hakları teminat altına alınırken, Türk Ceza Kanunu hükümlerinin etkili ve süratli bir şekilde uygulanması amaç edinildi.

Ancak bu kanun, Türkiye'nin içerisinde bulunduğu iç güvenlik sorunlarının giderilmesi açısından istenilen faydayı sağlayamadı. Çünkü getirdiği yargılama usulü, sıkı prosedürlere bağlıydı. Oysa yasaların caydırıcı olması süratle tatbikine bağlıydı. Bu bağlamda 1412 Sayılı yasa özellikle suçüstü hallerinde yapılan yargılamalarda istenilen sürati getirememişti. Hâlbuki bu gibi suçlar; yani, halkın

²¹⁶¹ Onbeşinci Yıl Kitabı, **a.g.e.**, s. 27.

²¹⁶² **Düştur**, Tertip 3, Cilt 13, s. 727; **Resmi Gazete**, No: 2139.

²¹⁶³ "Ceza Kanununun Mevkii Meriyete Vazına Müteallik Kanununun 4'ncü Maddesine Bir Fıkra İlavesi Hakkında 1/386 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi", **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 9, İçtima 1, Sr. No:215, 25 Haziran 1932.

²¹⁶⁴ "Ceza Usulü Muhakemeleri Hakkında 1/332 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi", **TBMM ZC.**, Devre 3, Cit 10, İçtima 2, Sr. No: 116, 4 Nisan 1929.

²¹⁶⁵ **TBMM. ZC.**, Devre 3, Cilt 10, İçtia 2, s. 15,4 Nisan 1929.

²¹⁶⁶ **Düştur**, Tertip 3, Cilt 10, s. 590; **Resmi Gazete**, No: 1172.

gözünün önünde işlenen suçlar asayişi bozmakla beraber, halk üzerinde heyecan uyandıracığından, bu hallerde suç faillerinin hemen yakalanıp, normal yargılama usullerinin dışında ayrı ve daha çabuk usullerle takip edilmeleri ve delillerin kaybolmasına meydan bırakılmadan tespiti ile suçluların mahkemeye sevk olunarak duruşmalarının yapılıp kısa bir zamanda cezalandırılmaları gerekmektedir. Aslında bu konuda Fransa'da 20 Mayıs 1863 tarihinden beri, İtalya'da ise 1931 tarihinde yürürlüğe konulan ceza muhakemeleri usulü kanunlarında ayrı bir fasılda ele alınan hükümler yıllardan beri uygulanmaktaydı.²¹⁶⁷

Bu kapsamda görülen eksikliklerin giderilmesi ve özellikle Türk Ceza Yasası hükümlerinin süratle uygulanması ve yasanın caydırıcılığının artırılması için 20 Ağustos 1929 tarihinden beri uygulanmakta olan 1412 Sayılı Ceza Muhakemeleri Kanununda 8 Haziran 1936 tarihili ve 3006 Sayılı Kanun ile yeni düzenlemeler yapılarak,²¹⁶⁸ cumhuriyet savcılarının yetkileri genişletildi. Cumhuriyet savcılarında suçüstü hallerinde kamu davası açılması için sorgu hâkimliğine müracaat etmeksizin tahkikat evrakını doğrudan doğruya yetkili mahkemeye vererek kamu davası açma yetkisi tanındı.²¹⁶⁹

Bu düzenlemenin yanı sıra yargılamada süratle birlikte sadeliği de sağlamak üzere, suçüstü hallerinde yapılacak muhakemenin usulünün belirlenmesi amacıyla 3005 Sayılı Meşhut suçların Muhakeme Usulü Kanunu kabul edilerek 1 Ekim 1936 tarihinden itibaren yürürlüğe konuldu.²¹⁷⁰ 3005 Sayılı Kanun, suçun işlendiği gün suçlunun cumhuriyet savcısına teslimini, o gün muhakeme edilmesini ve cezalandırılmasını gaye ediyordu. Mahkemenin henüz ortada bulunan delillere derhal el koyarak işin esasına tam bir isabetle hâkim olması ve karar vermesini sağlayan bu kanun, kendisinden beklenen faydayı kısa bir sürede verdi.

Gerçekten de 1936 senesinin Ekim ayında yürürlüğe giren Meşhut Suçlar Kanunu, sürat ve sadeliği tahakkuk ettirmekle kalmadı; aynı zamanda suçun işlenmesinden hemen sonra tatbik edilen cezanın ibret verici tesiriyle suç oranının azalması ve suçlu sayısının önemli oranda düşmesini sağladı. Kanunun yürürlüğe

---

²¹⁶⁷ “Asliye ve Sulh Mahkemelerinin Vazifeli Buldukları Meşhud Cürümlerin Muhakeme Usullerine Dair Kanun Layihası Adliye Encümeni Mazbatası”, **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 12, İçtima 1, Sr. No:208, 8 Haziran 1936.

²¹⁶⁸ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 17, s. 1109; **Resmi Gazete**, No: 3331.

²¹⁶⁹ “Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 305’nci Maddesinin Tefsirine Dair Başvekâlet Tezkeresi ile Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt. 12, İçtima 1, Sr. No: 220, 8 Haziran 1936.

²¹⁷⁰ **Düstur**, Tertip 3, Cilt 17, s. 1105; **Resmi Gazete**, No:3329, 13 Haziran 1936.

girdiği birkaç ay içerisinde en çok suç işlenen il olan İstanbul'da suç sayısının yarıya yakın, Ankara'da ise yarıdan aşağıya düştüğü görüldü.²¹⁷¹

İlk çıkarıldığı dönemde yalnız hafif suçların muhakemesine imkân veren 3005 Sayılı Kanunun tatbikat safhasında görülen faydaları üzerine, 1937 yılında kapsama alanı genişletilerek, ağır suçlara da tatbik edilmeye başlandı.

5.2.3. Hapishane mevzuatında yapılan değişiklikler

Cumhuriyet idaresinin ilk dönemlerinde hapishaneler ve tevkifhaneler, halen 1879 senesinde yapılmış olan bir nizamname ile idare ediliyordu.²¹⁷² Hukuk biliminde meydana gelen gelişme ve yeniliklere rağmen bu nizamnamede hiç bir değişiklik yapılmamış, bu sebeple günün ihtiyaçlarını karşılayamaz bir hale gelmişti. Batı'nın yeni hukuk anlayışında suçluların ıstırap çekmesinden ziyade, tedavi ve terbiye edilmesi anlayışı ön plana çıktığından, yürürlüğe konulan yasalar da bu amacı gerçekleştirmeye yönelikti. Gerçi Türkiye'nin ceza hukuk sistemi tamamen Batı kaynaklı olarak yeniden düzenlendiğinden bu anlamda bir sıkıntı yok gibiydi. Ancak hapishane ve tevkifhaneler bu yasaların amaçlarını gerçekleştirebilecek özelliklere sahip değildi. Diğer bir ifadeyle Türkiye'deki ceza evleri, medeni memleketlerdeki gibi suçluların kötü huylarından vazgeçecekleri bir tedavi ve terbiye müessesesi olmaktan çok uzaktı.²¹⁷³ Bunun yanı sıra fiziki yetersizlikler sebebiyle mahkûmlar suçlarına ve cezalarına göre ayrı ayrı hapsedilemiyorlardı. Özellikle ağır hapse mahkûm olanlar hafif hapse mahkûm olanlar ile aynı yerlerde kalıyorlardı. Tehlikeli mahkûmlar ise diğer mahkûmlarla iç içe konuluyor ve bunlar hapishane duvarları içerisinde dahi suç işlemeye ve hatta diğer mahkûmları öldürmeye devam edebiliyorlardı.²¹⁷⁴

Kastamonu Mebusu Hasan Fehmi, Meclise verdiği Marmara Adasında Hapishanesi Umumi Tesisine Dair 2/199 Numaralı Kanun teklifinde; hapishanelerin birer kumar yeri, tembelhaneden başka bir şey olmadığını, hapishanelere düşen namuslu insanları bile baştan çıkaracak hale geldiğini, buraya düşmüş olan insanları kemiren, öğütüp bitiren değirmenler haline dönüştüğünü belirttikten sonra, "Bugün

²¹⁷¹ "Meşhut Suçlar Kanunu", **Ulus**, 15. Yıl İlavesi, 29 İkteşrin 1938, s. 39.

²¹⁷² Kudret Yalçın Bal, "İnfaz Hukuku-Uygulamadaki Aksaklıklar, Nedenleri ve Sonuçları", **Türkiye'nin İnfaz Rejimi, Sorunlar ve Çözümler**, Adalet Bakanlığı yayınları, Ankara 1997, s. 51.

²¹⁷³ "Hapishanelerin İdaresi Hakkında 1/653 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi ve Adliye, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Bütçe Encümeni Mazbataları", **TBMM. ZC.**, Devre 3, Cilt 20, İçtima 3, Sr. No: 258, 12 Haziran 1930.

²¹⁷⁴ **BCA.**, 030.10.00.00.69.455.2-4, 12 Şubat 1931.

hapishanelerimiz bir tezgâhtır. Tavşanı sırtlan, melaikeyi şeytan yapıp başbelası ortaya atıyor. Hapishanelerimiz ıslahhane değil, fesat ocağı, felaket yatağıdır... Bizim hapishanemizin kapısından içeri ayak atan, Azrail ile karşılaşır. Bizde hapishane henüz isim verilmeyen hastalıkların tohumlandığı yerdir. Kehle, tahta kehlesi, pire, hamamböceği, sivrisinek ordusunun insanlar üzerine çullandığı yerdir. Ne uyku, ne de durak yoktur. Kaşınmadan, çırpınmadan bir sene giyilecek urba, altı ayda yıpranıyor... Şu hapishanelerin birisinde üç sene ömrünü geçirip kurtulanların yüzde doksanı Devletimizin ve ailesinin başına beladır. Çünkü ne onun işe yarar dişi, ne kuşu kalmamıştır. Ondan sonra biz o gibileri tarlada iş başında değil, ocak başında, yatakta, hastanede görürüz...” diyerek hapishanelerin içerisinde bulunduğu durumu tenkit ediyordu.²¹⁷⁵

Gerçi Cumhuriyet idaresi her türlü yokluk içerisinde boğuşurken dahi hapishanelerin iyileştirilmesine önem vermiş ve 1922 senesinde 409 Sayılı Kanun ile yeniden inşa olunacak hapishaneler için 1923 senesi bütçesine 300.000 lira tahsisat konulmasını öngörmüş ve hapishanelerin daha sağlıklı ortamlara dönüştürülmesini amaç edinmişti.²¹⁷⁶ Ancak bütün bu gayrete rağmen ilerleyen yıllarda hapishanelerin durumlarında pek bir değişiklik yapılamamıştı. Hapishanelerin birçoğu hala harap haldeydi.²¹⁷⁷

1929 Senesinde çıkarılan Af Kanunu sonrasında hükümlülerin birçoğunun salıverilmesi de²¹⁷⁸ soruna bir çözüm getirmemişti. Hapishaneler kısa sürede tekrar dolmuş ve istiap haddinin çok üzerinde hükümlü, mevcut hapishanelere konulmak durumunda kalınmıştı. Örneğin Adana Hapishanesi'nin istiap haddi 400 olduğu halde, bu hapishanede 1932 senesinde 842 hükümlü tutuluyordu. Havanın çok sıcak olduğu günlerde bu hapishanede durum çok feci bir hal alıyor, mahkûmlar hapishanedeki yoğunluğun ve sıcaklığın etkisiyle bayılıyorlardı.²¹⁷⁹

Hapishanelerin disiplini de yeterli değildi. Parası olan hükümlüler, hapishaneye uyuşturucu ve silah da dâhil olmak üzere istedikleri maddeleri sokabildikleri gibi, kendileri de rahatlıkla hapishaneden dışarıya çıkabiliyorlardı. Hatta birbirleriyle görüşmemeleri gereken ve bu kapsamda talimat bulunan siyasi

²¹⁷⁵ **TBMM.ZC.**, Devre 2, Cilt 3, İçtima 1, ss. 3-4, 24 Teşrinievvel 1339 (24 Ekim 1923).

²¹⁷⁶ **Düştur**, Tertip 3, Cilt 5, s. 617.

²¹⁷⁷ “Eskişehir’de büyük bir hapishane yapılacak”, **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1929, s. 2.

²¹⁷⁸ **İstatistik Yıllığı**, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Yayınları, Dördüncü Cilt 1930/1931, Hüsnütabiat Matbaası, Ankara 1931, s. 166.

²¹⁷⁹ “Adana Hapishanesinin hali”, **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 1932, s. 2; “Adana hapishanesinde mahkûmlar bayılıyor”, **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 1932, s. 2.

tutuklular dahi, birbirleriyle ve dışarıdan gelen kişilerle kontrolsüz olarak görüşebiliyorlardı.²¹⁸⁰

İşte bu sebeple Alman Adli Hapishaneler Nizamnamesi esas alınarak 14 Haziran 1930 tarihinde 1721 sayılı Hapishaneler ve Tevkifhanelerin İdaresi Hakkında Kanun hayata geçirildi.²¹⁸¹ Bu kanun ile hücre sistemi ile birlikte, suçluların cezalarını çektikten sonra hapishaneden topluma zararlı unsurlar olarak çıkmamaları, kötü huylarından vazgeçmeleri, bir sanat sahibi edilmeleri ve her şeyden önce okutulmalarının sağlanması; bunlarla birlikte hastanelerin verem gibi bulaşıcı hastalıkların merkezi olmaktan çıkarılması amaçlandı. Bu kapsamda yeni hapishanelerin inşası için ekonomik krizin hüküm sürdüğü en ağır günlerde bir milyon lira tahsisat ayrıldı. Bu tahsisat ile Ankara Cebeci, Yozgat, Aksaray hapishanelerinin inşasına başlandı. Ayrıca Tokat'ta vakıflara ait bir han ile²¹⁸² Edirne'deki Yanık Kışla biraz daha iyi şartlara sahip bir hapishane haline getirilmeye çalışıldı.²¹⁸³

1932 Senesinde Adliye Vekili Yusuf Kemal (Tengrişenk) Bey verdiği bir beyanatta en kısa zamanda hapishanelerin şartlarının iyileştirileceğini, “asri hapishaneler” yapılacağını ve çocuklar için ıslahhaneler kurulacağını beyan ettiyse de,²¹⁸⁴ 1933 Senesine gelindiğinde Türkiye’de modern hapishane inşa edilemediği gibi, ekonomik krizin ağırlığını gittikçe hissettirmesi sebebiyle mevcut olan hapishanelerde de yeterli iyileştirmeler yapılamadı. Bu yıllarda cezaevlerinde toplam 34 bin kadar mahkûm vardı.²¹⁸⁵ Sinop Valiliğinin Dâhiliye Vekâletine (Zata Mahsus) gönderdiği 15 Temmuz 1933 tarihli bir yazıda, vali, savcı, jandarma kumandanı ve sıhhat müdürünün birlikte Sinop hapishanesinde yaptıkları bir teftişte, hapishanenin yalnız hükümlü ve tutukluların değil, aynı zamanda kasaba halkının da sağlığını tehdit edecek mahiyette olduğu; ayrıca, hapishaneye kolaylıkla esrar ve tabanca dahi sokulabildiği belirtiliyordu.²¹⁸⁶

Hal böyle olunca hapishanelerde bulunan mahkûmların da güvenlikleri tam olarak sağlanamıyordu. Mahkûmların her hangi bir sebepten dolayı bir başka

²¹⁸⁰ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 9/C 1, 9/C 2, 9/C 3, 10 Temmuz 1933.

²¹⁸¹ **Düştur**, Tertip 3, Cilt 11, s. 1909; **Resmi Gazete**, No. 1530.

²¹⁸² Onuncu Yıl Rehberi (1923-1933), **a.g.e.**, s. 35.

²¹⁸³ “Edirne’deki asri hapishane”, **Cumhuriyet**, 30 Mart 1933, s. 2.

²¹⁸⁴ “Adliye Vekilinin beyanati”, **Hâkimiyeti Milliye**, 15 Temmuz 1932, ss. 1-2.

²¹⁸⁵ “Yeni hapishaneler-Bilecik’te asri bir umumî hapishane inşa edilecek”, **Cumhuriyet**, 5 Şubat 1933, s. 2

²¹⁸⁶ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 9/B 8, 9/B 9, 15 Temmuz 1933.

mahkûm tarafından öldürülmesi normaldi. Bunun en büyük sebeplerinden birisi de hapishanelerdeki izdihamdı.²¹⁸⁷

Cumhuriyet'in onuncu yıl dönümü münasebetiyle çıkarılan Af Kanunu²¹⁸⁸ sonrasında 1933 yılında salıverilen 47957 hükümlü,²¹⁸⁹ hapishanelerin kısa bir süre için rahatlamasını sağladıysa da, devam eden yıllarda hapishanelerin tekrar ve süratle dolduğu görüldü.²¹⁹⁰

1933 Af Kanunundan sonra tekrar dolan hapishaneler eski kötü şartlarına yeniden döndü. 1936 Senesinde Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer tarafından, Trabzon Hapishanesi hakkında Adliye Vekâletine yazılan bir yazıda; hapishanenin vaziyetinin çok acıklı olduğu, 325 metrekare büyüklüğündeki binada 468 erkek ve 6 kadın hükümlü ve tutuklunun bulunduğu, bu sayı göz önüne alındığında kişi başına 0,72 metrekare alan ve 2.80 metreküp hacmin düştüğü; bir mahpusun bu kadar yerde oturmasının sıhhi olmadığı gibi, şehrin ortasında bulunan hamamı olmayan bu hapishanenin kokusunun ıstırap verici boyutlara ulaştığı, mahkûmlar için bu hapishanenin öldürücü olduğu ve en kısa zamanda yeni bir hapishane binası yapılması gerektiği belirtiliyordu.²¹⁹¹

1936 Yılında kabul edilen 3038 Sayılı Türk Ceza Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ise hükümlülerin muhafazası ve cezaevlerinde modern şartlarda mahkûmiyetlerini tamamlamalarına dair bazı düzenlemeler getiriliyordu.²¹⁹² Bu düzenlemelere paralel olarak Bergama ve Nazilli'de inşası tamamlanan 110 kişilik hapishanelere ek olarak Aydın, Malatya ve Çorum'da 300 kişilik, Artvin'de 200, Bartın'da 100 ve Yalova'da 50 kişilik cezaevlerinin inşasına başlanıyor,²¹⁹³ ancak bu cezaevleri de ihtiyaca cevap veremiyordu. Türk Ceza Kanununda öngörülen cezaların uygulanmasına elverişli cezaevleri yapılamadığından dolayı 3112 Sayılı Kanun yürürlüğe konularak, uygun şartlarda yeni cezaevleri inşa

²¹⁸⁷ EGM Arşivi, Dn: 12421, Bn: 9/C 3, 10 Temmuz 1933; "Hapishanede cinayet", **Cumhuriyet**, 21 Şubat 1933, s. 5.

²¹⁸⁸ TBMM. ZC., Devre 4, Cilt 17, İçtima 2, s. 51, 26 Ekim 1933; "Af Kanunu kabul edildi", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Birinci Teşrin 1933, s. 4.

²¹⁸⁹ Adliye İstatistikleri, İstatistik Umum Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 148, Mehmet İhsan Matbaası, Ankara 1939, s. 452.

²¹⁹⁰ İstatistik Yıllığı, Cilt 8 1935/1936, Başbakanlık İstatistik G.D. Yayınları, Yayın No: 88, Devlet Basımevi, İstanbul 1937, s. 166.

²¹⁹¹ BCA., 030. 10.00.00.70.463.15, 23 Mart 1936.

²¹⁹² Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında 1/495 ve Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkındaki Kanunun 28'nci Maddesinin Değiştirilmesine Dair 1/204 Sayılı Kanun Layihaları ve Adliye Encümeni Mazbatası", TBMM. ZC., Devre 4, Cilt 12, İçtima 1, Sr. No: 250, 11 Haziran 1936; **Düştur**, Tertip 3, cilt 17, s. 1309; **Resmi Gazete**, No: 3337.

²¹⁹³ "Cezaevleri", **Ulus**, 15. Yıl İlavesi, 29 İlkteşrin 1938, s. 39.

edilinceye kadar 3038 Sayılı Kanun ile ön görülen hükümlerin imkânlar ölçüsünde uygulanması kabul edilmek durumunda kalıyordu.²¹⁹⁴

İkinci Dünya Savaşının başlaması ve Türkiye'nin mali imkânsızlıkları sebebiyle, cezaevi koşullarında gerekli iyileştirme yine yapılamadı. İlerleyen süreçte de hapishaneler amacına uygun olarak geliştirilemedi. Bu yerlerde tutulan hükümlüler açısından gerekli insani şartlar sağlanamadığı gibi, hapishaneler özellikle terör suçluları için birer eğitim merkezi haline geldi. Her ne kadar “F tipi” hapishanelerin inşasına başlandıysa da, bu cezaevlerinin sayısı yeterli olmadığından ve belki de politik kaygılardan dolayı sayıları arttırılamadığından, Türkiye'deki ceza ve tutuk evleri modern ceza anlayışının bir hayli gerisinde kaldı.²¹⁹⁵

1926-1930 Seneleri arasında Türkiye'de mevcut hapishanelerde bulunanların sayılarını gösterir cetvel Tablo 12'dedir

Tablo: 12.

Hapishaneler Mevcudu- İcmal (1926-1930)

Seneler	Mevkuflar (Tutuklular)	Mahkûmlar (Hükümlüler)	Toplam
1926	Girenler	32856	67839
	Çıkanlar	32641	67761
1927	Girenler	33517	60346
	Çıkanlar	31844	60418
1928	Girenler	36672	71710
	Çıkanlar	36573	70487
1929	Girenler	37041	51064
	Çıkanlar	36669	55252
1930	Girenler	43877	43845
	Çıkanlar	39158	36973

Kaynak: İstatistik Yıllığı, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Yayınları, Dördüncü Cilt 1930/1931, Hüsûtabiat Matbaası, Ankara 1931, s. 166.

²¹⁹⁴ “Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun Layihası ve Adliye Encümeni Mazbatası”, **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 16, İçtima 2, Sr. No: 78, 3 Şubat 1937; **Düster**, Tertip 3, cilt 18, s. 298; **Resmi Gazete**, No:3531.

²¹⁹⁵ “Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Yöntünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un Düzenli Raporu (2000 Yılı”, Çevrimiçi, http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab_rapor00_2.html, 20 Haziran 2010.

1933 Senesinde çıkarılan Af Kanunu sonrasında hapisanelerdeki tutuklu ve hükümlü sirkülasyonunu gösterir cetvel Tablo 13'dedir.

Tablo: 13.

Hapishaneler Harekâtı- İcmal (1933-1935)

Seneler	Mevkuflar (Tutuklular)	Mahkûmlar (Hükümlüler)	Toplam
1933	Girenler	49980	65464
	Çıkanlar	43808	62078
1934	Girenler	48794	48159
	Çıkanlar	40200	42323
1935	Girenler	46728	66274
	Çıkanlar	38695	61109

Kaynak: İstatistik Yıllığı, Cilt 8 1935/1936, Başbakanlık İstatistik G.D. Yayınları, Yayın No: 88, Devlet Basımevi, İstanbul 1937, s. 166.

5.3. Af Uygulamaları

Cumhuriyet idaresi tesis edildikten sonra pek çok sebepten ötürü farklı tarihlerde genel af kanunları çıkarıldı.²¹⁹⁶ Ancak Cumhuriyetin onuncu yılının kutlanması dolayısıyla 1933 senesinde hazırlanan af kanunun tasarısının farklı bir özelliği vardı. Bu uygulama sıradan bir af olmayıp, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın her şeye rağmen eski muhaliflere yeniden dostluk elini uzatarak Cumhuriyetin onuncu yılında yeni bir başlangıç yapma arzusunun açık bir ifadesiydi.

Gerçekten de hazırlanan bu kanunu tasarısı genel bir affi değil, sınırlı suçları kapsıyordu.²¹⁹⁷ Ancak tasarının özelliği Hıyaneti Vatan Kanunu'na göre mahkûm edilen Terakkiperver Fırkası mensupları ile İzmir Suikastı mahkûmlarının affolunmasına ilişkin hükümler içermesiydi.

Basında affin sebebi çok açık olarak yer alamamakla birlikte, kanunun gerekçesinde rejimin düşüncesi, biraz mağrur bir şekilde ortaya konuluyordu. "1/785 Numaralı Af Kanunu Layihası'nın gerekçesinde; "Böyle mesut bir yıl dönümünü kutlarken muhtelif sebep ve tesirlerle, ihtiras veya hatalarına kurban olmuş, kanuni cezalara mahkûm olmuş kimseleri düşünmek, onları tekrar cemiyetin sinesine almak muvafık olur. Bu biçarelere karşı gösterilecek müsamaha, kendilerini temiz bir unsur-u istihsal olarak alacak olan cemiyet lehine bir hareket olduğu kadar,

²¹⁹⁶ "168 Sayılı Affi Umumi Kanunu", **Düştur**, Tertip 3, Cilt 2, s. 188; "391 Sayılı Affi Umumi Kanunu", **Düştur**, Tertip 3, Cilt 5, s. 508; "487 Sayılı Affi Umumi Kanunu", **Düştur**, Tertip 3, Cilt 5, s. 842.

²¹⁹⁷ **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 17, İçtima 2, s. 51, 26 Ekim 1933; "Af Layihası Meclise verildi", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Birinci Teşrin 1933, s. 1.

memleketin haiz olduğu kuvvetin de bir delili olacaktır” ifadesiyle Cumhuriyet rejimi, geçmişte çeşitli sebeplerle rejime karşı tavır alan kişilerin affedilmesinin, hem rejimin kudretinin bir göstergesi olacağını, hem de bu kişilerin yeniden ülkeye kazandırılacağına dair kanaatini ortaya koyuyordu.²¹⁹⁸

Ancak affın gündeme gelmesi ile birlikte iç güvenlik bağlamında genel affın pek çok sakıncasının olacağı, çeşitli makamlarca ileri sürülmeye başlandı. Örneğin Antep Valisi Akif’in Dâhiliye Vekâletine yazdığı 16 Ekim 1933 tarihli yazısında; kaçakçılık suçundan mahkûm olan şahısların pek çok olduğu ve bu şahısların kaçakçılığı sanat haline getirmiş oldukları, bunların aftan faydalandırılarak salınması halinde eski işlerine tekrar dönecekleri, zararlı faaliyetleri ile ülkenin siyasi ve iktisadi menfaatlerini ihlal eden ve büyük fedakârlıklarla yakalanan bu gibi şahısların belirtilen sebeplerden ötürü af kanununun dışında tutulmasının daha uygun olacağını belirtiliyordu.²¹⁹⁹ Denizli Mebusu Emin Aslan da Vali Akif gibi; aftan yararlanacak birçok suçlunun yeniden genel güvenliği bozucu eylem içerisinde bulunabileceklerine dair kaygılarını dile getiriyordu.²²⁰⁰

Oysa çıkarılacak af kanunu, genel af olarak adlandırılrsa da, aslında sınırlı suçlardan hüküm giyenleri kapsamaktaydı. Zaten Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya da, kanunun müzakere edildiği gün Meclis kürsüsünden, bu kanunun genel af olmadığını ve içeriği dolayısıyla kısıtlı bir af olduğunu açıklıyordu.²²⁰¹

Gerçekten de af kanunu tasarısı; yukarı sınırı beş seneyi geçmeyen hürriyeti bağlayıcı cezalar ile yalnız para cezası ile cezalandırılan suçların affedilmesini kapsıyordu. Bunun yanı sıra üç seneyi geçmeyen hürriyeti bağlayıcı cezaların infaz edilmemesi, on seneyi geçmeyen hapis cezalarının ise üç seneye indirilmesi öngörülüyordu. Ayrıca on senenin üzerindeki hapis cezalarının sadece beş senesi indirilecekti. Müebbet sürgün cezalarının ise 20 seneye indirilmesi; 1274 tarihli mülga Ceza Kanunu hükümlerine göre müebbet kürek cezasına çarptırılmış olup Türk Ceza Kanunu’nun 588’nci maddesi ile cezaları hapse çevrilen mahkûmların cezalarının 15 seneye; müebbet kalebentliğe mahkûm olup, cezaları sürgüne çevrilenlerin cezalarının 10 seneye; muvakkat kalebentlik cezasına mahkûm olup,

²¹⁹⁸ “1/785 Numaralı Af Kanunu Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 17, İçtima 2, Sr. No: 363, s. 6, 26 Ekim 1933.

²¹⁹⁹ **BCA.**, 030.10.00.00.105.684.33, 16 Ekim 1933.

²²⁰⁰ **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 17, İçtima 2, s. 51, 26 Ekim 1933; “Af Kanunu kabul edildi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Birinci Teşrin 1933, s. 4.

²²⁰¹ **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 17, İçtima 2, s. 51, 26 Ekim 1933; “Af Kanunu kabul edildi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Birinci Teşrin 1933, s. 4.

cezaları sürgüne çevrilmiş olanların cezalarının da yarıya indirilmesini öngörülüyordu. 1881 Sayılı Matbuat Kanunu hükümleri ne göre hüküm giyenlerin de bu af kanunu kapsamına alınması ve cezalarının affedilmesi kanun tasarısında benimseniyordu. Buna karşın zimmet, ihtilas, irtikâp, irtişa, ihaleye fesat karıştırma gibi yüz kızartıcı suçlardan mahkûm olanlar ile kaçakçılık suçları, yağma, yol kesme gibi eşkıyalık suçlardan hüküm giyenler ve 150'likler, bu affin kapsamı dışında tutuluyordu. Ancak kanun tasarısının en önemli hükmü sekizinci maddesinde gizliydi. Bu madde ile Hıyaneti Vatan Kanunu'na göre mahkûm edilen Terakkiperver Fırkası mensupları ve İzmir Suikastı mahkûmlarının önü açılıyordu.

Ne var ki, milletvekillerinin bir kısmı TBMM'de tasarı görüşülürken özellikle İzmir Suikastı mensuplarının affedilmesini istemediler. Bunun üzerine milletvekillerine cevap veren Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, suikast hükümlülerin affedilmesi istek ve önerisinin bizzat Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan geldiğini ve Gazi'nin uzun süreden beri bu suçtan mahkûm olanların affedilmesi arzusunu taşıdığını; bu maddenin kabul edilmesinin Mustafa Kemal Paşa'nın Meclisten bizzat ricası olduğunu belirtti.²²⁰² Yapılan bu açıklamadan sonra sekizinci maddenin oylamasına geçildi ve bu maddenin de milletvekillerince benimsenmesin müteakip 2330 sayılı Af Kanunu 26 Ekim 1933 tarihinde kabul edilerek yasaladı.²²⁰³

2330 Sayılı Af Kanununun kabulünden sonra 1933 senesinde ağır cezalı suçlardan mahkûm 2.858 kişi, asliye cezalı suçlardan hükümlü 22.717 kişi, sulh ceza mahkemelerinin cezaya çarptırdığı 22.382 kişi olmak üzere toplam 47.957 kişi bu kanundan faydalandı. 1934 Senesinde ise ağır ceza mahkemelerince mahkûm edilen 1.912 kişi, asliye cezalı suçlardan mahkûm olan 2.948 kişi, sulh ceza mahkemeleri tarafından mahkûm edilen 4.419 kişi olmak üzere toplam 9.279 kişi faydalandı. Bu suretle 1934 yılında kanundan faydalananların sayısı 27.236'ya ulaştı.²²⁰⁴

Cumhuriyetin onuncu yılında çıkarılan 2330 Sayılı Af Kanunu, sosyal barışı sağlama amacının yanı sıra, gizli kalan nüfusun da kayıt altına alınması gibi önemli bir sorunun²²⁰⁵ çözülmesini de büyük ölçüde sağladı. Zira 2330 Sayılı Af Kanununun 16'ncı maddesinin getirdiği kolaylık sebebiyle, Medeni Kanunun kabul edilmesinden

²²⁰² "Af Kanunu kabul edildi", **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Birinci Teşrin 1933, s. 1.

TBMM.ZC., Devre 4, Cilt 17, İçtima 2, s. 53 , 26 Ekim 1933.

²²⁰³ **Düştur**, Tertip 3, C. 14, s.1803; **Resmi Gazete**, No: 2540.

²²⁰⁴ **İstatistik Yıllığı**, Başbakanlık İstatistik G. D. Yayınları, Yayın No: 88, C. 8, Ankara 1936, s. 178

²²⁰⁵ "Kanunsuz evlenenlerin çocukları", **Hâkimiyeti Milliye**, 10 İkinci Teşrin 1932, s. 1.

önce vuku bulan ve herhangi bir sebeple tescil edilmeyen evlenmeleri ve bu evlenmelerden doğan çocukları da bir defaya mahsus olmak üzere, herhangi bir ceza ödemedi nüfus kütüğüne kayıt ettirebilme imkânı tanımıştı. 1934 Mayısının sonuna kadar bu yasadan faydalanan 2.586.333 kişi nüfusa kaydedildi; 790.634 çiftin resmi nikâhı tescil edildi ve 1.468.366 ölüm vakası tespit edilerek nüfus kütüğünde gerekli düzenleme yapıldı.²²⁰⁶

23 Aralık 1934 tarih ve 2649 sayılı kanun ile 1 Haziran 1935 tarihine kadar kanunun bu yöndeki hükümlerinin uygulanma sürelerinin uzatılması sonucunda 2.729.980 gizli doğum; 1.597.018 gizli ölüm ve 852.676 gizli evlenme vakıaları da nüfus kütüklerine yazıldı.²²⁰⁷

Gizli kalan doğumlar, o yıllarda Türkiye’de kayıtlı nüfusun 15.640.019 olduğu göz önüne alındığında, genel nüfusun yüzde onaltısına tekabül ediyordu. Bu büyük oran ise hükümetin gelecek ile ilgili hazırlayacağı politikalara birlikte, sağlık, eğitim, askerlik, vergi gibi pek çok alanda yapacağı bütçe ve yatırımlarda önemli açıkların doğmasına yol açacaktı.²²⁰⁸

1938 Senesine gelindiğinde Mecliste büyük tartışmalara yol açan yeni bir genel af yasası daha gündeme geliyordu. Bu af kanunu ile üç grup hükümlü için af uygulaması öngörülüyordu. Birinci guruptakiler, Lozan Anlaşması gereğince, 24 Temmuz 1923 tarihli umumi af beyanname ve protokolünde isimleri belirtilen Yüzellilikler olarak adlandırılan ve sınır dışı edilen kişilerdi. Bunların affedilmeleri kabul edilmekle birlikte, ülkeye dönmeleri halinde sıkı takip ve kayıt altında tutulmaları, ayrıca bunlara önceki memuriyetlerinden dolayı emekli maaşı bağlanmaması ve sekiz sene boyunca TCK 20’nci maddesi ve diğer kanunlarda belirtilen kamu hizmetlerinden istifade edememeleri öngörülüyordu.

İkinci gurupta olanlar; 25 Eylül 1339 (1923) tarih ve 347 Sayılı Kanun²²⁰⁹ ve 26 Mayıs 1926 tarih ve 854 Sayılı Kanuna²²¹⁰ göre kurulmuş olan “Heyeti Mahsusa”

---

²²⁰⁶ “Gizli Nüfusların Yazımı Hakkında 1/1095 Numaralı Kanun Layihası Dâhiliye Encümeni Mazbatası”, **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 23, İçtima 3, Sr. No:306, s. 5, 5 Temmuz 1934.

²²⁰⁷ “Nüfus İşleri”, **İdare**, Cumhuriyetin Onbeşinci Yıldönümü Münasebetiyle Fevkalade Nüsha, **a.g.e.** s. 221.

²²⁰⁸ “Gizli Nüfusların Yazımı Hakkında 1/1095 Numaralı Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **a.g.e.**, Sr. No:306, s.4.

²²⁰⁹ “Mücadelei Milliye İştirak Etmeyen ve Hududu Milli Haricinde Kalan Erkan, Ümera ve Zabitan ve Memurin ve Mensubini Askeriye Hakkında Yapılacak Muameleyi ve Cidali Milliye İştirak Edenlerin Tekâüt Müddetlerinin Sureti Hesabını Natık Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 5, s. 368.

²²¹⁰ “Mücadelei Milliye İştirak Etmeyen Memurin Hakkında Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 7, s. 2218; **Resmi Gazete**, No: 398.

kararları ile devlet hizmetlerinde istihdam edilmemelerine karar verilen şahıslar²²¹¹ ile 24 Mayıs 1928 tarih ve 1289 sayılı kanunla “Ali Karar Heyeti”²²¹² ve 26 Teşrinievvel 1933 tarih ve 2330 sayılı kanunun 12’nci maddesi gereğince Devlet Şurası Mülkiye Dairesi tarafından tetkik ve tasdik edilenler de dâhil olmak üzere hakkında karar verilmiş olanları kapsamaktaydı.²²¹³ Bunlar da iki sene müddetle maaşlı memur olarak istihdam edilmeyecek, ancak bu sürenin sonunda normal vatandaşların sahip olduğu hakları kullanabilecekti.²²¹⁴

Af getirilmesi düşünülen üçüncü guruptakiler arasında ise İstiklâl mahkemeleri mahkûmları bulunmaktaydı. Bunlar yıllardan beri hapishanelerde yatmakta olan ve adedi 25 olan mahkûmlardı. Bunların cezalarının ise kayıtsız şartsız affedilmesi öngörülüyordu.²²¹⁵

Mecliste büyük heyecanla karşılanan ve görüşülen tasarı,²²¹⁶ 29 Haziran 1938 tarihinde 3528 Sayılı Af Kanunu olarak kabul edildi.²²¹⁷ Başvekil Celal Bayar’ın da önemli etkisinin bulunduğu değerlendirilen bu kanun tasarısı için Adliye Vekili Şükrü Saraçoğlu, getirilen affin yersiz bir gururun eseri olmadığını, bilakis hesaplı ve ölçülü bir af getirildiğini; bu affin içerisinde normal adliye teşkilatının kararlarının

---

²²¹¹ 854 Sayılı Kanun ile kurulan Heyeti Mahsusa; Vekâletler, vilayetler ve diğer kamu kurumlarından gönderilen ve Kuvvai Milliye’ye karşı olduğu bildirilen 3150 kişinin evrakını tetkik emiş, bu evrak içerisinde 1250 şahsın aleyhinde karar vermiştir. Aleyhte karar verilenlerin 290 ile 300 kişisi doğrudan doğruya İngiliz Muhipleri Cemiyeti’ne üye olan kişilerdi. 600 Kişi kadarı ise doğrudan doğruya vatana ihanet eden kişilerdi. Lozan Anlaşması gereğince Yüzellilik listeye dâhil olanlar da bu gurubun içerisindeydi. Hatta bu gurubun içerisinde 80-90 kişi idama mahkûm edilmişse de, Birinci BMM bunların cezalarını affetmiştir. Geriye kalan kısımdakiler ise “ilhak” beyannamesi imzalayanlardır. Eskişehir, İzmir ve bazı kazalarda bunların ilhak beyannamelerinde imzaları tespit edilmiştir. Bkz: **TBMM. ZC.**, Devre 3, Cilt 4, İçtima 1, s.189, 20 Mayıs 1928.

²²¹² 26 Mayıs 1926 Tarih ve 854 numaralı Kanun mucibince memuriyetten çıkarılmalarına karar verilenler ile 25 Eylül 1339 tarih ve 374 Numaralı Kanunun birinci ve ikinci maddesine istinaden memuriyetten çıkarılanlar hakkında verilen kararları yeniden tetkik etmek üzere 1289 sayılı kanun ile “Ali Karar Heyeti” Kurulmuştur. Bkz: **Düster**, Tertip 3, Cilt 9, s. 956; **Resmi Gazete**, No: 900; Ali Karar Heyetinin bazı kararlarıyla ilgili olarak bkz: “Ali Karar Heyetinde İki Karar”, **Hâkimiyeti Milliye**, 18 Kânunusani 1929, s. 3; “Ali Karar Heyetinin Yeni Kararları”, **Hâkimiyeti Milliye**, 25 Kânunusani 1929, s. 2; “Ali Karar Heyetinin Kararları”, **Hâkimiyeti Milliye**, 5 Teşrinisani 1929, s.4.

²²¹³ 347 ve 854 Sayılı Kanunlara göre Heyeti Mahsusalarca aleyhlerine karar verilenlerden bu kararların kendilerine tebliğ edilmemesinden dolayı 1289 numaralı kanun gereğince Ali Karar Heyetine kanuni müddeti içerisinde müracaat edemeyenlerin mağdur kalmamaları için 2589 Sayılı Kanun ile bunları Şurayı Devlet’e müracaatları kabul edilmiş ve bu müracaat için de belirtilen kanunda altı ay mühlet verilmişti. Ancak bu altı aylık süre içerisinde müracaat edememiş olanlar vardı. Bkz: “Heyeti Mahsusalarca Aleyhlerine Verilip Kendilerine Tebliğ Edilmeyen Kararlara Karşı Alakalıların İtiraz Edebilmeleri Hakkında Kanun Layihası Esbabı Mucibesi”, **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 26, İçtima 3, Sr. No:309, 29 Haziran 1938.

²²¹⁴ **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 26, İçtima 3, ss. 482-483, 29 Haziran 1938.

²²¹⁵ **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 26, İçtima 3, s. 481, 29 Haziran 1938.

²²¹⁶ “Af kanunu etrafında mebusların fikirleri”, **Ulus**, 30 Haziran 1938, s. 1.

²²¹⁷ **Düster**, Tertip 3, Cilt 19, s. 779.

bulunmadığını ifade ediyordu.²²¹⁸ Diğer taraftan rejim, kendini tamamıyla emniyette hissetmesinden sonra çıkardığı bu kanun ile eski küskünlüklerin ortadan kaldırarak, toplumsal uzlaşmayı sağlamayı amaçlıyordu.²²¹⁹ Ancak bu konuda gösterilen iyi niyete rağmen, belki rejimin temsilcilerine duyulan kin, belki de güvensizlik sebebiyle ülke dışında olan Yüzellilikler'den bir kısmı Türkiye'ye dönmedi.

Yüzellilikler listesinde bulunan eski komiserlerden Fuat, Giritli Ferit, Eşkya Davut, Bursalı Necip, Gönenli Remzi, Gönenli Deli Kasım, Hain Mustafa Yunanistan'da hayatını sürdürmeye devam etti. Celal Kadri, Sadullah Sami, Bezedoğ Sait, eski kaymakamlardan Fuat, Tarsuslu Selami ise Suriye'de kaldılar. Eski şeyhülislam Mustafa Sabri ve oğlu İbrahim Sabri, Kuşçubaşı Eşref²²²⁰ ve Düzceli Sami de Mısırda kaldı. Gönenli Osman ile Gönenli İshak, Bulgaristan'da kalırken, Çerkez Ethem ile kardeşi Çerkez Reşit Şarküldün'de; Bulgar Tahsin Mekke'de, Adanalı Zeynel Abidin Irak'ta, Çakıcı Hamdi Arnavutluk'ta, eski merkez memurlarından Mazlum Cava Adası'nda, Adapazarlı Kâzım Kıbrıs'ta, eski İstanbul Polis Müdür Muavini Kemal Yugoslavya'da, Lampat Yakup Romanya'da, Gümülcineli İsmail Fransa'da, Arnavut Tahsin ise Hollanda'da kalmayı tercih etti.²²²¹

Diğer taraftan bu fırsat, Yüzellilikler'den bir kısmı tarafından büyük memnuniyetle karşılandı. Yüzellilik Listede 100'ncü sırada bulunan eski Posta ve Telgraf Genel Müdürü ve Aydede gazetesinin sahibi Halit Refik, Türkiye'ye çektiği telgrafında duygularını şu sözlerle ifade ediyordu: “Dönüş sevincim katmerlidir. Sevgili yurdumu ne halde bıraktım? Nasıl bir harika ile karşılaşacağım. Dumanı yaslı tüten bir fabrika bacası tanırdım; Zeytinburnu. Ankara'da tek bina Taşhan'dı. Bankalarda dilimiz ötmez, şirketlerde sözümüz sökmezdi. Trende Türkçemi Rumlaştırmadan biletçiye meram anlatamazdım. Tokatlıyan'da Frenkçe söylemezsem, garsona dileğimi kolayca yaptıramazdım. Plajlarımızda yüzen yabancılara kıydan korkarak bakar, Avrupa'dan dönerken hudutta şapkamı

²²¹⁸ “Af kanunu dolayısıyla Adliye Vekili, affin gayesini anlatan bir nutuk söyledi”, **Ulus**, 30 Haziran 1938, ss.1-6.

²²¹⁹ “150'likler affedildi, Meclis'te kabul edilen kanun bir hafta sonra tatbik mevkiine girecek”, **Son Posta**, 30 Haziran 1938, ss. 1-3.

²²²⁰ Kuşçubaşı Eşref (Sencer), Abdulhamid'in Kuşçubaşı'sının oğludur. Yüzellilikler listesine alınmasını kötü kaderin, acı bir talihin eseri olarak ifade edenler de vardı, yanlışlıkla ve intikam duygusu ile alındığını belirtenler de. Mareşal Fevzi Çakmak, Eşrefin bu listeye yanlışlıkla ve garaza istinaden ithal edildiğini söylemiştir. Bkz: Ergun Hiçyılmaz, **Osmanlıdan cumhuriyete Gizli Teşkilatlar**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994, s.36.

²²²¹ **EGM Arşivi**, Dn: 12221, Bn: Hariçte bulunan (150'lik) Eşhasa Ait Liste.

pencereden atardım. Memlekette toprağın kurusu bizim, yaşı elindi. Bıraktığım haldeki bu vatan yerine İstiklâl ve mucize ülkesine kavuşmaktan duyduğum heyecan içinde şu yaşımda ağlar-güler ilan bebeklerine döndüm. Mütemediyen tekrarladığım söz; Yaşa Atatürk, beni gurbette göğsümü kabartarak yaşatan Atatürk”.²²²²

Refik Halit’in satırlarında ifade ettiği Atatürk için beslediği duyguların samimiyeti bir yana bırakılacak olursa, Türkiye’nin gelişimi hakkındaki sözleri gerçeğin ta kendisiydi. Ayrıca sebep her ne olursa olsun, 3527 Sayılı Af Kanunu, yıllarca öz yurdundan ayrı kalmış olan kişilerin ülkelerine dönmelerine bir kapı açması ve bu fırsattan faydalanan Yüzellilik listeye dâhil toplam 41 kişinin ülkelerine dönmesi; bu insanların tekrar memleketlerinde yaşama imkânına kavuşması²²²³ bakımından gerçekten insani bir uygulama olmuştur.

5.3. İç Güvenlikle İlgili Uluslar Arası İşbirliğine Gidilmesi

Birinci Dünya Savaşından sonra kişilerin ve kitlelerin kendi ülkelerinin sınırları ötesine geçmeleri, yeni yaşam alanları keşfetmeleri ve bu alanlarda yeni insanlarla tanışmaları, pek çok olumlu sonucun yanı sıra olumsuz sonuçlar da doğurmuştu. Bu gelişmelerden sonra artık suç işlemek niyetinde olan kişiler, kendileri ile aynı fikri taşıyan başka ülke vatandaşları ile işbirliği içerisinde girerek uluslar arası suç şebekeleri kurmaya başlamışlardı.

Suçun ve suçluların sınır aşan bu yeni yapılanmasına karşı Türkiye önceleri sadece kendi sınırları içerisinde mücadele etmeyi denediysede, bunda başarı sağlanamayacağını görerek, yaptığı anlaşmalar ile uluslar arası işbirliğine girdi. Bu kapsamda gerek kendi sınırları içerisinde işlenen suçların takibini yapmak, gerekse bir başka ülke içerisinde işlenen suçların cezasız kalmasına mani olmak amacıyla suçluların yakalanması ve iadesine yönelik sözleşmeler imzalayan Türkiye, bu konuda çağdaş devletlerle aynı prensipleri esas aldı.

Bu sözleşmelerin ilki Türkiye ile İtalya arasında imza edilen ve 1365 sayılı Kanun ile onaylanan²²²⁴ suçluların iadesi anlaşmasıydı.²²²⁵ Ayrıca bu devlet ile adli makamların hukuk ve ceza işlerinde karşılıklı yardımlaşmalarını sağlamak üzere bir sözleşme daha yapıldı. Bu anlaşma ile İtalya ve Türkiye arasında adli olarak verilen

²²²² “Refik Halit’ten Telgraf”, **Tan**, 2 Haziran 1938, s. 1.

²²²³ **EGM Arşivi**, Dn: 12221, Bn: 3527 Sayılı Af Kanununun Neşri Üzerine Yurda Dönen (150’lik) Eşhasa Ait Liste.

²²²⁴ **TBMM. ZC.**, Devre 3, Cilt 5, İçtima 1, Sr. No:24, 29 Teşrinisani 1928.

²²²⁵ “Türkiye-İtalya Arasında İmza Edilmiş Olan İadei Mücrimin Muahedenamesinin Tasdiki Hakkında Kanun”, **Düster**, Tertip 3, Cilt 10, s. 58; **Resmi Gazete**, No: 1065.

kararların uygulanması hususunda karşılıklı yardımlaşma yapılacağı akit ediliyordu.²²²⁶

Bu kapsamda imzalanan ikinci anlaşma ise Trakya bölgesinde suç işleyen kişilerin sınırın diğer tarafına geçerek kurtulmaya çalışmalarının önüne geçmek üzere²²²⁷ 23 Aralık 1929 tarihinde Bulgar Krallığı ile Ankara’da imzalanan ve Meclis tarafından 26 Mayıs 1930 tarihinde 1649 Sayılı Kanun ile onaylanarak hayata geçirilen suçluların iadesine yönelik anlaşma oldu.²²²⁸

Irak²²²⁹ ve İran²²³⁰ ile de suçluların iadesine yönelik anlaşmalar imzalayan Türkiye sadece yakın komşuları ile işbirliğine girmedi; suçla mücadeleyi uluslar arası boyutta sürdürmek için sınırlarının çok ötesindeki devletlerle de işbirliğine girerek bu husustaki samimiyetini ortaya koydu. Suçla mücadele kapsamında Almanya²²³¹ ve Çekoslovakya ile 22 Ağustos 1930 tarihinde Prag’da imza edilen ve TBMM tarafından 2 Temmuz 1932 tarihli oturumunda²²³² 2055 sayılı Kanun olarak onaylanan suçluların iadesine dair anlaşma;²²³³ Amerika Birleşik Devletleri ile Lozan’da 6 Ağustos 1923’te imza edilmiş olan ve TBMM tarafından 7 Temmuz 1934 tarihinde onaylanarak²²³⁴ 2004 sayılı Kanun olarak yürürlüğe giren İadei Mücrimin Anlaşması²²³⁵ ve Macaristan ile imzalanan aynı içerikleri taşıyan

---

²²²⁶ Türkiye-İtalya Arasında Akid ve İmza Edilmiş Olan Adli Himaye, Adli Makamların hukuk ve Ceza İşlerinde Karşılıklı Müzhareti ve Adli Kararların Tenfizi Hakkında 1394 Sayılı Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 10, s. 362; **Resmi Gazete**, No:1133.

²²²⁷ “Türkiye ile Bulgaristan Krallığı Arasında Aktolunan İadei Mücrimin Mukavelenamesinin Tasdiki Hakkında Kanun Layihası”, **TBMM. ZC.**, Devre 3, Cilt 19, İçtima 3, Sr.No: 1700, 26 Mayıs 1930.

²²²⁸ “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Bulgaristan Krallığı hükümeti Arasında Akdolunan İadei Mücrimin Mukavelenamesine Dair Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 11, s. 1241; **Resmi Gazete**, No: 1515.

²²²⁹ “İki dost devlet arasında akdedilen mukaveleler, Türkiye-İrak”, **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Şubat 1932, s.5; Türkiye Cumhuriyeti İle Irak Hükümeti Arasında Münakid İadei Mücrimin Mukavelenamesinin Tasdiki Hakkında 2039 Sayılı Kanun, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 13, s.1027; **Resmi Gazete**, No:2142.

²²³⁰ “Türkiye Cumhuriyeti ile İran Şeyhinşahisi Arasında 14 Mart 1937 Tarihinde İmza edilen İadei Mücrimin ve Cezai Mevadda Adli Müzaheret Muahedenamesinin Tasdiki Hakkında (3212 Sayılı) Kanun”, **Düstur**, Cilt 18, s.1198; **Resmi Gazete**, No: 3636; **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cit19, İçtima 2, Sr. No: 207, 7 Haziran 1937.

²²³¹ “Türkiye - Almanya Arasında Münakid İadei Mücrimin Muahedenamesinin Tasdikine Dair (1800 Sayılı) Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 12, s. 456; **Resmi Gazete**, No: 1767.

²²³² **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 9, İçtima 1, s. 455, 2 Temmuz 1932.

²²³³ “Türkiye-Çekoslovakya Arasında Münakid İadei Mücrimin ve Ceza İşlerinde Adli Müzaheret Muahedenamesinin Tasdikine Dair (2055 Sayılı) Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 13, s. 1172; **Resmi Gazete**, No:2145.

²²³⁴ **TBMM.ZC.**, Devre 4, Cilt 21, İçtima 3, s. 23, 7 Nisan 1934.

²²³⁵ **Düstur**, Tertip 3, C. 15, s. 332; **Resmi Gazete**, No:2676.

suçluların iadesi anlaşmaları²²³⁶ Türkiye'nin suç ve suçluyla mücadelede iyi niyetinin açık bir göstergesi oldu.

Türkiye ile İsviçre arasında 1 Haziran 1933 tarihinde Ankara'da imza edilmiş olan ve 23 Haziran 1934 tarihinde TBMM'ce onaylanarak yasalaşan “Mücrimlerin İadesine ve Cezai Mevata Karşılıklı Muzaheret Adliyeye Müteallik Muahedename”²²³⁷ ile akit taraflar takip olunan veya mahkûm edilen kimseleri iade ve transit olarak teslim etmeyi, diğer devlet tarafından arandığı öğrenilen kimseleri taraf devletin zabıta kuvvetlerine bildirmeyi, adli konularda delil olacak evrak ve eşyayı teslim etmeyi²²³⁸ öngören bu anlaşma gibi, 6 Haziran 1934 tarihinde Ankara'da Türkiye ve Yugoslavya arasında imza edilen suçluların iadesi anlaşması da Türkiye'nin suçla mücadelesinde uluslararası işbirliğine ne denli açık oluşunun önemli bir göstergesi oldu.²²³⁹ Türkiye'den Hariciye Vekâleti Kâtibi Umumisi Numan Menemenci; Yugoslavya'dan ise Ortaelçi Miroslav Yankovitchi'nin imza ettiği bu anlaşma ile her iki ülkeden biri tarafından mahkûm edilen ve diğerinin sınırlarının içerisinde bulunan bir suçlunun talep edilmesi halinde teslimini; bir tarafın mahkemelerinde görülmekte olan adli evrakın diğer devlet toprağında olan muhatabına tebliğinin teminini öngörmekteydi.²²⁴⁰ Söz konusu anlaşma, 1935 senesinde BMM tarafından onaylanarak 2878 sayılı Kanun ile iç hukukta yerini aldı.²²⁴¹

Yine sınır aşan suçlarla mücadele kapsamında 1934'lü yılların başlarında İngiltere'nin ortaya attığı Milletler Cemiyetinin kontrolü altında bulunacak uluslar arası bir polis örgütü kurulması fikri sonrasında meydana getirilen Beynelmilel Polis Teşkilatı'na da (bugünkü İnterpol) üye olan Türkiye,²²⁴² iktisadi suçlarla mücadele etmek için de 20 Nisan 1929 tarihinde Cenevre'de tanzim ve imza edilmiş olan

²²³⁶ “Türkiye - Macaristan Arasında 29 Mayıs 1932 Tarihinde Ankara'da İmza Edilmiş Olan İadei Mücrimin ve Cezai Mevadda Adli Muzaheret Mukavelenamesinin Tasdikine Dair (2422 Sayılı) Kanun, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 115, s.411; **Resmi Gazete**, No: 2697.

²²³⁷ **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 23, İçtima 3, s. 286, 23 Haziran 1934.

²²³⁸ “Türkiye ile İsviçre Hükümeti Arasında Akdedilen Mücrimlerin Adresine ve Cezai Mevatta Karşılıklı Muzaheret Adliyeye Müteallik Mukavelename ile Medeni ve Ticari Mevatta Adli Münasebetleri Tanzim Eden Mukavelenamenin ve Uzlaşma, Adli Tavsiye ve Hakem Muahedesini Muadil Protokolün Tasdiki Hakkında 1/756 Numaralı Kanun Layihası”, **TBMM. ZC.**, Devre 4, Cilt 23, İçtima 3, Sr. No: 208, s. 4, 23 Haziran 1934.

²²³⁹ **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 7, İçtima 1, s. 164, 25 Aralık 1935.

²²⁴⁰ “Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya Krallığı Arasında Akdedilen İadei Mücrimin Mukavelesinin Tasdikine Dair 1/242 Sayılı Kanun Layihası”, **TBMM. ZC.**, Devre 5, Cilt 7, İçtima 1, Sr. No:37, 20 Aralık 1935.

²²⁴¹ “Yugoslavya Hükümeti ile Akdedilen İadei Mücrimin Mukavelesinin Tasdikine Dair Kanun”, **Düstur**, Tertip 3, Cilt 17, s. 138; **Resmi Gazete**, No: 3195.

²²⁴² “Beynelmilel Polis”, **Hâkimiyeti Milliye**, 13 Nisan 1934, s. 2.

kalpazanlığın cezalandırılmasına ilişkin uluslar arası sözleşmeyi 1936 tarihinde 2963 Sayılı Kanun ile iç hukukuna aktardı.²²⁴³

Bu dönemde terörizmin artık uluslar arası gündemi meşgul etmeye başlaması sebebiyle Batılı devletler milletlerarası anlaşmalar yapmaya yönelmişlerdi. Sınır aşan bu suçla mücadele etmek üzere Bern’de düzenlenen ve raportörlüğünü Romanya’nın yürüttüğü uluslararası konferansa katılan Türkiye²²⁴⁴ bu konferans neticesinde biri terörizmin önlenmesi, diğeri uluslar arası bir divanın kurulmasına dair iki mukaveleyi de imzalamıştı.²²⁴⁵

Görüldüğü üzere, Türkiye Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren uluslar arası suçlarla mücadele etmek üzere Lozan Anlaşmasının da bir gereği olarak pek çok uluslar arası sözleşmeye dahil olmuştur. Gerçi bu sözleşmelerin pek çoğunu 1930’lu yıllardan sonra Meclise getirerek yasalaştırmışsa da, aslında sözleşmelerin gerektirdiği düzenlemeleri iç hukukuna müstakil düzenlemeler şeklinde koymuştur. Örneğin uyuşturucu suçları, kaçakçılık suçları, insan ticareti suçlarını cezalandıran hükümleri, uluslar arası sözleşmeleri Meclise getirmeden çok önce Türk Ceza Kanuna aktarmıştır.

---

²²⁴³ “Kalpazanlığın Cezalandırılmasına Dair 20 Nisan 1929 Tarihinde Cenevre’de Tanzim ve İmza Edilmiş Olan Beynelmillel Mukavelename ile Merbutu Protokol ve Nihai Senede İltihak Edilmesi Hakkında Kanun”, **TBMM.ZC.**, Devre 5, Cilt 10, İçtima 1, Sr. No: 161, 27 Nisan 1936; **Düster**, Tertip 3, Cilt 17, s. 534; **TBMM.ZC.**, Devre 5, Cilt 11, İçtima 1, s. 4, 4 Mayıs 1936.

²²⁴⁴ **BCA.**, 030.10.00.00.219.476.8, 15 Kasım 1937.

²²⁴⁵ **BCA.**, 030.10.00.00.219.476.8, 16 Kasım 1937.

SONUÇ

Türkiye'nin iç güvenliğine yönelik yıkıcı, bölücü ve irticai faaliyetler, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte tırmanışa geçmiş, uygun zaman ve zeminlerde bu hareketler anarşi ve terör eylemelerine dönüşmüş ve ülke kaos ortamına sürüklenmiştir. Her fırsatta çıkarılan isyanlarda binlerce yurttaşımız hayatını kaybetmiş, onbinlerce insanımız yaralanmış ve ülke, ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer alanlarda da onarılması güç yaralar almıştır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde siyasi Kürtçülüğün desteklenmesi suretiyle bölgenin istikrarsızlaştırılmasına çalışılmış, dış destekli örgütler aracılığıyla terör bir kimlik oluşturma aracı olarak kullanılarak, bölgenin ülke genelinde yaşanan modernleşme sürecine entegrasyonu engellenmiştir.

Böylece bir yandan istismara açık alan ve sorunlara süreklilik kazandırılmış, diğer yandan terörist faaliyetlere karşı yapılan mücadeleye önemli ölçüde mali kaynak aktarılmasına yol açılmıştır. Bütün bunların yanında devletin korunması kapsamında hukuki alanda alınan tedbirlerin bir sonucu olarak sosyal ve demokratik hakların yeterince gelişmesi engellenerek, ülke genelinde ekonomik, sosyal ve siyasal hayatın istikrarsızlaşması amaçlanmıştır. Yeni kurulan rejim ise bir yandan uluslar arası arenada konumunu sağlamlaştırmaya çalışırken, diğer yandan sürekli olarak gündemde tutulan iç güvenlik hadiseleri ile meşgul olmak zorunda kalmıştır. Buna rağmen 1930'lu yıllara kadar geçen dönem içerisinde genç Cumhuriyet, kendisi için hayati önemi olan üç önemli sorunun üstesinden gelmeyi başarmıştır.

Bunlardan birincisi, Cumhuriyet rejiminin henüz çok zayıf olduğu bir dönemde patlak veren ilk ve en büyük dini ve milliyetçi Kürt ayaklanması olan Şeyh Sait İsyanının bastırılmasıydı. İkinci önemli konu, 1926 İzmir Suikastı sonrasında genellikle ittihatçılardan oluşan ve ülkeyi Cumhuriyet öncesine götürmeye çalışan rejim karşıtı sivil ve askeri kadrolar ile koalisyonların büyük ölçüde tasfiye edilmesiydi. Üçüncü ve en önemli konu ise, Türk Milletini çağdaş milletler seviyesine getirmek amacıyla başlatılan devrimlerin dünyayı hayrete düşürecek kadar süratle ve başarıyla uygulanması ve devrimler ile cehalete savaş açılarak, Türk Milletinin çağdaşlaşması yolunda önemli adımlar atılmasıydı.

Ne var ki, Cumhuriyetin ilanından itibaren oldukça hızlı gelişen Kemalist devrimleri benimsemeyen bazı toplum kesimlerinin ortaya koyduğu tepkiler, Türkiye'nin siyasal ve sosyal yapısında kendini oldukça belirgin bir şekilde

göstermeye başlamış ve bu tepkileri bastırmak için hayata geçirilen mekanizmalar ülke genelinde görülen hoşnutsuzluğu iyiden iyiye köruklemiştir.

Ülkedeki bu kötü siyasi havayı yumuşatmak ve aynı zamanda 1929 Ekonomik Bunalımının da etkisi ile daha da kötüleşen ekonomik gidişatı değiştirmek üzere hükümet, genel politikasını yeniden gözden geçirerek; daha liberal bir siyaset gütmeye ve siyasal alanı muhalefete açmaya karar vermiştir. Ancak Atatürk'ün yakın arkadaşlarınca kurulan ve liberalizmi esas alan Serbest Fırkanın, radikal dinci birçok muhalif grubun ümidi haline dönüşmesi ve ülkede meydana gelen hadiselerin artarak büyümesi neticesinde, yeni fırkanın ileride rejim ile karşı karşıya geleceği değerlendirmesiyle parti kendini feshetmek durumunda kalmıştır. Bu hadiselerin sonucu olarak potansiyel muhalefetin gücünün farkına varan rejim, liberalleşme tercihinden uzaklaşarak bir taraftan ülkenin idaresini sıkılaştırmaya ve özgürlükleri sınırlamaya dönük adımlar atmaya başlarken, diğer taraftan ekonomik krizin yarattığı kaosun denetime alınması için harekete geçmiştir; krize ilk yanıt ise gümrük tarifelerinin yükseltilmesi ve korumacı bir iktisat siyasetine yönelinmesi şeklinde kendini göstermiş, bu hareket de “devletçilik” olarak adlandırılan siyasi ve ekonomik uygulamayı ortaya çıkarmıştır.

İktisadi alanda döneme damgasını vuran devletçilik, Türkiye'nin iç güvenlik politikalarında da belirleyici rol oynamıştır. Zira yalnızca bir iktisat siyaseti olmayan devletçilik, aynı zamanda merkezin toplumsal güçleri kontrol etme projelerini de bünyesinde barındırdığından; ekonomide hayata geçirilen devletçi vurgu, aynı zamanda siyasi alanda özgürlüklerin kullanılması ve toplumsal yaşantının denetim altına alınması uygulamalarını da beraberinde getirmiştir.

Merkezin toplumsal güçleri kontrol etme projeleri kapsamında “şekavetle mücadele” adı altında özellikle Doğu'da kendi başlarına birer güç olan aşiretler, yaşanan büyük ekonomik bunalıma rağmen bütçede önemli yer tutan ödenekler tahsis edilmek suretiyle gerçekleştirilen silah toplama harekâtları ile ve gösterilen bütün mukavemete, hatta ayaklanmalara karşın önemli ölçüde silahtan arındırılarak, devletin karşısında müstakil bir güç olmaktan çıkarılmaya çalışılmıştır.

Yine devletçiliğin bir uzantısı olan korumacı iktisadi politikanın gereği olarak gümrük duvarlarının yükseltilmesi ve Türk Parasının değerinin korunması tedbirleri sonucunda bu kez de kaçakçılık faaliyetleri yoğunlaşmış; hatta kaçakçılık o derece artmıştır ki, güney sınırlarından kervanlarla, kabileler halinde ülkeye kaçak mal akmaya başlamıştır. Dışarıdan gelen ithal mallar neredeyse yasal yollardan girmez

olunca yurt içinde pek çok kent, kaçakçılık merkezi haline gelmiş; bunun üzerine hükümet, kaçakçılığı bir “memleket meselesi” olarak telakki edip, üst üste çıkarılan kaçakçılık kanunları ile kaçakçılığa karşı adeta seferberlik ilan etmiştir.

Bütün bunların yanı sıra bir yandan muhalif basını denetime altına almak, diğer yandan yıkıcı ve bölücü propagandalara karşı rejimi ve devleti korumak için başta Matbuat Kanunu olmak üzere, birçok yeni düzenlemeleri hayata geçirilmiştir. Ancak bunların da yeterli olmadığı ve bu kanunları uygulayacak kolluk kuvvetlerinin de rejimi benimsemiş olarak yeniden organize edilmelerinin gerektiği görüldüğünden, bunu sağlamak üzere çıkarılan Polis Teşkilatı Kanunları ve Polis Vazife Salahiyet Kanunu ile polise iç güvenlikte önemli görevler verilmiştir. Ayrıca ülkenin iç güvenlik ve asayişini hedef alan olaylara ait işlemlerin yalnız bir elden yürütülmesi ve gerekli önlemler ile kararların vakit geçirilmeden zamanında alınmasını sağlamak amacıyla jandarma tarafından yürütülmekte olan asayiş işlerinin takibi işlemleri, askerden alınarak polise verilmiştir. Bu düzenlemelerle beraber iç güvenliğin sağlanması amacıyla polis teşkilatına ulusal istihbarata yönelik çalışmalar yapmasına da imkânı tanınmıştır. Ekonomik kriz ve mali sıkıntılara rağmen her kurumun bütçesinde kısıntı yapılırken, polisin istihbarat çalışmalarında yaptığı harcamalarda kısıntıya gidilmemiş, hatta bu amaçla konulan ödenek aşıldığında dahi, diğer bütçelerden kesinti yapılarak, istihbarat hizmetlerinin sekteye uğramaması için ek ödenek tahsis edilmiştir.

Bu yeni anlayış içerisinde iç güvenlik teşkilatlarının görev tanımları ve teşkilat yapılarında değişiklikler yapan dönemin hükümetleri, ekonomik hayatta meydana gelen bozulma sebebiyle artış gösteren rüşvet ve yolsuzluk suçlarıyla da mücadele girmiş, bu kapsamda Cumhuriyet öncesinden kalan ve uygulanmasına devam edilen “Memurin Kanunu”nun yanı sıra, “Memurin Muhakematı Hakkında Kanunu Muvakkat”, “Bir Cürümden Dolayı Memurlar ve Şerikleri Hakkında Takip ve Muhakeme Usulüne Dair Kanun- İrtikâp ve İrtişa Kanunu” ve Türk Ceza Kanunu’nda yapılan değişikliklerle rüşvet ve yolsuzluklarla mücadele etmeye çalışmıştır.

Bu dönemde iç güvenlik açısından önemli sonuçlar doğuran bir başka mesele de iskân hadiseleri olmuştur. Gerek komşu devletlerden gelen soydaşlarımızın iskânını temin, gerekse aşiret ayaklanmalarının yaşanmasını önlemek, bunun yanında ajanlık faaliyetlerini engellemek, rejim karşıtlarını kontrol altında tutmak ve hepsinden önemlisi bir ulus devlet yaratmak amacıyla birbirine çok yakın tarihlerde

çıkarılan toplam 11 adet iskân ile ilgili kanunini düzenlemeyle homojen bir toplum yapısı oluşturulmaya çalışılmıştır.

İç güvenlik açısından rejimi uğraştıran konulardan birisi de irticai faaliyetler olmuştur. Bir yandan dönemin ekonomik sıkıntıları ile mücadele edilirken, diğer taraftan Türk devriminin başarılı olmasının zorunlu koşulu olan laiklik; devlete, eğitime ve toplum yapısına kazandırılmaya çalışılarak, yurt çapında milletin kurtuluş tarihini tekrar karartmak isteyen irtica ile mücadele edilmiştir. Atatürk tarafından “halka rağmen, fakat halk için” hayata geçirilen köklü inkılâp hamleleri, başta yurt ve milletini seven aydınlar olmak üzere, halkın geneli tarafından benimsenmiş olsa da, bu inkılâpları hazmedemeyen veya menfaatleri bozulan ve siyasi ihtiraslarını bu yolda tatminden başka çare görmeyen çağdaşlaşma karşıtı unsurlar, rejim karşıtı faaliyetlerini devam ettirerek, saf halkı zehirlemeye ve fırsat buldukça irticayı hortlatmaya çalışmış; bu irticai unsurlarla birlikte dış güçlerden aldıkları destekle, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da yerleşik birtakım aşiret şeyh ve ağalar da devlete karşı ayaklanmışlardır.

Türkiye’nin birliğine ve bütünlüğüne karşı yürütülen bu faaliyetlerde emperyalistler Ermenileri, Ermeniler Kürtleri, bunların her üçü birden Yüzellilikler’i ve firarileri kullanmıştır. Bu sıralı gruplar, emperyalizmin istismar teşkilatı içerisinde birbirine halkalar şeklinde bağlı organizasyonun unsurları olarak hareket ederek, Hoybun gibi örgütlerin de etkin rolleriyle çıkarılan ayaklanmalarla Türkiye’nin doğusunda bağımsız bir devlet kurulmaya çalışılmıştır.

Bu çok yönlü terör eylemlerine karşı oluşturulan Umumi Müfettişlikler ve yeni mülki yapılanmalarla mücadele edilmeye; ayrıca, uygulamaya konulan iskân kanunları ile ayaklanmalara destek veren aşiretlerin gruplar halinde Batı illerine nakli yapılarak güvenlik tesis edilmeye ve Doğu’da aşiret, ağalık, şeyhlik ve seyitlik ile iç içe geçmiş feodal yapı yıkılarak, geleneksel kurumların egemenliğine son verilmeye çalışılmıştır.

Oldukça kısa bir sürede hayata geçirilen bu uygulamalarla Mustafa Kemal Atatürk, üç şeye savaş açmıştır; kişisel zorbalığa, resmi, zorbalığa ve din zorbalığına... Kişisel zorbalık yerine düzene bağlı özgürlüğü, din zorbalığı yerine vicdan özgürlüğünü, resmi zorbalık yerine de devlet otoritesini getirmeyi hedeflemiştir.

Özetle, imparatorluğun yerini bir cumhuriyet almış ve Avrupa’nın çok kan dökerek sağladığı bu sonucu Türkiye çok kestirme bir yoldan elde etmiştir. Ancak

millete bu kazanımların sağlayan Atatürk, son nefesini verirken dahi Türkiye’de rejim açısından büyük tehdit oluşturan iç güvenlik sorunları tamamıyla halledebilmiş değildi. Ne yazık ki Atatürk sonrasında günümüze kadar devam eden süreçte de süregelen ve Türkiye’nin istikrarının bozulmasına sebep olan dini veya etnik milliyetçiliğe dayalı yıkıcı ve bölücü faaliyetler; ülkenin ekonomisini bozan kaçakçılık, manipülasyon, spekülasyonlar; ülkenin genel sağlığını tehdit eden uyuşturucu, fuhuş, insan ticareti ve toplumun devletine olan güvenini sarsan yolsuzluk olayları gibi iç güvenlik sorunları, her dönemde Türkiye’nin en önemli problemleri olarak yerlerini korumaya devam etmektedir. Zira hala Türkiye Cumhuriyeti’nin toprakları, coğrafi konumu itibarıyla büyük öneme sahip olan bir bölgede bulunmaya, Jeopolitik durumu itibarıyla Asya ve Avrupa kıtaları arasında askeri, siyasi ve kültürel bir köprü olma rolünü muhafaza etmeye; doğalgaz, petrol ve diğer enerji kaynaklarına yakınlığı, zengin yer altı ve yerüstü kaynaklarına sahip olması gibi sebeplerle cazibesini korumayı sürdürmektedir.

Dünya güç dengesinde çok hassas ve kritik bir konumda bulunan bu coğrafyayı direkt saldırılarla ele geçirmenin zorluğu bir yana, böyle bir girişimin dünya barışını tehdit edecek bir durum yaratacağı ise açıkça ortadadır. Bu nedenlerle dış tehdit unsurları, amaçlarına ulaşmak için doğrudan silahlı saldırı yerine ülkeyi istikrarsızlaştırmaya yönelik yöntemleri kullanmayı tercih etmektedirler.

İç güvenliğini bozarak ülkeyi istikrarsızlaştıran yöntemler ise neredeyse bir yüzyıldır aynı formatta sürdürülmeye devam edilmekte ve maalesef aynı yöntemler, Türkiye’nin iç ve dış politikalarını koşulsuz belirlemesine engel olma safhasında, her zaman etkili olmaktadır. Çünkü Türkiye’nin istikrarsızlaşmasına yol açan ve özellikle Doğu’da varlığını hala muhafaza etmekte olan şartlar ve sebepler Cumhuriyetin ilk yıllarında ne ise bu gün de aynıdır. Daha açık olarak belirtmek gerekirse, Türkiye’den güneye kaçan kişi ve gruplar hala neredeyse hududun üzerinde oturabilmekte, Türkiye’nin içi ile haberleşme ve hatta gözetleme imkânlarını kolayca bulmakta; hudut dışında bu örgütler himaye ve müsamaha görmekte, buralarda teçhiz ve teşvik edilmeye devam edilmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye’ye karşı kullanılan kişilerin bölgeyi çok iyi tanımaları, Türkiye’de ikamet eden akraba ve tanıdıklarından büyük oranda yardım görmeleri, iç güvenlik kuvvetlerinin faaliyetleri hakkında sürekli olarak istihbarat yaparak harekâtlardan devamlı surette haberdar olmaları, aldıkları bu istihbarat sayesinde yaptıkları baskınlarda muvaffak olmaları, eylemlerini gerçekleştirdikten sonra Türkiye dışına

çıktıklarında da sınırdaiş ülkelerin bu unsurlar hakkında yasal işlem yapmamaları ve hatta takdir edilmeleri, yeni eylemler için tekrar teçhiz edilerek teşvik edilmeleri, her şeyden önemlisi de bu unsurların sınırlarımıza komşu olan memleketleri idare eden ve maalesef müttefiklerimiz olan devletlerin menfaatleri doğrultusunda hareket etmeleri sebebi ile söz konusu devletler tarafından himaye edilmeleri, bu gün de sorunun çözülmesini imkânsız hale getirmektedir. Bunları engellemekle görevli olan iç güvenlik teşkilatları ise halen gizlice Türkiye içerisine yapılan geçişleri engelleyebilecek yeterlikte ve nitelikte bulunmamaktadır.

Bir taraftan Millet; terör eylemleri ile yıldırılmaya ve farklılaştırılmaya çalışılırken, diğer taraftan da çıkar amaçlı suç örgütleri vasıtalarıyla, maddi değerleri yasal yollardan elde etme eğiliminin giderek azaldığı, gayri meşru servet edinme fırsatlarının çoğaldığı, özellikle siyasi ve idari yozlaşmanın arttığı bir toplum meydana getirilmesi hedeflenmektedir. Bu yöntemle; toplumda kişiler arasındaki geleneksel ilişkilerin zayıflamasına ve akabinde sosyal çözümlere, merkezi veya yerel kamu yönetiminin etkinliğinin azalmasına, adalet sisteminin yetersiz kalmasına, yolsuzluğun yaygınlaşmasına ve sonunda da siyasi otoriteye duyulan güvene zarar vererek demokratik ve parlamenter sisteme duyulan inancın kaybolmasına çalışılmaktadır.

Cumhuriyetin ilanından beri kesintisiz olarak süregelen bu tehdit ve faaliyetlere rağmen mücadelede halen ortak bir anlayış ve bilincin oluşturulamaması, mücadelenin bilimsel yöntemlerle idare edilen bir kurumdan ziyade farklı kurumlarının çabalarıyla sürdürülmeye çalışılması ise başarının gecikmesine ve ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda ülkenin ağır maliyetler ödemesine sebep olmaktadır. Bu nedenle adli, siyasi, iktisadi, sosyal, askeri ve iç güvenlikte uzman kişilerden oluşan, kendisine ait bütçesi, yasası ve hepsinden önemlisi operasyon yetkisi bulunan, ancak adliye önünde hesap verebilir şeffaflığa sahip bir iç güvenlik teşkilatı kurularak, jandarma polis ve istihbarat üniteleri bu teşkilata entegre edilmelidir.

KAYNAKÇA (BİBLİYOGRAFYA)

I. ARŞİV BELGELERİ:

Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi, Ankara.
Edirne Emniyet Müdürlüğü Arşivi, Edirne.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Ankara.

II. RESMİ YAYINLAR:

Düster: II. Tertip, Dersaadet Matbaayı Osmaniye ve Dersaadet Matbaayı Amire, İstanbul.
Düster: III. Tertip, Başvekâlet Muavenat Müdüriyeti ve Devlet Matbaası, Ankara.
Üçüncü Tertip 1-18'nci Cild Düsturlara Ait Umumi Tahlilli Fihrist: Başvekâlet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, Başvekâlet Matbaası, Ankara 1938.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları: Cilt I-IV, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yayın No: 267, Tarih Dizisi 18, Birinci Baskı, Senem Matbaası, Ankara 1985
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 3. Baskı, TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, TBMM Matbaası, Ankara 1959.
Hükmet Programları (1920-1960), Cilt I, TBMM Matbaası, Ankara.
Kanunlar, Dâhiliye Vekâleti Vilayetler İdaresi Umum Müdürlüğü Yayınları Cilt I, II, III, IV (1930-1934).

III. GAZETELER

Akşam Gazetesi
Ankara Haftası Gazetesi
Buç Gazetesi
Cumhuriyet Gazetesi
Edirne Postası Gazetesi
Ekonomi Postası Gazetesi
Hâkimiyeti Milliye/Ulus Gazetesi
Kurun Gazetesi
Milli Gazete
Tan Gazetesi
Son Posta Gazetesi
Yeni Sabah Gazetesi
Vakit Gazetesi

IV. SÜRELİ YAYINLAR

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi.
Aydın Tarihi.
Belgelerle Türk Tarihi Dergisi.
Emniyet Genel Müdürlüğü Polis Dergisi.
İdare Dâhiliye Vekâletinin Aylık Mecmuası.
Kadro Dergisi.

Mülkiye Mektebi Mecmuası.
Polis Mecmuası.
Polis Magazin.
Sıhhiye Mecmuası.
Toplumsal Tarih Dergisi.
Tarih ve Toplum Dergisi.

V. YILLIKLAR

İstatistik Yıllığı, Başbakanlık İstatistik G.D Yayınları (1931).
İstatistik Yıllığı, Başbakanlık İstatistik G.D Yayınları (1935/1936).
Adliye İstatistikleri, Başbakanlık İstatistik G.D Yayınları (1938).

VI. ANILAR

İsmet İnönü, Hatıralar, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2.Kitap, I.Baskı, 1987
Kılıç Ali, İstiklâl Mahkemesi Hatıraları, Sel Yayınları, İstanbul, 1955

VII. KİTAPLAR

ATATÜRK, Mustafa Kemal :Nutuk C.I (1919-1920), C.II (1929-1927); C.III (Belgeler) Başbakanlık Basımevi, Ankara,1984.
AKGÜL, Suat :Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1992.
ALYOT, Halim Tevfik :Türkiye’de Zabıta-Tarihi Gelişim ve bugünkü durum, Kanaat Basımevi, Ankara 1937.
ATEŞOĞULLARI, Kamil :Bir İnsanlık suçu: Ölüm Cezası, Doruk Yayınları Ankara 1997.
AYBARS, Ergün :Yakın Tarihimizde Anadolu Ayaklanmaları, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1988.
..... :Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, 7.Basım, Ercan Kitabevi, İzmir, 2000.
..... : İstiklâl Mahkemeleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982.
AYDEMİR Şevket Süreyya :Tek Adam-Mustafa Kemal’in Hayatı 1881-1919, 1. Cilt, 3. bsk., Remzi Kitabevi, İstanbul 1966.
..... :Tek Adam-Mustafa Kemal 1919-1922, Remzi Kitabevi, 2. Cilt, 3. bsk., İstanbul 1967.
..... :Tek Adam-Mustafa Kemal 1922-1938, 3. Cilt, 2. bsk., Remzi Kitabevi, İstanbul 1966.
..... :Suyu Arayan Adam, 10. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 1997.
BALI, Rıfat N. :1934 Trakya Olayları, Kitapevi Yayınları, İstanbul 2008.

- ..... :Aliya: Bir Toplumun Göç Öyküsü (1946-1949), İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- BORAK, Sadi :Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri, Halkevleri Atatürk Enstitüsü Yayınları, Yayın No:2, Ankara 1980
- BORATAV, Korkut :Türkiye'de Devletçilik, 2.bsk, Savaş Yayınevi, Ankara 1982.
- BRUÏNESSEN, Martin V. :Osmanlıcılıktan Ayrılkçılığa Şeyh Sait Ayaklanması'nın Dinsel ve Etnik Nedenleri, Birikim Yayınları, Çev. Levent Kafadar, Sayı:32, Aralık 199.
- ÇAY, A.Haluk :Her Yönüyle Kürt Dosyası, 4.Baskı, Turan Kültür Vakfı Yayınları, Ankara, 1996.
- ÇETİNKAYA, Hikmet :Kubilay Olayı ve Tarikat Kampları, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1995.
- DARENDELİOĞLU, E. İlhan :Türkiye'de Komünist Hareketleri, Cilt I-II, Toprak Dergisi Yayınları, 1961.
- ERGİL, Doğu :Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi, Turhan Kitabevi, Ankara 1981.
- ERGUT, Ferdan :Modern Devlet ve Polis- Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Denetimin Diyalektiği, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- ERK H. Basri :Kaçakçılık işleri, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1946.
- ERKER, Şükrü Galip :Türk Kültür Devrimi ve Karşı Devrim, Elif Matbaacılık, Ankara,1976.
- GENCER, A. İhsan; ÖZEL, Sabahattin: Türk İnkılâp Tarihi, Der Yayınları, İstanbul, 2005.
- GENTİZON, Paul :Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu, Çev. Fethi Ülkü, Bilgi Yayınları, Ankara 1995
- GLASNECK Johannes :Türkiye'de Faşist Alman Propagandası, Onur Yayınları, Ankara 1976.
- GOLOĞLU, Mahmut :Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938), Goloğlu Yayınları, Ankara 1974.
- GÖNLÜBOL, Mehmet; SAR, Cem :Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938), Ankara 1990.
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref; SEZGİN Zekai:1924 Anayasası hakkındaki Meclis Görüşmeleri", SBF Yayınları, Ankara 1957.
- HİÇYILMAZ, Ergun :Osmanlıdan Cumhuriyete Gizli Teşkilatlar, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994
- HİTLER, Adolf :Kavgam, Çev. Hüseyin Cahit Yalçın, Manifesto Kitap, İstanbul 2005.

- İSKİT, Server R. :Türkiye’de Matbuat Rejimleri, Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ülkü Matbaası İstanbul 1939.
- JWAİDEH, Wadie :Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.
- KALAFAT, Yaşar :Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar, Boğaziçi İlmî Araştırmalar Serisi, 1. bsk., Ankara 1992.
- KANDEMİR (Feridun) :Atatürk’e İzmir Suikastından Ayrı 11 Suikast, Ekicigil Basımevi, İstanbul 1955.
- KIRÇAK, Çağlar :Cumhuriyet’ten Günümüze Gericilik I-II-III-IV, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 2001.
- KOCATÜRK, Utkan :Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri”, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1969.
- KURUÇ, Bilsay :Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1933–1935), Cilt. II, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları, Yayın No:580, Ankara, 1993.
- LANGLOİS Georges, BOİSMENU Jean, LEFEBVRE Luc, REGİMBALD Patrice :20 Yüzyıl Tarihi, 2. Baskı, Nehir Medya Yayıncılık, İstanbul 2003.
- LEVİ, Avner :Türkiye Cumhuriyeti’nde Yahudiler, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.
- LEWİS, Bernard :Modern Türkiye’nin Doğuşu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993.
- MUMCU,Uğur :Kürt-İslam Ayaklanması 1919-1925, Tekin Yayınevi, İstanbul 1993.
- NEBİLER, Halil :Türkiye’de Şeriatın Kısa Tarihi, S.S.Hasret Gültekin Kültür ve Sanat Ürünleri, İstanbul 1994.
- ORAN, Baskın :Türk Dış Politikası, Cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- ÖZEL, Sabahattin :Büyük Milletin Evladı ve Hizmetkârı Atatürk ve Atatürkçülük, Derin Yayınları, İstanbul 2006.
- ..... :Casustur Casus, Derlem Yayınları, İstanbul 2009.
- ..... :Milli Mücadele’de Trabzon, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991.
- ..... :Millî Mücadele İzmit-Adapazarı ve Atatürk, Derin Yayınları, İstanbul 2005.
- ÖZALP Kâzım :Milli Mücadele 1919–1922, Cilt I, 2. bsk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1985.

- SAYILGAN Aclan :Türkiye’de Sol Hareketler (1871-1973), 3.Baskı, Otağ Yayınları, İstanbul 1976.
- ŞAHİN A.Güven :Terörle Mücadele ve Polis, Lazer Ofset ve Matbaa, Ankara, 1994.
- SÜRMELİ, Serpil :Milli Mücadelede Tekâlif-i Milliye Emirleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1998.
- ŞİMŞİR Bilal N. :İngiliz Belgeleriyle Türkiye’de Kürt Sorunu (1924-1938), Başbakanlık Basımevi, Ankara 1975.
- ŞİMŞEK, Halil :Şeyh Sait İsyanı ve PKK, Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Yayınları, İstanbul 2000
- TİMUR, Taner :Türk Devrimi ve Sonrası, 2. bsk, İmge Kitabevi, Ankara 1993.
- TOPUR, Tuncer :Milli Güvenlik ve Türkiye, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005.
- TUNAYA, Tarık Zafer :İslamcılık Cereyanı II, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 1998.
- TUNCAY, Mete :Türkiye’de Sol Akımlar 1908-1925, Sevinç Matbaası, Ankara 1967.
- UYAR, Hakkı :“Sol Milliyetçi” Bir Türk Aydını: Mahmut Esat Bozkurt, Büke Yayınları, İstanbul, 2000.
- UÇAROL, Rıfat :Siyasi Tarih, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000.
- YETKİN, Sabri :Ege’de Eşkîyalar”, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.
- UZER, Tahsin :Makedonya Eşkîyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987.
- ÜSTEL, Füsün :İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları 1912-1931”, İletişim Yayınları, İstanbul 1997.
- YILDIRIM, Uğur :Dünü Bugünü İçyüzü ve Perde Arkasıyla Türkiye’de Misyonerlik, 1.Baskı, Otopsi Yayınları, İstanbul 2005.
- YILMAZ, Halil :Açılması İzne Bağlı Yerler, Yenilenmiş 3. Baskı, Baskı Ofisim, İstanbul 2004
- ..... Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I-III, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1989.
- ..... “CRT- Trends In International Terrorism”, ABD. Antiterörizm Assistance Program, *Louisiana State Police Training Academy, Baton Rouge* 2003, Lesson1–16.

- ..... Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumi Tebligatı, Cilt I, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1933.
- ..... Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumi Tebligatı, Cilt II, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1933.
- ..... Cumhuriyet Halk fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumi Tebligatı, Cilt III, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1934.
- ..... Cumhuriyet Halk fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumi Tebligatı, Cilt IV, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1934.
- ..... Cumhuriyet Halk fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumi Tebligatı, Cilt V, Ulus Matbaası, Ankara 1935.
- ..... Onuncu Yıl Rehberi (1923-1933), Cumhuriyet Halk Fırkası Yayını, 1933.
- ..... Onbeşinci Yıl Kitabı, Cumhuriyet Halk Partisi Yayını, 1938.
- ..... Milli İstihbarat Teşkilatı, 6 Ocak 1996 (MİT'in kuruluş yıldönümü olarak ilk defa kutlanılan 6 Ocak 1996 tarihi vesilesiyle basılan kitapçık)
- ..... Genel Kurmay Belgelerinde Kürt İsyanları, Cilt I, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1992.
- ..... Şeyh Sait İsyanı ve PKK, Genel Kurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2000.
- ..... Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924–1938), Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Seri No: 8, Ankara 1972.
- ..... Türkiye'deki Anarşi ve Terörün Gelişmesi, Sonuçları ve Güvenlik Kuvvetleri İle Önlenmesi, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1982.
- ..... Türk Parlamento Tarihi-TBMM II. Dönem 1923–1927, Cilt II, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1994.
- ..... Türk Parlamento Tarihi-TBMM III. Dönem, Cilt II, TBMM Vakfı Yayınları, Yayın No:9, Ankara 1995.
- ..... Türk Parlamento Tarihi-TBMM IV. Dönem (1931–1935), Cilt I, TBMM Vakfı Yayınları, Yayın No: 11, Ankara 1996.

.....

Kont Ciano'nun Hatırları, Çev. Zübeyir Aker, Vatan Neşriyat, İstanbul, 1946.

VIII. TEZLER

AKGÜL, Suat

:Tunceli/Dersim İsyanı (1937-1938), Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 1990.

DİKİCİ, Ali

:İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin İç güvenliği, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007.

GÖK, Salhadin

:Tek parti döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da İskân Politikaları, (1923-1950) , Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Haziran 2005.

GÜLŞEN, Aydın

:Jandarma Teşkilatının Tarihi, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2002

GÜNEL, Necmi

:Dersim İsyanı, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk ilkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul 1999.

GÜRBÜZ, Musa

:Karakol Cemiyeti, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1987.

İBRAL, Levent

:Kürt Milliyetçiliğinin Oluşum Süreci (1918-1926), Yüksek Lisans Tezi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Suç Araştırmaları Ana Bilim Dalı, Ankara, 2009

KUTLU, Cemil

:Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İç Güvenlikle İlgili Çıkardığı Kanun ve Kararnameler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1992.

SAĞLAM, M.Hakan

:Türkiye'de Altın Ticareti, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi 1991.

SOLGUN, Sertaç

:Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı ve Alternatif Çözüm Önerileri, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, 2002.

VII. BİLDİRİ VE MAKALELER

- AKGÜL, Suat :Atatürk'ün Azınlıklar Hakkındaki Görüşleri, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 29, Cilt X, Temmuz 1994.
- AKKOYUN, Turan :Atatürk Devri İzmir Basını ve Kamuoyu Üzerindeki Tesiri, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 34, Cilt XII, Mart 1996.
- AKTAN, H.Okan :Atatürk'ün Ekonomi Politikası: Ulusal Bağımsızlık ve Ekonomik Bağımsızlık, Hacetepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi- Cumhuriyetimizin 75.Yıl Özel Sayısı, 1995.
- ALAKOM, Rohat :“927 Tarihli Hoybun-Taşnak Anlaşması/ Hoybun Üzerine Notlar”, Toplumsal Tarih, Sayı 59, İstanbul, Kasım 1998.
- ANCİHERİ, E :“Roma-Berlin Mihveri'nin İç Yüzü”, Çev. S. Derbil, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt XVI, Sayı 1, Ankara 1959.
- AVCI, Mustafa :“Osmanlı Uygulamasında İnfazı Özerklik Gösteren Hapis Türleri- Kalebentlik, Kürek ve Prangabentlik”, Yeni Türkiye, Sayı 45, Mayıs-Haziran 2002.
- BAYINDIR, Abdülaziz :“Örneklerle Osmanlı'da Ceza Yargılanması”, Türkler, Cilt X, Ankara 2002.
- ÇADIRCI, Musa :“Tanzimat'ın İlanı Sırasında Anadolu'da İç Güvenlik”, A.Ü. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi, XIII/ 24, 1980.
- ÇAKAN, Işıl :“Türkiye Cumhuriyeti Devleti Armasının Belirlenmesi Çabaları”, Toplumsal Tarih, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, Sayı 82, Cilt IX, İstanbul, Ekim 2000.
- ÇULPAN, Refik :“Bürokratik Sistemin Yozlaşması”, Amme İdare Dergisi, Cilt XIII, Sayı 2, Haziran 1980.
- DÖNMEZER, Sulhi :Türkiye Cumhuriyeti Devletine Yönelik Bozguncu Hareketler ve Tehditler” Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 38,Cilt: XIII, Temmuz 1997.
- DÜNDAR, Fuat :“İttihat Terakki'nin Etnisite Araştırmaları”, Toplumsal Tarih, Sayı 91, Cilt 16, İstanbul, Temmuz 2001
- EVİSLE, Mehmet :“Birinci Dünya Savaşında Kafkas Cephesinde Aşiret Mensuplarından Oluşturulan Milis Birlikleri”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu

- Atatürk Araştırma Merkezi, Prof. Dr. Süleyman Arslan Özel Sayısı, Cilt XII, Sayı: 36, Kasım 1996
- ERDELHUN, Rüştü :“Fikir Savaşları”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/ Bugün/Yarın, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, Sayı: 8, İstanbul, Ekim 1985.
- HAYDAROĞLU, İlknur :“Osmanlı Devleti’nde Yabancı Okullarda Denetim ve Cumhuriyet Dönemine Yansımaları, Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara 2006.
- HOCAOĞLU, Durmuş :“Siyasi Milliyetçiliğin İflası: X”, Muhafif, Yıl:1, Sayı:42, Kasım 2000.
- KAYAM, Cevahir :“First Foreign Investment in Republican Turkey: Establishment of the Ford Factory in Istanbul”, International Review of Turkology, Volume 2, N. 4, Summer 2009.
- LATOURETTE, Kenneth Scott :“YMCA Türkiye’de”, Toplumsal Tarih, Kasım 1997, Sayı: 47, (Çev.:Hülya Balcı).
- ÖZBARAN, M. Hakan :“Yolsuzluk ve bu alanda Mücadele Eden Örgütler ve birimler”, Sayıştay Dergisi, Temmuz–Aralık 2003, Sayı:50-51.
- ÖZEL, Sabahattin :“Milli Mücadelede Yunanistan ve Fener Rum Patrikhanesinin İstanbul’daki Faaliyetleri ve Atatürk’ün Patrikhane Konusundaki Görüşleri”, Askeri Tarih Bülteni, Sayı 40, Şubat 1996, Ankara.
- ..... :“Meis Adası ve Başlangıcından Günümüze Meis Sorunu”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Cilt 114, Sayı: 345, Ankara 1995
- ÖZGEN, Ergun :“Psikolojik Harekâtın Kültür Değerlerine Etkisi”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/ Bugün/Yarın, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, Sayı: 5, İstanbul, Temmuz 1985.
- ÖZKAN, Salih : Niğde’ye Yapılan Sürgünler, Bilig, Kış 2006, Sayı 36
- PEHLİVANLI, Hamit :“Cumhuriyetin İlk Yıllarından Günümüze Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun Meseleleri: Örnek Raporlar Işığında Karşılaştırmalı Bir İnceleme, Cumhuriyet 1923–1998 Dönemi Değerlendirmesi”, Cilt I, Yeni Türkiye, Ankara 1998.

- ÖZMEN, Abidin :“Genel Müfettişlikler Hakkında Bir düşünce”, İdare, Dâhiliye Vekâletinin Aylık Mecmuası, Sayı 184, Ocak-Şubat 1948.
- SAĞLAM, M. Hakan :“Kaçak Altına Büyük Darbe” Kapital, Ağustos 1990.
- SAKİN, Serdar :Misak-ı Milli'nin Hazırlanışı ve İlanıyla İlgili Görüşler, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 13, 2002.
- SARINAY, Yusuf :“Hoybun Cemiyeti ve Türkiye Karşısı Faaliyetleri”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu-Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt XIV, Sayı 40, Mart 1998.
- SEZER, Ayten :“Osmanlı Döneminde Misyonerlik Faaliyetleri”, Osmanlı, Cilt II, Ankara 1999.
- ..... :“Osmanlı'dan Cumhuriyet'e; Misonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, Ekim 1999.
- ŞEHİRLİ, Atilla :Bölücülük ve Bölücülüğün Panzehiri Olarak Atatürkçü Düşünce Sistemi, Polis Dergisi-Terörle Mücadele Özel Sayısı, Sayı:40, Ankara, 2004.
- TEKİN, Yusuf :“Türkiye’de İlk Sosyalist Hareket. İştirak Çevresi’ nin Sosyalizm Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 57, Sayı 4, Ankara 2002.
- TİBİ, Bassam “Siyasi Terörizm Faaliyetleri ve Mücadele Yöntemleri”, Küresel Terörizm ve Uluslar Arası İşbirliği Sempozyumu 23- 24 Mart 2006, Genel Kurmay Başkanlığı, Ankara 2006.
- TURHANOĞLU, S. Yavuz :“Dünyada ve Ülkemizde Psikolojik Harekât”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, Sayı: 3, İstanbul Mayıs 1985.
- YARCAN, Şükrü :“Balat ve Galata'da Yahudi Kültürü Üzerine Bir Gezi”, İstanbul Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, İstanbul 2009.
- YILMAZ, Mustafa :“Atatürk Dönemi Emniyet Genel Müdürlüğü Raporlarında Nazi Propagandası”, Atatürk Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 40, Kasım 2007.

.....

“Komünizm”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,
Sayı 8, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon
Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı,
İstanbul,1985.

IX. SÖZLÜKLER

Türkçe Sözlük 1

:Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu-
Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara 1988.

Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ferit Develioğlu, 8. bsk., Aydın Kitabevi,
Ankara 1988.

X. İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.egm.gov.tr>

<http://www.mit.gov.tr/t>

<http://www.devletarsivleri.gov.tr>.

<http://www.mtk.gov.tr>.

<http://tdkterim.gov.tr>.

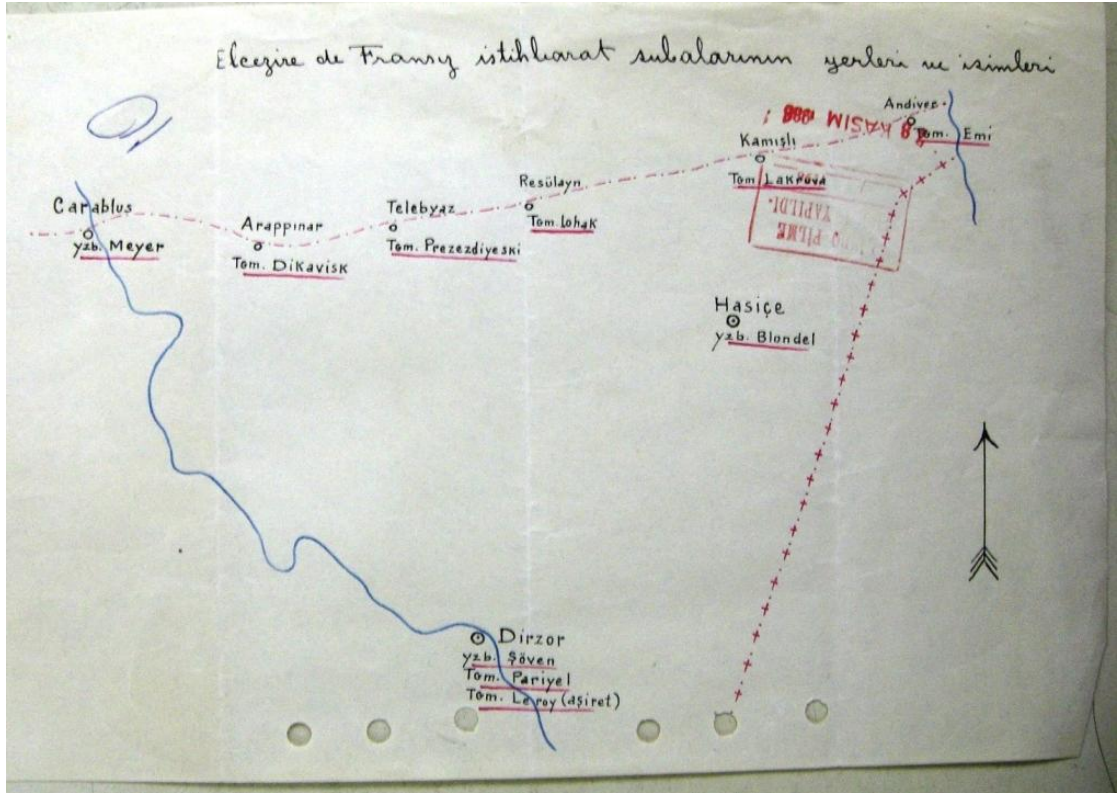
<http://www.mevzuat.gov.tr>

<http://www.belgenet.com>.

HARİTA-2.

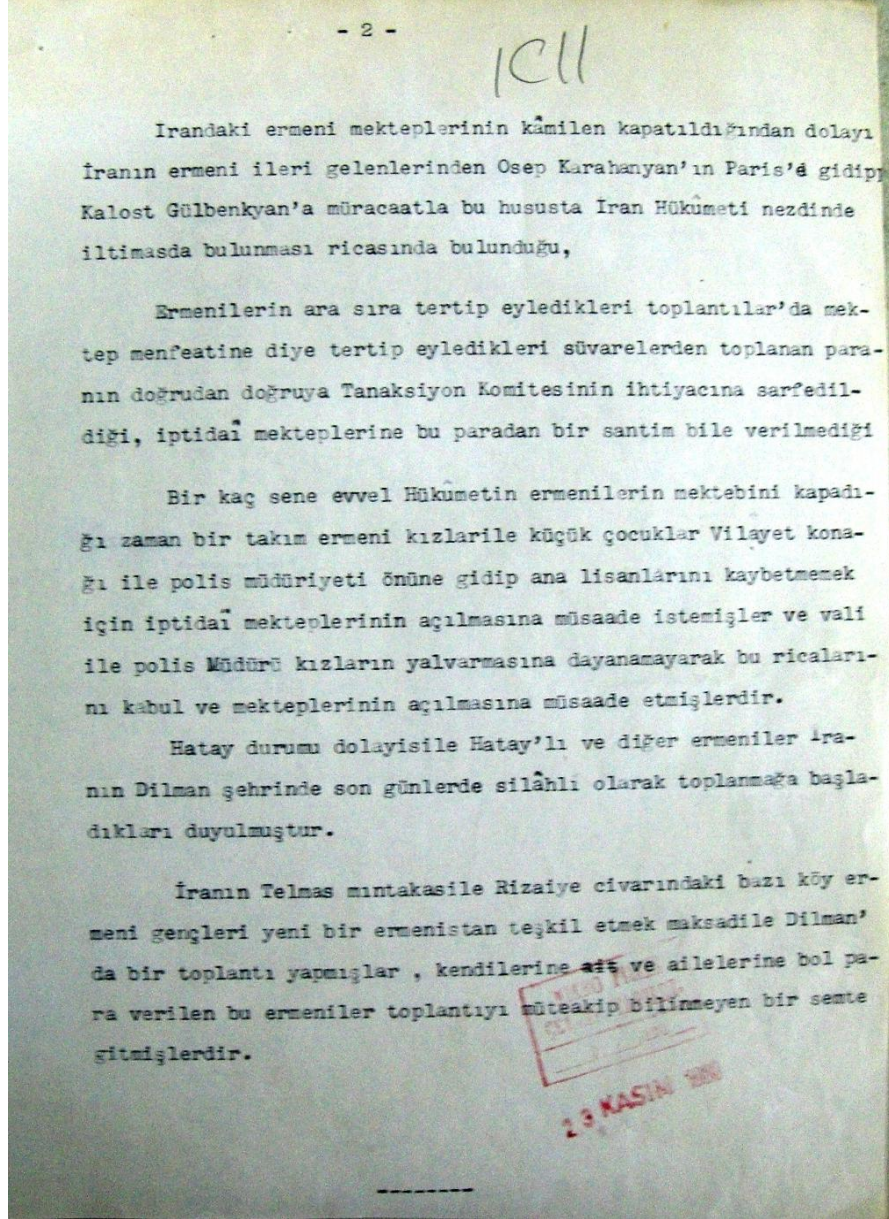
Türkiye-Suriye sınırında kurulan Fransız istihbarat büroları ve bu bürolarda görevli istihbarat subaylarının isimleri

Kaynak: EGM Arşivi, Dn:71166, Bn:10.

BELGE ÖRNEKLERİ:

EK: 1.

Kaynak: EGM Arşivi, Dn: 71314, Bn:1 C 10-11.

EK-2.

T. C.
HİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet Umum Müdürlüğü

15 / 3 / 1938
Özü: _____

Şube: : I.G.3.
Hususi: _____
Umumi: 1528

41165-2

Ş. 7. Müdürlüğüne

ACELE :

C : 14/3/938 gün ve 204 sayılı yazıya :
Fransızların Suriyedeki Kürt çetelerini ve fena
anasırı tahrik ve memleketimize sevk ettiklerine dair
bazı mühim vesak elde edildiği ve bu vesikaların Umum
Müdürümüzün emileri alındıktan sonra takdim olunacağı önce
4/10/937 gün ve 7513 sayılı yazımızla bildirilmişti. ~~xxxx~~
iş'arımız vechile bu hususta Sayın Umum Müdürümüze mura-
caatta bulunulmasını saygı ile arz ederim.

Ş. I. Müdürü
S. K. K.

acile
arşiv
a. r. k.
15.3.938

71136

MİKRO FILME
ÇEKİLMİ YAPILDI.
21 Kasım 1968

me m. d. k. H. a. z. i. l. e. y. a. z.

Karşılık yazılacak bilgiye ait olacağı şubenin gün ve sayısının yazılması.

Kaynak: EGM Arşivi, Dn:71165-2, Bn: E 9, 15 Mart 1938

T. C.
AH
 RS.
 de B.
 Sayı
 10674

ANKARA
 23 / 3 / 1938

2/9/10
 C/2

Em . U . Md .

Ek : 29 . XII. 937 ve 13034 :

Arappınarı Fransız istihbarat subayı tarafından tevzi edildiği bildirilmiş olan 112 silâha ait lista ilişiktir . Ayrıca para ve cephaneye verilmemiştir .

Bu bölgede çete teşkiline matûf faaliyet inkişaf göstermemiş ve maksadı belirtecek bir tezahüre de rastlanmamıştır .

Arappınarı bölgesine münhasır olan bu faaliyetin diğer bölgelere teşmiline dair de bir bilgi alınamamıştır .

Kamişlı ve Andiver bölgelerinde halk elinde (600) kadar silâh bulunduğu ve El- Cezire muhtariyeti taraftarlarının Fransız'lardan muzaheret görükları haber alınmıştır .

Arappınarındaki cephanesiz silâh tevziinin hedefi hakkında urunlarında fazla bilgi varsa bildirilmesini saygı ile dilerim .

M . Em . H. Bşk. Y.
 N. Berkec

24 Mart 1938
 28347
 23.3.38 A. B. 21 Kasım 1938
 envelijatını göreyin
 24 - 7 - 78

T. C.
GAZİANTEP VİLÂYETİ
Emniyet Müdürlüğü

10/10/938

Özü
Altun kaçakçılığı yapan kişiler
.H.

Sayı: ^e
1394

71167-2
12878

Yüksek Dahiliye Vekaletine :

A-7

10/6/938 gün ve Emniyet 3.7.28861 sayılı buyurukları karşılığıdır.

Altun kaçakçılığı yapan kişilerin suç üstü yakalanabilmeleri için önemli tedbirler alınmıştır. Şimdiye kadar müsbet bir neticeye varılamamış ise de takibata devam olunmaktadır. Bu uğurda elde edilecek neticeler ayrıca bildirilecektir. Arzeylerim.

Vali

A
18-10-38 Em

103530

17 Kasım 1938

110946

21 Kasım 1938

18.10.38

MİKRO FILME ÇEKİMİ YAPILDI.

1 / 198

Emniyet

Em. L. U. M.
040501 / 16. X. 38

Kaynak: EGM Arşivi, Dn:71167-2, Bn: A 7, 10 Ekim 1938.

T. C.
Gömrük ve İhisarlar
Vekâleti
Gömrük Muhafaza Genel Komutanlığı

Ankara
25 Temmuz 1938

1. Şube 2. Kısım Dahiliye Vekilliğine

Sayı H. 18-1611
Ekl

B-10
Özü
Cenup hududu boyunca açılan kaçak eşya dükkanları hakkında :

2/7/938 gün ve 7.Ş. 33382 sayılı yazıları karşılığıdır:

Verilen bir çok vaatler **hilafına** olarak cenup hududumuzun pek yakın mahallerine açılmış olan kaçak depo ve dükkanlarının, Yurdumuz menfaatine olan zararları aşağıdadır:

1- (Payas)dan (Hizil) suyuna kadar olan 800 kilometrelik sınırlarımız;

A) Cep kaçakçılığı,
B) Yaya sırt kaçakçılığı,
C) Atlı, develi ve Merkepli yük kaçakçılığı,
Olmak üzere üç şekilde yapılmaktadır.

(A) ve (B) şeklinde kaçakçılık yapanlar: sınır üzerindeki köylülerdir. Karşı taraftaki topraklarını işletme bahanesiyle karşı ile daimi temasda bulunurken karşı pazarlardan ceplerine parça parça kaçak mal sokarlar veya demir yolu boyunca karşılıklı kullanımlan istasyonlarda, karşı taraf halkının ceplerinde istasyona girdikleri kaçak maddeleri alırlar.

(C) şeklinde kaçakçılık yapanlar :
İç vilâyetlerden parça parça ve gizlice hazırlanan kaçakçılar, kendi mahsullerini hayvan sırtında satmak bahanesiyle, cenup sınır vilâyetlerine sokulurlar ve buralardan, karanlık gecelerde ayrı ayrı yollardan cenuba geçerler ve hududumuz üzerine dizilmiş olan mağazalardan alırlar.

Cenup hududu, bidayetten beri kaçakçılığın mihnak noktasını teşkil etmekte ve memleket iktisadiyatına kemirmektedir.

Karşılıklarda şube adının ve sayısının yazılması
K. örnek. 1 - 1935

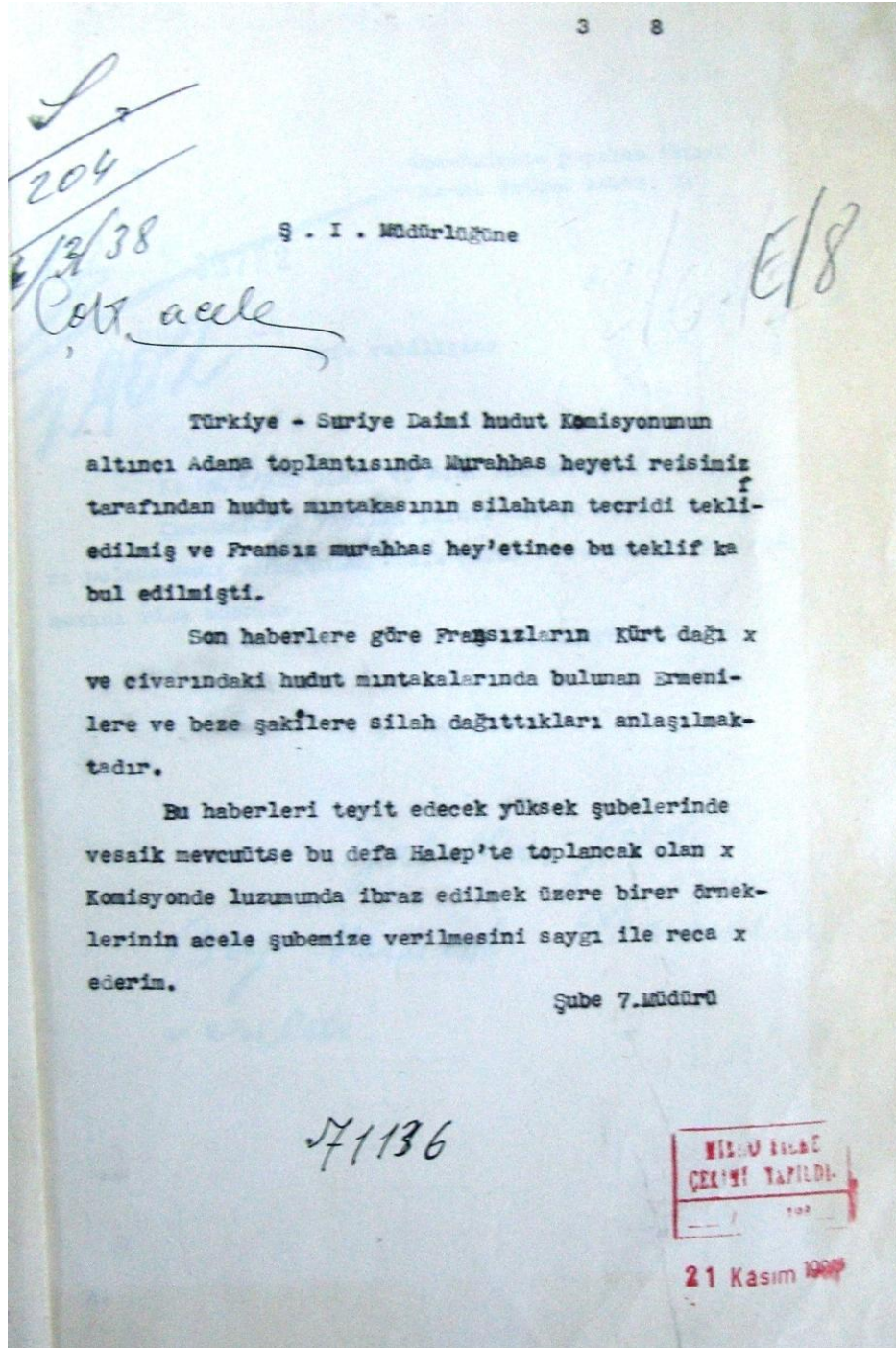
27 Kasım 1938
D: 18
★ 26 Temmuz 1938
No. 76318

D. Kenan Parisi

Kaynak: EGM Arşivi, Dn: 71167, Bn: B-10, 25 Temmuz 1938

EK: 6.

Kaynak: EGM Arşivi, Dn:71165-2, Bn: E 8, 04 Mart 1938.

ÖZGEÇMİŞ

Polis Teşkilatında 3. Sınıf Emniyet Müdürü olarak görev yapan Sertaç SOLGUN, 1969 Elazığ doğumludur. 1991 Yılında Polis Akademisi'nden mezun oldu. Uzun süre Doğu illerinde iç güvenlik birimlerinde hizmet yaptı. 2002 Senesinde Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ana bilim dalında “Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı ve Alternatif Çözüm Önerileri” isimli tezi ile yüksek lisansını tamamladı. İç güvenlik ile ilgili olarak yurt içi ve yurt dışında birçok kursa katıldı. Halen Edirne Emniyet Müdürlüğü kadrosunda, Şube Müdürü olarak görev yapmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır.

İrtibat: sertacsolgun@gmail.com

Cep Tel: 0507 2371692